

HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Trettende Bind.

Kjøbenhavn.
P. G. Philipsens Forlag.
1885.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

Grev Chr. D. F. Reventlow.

I.

Bondens Frigjørelse var en af de Opgaver, der i Slutningen af forrige Aarhundrede »laa i Luften«, en Opgave, til hvis Løsning enhver dannet villig og gjærne bidrog sin Skjærv. Grev Reventlow er imidlertid den Mand, hvem det for Danmarks Vedkommende særlig skyldes, ikke saa meget at Frigjørelsen kom, som at den blev gjennemført saa praktisk og omsigtsfuldt, at denne vort Fædrelands største sociale Omvæltning foregik paa en mærkelig grundig og rolig Maade. Han fortjener derfor i fuldt Maal at mindes, saa meget mere som han ogsaa som Menneske var stor og ædel og ogsaa i den Henseende staar som en af de bedste Mænd, Danmark har fostret.

Den Reventlowske Slægt havde i Aarhundreder hørt til de anseligere Adelsslægter i Holsten, før den med Conrad Reventlow (født 1644) vandt fast Fod i Danmark. Han tjente Landet med stor Hæder under Frederik III., Christian V. og Frederik IV. I »den skaanske Krig« udrustede han paa egen Bekostning en Fane Ryttere paa 600 Mand, som han personlig førte; Frederik IV. ophøjede ham til Storkansler, han døde i Aaret 1708 paa sin Gaard Clausholm, og paa hans sorte Marmorkiste læser man hans sidste Ord: »Jeg har ikke levet saaledes iblandt eder, at jeg skulde

skamme mig over at have levet, ej heller frygter jeg Døden, da jeg har en naadig Herre.« Efter hans Død ægtede, som bekjendt, Kongen hans Datter Anna Sophia, der senere blev Dronning. Denne Omstændighed gjorde naturligvis Slægten til en af de fornemste i Landet; hendes Broder Christian Ditlev Reventlow oprettede saaledes af sine laalandske Godser et Grevskab, Christiansborg, senere kaldet Christianssæde (1729); han var Anfører i det ulykkelige Felttog i Skaane 1710, hvor vor Hær, dog uden hans Skyld, blev slaaet af Magnus Stenbock.

Ved hans Død (1738) arvede hans yngste Søn Christian Ditlev Christianssædes Grevskab; han var gift med Johanne Sophie Frederikke, Baronesse Botmar. Efter ni Aars Ægteskab fik de deres første Barn, en Datter ved Navn Frederikke Louise; derefter kom temmelig hurtig efter hverandre tre Sønner, Christian Ditlev Frederik (født d. 11te Marts 1748), Conrad Georg og Johan Ludvig; den sidstes Fødsel kostede Moderen Livet. Medens den mellemste Søn tidlig som Søkadet kom bort fra Fædrehjemmet, opdroges de to andre hjemme. Faderen, der var Medlem af Højesteret, var en mild, alvorlig Mand, som gav sig meget af med sine Børns Oplærelse, og i det dannede Hjem, hvor alle den Tids udmærkede Mænd, særlig de, der repræsenterede den tyske Dannelse, samledes, lærte Drengene ved Omgang med disse mere end af deres Lærere, som ikke lade til at have været videre heldige, før det lykkedes at faa en af Scheel-Plessen anbefalet ung Sachser, Dr. Carl Wendt, til Hovmester for dem. Efter i 10 Aar at have været Enkemand havde Grev Reventlow giftet sig med Charlotte Amalie Holstein; hun var en Kvinde, der besad stor Begavelse, en rigt udviklet Aand, et varmtfølende Hjærte og et ægte kristeligt Sind; hun blev derved en sand Moder for de unge Grever, hvis Aand og Hjærte hun med Held søgte at indvirke paa, og ligesom hun fik stor Indflydelse paa det ægte kristelig-humane Sind, der kom til

at besjæle dem, saaledes omfattede de denne deres anden Moder med stor Kjærlighed.

I sit 17de Aar rejste Grev Chr. Reventlow til Gymnasiet i Altona, hvor der den Gang blev undervist af flere bekjendte Mænd, blandt hvilke særlig kunne nævnes den paa hin Tid saa berømte Pædagog Basedow samt Professorerne Henrici og Profe. Den unge Greve studerede her et Aars Tid, navnlig Mathematik, og erhvervede sig et særlig godt Omdømme baade hos Lærere og medstuderende. Henrici udtalte saaledes om ham, »at han ved sit ædle Hjærte, agtværdige Forhold og behagelige og venlige Væsen en Gang vilde gjøre sin høje Byrd sand Ære«, og da han rejste fra Altona, holdt man en Afskedsfest for ham. »Syvaarskrigen« i Tyskland var netop den Gang endt, og Frederik den store i Preussen stod omgiven af en saadan Krigshæder, at Chr. Reventlow, der havde et varmt Hjærte for alt stort, tænkte paa at forlade sine Studeringer og gaa i preussisk Krigstjeneste; til Held for Danmark opgav han dog atter denne Tanke.

Imidlertid var det lykkedes Faderen at faa den tidligere nævnte Dr. Wendt til at være Hovmester for hans Sønner. Wendt var egentlig kommen til Kjøbenhavn for at nedsætte sig som Læge; men da han var greben af Udlandets stærke Begejstring for Opdragelsesvæsenet, blev han Opdrager for unge adelige. Han fik en usædvanlig heldbringende Indflydelse paa sine to unge Lærlinge; han var nemlig en Mand med et sundt Blik paa Forholdene, alsidige Kundskaber og et alvorligt, kristeligt Sind, hvad særlig fortjener at fremhæves, naar der er Tale om en Videnskabsmand fra hin Tid; dermed hænger det sammen, at han havde et varmt Hjærte for al menneskelig Nød og forstod at nære og pleje samme Grundegenskaber hos de to unge Grever. Hans Undervisning var livlig; han tog dem med i Mark og Skov og søgte lige saa meget at styrke deres Legeme som at uddanne deres Aand; med Hensyn til deres

legemlige Udvikling var det netop af Betydning, at Wendt var en dygtig Læge; thi Grev Christian havde som Dreng været noget sygelig, medens han nu ved Dr. Wendts Omsorg fik et saa ypperligt Helbred, at han aldrig senere var syg, naar man undtager de sidste Maaneder, han levede.*)

I September 1764 rejste Wendt med de unge Grever til Sorø Akademi; her studerede de i to Aar under de bekjendte Professorer J. Erichsen, Andr. Schütte og Schønning, og der er ingen Tvivl om, at den danske Aand, som udmærkede Sorø Akademi, havde en heldig Indflydelse paa de to Brødre ved at modvirke den Ensidighed, en udelukkende tysk Opdragelse kunde have fremkaldt. Som et Vidnesbyrd om Grev Christians store Flid paaviste man senere et Træ i Akademihaven, i hvis Top han havde indrettet sig en Læseplads for bedre at kunne være uforstyrret. Under Opholdet i Sorø boede de i Huset hos Overhofmesteren paa Akademiet, Gehejmeraad Beulewitz, hvilket Ophold fik livsvarig Betydning for Grev Christian, i det han her lærte at kjende og elske sin senere Hustru, Sophie Frederikke Louise Charlotte Beulewitz.

Efter godt to Aars Ophold paa Sorø rejste de to Brødre, ledsagede af Wendt, til Universitetet i Lejpzig, der den Gang var et af de berømteste i Tyskland; her studerede de i halvtredje Aar, et Tidsrum, der fik stor Indflydelse paa de unge Mænds hele Aandsretning. Her lærte saaledes den berømte Theolog Joh. Aug. Ernesti den rene og uforfalskede Kristendom midt i Tidens Vantro, og her holdt Menneskevennen C. F. Gellert sine ildfulde Foredrag om Menneskerettighederne, Moralen og Dyden. Disse to elskelige Mænd og deres Undervisning mindedes Grev Reventlow med Taknemmelighed gjennem hele Livet.

---

*) Dr. Wendt gik senere som Embedsmand over i Statens Tjeneste og var i mange Aar Deputeret i Finanskollegiet. Han døde 1815 som Gehejmekonferensraad, Storkors af Danebrog og Overpræsident i Kiel.

Blandt Grev Reventlows Omgangsfæller i Leipzig fik navnlig den udmærkede Mathematiker og Tænker Garve stor Indflydelse paa ham. Lægerne havde tilraadet Garve for sin Sundheds Skyld at fægte en Times Tid daglig, og da Reventlow var en udmærket Fægter, fægtede de hyppig sammen og bleve herved nøjere bekjendte med hinanden. Garve nærede stor Interesse for den undertrykte Bondestand, hvis Stilling i Tyskland var endnu slettere end i Danmark, og da Reventlow som Arving til et af vore største Godser tidlig havde faaet Interesse for Tanken om Bondestandens Frigjørelse, er det naturligt, at deres Samtale navnlig kom til at omhandle, hvad der kunde gjøres for at ophjælpe Landbefolkningen.

Efter at have studeret i Lejpzig omtrent i tre Aar rejste Brødrene, ledsagede af Wendt, gjennem det sydvestlige Tyskland til Lausanne, hvor de opholdt sig i tre Maaneder, og der fra gjennem Norditalien og Frankrig til England, hvorefter de over Holland rejste tilbage til Danmark. Hele Rejsen varede omtrent i to Aar og var Slutstenen paa de to unge Grevers Uddannelse. De vare i Besiddelse af en sjælden Iagttagelsesevne og benyttede den til særlig at studere Agerdyrkningen og Bondestandens Tilstand i de forskjellige Lande; naar de i Frankrig kunde se, hvad Følgen af Bondestandens usle Stilling var, lagde de paa den anden Side i England og særlig i Holland Mærke til, hvilken Betydning det havde, at Bonden selv var i Besiddelse af sin Jord; i England vare Bønderne ganske vist for største Delen Forpagtere; men Forpagtningstiden var den Gang saa lang, at Forholdet nærmede sig til at blive Arvefæste. I Følge deres høje Stilling havde de to unge, dannede og kundskabsrige Mænd alle Vegne let Adgang til de berømteste og bedste Mænd i Udlandet, og Bekjendtskabet og Omgangen med disse bidrog naturligvis meget til at modne deres Aand.

De vendte tilbage i Slutningen af 1770, netop da

Struensee havde styrtet den ældre Bernstorff og var begyndt enevældig at styre Staten; Grev Reventlow ønskede ikke, at hans Sønner under disse Forhold skulde ansættes i Statens Tjeneste, og sendte dem derfor i Begyndelsen af det følgende Aar paa en Rejse til Sverige og Norge, i hvilket Land Chr. Reventlow særlig lagde sig efter Studiet af Bjærgværksvæsenet; fra denne Rejse vendte de tilbage i Slutningen af Aaret.

Grev Reventlow havde nu fuldendt sin Uddannelse; man vil se, at den havde været usædvanlig omhyggelig og grundig; den 24aarige unge Mand stod paa Højden af sin Tids Dannelse, ikke alene med Hensyn til Kundskaber, men ogsaa og navnlig i Henseende til Livsanskuelse; baade hans oprindelige Anlæg og hans Uddannelse havde hos ham fremkaldt Begejstring for den nye Tidsaand, hvis væsentligste Kjendemærke var Kjærlighed til Fremskridt og Almenoplysning, og samtidig hermed var han forbleven uberørt af Tidsaandens Skyggeside: Ligegyldighed eller Foragt for Kristendommen. Omgangen med de forskjellige Landes bedste og fornemste Mænd og Kvinder havde givet ham Evne til med Lethed at bevæge sig i ethvert Selskab; i legemlige Færdigheder og ridderlige Øvelser var han fuldkommen udviklet, og hertil kan føjes, at han havde en smuk og anselig Legemsbygning, en alvorlig og værdig, men dog mild og behagelig Fremtræden. Saaledes gjorde hans Fødsel, Natur, Opdragelse og Personlighed ham i særlig Grad selvskreven til at indtage en udmærket Plads blandt sit Fædrelands ledende Mænd.

II.

I en Alder af 27 Aar arvede Chr. Reventlow ved sin Faders Død (1775) Christianssæde. Broderen Conrad Reventlow, der døde som Kommandør i Søetaten, fik Grev-

skabet Reventlow i det Sundevedske, og Joh. Ludvig fik Brahetrolleborg. Der begyndte nu for den unge Greve paa Laaland en Reformernes Tid efter det Exempel, Bernstorfferne havde givet. Hans Fader, der havde tilbragt den største Del af sin Tid i Kjøbenhavn, havde ikke forstaaet sig synderlig paa Landvæsen, hvorfor Tilstanden paa hans Godser med Hensyn til Agerdyrkningen ikke var bedre end i det øvrige Land. Der herskede Fællesskab mellem Bønderne, ja selv Grænserne mellem de enkelte Byer vare højst flydende. Vexeldriften indskrænkede sig hos Bønderne og paa Hovmarkerne til det paa Laaland brugelige Firevangsskifte: Hvede, Rug, Ærter og Brak; foruden de mange andre Ulemper, Tiendens Ydelse i Kjærven, Forbud mod Staldfodring og Kornindførsel o. s. v., der paa den Tid klæbede ved Landbruget, var skadeligt Vand en særlig Plage paa Laaland, hvor der paa Grund af Landets Fladhed udkræves overordentlige Foranstaltninger, som der i hine Tider naturligvis ikke kunde være Tale om at træffe. Da Reventlow ikke var formuende og desuden i Følge sin praktiske Natur holdt af at gaa fremad med smaa, men sikre Skridt, holdt han sig i Førstningen ved sine Forbedringer udelukkende til Hovedgaardene. Af disse dreves Christianssæde, Dansted og Aalstrup af Godsejeren selv, medens Pederstrup, Skjelstofte og Lungholm vare bortforpagtede; den sidste Gaard solgte han, dels for at skaffe Penge til Forandringerne, dels fordi den var saa indviklet i Fællesskab med Nabogaarden Højbygaard, at det næsten var nødvendigt, at den ene af Gaardenes Ejere kjøbte den andens Gaard. Paa Dansted, Aalstrup og Christianssædes Hovmarker indførte han den holstenske Driftsmaade, Jorden fik mere Hviletid, Foderurter, navnlig Kløver, indførtes i Driften, hvorved Kvægholdet forøgedes, hensigtsmæssige Avlsredskaber (Svingplove og Jærnharver f. Ex.), som han havde lært at kjende paa sine Rejser, anskaffedes o. s. v.

Det gavnlige ved disse Indretninger viste sig snart, ikke alene i en betydelig forøget Indtægt for Greven, men ogsaa i, at han kunde henvise Bønderne til sit eget Exempel, naar han anbefalede dem at prøve den nye Agerdyrkningsmethode. De fleste Bønder nærede selvfølgelig i Begyndelsen stor Mistillid til hans Ideer; men han var en Mand, der baade var praktisk og udholdende nok til at blive ved at kæmpe mod gammel Vane og Vankundighed; dertil kom, at man ikke godt kunde narre ham, som Abraham Lehns Bønder gjorde ved deres Herre, naar de kastede det Kløverfrø, han forærede dem, paa Møddingen og bag efter lode ham gaa og se efter paa Markerne, om det snart kom op! Reventlow havde et skarpt Blik og holdt af at se med egne Øjne; han var et Friluftsmenneske, der, naar han var paa sit Gods, holdt af at færdes hele Dagen ude, saaledes at han endogsaa tit førte Middagsmaden med sig og holdt Maaltid enten i Skoven eller hos en eller anden Gaardmand. Paa disse Ture var det hans største Glæde at besøge sine Bønder, hvad enten det var i Stuen, i Stalden eller paa Marken, og sjælden eller aldrig gik han fra dem, uden at det ved hans rolige, besindige Maade at være paa, der stemmede saa godt med Bondens egen Natur, var lykkedes ham at belære dem om et eller andet godt. Snart talte han med dem om Foderurternes Nytte, snart om Mejeriet, snart havde han foræret dem Frugttræer og kom for at se, hvorledes de groede, snart anbefalede han dem at plante levende Hegn; men hans Yndlingsæmne var det skadelige Vand, hvoraf Laaland, som før nævnt, særlig var plaget; han sparede ingen Umage, naar det gjaldt om at vække Bøndernes Interesse for denne Sag, og forstod at gjøre dem selv til Parter i Sagen ved at tage dem med sig, naar han eftersaa Hovedvandløbene. »I ligge her som Soen i Sølen«, kunde han saa sige, naar der stod lovlig meget Vand paa Markerne; en saadan jævn Spøg, hentet

fra deres egen Forestillingskreds, bidrog sit til at give Bønderne Tillid til ham.

Da først den nye Tingenes Ordning var godt i Gang paa hans egne Gaarde, tog Reventlow fat paa Bondergodsets Udskiftning og andre hermed følgende Forbedringer. I de ti første Aar bleve af Grevskabets 270 Bøndergaarde de 73 udskiftede af alt Fællesskab, og 22 af dem bleve udflyttede; man kan synes, at dette var at gaa noget langsomt til Værks — navnlig naar man sammenligner det med, hvad der senere blev gjort paa de kongelige Godser —, men man maa erindre, at Greven ikke var formuende (han maatte endog senere hen optage Laan for at kunne drive Udflytningen med mere Kraft), og at han med sin besindige, praktiske Natur holdt af at gjøre smaa Skridt ad Gangen. De Bønder, der fik udskiftet, maatte inddele deres Jord efter Grevens Mønster og fik af ham Saakorn, Kløver- og Hørfrø foræret, og han var utrættelig i at undervise dem i det nye Landbrug, ligesom han ogsaa hjalp de Bønder, der udflyttede deres Gaarde, med Bygningstømmer fra Skovene og betydelig Pengehjælp, og havde de haft Uheld med sig eller paa anden Maade uden egen Skyld vare komne tilbage, var Greven altid til Stede med sin Hjælp. For øvrigt stemmer det paa den anden Side godt med hans praktiske Natur, at hans Godgjørenhed ikke ytrede sig ved at kaste Gaver bort i Blinde; han hjalp kun dem, der vilde hjælpe sig selv; naar saaledes de Bønder, han havde givet Arvefæste og Hoverifrihed, og som altsaa vare saaledes stillede, at de kunde hjælpe sig selv, kom og bade ham om Bygningstømmer til deres Gaarde, kunde han meget godt sige, som han gjorde ved én Lejlighed: »Nej, min Bro'er; nu har jeg slaaet Laas for mine Skove; har du ikke Raad til at bygge, saa maa du sætte Stivere under; jeg har før brændt Voxstabler, nu maa jeg nøjes med Tællelys!«

Efterhaanden som det heldbringende i Reventlows Ind-

retninger gik op for hans Bønder, bleve de ogsaa villigere til at gaa ind paa Udskiftning og Udflytning; efter nogle Aars Forløb hævedes saa Hoveriet mod et ringe Vederlag, og det blev paa billige Vilkaar tilbudt Bønderne at blive Arvefæstere; en Del benyttede sig af Tilbudet; men da mange ikke turde indlade sig derpaa, bekjendtgjorde Greven i 1804, at de, der vilde kjøbe Gaardene, maatte melde sig nu, eftersom han ikke siden vilde sælge; som Følge heraf kjøbte saa mange Bønder Arvefæste, at mere end tre Femtedele af Bøndergodset blev bortsolgt. Christianssædes Gods var det første paa Laaland, der fik Hoverifrihed; i Haven paa Christianssæde er der i den Anledning af Sønnen, Christian Ditlev Reventlow, paa Hundredaarsdagen efter Statsministerens Fødsel oprejst en Mindesten.

Ved Siden af, hvad Reventlow gjorde for Gaardmændene, fortjener det at fremhæves, at han heller ikke glemte Husmændene; i Regelen gav han alle sine Husmænd tre Tønder Land Jord og var dem behjælpelig ved Udflytningen ligesom Gaardmændene; han betragtede det i det hele som et stort Samfundsspørgsmaal at undgaa jordløse Huse, ved hvilke der paa Landet vilde dannes en besiddelsesløs Klasse, som vilde være uheldigere stillet, end de jordløse Husmænd havde været før, da de dog i Regelen havde haft baade Ko og Faar. Vor Tid har des værre set de jordløse Huses Tal formere sig efter en foruroligende Maalestok; at dette er sket, er ikke Grev Reventlows Skyld, og det er et stort Bevis paa hans Fremsynethed, at han saa tidlig saae den Fare, der kunde ligge deri; navnlig var det en Yndlingstanke hos ham, at Husmandslodder skulde dyrkes saa omhyggelig, at en Lod paa 3 Tdr. Land var tilstrækkelig til en Families Underhold.

Naar Talen er om Grev Reventlows Virken paa sit Gods, maa man ikke glemme hans Omsorg for Skovvæsenet. Han er en af de første her i Landet, der har taget Ordet for Skovenes forstmæssige Behandling, og det

er i Særdeleshed ham, der fortjener Tak, fordi Skovene ved Udskiftningen bleve gjorte til Fredskove. Det var en af hans Yndlingsideer at udfinde, hvorledes man kunde faa Skovene til at tiltage med 4 % Brændselsmængde aarlig, da han indsaa, at Faren for overdreven Hugst blev fjærnet, naar Tilvæxten kunde komme til at svare til den Rente, Penge almindelig give. Han holdt derfor paa, at man skulde skaffe Træerne saa megen Luft og Lys som muligt ved ofte at udtynde Skovene; han gjorde sine Skove til Fredskove ved at afkjøbe Bønderne den Græsningsret, de hidtil havde haft i dem; Skovene bleve indhegnede og inddelte i regelmæssige Hugster, og i Overensstemmelse med sin Væxttheori ansatte han den Alder, i hvilken Træerne burde fældes, til 120 Aar og 80 Aar, henholdsvis for Eg og Bøg; da de efter denne Alder voxe langsommere, vilde det jo nemlig ikke kunne betale sig at lade dem blive ældre. Han var utrættelig i sine Forsøg paa dette Omraade, fordi han ansaa det for en Livsbetingelse for Skovene, at de kom til at give mere Udbytte; han har derfor ved flere Skrifter søgt at vække Interesse for sine Anskuelser, og blandt hans Efterladenskaber i Rentekammerets Arkiv findes endnu en hel Kasse fuld af Tabeller over hans Opmaalinger og Beregninger. I Forbindelse med hans Interesse for Skove og Træer staar det, at han alle Vegne, hvor han boede, beskæftigede sig med at anlægge smukke Spaseregange og Alleer; paa Charlottenlund, hvor han boede nogle Somre i Slutningen af forrige Aarhundrede, bære endnu de smukke Alleer Vidne om ham. Det er ogsaa betegnende, at da de tre Venner A. P. Bernstorff, Schimmelmann og Reventlow vilde efterlade et synligt Minde om deres Venskab, kom dette til at bestaa i de tre Birketræer i Haven paa Sølyst.

Ligesom Reventlow var meget omhyggelig for Skovene, saaledes var han ogsaa meget ivrig for at anlægge levende Hegn; Jorden var jo ikke den Gang saa kostbar som nu,

og det hidtil ukjendte Gode, Markfred, var saa stort, at han mente, man kunde nok undvære den Smule Jord, det kostede. Sine egne Marker lod han indhegne, og han opmuntrede Bønderne til det samme; ingen fik saaledes Arvefæste, før de fuldstændig havde indhegnet deres Jorder med Volde, Piletræer og Risgærder (da der ikke er mange Sten paa Vestlaaland, kunde man ikke faa Stengærder); naar man altsaa nu paa Laaland ser de talløse Rækker af Pile og de snorlige Fletninger af Risgærder, er dette et af Minderne om Reventlows Virksomhed.

Han var naturligvis ogsaa ivrig for at faa indført Dyrkningen af Frugttræer hos sine Bønder; han gav dem Træerne og besøgte dem flittig for at se, hvorledes de groede, lærte dem at pode, beskære o. s. v.; det var en af hans bedste Fritidssysler at gaa omkring i Haven og med en Kniv skære de overflødige Grene og Kviste bort; i Skoven gik han ofte med en lang Spaserestok, som paa Enden havde en lille Øxe, med hvilken han mærkede de Træer, som skulde hugges bort. (Sluttes).

Hans Rasmussen.

Ferdinand von Schill*).

Den Mand, hvis Liv og Død her skal skildres, hører til de mere interessante Skikkelser fra dette Aarhundredes Begyndelse. Fra at være en aldeles ukjendt Person træder han pludselig frem af Mørket paa en Tid, da hans Fædreland var nedsunket i den dybeste Fornedrelsestilstand, bliver i Løbet af kort Tid Folkets besungne Helt og Ideal og er allerede to Aar efter sin første Fremtræden bukket under for den Skæbne, en overspændt patriotisk Lidenskab og en ubunden Fantasi med Nødvendighed maatte berede ham. Hans Færd er bleven saare forskjellig bedømt; men den Indflydelse, Tidsaanden maatte have paa ham og hans Optræden, er der ofte kun taget alt for lidt Hensyn til. Schills Handling var et Udslag af den feberagtige nationale Be-

*) J. C. L. Haken: „Ferdinand von Schill“. Eine Lebensbeschreibung nach Originalpapieren. — H. v. Treitschke: Deutsche Geschichte im 19ten Jahrhundert. — Tagebuch von der Belagerung der Festung Colberg 1807. — Dr. Georg Bärsch: Ferd. v. Schills Zug und Tod im Jahre 1809. — F. Förster: Preuszens Helden im Krieg und Frieden. — Fiedler: Die Verurtheilung und Hinrichtung der 11 preussischen Offiziere vom Schill'schen Corps 1809. — Ferd. v. Schill, ein militärisch-politisches Charakterbild. — Bardenfleth: Stormen paa Stralsund 1809, samt forskjellige Afhandlinger i tyske historiske og militære Tidsskrifter og Blade.

gejstring, der afloste Fortvivlelsen over Fædrelandets Nedværdigelse, og man kan derfor kun dømme ham efter den Idé, der drev ham frem. En preussisk Militærforfatter har sagt, at fra et militært Standpunkt maa hans Handling absolut fordømmes, og herom kan ingen Tvivl være, thi han brød sin Soldatered; intet kan fremføres, som vil kunne frikjende ham fra at dømmes fra dette Standpunkt — men ogsaa kun fra dette. Hans Handling bragte vel intet praktisk Resultat; men da Befrielsens Time senere slog for Tyskland, forstod man, hvad man skyldte de Mænd, der i Fornedrelsens Tid havde gjort mere end deres Pligt, vakt Folket til Bevidsthed om, at Frelsen skulde komme fra dette selv, og ofret Livet for denne Tanke — og maatte Schills Navn ikke her nævnes blandt de første? Hvor meget han end har fejlet, vil derfor sikkert hans Navn bæres frem til sene Tider, og naar hans Landsmænd dvæle i Mindet om hin Tid, da »det første Befrielsens Pust gik over Tyskland«, maa Schills Navn nævnes med Stolthed.

I.

Ferdinand von Schill blev født i September 1774*) paa Godset Sodow i Schlesien og tilhørte en gammel Soldaterfamilie, hvor Sønnerne alt fra Barndommen bestemtes til Soldaterstanden. Han begyndte derfor tillige med tre ældre Brødre allerede i 13—14 Aars Alderen den militære Løbebane og blev snart Sekondløjtenant i et Dragonregiment. Med levende Interesse begyndte han sin Virksomhed i Haab

---

*) Forskjellige af Schills Biografer angive hans Fødeaar snart som 1773, snart som 1776. I Stamlisterne over Officererne ved det senere Schillske Regiment opføres 1774 som Fødselsaaret, og dette maa vel være det rigtige.

om at tilfredsstille sin Higen efter at udrette noget; men han følte sig snart skuffet, hans Iver kølnedes, og han blev mere og mere sløv ved den ensformige, pedantiske Garnisonstjeneste. Det vilde ikke lykkes ham at tilfredsstille de Fordringer, man i Fredstid stiller til en saakaldt god Officer, og den daglige Tjeneste blev ham mere og mere forhadt, jo tydeligere hans ægte Soldateraand sagde ham, at »Krigen vilde maale den militære Dygtighed med en anden Maalestok end Freden.« Hans indesluttede Natur fjærnede ham tillige fra Samlivet med Kammeraterne, og det varede ikke længe, førend Schill følte sig ene og forladt og kun levede et Liv, fuldt af Drømme om og Planer for en Fremtid, der kun alt for længe lod vente paa sig. Saaledes gik 17 lange Aar, i hvilke Schill midt under Skuffelserne stedse bevarede Troen paa en Fremtid, der vilde opfylde hans Drømme; og det maa have været en stærk Tro, der holdt ham oppe, naar man betænker, at han efter 17 Aars Tjenestetid og i en Alder af 32 Aar endnu kun beklædte en Sekondløjtenants underordnede Stilling, da den skæbnesvangre Krig mellem Preussen og Frankrig udbrød (1806).

I Slaget ved Auerstädt (14 Oktbr. 1806) kom hans Regiment for første Gang i Ilden og delte paa denne ulykkelige Dag Skæbne med den øvrige Hær. Schill var paa Feltvagt og blev angreben af et overlegent fjendtligt Rytteri, der kastede Feltvagten tilbage; han blev omringet af Rytterne og haardt saaret, da han ikke vilde overgive sig. Nogle Soldater fandt ham halvdød paa Valpladsen og bragte ham til en nærliggende Landsby, hvor han fik den første Hjælp og Pleje. Under store Lidelser naaede han her fra til Magdeburg, men saa snart han fik at vide, at Fæstningen vilde overgive sig, forlod han den strax og kom over Stettin til Colberg, hvor han faldt i en heftig Saarfeber. Han blev imidlertid godt plejet her og var snart saa vidt helbredet, at han kunde begynde at overveje, paa hvilken Maade han nu bedst kunde tjene sit Fædreland.

Colberg hørte vel ikke til de betydeligere Fæstninger, men havde paa det Tidspunkt sin store Betydning som Udgangspunkt for den Hjælp, den engelske Somagt mulig vilde yde, ligesom Operationer i Fjendens Flanke og Ryg kunde ledes her fra. Under Syvaarskrigen havde Fæstningen tre Gange med Berømmelse modstaaet de russiske Angreb, og dens Fæstningsværker vare endog senere udvidede, men nu var der i en lang Aarrække ikke foretaget nogen Udbedring af dem, og som Følge deraf befandt de sig i den sletteste Tilstand. Skytset var tilmed næsten ubrugeligt, og Besætningen dels mangelfuld, dels et Skrabsammen fra alle Kanter. Hertil kom, at »Kommandanten var en gammel Officer, der var afgjort uskikket til at bringe Orden til Veje og besjæle Besætningen med den Aand, der kunde samle de forskjellige Elementer til et kraftigt Hele.« Schill havde under sit nødtvungne Ophold i Colberg rig Lejlighed til at se den sørgelige Tingenes Tilstand, saa meget mere som alle Samtaler mellem Byens Indbyggere stadig drejede sig om Fæstningens Skæbne, særlig nu, da man saae, hvorledes den ene stærke Fæstning efter den anden uden Sværdslag overgav sig, saa snart den sejrrige Fjende rykkede mod den.

Under disse Omstændigheder besluttede Schill heller at blive i Colberg og yde sin Hjælp her, end at søge en Virkekreds paa et andet Sted. »Han synes pludselig at være vaagnet til Erkjendelse af, hvad der egentlig var hans Livsopgave, og i hans Sjæl fødtes Overbevisningen om, at Timen nu var kommen, da enkelte Mænds ubøjelige Mod og begejstrede Opofrelse skulde frelse Fædrelandet, medens der ellers overalt kun viste sig Mangel paa Aand, Mod og Hengivelse for Fædrelandets Sag.« Han tilbød derfor Kommandanten sin Tjeneste og udvirkede efter megen Møje, at 6 Ryttere bleve stillede til hans Raadighed, og med disse begyndte han den Række æventyrlige Foretagender, der lagde Grunden til hans Berømmelse og bragte hans

Navn paa alles Læber. »Den uduelige Sekondløjtenant fra det pommerske Rytterregiment viste sig snart som en udmærket Partigænger, der med glimrende Organisationstalent forenede personligt Mod og Tapperhed, og hvis Begejstring kunde overvinde alle Hindringer.«

Det vilde ligge uden for denne Afhandlings Bestemmelse at dvæle nærmere ved alle disse Foretagender paa den saakaldte »lille Krigs« Omraade, af hvilke mange bleve satte i Scene paa en saa æventyrlig Maade, at de senere i Folkemunde bleve til Heltebedrifter af overnaturlig Størrelse. Ved nøjere Betragtning svinde naturligvis mange af disse i Folkets Øjne saa æventyrlige Bedrifter ind til ganske simple militære Smaaforetagender; men lad ogsaa det udskilles, som Folkesagnene have lagt til de schillske Æventyr — der bliver dog nok tilbage til at give Schill Heltenavnet. Og fremfor alt maa det erindres, at i disse kjække Foretagender laa saa godt som hele den Modstand, Preussen paa den Tid rejste mod Franskmændene; at han og hans Haandfuld Folk hørte til de faa, der i denne sørgelige Tid gjorde deres Pligt og mere end denne, og at derfor Schills Navn midt under al Sløvheden og Fejgheden blev nævnet med Berømmelse overalt.

Schill begyndte, som sagt, sin Virksomhed med nogle faa Mand, hvis Antal efterhaanden forøgedes, men hvis Styrke dog først paa et senere Tidspunkt blev saa stor, at den kunde organiseres som et lille Korps. Det var dog langt fra Schills Mening at blive Fører for en Slags Guerillabande, hvormed han kunde strejfe rundt i Landet; nej! han havde store Planer, der Dag og Nat beskæftigede hans Tanker. Hvad der foreløbig først laa ham paa Hjærte, var at danne et Frikorps, med hvilket han ved Strejftog i Colberg og Omegn kunde forurolige Fjenden, udspejde ham og gjøre ham det vanskeligt at nærme sig Fæstningen; end videre kunde han forsyne Fæstningen med Proviant, Penge og Vaaben og i yderste Tilfælde forsvare dens Udenværker.

Dog hans Hovedtanke var at rejse hele Pommern til Opstand mod Napoleon, og hans nærmeste Plan var da at drage de »rantionerede« Soldater til sig, d. v. s. de preussiske Soldater, der efter Slaget ved Jena og de derpaa følgende Begivenheder vare sprængte fra deres Afdelinger og nu strejfede rundt i Landet. Disse, som længtes efter at kæmpe paa ny, skulde tillige med Folket danne Kjærnen i Opstanden, der saa vilde brede sig videre. Trangen til at befries fra Napoleons forhadte Aag var stor, og da først Rygtet om Schills Bedrifter begyndte at trænge ud i Befolkningen, gav denne Trang sig snart Udslag i ivrige Opfordringer til Schill om at vise sig hinsides Oderen for ved sin Nærværelse at bringe Opstanden mod Napoleon til at slaa ud i lys Lue. Tidspunktet var heldigt; thi Napoleon nødtes til stedse at mindske Besætningerne i disse Egne for at erstatte de uhyre Tab af Mennesker, han trods alle Sejre med Nødvendighed maatte lide. De smaa fjendtlige Troppestyrker, der efterlodes spredte rundt om i Landet, skulde da angribes og ødelægges, og herved vilde man indgyde Befolkningen Tillid til, at man virkelig formaaede at udrette noget mod den overmodige Fjende. Schill og hans lille Skare vilde overalt modtages som Befriere og faa Tilslutning fra alle Sider; »som et Trylleslag vilde en Hær fremstaa og rulle som en Lavine over Fjenden.« —

At Kommandanten i Fæstningen aldeles ikke vilde gaa ind paa eller i det hele taget søge at forstaa Schills Planer, kan man til Nød finde sig i, da det vel altid maatte være en egen Sag for en højere staaende Officer at høre en ung og ganske ukjendt Sekondløjtenant udvikle store Planer til omfattende militære Foretagender, særlig paa dette Tidspunkt, hvor det at overgive en Fæstning uden Sværdslag eller overhovedet intet at foretage sig for at standse Fjenden hørte til Dagens Orden. Hvad man imidlertid vanskeligere forstaar er, at Kommandanten og hans Tilhængere af ren Misundelse planmæssig modarbejdede Schill

og herved ofte lagde ham næsten uovervindelige Hindringer i Vejen, og det uagtet alle Schills Foretagender kun havde til Hensigt ved alle mulige Midler at forhale Tidspunktet for Colbergs Belejring. At dette alligevel lykkedes ham saa længe, maa alene tilskrives hans urokkelige Energi og den faste Tro paa sig selv, han stedse bevarede. Misundelsen kunde vel for enkelte Øjeblikke gjøre ham modløs; men efter hver Fornærmelse, der tilføjedes ham, blev hans Iver kun større og større, og hans Navn nævntes med større og større Jubel blandt Befolkningen. Efter en Mængde lykkelige Foretagender rundt om i Landet kom da endelig den Dag, da hans patriotiske Virksomhed for første Gang blev paaskjønnet. Befolkningen i Pommern, som indsaa, at Schill var Manden, man nu trængte til, udvirkede gjennem de ledende Mænd i Landet en kongelig Befaling af 12te Januar 1807, i Følge hvilken Schill fik det hæderfulde Hverv at organisere et Korps lette Tropper i Provinsen, hvormed han skulde lede Landets Forsvar i Forbindelse med Kommandantskabet i Colberg.

Han stod nu ved sine foreløbige Ønskers Maal og begyndte med rastløs Iver sin nye Virksomhed, der krævede al hans Flid og Energi, hvis han skulde endog blot tilnærmelsesvis løse den Opgave, der var ham stillet. Saa snart Efterretningen om, at Schill var i Færd med at organisere et Korps, udbredte sig, strømmede en Mængde gamle hjemsendte Soldater og frivillige til ham, og da tillige flere Officerer af forskjellige Vaabenarter frivillig sluttede sig til ham, saae han sig snart i Stand til at danne smaa Delinger Infanteri og Rytteri; men han manglede næsten alt, hvad han skulde bruge af Vaaben, Klæder, Ammunition, Heste m. m. For at skaffe sig alt dette udfoldede Schill en Virksomhed, der i højeste Grad maa beundres, og som efter hine Tiders Forhold er aldeles enestaaende; tillige viste han, at han besad et Talent i Retning af Administration og Organisation, som kun faa.

Det lykkedes ham da ogsaa til sidst — bl. a. ved Gaver fra de svenske i Forpommern — at faa saa stort et Forraad samlet, at han kunde organisere 2 Batailloner Infanteri og 4 Eskadroner Rytteri, hvortil senere kom en lille Artilleristyrke. Beklædningen og Udrustningen hos disse Tropper var imidlertid af en saadan Art, at de ikke taalte selv den mildeste militære Kritik; og dog bleve disse slet klædte, slet udrustede og næsten uøvede Folk i Løbet af ganske kort Tid saa gjennemtrængte af deres Førers Aand, at de med Held kunde sendes mod Napoleons gamle, sejervante Soldater.

Et ganske godt Billede af de schillske Troppers Udseende giver følgende Beskrivelse: »Den, der saae disse Mennesker marchere mod Fjenden og endnu ikke havde haft Lejlighed til at løsrive sig fra de snævre Begreber, man tidligere knyttede til en »regulær« Soldat, vilde næppe have betragtet dem som Soldater og endnu mindre have tiltroet deres Optræden noget som helst heldigt Resultat. Trods den strænge Aarstid vare kun ganske faa forsynede med Kapper, og man kunde da være vis paa, at de til Gjengjæld ikke havde nogen Frakke under den; Resten maatte hjælpe sig med usle Bønderkitler. Heraf kom den blandt Franskmændene almindelig udbredte Mening, at hele det schillske Korps kun bestod af sammenløbne, oprørske Bønder; de erklærede disse for Stratenrøvere (brigands) og gave som Følge deraf ingen Pardon. Deres Hovedbedækning bestod enten af almindelige Huer i alle mulige Former og Farver eller af rundpuldede Hatte, hvis Skygger vare opløste af Ælde og Regn. Deres Fodtøj var i lige saa elendig en Tilstand; nogle marcherede i Tøfler, der vare snørede fast til Fødderne; andre havde ganske vist Sko eller Støvler, men det var kun sjældent, at man kunde opdage Spor af Saaler paa dem. Tornistre kjendte man ikke i dette Korps; Soldaten bar sine Pakkenelliker enten i Frakkelommerne eller paa Ryggen, snørede sammen i en

Bylt. I Steden for i Patrontasker gjemte man Patronerne paa sig efter at have opsprættet Underforet paa Frakken. Rytteriets Beklædning og Udrustning svarede til Fodfolkets; Hestene vare slette og bestode kun af utilredne Bønderheste, Sadler fandtes ikke eller vare næsten ubrugelige, og i Steden for Tømmer brugte man Reb; Vaabnene vare gamle rustne Pallasker, Sabler og Pistoler, men ofte fandtes disse ikke, og man havde da kun Knipler.«

Der skulde en Mand som Schill til for at faa noget ud af en saadan Bande; han besad netop de Egenskaber, det først og fremmest her gjaldt om, og tillige ejede han den for en Fører saa sjældne Gave at forstaa at vinde Folkenes Kjærlighed og Tillid. Derfor kunde den bedste Disciplin opretholdes i Korpset uden at anvende haarde Midler. »I Steden for at nære det slaviske Sind hos sine Soldater, saa at de kun vilde bøje sig under Korporalstokken, lærte han dem at føle Agtelse for sig selv og at holde paa Ærens Bud. De sædvanlige raa Militærstraffe afskaffedes; et strængt Blik var tilstrækkeligt til at rette mindre Fejl, større bleve straffede med Arrest, og kun for en virkelig æreløs Optræden brugtes legemlig Afstraffelse, som dog altid udførtes inden fire Vægge. Den, der stjal eller viste sig fejg, blev vist bort fra Korpset; den, der under Kampen kastede sit Gevær, blev affort sin Uniform, klædt i Kvindeskjørter og forsynet med en Rok, som han maatte spinde paa for Fronten af Bataillonen, under Tilskuernes Haan og Spot; derpaa fik han en Dragt Prygl og blev jagen bort. Denne Straf blev kun anvendt to Gange. Den, der særlig havde udmærket sig i Kampen, blev paa forskjellig Maade hædret, men kun, naar samtlige Kammerater vare enige om, at han fortjente en Udmærkelse. Han fik ingen Belønning, hvis nogen kunde anføre en gyldig Grund til at nægte ham den. Derfor blev ogsaa Uddelingen af Hæderstegn holdt højt i Ære hos Soldaterne.«

Alle de Efterretninger, Schill modtog om Fjenden,

tydede paa, at Franskmændene ikke tillagde hans Foretagender nogen som helst Betydning, saa at han altsaa i Ro kunde fuldende sit Værk. I Løbet af 14 Dage havde han organiseret sit Korps og indøvet det saa vidt, at han turde begynde at rykke ud med det, og hertil blev han stærkt tilskyndet ved Efterretningen om, at Franskmændene nu begyndte at trække stærkere Troppestyrker sammen for dermed at angribe Colberg. Vel indsaa Schill, at han ikke i Længden kunde udrette noget mod den store fjendtlige Overmagt, men ved strax at rykke rask frem mod en Del af den kunde han dog mulig krydse Fjendens Planer og hindre en for rask Fremrykning. I Løbet af Februar Maaned se vi ham nu føre en Partigængerkrig, der maa vække alles Beundring, og som paa en mesterlig Maade forhalede Franskmændenes Fremrykning, medens han tillige voldte dem saa megen Skade ved Tab af Mandskab, Magasiner m. m., at Fjenden med Harme saae, hvor meget de af dem saa foragtede »brigands« kunde udrette. I Længden kunde det dog ikke undgaas, at Schill trods al Modstand trængtes tilbage af den overlegne Fjende, ligesom hans lille Korps naturligvis led meget i de utallige Fægtninger, han leverede, saa at han nødtes til at se sig om efter Forstærkning. Fra Colberg kunde han imidlertid ikke vente nogen Hjælp, thi, som tidligere omtalt, gjorde Kommandanten her alt for at modarbejde Schill, og Misundelsen mod ham blev større og større, særlig efter at han var bleven udnævnt til Ritmester. Han fattede derfor den Beslutning at søge Hjælp hos de svenske i Pommern, og det lykkedes ham ogsaa under et Ophold i Stralsund i Begyndelsen af Marts at vinde General Armfelt, overstkommanderende for de svenske Tropper i Pommern, for sine Ideer og sikre sig dennes Understøttelse, hvorefter han udarbejdede en detailleret Plan for militære Operationer i Forbindelse med de svenske Tropper. Da han nu vendte tilbage til Colberg, opfyldt af store Planer og glad ved Tanken om

Fremtiden, traf han alt i den sletteste Forfatning, i det Kommandanten ikke alene havde undladt at gjøre Forsøg paa at standse Franskmændenes Fremrykning, men endogsaa havde fjærnet Schills Rytteri fra Korpset under Paaskud af at ville benytte det paa andre Steder; saaledes var en stor Del af Schills tidligere Arbejde spildt, og det var lykkedes Fjenden at trække sine Tropper saa nær til Colberg, at en snarlig Belejring kunde forudses.

Det var et haardt Slag for Schill; men han tabte ikke Modet og gav sig strax til at ordne sit Korps paa ny, saa at han kunde optage Kampen med friske Kræfter, i det han tillige nu maatte overveje, hvorledes han bedst kunde anvende sit lille Korps ved en forestaaende Belejring af Colberg. Ved den Energi, Schill havde udviklet fra November 1806 til Begyndelsen af April 1807, var Colbergs Belejring forhalet i flere Maaneder; han havde været »et dækkende Skjold« for Fæstningen og ved sine klart udtænkte og dristig udførte Operationer holdt Fjenden i Afstand fra den. End videre havde han skaffet Colberg en stor Tilførsel af Levnedsmidler, Vaaben*) m. m., der fik en uberegnelig Indflydelse paa dens Skæbne, og nu stod han selv med sin tapre Skare i og omkring Fæstningen, beredt til at forsvare den til det yderste. Man kan derfor ikke

---

*) Manglen paa gode Vaaben m. m. havde stedse været Gjenstand for Schills Bekymring; da nu paa dette Tidspunkt, hvor Korpset organiseredes, en Mængde frivillige strømmede til paa ny, fattede Schill den Idé at henvende sig til England om Hjælp. Trods alle de Hindringer, Kommandanten atter her lagde ham i Vejen, lykkedes det dog Schill at faa sendt en Officer til London, der fandt en gunstig Modtagelse hos den engelske Regering, som lovede at hjælpe Schill og foreløbig gav Anvisning paa, hvor han kunde faa udleveret, hvad han ønskede til Brug for Korpset. Med en rig Ladning af Vaaben, Ammunition m. m. sejlede Sendebudet fra London til Stralsund, hvor fra den transporteredes i god Behold til Colberg.

undre sig over, at Befolkningen med urokkelig Tillid sluttede sig til Schill, medens Stemningen over for Kommandanten blev mere og mere bitter. Af dette Forhold kunde let megen Strid og Kiv have udviklet sig, hvis ikke Schill havde forstaaet at bøje sig for dennes Vilje og med beundringsværdig Taalmod fundet sig i hans Fornærmelser. Dog i Længden blev det ham næsten uudholdeligt, og Schill længtes derfor mere og mere efter at opsøge et andet Sted til Skueplads for sin patriotiske Virksomhed og forlade Colberg, hvor meget Fæstningen end laa ham paa Hjærte.

Medens disse Tanker beskæftigede ham, fik han Meddelelse om, at de svenske Tropper havde begyndt deres Fremrykning, og at Franskmændene overalt maatte trække sig tilbage; tillige opfordredes Schill til nu at forene sig med Svenskerne til fælles Optræden. Det stod strax klart for ham, at Fjenden nu maatte trække en Del af Belejringshæren bort fra Colberg, og at derfor det gunstige Øjeblik var kommet til med alle de Kræfter, der fandtes i Colberg og nærmeste Omegn, at gjøre et kraftigt Angreb mod ham. Forgjæves opfordrede Schill Kommandanten til at understøtte ham; »ikke en eneste Mand, ikke en levende Sjæl faar De«, er hans Svar; paa sine Knæ tryglede Schill om at understøtte Udfaldet blot med en lille Styrke, men Kommandanten blev døv for alle Bønner. I Spidsen for sine egne Tropper gjorde da Schill et Udfald, som blev den smukkeste Vaabendaad i Colbergs Belejrings Historie, men som naturligvis ikke havde det Resultat, der fra først af var tilsigtet, og trods Befolkningens indtrængende Bønner om at blive besluttede Schill nu at forlade Fæstningen med sit Korps, da han indsaa, at enhver Samvirken mellem ham og Kommandanten for Fremtiden var umulig.

For imidlertid først at faa aftalt en detailleret Plans videre Foretagender med de svenske forlod Schill alene Fæstningen og naaede efter mange Besværligheder den

svenske General Armfelt. Af denne erfarede han imidlertid til sin store Forbavselse og Sorg, at der netop var sluttet en Vaabenstilstand mellem de svenske og Franskmændene, og — hvad der var et Tordenslag for Schills Planer — Vaabenstilstanden bestemte derhos, at de svenske Tropper intet Skridt maatte foretage sig i Fremtiden til Colbergs Understøttelse. Schill, der ingen Udvej saae til Redning for Colberg, besluttede nu at opsøge den svenske Konge, om hvis personlige Forbitrelse mod Napoleon han havde hørt saa megen Tale; maaske kunde Vaabenstilstandens Bestemmelser endnu forandres. Han udførte virkelig ogsaa sin Beslutning og traf hos den svenske Konge en Afsending fra Kongen af Preussen, der skulde underhandle om Fjendtlighedernes Fornyelse i Pommern. Det lykkedes ogsaa at bevæge den svenske Konge til at foretage nye Rustninger og begynde Krigen paa ny, medens Preussen til Understøttelse skulde sende et Hjælpekorps under General Blücher til Rügen; end videre lovede den engelske Regering, med hvem der var indledet Underhandlinger, at sende Tropper til Hjælp. Samtidig blev det bestemt, at det schillske Korps skulde deltage i de forenede Operationer i Forpommern, og Schill kunde nu betragte sit Hverv som lykkelig endt. Længselsfuld efter atter at slutte sig til sine Vaabenfæller i Colberg ilede han tilbage til Fæstningen, hvor en glædelig Overraskelse ventede ham.

Regeringen havde efterhaanden faaet saa mange Meddelelser om de uhyggelige indre Forhold i Colberg, at den besluttede at afskedige Kommandanten, hvis Uduelighed paa denne Plads for hver Dag blev mere indlysende. I hans Sted blev Major von Gneisenau ansat, en Mand med fremragende militær Dygtighed, og hvis Navn senere skulde blive saa berømt under Tysklands Frihedskamp. Fra det Øjeblik han blev Fæstningens Kommandant, indtraadte en ny Sagernes Tilstand, og han optog med Iver Schills Ideer, som under den tidligere Kommandant aldrig turde komme

frem. Schill selv blev imidlertid ikke i Colberg, i det en kongelig Befaling bestemte, at det schillske Infanteri og en Del af Rytteriet skulde forblive i Fæstningen til Raadighed for Gneisenau, medens Resten af Rytteriet skulde afgaa til Svenskpommern for dér at optræde i Forbindelse med de oven omtalte Tropper. Schill forlod da Colberg »savnet af alle, der havde lært at elske hans uegennyttige Fædrelandskjærlighed og Beredvillighed til at sætte alle personlige Hensyn til Side for Fædrelandets Sag«; for ham selv var Adskillelsen fra den tilbageblivende Del af Korpset ikke saa tung som under andre Forhold, thi han vidste, at hans Efterfølger vilde gjøre alt for at bevare den samme Aand i Korpset, som Schill havde skabt. Det víste sig ogsaa, at de schillske Tropper under Colbergs fortsatte Belejring*) aldrig gjorde deres Førers Tillid til Skamme, men tvært imod ved deres Tapperhed og sejge Udholdenhed væsentlig bidroge til Fæstningens glimrende Forsvar.

Enkelte af Schills Biografer have kaldet ham Colbergs Redningsmand og villet tildele ham hele Æren for Fæstningens Forsvar. Dette er naturligvis ikke Tilfældet; Schill har ganske vist udrettet utrolig meget under Opholdet i Colberg, særlig i Betragtning af de sørgelige Forhold, han maatte arbejde under; men hans Virksomhed er her nærmest indirekte og bestaar i at have afledet Fjendens Opmærksomhed fra selve Fæstningen i længere Tid, samtidig med at han skaffede denne en stor Tilførsel af Vaaben, Ammunition, Levnedsmidler m. m. Det er vel meget tvivlsomt, om Schill vilde have opfyldt Pladsen som Kommandant i Fæstningen under den lange Belejring; hans Evner og hele Tilbøjelighed gik i en Retning saare forskjellig fra den, bag

*) Som bekjendt er Colbergs Belejring en af de smukkeste Begivenheder i Krigshistorien; trods de forøgede Anstrængelser, Franskmændene gjorde for at erobre den, holdt den sig lige til Fredslutningen i Tilsit.

en Fæstnings Volde at lede et Forsvar under en Belejring, og fremfor alt savnede han de militære Kundskaber, det her nærmest kom an paa. Disse besad derimod Gneisenau i fuldeste Maal, og det skyldes hans overlegne Aand, at Fæstningen fik en saadan Modstandskraft, at den kunde holde sig til sidste Øjeblik. Dog Schills Virksomhed i og omkring Colberg havde for hele Preussen en langt større Betydning, hvis Værd ikke vilde formindskes, selv om Begivenhederne i Pommern intet praktisk Resultat havde bragt, og det er, at den preussiske Nation i denne Fornedrelsens Tid paa én Gang blev vakt af sin Døs ved at høre om Schill og med Beskæmmelse saae, »at der her fandtes Mænd, som endnu gjorde deres Pligt og mere end den.«

Som omtalt begyndte de svenske Tropper paa ny Fjendtlighederne, og Kong Gustav var selv kommen til Pommern for at lede Operationerne med Stralsund som Udgangspunkt; et preussisk Troppekorps under General Blücher stod allerede paa Rügen, og en engelsk Hær paa 30,000 Mand var undervejs. Schill sluttede sig nu efter at have forladt Colberg til Blücher med sin Rytterstyrke, der var betydelig forstærket ved frivillig Tilstrømmen. Alle Hindringer for at begynde Fjendtlighederne i Forbindelse med de allierede Tropper vare til Schills store Glæde overvundne, og Dagen til Fremrykningen var allerede bestemt; da kom pludselig Efterretningen om Napoleons Fredslutning i Tilsit med Rusland og Preussen. Som Følge heraf maatte Blücher strax ophøre med Forberedelserne til Angrebet og trække sig tilbage med sit Korps til Egnen ved Colberg, hvis Belejring nu blev hævet. Schills lykkelige Forhaabninger og Tillid til Fremtiden bristede saaledes atter, og han maatte som alle andre Fædrelandsvenner oprigtig sørge over den ydmygende Fred, Omstændighederne gjorde nødvendig; særlig harmede det ham at se, hvorledes de fjendtlige Tropper vedvarende besatte Provinserne og tærede paa Landets Kraft under Befolkningens stigende Elendighed.

Mod Slutningen af Aaret 1807 begyndte man at underkaste den preussiske Hær en Omordning, hvorved bl. a. det schillske Korps blev reduceret til 4 Eskadroner Rytteri og 1 Bataillon Infanteri. Af Rytteriet blev der kort efter dannet et Regiment, som fik Navnet »det 2det brandenburgske Husarregiment« og stilledes under Kommando af Schill, der blev udnævnt til Major; Infanteriet blev indordnet under »Kongens Liv-Infanteri-Regiment« som en let Bataillon, og uagtet det hermed ophørte at staa under Schills Befaling, fik det dog Navnet »Let Bataillon von Schill«. Til denne ærefulde Anerkjendelse af de udmærkede Tjenester, Schill havde ydet sit Land og Folk, sluttede sig snart en ny Æresbevisning, i det Schills Regiment blev udset til at være det første, der paa ny skulde rykke ind i Hovedstaden; Napoleon havde nemlig til sidst »efter mange Forhandlinger og store Ofre« fra Preussens Side — til Dels ogsaa tvungen af Forholdene i Spanien — indvilliget i at trække en Del af sine Hære bort fra Landet og bl. a. ogsaa tilladt de preussiske Tropper paa ny at besætte Hovedstaden. I de sidste Dage af November 1808 brød da Schill med sit Regiment op fra Pommern*) og drog, overalt hilset af Befolkningens Jubel og Begejstring, til Berlin, hvor Indtoget holdtes den 10de December 1808.

Schills Indrykning i Berlin var et fuldstændigt Triumftog. »Alt fra den tidlige Morgen vare alle Gader og offentlige Pladser, som Schill skulde drage igjennem, tæt fyldte med Folk af alle Stænder. Berlins halve Befolkning drog ham i Møde under endeløs Jubel; allerede uden for Porten blev Korpset modtaget af den preussiske Guvernør i Hovedstaden, Berlins Magistrat m. fl. og budt velkommen med en kort

*) Paa Vejen besøgte Schill sin Forlovede Elise, en Datter af den bekjendte General von Rüchel, der nu levede i Haselen ved Daber. Elise von Rüchel blev efter Schills Død gift med en Hr. von Flemming, men døde ganske ung.

Tale, hvorefter det festlige Indtog begyndte. Inden for Porten paraderede hele Nationalgarden, gjennem hvis Rækker Schill langsomt rykkede frem; et tusendfold gjentaget »Leve Schill« tonede gjennem Luften og blev for hvert Skridt, han gjorde, paa ny forstærket. Dagens Helt takkede for hver Hilsen med det ham egne venlige Smil . . . . Jubelraabene vilde ingen Ende faa, og Mængdens Blik vare udelukkende rettede paa denne enkelte Mand, der saa længe havde foresvævet deres Tanker som et Ideal af Tapperhed og Fædrelandskjærlighed . . . Fantasibilledet var nu legemliggjort og overtraf selv de dristigste Forventninger i dette Øjeblik, hvor alt kun var Begejstring.« . . . . De samme Scener gjentoge sig overalt, hvor Schill viste sig, og det varede flere Dage, inden Sindene vare bragte nogenlunde i Ligevægt efter Begejstringsrusen. Paa Gader og Stræder falbødes hans Billede*) tillige med populære Viser, der forherligede hans Bedrifter; »i enhver Bondestue saae man den tapre Husarmajor og hans Folk afbildede, og Glas og Ølkrus vare prydede med hans Billede . . . . Endnu i lang Tid kunde han ikke vise sig offentlig uden at drage alles Blikke paa sig, og Schill tilstod aabent, at det glædede ham, at man gjærne saae ham, men tilføjede da altid beskedent: Man gjør for meget af mig.«

Vi skulle nu se, hvorledes under al denne Begejstring Planen modnedes hos ham til den Handling, der skulde styrte ham og saa mange andre tapre Mænd i Fordærvelse.

II.

Efter Freden i Tilsit (Juli 1807) herskede der i Preussen som i hele Tyskland stor Forbitrelse mod Napoleon, der

---

*) I F. C. Granzow „Vort Aarhundrede“ I., 172 findes et Billede af Schill, der efter alle Beskrivelser at dømme maa komme Originalen temmelig nær.

havde bragt en saa stor Fornedrelse over Landet, berøvet Preussen næsten Halvdelen af Landets Provinser, og lagt 5 Millioner af dets Indbyggere under det franske Aag. Dog Ulykken havde atter vakt Fædrelandskjærligheden og Tilliden til den retfærdige Sags endelige Sejr; aaben Magt formaaede imidlertid intet, og der dannedes derfor overalt i Landet hemmelige Foreninger, som i det stille skulde virke til at udbrede patriotiske Ideer og sætte en almindelig Folkeopstand mod Napoleon i Gang. At disse Foreninger ofte knn vare et Samlingssted for ungdommelige Brushoveder og umodne Politikere; at de toge fejl i Valget af deres Midler, og at deres Bestræbelser som Følge heraf ikke fik noget praktisk Resultat, kan ikke nægtes; men deres store Betydning laa deri, at de forfulgte rent patriotiske Øjemed, og de havde ingen ringe Del i den Begejstring og Redebonhed til Opofrelser for Fædrelandet, som viste sig overalt under Frihedskrigen 1813—15. Blandt disse Foreninger var det saakaldte »Tugendbund« den vigtigste, og Schill var Medlem deraf, men uden at spille nogen som helst Rolle her; han kunde ikke finde sig i den hemmelige Fremgangsmaade, disse Foreninger fulgte. »Tugendbund« udgav et Ugekrift »Der Volksfreund«, hvis første Nummer udkom 4de Juni 1808 og indeholdt Begyndelsen til en Biografi af Schill; som Motto var valgt en Udtalelse af den danske General Ewald, der mærkværdig nok senere skulde medvirke til Schills Ødelæggelse og Død i Stralsund *).

*) Ewalds Udtalelser lyde saaledes: „Det er jo nu blevet Skik at kalde de Foretagender, der — efter at en Del af Landet er erobret — endnu hist og her sættes i Værk af en enkelt tapper Mand med en Haandfuld Folk for at volde den sejrende Hær saa megen Skade som mulig, for Mordforsøg og behandle Deltagerne heri som Røvere. Dog dette skal en tapper Mand ikke bryde sig om, der har svoret sin Herre og sit Land Troskabsed og vil tjene til Nytte for Landet; thi det er dog langt skjønnere at blive slæbt til Døden med en

I Løbet af 1808 antog Napoleons Magtherredømme og Folkeundertrykkelse større og større Dimensioner; hans Brødre vare Konger over Holland, Westfalen og Neapel, en stor Del af Kirkestaten indlemmedes i Kongeriget Italien, og Bourbonerne afsattes fra Spaniens Trone. »Kun Napoleons Vilje skulde være den eneraadende paa hele Fastlandet, og Folkenes Ret underkastes hans blinde Vilkaarlighed«. Dog for første Gang stødte han nu paa en alvorlig Modstand, han ikke havde drømt om, og som var saa kraftig, fordi den udgik fra et hélt Folk — det spanske —, der i Enighed samlede sig mod Undertrykkeren. Østerrige, som vilde benytte det gunstige Øjeblik, rustede sig i al Stilhed til Krig, understøttet af England; fik denne Krig et heldigt Udfald, og det troede man naturligvis, »var Timen kommen for Preussen og for hele Tyskland til at rejse sig og sprænge Lænkerne.« Tillige greb den Anskuelse mere og mere om sig, »at det nu ikke længere burde være Fyrsterne, der alene skulde have Ret til at raade over Krig og Fred, men at Folket selv burde rejse sig til Frihedskampen«. Det heltemodige Exempel, det spanske Folk gav andre Lande, vakte overalt stor Begejstring for denne Anskuelse, og særlig i Preussen blev Krigspartiet i Folket stærkere og stærkere og Raabet paa et Forbund med Østerrige mod den fælles Fjende mere og mere tydeligt. »Vel saae man den vaklende og frygtsomme Holdning hos Regeringen; men man mente, at naar de første Skridt vare gjorte og Sagen blev stillet paa Spidsen, maatte den tvinges til at følge Strømmen selv mod sin Vilje«. Det gjaldt blot om at stille en Mand i Spidsen for dette dristige Foretagende, hvis Navn havde Klang i Nationen, og som

---

Strikke om Halsen, end med klingende Spil og vajende Faner at krybe under Aaget og derefter tigge sit Brød eller strax gaa Haand i Haand med Fædrelandets Fjender.“ (Archenholz’ Minerva 1808).

kunde drage Masserne med sig, og hvem egnede sig vel bedre hertil end Schill, Folkets Yndling?

»Fra at beklæde en Sekondløjtenants underordnede Stilling var Schill i Løbet af tvende Aar bleven Fører for et Regiment; fra at være en ukjendt blandt de mange Tusende i Hæren var han bleven Millioner af Landsmænds fejrede Helt«; men først og fremmest var han Folkets Mand; i Schill syntes Folket at se »det fuldendte Ideal af en Soldat, som han skal være«. Herom vidne ogsaa de talrige Digte, der blev skrevne til hans Forherligelse, og som endnu den Dag i Dag ere kjendte og udbredte i Preussen*); ligeledes de talrige Flyveskrifter, som overalt bleve falbudte, og som indeholdt hans Levnedsbeskrivelse og Anekdoter om ham. En samtidig Vaabenkammerat siger om ham:

»Ved sin Beskedenhed vandt han alle deres Hjærter, han traadte i Forbindelse med, og han mistede aldrig en Ven, han én Gang havde vundet; men han var ogsaa i Stand til at gjøre alt for sine Venner og lide for dem, naar han dermed paa en eller anden Maade kunde hjælpe dem; derfor sluttede Vennerne sig ogsaa til ham med en aldrig svigtende Troskab. Han besad i en sjælden Grad den Gave at vinde Soldatens og Menigmands Hjærte, og hans undergivne hengave sig ubetinget til ham; han kunde henrive dem til Begejstring for sine Ideer, og de kappedes om at udføre dem.«

Til ham rettede man nu en Mængde hemmelige Opfordringer om at blive det tyske Folks og den tyske Friheds Frelser; man troede fremfor alle andre ham kaldet hertil, der i sin tidligere Virkekreds havde udrettet saa meget i

---

*) Blandt disse Digte maa særlig nævnes C. M. Arndt: „Das Lied von Schill" („Es zog aus Berlin ein tapferer Held") og Max von Schenkendorf: „Schill. Eine Geisterstimme" („Klaget nicht, dass ich gefallen").

Spidsen for en Haandfuld tapre Mænd. Hos Schill, der inderlig længtes efter Handling, fandt disse Opfordringer villig Gjenklang. Den Afgudsdyrkelse, Mængden drev med ham, havde efterhaanden bragt ham til at tro paa, at han var det af Skæbnen udkaarede Redskab, der skulde give Folkets Had til Napoleon Udslag i Handling; her var hans store Kald, hans Livs Maal. Hans naturlige Beskedenhed modstod længe den Virak, man strøede for ham; men gives der vel i Længden noget vanskeligere for et Menneske end at bevare sin Karakter midt under Folkegunstens Smiger? Han blev dreven til en Overvurdering af sig selv og sine egne Kræfter, saa at han i blind Selvtillid ikke gav sig Tid til en alvorlig Afvejen af Forholdene. Havde han gjort det, havde han været i Besiddelse af den Ro og Besindighed, som først og fremmest kræves af en Mand, der vil føre en vanskelig Sag frem, vilde han vel have indset, hvor kolossal en Opgave han satte sig ved at ville organisere en Folkeopstand af den Karakter, der her var Tale om. Nu lod han kun Begejstringen bære sig frem; men denne Egenskab kan ikke skabe Feltherrer, naar den ikke forenes med overlegne militære Evner og Kundskaber. Disse besad Schill ikke, og hans senere Foretagender fik derfor ogsaa Præget af en Planløshed i Ledelsen, der umuliggjorde et heldigt Resultat.

Krigen mellem Østerrige og Frankrig syntes at være nær forestaaende i Begyndelsen af 1809. Napoleon, som var bunden med en stor Styrke i Spanien, begyndte at trække sine Tropper bort fra Nordtyskland, og her maatte man da fort rejse Opstanden. »Oprørsbølgen vilde her fra rulle mod Syd og efterhaanden voxe til en Styrke, som knuste enhver Modstand og trængte Undertrykkerne tilbage.« Især længtes Befolkningen i det af Napoleon nys oprettede Kongerige Westfalen efter at afryste det forhadte Aag, der særlig her føltes tungt. »Den nye Konge kjendte hverken det Folks Sæder eller Sprog, han var sat til at herske over;

ved hans Hof herskede fransk Tøjlesløshed, Æventyrere og Elskerinder førte et vilkaarligt Regimente, og Embedsmændene vare demoraliserede.« Derfor dannedes overalt i Westfalen Foreninger til Landets Befrielse, og her fra udgik de varmeste Opfordringer til Schill om at stille sig i Spidsen for en Opstand og komme Westfalen til Hjælp.

Endelig begyndte Østerrige Krigen mod Napoleon i Begyndelsen af April 1809, og den mest populære Mand i Østerrige, Ærkehertug Karl, blev sat i Spidsen for Hæren. Opfordringerne til Schill om at foretage det afgjørende Skridt bleve nu saa stormende, at det var ham umuligt længere at modstaa dem. Masser af anonyme Breve sendtes ham, hvori der lovedes Tilslutning fra hele Tyskland, Penge til Foretagendet o. s. v., og hvori der findes Ytringer som: »Schills Navn gjælder for en Guddom!« — »Brute, dormis!« o. s. fr. Man fortalte ham, at Tusender af hjemsendte Soldater kun ventede paa ham for at gribe Sværdet paa ny, naar han viste sig hinsides Elben; man forsikrede ham om, at det var umuligt længere at lægge en Dæmper paa Nationens Begejstring efter at begynde Opstanden. Stod der ved Schills Side fremragende Mænd, som delte hans Planer til Preussens Befrielse, og herom kan man vel ikke mere tvivle, have de sikkert paa dette Tidspunkt raadet til Forsigtighed og til at afvente de politiske Forhold i Evropa, hvis Løsning dog snart maatte være nær; men det var nu for silde. Schill var bragt i en saa exalteret Stemning, at han glemte al Beregning og fremfor alt glemte, at han var Soldat, bunden ved et Lydighedsforhold, han ikke egenmægtig kunde løse sig fra.

Imidlertid maa man her ogsaa tage i Betragtning, at Schill paa en Maade kunde anse sig for tvungen af Omstændighederne til at handle, som han gjorde. Han havde nemlig til sidst givet efter for Westfalernes ivrige Bønner om at komme dem til Hjælp og havde i al Hemmelighed ladet udstede en Proklamation, hvori Befolkningen op-

fordredes til at rejse Oprørsfanen mod Napoleon og vælge Anførere, indtil han selv kunde komme til dem. De Forsøg paa Opstand, som bleve satte i Scene af forskjellige Officerer (Katte, Brødrene Hirschfeld, Dörnberg o. a.), mislykkedes imidlertid alle og gjorde Franskmændene opmærksomme. Schills Proklamationer bleve fundne og sendte til den preussiske Konge i Königsberg, der strax besluttede at stille Schill for en Krigsret; skete det, var Schill fortabt eller hans Haand i det mindste lænket for lang Tid. Tiden var kostbar, og han besluttede derfor at handle. Da nu tillige Rygter om Sejrvindinger paa Østerriges Side naaede ham, var hans Plan lagt; paa egen Haand vilde han begynde Krigen mod den store Tyran, og Handlingen fulgte snart — og hemmelig — paa Beslutningen.

Under Paaskud af at ville holde en større feltmæssig Manøvre rykkede Schill den 28de April 1809 om Eftermiddagen i Spidsen for sit Regiment ud fra Berlin for ikke mere at vende tilbage. Udrykningen kunde ikke forekomme nogen mistænkelig, da man var vant til at se Schill rykke ud for at holde Felttjenesteøvelser, der saa meget som muligt havde Virkelighedens Præg, hvorfor ogsaa Mandskabet medførte alle Udrustningsgjenstande, Levnedsmidler m. m. Da han var kommen en Mils Vej bort fra Byen, gjorde han Holdt og holdt en begejstret Tale til Soldaterne, hvori han meddelte dem, hvad hans Hensigt var, og opfordrede dem til at følge ham mod Tyrannen. »Nu var Øjeblikket kommet, da man skulde hævne sig paa den forhadte Fjende. Østerrigerne havde vundet en Sejr, i Westfalen var alt forberedt til en Opstand, Spanien stred med Held for Landets Frihed. Napoleon vilde styrte Preussen endnu dybere i Fornedrelsen, men det skulde ikke lykkes ham. Glad vilde han ofre Livet for Fædrelandet, og han var overbevist om, at hans Vaabenbrødre delte hans Følelser.« Schill tog derpaa en Brevtaske frem, Dronning Louise havde foræret ham, og

tilføjede: »Det gjælder vor elskede Konge og den Dronning, vi alle tilbede; her i min Haand holder jeg en dyrebar Erindring om hende, for hvem vi alle ville gaa i Døden, hvad Øjeblik det fordres af os.« En Bifaldsjublen gik igjennem Soldaternes Rækker, og alle erklærede sig rede til ethvert Offer for Land og Konge, hvorpaa Marchen strax blev fortsat. (Sluttes.)

Chr. Blangstrup.

Charles James Fox*).

I.

I det moderne Englands Hovedstad knejse Side om Side med hinanden den engelske Histories tvende, mest storslaaede Monumenter: Parlamentsbygningen og Westminsterabbediet. Fra Portalen til det Palads, hvor Verdens Skæbne mere end én Gang er bleven drøftet, føre nogle faa Skridt til Westminsterkirkens Indgang.

I disse Haller har England begravet sine store døde; i Sidekapellerne rundt omkring Koret hvile de britiske Kongers Ben.

Ved Sydsiden af Tværskibet aflægger Digternes Hjørne et talende Vidnesbyrd til Ære for en Nation, der har bisat sine litterære Storheder under samme Tag som sine Konger; her hviler den største af alle Digtere siden Homer og Sophokles; her har den Tonemester, Tyskland til Trods for Mindesmærket i Westminsterabbediet dog med Stolthed kalder sin Søn, her har Händel fundet sit sidste Hvilested.

Ved Nordsiden af Tværskibet omfatter et snævert Rum de engelske Hær- og Flaadeføreres, de engelske Statsmænds og Taleres Grave. Mindesmærker, Marmorstatuer og Brystbilleder knejse her Side om Side, i tæt Trængsel; det

*) Efter Carl von Norden: Historische Vorträge. Lpz. 1884.

er den Hyldest, Englands Folk yder Borgerstorheden, Borgerdyden; siden foregaaende Aarhundredes sidste Halvdel er de engelske Patrioters Aristokrati samlet her.

En stor Part af Englands offentlige Liv og den evropæiske Historie er knyttet til enhver af disse britiske Patrioters nationale Virksomhed. Mellem Kirkens Spidsbuepiller slutte Mindetegn sig til Mindetegn; ikke Kongens Gunst og Vilje, men Folkets Tak, Parlamentets Beslutning satte disse Statuer og Indskrifter. De tavse Marmorbilleder aflægge et veltalende Vidnesbyrd ikke blot om en ædel Nations Taknemmelighed, men ogsaa om mange ædle Kræfters samtidige fælles Virksomhed mod et og samme Maal; dette fælles Maal er Fædrelandets Velfærd indad til og Hæder udad til.

Fælles er dette Maal, hvorvel Partistillingen, hvad enten den nu er selvvalgt eller beror paa Familietraditionen, giver Anledning til haarde Kampe. Uden for den engelske Historie kan kun det klassiske Rom afgive et Sidestykke til en slig Væddekamp mellem skarpt adskilte Partier, der fra Slægt til Slægt, fra den ene Parlamentssession til den anden, kæmpe om den mest indflydelsesrige, ledende Stilling i Landet; dog hverken de romerske eller de engelske Partikampe kunne opvise Magen til en parlamentarisk Dyst som den, der udfægtedes mellem William Pitt den yngre, den mangeaarige Førsteminister, og Charles James Fox, Føreren for Whiggernes Opposition.

Tvende jævnbyrdige Modstandere have ikke senere bekæmpet hinanden med en slig Glod og Haardnakkethed, med en Opbydelse af et saadant Vid og en slig glimrende lidenskabelig Veltalenhed, som disse Englands Statsmænd udfoldede mod hinanden hele tvende Aartier igjennem. Hist i Parlamentsbygningen, hvis Vinduer vende ud mod Westminsterabbediet, i Underhusets Samlingssal stod den Skueplads, hvor de Aar ud, Aar ind udkæmpede deres Fejder under de lange Vinternætter.

Nu hvælver samme gothiske Tag sig over Pitts og Fox's Ben, og i det vi skride fra Mindesmærke til Mindesmærke udjævnes i vor Bevidsthed den fjendtlige Modsætning ved Anerkjendelse af den patriotiske Tanke, som begge Mænd med samme Iver viede hele deres Liv, og hvis Virkeliggjørelse de begge tilstræbte, om end ad forskjellige Veje.

Hvem var den mest begavede af disse tvende Mænd? De kaldtes begge deres Tidsalders Vidundere. Hvem af de tvende var størst? Det vil falde vanskeligt at afgjøre. Hvis Minde yder Fædrelandet den varmeste Tak? Det nuværende Albion bliver os Svaret skyldig.

Paa hvilken Side maa man søge Retten, Sandheden under denne Modstrid mellem Meninger? Evropas Redning for de franske Vaabens Overvægt var Pitts ledende Tanke. Bevarelsen og den videre Udvikling af Englands borgerlige Frihed var hans Modstanders Løsen. Under sine Planer for den evropæiske Politik tænkte Pitt, at selv Formindskelsen af den borgerlige Frihed, Englands Stønnen under en trykkende Statsgjæld og de kongelige Prærogativers Overvægt vare mindre Onder. Oppositionens Fører var Charles James Fox. Til at værdsætte denne Mands Betydning for hans Tidsalder er det ikke tilstrækkeligt at sige, at Charles Fox tilstræbte dette eller hint, eller at denne eller hin heldbringende Udvikling fører os tilbage til ham som ideel Ophavsmand; det er ikke nok at opregne de Tilfælde, hvor han enten fuldstændig har tilintetgjort taabelige Forholdsregler eller dog svækket deres fordærvelige Virkninger ved sin Modstand; det er end ikke tilstrækkeligt at fremhæve hans Embedsvirksomhed eller de Principer, som ledede hans Opposition; thi hans mest glimrende Aandsgaver udfoldede sig paa den parlamentariske Veltalenheds Omraade.

Det forekom dog allerede hans samtidige, som levede

under hans Tales Tryllekraft, at Ordet manglede Evne til blot tilnærmelsesvis at give et Indtryk af hans Veltalenhed. For at kjende Fox, hedder det, maa man høre ham tale. Naar Samtiden dømte saa, hvor meget mere mislig stiller da Forsøget sig ikke for en sildigere Historiker?

Af Ciceros og Demosthenes's Philipikaer, saaledes som de foreligge, kunne vi meget godt endnu den Dag i Dag maale Virkningen paa Athens Folk eller paa det romerske Senat. Det er Frembringelser af omhyggelig Forberedelse og Eftertanke, med Kunst udformede Taler, og som fuldendte Kunstværker ikke blot tilgængelige for den klassiske Oldtid, men ogsaa for senere Slægter. Anderledes stiller Forholdet sig med denne Mand, hvem man vel ikke kan karakterisere som den største Taler, men utvivlsomt som den største Mester i de parlamentariske Debatter. Hos Fox er alt naturlig Begavelse, Øjeblikkets Impuls; saa snart han troede at maatte ty til omhyggelig Forberedelse, paalagde han kun sin Genius lammende Lænker. Øvelse og Udholdenhed havde derimod uddannet ham til den mægtigste Parlamentsfægter, der nogen Sinde har levet. Hvert Øjeblik, hvert Spørgsmaal fandt ham parat til en timelang Diskussion; gjennem fem Parlamentssessioner havde han talt hver Nat paa en eneste nær, og han plejede for Spøg at beklage at have tiet stille denne ene Nat. Hans Modstanders Argumenter ere den Gnist, som opflammer hans Sjæl; hans aandelige Tilværen gløder da i hundredfold forøget Livsvirksomhed; han søger aldrig efter Ordet, aldrig en Form for sine Tanker; hans Tanker omsættes strax i Tale, der med et mægtigt Væld bryder frem som et Vandfald af Klippens Spalter; alle Nerver ere spændte i højeste Maal, og hans hele aandelige Væsen i Virksomhed, men i fuldeste Harmoni. Hver en Tanke, som nogen Sinde har krydset hans Hjærne, hver træffende Dom, der i nær eller fjærn Fortid har beriget hans skarptsynede Aand, staar strax til Raadighed, naar han har den behov. Aldrig svigter hans

ædle Hjærtes Begejstring ham; det aabner sig for hver stor og skjøn Følelse, det banker med varm Begejstring for alt menneskeligt; aldrig tyr han forgjæves til sit rigt og dybt bevægede Følelsesliv; og denne saa ødselt begavede Personlighed kaster sig med sin hele Kraft og Fylde ind i Debatten, ikke blot nu og da, i særlig bevægede Øjeblikke, men saa ofte det gjælder om at svække Modstanderens Argumenter eller at hævde hans eget Synspunkt med Bevisernes Vægt, er hans Logik altid skarp, hans Slutninger overbevisende.

Hans Tale taber sig ikke i blomstrende Billeder eller vægtige Sentenser, men falder kort og skarpt, Slag i Slag. Uden Omsvøb, i lige Løb styrte hans lidenskabelige Ord løs paa Kjærnepunktet i Spørgsmaalet, lig den graadige Flamme, der af Stormen piskes hen over Stepperne.

Der gives ingen Akcent i Lidenskaben, hans Tale ikke mægter at benytte sig af, og dog, naar vild Voldsomhed synes at rive ham med sig, synes det kun saa, Tanken, den sikre Dom rager klart og rolig op over Talens Storm; Forstand og Lidenskab holde hinanden i Ligevægt under denne højeste Art af parlamentarisk Veltalenhed.

Og med sikkert Greb skifter han, saa ofte ham tykkes, sine Vaaben og udøser en uudtømmelig Fylde af skærende Sarkasmer over sine Modstandere. Dog om dette blændende Vid, om denne tilintetgjørende Spot, Charles James Fox saaledes udsendte Nat efter Nat i tætte Hagelbyger, med glad Smil, med sejrsstolt Pande, med klar Bevidsthed om den saarende Virkning af hvert sligt Kasteskyts, — ja herom kan naturligvis ingen Skildring give os et udtømmende Begreb.

Af de trykte Taler modtage vi vel en Forestilling om denne Mands fængslende Aand, om hans personlige Fremtoning; men deres uforlignelige Virkning beroede dog nærmest paa Udtrykkets sprudlende Umiddelbarhed. Ikke en eneste blandt det Kompagniskab af glimrende Navne,

der forherligede Georg III.'s Regeringstid, kunde paa dette Punkt stilles jævnsides med ham; i prunkende, rhetorisk Diktion overgik Chatam ham; den yngre Pitt kunde fuldt maale sig med ham i Sammenføjning af dristige Perioder, i Talens værdige, bydende Holdning; Fox's Tale kunde heller ikke maale sig med Edmund Burkes i Forstand, filosofisk Dannelse eller yppige Billed- og Sentensrigdom; Sheridan overtraf ham i aandrige Pointer, Erskine i taktfuld Alvor, i Tankens Adel og Sprogets Ynde, men i genial, original Veltalenhed overstraalede Charles Fox dem alle.

Siden den parlamentariske Regerings Befæstelse var Talefærdighed, Herredømmet i den parlamentariske Debat blevet den mest uundværlige Egenskab for den britiske Statsmand. Talent som Taler har, som en anset engelsk Historiker træffende bemærker, hævet Mænd til Stillinger som første Skatkammerlorder og til Krigsministre, uden at de havde blot det mest elementare Kjendskab til militære Udrustninger, til Finanserne eller Forvaltningen. Gjennem Talens Magt beherskede de Parlamentet, paa dette Herredømme beroede deres retlige Adkomst til Regeringen over Landet.

Med Huset Hannovers Tronbestigelse var den engelske Statsstyrelse bleven Whigaristokratiets udelukkende Eje; ligegyldig for Folkets Mening og skinsyg over for Kronens Magt delte de Embeder, Æresposter og Indtægter mellem sig og deres Yndlinge; saa ofte der blev Tale om at sikre deres eget udelukkende Herredømme i Kabinettet og Parlamentet mod Kronen eller de fordrevne Stuarters Tory-Venner, stode de som en sluttet Falanx; i deres Eje var det overvejende Flertal af Valgflækkerne, og i ovrigt sikrede de sig ved et af Ministeriet med største Hensynsløshed drevet Bestikkelsessystem baade af Vælgernes Majoritet og Undethusets Flertal.

Indbyrdes vare de derimod spaltede i mangfoldige, paa Familietraditioner og personlige Tilbøjeligheder beroende

Koterier, som bekæmpede hverandre med forbitret Lidenskabelighed; hvert af disse Koterier stod under en Fører af et højt adeligt Hus, der havde gjort sig fortjent af den berømmelige Revolution af 1688 og den protestantiske Arvefølge.

Fox's Fader var kommen til Vejrs som Hertugen af Newcastles Yndling. Familien Fox havde ogsaa efter Huset Stuarts Forjagelse i Hjærtet bevaret en uforanderlig Troskab og Hengivenhed for Kong Jakob og hans Æt i Frankrig; den politiske Familietradition plejer i England gjennem hele Ætled at øve en langt mere varig Indflydelse end nogen Steds paa Kontinentet.

Den ældre Fox vendte dog uden Betænkning sit Hus's Traditioner Ryggen; hans ædruelige, prøvende Blik overtydede ham om den stuartske Sags fuldstændige Haabløshed; Begejstring for Fædrenes politiske Trosbekjendelse, selv naar der var Tale om en tabt Sag, kunde man da heller ikke vente sig af en Mand, som under den herskende politiske Korruption endog udmærkede sig ved en særlig Foragt for den offentlige Mening.

Et lyst Hoved, en afholdt Selskabsmand, en øvet Parlamentstaler, men endnu mere øvet i tidssvarende Bestikkelighed af Parlamentet, saaledes var den ældre Fox, og saaledes aabnede han sig den mest glimrende Løbebane ved sin Tilslutning til det herskende Whigparti. Statssekretariatet tilfredsstillede hans Tilbøjelighed for Rænker og hans Ærgjerrighed, og hans Stilling som Finansminister gav ham Lejlighed til at sammenskrabe en uhyre Formue ved Underslæb af Statens Midler. Paa en Tid, der ingenlunde var fint følende i saa Henseende, fremkaldte Størrelsen af de Summer, Henry Fox saaledes indvandt af de offentlige Midler, Forbavselse hos hans Kollegaer, sporede den parlamentariske Oppositions Lyst til Undersøgelse og rejste et Raab af almindelig Harme hos Folket. Det kom endog saa vidt, at den ældre Pitt under et Anfald af ædel Harme

vægrede sig ved at sidde i et Ministerium sammen med en slig Mand, men dog snart atter maatte indrømme den rænkefulde Intrigant den Finansministerpost, han forstod saa fortræffelig at benytte, blot for ikke at øge Oppositionens Rækker ved Fox's Frafald. I sligt Omfang maatte personlig Uvilje og moralske Betænkeligheder underordne sig de bydende Hensyn til fast Partiorganisation.

Kun naar vi ret tydelig forestille os de engelske Partiers Stilling i hin Tidsalder, særlig deres Forhold til Kronen, naar vi ret mindes de Aar, som gaa umiddelbart forud for den yngre Fox's første politiske Optræden, kun da ville vi være i Stand til at fatte Charles James Fox's Statsmandsskikkelse og hans politiske Virksomhed i dens karakteristiske Ejendommelighed.

Blandt Kongerne af det nye hannoveranske Dynasti var Georg III. den første indfødte Englænder. Under ham indtraadte strax et andet Forhold i de engelske Partiers Magtstilling og Koncentration samt i deres Forhold til Hoffet. Den unge Konge besteg Tronen med det faste Forsæt at bryde Formynderskabet over Kronen, at unddrage Englands Regering fra nogle faa, store Familiers udelukkende Raadighed. Hans Beslutning stod fast atter at stille Monarkens personlige Vilje mod Whigaristokratiets Overmagt; det 47-aarige Partiregimente, som laa bag ham, tyktes ham vanærende for Kronen, fordærvelig for Landet; thi der kunde ikke rejse sig nogen Tvivl om, at Nationens Ønsker kun for saa vidt fandt Tilfredsstillelse, som de tilfældigvis faldt sammen med de oligarkiske Høvdingers egoistiske Tilbøjeligheder.

Aldrig havde man i saa høj Grad turdet undlade at tage Hensyn til den offentlige Mening i England som under dette uomtvistede Partiherredømme, der betragtede Retten til Modstand mod en ensidig Magtudøvelse fra Kronens Side som den engelske Forfatnings Grundprincip.

De tvende første Konger af Huset Hannover havde

ikke haft en Mulighed for at lægge sig ud med Whig-aristokratiet; svigtede denne Støtte dem, vaklede den Krone, de beklædte, under deres Fødder. For Toryadelen og Landadelsmanden vare de kun Usurpatorer, hvorimod den fordrevne Kongefamilie hinsides Kanalen gjaldt som den retmæssige Ihændehaver af den kongelige Magt i England. Ethvert afgjørende Brud mellem de tvende første Georger og Whigadelen vilde have ført Stuarterne tilbage til Landet, vilde have omstødt Tronfølgeloven af Aaret 1701. De tvende Kongers eneste Indflydelse paa Regeringen afhang af en kløgtig Benyttelse af Rivaliteten mellem de forskjellige Whigkoterier; mod de forenede Whigger, mod Majoriteten i Parlamentet mægtede de ikke at stille nogen Modstand, nogen Modvægt, nogen Appel til Folket.

Allerede før den unge Konges Tronbestigelse var der blevet udvexlet utvetydige Tegn paa gjensidig Forstaaelse og Velvilje mellem ham og Torierne, der nu Aartier igjennem havde været udelukkede fra Regeringen ved deres eget Stivsind og Egensind. Selv de mest ivrige Jakobittere havde efter den sidste forfejlede Rejsning opgivet Stuarternes Sag som tabt; Georg III., den i England fødte Konge, kunde man derimod atter hylde som Statens almindelig anerkjendte Overhoved; paa Forholdet til ham kunde man overføre Læren om den ubetingede Lydighedsforpligtelse og i fast Tilslutning til ham og hans kongelige Naade atter gjenvinde den saa længe savnede Delagtighed i Statsstyrelsen.

Til Englands Held fandtes der saaledes atter i Staten tvende, hinanden voxne nationale Partier. De store Misgreb, Georg III. og hans Toryvenner i Løbet af det følgende Aarti gjorde sig skyldige i, maa ikke bringe os til at overse de Fordele, den parlamentarisk regerende Stat høstede af, at der igjen existerede tvende Partier, som vare hinanden voxne i Magt og Dygtighed og kunde kontrolere hinanden. Ved at beregne Værdien af den Hjælp, han vexelvis kunde

søge hos det ene eller andet Parti, tog Georg III. dog først og fremmest Hensyn til den Understottelse, han fandt i deres Rivalitet: her igjennem kunde han forøge Kronens Prærogativer og fri Kongens personlige Regimente baade fra Whiggernes og Toriernes Formynderskab og Kontrol.

Under den fri Forfatnings Former drejede Sagen sig for Kongen om at indføre en personlig Styrelse, at gjøre Afgjørelsen af indenlandske og udenlandske Spørgsmaal i sidste Instans afhængig ikke af Parlamentets Majoritet, men af Monarkens suveræne Vilje. Hidtil havde Parlamentets Flertal ikke blot øvet den afgjørende Indflydelse paa det kongelige Kabinets Sammensætning, men endog paatvunget ham som Formyndere og Raadgivere bestemte Personligheder, deriblandt Mænd, der vare Regenten ubehagelige, ja endog forhadte.

Med sin egensindige Personligheds hele Energi stemmede Georg III. sig mod disse Indskrænkninger. Hans Synskreds var meget indskrænket, hans Begavelse højst middelmaadig, han var smaalig, utilgængelig for hver ædlere Følelse og højere Sving, men i Besiddelse af en ubetinget fanatisk Tro paa sine Dommes Uovertræffelighed, en sjælden Udholdenhed i at gjennemføre sine en Gang fattede Beslutninger trods alle Hindringer og en endnu større Sejghed i at fastholde sin Modstand mod ubehagelige Forholdsregler og ilde lidte Personligheder.

Han tiltraadte sin Regering med den faste Beslutning at danne sit Kabinet af uafhængige Mænd, som ejede hans Tillid, og ikke at lade sig paatrænge Førere af nogen fast Partigruppe eller Repræsentanter for bestemte politiske Synspunkter.

Over Whigpartiets Ruin, gjennem Spaltning og Fjendskab mellem dets Førere søgte Kongen at skride frem til Gjenoprettelse af det monarkiske Princip i den engelske Statsstyrelse.

Georg III. gjorde sig stadig til af sin Redelighed og

Sandhedskjærlighed, af sin pligttro Omhu for Samfundets og hver enkelt Undersaats Vel; men i Valget af Midlerne var han sjælden kræsen.

Ikke længe efter hans Regeringstiltrædelse vare Kongens mest erklærede Yndling, Toryen Lord Bute, og Henry Fox, den rænkefulde Statssekretær og behændige Kassemester, i bedste Forstaaelse med hinanden. Den ældre Fox's Udtrædelse af Whiggernes til Kongevennernes Rækker er det første Forbud paa den i senere Tid saa massevis indtrædende Desertion; men næppe nogen anden Renegat fra hine Tider har paadraget sig større Skjændsel og Foragt. Hertugen af Newcastles forhenværende Statssekretær, der beklædte samme Embede under Lord Bute, overgik Hofpartiets dristigste Forventninger. Med inderlig Tilfredshed paatog han sig sine mangeaarige Venners mest hadefulde Forfølgelse; i ungdommelig Beruselse over Magten kan den kongelige Reaktion vel have forsyndet sig meget; men de Forholdsregler, Statssekretæren Henry Fox traf mod det engelske Aristokratis mest fejrede Navne som mod ulykkelige Familiefædre selv i de laveste Forvaltningsgrene, overgik dog alt.

Ved Georg III.'s Tronbestigelse havde Folkets store Masse jublende hilset den bebudede Udsigt til Englands Frigjørelse fra et oligarkisk Partiherredømmes Aag. Efter en toaarig Regering var det virkelig lykkedes Statssekretæren at gjøre den unge Konges Regimente upopulært i alle Befolkningens Lag og atter at samle de tvende, nys saa splidagtige Whigpartier, Pitts og Newcastles Tilhængere, samt at ruinere sit eget Ministerium saa grundig, at kun Førsteministerens Tilbagetrædelse og hans egen Afskedigelse formaaede at stille Stormen i den offentlige Mening. Belønningen for disse saa værdifulde Tjenester var Butes Udnævnelse til Viscount og den ældre Fox's Indtrædelse i Overhuset som den første Lord Holland.

Med denne Udmærkelse afsluttede Faderen til vor Fox sin Statsmands-Bane; i Underhuset beregnede man surmurlende de umaadelige Summer, den nye Peer havde besveget Statskassen for; men den ædle Lords medfødte, lette Sind lod sig ingenlunde anfægte af saa lidt; han forstod at trøste sig over sine Misunderes Harme og levede fremtidig kun for at nyde sin Formue og opdrage sine Børn.

II.

Man kunde i Sandhed fristes til at tilgive den første Lord Holland hans Bestikkelse af Parlamentet, hans skamløse Fornægtelse af tidligere Venner, ja endog hans frække Plyndring af de offentlige Midler, snarere end den ikke blot skjødesløse, men ligefrem fordærvelige Opdragelse, han gav sin tredje Søn, den i Aaret 1749 fødte Charles James Fox.

Det er begribeligt nok, at Hovmestrenes Forbavselse i Fædrenehjemmet, Lærernes Beundring i Eton College og Oxforder-Professorernes Lovtaler over deres Elevs Skarpsind, Opfattelsesevne og aandelige Spændkraft maatte vække Faderens Stolthed. Saa meget mere utilgiveligt var det derfor, naar Lord Holland med kvindagtig Eftergivenhed føjede alle den opvoxende Ynglings Luner, naar Drengen under hans Vejledning hjemfaldt til Spillebordets Ophidselser, naar Faderen lod sin sextenaarige Søn trods hans nervøse Natur smage og tumle sig i alle vilde, udsvævende Lyster.

Den ulykkelige Opdragelse, den yngre Fox saaledes modtog, øvede sin forgiftende Indflydelse langt ind i hans Manddomsalder. Vi forbavses, naar det sluttelig i hans senere Leveaar dog lykkedes Mandens alvorlige Vilje at redde sig ud fra denne Malstrøm af beklagelige Udskejelser, som tilintetgjorde hans Formue og Legeme, plettede hans Rygte og lod ham forøde sin uerstattelig kostbare Aands-

kraft i støjende Drikkelag, i Armene paa kjøbte Elskerinder, ved Hestevæddeløb og alle andre det fornemme engelske Selskabs noble Passioner. Den almindelige Maalestok for Menneskedomme synes ikke at kunne komme til Anvendelse over for en saa herkulisk Mandsnatur, som i mere end tvende Aartier af sit Liv søgte Forfriskning fra Faraobordets Alvor paa de parlamentariske Debatters Tumleplads, som midt under den aarlange, tøjlesløse Nydelsers Tummel kunde beholde sin klare Dom over Politikens vanskeligste Spørgsmaal, en Fylde af Interesse for og den omhyggeligste Forstaaelse af Forvaltningens mest fjærntliggende Enkeltheder, og som, midt under de vilde Glædesgilder, omringet af de højere Stænders mest berygtede Udskud og hver Dag plaget af nærgaaende Kreditorer og jødiske Aagerkarle, desuagtet kunde bevare et uskyldigt, barnligt Smil, et fintfølende Hjærte, Kjærlighed til Videnskaberne, Begejstring for Kunsten og varm Medfølelse for den enkeltes Taarer som for Nationens Ve og Vel.

Har en Menneskenatur nogen Sinde huset en tvespaltet Aand, maa den sandelig have drevet sit Spil i denne Mands Bryst; jo vidunderligere den Styrke imidlertid forekommer os, hvormed hans bedre Jeg modstod alle de Ødelæggelser, Spil, Drik og slet Selskab plejer at øve paa en bedre Organisme, desto mere eftertrykkelig trænger et vægtigt Spørgsmaal sig frem for Historiens Domstol. Den ene Del af samme maa henstaa ubesvaret; kun med sky Anelse kan man maale den Højde, det Omfang af aandelig Udvikling, Charles Fox kunde have naaet ved en omhyggelig Opdragelse og en harmonisk Uddannelse af Forstand og Hjærte, til Baade for sit Fædreland og det evropæiske Samfund under den jærnhaarde Tid, som brød frem med den franske Revolution.

Hvor fristende det end kunde synes, ville vi dog ikke vove os ind paa Mulighedernes abstrakte Omraade, men hellere spørge mere konkret, om den uhyggelige Spaltning, som fylder

alle Fox's Ungdomsaar, dog ikke efterlod sig kjendelige Spor under hans Statsmandsbane til Trods for alt det store og varige, han med sin Aandskraft har stræbt efter og naaet? Vilde vi ikke maatte komme til at betvivle Gyldigheden af de evige Love, saafremt en dødelig aldeles ustraffet turde overtræde dem, saafremt en slig titanisk Bortødslen af de ædleste Aandskræfter ikke paa en eller anden Vis skulde hævne sig under Menneskelivets fortsatte Løbebane?

Og virkelig, naar vi nærmere og skarpere undersøge Summen og Udbyttet af hans Statsmandsvirksomhed, viser Nemesis's straffende Haand sig ogsaa tydelig nok; den ramte ogsaa ham, Gudernes Yndling.

Ikke Tilfældet alene, ikke en Række ugunstige, politiske Konstellationer, ikke heller, som man plejer at udtrykke sig, Rivaliteten med Pitts Genius afgiver en tilstrækkelig Forklaring paa det mærkelige Faktum, at Fox, med hvis Statsklogt kun William Pitts kunde maale sig, og mod hvis Veltalenhed ingen kunde træde i Skranken, desuagtet under en syv og trediveaarig, anstrængende parlamentarisk Virksomhed kun tvende Gange for et Tidsrum af et Par Maaneder og en tredje Gang kort før sin Død naaede at indtage den ledende Rolle i Englands Regering. Hele den øvrige Del af sit Liv var han henvist til Feltherrepladsen i Oppositionens Lejr. Med bedste Humør vidste han at forsone sig med sit Uheld; hans lykkelige Temperament og hans Karakters jævne Sorgløshed friede ham fra en fortærende Ærgjerrigheds Kvaler; hans Trohjærtighed og Ærlighed tillod ham ikke at følge Faderens Exempel og kjøbe sin Indtrædelse i Kabinettet med Opofrelse af sine Venner og sine Grundsætninger.

Dog, hvorledes det nu end forholder sig hermed, lader den Kjendsgjerning sig ikke afvise, at Charles Fox under sin offentlige Løbebane ikke har indtaget den Plads, som passede for hans Talenter, hans politiske Kløgt og hans Kundskaber, ikke den Plads, som svarede

til Englands Hyldest, Evropas Beundring og hans geniale Statsklogt, som den værdsattes selv af Modpartiet.

Og her er det Punkt, hvor Privatlivets Forvildelser, der toge deres Begyndelse alt i hans Ynglingeaar, hævnede sig paa Mandens offentlige Løbebane.

Først og fremmest maa vi her tage Kongens Uvilje, der voxede til bittert Had, med i Betragtningen. Georg III., der i Modsætning til sine Forfædre var stræng samvittighedsfuld i sit huslige Liv, gjorde Fox ikke alene ansvarlig for Tronarvingens politiske Opposition, for den Forbitrelse mellem Fader og Søn, som saarede hver menneskelig Følelse, men ligervis anklagede han ham, og desto værre ikke uden Grund, som sin Søns moralske Forfører, som den vigtigste Fælle i hans lastefulde, udsvævende Færd.

Denne Omstændighed lærer os at forstaa og undskylde Monarkens haardnakkede, fortvivlede Modstand, et Nag, der plejede at bryde ud i lys Lue, saa ofte der var Tale om at kalde Fox til Roret.

Denne Monarkens personlige Uvilje, hvor betydningsfuld den end maa forekomme os, er dog alligevel ikke det vigtigste Moment, vi her maa fremdrage. Langt væsentligere turde det nemlig være, at der røber sig umiskjendelige Spor til et regelløst, tvespaltet Aandsliv i selve de Grundsætninger og Maximer, som komme til Orde i Fox's Opposition. Hans ædle, mandige Kamp for Friheden krydses undertiden af vildt frembrusende, anarkiske Lyster, der tage Tilløb, som de vilde storme hen over enhver Avtoritet, vilde borthaane enhver lovlig Magt, enhver historisk Udvikling og kun holde sig til de saakaldte Menneskerettigheders og deres bloddryppende Apostles Standpunkt.

Hist og her flammer der i hans Taler et grelt Gjenskjær af det frygtelige Uvejr, som hinsides Kanalen udtømmer sig over Samfundet gjennem Sikkerhedsudvalg, Septembermyrderier og Kongemord. Samtidige Breve til fortrolige Venner mildne nu rigtignok det Indtryk af tøjlesløs

Fanatisme, vi modtage gjennem den parlamentariske Debat; men desto tungere rammes han af den Bebrejdelse, at han har ofret Modstandens Princip for selve Modstanden, at han under trykkende Tider har fremmet en unyttig Splid mellem Regering og Folk, blot af lidenskabelig Harme mod enkelte Medlemmer af det kongelige Kabinet; i England, hvor de offentlige Mænd og Partiførere i de sidste halvandet Aarhundrede stadig have udmærket sig ved besindigt Maadehold og politisk Takt og herved have befæstet den parlamentariske Regering, i England gjælder dette for en tungere Bebrejdelse, end Tilfældet desto værre er i Flertallet af Fastlandets konstitutionelle Stater. De Omstændigheder, hvorunder dette forefaldt fra Fox's Side ved Udbruddet af den engelsk-franske Krig, forøge Beskyldningens Vægt. Kabinettet havde tilbudt Oppositionens Fører en Indtrædelse i Ministeriet for ham og hans Venner og tilsigtede saaledes samtlige Partiers Sammensmeltning til en stærk Regering for at kunne møde de fra Udlandet optrækkende Farer i sikker Rustning.

Fox afviste imidlertid Tilbudet, hvorimod Flertallet af hans Venner gik ind paa Førsteministeren William Pitts Forslag; at styrte den saaledes styrkede Regering med de Brudstykker af Oppositionen, som bleve tilbage, kunde der fra nu af ikke mere være Tale om.

Dette var ikke det eneste Tilfælde, hvor Fox drev den politiske Agitation som udelukkende Øjemed, hvor han med højeste Opbydelse af Dialektik og Lidenskab forsvarede saa yderliggaaende Grundsætninger, at en Anmodning til ham om i Egenskab af ledende Minister personlig at realisere dem sikkerlig vilde have udæsket hans mest bidende Spot. Det er derfor intet Under, naar en slig over Kanalen importeret eller, som man kaldte det, fransk Adfærd vakte særlig Mistillid hos Englands gjennemgaaende ædruelige og fremfor alt praktiske Statsmænd; naar der hist og her fremdukkede Tvivl om Agitatorens praktiske Kløgt og

Grundighed eller Mistillid til hans Karakters Paalidelighed; det var intet Under, naar Mænd af den mest forskjellige Retning samlede sig om den Dom, at det turde være et betænkeligt Vovestykke, hvis man vilde betro Charles Fox trods al hans glimrende Aand den ubetingede og udelukkende Ledelse af Statens Affærer.

Fra Nutidens Stade kunne vi bedre overskue Fox og hans Samtid; vi kunne med Vished hævde det ugrundede i en slig Dom; vi kunne forsikre, at Charles Fox som Formand for det engelske Kabinet vilde have tænkt paa alt andet end at realisere sit Oppositionsprogram; men lige saa sikkert er det, at naar hans offentlige Fremtræden ved enkelte Lejligheder endog hos upartiske Dommere syntes at retfærdiggjøre Uvennernes Tvivl og Mistanke, maa vi søge den dybere Grund til slige politiske Misgreb i Fox's frie, franske Levevis og hans forstyrrede Familieliv.

Medens William Pitt den yngre udmærkede sig ved sædelig Renhed og Strænghed, træffe vi hos hans Medbejler overalt en Mangel paa stærk Selvbeherskelse og Forsagelse, en Mangel paa den Selvtugt, som er uadskillelig fra sand Mandsstorhed og aldrig lader sig erstatte ved den rigeste Fylde af medfødte Talenter eller et Overmaal af Kundskaber.

Dog lad os ikke længere, end det er nødvendigt for vort Øjemeds Skyld, dvæle ved disse mørke Skygger, hvorfor vi saa gjærne vilde fri denne Mands Minde.

Efter at vi imidlertid nu ere traadte hans Tid og hans Personlighed noget nærmere, lad os saa søge i sammentrængte Træk at give en Fremstilling af den store Førers parlamentariske Kampe og offentlige Virksomhed.

III.

Som en tyveaarig Yngling naaede Charles Fox ved sin Faders Indflydelse en Plads i Underhuset, og vanskelig

skulde man af hans første Optræden kunne ane, at han vilde blive Frihedens fremtidige Forkæmper; thi i Parlamentsmedlemmet og Forfatteren Wilkes's Sag tog Charles Fox som Ministeriets trofaste Partifælle første Gang Ordet til Forsvar for de mest hadefulde Tvangslove mod Pressens Overgreb *). Det nationale Raab var den Gang »Wilkes og Friheden«; men den lærenemme Søn havde ved Omgang med Faderen i fulde Drag indsuget hans Foragt for det, man kalder den offentlige Mening; han talte for den forvovne Skribents Udstødelse af Parlamentet. Den tyveaarige Ynglings første Tale skal efter samtidiges enstemmige Mening allerede have røbet alle hans udmærkede Aands Egenskaber: skarp Dialektik, Finhed i Udtrykket, Klarhed i Dispositionen, parlamentarisk Færdighed og den Fart i Angrebet, der i Regelen ved Formandens Kalden til Orden først ret rejser sig til en ødelæggende Orkan.

Lord North, den daværende Formand for Kabinettet, lønnede den unge Talers værdifulde Støtte med en Ansættelse som yngre Admiralitetslord. Dog kom det snart til Konflikter; Fox vilde stemme til Gunst for de fuldmyndige kongelige Prinsers Ret til frit at indgaa Ægteskab, han vilde optræde mod det alt for føjelige Ministerium og opgav derfor sin Plads, men kunde samtidig ikke undgaa at paadrage sig Kongens bitre Bemærkninger over det aabenlyse Frafald; endnu engang indtraadte dog en Forsoning med Lord North, og Prisen for samme var en Ansættelse i Finansministeriet.

Det ministerielle Parti udtalte sig endnu med samme Heftighed som i Begyndelsen af Striden, og saaledes skred man ogsaa i 1774 videre frem til en heftig Forfølgelse mod Pressens Excesser, til en skaanselsløs hævngjerrig Fremfærd mod Forfattere, Forlæggere og Bogtrykkere. En af de

*) Jfr. H. Weitemeyer: „John Wilkes", Hist. Arkiv 1871, II., 253 o. flg.

ivrigste blandt Ministeriets Hedsporer var atter Charles Fox. Kabinettet syntes imidlertid forsagt og villig til lidt efter lidt at vige for den voxende nationale Uvilje; man frygtede et Nederlag i Underhuset, og selv Kongen var stemt for en Udjævning af Striden.

Fox kom endnu sin Faders Adfærd over for en Folkestemning i Hu og troede at kunne affinde sig med Majoriteten i Parlamentet ved Spot og voldelige Forholdsregler. Saaledes trak han den vaklende Lord North med sig, bandt ham ved et højtideligt Lofte og led et Nederlag i Parlamentet i Forbund med sin Førsteminister, der trolig holdt fast ved sit engang givne Ord. De øvrige Ministre havde efter Norths Paalæg stemt med Majoriteten.

Dagen efter Afstemningen modtog Lord North en kongelig Haandbillet med Paalæg om at straffe den frække unge Mand for hans forvovne Opførsel med en øjeblikkelig Afskedigelse. Fra denne Dag sad Fox i Oppositionens Rækker.

Som videbegjærlig Elev satte han sig nu ved Edmund Burkes Fødder, den mest kundskabsrige og alsidig dannede blandt hin Tids engelske Patrioter.

Hvad havde aarelange Bogstudier, hvad havde de lærde i Oxford og Cambridge, hvad havde selv den mest anstrængte Virksomhed i et offentligt Embede at betyde i Sammenligning med den fortrolige Omgang med Edmund Burke? Lord Hollands overmodige Søn, der hidtil kun havde givet sig af med Politiken som en fashionabel Lidenskab, fik nu, ved sin inderlige Tilslutning til denne retskafne Hædersmand, for første Gang Blikket aabnet for den politiske Virksomheds hele uanede Omraade. De oversprudlende indre Følelser, den svulmende, dristige Fantasi har vistnok mangen Gang revet Læreren hen til sværmerisk Begejstring, naar han for sin yngre Fælle fremmanede Frihedens og Retfærdighedens Idealer, dette Grundlag for ethvert folkeligt Velfærd; naar han talte til ham om den

engelske Styrelses skrigende Misbrug i Indien og Irland, om Lettelser i Handel og Samfærdsel, om Reformer i det engelske Skatte- og Pensionsvæsen, om en fri Presses Velgjerninger, om Slavehandelens nedværdigende Barbari.

Hvem der havde kunnet lytte til disse Mænds fortrolige Tankeudvexling, kunnet beundre de hurtige Vingeslag, hvormed den lærvillige og taknemmelige Elev frigjorde sig fra den fædrene Politiks Puppetilstand, kunnet være Vidne til, hvorledes han ved den prøvede Førers Haand frasagde sig Æventyrerens og Piratens Adfærd paa Statsmandsbanen og hævede sig først til Whiggernes Fælle, snart til deres Fører i Opposition mod sin tidligere Patron, den ulykkelige Lord Norths usalige Forvaltning.

Under Lord Norths tolvaarige Ministerium regerede Georg III. næsten uindskrænket efter sin kongelige Vilje, efter Fox's ironiske Bemærkning i Underhuset som sin egen »uraadførte« Minister. Dette Tidsrum udgjør den mest ulykkelige Epoke i Englands Historie siden Stuarternes Fordrivelse: de amerikanske Koloniers selvforskyldte Frafald, den frugtesløse Bortødslen af Penge og Blod i taabelige Tilbageerobringsforsøg, den ukloge Krigsførelse hinsides Oceanet, den samtidig fra engelsk Side med Slaphed førte Krig mod de franske og spanske Bourboner og mod den nederlandske Republik.

Alt slog til, som Oppositionen havde forudsagt det. I den ubillige, dobbelte Beskatning af Kolonierne, som alt forud vare trykkede haardt nok ved smaalige Indskrænkninger i Næringsvejene, havde allerede den ældre Chatham set Begyndelsen til Undergangen. I Underhuset var det Fox, der mere skarpsynet og konsekvent end den ældre Pitt ledede Oppositionens Forholdsregler i det amerikanske Spørgsmaal. Man trængte paa Forsoning og Eftergivenhed fra den engelske Regerings Side, saa længe der endnu var Udsigt til Koloniernes fredelige Underkastelse paa Grundlag af forsonlig Mægling. Da dernæst Amerikanernes For-

tvivlelseskamp for deres Uafhængighed var brudt løs, da Modsætninger kom frem, som spottede enhver Udjævning, trængte man paa en frivillig Anerkjendelse af den amerikanske Selvstændighed; i Steden for Kolonialforholdet skulde der træde en gjensidig Overenskomst om evigt Venskab; saaledes kunde man enten forebygge den truende Konflikt med de bourbonske Hoffer eller med fuld Kraft styrte sig over Frankrig og Spanien, saafremt Bruddet var uundgaaeligt med Paris og Madrid.

Georg III. og hans ubehændige Ministerium gik Punkt for Punkt ind paa Oppositionens Raad; Skridt for Skridt fulgte Lord North den Bane, Fox forud havde betegnet som uundgaaelig, men hver Gang først, naar Eftergivenhed kom for sent, naar de udenrigske Anliggender vare indtraadte i en ny Fase, Fox og hans Venner forud havde bebudet med paalidelig Nøjagtighed.

Mod sin bedre Overbevisning holdt Lord North ud som Redskab for den egensindige Monark til Trods for en Opposition, som voxede med hver ny Samling. Dog ogsaa han naaede endelig det Tidspunkt, da hans engelske Samvittighedsfuldhed ikke længere kunde udholde Kampen mod de vægtige Mistillidsadresser, som rettedes til Kronen.

I det Tilfælde, at Førsteministerens Afgang skulde overlevere ham bunden paa Hænder og Fødder til Oppositionens Diktatur under Fox's Ledelse, havde Georg III. ganske vist truet med en Afrejse til Hannover, den kongelige Jagt laa allerede parat i Havnen; men saa alvorlig var det vel dog ikke ment, hverken nu eller et Aars Tid senere ved en lignende Lejlighed. Den tørre Bemærkning fra Lord Thurlows Side var vel næppe nødvendig, da han gjorde Georg III. opmærksom paa Vanskeligheden ved en Tilbagekomst til England, saafremt hans Majestæt en Gang skulde blive kjed af Opholdet i sit Kurfyrstendømme.

Under den ædle Marquis af Rockingham indtraadte Fox Aaret 1782 i Ministeriet. Nu var Tiden kommen for

Whiggerne til paa alle Statslivets Omraader at virkeliggjøre Grundsætningerne for de Reformer, de i Oppositionens Rækker havde bebudet med utrættelig Iver. Jorden vaklede dog alt under Kabinettets Fødder, Rockinghams og Fox's frisindede Planer krydsedes ved Modstand fra fjendtlige Kollegaer, kongevenlige Fæller, som Georg III. havde paatvunget sine nye Raadgivere for at bryde Ministeriets ensartede Styrke. Fox forudsaa, at der kun var forbeholdt det Ministerium, hvori han nylig var indtraadt, en Frist paa nogle faa Maaneder. Desto nødvendigere var det efter Statssekretærens Bemærkning at anvende det korte Tidsrum til at bibringe Kongens personlige Regering et djærvt Stød.

De mest brændende Spørgsmaal vare Gjennemførelsen af Burkes Finansreform, Indskrænkningen i de Pensioner og administrative Pladser, som afhang af Monarkens personlige Velvilje, Ophøret af de vilkaarlige Presseforfølgelser og fremfor alt Skridt til bedste for Irland, den ulykkelige Søsterø, der sukkede under Krigslovenes Haardhed og siden de amerikanske Koloniers sejrrige Uafhængighedskamp krampagtig rystede under en vild, forventningsfuld Ophidselse.

Hvor kort end Ministeriet Rockingham-Fox's Styrelse varede — Førsteministerens Død gav nogle Maaneder senere Kongen den længselsfuldt imødesete Lejlighed til at afryste det utaalelige Aag —, har dog Historien indtegnet det blandt de mest heldbringende under det 18de Aarhundredes Styrelser.

Meget blev ved Forsættet, meget naaede blot til Fremlæggelse i Parlamentet, kun efter ringe Maalestok blev en Fjærnelse af Misbrug i den engelske Finansstyrelse den Gang gjennemført, og først det fjerde Aarti af vort Aarhundrede har efter haarde Kampe virkeliggjort den af Fox og Burke i Fællig forberedte Parlamentsreform gjennem et mere talrigt, uafhængigt Vælgerkorps. Kun det irske Anliggende blev fuldstændig løst; i fuldt Maal tog man

Hensyn til de irske Patrioters nationale Bestræbelser, i det man endelig hævede Oprørslovene, der i tvende Aarhundreder havde hvilet paa Irland, og indrømmede Parlamentet i Dublin den fordrede Selvstændighed ved Drøftelsen af de irske Anliggender.

Der kan rejses Tvivl om, hvem der har víst Søsteroen den største Velgjerning, enten Fox ved Irlands Frigjørelse fra det forhadte Tryk og den irske Administrations Emancipation, eller Pitt ved Irlands Realunion med England. Saa meget staar imidlertid fast, at Ministeriet Rockingham-Fox for første Gang har ordnet Irlands Forhold til England efter humane Grundsætninger og saaledes ryddet Grunden for deres Efterfølger Pitts Arbejder paa samme Felt. Saa meget er fremdeles sikkert, og de følgende Begivenheder have godtgjort Rigtigheden af denne Dom, at Fox kun ventede et velsignelsesrigt Udbytte af en snævrere Forening mellem England og Irland under den Forudsætning, at Katholikernes Frigjørelse gik forud for den irsk-engelske Union.

Efter Ministeriet Norths Fjærnelse stod Fox som Statssekretær paa Højdepunktet af sin Popularitet; de mest forskjellige Partiers Anerkjendelse hyldede det fortjenstlige i hans Bestræbelser; den skinsyge Konges og hans Hofmænds Had forfulgte ham ganske vist, derimod kunde han i Parlamentet glæde sig ved en Majoritet som hverken før eller senere under sin politiske Løbebane. Ministeriet Rockingham-Fox af Aaret 1782 var en frisindet Regering, men ikke i den Betydning, hvori Whigoligarkiet fra det attende Aarhundredes første Halvdel havde forstaaet at slaa Mønt af det parlamentarisk-frisindede Regerings-Begreb. I Ministeriet Rockingham-Fox se vi derimod Whiggerne ved Roret første Gang følge Edvard Burkes humane og liberale Ideer, hvis Gjennemførelse i vort Aarhundrede har prydet Greys og Melbournes Kabinetter med udødelig Hæder.

Ikke en oppositionel Majoritet i Parlamentet, men en

kategorisk Befaling fra Monarkens Side fordrev efter Rockinghams Død Fox fra Ministeriet og kaldte en rivaliserende Fraktion af Whiggerne, den store Chathams efterladte Parti, til Roret under hans ungdommelige, stolte fremadstræbende Søn William Pitt.

Hermed tog den tre og tyveaarige Kamp sin Begyndelse mellem de tvende, kun hinanden i Aand jævnbyrdige, de tvende yngre Sønner af den første Lord Holland og den første Grev Chatham. I Begyndelsen var det ikke engang Modsætning i politiske Principer, men personlig Rivalitet og Forskjel i Talent og Karakter, der skilte disse Mænd fra hinanden. Pitt har selv stillet et Forslag om en Parlamentsreform i Underhuset; han har senere ofret sit Ministerium for Katholikernes Frigjørelse; Pitt skred ind mod Misbrug i Finansstyrelsen efter en større Maalestok, end selv Burke mente det gjennemførligt; ved Siden af Pitts bydende Væsen fandt Kongen intet Spillerum for et personligt Regimente; men Fox var Fører for Whiggernes Aristokrati, hine hertugelige og grevelige Familier, der Aartier igjennem havde mestret det engelske Kongedømme. I Modsætning til, eller rettere jævnsides med denne store Partiforbindelse havde Pitts Fraktion allerede siden Georg II.'s Tider vidst at hævde sin Uafhængighed; den mægtede paa den mest brede Basis at indlade sig i Underhandlinger, Kompromiser og Transaktioner til højre og venstre. Dette tjente til Anbefaling hos Kongen.

Saaledes som Charles Fox's og William Pitts Naturer nu en Gang vare beskafne, begge udstyrede med den sjældneste Fylde af Statsmands- og parlamentariske Gaver, kunde ingen af dem staa i underordnet Stilling ved Siden af den anden; enhver af dem maatte herske udelukkende eller i Rivalen bekæmpe sin mest farlige Modstander.

Paa Oppositionens Bænke mod det nye Ministerium, der var kaldet ved Kongens Tillid, sade nu baade Lord North, Overhovedet for det tolvaarige Toryministerium, og

Fox, den styrtede Minister, Føreren for det gamle Whig-parti, men visselig langt nok fjærnede ved politiske Grundsætninger, ved Fortiden og ved personlig, i aarlang Kamp opsamlet Harme. Begge havde bekæmpet hinanden for den højeste Stillings Skyld, og i begges Sted triumferede nu Ministeriet Shelburne-Pitt. Trods al tidligere Tvedragt stemmede Fox og North, Overhovederne for de yderlige Partier, overens i det ene Punkt, Hadet mod det for Tiden herskende Kabinet.

Da indtraf et Mellemspil, der spottede enhver menneskelig Beregning og Spaadom, og som stillede det yderste Krav til Kongens Selvbeherskelse: en Forbindelse mellem North og Fox og deres Partier til Ministeriets Fald. Og endnu mere end dette: De forhenværende Modstandere beseglede en Overenskomst, som forpligtede dem til fælles Handling i Oppositionen som ved Dannelsen af det nye Kabinet; det yderste højre og det yderste venstre rakte hinanden Haanden for at knuse Centrum, men først og fremmest dog til Kronens Ydmygelse.

Georg III. fattede i fuldeste Omfang det frygtelige Slag, som denne uhørte Forbindelse truede ham med; intet Middel, ingen Bønner eller Skjældsord, ingen Taarer eller Trusler lod han uforsøgte for at sprænge en saa unaturlig Forbindelse.

Dog baade Fox og North holdt Stand; begge vægrede sig ved at indtræde i Ministeriet uden Side om Side; thi netop ved deres Forbindelse — Whiggernes Aristokrati nu i Forbund med de torysindede Grundejere — vare de frygtelige for Kongen. Imidlertid Majoriteten i Parlamentet var paa deres Parti, og alle Hoffets Rænker strandede paa de allieredes Fasthed og Æresfølelse.

Som Inden- og Udenrigsministre overtoge North og Fox atter Statens Ror i Aaret 1783, medens William Pitt i Underhuset styrkede sit eget, i Tal ikke ubetydelige Parti

ved Tiltrædelsen af samtlige Whigger og Torier, som formedelst de sidste Begivenheder svigtede deres Førere.

Kongen lagde intet Dølgsmaal paa, at han haabede inden korteste Frist atter at fri sig for sine Tyranner og atter at kalde Pitt tilbage til Statsstyrelsen.

Og i dette Tilfælde havde han atter engang igjen Folkets Stemme, den offentlige Menings Dom paa sin Side. Intet Misgreb i den udenrigske Politik, ingen Underkuelse af forfatningsmæssige Friheder vilde have mægtet at røve det af Fox ledede Parti Nationens hele Sympathi saa grundig som netop denne Koalition. Endnu engang fremtraadte skamløs Egenkjærlighed, Herredømmet for enhver Pris som den inderste Kjærne i disse aristokratiske Whigtendenser, der pralede med Fremskridts-Talemaader.

Et Parti, der blot for at fravriste en rivaliserende Fraktion Statsstyrelsens Ledelse kunde forbinde sig med Modstandere, man havde bekæmpet siden Jakob II.'s Dage, mistede ethvert Krav paa Nationens Agtelse og Sympathi. Kongens Hoved omstraaledes af Martyrdømmets Straaleglorie, Londons Skjænkestuer gave Gjenlyd af Ros over Pitt, Folkets Mand, og af Spottesange mod Forbindelsen mellem North og Fox. I alle Butiksvinduer saae man det tvehovedede Uhyre, Koalitionsministeriet, i bidende Karrikaturer.

Freden med Frankrig og Spanien kunde nu ganske vist bringes til forønsket Afslutning, og Frederik den store kunde ønske England til Lykke, siden han atter saae Rigets udenrigske Anliggender betroede en Minister med politisk Dømmekraft; Fox's Forbindelse med North var og blev dog det mest betænkelige af alle Fox's politiske Misgreb. Flere Partifæller opsagde deres Fører Lydighed og sluttede sig til Pitts Lejr; Whiggerne have maattet bøde for deres utidige Ærgjerrighed i Aaret 1783 med en næsten halvtredsindstyveaarig Udelukkelse fra Roret; først da vendte atter Englands Tillid sig til dem, efter at de havde givet

mer end tilstrækkelige Beviser paa en indre Lutrelsesproces.

Koalitionsministeriet, der i sin Fremkomst var et Produkt af dadelværdig Egoisme, fandt sin Grav ved Udarbejdelsen og Fremlæggelsen af en Lov, som ligeledes var dikteret af egoistiske Interesser.

Med Tilsidesættelse af samtlige, det indiske Kompagni tildelte Privilegier tilsigtede Fox's berygtede Indiabill at bringe det uhyre, indiske Riges Styrelse over i Ministeriets og dets Venners Hænder. Den dristige Reorganisationsplan tjener Ophavsmandens Opfindelsesevne og Skarpsindighed til Ære, Koalitionen vilde paa Grundlag af denne Lov have sikret sig et varigt Herredømme; men Oprettelsen af en slig Magt, der var udløst fra den lovgivende Magts Kontrol og ganske var afhængig af sin Ophavsmand, Charles Fox, lod sig ikke forlige med den engelske Forfatnings Aand, og i samme Øjeblik Fox pønsede paa Midler til at opsvinge sig til stadigværende Diktator, udleverede han ogsaa sin Modstander Pitt de samme frygtelige Vaaben, hvormed den lidenskabelige Agitator hidtil havde angrebet Kongens personlige Regering.

Endnu før Indiabillen var kommen for Underhuset, turde Georg III. vove at afskedige Ministeriet, støttende sig til en Afstemning i Overhuset. Forud havde han bemyndiget Lord Temple til i Fortrolighed at meddele Lorderne, at hans Majestæt maatte betragte enhver Peer, der ved Afstemningen tænkte at støtte det kongelige Kabinet, som sin personlige Fjende.

William Pitts Stjærne gik nu glimrende op og modtoges med begejstrede Jubelraab af den offentlige Mening. Udjagen af Kongen fra Kabinettet, i næste Parlament næsten knust under en overvældende ministeriel Majoritet fik den styrtede Minister rigelige Stunder til at overveje de fordærvelige Følger af sit ærgjerrige Fejlgreb. Efter at Pitts Udnævnelse saaledes havde stødt Fox tilbage blandt

de engelske Commoners Rækker*), havde han endog syslet med den for en britisk Patriot uværdige Plan om en Skattenægtelse, en Ruin af Staten for at tilfredsstille Partihadet. Lad os sige det til Ære for den britiske Nation og dens politiske Maadehold: siden den store Revolutions Dage (1688) er et sligt Forslag kun blevet indbragt en eneste Gang i Underhuset og taget tilbage af Forslagsstilleren endnu før Afstemningen.

IV.

I de følgende Aar, som ligge mellem Koalitionsministeriet og den franske Revolutions Rædsler, Septembermyrderierne, Kongens Henrettelse og den engelsk-franske Krig, hævdede Fox dog endnu stadig en indflydelsesrig Stilling i Statslivet som fejret Taler og som Fører for Whiggernes Opposition, i Spidsen for glimrende Talenter. Aar for Aar mindskedes lige fuldt Udsigten til en Overvældelse af Pitts Kabinet. Mindet om Koalitionens egenkjærlige Bestræbelser paa den ene Side og Ministeriets virkelig frisindede Politik paa den anden Side gav ikke Whiggernes Opposition Mulighed til at optræde som Frihedens Forkæmpere, men kun som en herskesyg oligarkisk Partiforbindelse. Det snævre Venskab, som forbandt deres Førere med Tronarvingen, deres Rænker under Georg III.'s forbigaaende Aandssygdom i 1788 bestyrkede kun denne Mening.

Og dog var det netop i disse Aar, at et vigtigt Omsving i vor Statsmands aandelige Væsen forberedtes og gik

*) Commoner, egentlig den simple Mand, dernæst i det hele enhver, som ikke hører til Nobility, d. v. s. til Overhusets Medlemmer; derfor ere t. Ex. Peerernes Sønner ogsaa Commoners, og Begrebet falder altsaa ikke sammen med den danske Betegnelse „borgerlig" i Modsætning til „adelig."

for sig. I tidligere Tid havde Folkets Sag ikke sjælden maattet tjene som bekvemt Skilt for hans Agitationer mod de fungerende Ministre; fra nu af forvandledes den mere og mere til den inderste Kjærne i hans Overbevisning. Under en stadig fremadskridende Udvikling se vi Fox modnes til en mandig Stridsmand for Nationens hellige Privilegier og Rettigheder; Kampen drejede sig ikke mere om en Fraktions Herredømme, ikke om Overvægten for en misfornøjet Forbindelse mellem højadelige Familier, men om Tolerancens, Humanitetens og Reformens Ideer. Den Periode i hans Liv tager sin Begyndelse, hvor det tidligere antydede Spørgsmaal rigtignok kan opkastes, om hans lidenskabelige glødende Temperament, om hans Fanatisme for politiske Principer ikke undertiden rev ham ud over det vise Maadeholds Grænser.

Han havde begyndt sin parlamentariske Virksomhed med tøjlesløse Angreb mod Pressens Frihed. Allerede som Minister under Rockingham havde han udsonet sin Ungdoms Ubesindighed og med Underhusets Samtykke ladet alle tidligere Resolutioner mod Forfatteren Wilkes udslette af Underhusets Protokoller. Til Charles Fox's Navn knytter sig sluttelig Libelloven af 1791, den engelske Pressefriheds Magna Charta; i Følge denne Lov blev Afgjørelsen af Strafbarheden af en Presseforseelse unddragen de kongelige Domstoles Vilkaarlighed og Naade og som enhver anden kriminel Sag overdragen til Nævningernes Kjendelse.

Snart efter at denne Bill var passeret Underhuset, der med Glæde gav sit Samtykke, og ogsaa i Overhuset havde besejret Toriernes Modstand, tog i England Undtagelseslovenes Tid og Suspensionen af nedarvede, borgerlige Friheder deres Begyndelse under Indtrykket af de franske Revolutionsrædsler. Gysende over Dantons, Marats og Robespierres Ugjerninger løsrev Edmund Burke sig fra sin mangeaarige Ven og Elev, sin tro Fælle i forhaabningsfulde og forhaabningsfattige Dage. Fordi Frihedens Morgenrøde,

der en Gang blev hilset med saa stor Glæde, i Frankrig viste sig som Frembruddet af en gruful, blodig Dag, rasede den skuffede Apostels engang saa sølvklare Tale nu i raa Akkorder mod selve Frihedens Gudinde.

Med en Stemme, næsten kvalt af Graad, anklagede Fox i Underhuset sin Ven, sin Lærer for Frafald fra den fælles, patriotiske Sag. Dog som Burke tænkte og følte den Gang utallige Engelskmænd; et Aar senere, og den større Halvdel af Whiggernes Opposition fulgte hans Exempel, Hertugen af Portland, det fornemste Hoved for de gamle Whigger, modtog en Plads i Pitts Ministerium, og kun en Flok talentfulde, talefærdige Mænd holdt ud paa Oppositionens Bænke; ved Afstemningen kunde de dog ikke kaste noget Lod i Vægtskaalen.

Fox's Invektiver, der piskede hans overmægtige Rival, skød muligvis hyppig ud over Maalet; men den inderste Kjærne i samme var dog altid en ædel og patriotisk Tanke, rettet paa Landets Velfærd og Frihedens Hævdelse. Det er den samme Ide, som besjælede hans samtidige Virksomhed i offentlige Forsamlinger og lod ham træde i Spidsen for Folkevennernes Selskab.

Det er en Vildfarelse, naar man lader Fox i et og alt misbillige den engelsk-franske Krig, lader ham ligegyldig vende Ryggen til de engelske Vaabenbedrifter.

Hans skaanselsløse Svøbe traf Manglerne ved Pitts Krigsførelse, han beregnede de uhyre Summer, der bortødsledes paa troløse og udygtige Forbundsfæller, han spottede Pitts Yndlingstanke, de evropæiske Koalitioner og deres ynkelige Udfald, han knuste Hoffets Hedsporer og bekæmpede Krigen i den Forstand, hvori Kong Georg førte den, som en Intervention i Frankrigs indre Anliggender, som et Korstog for den bourbonske Kongefamilies nedarvede Rettigheder.

Saaledes holdt Fox møjsommelige, uhyggelige Aar ud paa sin Post; derpaa blev det fuldkommen stille paa Oppositionens Bænke; med Aaret 1798 trak Fox og hans Venner

sig tilbage fra Parlamentet. Paa sit Landgods, under Anns-Hills Ege, sad nu den store Agitator, atter, som tidligere i Eton, fordybende sig i Grækenlands og Roms Digtere og Historikere. I Steden for de parlamentariske Debatter viede han nu sin Pen til den store Revolutions Historieskrivning og fandt Nydelse og Spænding ved denne aandelige Produktion.

Fox var en halv Snes Aar ældre end sin heldige Modstander; dog allerede med Aaret 1805 var William Pitts Legeme udslidt af Arbejde og Bekymringer for Fædrelandets Skyld, mod Slutningen af Januar det følgende Aar førte man hans Lig til Westminsterabbediet, og lige over for sin mægtige Faders Gravmæle fandt den mindst lige saa vældige Søn nu sit sidste Hvilested.

Britannia sørgede over den store afdøde; men endnu levede Charles Fox. Siden Pitt i Aaret 1801 udtraadte af Kabinettet, fordi Kongen i sit Egensind vægrede sig ved Katholikernes Emancipation, og siden man havde afsluttet den ynkelige Fred i Amiens med den første Konsul, var Fox, fuld af friske Forhaabninger, paa ny vendt tilbage til det parlamentariske Liv. Ved Pitts Gjenindtrædelse i Ministeriet strandede dog atter Forstaaelsen mellem de tvende Mænd og deres gjensidige Samvirkning i Ministeriet, dels paa deres Karakterers Selvstændighed, dels paa Monarkens Uvilje mod sin Søns Ven.

Dog nu, da Pitt var gaaet bort, kunde ingen af de overlevende gjøre Fox Rangen stridig som den første britiske Statsmand. Ubodeligt Vanheld fulgte de engelske Vaaben, Preussen, den allierede fra de tidligere Koalitioner, beredte sig til Besættelsen af Hannover, og Englands Hersker saae sig raadløs om i sine Venners Kreds efter en Mand, hvis Geni kunde erstatte den for tidlig afdøde og redde Englands Statsskib ud af den truende Krise.

I Aaret 1783 havde han fortrængt Fox fra Udenrigs-

ministeriet, i Aaret 1806 maatte han efter haarde Kampe kalde den samme Mand tilbage i samme Embede.

I to og tyve Aar havde Fox været udelukket fra Ministeriet og maattet holde ud i en lidenskabelig Opposition; med endnu større Skarphed end den Gang dømte han nu om Nødvendigheden af de kongelige Prærogativers Indskrænkning.

Man kan med rette karakterisere ham som den sidste af de gamle Whigger, som den første af det nittende Aarhundredes fejrede Reformatorer. Dog skuffede han ikke denne Gang Kongens Tillid; under de nationale Vaabens Nederlag kunde Agitatoren forglemme sig saa ganske, at han ikke triumferede over den Tugtelse, der ramte hans Modstander i Kabinettet. Hvor bekymret Ministeren Fox nu end saae sig om efter et Grundlag for Fredsunderhandlingerne, harmedes hans Hjærte dog endnu heftigere ved Fædrelandets, ved Kongens Beskæmmelse, over den franske Imperators Hovmod og den preussiske Politiks Tvetungethed.

Dog hans Dage vare alt talte; fuld af mørke Anelser havde han betragtet Pitts pompøse Ligfølge. I sine Lemmer bar han Spiren til en uhelbredelig Sygdom; legemlig nedbrudt mandede han sig i en af sine sidste Taler endnu engang op til begejstret Kamp for Menneskehedens ædleste Pligter for Slavehandelens Afskaffelse.

Nogle Uger senere, den 13de September 1806, førte man ogsaa hans dødelige Levninger til Westminsterabbediet.

I Sandhed en sjælden Tid, hvor tvende Statsmænd som Pitt og Fox kæmpede om den højeste Ærespris, og i Sandhed et ædelt Folk, som kunde forsone Livets Strid og hylde begge døde med lige Hædersminder i det Pantheon, hvor Nationens bedste og største Mænd stedes til Hvile.

Peter den stores nærmeste Efterfølgere.*)

I.

Det russiske Folk og den nye Kultur. — Katharina I.'s Tronbestigelse.

Med Jærn og Blod var Storfyrstendømmet Moskva blevet forvandlet til Kejserdømmet Rusland. Fem og tyve lange Aar havde Peter den store, denne Kulturens Fanatiker, utrættelig svunget sin Svøbe, havde med barbariske Midler villet uddrive sit Folks Barbari; ingen har mere hensynsløst end han hyldet Sætningen: Hensigten helliger Midlet og dog jublede dette til Døden hidsede, dette udmattede, forarmede og udhungrede Folk ikke lydelig ved Budskabet om hans Død; dog saae det kun med beundrende Skræk hen til Liget af den Mand, det blindt havde underkastet sig som en uundgaaelig Skæbne. Ja, der var næppe forløbet nogle Aar, saa voxede og forklaredes hans Billede i Erindringens Lys, til Peters Skikkelse i Folkets Bevidsthed stod saa stor og hellig, som Fortælingen har forplantet sig ned til os. Ti Aar efter hans Død, under Annas Regimente, var der allerede fastslaaet en Tradition, som udstyrede hans Indretninger, hans Planer med høj Avtoritet og vurderede

*) Efter Ernst v. der Brüggen: Wie Rusland europäisch wurde. Lpz. 1885.

en Sags Godhed efter den Tilfældighed, om den havde ligget i Peters Vilje eller ikke. Femten Aar forløb, og Elisabet behøvede kun at udstrække sin Haand for uden nogen som helst Voldsdaad at gribe Scepteret; thi hun var af Peters Blod, og paa hans Minde beraabte hun sig for at retfærdiggjøre sin fuldstændig vilkaarlige Sammensværgelse. Hvad var nu Grunden hertil? Var Folket virkelig nu gaaet over til Peters Anskuelser, som det havde hadet i hans levende Live? Havde det fattet Nytten af hans evropæiske Leveformer, var det ham nu taknemmeligt for hans Reformer, anerkjendte det nu hans Værk? Ingenlunde!

Folkenes Bevidsthed anerkjender kun Viljens Storhed. Den fineste Aand, den mest omfattende Fornuft, den mest lutrede Visdom kunne muligvis yde noget stort paa det aandelige og personlige Omraade, Masserne ville ikke røres derved. Folkeslagene bøje sig for en stor Mands Vilje, ikke for hans Aand, og i deres Bevidsthed vil derfor den ufornuftige Tyran ofte fremtræde mere storslaaet end den ædle Vismand. Viljens Kraft — det er Massernes Afgud, og saaledes var Peter en stor Hersker.

Med sin Tilbedelse af Viljekraften forbinder Mængden ikke engang Kravet paa et moralsk Formaal; hvor ofte ere ikke Peter I. og Karl XII., Frederik II. og Napoleon I., Gustav Adolf og Wallenstein blevne beundrede Side om Side, og hvor forskjellige ere de ikke med Hensyn til deres Motivers ethiske Renhed! Der har vanskelig existeret et Menneske, som trampede den personlige Moral i højere Grad under Fødderne end netop Napoleon, og faa Herskere, der have haanet den offentlige Moral mere end han; men han paatvang Folkeslagene sin Vilje og blev en stor Mand. Karl XII.'s halv vanvittige, jærnhaarde Trods rev Sverige med sig Aaringer igjennem. Peter I. havde derimod et Maal, vi, set fra et højere Standpunkt, utvivlsomt maa erkjende som ethisk; hans Folk indsaa det ogsaa sluttelig; det lærte efterhaanden at føle, at mindre bestikkelige

Dommere, mindre voldsomme Embedsmænd, større Dannelse og større Velstand vare ønskværdige Ting; men for at naa det vilde Folket ikke gjøre Anstrængelse eller antage udenlandske Sæder, vilde ikke ofre sin Ro, sit Gods og Blod. De anvendte Midler gjorde dybe Snit baade i Folkets Sædvaner og moralske Anskuelser, og i det disse Snit voldte Folket daglige Smerter, dulgte de det endelige Formaal og forgiftede det i Folkets Øjne. Først da Peter var død, fremtraadte hans Maal lidt efter lidt atter tydelig i Folkets Bevidsthed, og dette bidrog naturligvis til hans Forherligelse.

Det er nu til Dags en meget almindelig Anskuelse, at kun den er en stor Mand, som gjør Massens store Bestræbelser til sine egne og forstaar at føre dem til Maalet; den gjælder derimod for en Tyran, som paatrænger Mængden sine vilkaarlige Planer; en saadan Mand, mener man, kan vel en rum Stund glimre ved sine Voldsgjerninger, men kun for atter som et Meteor at synke tilbage i Mørket. Historien modsiger imidlertid tydelig nok denne Mening; ogsaa den enkeltes paatvungne Vilkaarlighed er hyppig bleven erklæret hellig af hele Folkeslag. Det er imidlertid den højeste Hæder for en Mand at lade sig bære op af Mængden ved en instinktmæssig Bestræbelse hos Folket, at forme denne Bestræbelse til en fast Plan og at udføre denne Plan i Spidsen for sit Folk. Moralsk Storhed bestemmes imidlertid ikke af Viljens Magt: ogsaa Masserne saa godt som de enkelte rives med af umoralske Formaal; den sædelige Storhed bestemmes af de sædelige Ideer, som lede Viljen, og den Mand, der, udrustet med disse, paatvinger Massen sine vilkaarlige Planer, vil ikke savne dens Agtelse.

Der gives imidlertid en Skranke, som er sat selv for den største ved Virkeliggjørelsen af hans ophøjede Planer, og det er de Midler, som staa til hans Raadighed, det Folks Kræfter, hvorfor han virker. Overskrides denne Skranke, kræver han af Folket Ydelser, som overstige dets Kræfter,

forfejler han sit Maal, saa formørkes selv den mest sædelige Ide, og hans Stræben bliver tyrannisk Vilkaarlighed. En ikke ubetydelig Del af Peters Virksomhed bærer netop en slig tyrannisk Vilkaarligheds Præg. Og dog har Verden, har det russiske Folk beredvillig givet ham Navnet den store; hans Folk har hurtig forglemt hans Vilkaarlighed og Tyranni og kun bevaret Mindet om hans høje Stræben. At dette Minde saa hurtig kunde fæstne sig, hertil bidrog en Omstændighed, som tilsyneladende var begrundet i selve de Fejl, Peter havde begaaet.

Et gjennem Aarhundreder næsten ubevæget Folk blev med vulkansk Voldsomhed revet op af sin Ro; et ukultiveret Folk blev oversvømmet af en fremmed Kulturs Frembringelser og Ideer, som for en større Part vare uforstaaelige, for en mindre Part trykkende, ja endog forhadte, og det vedbleve de at være for mange Tider. Hvilken Forstand skulde vel et Folk kunne have for evropæisk Videnskab og Kunst, naar dets Aand endnu var aldeles lukket for abstrakt Tænkning, og det absolut savnede den lange Gjennemdannelse, der kræves for at fatte ideel Sandhed og det skjønnes Begreb? Hvorledes skulde et Folk saa hurtig faa Øjnene op for Nytten af Fabrikker, Manufakturer, den forfinede Klædning, for offentlig Orden og Renlighed, naar ikke engang Trangen til disse Ting var vakt? Foreløbig maatte Folket blot føle det hele som en unyttig Luxus, som en Tvang, det at lære at læse saa vel som de mange nye Embeder, Gadernes Renlighed saa godt som Stenhusene, Fordringen om Embedsmændenes Ærlighed saa vel som den nye Soldatertugt. Hvad Trang til udenlandsk Handel havde vel et Folk, der næppe vidste, hvad det skulde stille op med de fremmede Frembringelser? Hvorfor fremfor alt behøvede det en Magtstilling udad til, en Indflydelse i dette Evropa, der var Russeren forhadt som hedensk, der laa ham lige saa fjærnt som nu til Dags Kineseren? Der maatte først hengaa lange Tider, inden Forstaaelse og Behov

kunde opvoxe. Had og Mistillid bortskræmmes. Sædvanen maatte træde udsonende til mellem det gamle og det nye for at gjøre Russerens Hoved og Haand føjelig og bøjelig over for den nye Kultur. Peter havde anvendt al sin Møje for at drage Russerne ind i denne Kulturs Tjeneste; men det var kun tarvelig lykkedes ham, og næppe veg Tvangen med hans Død, før mange ilede med skyndsomst at drage Haanden bort fra det modbydelige Arbejde.

En Følge af alt dette blev, at der fremstod en gabende Kløft mellem Folket og den paatvungne Opgave, en Kløft, som kun kunde udfyldes af fremmede. Folket var ikke saa tilstrækkelig forberedt for Kulturarbejdet, at det selv kunde overtage Ledelsen, og denne tilfaldt derfor, i højere Grad end i Peters Levetid, de fremmede. Disse misbrugte imidlertid snart den dem saaledes tilfaldne Magt, i det de trods deres indbyrdes Had vare enige om at hæve og berige sig paa Folkets Bekostning, og det Tryk, de saaledes øvede, opflammede endnu mere Folkets Had mod de fremmede Magthavere, medens Hadet mod de fremmede Indretninger begyndte at tabe sig meget. Herved forklaredes atter Mindet om Peter som en Hersker, der trods al sin Tilbøjelighed for de fremmede Ting dog ikke lod de fremmede Mennesker skalte og valte saa overmodig, som hans Efterfølgere. Peter voxede i Mængdens Omdømme ved den Svaghed, den Egennytte, det Fremmedherredømme, Regeringen efter ham hjemfaldt til.

For det første syntes rigtignok et Regimente at befæstes, der i det mindste havde en Russer til Hoved.

Efter sin ældste Søn Alexeis Domfældelse og Død*) og efter sin anden Søn Peters Død havde Czaren udelukket sin Sønnesøn Peter Alexejevitsch fra Tronfølgen, i det han smykkede sin anden Hustru Katharina med Kejserkronen. I Aaret 1722 var dernæst udgaaet et Manifest om Tronfølgens

---

*) Jfr. Hist. Arkiv. 1880 II., 243 o. fl.

Ordning, som imidlertid ikke blot ikke ordnede denne Tronfølge, men meget mere udtrykkelig forkastede enhver Ordning. Man kan ikke sige, at dette Manifest har ophævet Tronens Arvelighed, thi der existerede i Grunden intet, som kunde ophæves; der gaves ingen Bestemmelser om Arvefølgen. Naar Kronen dog hyppig var gaaet fra Fader til Søn, hidrørte denne Kjendsgjerning ikke fra nogen statsretlig Lov eller anerkjendt Sædvane, men fra enhver Herskers Familiefølelse, der, selv i Besiddelse af Magten, ogsaa ønsker at efterlade den til sit Afkom, uden at de tidligere Czarer havde været bundne til en Regel, til Mandslinjen eller Førstefødselsretten. I det Peter i hint Manifest havde fastslaaet som eneste Orden, at Czaren skulde have fuld Frihed til at raade over Tronen, som han vilde, udtalte og fastslog han saaledes egentlig kun, hvad allerede længst havde været Ret og Sæd.

Imidlertid fandt her ogsaa en anden Opfattelse sit Udtryk, og denne stod atter i mærkelig Modsætning til det daværende Evropas Anskuelser. Til Retfærdiggjørelse af sit Manifest over Tronfølgen lod Peter Ærkebiskop Prokopovitsch forfatte et Skrift om den »monarkiske Viljes Ret«; her drøftes nu Kilden til Czarens Magt, og samme søges i Statsmagtens Overdragelse til Czaren gjennem Folkets Vilje. Den oprindelige Folkevilje havde overdraget Czaren Herredømmet, og han havde nu Ret til at haandhæve og overdrage det efter sit Tykke.

Læren om den kongelige Magts guddommelige Oprindelse stammer fra Romerkirkens Statsbegreb. Denne Theori har altid været en Formel af meget tvivlsomt Værd: en slet Hersker kan lettelig misbruge den til Forsvar for slette Handlinger og til Beroligelse for en svag Samvittighed; for den gode Hersker har den blot været en unyttig Stads, han i sin Pligtfølelse lige saa lidt behøvede over for sit Folk som Anerkjendelse af sin Ansvarlighed over for Gud; i det Theorien blandt Folket optraadte med

det Krav, at Monarkens Forhold til Gud var af en anden Art end hans Undersaatters, har denne Lære ofte blot dannet en Skillevæg mellem Fyrste og Folk; den synes at danne en Forskjel mellem de Pligter, Gud har paalagt Fyrsten og Undersaatten, i det han giver Fyrstens Rettigheder en højere Indvielse; den synes at lære, at Guds Naade har givet Kongen, men ikke Undersaatten hans Embede, medens vi dog anerkjende at have modtaget alt paa lige Vis fra Skaberens Haand; den synes at forudsætte et ulige Maal af Guds Naade, medens den klare Forstaaelse dog gaar ud paa, at enhver, Herskeren som den beherskede, staar paa sin Plads og er beskikket efter samme Guds Vilje; den er kun fornuftmæssig, naar den enten paa orientalsk Vis forudsætter Fyrstens Guddommelighed, eller den fremtræder som Følgeslutning af den anden Lære: Kongedømmet som Guds Repræsentantskab her paa Jorden; i det sidste Tilfælde taber den imidlertid Fodfæste, saa snart Fyrsten ikke udleder sin Magt fra en Pave.

I Rusland har denne Lære aldrig kunnet udvikle sig til samme System som i Evropa, men man vil sandelig ikke heraf kunne slutte, at Kronens Ophøjethed og Magt har maattet lide herunder. Ingen kunde vel kræve en større og mere uindskrænket Magt for Kronen end den, Storfyrsterne af Ruriks Æt vare i Besiddelse af; og dette Kongedømme pukkede ikke saa meget paa en særlig guddommelig Forleningsret som paa tatariske Naadebreve og Blodets Rettigheder. Den senere Forbindelse med Kirken hyllede ganske vist ogsaa Storfyrstendømmet i kirkelig Hellighed. Under Ivan IV. (Ivan den skrækkelige) var allerede Bevidstheden om Storkhanens Myndighed udvisket; siden Storfyrsten af Moskva havde gjort sig til Czar, siden hans Værdighed ikke mere udelukkende beroede paa Khanen, men afhang af hans egen Ret og Kirkens Indvielse, havde Forestillingen om en guddommelig Forlening slaaet Rod; Ivan IV. kaldte sig Ætling af Fyrster, hvem Gud har

skjænket det russiske Folk til Trældom; men denne Opfattelse var ingenlunde trængt fuldstændig ind i Folkets Bevidsthed, saafremt den da skulde være noget mere end det blotte Udtryk for den overtroiske Fatalisme, der i enhver Bojar skimtede en af Gud indsat Ejer og Herre, og i den herskende Czar Fuldbyrderen af Guds Vilje. Uden at Kirken med noget udspekuleret System var kommen Kronen til Hjælp, bragte Folkebevidstheden Czarens Magt i Forbindelse med den guddommelige Vilje, men hverken mer eller mindre, end det saae den guddommelige Vilje fremtræde i alle Folkelivets øvrige Interesser. Hertil gjordes ikke først nogen kirkelig Lære nødig; thi hvor Folket er besjælet af religiøs Sans, udkræves ingen særlig Forklaring om Kongedømmets Guddommelighed, og hvor den religiøse Sans mangler, bliver hin Lære kun Løgn. Den religiøse Ærefrygt, Folket ydede Czaren i Moskva, var saa dyb som muligt, men var ikke til Hinder for, at Folkets Vilje, saa snart Czartronen var ledig, strax gjorde sig gjældende for paa ny at besætte den. I det mindste tilsyneladende føjede Ivan den skrækkelige sig efter Moskvas indstændige Bønner, da han atter greb Regeringens Tøjler for ufortøvet at slagte de samme Undersaatter, der havde gjengivet ham hans Magt, endnu mere lystig end nogen som helst anden Tyran, Nero end ikke undtagen. Og Czardømmets Hellighed svækkedes ikke, da et nyt Dynasti senere fremgik af Folkets frie Valg, eller da Folket gjentagne Gange blev raadspurgt om Tronfølgen og vigtige statsretlige Sager. Hvad Peter forkyndte som en ny Lære, Czardømmet af Folkets Vilje, var en tom Theori som hundrede andre Ting, hvorfor han begejstredes, og den blev lige saa lidt forstaaet af Folket som disse andre Ting; faktisk ændrede hans Manifest intet i Czardømmets Stilling over for Folket. Hverken før eller senere faldt det Folket ind at opfatte Czaren som dets Hænders Værk, over for hvem det kunde gjøre Rettigheder gjældende; det pønsede ikke paa at stille sig op over for ham, at forgribe

sig paa hans Herskerrettigheder, saafremt det holdt ham for den ægte og sande Czar; Czaren var og blev, som intet andet Steds, Kjød af Folkets Kjød, og Ben af dets Ben. Lige som Moskovitterne paa Knæ bønfaldt den rasende Eneboer fra Alexander-Sloboda om, at han, deres Fader, dog ikke maatte forlade sit Folk, lige saa føjelig bar det ogsaa senere alle Lidelser og Pinsler i den urokkelige Bevidsthed: Czaren er »vor« Czar, han og vi ere uadskillelige ét Folk. Og medens det absolute Kongedømme i det øvrige Evropa anstrængte sig for at begrunde Troen paa sin særlig guddommelige Ret, medens Peter omvendt udledede sin Magt fra Folkeviljen, har, den Gang som senere, ingen Hersker i Evropa staaet fastere i sit Folks Ærefrygt end Czaren; Forplantelsen af Formularen om Kongedømmet af Guds Naade kunde ikke føje noget til Czartronens Fasthed. Folkebevidstheden lod sig ikke vildlede hverken ved Peters realistiske Doktrin eller ved de mangfoldige Apellationer til Folkets Repræsentanter i Anledning af Tronens Nybesættelse.

Thi overalt er det den guddommelige Vilje, at Folkets Vel staar øverst, og derfor er det Folkets første Ret over for Fyrsten, at det regeres, den anden, tredje og tiende, at det regeres godt; men om en Ret for Folket til at regere eller vel endog til at herske i Modsætning til Fyrstens eller hvilken som helst anden Regeringsmyndigheds Ret, ja derom taler kun den, som enten selv er uklar eller ønsker at gjøre andre uklare.

Folkets Vilje som Retskilde for Czarvælden har ofte nok gjort sig gjældende, baade før Peter I. og efter ham. Strax ved hans Død blev den levende, da Peter ikke havde foretaget nogen Udnævnelse, skjønt han havde proklameret Czarens Ret til at udnævne sin Efterfølger.*) Da nu ingen

*) Det er for længst godtgjort, at ogsaa Peter den stores saakaldte politiske Testament, der flere Gange er dukket frem for at anrette nogen Forvirring, kun er underskudt.

retslig Tronarving var for Haanden, maatte der paafølge et Valg eller en Usurpation, og den nye Hersker fremgik denne Gang, som gjentagne senere, ved et Kompromis mellem Usurpation og Valg; Hoffets, Adelens, Kirkens og Hærens Stormænd optraadte som Repræsentanter for »alle Stænder« og udraabte Peters Hustru Katharina til Kejserinde, efter at hun havde besluttet at usurpere Tronen under Ledelse af Menschikov, Bassewitz og nogle andre; denne Proklamering var utvivlsomt en Usurpation over for Peters tvende Døtre og Efterkommerne af hans Broder Ivan; den blev imidlertid bekræftet ved Billigelse af Stormændene, i hvem Folket saae sine naturlige Repræsentanter.

Stormændenes Samstemning var dog ingenlunde enstemmig eller ganske frivillig; blandt dem fandtes mange Tilhængere af det gamle; de udgjorde maaske endog Flertallet og havde længe til Peters Død knyttet Haabet om herved at opleve Slutningen af de fremmede Menneskers og de fremmede Indretningers forhadte Herredømme. Husene Golizyn og Dolgoruki, Saltykov og Naryschkin, Storembedsmændene Kurakin, Repnin, Trubezkoi, Apraxin og mange andre, de mest ansete blandt Rigets Fyrsteslægter ønskede at bringe den niaarige Peter, Sønnen af Czarevitsch Alexei, paa Tronen og derpaa ødelægge Modstanderne, Peters Kreaturer, Alexei's Dommere og Mordere, med samt alt, hvad disse repræsenterede og Peter I. havde skabt. Her fandt det gammelrussiske Parti blandt den moskovitiske Adel først hverandre; dets Planer gik ud paa lige som i ældre Tider at samle de gamle Slægters Herredømme i Bojarernes Raad. Ogsaa den Plan syntes at være kaldt til Live at svække den nye Czars Enevælde til Gunst for Bojarernes Raad eller ogsaa for Stænderne. — Dog endnu før Peter I. havde draget sit sidste Aandedrag, kom Menschikov Gammelrusserne i Forkjøbet og tvang dem, ved sin faste Optræden og støttet af Militærets Gunst, til at vælge Katharina.

Med denne Begivenhed og denne Dag, den 8de Febr. 1725, begynder den i Aartier mellem Partierne fortsatte Kamp om Herredømmet, en Kamp, som udfylder næsten hele Indholdet af den russiske Historie i denne Periode, saaledes som den da hidtil er fremstillet; en skamløs Kamp mellem havesyge Lykkeriddere, Yndlinge, Skurke af enhver Art og ethvert Navn, blandt hvilke Repræsentanterne for de evropæiske Folkeslag, de fremmede, ikke staa tilbage for de indfødte Russere; meget mere stræbe hine med voxende Held efter Herredømmet, efter Statsstyrelsen, som Russerne ikke ere voxne. Og jo mere disse fremmede, disse saakaldte Tyskere, herske, desto stærkere samle Skarer af samvittighedsløse Æventyrere sig til Byttets Deling.

Den Regering, som nu, da Peter var borte, først traadte for Dagens Lys, bar fra første Færd Præg af et anmasset Herredømme, bygget paa den fuldstændige Omstyrtning af alt det gamle. Da Katharina fjærnede sig fra sin Ægtefælles Leje, hvor han endnu laa i Dødskampen, og traadte ind i Salen, hvor de Senatorer, Generaler og Prælater, som havde sammensvoret sig til Gunst for Storfyrst Peter, vare forsamlede, stillede Menschikov, Hertug Karl Frederik af Holstein-Gottorp, Bassewitz, Jagnskinski og Theodosius, Ærkebiskoppen af Novgorod, sig ved hendes Side; men uden for Paladset stode Gardens Grenaderer. Hvad var det nu for Folk, der under Gardens Tryk lukkede Munden paa Bojarherredømmets Rpræsentanter?

K a t h a r i n a, den liflandske Tjenestepige, denne en svensk Soldats ikke engang fraskilte Hustru, Fangen fra den nordiske Krig, Menschikovs Slavinde og Elskerinde, dernæst Peter den stores Elskerinde og Hustru, hvis Vandel alt tidlig var plettet i moralsk Henseende, og som var gaaet fra den ene Haand til den anden; efter et langt og godt Ægteskab med Peter var hun derpaa af sin Mand bleven sigtet for et strafværdigt Forhold til sin Kammerherre, Grev Mons, og havde maattet være Vidne til Mandens Hævn, til

sin medskyldiges Henrettelse. En Kvinde uden nogen som helst Opdragelse og Dannelse, der fremtidig maatte lade Datteren Elisabet undertegne sine Ukaser, da hun selv hverken kunde læse eller skrive, men som dog havde været klog nok til mange Aar igjennem at være en trofast Ledsagerske for sin Husbond, paa hvis Karakter hun havde bedre Forstand end paa hans Bestræbelser, hvis Haardhed hun søgte at mildne, for hvis raa Fornøjelser hun havde en god Forstaaelse, og hvis politiske Arv hun maaske vilde være villig til at hæve dels af Ærefrygt, dels af egen Interesse, men som dog ikke var i Besiddelse af nogen dybere Forstaaelse herfor. En Kvinde uden Dannelse og uden moralsk Holdning, uden nogen som helst Rod i det Folk, hun nu beredte sig til at beherske.

Ved Siden af hende stod Menschikov, denne durchlauchtige tyske Rigsfyrste, denne kloge, anmassende, udannede, endog i Skriftlæsning ukyndige, herske- og havesyge, daadskraftige Lykkeridder, hvem Peter atter og atter havde tilgivet hans stadige Tyverier, Vilkaarligheder og Skjændselsgjerninger af enhver Art paa Grund af den Smidighed, hvormed han vidste at føje sig efter sin Herres Egenheder og praktisk at fatte og fremme hans Reformer. Han var hverken fængslet til de gamle Forhold og Tilstande i Landet ved Traditionen, saaledes som de gamle Knæs-Slægter, ej heller bunden til den nye Tids Kulturelementer ved Sværmeri eller Overbevisning, som Tilfældet var med Peter. Hadet af Gammelrusserne paa Grund af sin Deltagelse i Peters Kampe mod dem, for sit umaadelige Hovmod og sin Havesyge saae Lykkeridderen sig imidlertid nu absolut dreven over paa de fremmedes Side, som vare betænkte paa under Katharina at fortsætte det System, hvorved de vare komne til Vejrs. Midtpunktet for disse fremmede var Kejserindens Svigersøn, Hertugen af Holstein-Gottorp.

(Forts.)

Biskop Bartholomæus Deichmann.

Naar en Mand, saa vel i levende Live som efter sin Død, er Gjenstand for de mest forskjellige Bedømmelser; naar han og hans Gjerninger fra den ene Side hæves til Skyerne af Beundrere, medens de fra den anden Side trækkes ned i Smudset, som om der slet intet godt var ved dem, kan man vist nok i Regelen komme Sandheden nærmest ved at antage, at hans Billede helst maa males graat i graat. Saaledes har det ogsaa været Tilfældet med den Mand, disse Blade ville forsøge at skildre, Biskop Bartholomæus Deichmann; der er bleven anstillet Sammenligning mellem ham og Ærkebiskop Hans Svane, og der er adskillige Lighedspunkter, ligesom det er blevet sagt, at disse to Mænd vare de eneste gejstlige, der i Danmark efter Reformationen have besiddet nogen betydelig politisk Indflydelse*).

Deichmanns Levned er forhen kortelig skildret i Zwergs Sjællandske Kleresi S. 743—751, Pontoppidans Annaler IV., 211—216, Blochs Fynske Gejstlighed I., 639—651, Molbechs Historiske Aarbøger III. 163—167 (af Kønigsfeldt), i Iris og Hebe 1809, I. 65—80, samt i N. M. Petersens Litteraturhistorie IV., 113—116. En udførlig Levneds-

*) J. Møller, Mnemosyne I. 1830, S. 172; i vor Tid kunde vel et tredje Navn tilføjes.

beskrivelse af ham er derhos leveret af Prof. Jens Møller i Mnemosyne I., 171—311; men dels er denne affattet temmelig partisk til Gunst for Deichmann, dels er der i de 54 Aar, som ere gaaede, siden den saae Lyset, fremkommet adskillige nye Oplysninger til hans Livs Historie, især i Bruuns: Rostgaards Levned; L. Daae: Af Johan v. Bülows efterladte Papirer, og i »Samlinger til jysk Historie og Topografi«, 4de Bind. Da de fleste oven anførte Bøger, hvori hans Levnedsbeskrivelse findes, derhos kun ere kjendte af forholdsvis faa, og da han var en Personlighed, som i sin Tid var i Besiddelse af en betydelig Indflydelse, og hvis Levned nok kunde fortjene at kjendes af en videre Kreds, siden det kaster et Lys over hele Samtiden, skulle vi her forsøge at skildre ham saa upartisk som muligt; videre sympatetisk var han just ikke.

I.

Bartholomæus Pedersen Deichmann fødtes Søndagen den 5te Februar 1671 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader Peder Deichmann, en Borgmestersøn fra Malmø, beklædte den indflydelsesrige Stilling som Byfoged, hvilket omtrent svarer til vor Tids »Politimester«; hans Moder hed Else Pedersdatter Thue, men efter hendes Død blev Faderen gift med Margrete Dysseldorf. Det var i et anset og velhavende Hjem, at han fødtes, og hvor hans Barndom sammen med hans Søskende hengled rolig og stille, uden at vi dog kjende noget synderlig til, hvorledes hans aandelige Udvikling i Barneaarene er foregaaet; Faderen var velhavende nok til ikke at behøve at lade Børnene gaa i nogen Skole, som skulde forberede dem til Universitetet, men kunde holde en Huslærer, der da ogsaa 1685 dimitterede den ældre

Broder Peder, som blev en dygtig Læge i Odense, men døde i en Alder af ikke fyrretyve Aar. Hvad der vel tit har bragt angestfulde Timer i Hjemmet, var at den lille Bartholomæus havde en saa svagelig Helbred, at man maatte frygte, det svage Legeme ikke kunde holde længe ud; det har maaske ogsaa været Grunden til, at han ikke fik Lov til at tage Studenterexamen 1685 sammen med sin ældre Broder, skjønt han i den unge Alder af fjorten Aar var erklæret moden dertil; han maatte vente i tre Aar, inden han d. 11te April 1688 blev indskreven i de akademiske Borgeres Tal, dimitteret, ligesom Broderen Peder, af Magister Niels Skive, som snart blev deres Mentor og Hovmester paa Udenlandsrejsen og senere var Rektor ved Viborg Katedralskole, medens hans fordums Discipel var Biskop i samme By.

Ved Universitetet har Deichmann strax vakt store Forventninger paa Grund af den store Begavelse, han lagde for Dagen; og han var just heller ikke den Mand, der satte sit Lys under en Skjæppe; allerede halvtredje Maaned efter at være bleven Student tog han den da existerende akademiske Bakkalavrgrad, som ganske vist var den laveste af Graderne; men at han kun sytten Aar gammel kunde tage den, vidner dog om en betydelig aandelig Modenhed; og en Maaned efter at han var bleven Bakkalavr, skrev han en Disputats over selvvalgte Theses, hvilke han forsvarede i Regenskirken; dette Skrift af den syttenaarige Yngling er det tidligste af hans trykte Værker, hvilke for øvrigt snart ere talte.

Som anført oven for, havde hans ældre Broder Peder valgt Lægevidenskaben som sit Studium, og formodentlig efter Broderens Exempel har Bartholomæus faaet Lyst til den samme Virksomhed; muligvis vilde han være bleven en dygtig Læge, hvis han havde faaet Lov til at følge denne sin Lyst; men naar vi se hen til hans senere Liv, maa vi vel sige, at han snarest vilde have været paa sin

rette Hylde, hvis han var bleven Jurist. At han nu imidlertid blev Theolog, skyldtes især Sjællands bekjendte Biskop Hans Bagger, der var bleven opmærksom paa ham ved hans Præstationer ved Universitetet, men som vel ogsaa har været en Omgangsven i det velhavende Fædrehjem.

Om han har følt sig videre hendragen til Theologien, eller om det kun har været Overtalelserne, der have virket, kunne vi ikke vide; kun det vide vi, at han studerede Theologi og hørte theologiske Professorer paa sin Udenlandsrejse, som han begyndte det samme Aar, i hvilket han var bleven Student; han og Broderen fulgtes ad, ledsagede af Niels Skive, til Leipzig, hvor deres Veje skiltes; Peder Deichmann drog til Leiden, hvis Universitet i de Dage havde et stort Navn paa Lægevidenskabens Omraade, hvorimod Bartholomæus blev i Leipzig i nogen Tid, og, som rimeligt var, forblev under Hovmesterens Opsyn. Der begyndte netop i de Dage at komme Liv i den lutherske Kirke efter den stive dogmatiske Ortodoxi, som i lang Tid havde trykket Kirken; Spener havde allerede nogle Aar i Forvejen begyndt sin Reformation i pietistisk Retning, og til ham havde der sluttet sig mange yngre Theologer, som ved Konventikler og gudelige Forsamlinger søgte at fremme kristeligt Liv og levende Tro, men uheldigvis ofte gjorde det paa en ensidig og snæverhjærtet Maade, skjønt deres Hensigt var den bedste. Under sit Ophold i Leipzig kunde Deichmann ret have Lejlighed til at se den fremblomstrende pietistiske Vækkelse paa nært Hold; thi det var i denne By, at tre af Speners yngre Venner, som senere vandt et Navn i Kirkens Historie, August Herman Francke, Paul Anton og Kaspar Schade, havde begyndt at holde opbyggelige Forsamlinger til Forklaring af den hellige Skrift, hvilket blev dem meget unaadig optaget af Universitetet, der da ogsaa 1690 naaede at faa dem fordrevne fra Leipzig. Hvor vidt Deichmann har deltaget i disse Forsamlinger under Opholdet i Leipzig, er nu ikke muligt at sige, det er vel

tvivlsomt; thi den pietistiske Retning var i hele hans Liv saare langt fra at tiltale ham, og da han under sit Ophold i Leipzig netop vilde søge Udbytte af Undervisningen, der bødes ved Universitetet, er det næppe tænkeligt, at han har søgt Samkvem med Mænd, som havde stillet sig i aabenbar Opposition mod dette og dets hele Retning. Dog i hvert Fald har han ikke kunnet undgaa at lægge Mærke til denne Fremtoning, der i dens senere Udvikling skulde faa saa stor Betydning, og som ogsaa han paa forskjellig Maade skulde komme i Kollision med. Et Minde fra Opholdet i Leipzig har han bevaret til de ældre Aar og meddelt sin Søn, der igjen har ladet det komme videre til Efterverdenen: naar en studerende kom til et Universitet, var det Pligt for ham at udvælge en af Lærerne, der da som hans Privatpræceptor i særlig Grad skulde varetage baade hans aandelige og hans materielle Tarv; da Deichmann kom til Leipzig, udvalgte han til sin Privatpræceptor en Dr. theol. Pfeifer; imod denne havde en tysk Student, der var gaaet over til den katolske Kirke, udgivet et Skrift; nu fortæller Deichmann, at Pfeifer opfordrede ham til at levere en Gjendrivelse af dette katolske Skrift, men at det ikke blev til noget, da Pfeifer imidlertid blev forflyttet til Bispeembedet i Lübeck; denne Meddelelse maa dog vistnok modtages med megen Varsomhed og Kritik; det vilde dog synes at være en slem Falliterklæring af en Professor, dersom han skulde nødes til at tage sin Tilflugt til en attenaarig Student, for ved ham at faa et Stridsskrift gjendrevet; Deichmann har vel nok yndet at fremstille Sagen paa denne Maade, for saaledes at gaa som det tidlig straalende Lys; dog er det vel snarere rimeligt at antage, at det har været en akademisk Stileopgave, Dr. Pfeifer har villet give sin Elev til at prøve Kræfterne paa. Over Jena lagde Deichmann Tilbagerejsen til Fædrelandet, og i Juli 1690 tog han theologisk Attestats ved Kjøbenhavns Universitet.

Det var i de Dage en Regel, næsten uden Undtagelse, at alle, der vare komne til at studere ved Universitetet, underkastede sig theologisk Embedsexamen, selv om deres Anlæg og Tilbøjeligheder førte dem i en anden Retning, saa at man blandt Mænd, der senere vandt et Navn som Jurister eller Læger, træffer mange, der tidligere havde dyrket Theologiens Studium med større eller mindre Lyst. Som oven for bemærket, havde Bartholomæus Deichmann særlig Lyst til Lægevidenskaben, og endnu efter sin theologiske Examen havde han Lyst til at skifte Studium, saa vi fejle vel næppe ved at antage, at han paa den Rejse, han foretog fra 1690 til 1692, og som gik til Tyskland og Holland, ogsaa har studeret Lægekunst, især da vi vide, at han i nogen Tid opholdt sig i Leiden; men ved Siden heraf studerede han Theologi og østerlandske Sprog. Flittig har han været, og stor Lyst har han haft til at se sig om i fremmede Lande, saa det har vel ikke været ham ukjært ved Sjællands formaaende Biskop Hans Bagger at faa Tilbud om som Legationspræst at følge det Gesandtskab, der under Ledelse af Markus Gjøe var bestemt til i Efteraaret 1692 at sendes til Spanien; han undskyldte sig i Begyndelsen med sin Ungdom og manglede jo ogsaa halvfjerde Aar i den Alder, da han efter Kirkens ældgamle Sædvane maatte modtage Indvielsen til et gejstligt Kald; men Biskoppen formaaede snart ved Henvisningen til Paulus's Ord til Timotheus: »Ingen skal foragte dig for din Ungdoms Skyld«, at hæve hans Betænkeligheder, hvilke han imidlertid foreløbig kunde have sparet sig, da hele Gesandtskabet blev til intet. Snart aabnede der sig imidlertid ny Udsigter for ham til igjen at besøge Udlandet. Under de daværende Uroligheder omkring i Evropa havde Danmark og Sverige 1691 sluttet den saakaldte »væbnede Nevtralitet«; et Observationskorps sendtes fra Danmark til Braband under Anforsel af Hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg, ved dette Korps skulde der beskikkes Felt-

præster, og blandt dem, som udnævntes og ordineredes 15. Febr. 1693, vare Deichmann og Morten Reenberg, der var elleve Aar ældre end han, og med hvem Deichmann flere Gange i sit senere Liv stødte sammen, just ikke under de behageligste Forhold; Reenberg døde som Stiftsprovst i Kjøbenhavn og var almindelig bekjendt og frygtet af høje og lave for sin bidende Satire, hvis Braad han maaske allerede den Gang har ladet sin Kollega føle; medens Reenberg tillige blev Feltprovst, blev Deichmann Vice-Feltprovst, og det kan vel være, at Reenberg ikke har holdt meget af at have denne to og tyveaarige Mand stillet næsten jævnsides ved sig, især da han snart har mærket, at Deichmann var Mand for at gjøre sig gjældende og benytte Forhold og Omstændigheder til sin Fordel.

Det var slet ikke under hyggelige Vilkaar, at Deichmann begyndte sin Virksomhed: baade var Reenberg uvenlig stemt imod ham, og Hertugen endnu mere, da de Kandidater, han havde anbefalet, vare blevne forbigaaede af Regeringen; desuden skulde han for det, mest af Tyskere bestaaende Korps prædike paa Tysk, og skønt han, der havde tilbragt længere Tid i Tyskland, vel nok var Sproget mægtig, kunde han dog, som naturligt er, ikke hindre, at man kunde mærke hans danske Oprindelse; men netop denne Omstændighed benyttede han til sin Fordel, og ved sin Tiltrædelsesprædiken ligesom tog han hele Armeen med Storm; det var i Fastetiden 1693; Texten, over hvilken der skulde prædikes, var af Lidelseshistorien Stykket om Peders Fornægtelse: nu vidste han med en rhetorisk Behændighed at anvende Ordene »Dit Maal røber dig, du er en Galilæer« saaledes paa sig og sin Udtale, at, som det hedder, »alle beundrede ham, og Hertugen strax gjorde ham til sin Konfessionarius med Extra-Løn, lod ham spise ved sit Taffel, talede med ham om alle Haande vigtige Ting, ja endog betroede ham sine private Sager at bestyre.«

Nu var Deichmann jo altsaa, som man kalder det,

»kommen i Skuddet«, og han blev ved at voxe: snart følte hans foresatte i gejstlig Henseende, Feltprovsten Morten Reenberg, sig fuldstændig overfløjet, og med en klog Taktik valgte han derfor at trække sig tilbage, i det han søgte Kald andensteds; kun fire Maaneder efter at være bleven ansat ved Hæren fik Reenberg det indbringende Kald som Sognepræst i Stege, og nu var altsaa Deichmann den øverste gejstlige ved den danske Hær, eller i alt Fald ved en af dens største Afdelinger. Om han som Præst har kunnet øve nogen Indflydelse paa de raa Masser af uensartede Bestanddele, hvoraf Hæren var sammensat, er vel tvivlsomt; i hvert Tilfælde manglede han den Myndighed, Alderen giver; men sin Stilling som Hærførerens fortrolige benyttede han til at sætte sig ind i Krigsførelsens Grundsætninger, og det synes, at de Raad, han senere under Krigen i Norge 1716—18 gav om forskjellige strategiske Forhold, til Dels grunde sig paa de Erfaringer, han havde gjort under sit Ophold ved Hæren i Flandern.

Medens Deichmann var Feltprovst, døde 30te Avgust 1693 hans Velynder Biskop Bagger; men dette Dødsfald fik ingen Indflydelse paa hans Stilling; han havde sat sig saa fast i Yndest hos sin foresatte, Hertugen, og havde vidst at vinde sig en ny Talsmand blandt de gejstlige, nemlig den kongelige Konfessionarius Peder Jespersen, saa han væsentligst ved dennes Anbefaling blev antagen til Hofprædikant hos Kong Kristian den femtes Søn Prins Karl, der skulde foretage en Udenlandsrejse paa flere Aar. Det var vanskelige Forhold, i hvilke han indtraadte; ved Hoffet vare alle delte i to Partier, af hvilke det ene, det mægtigste, støttede sig til Kongens Elskerinde Sofie Amalie Moth, medens Prins Karls Moder Dronning Charlotte Amalie næppe havde ret mange trofaste Venner ved Hove; hun var reformert, og skjønt de reformertes Lære ikke i den Grad var Gjenstand for Skræk og Rædsel i Slutningen af det syttende Aarhundrede som i dettes Begyndelse, var det

dog i denne Konges Tid, at der nægtedes de reformerte Emigranter, der vare flygtede for Ludvig den fjortendes Dragonader, Tilladelse til at bosætte sig i Danmark; først efter megen Modstand fik Dronningen udvirket Tilladelse til en begrænset Religionsfrihed for sine Trosfæller, og til at en reformert Kirke maatte bygges i Kjøbenhavn. Da nu hendes Søn Prins Karl skulde foretage sin Udenlandsrejse og lære fremmede Folks Levevis og Tænkemaade, politiske og kirkelige Forhold at kjende, kunde det naturligvis ikke være hende kjært, om han til Vejleder paa Rejsen havde en Mand, der vilde indprente ham Foragt for den Religion, til hvilken hun bekjendte sig. I et Brev, hun i Anledning af Sønnens Rejse, vistnok aldeles privat, skrev til Grev Ahlefeldt, der skulde følge med Prinsen som Hovmester, forekommer følgende: »Hvad der særdeles fornøjer mig, er Forsikringen om min Søns Konfessionarius's Oprigtighed og Samvittighed, og at han ikke vil indgyde ham nogen animosité, men snarere moderate Tanker; jeg er glad, at den gode Gud har givet ham en saadan Mand til at sørge for hans Sjæl.« Saa vidt man kan skjønne efter hele Deichmanns senere Liv, har det ikke faldet ham saa vanskeligt at rette sig efter denne Anmodning fra oven; han synes ogsaa paa sin Rejse med Prinsen at have været, som ogsaa var ganske naturligt, mere tilbøjelig til at polemisere mod Katolikerne end mod de reformerte; og der kunde nok være Grund til at være paa Vagt imod Katolikerne, der netop ved Tiden kort før og kort efter 1700 søgte at gjøre Proselyter blandt Lutheranerne, saa at endog Prins Karls ældre Broder, den senere Konge Frederik den fjerde, synes at have haft lovlig stærke Sympatier over for den katolske Lære, og paa hans Udenlandsrejse 1709 nærede man endog i Rom Forhaabninger om, at den danske Konge ikke skulde være helt utilbøjelig til at gaa over til den katolske Tro.

I Aachen stødte Deichmann i Juli 1696 sammen med Prinsen, hvem han da ledsagede i henved de tre Aar, i

hvilke Udenlandsrejsen varede, gjennem Tyskland, Frankrig og Schweiz til Italien, og tilbage over Tirol, Tyskland og Holland. I den Instrux, der blev given Deichmann, da han skulde begynde Rejsen, hedder det, at han ikke alene skulde varetage Prinsens Tarv som Sjælesørger, men ogsaa »holde Samtaler med Prinsen om andre honette og nyttige Materier, særdeles om det, der henhørte til det Lands og det Folks rette Kundskab, hvor Prinsen sig da maatte opholde; konferere med Prinsen om Religionen og Samvittighedssager; prædike Tysk for dem af Suiten, der ej forstode Dansk« o. s. v.; han skulde altsaa være baade Præst, Mentor og Selskabskavallér for Prinsen. Hvor stort Udbytte denne har haft af sin Rejse, er det ikke let for os at vide; synderlig stort har det vel næppe været, næppe større end det sædvanlige Udbytte, de unge Prinser havde af de Rejser, de næsten ansaas forpligtede til at foretage, naar de vare komne lige til Ungdomsalderens første Grænse; men for Deichmann var der i dobbelt Henseende Udbytte af denne Rejse: dels lærte han paa den ret at bevæge sig i fornemme, ja selv de fornemste Kredse, hvilket han i sit senere Liv saa ofte fik Brug for; dels blev ved Synet af de rige Værker fra Kunstens Guldalder i Holland og Italien hans Kunstsans vakt, og ved Indkjøb af Malerier lagde han allerede da Grunden til sin senere saa bekjendte Kunstsamling. Blandt de danske, hvem Deichmann traf paa denne Rejse, var den senere Oversekretær Frederik Rostgaard, med hvem han skulde faa saa heftige Sammenstød; mærkelig betegnende er det, at det Indtryk, Rostgaard her fik af sin senere Modstander, ikke var heldigt, men som et Fingerpeg ud i Fremtiden; Rostgaard var i Bologna til Alters hos Deichmann; da han leverede denne sit Offer, blev Deichmann misfornøjet, da det forekom ham for ringe.

Ogsaa fra denne Rejse medbragte Deichmann Minder, som han i senere Dage holdt af at fortælle, og som maaske i Herlighed ere voxede i Aarenes Løb og med Afstanden,

saa vi ikke kunne værge os for at tænke paa det bekjendte Ord om den slemme Ting, der let læres paa en Rejse. Han fortæller, at der af Katolikerne i Bologna gjordes mange Forsøg paa at omvende ham; da nu Deichmann mærkede, at en af disse Katoliker, en meget lærd Mand, udfoldede sin Virksomhed alene af Venskab og Interesse for ham, gav han ham til Gjennemlæsning en Bog, der var skreven til Forsvar for Lutheranerne, hvorpaa de forhandlede med hinanden Spørgsmaalet om, hvilken Religionsafdeling der var den rette; og Deichmann fortæller, at han ved sine Argumenter fik den lærde Katolik omvendt til i de fleste Punkter at blive en god Lutheraner, saa han endog tilbød at følge med til Danmark, naar han dér kunde faa et Embede, der var lige saa godt som det, han beklædte i Bologna; men da dette ikke kunde opnaas, blev han i Italien, men vedblev at brevvexle med Deichmann, hvem han meddelte de Sejre, han havde vundet ved i offentlige Disputatser at have benyttet den hellige Skrift og Kirkefædrene, til hvis Studium Deichmann havde ledet ham. Kun Skade, at man ikke kjender Navnet paa denne lærde; saa vilde Sagen have været lettere for os at kontrollere! Om en anden katolsk Præst fortæller Deichmann, at, Dagen før Afrejsen skulde finde Sted, vilde Katoliken gjøre det sidste Forsog paa at omvende ham; han indfandt sig hos ham, kastede sig paa Knæ og sagde under Taarer, i det han holdt det tridentinske Konciliums Beslutninger i Hænderne, at han ganske vist ikke havde kunnet gjendrive Deichmanns Argumenter, men dog var vis paa, at hans Religion var den rette; derfor vilde han paa Dommens Dag møde Gud med det tridentinske Konciliums Beslutninger i Haanden og sige, at han havde troet, hvad Guds Kirke paa dette Koncilium havde vedtaget. Deichmann beretter saa videre, at da han ikke havde Tid til en langvarig Debat, spurgte han i al Korthed, om han ved Begrebet »Kirken« forstod den romerske Kirke, og da det Spørgsmaal blev besvaret bekræftende, sagde

Deichmann videre, at saa vilde han paa Dommens Dag møde Gud med Pauli Brev til Romerne, om ikke i Haanden, saa dog i Hjærtet, saa maatte hans Tro jo være den, der kunde bestaa for Dommen. Efter Deichmanns Beretning blev den katolske Præst slaaet af dette Argument, men dog ikke omvendt. Rejsen foregik nogle faa Aar efter, at den fri Religionsøvelse var bleven de reformerte i Frankrig berøvet ved Ophævelsen af det nantiske Edikt; det er derfor ikke underligt, at de søgte, naar Lejlighed gaves paa extraordinær Maade, at faa den aandelige Trang stillet; og en saadan extraordinær Lejlighed var det jo, naar lutherske eller reformerte Fyrster, der medførte deres Konfessionarius, gjæstede Frankrig; dem kunde det ikke formenes at holde Gudstjeneste efter deres Tro og Ritus, og for Høfligheds Skyld blev der da ogsaa set gjennem Fingre med, at de franske, der hyldede den lutherske eller reformerte Lære, deltoge i Gudstjenesten — bag efter, naar Hoffet var rejst, blev det dem sikkert ikke glemt; saa kom Forfølgelserne. Mærkeligt er det at se, hvorledes den fælles Nød udjævnede Forskellighederne mellem den lutherske og den reformerte Lære og bragte Tilhængerne af disse forskjellige Konfessioner, der ellers gjensidig forkjætrede hinanden, til at føle sig som ét; Følgen deraf var da ogsaa, at Deichmann blandt sine Tilhørere i Frankrig fik mange reformerte, der søgte at drage det Udbytte, de kunde faa, af hans tyske Prædikener; meget Udbytte have de fransktalende reformerte vel næppe kunnet vinde af hans tyske Veltalenhedsprøver; de fik ham derfor formaaet til, saa godt han mægtede, stundum at prædike paa Fransk, et Sprog, i hvilket han ellers ikke var videre bevandret. Her har han maaske kunnet virke til Velsignelse.

Medens Rejsen stod paa, har man i Danmark ikke tabt Deichmann af Syne, men søgt at sikre sig hans Virksomhed i Kirkens Tjeneste i Fædrelandet, naar Prinsens Uddannelse paa Udenlandsrejsen var bleven fuldendt. Den i sin Tid

bekjendte Sognepræst ved Helligaandskirken i Kjøbenhavn Esajas Fleischer var 5te Februar 1697 afgaaet ved Døden, og Deichmann udnævntes til hans Eftermand; men da man har ment, at et saa betydningsfuldt Embede ikke kunde staa ledigt for at vente paa ham, til Rejsen havde Ende, blev Udnævnelsen tilbagekaldt, og Præsten i Kolding fik Fleischers Embede 2den Marts samme Aar; samme Dag fik Deichmann Udnævnelse som Sognepræst i Kolding, dog paa den Betingelse, at han skulde lade sit Embede besørge ved Kapellan, indtil han selv kunde personlig overtage det efter sin Hjemkomst. Denne indtraf tidlig i Foraaret 1699, nemlig 7de April, og Deichmann modtoges af hele Hoffet med stor Anerkjendelse, da det skjønnedes, at han havde udført sit Hverv som Prinsens Rejsefælle paa en saare tilfredsstillende Maade. Nu skulde han da altsaa vende Hoflivet Ryggen for at tiltræde det Kald, der et Par Aar i Forvejen var ham givet, og være Sjælesørger for de koldingensiske Borgere; men kun paa en aldeles uegentlig Maade blev han det. Da han var paa Tilbagevejen fra Udenlandsrejsen, opholdt han sig, fortælles der, nogle Dage i Odense, og da han en af disse Dage besaa St. Knuds Kirke, udtalte han som et Ønske, at han en Gang kunde blive Præst ved den; dette Ønske har han sagtens ikke undladt at fremføre ogsaa paa allerhøjeste Steder, hvor han var saa vel set, og Forholdene vare netop de gunstigste for dets Opfyldelse; thi Sognepræsten, Stiftsprovst Ludvig Stoud, var netop samme Foraar bleven kaldet til Biskop i Christianssand, og Embedet var altsaa ledigt; man har da ment at kunne belønne Deichmann for hans vel fuldendte Rejse ved at give ham det attraaede Embede i Odense, til hvilket han udnævntes 25de April 1699. Han rejste derpaa over til sit Embede i Kolding, hvor han var saa vittig, at han første Pinsedag, som det Aar indtraf 28de Maj, holdt sin Tiltrædelsesprædiken (»sagde Goddag«), og anden Pinsedag holdt sin Afskedsprædiken (»sagde Farvel«). Saa tiltraadte

han da Embedet i Odense, og her skulde man have tænkt, at hans Vandre-Aar i alt Fald foreløbig skulde have haft Ende; men det slog ikke til: endnu samme Aar blev han kaldet til Embedet som Superintendent i Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst, hvor Regeringen ønskede at have en paalidelig dansk Mand, der tillige var fortrolig med tysk Sprog og tyske Sæder; og for at der kunde raades Bod paa de tarvelige Indtægter, Embedet som Superintendent ydede, fik han i Januar 1700 ogsaa Udnævnelse til Sognekaldet ved St. Lamberts Menighed i Oldenburg. I Danmark var det sædvanligt, naar en Mand var bleven Biskop, at han da tog Doktorgraden, hvis han ikke i Forvejen havde den; men i Tyskland ansaas Doktorhatten for et aldeles uundgaaeligt Attribut for en Superintendent; Deichmann lavede sig ogsaa til for at kunne erhverve denne Værdighed og skrev sin Doktordisputats, der var et Stridsskrift mod Jesuiterne, men dog ikke blev forsvaret, da han slet ikke kom til at tiltræde Embedet i Oldenburg; thi netop som han stod i Begreb med at rejse til sit nye Kald, indtraf et Dødsfald, der bragte Deichmann ind i andre Forhold og vistnok i høj Grad forandrede hans Livs senere Vilkaar: den gamle Patriot fra Svenskekrigen Henrik Gerner, der i en fremrykket Alder var bleven Biskop i Viborg, døde den 13de Maj 1700, og 12te Juni udnævntes den kun 29aarige Bartholomæus Deichmann til at være Viborg Stifts tolvte evangeliske Biskop, hvortil han modtog den højtidelige Indvielse af Sjællands Biskop Henrik Bornemann Søndagen d. 25de Juni, som var syvende Søndag efter Trinitatis.

Udnævnelsen til Biskop danner ligesom Grænsen for Deichmanns urolige og omflakkende Ungdomsliv; men allerede tilforn var der indtruffet i hans Liv et betydeligt Vendepunkt, i det han 1699 havde giftet sig med den tyveaarige Else Rosenmeyer, Datter af den rige Karl Rosenmeyer, Ejer af Totterupholm og Lystrup, Grosserer og kongelig Hofleverandør, som i Krigens Tid havde været i

Stand til at forstrække Regeringen med et Laan paa 140000 Rdl.; hendes Moder hed Anna og var en Datter af den bekjendte kjøbenhavnske Borgmester, Assessor i Højesteret, Peder Pedersen. Det var saaledes en anset Familie, han giftede sig ind i; ja han blev endog besvogret med den ansete nansenske Slægt, i hvilken ogsaa Griffenfeld var indgiftet. Mærkværdigt er det, hvor lidt vi kjende til hans Hustru og hans huslige Forhold; hun synes at have været en stille og rolig Kvinde, der fuldstændig traadte i Skyggen for sin saa fremtrædende Mand; det vil derfor i det følgende være yderst sjældent og da aldeles forbigaaende, at der bliver Lejlighed til at omtale Bispinden.

II.

Den brave Henrik Gerner har næppe været nogen synderlig virksom Biskop; han var temmelig til Aars, 64 Aar gammel, da han fra sit Landsbykald, hvor han havde virket i over en Menneskealder, 1693 kaldedes til Viborg Bispestol. Efter hans pludselige Død i 1700 kunde der nok være Anledning til at besætte Embedet med en yngre, kraftig Mand, som kunde vække noget Liv i Steden for den Søvnighed, der i de Aar havde bemægtiget sig den største Del af den danske Kirke; men om just Deichmann var den rette Mand til den Plads, turde være mere end tvivlsomt; var Gerner for gammel, var til visse Deichmann for ung til at sættes i Spidsen for et helt Stifts Gejstlighed; han savnede den Myndighed, en noget mere fremrykket Alder giver, og vilde han vise sin Myndighed, ledede han let til Overgreb, som kun vanskelig tilgaves en saa ung Mand. Naar dertil kommer, at hans Interesse for de kirkelige Forhold næppe nogen Sinde, ikke heller i hans yngre Dage, har været videre stor, kan man ikke undres over, at hans

biskoppelige Virksomhed er gleden temmelig sporløst forbi; men derimod er der opbevaret os tilstrækkelige Efterretninger om hans Liv i Viborg, til at vi deraf kunne danne os et nogenledes tydeligt Billede af de Forhold, under hvilke han her færdedes i sit tolvaarige Ophold.

Der er fældet de forskjelligste Domme om Deichmann i denne Periode af hans Liv, og derfor maa vi vel, som oven for bemærket, ogsaa her snarest mene, at Sandheden og den rette Vurdering af ham ligger omtrent lige langt fra Yderpunkterne. At han allerede den Gang lod sig bruge i adskillige verdslige Kommissioner, der laa hans Bispeembede temmelig fjærnt, bidrog ikke til at hæve ham, ligesom man allerede begyndte at ymte om, at den, der ikke sparede paa Gaver til ham, kunde være sikker paa at faa et muligt Ønske opfyldt. I en Beretning om ham hedder det, at han vidste med sin Belevenhed, Veltalenhed samt store Naturens Gaver og Talenter at forsvare den Post, der var ham betroet; og et andet Sted lyder: »I Viborg vandt han Menigheden ved sine Talegaver og sit milde Væsen, Adelen ved sin Urbanitet og Gjæstfrihed, Gejstligheden ved sin Nidkjærhed i Embedet, vel ogsaa ved sin Indflydelse hos Kongen; thi næppe anbefalede Deichmann nogen til Frederik den fjerde, uden at en saadan strax blev befordret.« — Det lyder jo ganske godt; og livlig og munter, som han var, og med ungdommelig Friskhed samt som den, der kunde fortælle baade om sine Rejser i fremmede Lande og om sine mange Bekjendtskaber med de fornemme, synes han at have været temmelig almindelig yndet som en behagelig Selskabsmand; hans Embedsbroder, Biskop Jens Birkerod i Aalborg, hvis efterladte Dagbogsoptegnelser give os saa mangt et Indblik i Datidens Liv, især i Præstegaardene, meddeler under 18de Juli 1702 om et stort Bryllup, der fejredes i Gunderup Præstegaard; han og Deichmann ledede Bruden, der var smykket af begge Bispinderne, til og fra Kirken, hvor

Vielsen forrettedes af Biskop Deichmann; »siden sade vi over Bryllupstraktementet til langt ud paa Aftenen; imedens de andre Gjæster toge deres Lystighed vare, holdt jeg med velbemeldte Biskop Deichmann inde i en Stue for os selv en lang Samtale indtil sildig ud paa Natten.« For Resten fik dette Bryllup et »Nachspiel«, som ikke var »artigt«: nogle Dage efter fik nemlig Birkerod et Brev fra Deichmann, som klagede over, at om Natten kort efter Birkerods Afrejse fra Bryllupshuset, vare to af Aalborg Skoles Hørere, ubudne og i drukken Tilstand, trængte ind i Præstegaarden, hvor de »med Klammeri og anden importun Forhold megen Insolents have brugt, og sig for velbemeldte Episcopi Nærværelse enten lidet eller intet undsét«; det var jo meget letsindig handlet af de to Adjunkter; men den Tanke ligger nær, at de ved deres Optræden have villet gjøre en Demonstration mod Biskop Deichmann og villet vise ham, hvor lidt de agtede ham, og hvor lidt de brød sig om hans Nærværelse; han synes ogsaa at have opfattet Sagen paa samme Maade, og det vilde have været til deres største Ulykke, dersom Deichmann ikke nogen Tid efter var gaaet i Forbøn for dem hos Birkerod, som da igjen tog dem til Naade og lod dem faa Lov til atter at tiltræde deres Embeder.

De, med hvem han ellers mest plejede Omgang under sit Ophold i Viborg, vare dog vist nok de adelige, af hvilke mange paa den Tid boede i Viborg hele Aaret rundt, medens de allerfleste andre i alt Fald i Snapstingstiden boede dér i deres egne Gaarde, men ogsaa oftere i Aarets Løb aflagde kortere eller længere Besøg i Viborg, som til Dels kunde gjælde for Jyllands Hovedstad. Adelen har syntes godt om at omgaas den unge Biskop, der var saa vel anskreven ved Hove, og som sikkert ikke har plaget dem med alt for gejstlig Værdighed og Strænghed, men snarere været rede til at se igjennem Fingre med de ældre og yngre Adelsmænds og Adelsdamers Udskejelser, der i forskellige Hen-

seender ikke vare ringe i Tiden omkring 1700, da Adelen her til Lands efter fattig Lejlighed søgte at efterligne deres franske Standsfæller ved Ludvig den fjortendes letsindige Hof, og, som det plejer at gaa, især havde Greb paa at tilegne sig Daarlighederne. Imod Adelen har Deichmann víst en stor Gjæstfrihed, for hvilken han berømmedes, og naar de adelige færdedes i Viborg Bispegaard, have de vel med en Blanding af Beundring og Misundelse set, hvor prægtig og tillige smagfuldt denne borgerlig fødte Mand har vidst at indrette alt; Bispegaarden blev til Dels ombygget i hans Tid, og den kostbare Malerisamling, til hvilken han, som oven for bemærket, havde lagt Grunden under sit Ophold i Udlandet, blev anset for at være den bedste i Danmark; intet Under derfor, at da Kong Frederik den fjerde en Gang besøgte ham og var ledsaget af den engelske Sendemand, ytrede denne: »Deres Majestæt logerer hos en gejstlig Mand, og denne bor som en kongelig Mand.«

Over for den ham underordnede Gejstlighed, hvortil de latinske Skolers Personale hørte, har han ganske anderledes vidst at tage Afstand; og selv om Præsterne i hans Stift vel nok have haft Agtelse for hans Kundskaber og sikkert oftere havde Gavn af hans administrative Dygtighed — har han dog gjennemgaaende næppe været videre elsket af dem. Det er næppe uden Grund, naar man mener, at det til Dels skyldtes Overgreb fra Deichmanns Side, naar Stiftsprovsten Søren Sevel i 1711 søgte Forflyttelse til Kjøbenhavn fra det Embede i Viborg, han havde beklædt med Ære i over tredive Aar. Og ligeledes er det utvivlsomt, at det var for ikke at staa under Deichmann, at den ansete Skolemand, Rektoren Jens Reenberg, en Broder til den oven omtalte Præst Morten Reenberg, i 1705 nedlagde sit Embede og flyttede til sin Ejendom, Lynderupgaard, hvor han oprettede en Kostskole, i hvilken unge Mennesker

nød godt af hans i Forhold til Tiden aandrige Undervisning.

Hvorledes han bar sig ad paa sine Visitatser omkring i Stiftet, er det nu ikke let at sige; et Minde derom er bevaret, og det er ikke af den heldigste Art. Man beskyldte ham for, naar han kom omkring i Præstegaardene, da at bære sig ad paa samme Maade som den samtidige Kollega Kristian Muus (Biskop i Ribe 1701—12, i Fyn fra 1712 til sin Død 1717), der almindelig havde Ord for at berige sit Bibliothek ved af Præsterne at laane de Bøger, han syntes om, men saa at glemme at levere dem tilbage.*) Det var den almindelige Mening, at Deichmann paa lignende Maade forøgede sit Bibliothek, som man antog, at han mere havde til Stads i Bispegaarden end til at berige sine Kundskaber ved, hvorfor man mente, at et smukt Bind gjaldt mere for ham end et godt Indhold. Man vilde imidlertid vide, at det ikke alene var ved L a a n af saadan tvivlsom Art, at hans Bogsamling voxede; men at han ikke tog i Betænkning, naar han kunde faa fat paa en Bog, at tage den med sig uden Tilladelse, og at han en Gang blev narret saaledes: Der var en adelig Dame, Jomfru Elsebeth, som boede i Viborg, og hvem Deichmann oftere besøgte; en Dag kom han da ogsaa for at aflægge Besøg hos hende, han gik uden at træffe nogen rundt i Huset, og i et Værelse fandt han en stor prægtig indbunden Foliant, som

*) Det fortælles, at denne Biskop Muus blev kureret for sin Lyst til at „laane“ Bøger paa følgende Maade: en Gang kom han paa en Visitats til en Præstegaard, hvor han, forbavset over at se Præstens Boghylder aldeles tomme, spurgte, hvor dog hans bekjendte Bogsamling fandtes; Præsten viste da nogle store Sække, der vare ophængte under Loftet, i det han sagde, at de indeholdt Bibliotheket; forbavset spurgte Biskop Muus, hvorfor han havde valgt et saa mærkværdigt Sted, og rigtig glad er han vel næppe bleven, da han fik det Svar: „For at have dem i Fred for Mus.“

han skyndte sig at liste ind under sin Præstekjole, han efter Datidens Skik altid var iført; han ilede hjem for at undersøge, hvad det var for et kosteligt Bytte, han havde gjort; men han maa formodentlig være bleven noget skuffet, da han saae, at det ikke var andet end en Jordebog over den adelige Dames Jordegods, hvorfor han Dagen efter lod sin Tjener bringe hende Bogen tilbage med Tak for Laan.

Vi have set, at Deichmanns Veltalenhed blev sat højt i hans Ungdom, og saa længe han var i Viborg, var han jo endnu en ung Mand; men videre Prøver paa hans Veltalenhed kjende vi ikke; i Viborg prædikede han kun yderst sjælden, og de Taler, han holdt ved sine Visitatser omkring i Stiftet, have mest været improviserede og have næppe været Mesterværker, der mindedes ret længe. Dog én Ligtale har han holdt og udgivet, som staar paa Højden af, hvad Datiden præsterede i den Retning; det var over Thomas Kingo, der var død i Odense 14de Oktober 1703, at Deichmann d. 29de November holdt Ligprædiken over Texten 4. Mose Bog, 20. Kap. 28. og 29. Vers: »Saa døde Aron, og der al Menigheden saae, at Aron var død, begræd de Aron i tredive Dage, det ganske Israels Hus.« Han roser Kingo, men vistnok ikke mere, end han havde fortjent: »Denne Prædikestol, dette Tempel, denne Skole kan bære Vidne, at han talede vel; hans Hjærte var fuldt af Tro, hans Ord fuldt af Kraft.« Skjønt Deichmann, efter alt at dømme, næppe har været nogen poetisk Natur eller haft videre tilovers for Digtekunsten, har det dog forhaabentlig været mere end et Mundsvejr, naar han i Ligtalen siger, at Kingos »Aandelige Sjungekor blev med stor Hjærtens Lyst og Begjærlighed baade af høje og lave modtaget.«

Dog har han end ikke haft videre Sans for Poesien, har til visse Historien og Fortidsminderne heller ikke tiltalt ham; det er en herostratisk Berømthed, Deichmann erhvervede sig, da han 1708 lod det Kapel, der i Viborg

Domkirke var forandret til Konventshus, og hvori en Del af Stiftsarkivet gjemtes, omdanne; Kisterne, der gjemte værdifulde Dokumenter, bleve satte uden for Kirken for Lud og koldt Vand; en Del af Kisterne bleve endog solgte og opbrudte, og Indholdet til Dels spredt for alle Vinde eller opsamlet af hvem, der havde Lyst dertil. I Følge de senere Aars Oplysninger synes dog det herved forvoldte Tab ikke at have været saa stort, som man tidligere var tilbøjelig til at tro; men Skammen, der kommer over ham for hans Vandalisme, er lige stor. Til Undskyldning kan det dog tjene lidt, at Tidsalderen næsten ganske manglede Blik for Betydningen af det historiske Kildestudium.*)

Ved samme Lejlighed blev Erik Glippings Kiste opbrudt, og i den fandtes en Sølvæske, hvori havde været nedlagt en »Hostie« (indviet Kirkebrød), fordi den myrdede Konge paa Grund af sin voldsomme Død ikke var kommen til at nyde Sakramentet; denne Æske tog Biskoppen til sig, og skjønt det hedder, at den blev afleveret til en offentlig Samling i Kjøbenhavn, har den dog ikke været til at opspørge**).

Henimod Slutningen af Deichmanns Ophold i Viborg indtraf der Begivenheder, som kom til at øve Indflydelse paa hans senere Livs Forhold. Skjønt det endnu ikke er klart, og vel aldrig vil blive det, hvor stor eller hvor lille en Del han havde i disse Hofhistorier, maa dog saa meget være tydeligt nok, at han ikke har den reneste Fod at staa

---

*) Den Mand, som i oprørende Hensynsløshed over for Arkivernes Skatte er gaaet i Spidsen og har vist Vejen, var Kong Kristian den fjerde, som sendte Befaling til alle Klostrene i Landet, at de skulde udlevere alt, hvad der fra den katolske Tid fandtes af Pergamentsdokumenter, fordi Kongen vilde bruge dem til Fyrværkerisager ved en Fest, han gjorde i Anledning af sin Søns Bryllup!

**) I Følge velvillig Meddelelse fra Hr. Kammerherre Worsaae er en slig Æske aldrig bleven indsendt til Kjøbenhavn.

paa; vi sigte herved til Kong Frederik den fjerdes forargelige, ja ugudelige Dobbeltægteskab, som han indgik med Anna Sofia Reventlow.

Som bekjendt var Kongen en stor Libertiner, der kun brød sig lidt om sin ægteviede Gemalinde, Dronning Luise; Tallet paa hans kjendte Elskerinder er ikke saa lille, men heller ikke til dem følte han sig videre knyttet, hvilket man bedst ser af, at da en af dem var død, lod det til at være ham en temmelig ligegyldig Sag. Hvor letsindigt, ganske i fransk Aand, det danske Hof var, se vi det tydeligste Bevis deri, at medens de danske Tropper lede betydelige Nederlag i Skaane, medens Hvidtfeldt døde Heltedøden i Kjøge Bugt, og medens Dødens Engel gjorde en rædsom rig Høst i Kjøbenhavn, var Hoffet af Frygt for Pesten taget til Koldinghus, hvor man morede sig saa godt, man kunde, og hvor Kongen, medens hans Undersaatter daglig hundredevis bortreves af Pesten, havde saa lidt Hjærte for deres Nød, at han til sin og sine omværendes Fornøjelse anstillede Maskerader. Paa en af disse Maskerader, der 1711 holdtes paa Kolding Slot, saae den fyrretyveaarige Konge sin afdøde Storkansler Konrad Reventlows attenaarige Datter Anna Sofia, og hans let fængelige Hjærte kom strax til at staa i lys Lue; hun syntes ikke at have haft noget imod at indlade sig med den kongelige Tilbeder; men saa snart hendes Moder saae, i hvilken Fare Datterens Rygte og Ære stod, førte hun hende til deres Herregaard Klavsholm og paatog sig selv at være Vogter over sin Datters Dyd. Man maa saa meget mere agte den gamle Dame, som det, selv i de fornemste Kredse, blev anset som en Ære for den Familie, i hvilken et kvindeligt Medlem kunde vinde Kongens intimeste Gunst; ogsaa her søgte Anna Sofias gifte Søstre og deres Mænd af al Magt at begunstige Forbindelsen, som jo let kunde blive for dem en Trappestige op til Statens højeste Poster. Frederik den fjerde var heller ikke

den Mand, der saa let lod det Bytte, han en Gang havde udset, slippe sig ud af Hænderne.

Den Hofgunst, Deichmann tidligere havde nydt, og som til Dels havde sat ham paa Viborg Bispestol, havde han endnu vidst at bevare. Da nu Kongen med sit Hof residerede paa Koldinghus, kom der oftere Anmodning, eller maaske rettere Tilsigelse, til den Viborg Bisp om at indfinde sig i Kolding for at prædike i Slotskirken. Under et saadant Ophold er det vel rimeligt, at Kongen har aabenbaret for Deichmann denne Hjærtesag, der vel ogsaa fremtraadte for ham som en Samvittighedssag; thi det begyndte nu at dreje sig, ikke blot om en almindelig Kjærligheds-forstaaelse, men ligefrem om et Ægteskab, i hvilket den gifte Konge vilde indlade sig med Anna Sofia Reventlow, der synes at have stillet dette som sin Betingelse. Det var ikke første Gang, at en luthersk Fyrste gjorde sig skyldig i Bigami: den i Reformationstiden bekjendte Landgreve Filip af Hessen havde 1540 indgaaet et saadant Ægteskab, som blev til ubodelig Skade for Reformationens Sag; og muligt er det ogsaa, at Frederik den fjerde allerede en Gang tidligere har indgaaet et Dobbeltægteskab, nemlig med den i 1704 afdøde Frille, Grevinde Viereck, en Datter af den preussiske Sendemand i Kjøbenhavn; dette sidste er dog tvivlsomt. Det synes her, som ved saa mange Lejligheder, at baade Kongerne og deres Undersaatter have ment, at der var én Moral for Konger og Fyrster, en anden for Undersaatterne; medens »Danske Lov« sætter Straf for Overtrædelse af det sjette Bud, naar den begaas af almindelige dødelige, nævner Loven uden Sky de Rettigheder, Kongens »naturlige Børn« skulle have, som om det var den naturligste Sag af Verden; naar det i D. L. 6—13—23 hedder med rene Ord: »Hvilken Ægtemand eller Ægtekvinde sig med en anden i Ægteskab indlader, bør at miste sin Hals,« var det til visse dristigt af Kongen at gjøre sig skyldig i en Forbrydelse, der begaaet af en Undersaat vilde

have kostet denne hans Liv; vi tør haabe for Kongen, at han ikke, siden den Historie passerede ham selv, har ladet nogen Undersaat komme til at bøde med Livet for Bigami.

Aldeles direkte Del i Vielsen synes Deichmann ikke at have haft; men at han ikke har brugt sin Myndighed til at søge at faa Kongen bort derfra, derfor borge os de Ord, hans venlig sindede Biograf J. Møller skriver: »Man vilde, at han paa Embeds Vegne skulde gjøre Erindring derimod; men han vidste, at det ej tilkom ham, at det vilde blive ganske frugtesløst, og at han dermed kun exponerede sig selv.« En af hans samtidige skriver i en Dagbogsoptegnelse i Anledning af Deichmanns Død: »Han blev holdt for at bestyrke Kongen i hans Mening om at have Konkubiner«; det var her i Landet den almindelige Antagelse, at Deichmann har staaet bag ved, og, selv om han end personlig undgik at vie dette mærkelige Par, dog har haft en Finger med i Spillet for at faa Ægteskabet fuldbyrdet; mistænkeligt er det i alt Fald, at Kongen i Sommeren 1712 opholdt sig flere Dage i Viborg Bispegaard, og at han skjænkede Deichmann 800 gamle Kroner, hvilke rigtignok siges at have været Betaling for fem Malerier, Kongen havde udtaget af Deichmanns Samling, og hvortil Biskoppen skal have føjet to andre; mistænkeligere endnu var det, at Kongen lige fra Viborg rejste til Klavsholm, hvor den gamle Enkegrevinde opholdt sig og holdt sin efterstræbte Datter i Forvaring, men hvor Kongen dog fandt Lejlighed til at træffe sammen med hende; og end yderligere vakte det Mistanke, at Deichmann i den samme Sommer inkognito foretog en Rejse til Flensborg, i det man almindelig mente, at det var for at formaa Konrektoren i Flensborg Thomas Klausen til at lade sig beskikke til Hofpræst; denne Thomas Klausen, der 1724 døde som Generalsuperintendent i Slesvig, havde da som sin gejstlige Debut at vie Kongen og Anna Sofia paa Skanderborg Slot. Klausen synes at have haft paa Fornemmelsen, at det var noget galt, han havde indladt

sig paa; han gik derfor nogen Tid efter til den oven omtalte Morten Reenberg, den djærve gejstlige Hof- og Stads-Satyricus, og spurgte om hans Mening; Reenberg svarede med rene Ord: »Gjort Gjerning er ikke til at ændre; Kongen er David, hun er Batseba, vær I nu Nathan.«

Hvor megen eller hvor liden Del Deichmann har haft i denne famøse Giftermaalshistorie, bliver det næppe muligt nogen Sinde at faa opklaret; oven for er kun anført, hvad der var den almindelige Mening blandt Folket; og den samme Mening synes man at have næret ved Hoffet, saa den Yndest, hvori han hidtil havde staaet hos Dronning Luise og hos Kongens Broder Prins Karl, hvis Rejsefælle og Mentor han jo havde været, nu fuldstændig tabte sig; men hos Kongen stod han i høj Gunst i dette Aar, ligesom hele Kong Frederiks Levetid; da Biskop Muus 1712 var bleven forflyttet fra Ribe til Odense, blev Ribe Bispestol tilbudt Deichmann, i det man maaske gjærne har villet have ham nærmere Kolding, hvor Hoffet saa ofte residerede; han har dog muligvis ment, at det nu var ganske heldigt ikke at være i alt for nær Berøring med Hoffet, hvor han under de Omstændigheder maatte føle, at et stort Parti var ham imod; han afslog da Tilbudet om Bispeembedet i Ribe, men modtog derimod det tilsvarende Embede i Kristiania, »Aggershus«, som det officielt kaldtes, der omtrent samtidig blev ledigt, i det den uduelige Biskop Hans Munch sov hen, — »sov hen« i Ordets bogstavelige Betydning, i det han døde af Sovesyge; han sov ind med Maden i Munden, ja han faldt endog i Søvn paa Prædikestolen, i det Ordene døde paa Læberne; med rette er der bemærket om ham, at »han var som et Billede af sin Tid; som han, led Kirken af Sovesyge.«

Det var urolige Krigstider, da Deichmann 10de September 1712 udnævntes til sit norske Bispedømme; og især kunde det se ud, som om Krigen snart skulde føres fra Sverige ind over den norske Grænse, hvilket jo ogsaa ind-

traf; Kongen var derfor glad over til Norges vigtigste Bispeembede at kunne sende en Mand, paa hvis Troskab og Hengivenhed han i fuldeste Maal kunde stole. Et mærkeligt Tilfælde indtraf for Resten, i det hans Udnævnelse sporløst forsvandt, saa en ny Udnævnelse maatte udstedes med senere Datering; var man tilbøjelig til at tro paa Varsler, kunde man fristes til at tænke, at dette var et Tegn paa, at det vilde være heldigst for Deichmann, om han ikke kom til Norge. Det varede ogsaa langt hen i Aaret 1713, inden han naaede der til, da det dels paa Grund af Vinteren, dels ved Krigsforholdene, ansaas for temmelig farligt at rejse der til før hen i Foraaret. I Vintertiden foretog han sig derimod en Rejse til Kjøbenhavn for at faa Afskedsavdiens ved Hoffet; her kunde han nok mærke, at man stadig havde ham mistænkt for Meddelagtighed i Kongens Dobbeltægteskab; men det fortælles, at han fralagde sig dette paa en saa overbevisende Maade, og tillige med saa mange og saa trøstefulde Ord stillede Dronningens saarede Sind tilfreds, at hun viste ham usædvanlig Naade; — om det har været alvorlig ment af Dronningen, maa vi lade staa ved sit Værd.

Deichmann har vistnok været ganske glad over at komme bort fra Viborg, hvor han maa have følt, at han, vel især efter de sidste Aars Begivenheder, havde tabt betydelig i Folks Agtelse og Venskab; ja, det berettes endog, at Stiftsprovsten Magister Sevel stundum næppe vilde tage ham til Alters for det slette Rygte, han var i! Det var dog et stift Stykke! Han fik det ogsaa at føle ved de mange Paskiller, der efter Tidens Vis forfattedes og udspredtes imod ham, men som han imidlertid kun saare lidet ænsede, saa han endog en Gang, da der paa Bispegaardens Port var opslaaet et Smædeskrift imod ham, lod sin Tjener gaa ned for at slaa det op noget længere nede paa Porten, for at Folk da kunde have lettere ved at læse det; ligeledes fortælles det, at da der var forfattet et

Smædeskrift imod ham, og en Rektor, der havde hørt, at Deichmann havde ham mistænkt for at være Forfatteren, var gaaet til ham og tilbød med Ed at ville fralægge sig Sigtelsen, svarede Biskoppen: »Det er ufornødent; det er alt for vel gjort, til at I nogen Sinde skulde være i Stand til at gjøre det;« og i det han trak et Papir op af Lommen, skal han have sagt: »Her er et andet, som er meget bedre endnu; har I Lyst til at læse det? kjendte jeg Autor, vilde jeg give ham en Récompense.«

At han endnu stadig havde Venner i Stiftet, der beklagede hans Forflyttelse, kunne vi ikke tvivle om; men en sand Bjørnetjeneste var det, da Præsten i Skive, den i sin Tid meget omtalte og bekjendte Kristen Lassen Tychonius, ved et Afskedsmøde, hvortil Deichmann havde samlet Stiftets Provster, holdt en Tale, hvori han i den Grad strøede Virak for den bortdragende Biskop, at han selv i lang Tid maatte høre ilde for alle de Overdrivelser, han deri fremkom med; og da han tilmed var saa uforsigtig at udgive den i Trykken under Titelen »idea consummatissimi episcopi« (Billedet af den allermest fuldkomne Biskop), kan man ikke undre sig over, at Modstanderne toge til Orde derimod. At Tychonius, der vel for Resten i meget lignede Deichmann og ogsaa var hans særlige Yndling, har været ham oprigtig hengiven, er tydeligt; og at han i Aarenes Løb trods Adskillelsen bevarede Venskabet og Agtelsen for ham, se vi af et Lykønskningsdigt, han sendte ham, da han 1724 havde faaet Titel af Konferensraad; det begynder saaledes:

„Hr. Deichmann! største Præst i det saa kaldte Norden!
Hr. Deichmann! største Zir for vores hele Orden!
Min Sjæl er oven fuld af Glædes Harmoni,
hvoraf min svage Pen ej skrive kan Kopi.
Din Ære og dit Held jeg tit i Tanker vejer,
jeg lægger der imod de store Pund, du ejer
af Himlens runde Haand, og finder, du ej faar
saa høj en Ære, at jo Dyden Vægten staar.

Blandt lærde Folk man dig den lærdeste maa tegne,
blandt kloge Folk man dig den klogeste maa regne,
blandt begge ingen har en Hjærne mere fin,
blandt begge ingen har en Tunge saa som din.“

Efter en saadan Dosis kan man ikke undres over, at Holberg har taget Tychonius som Model til sin Stygotius.

Det var vel især som en Opposition imod Tychonius's overdrevne Smiger, at der blev sagt ham Farvel i en anden Tone, nemlig ved et Smædeskrift, der sendtes ham med Posten og foregaves at være skrevet i Rostock; men Forfatteren er uden al Tvivl Landsdommer Tøger Reenberg (en Broder til de oven for nævnte, Præsten Morten Reenberg og Rektoren Jens Reenberg); denne Tøger Reenberg havde i sin Tid et Navn som Digter, men hans Vers ere vel nu alle sunkne i Glemsel, med Undtagelse af Drikkevisen: »I et Vinhus vil jeg sige« o. s. v. Denne Afskedshilsen til Deichmann var forfattet saa at sige baade for lærde og for ulærde, paa Latin og paa Dansk; og man maa vel sige, at hvis blot en Fjerdedel af Ankerne var sandfærdig, burde Deichmann aldrig have været Præst, end sige Biskop; men det maa tages i Betragtning, at den er dikteret af Had og personligt Fjendskab; den sigter ud over Maalet og kommer derfor ikke til at ramme; især den danske Text er saa plump, at adskilligt deraf ikke lader sig fremdrage for høviske Øren. Her følge nogle Brudstykker: »Kommer, I Bisper, I Provster, haster hid! lader ej Bartholomæus Deichmann, en Biskop, som ej har Lige, uden Pas og vel fortjent Ros, bortrejse! Tier I, da maa Fruentimmeret, saa vel det blanke som det blamerede, saa vel det smukke som det beklikkede, tale. Men ti, Mag. Tychonius, med dit falske og besminkede Hykleri! Lad Sandhed tale! thi hør! — Se den gudfrygtigste og værdigste Biskop ret an, hvilken intet Skarnstykke var for godt, som kerte sig aldeles intet efter Religion, Politi, Gudsfrygt og Oprigtighed, som gjorde sig ingen Samvittighed over at røve

fra Kirker og Skoler det, som af høj Øvrighed var lagt og givet til Guds Ære, og putte det i sin egen »Volse«; som gjorde sig ingen Tanker om at »lyske« de gejstliges Bibliotheker, hvor skaldede de end vare. — At nægte, at han jo var en klog Mand, er Uret; thi han lod sig bruge i Kommissioner; var en Dommer ikke ueffen, men kløgtig; ikke døv, men let hørende; som ikke gjorde sig haard eller havde noget Svær-Brev, men lettelig lod sig hjærteskyde med Dukater. Denne retfærdige og hellige Dommer har for Penges Skyld paa det flittigste søgt og lært alle forborgne og hemmelige Træk og Rænker i Lov og Rettergang. Hannem sømmer ej ilde dette Symbolum: »Al Profit lugter vel, om den end kom af et Privét.« Hans Mundheld, som han selv bekjendte, var dette: »Jeg sér selv bedst; jeg er selv bedst klog paa min egen Vild; jeg tror mig selv bedst. Saa vil jeg, saa befaler jeg; kan jeg kun faa Profit, saa kerer jeg mig ej om Ret eller Uret.«« — Slutningen lyder: »Rejs da, Deichmann! Lykke paa Rejsen, og Fanden paa Bagen! Gid dine Misgjerninger røre og plage din Samvittighed! Saa voxe skal din Ros, saa blir jeg alt den samme, naar Læser upartisk skal hertil sige Amen!«

Hvad man end vil dømme om Deichmann og hans Virksomhed i Viborg, saa vil dog vistnok enhver tilstaa, at denne Afskedshilsen ikke kan betegnes med nogen mildere Benævnelse end et Æselsspark, der gaves ham, da han vendte Ryggen til.

(Forts.)

Vilhelm Bang.

Grev Chr. D. F. Reventlow.

(Slutn.)

III.

Ved Siden af Reventlows Interesse for Fremskridt paa Landbrugets Omraade maa nævnes hans varme Kjærlighed og ihærdige Arbejde for Almueoplysningen. Den danske Almueskole og Lærerstanden har aldrig haft en mere trofast og kjærlig Ven end Grev Reventlow, og den Omstændighed, at han indsaa, at det ikke var nok alene at løse Bonden for de materielle Lænker, men at denne ogsaa trængte til aandelig Frigjørelse, vidner stærkt om Reventlows Klarsyn og viser ham paa samme Tid som en ægte Søn af det bedste, der var oppe i Tiden. Langt fra at svækkes tog hans Interesse for Skolevæsenet til med Aarene, saa det med rette er sagt om ham, »at jo ældre han blev, desto mere blev han Skolemester.«

Da han overtog sit Gods, stod dette med Hensyn til Skolevæsenet ikke paa noget højere Standpunkt end i andre Henseender; men han tog strax fat paa dets Forbedring, ansatte de dygtigste Lærere, han kunde faa, gav dem gode Lønninger, Pensioner ved deres Afsked af den for Grevskabet oprettede Skolekasse og byggede alle de ti Skoler, han den Gang havde, op fra ny, hvortil han brugte de første Indtægter, der fulgte af hans forbedrede Agerbrug.

Alle hans Skolehuse (baade paa hans eget Gods og senere i Nordsjælland) vare byggede ens, og Planen for Værelsernes Beliggenhed var meget betegnende for ham. Fra Forstuen kom man gjennem en Dør ind i Skolestuen og gjennem en anden ind i Køkkenet; for at komme ind i Dagligstuen maatte man altsaa enten gjennem Skolen eller gjennem Køkkenet. Naar man nu spurgte Greven, hvorfor han havde indrettet det saaledes, svarede han: »En god og dygtig Skolelærer lader sig hverken genere eller forstyrre, naar Folk træde ind i hans Skole, og ligesaa er det med hans Hustru, hun smiler og er glad, naar andre Husmødre af Byen komme ind i hendes ordentlige Køkken, hvor fra hun beder dem ind i sin Stue.«

Det er en Selvfølge, at Reventlow gjorde sig stor Umage for at faa dygtige Lærere, og at han gjorde, hvad han kunde, for at disse kunde faa saa stor Interesse for deres Kald og blive saa uddannede som muligt. Han gjorde saaledes Lærerne til Medlemmer af Godsernes Skolekommissioner, indbød dem jævnlig til sig, laante eller forærede dem Bøger og viste dem paa alle Maader, at han satte deres Gjerning højt. Som Reventlow var en sand Fader for alle sine undergivne, var han det i særlig Grad over for sine Lærere. Han besøgte endogsaa engang en Lærer paa et fremmed Gods, hvem han kjendte som en dygtig og kristelig Mand, paa hans Dødsleje og lovede at sørge for hans Hustru og Børn.

Det er naturligt, at Reventlow forudsatte en Iver hos P r æ s t e r n e for Oplysningen i Lighed med hans egen; han ansaa det derfor ikke for nogen Byrde for dem at anvende »i det mindste en à to Dage om Ugen til Skolerne«; det var hans Mening, at de ikke alene skulde være Skolens nærmeste Tilsynsmænd, men ogsaa selv deltage i Undervisningen, og det er forklarligt nok, at hans Begejstring kunde drage i alt Fald hans egne Præster med sig. Særlig var det et Held for ham, at han i 1787 fik den senere saa

bekjendte Biskop og Seminarieforstander P. O. Boisen som Præst til Vesterborg.

Den Undervisning, der blev meddelt i de Reventlowske Skoler, var ikke af noget ringe Omfang. »Alle Børn«, siger Skoleplanen, »skulle kunne læse alt, baade trykt og skrevet, gjøre Rede for det væsentligste af Religionen, forstaa saa meget af Skrivning og Regning, at de selv kunne mærke og regne det fornødne«; men de flinkere Børn skulde desuden lære Naturhistorie, Naturlære, Fædrelands- og Verdenshistorie, samt ordentlig og tydelig at opsætte deres Tanker skriftlig. Heller ikke lod han det mangle paa Opmuntringer for Lærere og Børn; den ringeste af disse har det sikkert ikke været, at han ofte kom i Skolerne, talte og læste med Børnene. Den bekjendte Skolelærer Rasmus Sørensen, der i Grevens senere Aar var Lærer hos ham, udbryder med Grund: »En saa stor og ærværdig Personlighed, prydet med de mange Stjærner og Kors, havde jo aldrig noget Menneske i Danmark tilforn set at møde og tage omkring i Almueskoler for at høre ethvert Barn af Rollingerne læse, stave, lægge sammen, kjende Tal og skrive Bogstaver, kjende Ordet og Vorherre«. De flinke Børn kom ved Examinerne og om Søndagen op paa hans Slotte, hvor de legede i Haven og fik Foræringer bestaaende af Bøger, Klæder, Æbler, Nødder o. s. v., og Foræringer bleve ogsaa de Forældre til Del, der til Optagelsesprøverne mødte med Børn, der allerede kunde læse. Med sit milde Sind var han ingen Ven af Straffe; den højeste Straf for Dovenskab var Udvisning af Skolen; at dette Middel kunde være virksomt, taler i ikke ringe Grad til Fordel for hin Tids Iver for Oplysningen. Reventlows sunde Blik paa, hvad der bedst tjente Skolens Tarv, fremgaar klart af den ihærdige Modstand, han viste mod »den indbyrdes Undervisning«, den Gang Frederik VI. var bleven saa begejstret for den, end videre af, at han ønskede det øverste Tilsyn med Skolerne

overgivet til særlige Skoleinspektører, samt at han vilde have, at Lærerne skulde have Sæde i Skolekommissionerne.

Særlig rørende var hans sidste Prøve med Børnene, da han i sin høje Alderdom var bleven angreben af den Sygdom, der skulde blive hans Helsot. Han havde samlet dem og deres Forældre paa Christianssæde, og da han efter Examenen vilde tale et Par Ord til de tilstedeværende, talte han om sin nær forestaaende Død og takkede med Taarer Gud for den store Naade, han havde forundt ham ved i saa mange Aar at lade ham være for de smaa og umyndige som for de ældre og myndige en Vejleder og Hjælper til Oplærelse og Fremgang i Tro og Gudsfrygt, i Menneskekjærlighed og Retskaffenhed, i timeligt og evigt Velvære. »Jo mere vi ligne vor Fader i Himmelen og hans Søn, vor milde Frelser«, sluttede han, »og jo mere vi tjene vore Medmennesker og gjøre dem delagtige i Guds timelige og evige Gaver med os, des rigere og lyksaligere ere vi paa Jorden og i Himmelen — og uden dette have vi intet og kunne intet føre med os her fra.« Han takkede ogsaa Gud for de gode Medhjælpere, han havde fundet til Befordring af saa meget godt, og der var ikke en af de tilstedeværende, der ikke blev rørt til Taarer.

IV.

Kort Tid efter Hofrevolutionen den 14de April 1784, i hvilken Reventlow som en af Kronprinsens fortrolige tog virksom Del, blev han, der tidligere havde været ansat i Økonomi- og Kommercekollegiet, Formand eller, som det senere kaldtes, Præsident i Rentekammeret (6te Avgust 1784). Det var i denne Post, som han beklædte i 29 Aar, at han kom til at udrette saa meget til Held for Landet ved sin Virksomhed i de to Landbokommissioner, Skolekommissionen o. s. v. Her skulle vi dog ikke komme

nærmere ind paa hans egentlige Embedsvirksomhed, i det den dels er saa bekjendt og dels blev ført med det Formaal at bringe de Forbedringer i Landbo- og Skolevæsenet, som han gjennemførte paa sine egne Godser, til hele Landet. Vi skulle kun dvæle et Øjeblik ved den Dag, da »den lille Landbokommissions« Arbejder vare komme til en foreløbig Afslutning*). Det var den 15de Avgust 1788; paa den Dag skulde de 15 første Bønder paa de kongelige Godser modtage deres Ejendomsskjøder, og dette fandt Sted paa Frederiksborg Slot i Kongens og Hoffets Nærværelse. Reventlow holdt her, i det han overrakte Bønderne deres Skjøder, en Tale, der i højeste Grad er mærkelig som et Vidnesbyrd om det klare Overblik, han havde over den Udvikling, der vilde blive Frugten af Landboreformerne og den forventede Skolelovgivning, hvorfor vi ville tillade os at give et Uddrag af den.

»Jeg ser den lykkelige Tid i Møde«, sagde han, »i hvilken man ved Børnenes Undervisning i alle Skoler vil anse Forstandens og Hjærtets Dannelse for vigtigere end Udenadslæsningen; den Tid, i hvilken man vel i Skolerne vil anse Undervisningen i Religionen for den vigtigste, men ikke for at betage Børnene Tiden til at erhverve den Kundskab, de behøve til at blive nyttigere og lykkeligere Mennesker i deres Kald. Jeg ser den Tid i Møde, i hvilken Udmarkerne ville ligne de velgødede Tofter, de sure Enge og Moser ville være forvandlede til fede Haardbundsenge, unyttigt Krat være bortryddet, nyttig Skov og Underskov omhyggelig fredet, alt skadeligt Vand afgravet, alle Kampesten brugte til varig Indhegning med Stengærder; den Tid, i hvilken de udskiftede Bondergaarde alle omgives med store, veldyrkede Kaal-, Urte-, Humle- og

---

*) Forhaabentlig vil Hundredaarsdagen herfor blive mindet paa en for Reventlow værdig Maade ved Afsløringen af et Mindesmærke for ham i Frederiksborg.

Frugthaver, med Pile og andre nyttige Træer; den Tid, i hvilken Kløver, Kartofler, nyttige Roers Dyrkning ikke mere vil være en Sjældenhed; i hvilken Tjenestekarlen vil sætte en Ære i at være den skrappeste Arbejder, og Bonden i at være den bedste Husbond; den Tid, i hvilken Bonde og Husmand begge ville være fornøjede med deres Tilstand, ikke misunde hinanden, men som Venner ved gjensidige Tjenester befordre den ene den andens Fordel; den Tid, i hvilken ingen fattig vil blive uhjulpen, og ingen arbejdsføre Tiggere ville taales at omvanke; den Tid, i hvilken Spinderokken, Væven og anden huslig Vindskibelighed vil fylde alle de nu ledige Vinterdage.«

Efter at have givet en Oversigt over det udførte Arbejde, lagde han Bønderne paa Sinde, hvilket Gode det var at eje sin egen Grund:

»Saa lykkelig«, fortsatte han, »endog en Del Bønders Tilstand som Fæstebønder er i disse Amter, vil den dog blive langt bedre, naar de erholde Ejendom; thi de blive derved forvissede om, at alle deres Forbedringer komme dem og deres Børn alene til Nytte og opmuntres derved til fordoblet Arbejdsomhed. De kunne ikke mere frygte den Skæbne, som er overgaaet nogle af deres Brødre: i Tiden at skulle afstaaes til Godsejere og da tabe de Fordele, de og deres Forfædre som Kongens Bønder hidtil have nydt. Om Vanheld skulde træffe dem, kunne de, som erholde deres Gaarde skjænkede til Ejendom, let paa Gaarden erholde det Laan, som de kunde behøve uden Frygt for, at saadant Vanheld skulde fortrænge dem fra deres Hjem.«

Efter dernæst at have bragt sin Tak til alle Medarbejderne ved Arbejdet, sluttede han saaledes:

»Guds Velsignelse have vi sporet i alle Foretagenderne, Øvrighed og menige Mand; den ville vi og erkjende og tilbede os fremdeles, og han vil visselig gjøre disse Bønder til et Exempel for Danmark, som af deres Brødre vil følges, og gjøre den i fordums Tider miskjendte Bondestand til et

arbejdsomt, et lykkeligt, et kjækt Folk, af hvis Velstand alle andre Stænders vil tage deres Udspring, paa hvis Troskab og Mod Kongen kan lide som paa det sikreste Værn.«

Ved Siden af sin Stilling som Præsident i Rentekammeret var Reventlow i 1798 bleven Gehejme-Statsminister, en Plads, han beholdt til sin Død, skjønt han allerede i 1813 tog sin Afsked fra Rentekammeret og fra den Tid mest opholdt sig paa sine Godser. Naar han kom til Hovedstaden, indtog han som oftest sit Sæde i Kongens Raad, og Frederik VI. hørte stedse med Opmærksomhed paa et Ord fra den Mand, der i hans Ungdom og Manddom trofast havde staaet ved hans Side.

V.

Reventlow sagde ofte, at han aldrig havde kjendt et Menneske, der havde været saa lykkeligt som han; herved tænkte han ikke alene paa, at hans Gjerning i en sjælden Grad var bleven velsignet, men ogsaa paa den store Lykke, der var bleven ham til Del i hans huslige Liv.

Kort efter den Norgesrejse, der for ham var Afslutningen paa hans Uddannelse, var han bleven forlovet med den før nævnte Sophie Frederikke Louise Charlotte Beulewitz, og to Aar efter (1774) bleve de ægteviede. I omtrent 48 Aar levede de et usædvanlig lykkeligt Ægteskab; hun var en ædel og højt begavet Kvinde, der fuldt ud kunde slutte sig til sin Mands Planer og var begejstret for det, han kæmpede for. Hun fødte ham ikke mindre end 12 Børn, af hvilke de 9 overlevede ham. Den største Del af sit Liv havde han intet eget Arbejdsværelse, for at han saa meget som muligt kunde være sammen med sin

Familie; hans Skrivepult stod i en Krog af Dagligstuen, og mange af de Forordninger, der have skabt Lykken i Tusender af danske Hjem, ere saaledes blevne til midt i Kredsen af en lykkelig Familie. De talrige, vel opdragne Børn vare deres Forældres Glæde og udviklede sig under deres personlige Ledelse og store Exempel til gode og brave Mennesker. Gjaldt det om at skaffe dem gode Lærere, skyede han intet Offer; i en af sine Dagbøger fortæller han saaledes, at da en fransk Lærerinde, som han gjærne vilde have, ikke godt kunde forlade sine svagelige Forældre, havde han tilbudt at tage dem med. Børnene vare lydige; han var en Fader af den gode, gamle Slags, der forenede Mildhed og Kjærlighed med Alvor og Værdighed; han baade var og blev betragtet som en sand Patriark i sin Familiekreds; hans Ord vare Lov for hans Børn, og eftersom han havde lært dem Lydighed i deres Barndom, høstede han i sin Alderdom Frugten deraf i den Ærbødighed og Kjærlighed, hvormed Børn og Børnebørn saae op til ham. Ogsaa hans undergivne saae op til ham som til en Fader; dette Forhold var ganske naturlig bleven udviklet i den lange Tid af over 50 Aar, i hvilke han var deres Herre. Han omgikkes dem stedse som en Fader og Ven, hvad enten han talte med dem i deres eller sit eget Hjem, og han havde Evne til at tale med dem om det mest dagligdags og om det højeste; deres Marker, Haver og Kreaturer kjendte han til Bunds, men det var ham ogsaa en Hjærtesag at tale med dem om Kristendommens store Sandheder. Hans Sind var gjennemtrængt af Kristendommens sande Aand; fra sin tidligste Ungdom havde han været en oprigtig Kristen og voxede mere og mere i Kristendom, jo ældre han blev; den faste Tro paa Guds faderlige Forsyn gaar som en rød Traad gjennem hele hans Liv og viser sin Sandhed ved at voxe i Modgang; herom give de Breve, han har skrevet i Tider, der enten vare mørke for ham selv eller for Fædrelandet, fuldgyldigt Vidnesbyrd. Som en sand Kristen var han

ogsaa ydmyg; aldrig roste han sig af de heldbringende Foranstaltninger, han havde fremmet, og naar andre roste ham, gav han altid Gud og Kronprinsen Æren derfor. Og fremgik saaledes hans kristelige Sind af hans Tale, saa bærer hans Gjerning ikke mindre Vidne derom. Som hans Natur i det hele var praktisk anlagt, saaledes tog han ogsaa Kristendommen praktisk; virksom Broderkjærlighed var hans Livs Feltraab; alle sine Evner og Kræfter stillede han i denne Tankes Tjeneste, og heri maa Nøglen søges til hans utrættelige Arbejde for de fortryktes Frigjørelse og Oplysning. I højere Grad end de fleste betragtede han alle Mennesker som sine Brødre; derfor tog han i sin Omgang med dem alene Hensyn til det ægte menneskelige. Han havde Tro til det gode i Menneskenaturen; det var hans faste Haab, at Menneskeslægten gik en lysere og bedre Fremtid i Møde, og at han havde haft den Lykke at opleve og bidrage til dens Begyndelse. Man kan for øvrigt ikke undgaa at lægge Mærke til, at Reventlow i sin begejstrede Tro paa Menneskeheden ofte forestillede sig den i et for straalende Lys; han gik tit uvilkaarlig ud fra, at alle vare som han, og det faldt ikke hans ydmyge Sind ind at tænke sig, at han var en af de store Undtagelser. En af Grundene til, at Skolereformen ikke blev saa fuldkommen, som Reventlow vilde have den, var saaledes, at han forudsatte hos Flertallet af Præster og Herremænd en Iver for Oplysningen, man kun kunde gjøre Regning paa at finde hos de færreste; hans Tro paa den almindelige Verdensfred er i denne Henseende ogsaa betegnende; ofte taler han i sine Breve om det danske Folk, som om alle dets Medlemmer vare brave, gudfrygtige Mennesker, og i det hele manglede han Syn for, at Roden til det onde i Verden ligger for dybt til, at den kan rykkes op ved ædle Menneskers Bestræbelser. Dog var der end hos ham i denne Henseende nogen Naivitet, maa man ikke glemme, at den paa det nøjeste hænger sammen med den brændende Begejstring, uden hvilken han

intet vilde have kunnet udrette; Naiviteten er Bagsiden af Begejstringens Medaille. Han er i den Grad Menneskeven, at han i et af sine Breve til Søsteren, Grevinde Louise Stollberg, efter bedste Evne undskylder Schimmelmanns uheldige Finanspolitik, fordi han, selv om han ikke var nogen stor Finansmand, dog var et stort og ædelt Menneske.

Ligesom Reventlow i de store Forhold i Verden ønskede Fred paa Grundlag af Kjærlighed, saaledes ogsaa i det snævrere Forhold mellem Mand og Mand. Vare to Mænd paa hans Gods blevne uenige, gjorde han alt muligt for at faa dem forligte; i sine sidste Aar gav han regelmæssig hver Mandag sine Bønder Adgang til sig for at høre paa deres Klager og være Voldgiftsmand imellem dem.

»Ser du det, min Broder,« sagde han engang til en Mand, han havde forligt med sin Nabo paa Grundlag af gjensidig Eftergivenhed, »saa mister du et Ærme og faar en Kjole igjen.«

Man har et Brev fra ham til en af hans undergivne i Rentekammeret, der havde fornærmet en af sine Kolleger, i hvilket Brev Reventlow paa en særdeles smuk Maade formaner ham til at gjøre den fornærmede en Undskyldning; »thi«, skriver han, »De vil finde Dem tilbøjelig til at opfylde en Pligt imod en gammel, værdig Embedsmand, til hvilken Deres Hjærte maa opfordre Dem; De vil derved vist ikke tabe, men meget vinde i alle veltænkendes Øjne, da ikkun ædelttænkende Mænd handle imod andre, som de ville, at der skal handles imod dem.«

Bibelen var for Reventlow Bøgernes Bog; han ikke alene læste daglig i den, men bestræbte sig ogsaa ærlig for at leve i dens Aand; »bibelsk Kristendom« fremhævede han ofte i Modsætning til de theologiske Spidsfindigheder, som han var meget mistænksom over for, eftersom Theologerne i deres indbyrdes Stridigheder ikke lagde megen af Kristi fredelskende Aand for Dagen. »Jeg ynder ikke Rationa-

listerne og ikke heller Mystikerne*) som Religionslærere; men en sand og sund bibelsk Lære, Forkyndelse og Undervisning til levende kristelig Tro og Levned, det holder jeg af.« I Skolerne holdt han ogsaa af at høre Bibelen blive læst; derfor hedder det i en af de Sange, der lød ved hans Baare:

„Far vel, du ædle Børneven,
end se vi dig i Aanden
saa glad i Børnevrimmelen
med Bibelen i Haanden.“

Hans kristelige Sind og Lyst til paa alle Maader at gavne bragte ham til at blive Forfatter af religiøse Skrifter; Aaret før han døde, udgav han saaledes bl. a. efter det tyske en Bog, der er et Mønster paa en enfoldig Andagtsbog; den hedder: »Bibelske Trøstegrunde til Husvalelse for lidende og sørgmodige Kristne« og er i Fjor udkommen i ny Udgave.

Hans Natur var aaben og ærlig; Krogveje forstod han sig ikke paa og afskyede dem i højeste Grad hos andre; der var noget solidt, tungt og firskaarent ved hans aandelige som ved hans legemlige Personlighed, hvilket paa det nøjeste hænger sammen med hans djærve Ærlighed; han var altsaa ingen stor Politiker og savnede sikkert Blik for mange af de Brøst, hvorunder baade Frederik VI.'s Politik og Regering led; det var kun i Sager, der angik Landbo- og Skolevæsen, at han var begavet med et saadant Klarsyn, at man maa kalde ham genial. Hvad der ogsaa hindrede ham i at se mulige Skyggesider ved det gamle Regimente var, at han i høj Grad elskede Frederik VI., fordi denne elskede sit Folk og havde udrettet saa meget til dets Tarv; men for øvrigt var han i Sind og Tænkemaade nærmest den

*) hermed mente han Grundtvig og hans Tilhængere.

gamle Tids Mand; den landsfaderlige Regering var for ham den eneste, der kunde bringe Landet Lykke.

Alt, hvad der var dansk, elskede han ogsaa selv; Struensees Forsvarer Uldall har engang skrevet om ham, »at da han kom i Rentekammeret, kunde han ikke skrive fire Linjer sammenhængende Dansk«; da dette er fremkommet som et Forsvar for Struensees tyske Sprog, ligger det nær at tage mod et sligt Udsagn med Varsomhed, og jeg er ogsaa i det heldige Tilfælde at kunne godtgjøre dets Uvederhæftighed; jeg er nemlig i Besiddelse af Breve fra ham, der ere skrevne før dette Tidsrum til hans Godsforvalter paa Pederstrup, og som ere paa godt Dansk; men for øvrigt var Tysk hans Modersmaal og det Sprog, han mest brugte i sin Familiekreds, hvad der i de Tider var ganske naturligt, og ligeledes var det det tyske Aandsliv, han sugede Næring af; Tyskere vare ogsaa mange af hans Omgangsfæller, og dog elskede han i høj Grad Danmark og dets Folk. »Danmark«, skriver han til sin Søster, »er det mindste af alle Lande; men i Guds Øjne haaber jeg, det er ikke det mindste; i intet andet Land bor mere Kjærlighed til Gud og Menneskene og mere ydmyge Dyder.« Han er slet ikke bange for at regne sig selv med til »die dummen Dänen« (man ser, at dette Udtryk er gammelt!) i Modsætning til Holstenernes sygelige Kritiklyst; saaledes skriver han i 1811:

»Dog, du stakkels Søster bor ogsaa i et afskyligt Land, i hvilket al Almenaand er udslukt, i hvilket enhver Handling af Regeringen bliver hovmestereret, enten den fortjener det eller ikke. Held os »wir armen, dummen Dänen«, at vi ikke saaledes have spist af Kundskabens Træ paa godt og ondt, men endnu prise os som det lykkeligste Folk. Hos os er Følelsen for Konge og Fædreland levende, og Broder rækker kjærlig Broderen Haanden.«

Paa 42 Aars Dagen for hin betydningsfulde 14de April 1784 skriver han i sin Dagbog:

»For 42 Aar siden tog vor gode Konge for første Gang sit Sæde i sin Faders Statsraad, afskedigede fire Statsministre og indsatte fire andre i deres Sted. Om endskjønt han kun var 16 Aar gammel, begyndte han dog fra den Tid med mærkelig Fasthed og Klogskab at udvirke saa meget godt i Danmark, som ingen anden Konge før ham havde udvirket. Han overvejede ethvert Raad, der blev givet ham, omhyggelig, og den gode Dømmekraft, som Gud havde givet ham, og den gode Vilje lode ham som oftest vælge det bedste.«

Som bemærket, saae Reventlows undergivne op til ham med Kjærlighed og Ærbødighed; dette var imidlertid en Følelse, der var fælles for de fleste af hans samtidige, naar man undtager en eller anden misfornøjet Godsejer; de Udtalelser, man har fra Nationens bedste Mænd fra hin Tid, stemme alle overens i at sætte ham overordentlig højt som Menneske. Mænd, der ere saa forskjellige som Rahbek og Steffens, ere fuldstændig enige i dette Punkt. Den samme Følelse nærede Folket for A. P. Bernstorff; men Aarsagerne hertil vare noget forskjellige; hos denne var det den store Forstand, man beundrede, medens det hos Reventlow var det varme, menneskekjærlige Hjærte. Han hørte i Sandhed til »de rene af Hjærtet«, deri ligger hans Storheds Hemmelighed.

Hans sidste Dage tilbragte han i Ro paa sine Godser; men han var til det sidste virksom for sine Bønder, Skoler og Fattighuse. I en Alder af henved 80 Aar døde han paa Christianssæde den 11te Oktober 1827. Han ligger begraven paa Horslunde Kirkegaard, hvor en simpel Mindesten med en af ham selv forfattet Gravskrift betegner det

Sted, hvor han fandt Hvile. Det er om dette Gravsted, der er blevet sunget:

„Men længer bort fra Kjøbenhavn,
dog midt i Frederiks Have,
forkyndes os det tredje Navn.
hvor Graner staa om Grave:
Grev Reventlow det er, paa hvem
hver Bonde end bør tænke;
han bar hans Sag for Kongen frem:
da løstes Bondens Lænke.“

H. Rasmussen.

Peter den stores nærmeste Efterfølgere.

(Forts.)

II.

Menschikov og Peter II.

Efter Baron Görz's og Czar Peters Planer skulde den unge, letsindige Karl Frederik af Holstein Gottorp, Karl XII.'s Søstersøn, følge sin Onkel paa den svenske Trone og saaledes ikke blot aabne Sverige for Czarens Indflydelse, men ogsaa udlevere ham Holstein; fire Maaneder efter Peters Død var han bleven gift med sin forlovede, Katharinas og Czarens ældste Datter Anna. Ægteskabet var fra begge Sider afsluttet uden Tilbøjelighed og blev kun anset som Middel for andre Øjemed; om ægteskabelig Troskab var der ikke Tale, Hertugen mishandlede sin Hustru og foragtede hende og alt russisk, men begyndte strax med utilsløret Ærgjerrighed at anmasse sig en Stilling, der ikke engang respekterede Kejserindens Myndighed. Om dette holstenske Hof samlede sig nu alle de tyske Lykkeriddere, der kunde gjøre sig Haab om Fordele, og meget snart var den aabne Kamp erklæret mellem ham og Katharinas Hof. Holsteneren, Hr. v. Bassewitz, der nu stod i Hertugens Tjeneste, ledede Kampen, som overvejende angik det Spørgsmaal, om Menschikov eller Bassewitz, Peter Alexejevitsch eller Familien Holstein i den nærmeste Tid skulde bestemme Rigets

Skæbne. Føjer man nu hertil Mændene af anden Rang, Holstenerne Platen og Ahlefeld paa den ene, Katharinas Generaladjutanter Jagushinski og Devier paa den anden Side, Lykkeriddere uden Spor af Redelighed og Samvittighed, have vi opregnet de Elementer, som samlede sig til denne ødelæggende Krig af Paladsrænker.

Menschikov var i Besiddelse af den hele Hensynsløshed, der udkrævedes for i det mindste foreløbig at beholde Roret. Katharina, sin tidligere Slavinde, var han sikker paa, og for at lænke hende desto fastere til sig begyndte han at behandle hende saa skandaløst, at selv hans Omgivelser, der sandelig ikke vare fine paa det, harmedes herover. Han befordrede hendes Drankersyge og holdt hende snart i en halv utilregnelig Tilstand, medens hendes sextenaarige Datter Elisabet maatte undertegne hans Befalinger i Kejserindens Navn. Med slige Midler værgede han sig baade mod den holstenske Hertugs Medbejlerskab og mod det russiske Adelspartis Angreb.

Først og fremmest oprettede han i Begyndelsen af 1726 det »øverste Gehejmeraad«, et Redskab, som kun var sammensat af faa Mænd under Kejserindens foregivne Foresæde, men hvor hun aldrig viste sig, og som Menschikov kun benyttede til at fravriste sine Modstandere, de russiske Storembedsmænd og Senatorer, Magten og skille dem indbyrdes. Senatets regerende Stilling, saaledes som Peter havde ordnet samme, gik over til dette Raad, der bestod af fire, fem Medlemmer, hvem Ministerierne eller Kollegierne ligeledes bleve underordnede; med Undtagelse af Hertugen af Holstein vare næsten alle Raaderne Menschikovs hengivne Tilhængere og tillige nedsagne til at holde indbyrdes sammen mod Gammelrusserne ved den Omstændighed, at de havde hørt til Czarevitsch Alexeis Dommere. Snart gik imidlertid ogsaa dette Raad i Stykker; thi skjønt Menschikov kun havde lige Rang med de øvrige Medlemmer, be-

handlede han dem med saa grov Ringeagt, at de blev borte fra Møderne, og Menschikov var saaledes nu eneraadig.

Gehejmeraadets Oprettelse var bleven paaskyndet, om end ikke ligefrem foranlediget ved Bojarpartiets Rænkespil, der gik ud paa at stikke Katharina og hendes Døtre i Kloster og hæve Peter Alexejevitsch til Czar. Denne Plan lykkedes ikke, fordi Menschikov kom den i Forkjøbet; men desto større blev ogsaa Bojarernes Had, og dette Had vendte sig samtidig mere og mere bort fra det tyske Parti og rettedes ene og alene mod Menschikov, som ogsaa mere og mere undertrykte det holstenske Hof. I det Menschikov saaledes maatte slaa mod begge Sider, blev han Stødpuden mellem de egentlige Modstandere, Bojarerne og Tyskerne, og de tvende Parters Angreb truede med at voxe baade Menschikov og den mere og mere kraftesløse Katharina over Hovedet; gjentagne Mordforsøg forefaldt mod hende, skjønt man ganske vist ikke er paa det rene med, om man skal give Bojarerne, Hertugen, eller muligvis Menschikov selv Skyld for dem, da slige Begivenheder utvivlsomt kun kunde befæste hans Magt over Kejserinden.

Hertugen var foretagsom nok til at tænke paa Tronfølgen for sig selv; han skaffede sig Indpas i Gehejmeraadet, lod sig overdrage en Kommando over Garden, indexercerede Soldater og levede et lystigt Liv af sin Hustrus Apanage, men lod dog Menschikov fortrænge sig af Kejserindens Tillid; thi nu, da Menschikov steg højere og højere, nøjedes han ikke mere med at vinde Magt ved Katharinas og det holstenske Hofs Gunst, men pønsede paa at træde i Slægtskabsforbindelse med Tronarvingen. Peter Alexejevitsch blev efter Katharinas Tronbestigelse ingenlunde behandlet som Modstander, men tvært imod anerkjendt som hendes fremtidige Arving. Dette passede naturligvis ikke med Hertugens Ærgjerrighed, som behandlede Storfyrsten paa haanlig Vis og herved yderligere øgede Bojarernes Harme, der i Drengen saae den legitime Czartronfølger.

Da fattede Menschikov den Plan at formæle Prinsen med sin Datter og ved dette Ægteskab for mange Tider sikre sig Regentskabet; han haabede hermed tillige at fjærne den Fare, der truede ham, naar Peter engang tiltraadte Regeringen, da han næppe vilde lade sin Svigerfader bøde haardt for, hvad han havde forbrudt mod hans Fader ved at ægge Peter den stores Vrede mod ham. Af Bojarpartiet formaaede han kun at vinde et vigtigt Medlem, Dimitri Golizyn, for sine Planer; dernæst tilkjøbte han sig det tyske Kejserhofs Understøttelse ved Afslutning af et for Rusland skadeligt Forbund, og Katharina gjorde sluttelig Udslaget, thi hun samtykkede i Forlovelsen; forgjæves havde hendes Døtre i deres egen Interesse søgt at bringe hende herfra; forgjæves havde Tolstoi, der hidindtil havde staaet i intim Forbindelse med Menschikov, strax kastet sig over paa den modsatte Side, sagtens ved Tanken om, at den fremtidige Czar umulig nogen Sinde vilde kunne tilgive den Mand, som lumskelig havde lokket hans ulykkelige Fader ud af hans Skjulested i Neapel og styrtet ham i Fordærvelse, en Handling, Kejseren havde lønnet med at faa ham ophøjet til tysk Rigsgreve. Da Forlovelsen nu engang var besluttet, veg Tolstoi ikke tilbage for yderligere Skridt, thi nu gjaldt det jo hans Hals; han udklækkede en Sammensværgelse, Katharina skulde bestemme Prinsesse Elisabet til sin Efterfølgerske, og Prins Peter skulde skaffes bort til Udlandet under Paaskud af Opdragelse. Mange Bojarer havde Del i denne Sammensværgelse saa vel som mange andre Mænd, der nylig havde hørt til Menschikovs Støtter; til Menschikovs gamle Venner, der nu arbejdede ivrigst mod ham, hørte hans Svoger, Generalløjtenant og Overpolitimester Devier, en Portugiser, der som Dreng var kommen til Holland og der fra til Rusland med Peter I., her var bleven Czarens Kammerjunker og havde faaet en høj Officerspost i Garden; senere havde han knyttet en Elskovsforbindelse med Menschikovs Søster og tiltvunget sig et Ægteskab

med hende imod Menschikovs Vilje, der herfor hadede ham. Sjælen i det hele var imidlertid øjensynlig Tolstoi; herfor taler den lidende Rolle, som var tiltænkt Prins Peter; at sende ham til Udlandet kunde vel kun Tolstoi ønske. Hertugen af Holstein tiltraadte naturligvis Sammensværgelsen, da det var ham mere kjærkomment at se sin Svigerinde end Menschikovs Svigersøn paa Tronen.

Da blev Katharina alvorlig syg i April 1727. Man ventede hendes Død, og strax samledes Stormændene i Czarpaladset for at drøfte Tronfølgen; her mødte Gehejmeraaderne og Senatorerne, Medlemmerne af Synoden, Præsidenterne i Kollegierne samt Gardens Stabsofficerer. Den 16de April besluttede man, at Storfyrst Peter skulde være Kejserindens Efterfølger, men til sit sextende Aar staa under Gehejmeraadets Regentskab og ikke hævne sig paa sin Faders Dommere. Menschikov havde sejret og forfulgte ufortøvet sin Sejr, i det han, stadig i Kejserindens Navn, lod de sammensvorne gribe. Da Devier blev arresteret i Paladset, søgte han at nedstøde sin Svoger; men Kaardestødet blev opfanget. Til Gjengjæld kom han paa Pinebænken, hvor han angav sine medskyldige; han fik Knut og blev sendt til Sibirien, Tolstoi kom til Solovezkiklosteret ved det hvide Hav, og forskjellige Bojarer fik andre Straffe. De vare alle i Menschikovs Haand, thi Kejserinden, i hvis Navn han handlede, laa paa Dødslejet. Dommen blev fuldbyrdet Dagen efter hendes dødelige Afgang.

Da Katharina afgik ved Døden, 6te Maj 1727, havde Menschikov benyttet Tiden saa godt, at hans mest skinsyge Modstandere vare gjorte uskadelige, og selv det holstenske Hof var krøbet til Korset. Da Hertugen forudsaa Menschikovs Sejr, traf han en Overenskomst med ham, der simpelthen gik ud paa Penge: Menschikov lovede at udbetale

enhver af Prinsesserne en Million Rubler af Statskassen, hvorfor han betingede sig i Mæglersalær 80000 Rubler af hver. Desuden nedlod Prinsesse Elisabet sig til i sin døende Moders Navn at undertegne et Testament, han havde udklækket, og hvori de oven for omtalte Bestemmelser, Menschikov havde sat igjennem i Forsamlingen, bekræftedes, og Modstanderne saaledes aldeles afvæbnedes. Katharinas underskudte Testament overdrog fuldstændig Regeringens Tøjler til Gehejmeraadet, d. v. s. til Menschikov, og kaldte kun den afdødes Døtre til Tronen under den Forudsætning, at Czar Peter døde uden Livsarvinger. Menschikov begyndte nu med stor Energi at smedde, medens Jærnet var varmt.

I Juli blev Peter I.'s Ukas om Tronfølgen ophævet, og Manifesterne og Beretningerne om den for den nye Czars Fader saa skæbnesvangre Domstol tilintetgjorte. Allerede tidligere, strax efter Katharinas Død, havde den elleveaarige Monark maattet flytte ind i Menschikovs Palads ved Vassili-Ostrov; den 13de Maj lod Menschikov sig udnævne til Generalissimus over Tropperne; derpaa fulgte Peters højtidelige Forlovelse med Marie Menschikov, for hvem der blev udsat en Apanage paa 34000 Rubler. Hertugen af Holstein maatte vende tilbage til sit Land, hvor hans Hustru døde omtrent et Aar senere; Elisabet Petrovna blev holdt under Opsyn, og i Steden for sin Million fik hun kun 30000 Rubler aarlig. Czarens gamle Bedstemoder, Peters første forskudte Hustru, Eudoxia Lopuchin blev forflyttet til et Kloster i Moskva fra Fæstningen Schlüsselborg, hvor hun hidindtil var bleven holdt fangen.

Saaledes var den besværlige holstenske Medbejler fjærnet, den unge Czar var i Hænderne paa den faktiske, om ikke just retmæssige Regent, og fra sin saaledes sikrede Stilling kunde Menschikov vove at søge en Forsoning med Bojarernes Parti. Han var rigtignok endnu lige forhadt; men Bojarernes Vilje var lammet ved disse fornemme

Herrers gamle Vane, at kaste sig i Støvet for Czaren; ved deres Øvelse i at underordne sig Magten, lige meget om den var berettiget eller ikke, om den var i gode eller slette Hænder; ved denne Pseudoadels Traditioner, hvem Peter I. havde fravristet den sidste ynkelige Rest af Selvstændighed. Bojarerne fandt ikke Mod til at sætte sig op mod en Menschikov; endnu vanskeligere mægtede de at slutte sig sammen til et Forbund, fordi en Forræder let lod sig kjøbe. Maaske de ogsaa havde en Følelse af, at ingen blandt dem havde lært, hvad Lykkeridderen havde nemmet under Peter den stores Vejledning: at arbejde, at lede Sagerne paa en forretningsmæssig Maade; de følte vel ogsaa, at Menschikov var dem alle langt overlegen i fast Vilje og Evne til at beherske en Situation. En efter en rakte de altsaa Fjenden Haanden. De tvende Golizyner, de fire Dolgorukier bleve fangne paa Krogen og vundne, i det mindste tilsyneladende; de fik indflydelsesrige Embeder og bleve saaledes de samme Folk, der senere som Førere for Bojarernes Parti skulde afløse Menschikov. Enhver, der modstod Menschikov, enhver, som var ham mistænkelig, blev uden Skaansel skubbet til Side. Jagushinski, Peters tidligere Generalprokurør, den nuværende Overstaldmester, der havde overstaaet saa mangen Dyst, og ved hvis særlige Hjælp Menschikov havde hævet Katharina paa Tronen, maatte afsted til Armeen i Ukrajna, hvor han var uskadelig; Rumænzev, Tolstois Medhjælper ved Czarevitsch Alexeis Tilfangetagelse, maatte holde sig rolig i Derbent; Storadmiral Apraxin blev fjærnet, og Peter I.'s mangeaarige, mægtige Privatsekretær Makarov maatte pludselig overtage Forvaltningen af de sibiriske Miner; Schaffirov, den tidligere saa mægtige Vicekansler, der under Katharina var vendt tilbage fra Sibirien, men forekom Magthaverne alt for farlig, skulde slæbes til Archangelsk for her at oprette et Hvalfangerkompagni og kunde kun ved foregiven Sygdom for-

hale sit Ophold i Moskva til Menschikovs Fald i Begyndelsen af 1728, hvorpaa han naaede at blive sat paa Pension.

Valpladsen var renset, Menschikov havde tilsyneladende indrettet sig paa det bedste, den muntre Bagerdreng var bleven Czarens tilkommende Svigerfader, han holdt uomtvistet hele Czarvæsenets Magt i sin Haand, hvorfor skulde han da ikke ogsaa gribe efter Kronen?

Endnu ganske nylig, 1726, nærede han ikke saa højt flyvende Planer; den Gang havde han været fornøjet, hvis han havde kunnet vinde Hertugtronen i Kurland, som vilde blive ledig ved Ferdinands Død, den sidste Regent af Kettlers Hus. Han var optraadt som Kandidat paa sin Vis, kivedes med Adelen og med Anna Ivanovna, Peter den stores Broderdatter og den næstsidste Hertug Frederik Vilhelms Enke, havde derpaa ladet russiske Tropper paa frækkeste Maade hærge det fremmede Omraade, ja havde endog uden Befaling, ganske for egen Regning søgt at bruge Magt mod Grev Morits af Sachsen, den af Landdagen udvalgte nye Hertug. Denne unge Herre havde dog ikke ladet sig skræmme, men forsvaret sig tappert og derhos med Storm erobret den blødhjærtede Anna, som ilede til St. Petersborg for at bønfalde Katharina om Frelse for sin Ridder. Kurlands Erobring var ikke lykkedes for Menschikov, og nu vilde han gjøre et Forsøg med selve Rusland. Han skrabede Pengemidler sammen, saa mange han blot kunde opdrive ad retmæssige eller uretmæssige Veje, og mangen Million havde han alt bragt i Sikkerhed; til de fremmede Hoffer bejlede han for Gunst og Gave; i det indre havde han vænnet alle til at frygte sig som en anden Peter og lystre ham alene. Han havde forraadt de russiske Interesser til Østerrige, i det han tiltuskede sig Anerkjendelsen af sin Datters Forbindelse med Tronarvingen mod et skadeligt Forbund. I samme Aar, 1726, havde han forraadt Staten til Sverige, i det han afgav det hemmelige Løfte, at der ikke skulde blive foretaget noget alvorligt

mod Sverige, medens Regeringen samtidig officielt bragte store Ofre for at bringe dette Land bort fra Forbundet med Frankrig. Offentlig mobiliserede man, og store Summer anvendtes til at bestikke Arvid Horns Parti; men samtidig forsikrede Menschikov som Hærens Generalissimus, at han ikke vilde lade samme afmarchere, saafremt det skulde komme til det yderste; Kejserinden var meget syg, og saafremt hun døde, haabede han til Gjengjæld for denne Velvilje at kunne gjøre Regning paa svensk Hjælp, hvis han skulde komme til at behøve den. Samtidig modtog han for denne Handel en Bestikkelse af 5000 Dukater fra det med Frankrig allierede England. Hvad Trang han muligvis kunde faa til svensk Hjælp, fremgaar af hans stadig mere og mere utvivlsomme Jagen efter Kronen; det er derfor meget troligt, naar det fortælles, at han har ansøgt det preussiske Hof om et Laan paa ti Millioner med Løfte om at tilbagebetale det dobbelte Beløb, saa snart han havde besteget den russiske Trone.

Hans Adfærd over for Czaren og dennes Slægtninge staar under alle Omstændigheder ikke i Modstrid med slige Planer. Den elleveaarige Peter havde en stræng Herre i ham; han maatte daglig indfinde sig hos Menschikov for at hilse paa ham, hans Levevis blev holdt under strængt Opsyn, hans Hofholdning var indskrænket til det nødtørftige, og Myndighed havde han ikke. Hans Slægtninge turde ikke nærme sig til ham, kun hans Søster Nathalia dannede en Undtagelse herfra. Ogsaa hun, en Pige, der artede sig vel og som Broderen elskede med øm Kjærlighed, blev behandlet med Hovmod og Mistillid. I Søskendebørnenes Bryst vaagnede saaledes hurtig baade Frygt og Had mod Tyrannen. Den ungdommelige Kejser, der var dorsk og sanselig som sin Fader og mere oplagt til Fornøjelser end til at lære noget, var derhos ogsaa trodsig af Naturen som Faderen og Bedstefaderen og fuld af Selvfølelse som den sidste. Til sin egentlige Opdrager havde han endelig

en Mand, der var fuldstændig skikket til at benytte Drengens Egenskaber og de givne Forhold paa klogeste Vis.

Henrik Ostermann, en Søn af en luthersk Præst i Westfalen, havde den Gang allerede i 24 Aar staaet i russisk Statstjeneste. Peter I. havde i 1703 antaget ham i sit Feltkancelli som Oversætter af de udenrigske Akter. Senere havde han uden Afbrydelse arbejdet i forskjellige Embeder, særlig i det udenlandske Prikas; han var en Embedsmand med Jærnflid, omfattende Kjendskab til Forretningerne og stor Smidighed, og samtidig udmærkede han sig fordelagtig fremfor sine Omgivelser derved, at han hverken stræbte efter ydre Glans eller var bestikkelig; ved Aar 1730 kaldte Lefort ham den eneste ubestikkelige i hele Rusland. Allerede dette vilde have gjort ham til en af de mærkeligste Fremtoninger i det daværende Rusland, selv om ikke hans øvrige Egenskaber og hans mægtige Indflydelse paa de offentlige Sagers Gang havde sikret ham vor Interesse. Peter den store havde anvendt ham til de vigtigste diplomatiske Forretninger, og Ostermann spillede derfor en Hovedrolle ved de mange Underhandlinger, som endte den store nordiske Krig, han havde været den stadige Mellemmand under Baron Görz's Rænkespil og havde endelig bragt Freden i Nystadt til Veje. Ingen kunde maale sig med ham i Dygtighed eller opvise saa heldige Resultater af sin Virksomhed; han manglede heller ikke Ærgjerrighed, men havde vistnok en Følelse af, at det ikke var ham givet at bære Magtens ydre Kjendetegn saaledes, at de vilde finde Respekt hos alle og til alle Tider; den dygtigste duer just ikke til Konge, og den, der er stor paa anden Plads, kan meget let vise sig uduelig som Førstemand. Om nu den lange Embedstjeneste yderligere havde udviklet hans Uduelighed til at være andet end den mægtige Tjener, eller om Erfaringen havde belært ham om, at den, der overtager Magtens Ansvarlighed, ogsaa maa underkaste sig Magtens Farer, maa staa hen: Ostermann trængte sig i

hvert Fald aldrig frem. ved store Afgjørelser undgik han altid at træde bestemt op, holdt stedse sin Dom tilbage, skaanede den bestaaende Magt, saa længe han ikke med Sikkerhed forudsaa dens Fald, værnede stadig sit Skjær af Uegennytte — og blev faktisk mere og mere Lederen af det hele. Han var utrættelig virksom, saa længe han stod i Baggrunden; saa snart man derimod trængte ham frem i Forgrunden, frem for Dagens Lys, søgte han en Lejlighed til at slippe bort fra det afgjørende Skridt. Med sejg, rastløs Taalmodighed kunde han hemmelig forfølge et Maal, kom det derpaa til en endelig Afgjørelse, flygtede han helst bort fra Skuepladsen og skjulte sig i sin Bolig, udgav sig for syg, til Uvejret var overstaaet. Han kunde være sikker paa meget hurtig atter at faa fat i de Traade, han et Øjeblik havde sluppet; thi han vidste, at ingen i Riget kunde erstatte hans nøje Forretningskjendskab og Arbejdsdygtighed: han lod sig ikke misbruge til ærgjerrige Foretagender eller Partiøjemed, naar hans praktiske Overbevisning talte herimod; han forraadte aldrig sin Mening i Utide og var koldblodig i den Grad, at han først havde en Mening, naar den var Frugten af en lidenskabslos Overvejelse. Saaledes hændtes det, at hans Mening næsten altid fik afgjørende Vægt, og han selv vandt Tilnavnet Oraklet. Han var ikke fejg; men naar han bød Magten Trods, stod denne sandsynligvis paa svage Fødder, thi han, den ubestikkelige, hengivne Statstjener, kunde aarevis være den daglige Tilskuer ved Magtens Misbrug, til den Dag kom, da han styrtede Usurpatoren. Han var den første betydelige Statsmand, som ledede Rusland, og for mange Tider den dygtigste.

Ostermann havde stillet sig i et saadant Forhold til Menschikov, at denne ikke betragtede ham som Medbejler og derfor uden Frygt overlod ham de vigtigste Forretninger. Blandt Senatets elleve Medlemmer var Ostermann, Vicekansleren, ved sine Kundskaber og sin Dygtighed absolut den

overlegne, og da han efter Peters Død understøttede Menschikovs Bestræbelser, lod denne ham indtræde i det nyt oprettede Gehejmeraad, hvor han atter var den vigtigste Arbejdskraft. At Ostermann sluttede sig til Menschikov, den Gang denne tilrev sig Statens Styrelse, finder til Dels sin Forklaring i den Uvilje, der mødte Tyskeren fra Bojarernes Side, dels hidrørte det vel fra Ostermanns politiske Overbevisning, der ubetinget fastholdt Peters Reformer; han indsaa, at kun Menschikovs tyranniske Magt kunde hemme Bojarernes Fremstormen mod den nye Tids Skabninger, og derfor blev han ogsaa staaende ved hans Side, da Lykkeridderen efter Katharinas Død mere og mere tøjlesløst overlod sig til sin Herske- og Havesyge. Snart havde den overmodige dog naaet Grænsen for, hvad »Oraklet« var til Sinds at være rolig Tilskuer til.

I Tillid til Ostermanns paalidelige Uegennytte havde Menschikov overdraget ham den unge Czars Opdragelse. Medens Menschikov daglig lod Drengen føle sin Overlegenhed, behandlede ham med ringe Agtelse og hindrede hans Fornøjelser, forstod Ostermann lidt efter lidt paa skaansom Vis at vinde sin Myndlings Tillid. Peter og hans Søster Nathalia sluttede sig stadig mere inderlig til Baron »Andrei Ivanovitsch« — saaledes blev Ostermanns Navn gjengivet paa Russisk —, der indrømmede dem mange Friheder, men samtidig hemmelig æggede Drengens Selvfølelse over for Menschikov. Medens denne snart overraskedes ved Tegnene paa den unge Czars truende Had, og medens han ret vel gjennemskuede, hvor tvetydigt Ostermanns Spil blev, formaaede han dog netop nu slet ikke at foretage sig noget mod den nye Modstander, hvem man derhos aldeles ikke kunde faa Klem paa, da han stadig udvortes iagttog den nøjeste Pligtopfyldelse og foreløbig endnu stadig beflittede sig paa at fremtræde som Usurpatorens lydige Tjener. Menschikov og Ostermann styrede Staten uden alle Skranker, thi Regeringen laa i Gehejmeraadet; men dette forsamlede

sig faktisk ikke mere, fordi alle Sager besørgedes af de tvende uden endog blot at raadspørge de øvrige Medlemmer; blev Ostermann nu fjærnet, var Menschikov Enehersker, men samtidig ogsaa berøvet sin højre Haand, der i Grunden afgjorde alle vanskelige Spørgsmaal. Og netop nu, i Sommeren 1727, dannedes ogsaa en anden truende Forbindelse mellem Familien Dolgoruki, med hvem Menschikov havde udsonet sig, og hvem han selv havde forfremmet til de højeste Embeder ved den unge Czars Hof. Mod den Vilkaarlighed, hvormed Menschikov mishandlede fjendtlige eller besværlige Medlemmer af denne fornemme Slægt, søgte disse at forbinde sig, og Menschikov søgte nu paa sin Side at vinde Golizynerne ved sin Søns Giftermaal med en Datter af Feltmarskalk Dimitri Golizyn. Endelig fik han endnu en Modstander i Prinsesse Elisabet, Czarens attenaarige, livslystne Tante, hvis Omgang allerede nu begyndte at fængsle Peter II., og det er vel muligt, at det ogsaa her var Ostermann, som hemmelig knyttede Forbindelsen mellem Tanten og Brodersønnen; thi fra ham udgik den Plan, han for fulde Alvor forfægtede, at slutte et Ægteskab mellem de tvende Slægtninge, hvorved Peter I.'s fjendske Afkom skulde udsones og fremtidige Arvestridigheder forebygges. Mærkværdig nok fremkom Ostermann her med en Bestemmelse, i hvis Følge Elisabet ved Ægteskabets Indgaaelse skulde udstyres med det arvelige Herredømme over St. Petersborg og de fra Sverige erobrede Provinser; saafremt hun døde uden Livsarvinger, skulde dette Omraade gaa over til hendes Søster, Anna af Holsteins Afkom. Denne besynderlige Plan, som var dukket op allerede paa Katharinas Tid, havde den Gang fundet en for stærk Modstand; men det ligger nær, at Ostermann nu, skjønt, eller netop fordi Marie Menschikov var forlovet med den unge Czar, begunstigede hans Tilnærmelse til Elisabet for herigjennem at vinde forøget Myndighed og Indflydelse over for Menschikov.

Tegnene paa Peters og hans Søsters stigende Had mod Menschikov bleve stadig mere og mere synlige. Elisabet og den unge Ivan Dolgoruki begyndte at foretage hyppigere og længere Jagtpartier i Petersborgs Omegn. og jo mere bydende Menschikov søgte at tvinge Czaren under sin Tugt, desto mere begyndte Drengen at spille Kejser. Menschikov truede Ostermann med Stejle og Hjul; men det var for sent, Ostermann var allerede saa sikker paa sin Myndling, at han kunde besvare Truslen med lige Mønt, Forbundet mellem de tvende var sprængt, og snart derpaa, i September 1727, faldt det afgjørende Slag. Peter lod Garden tilstille den Befaling fremtidig kun at adlyde ham, og den følgende Dag blev Menschikov fængslet. Ingen undtagen hans Familie interesserede sig for ham, og ubønhørlig lod Peter den forhadte Tyran føle sin Hævn. Pludselig, ved en Drengs legende Haand var den mægtige styrtet fra sin rigtignok anmassede, men tilsyneladende uopnaaelige Højde og berøvet alle sine Værdigheder, Æresposter og sin umaadelige, sammenskrabede Formue; han endte sit Liv i Beresov, en elendig sibirisk Landsby, hvor han med egen Haand maatte tømre sit Vaaningshus.

Saaledes var Ostermann Sejrherre; men hvorledes vilde han løse det endnu uafgjorte Spørgsmaal: Skulde Peters Arv blive staaende eller Gammelrusland atter komme til Vejrs? Ved at fjærne Holstenerne havde Menschikov foreløbig sprængt det tyske Parti. Ostermann var vel en Tysker, men ikke Fører for et Parti; han stod alene med Baron v. Löwenwolde, Katharinas Yndling, han manglede det Parti, Bassewitz havde ledet, og selv om han havde haft et, manglede han Behændighed til at lede det som anerkjendt Fører; som Fremmed og Forsvarer af den nye Tingenes Orden undgik han lige fuldt ikke Modpartiets Uvilje; Golizynerne og Dolgorukierne ventede kun paa Lejlighed til at skille sig af med ham som med de andre Tyskere; Oster-

mann søgte nærmest sin Støtte i sin Arbejdskraft og Peter II.'s Naade, men selv denne begyndte at blive meget usikker.

Næppe var den herskesyge Menschikov samt den paatvungne Brud fjærnede, før den trettenaarige, tidlig modne Kejsers sande Egenskaber kom for Lyset, han bortkastede trodsig enhver Tvang og hengav sig tøjlesløst til sine just ikke ædle Drifter, som Ostermann ikke havde Kraft til at tæmme. Peter holdt af sin kloge Raadgiver, men frygtede ham ikke, og kun Frygt kunde tøjle hans sanselige, letfærdige, nydelsessyge Natur. Efter nogle forgjæves Forsøg paa at bringe Czaren bort fra hans Tilbøjeligheder for Jagt, Gildelag og natlig Omsværmen og tilbage til alvorligere Sysselsættelser ophørte Ostermann at spille den besværlige Opdrager og optraadte fremtidig kun som den kolde, politiske Raadgiver. I det han saaledes opgav at skolemesterere Drengen, vandt han hans fulde Tillid i statsretlige Sager og befæstede sin Stilling, der allerede havde begyndt at vakle; thi det lykkedes Ostermanns Modstandere af Bojarernes Parti kun alt for let at besnære den udsvævende Yndling; han var ganske som skabt for disse Mænd, der længtes tilbage efter de gamle, bekvemme Sæder, efter det muntre og raa Liv ved det gamle Czarhof. I det Dolgorukierne og Golizynerne vænnede ham til den gamle Levevis, haabede de lidt efter lidt ogsaa at faa Del i Statsstyrelsen, som Peter efter Menschikovs Fald med anerkjendelsesværdig Fasthed havde holdt ude fra sine personlige Tilbøjeligheder og lagt i Ostermanns Hænder.

Først og fremmest stode ved Czarens Side tvende Mænd af Dolgorukiernes mægtige Slægt, nemlig Alexei, som først var Hovmester for Prinsesse Nathalia og nu Ostermanns Medhjælper ved Peters Opdragelse, og hans Søn Ivan, Czarens Kammerherre, derpaa hans Overkammerherre og nærmeste fortrolige samt Fælle ved alle Fornøjelser. I Foraaret 1728 begav Hoffet sig til den højtidelige

Kroningsfest i Moskva, og ret som om kun Luften i Czarernes Stad udkrævedes for at gjengive det russiske Træ dets gamle Bladehang, saaledes bortkastede det russiske Hof den paatvungne, ydre Tvang her, hvor den gamle Tradition og den nedarvede Levevis endnu havde bevaret sin Magt, hvor Bojarvæsenet havde sit Sæde og Kirken sin Støtte. Samtidig med Alexei Dolgoruki kom ogsaa Knæsen Vassili Lukitsch Dolgoruki ind i Gehejmeraadet; han var en smidig, viljesstærk Mand, der adskillige Gange havde udmærket sig som Diplomat ved fremmede Hoffer. Et fjerde Medlem af Familien Dolgoruki, Knæsen Vassili Vladimirovitsch, blev ved sin Tilbagekomst fra Persien udnævnt til Feltmarskalk samtidig med Knæsen Trubezkoi. I det Peters Bedstemoder, den gamle Eudoxia, blev gjenindsat i sin Værdighed, vandt ogsaa hendes Slægtninge, Saltykoverne, Indflydelse; Golizynerne trængte sig ligeledes frem, og strax brød Medbejlerskabet mellem Slægterne løs; det faldt dog ikke Dolgorukierne vanskeligt at slaa alle de andre af Marken da Ivan Dolgoruki nu var den erklærede Yndling.

Alle disse Medlemmer af Bojarslægterne samledes i det Ønske at fængsle Peter til Moskva, Ruslands Tyngdepunkt, at føre Hoffet fra det forhadte St. Petersborg tilbage til dets gamle Sæde; men medens dette foreløbig lykkedes dem, voxede samtidig Striden mellem Slægterne, og der udfoldedes et Rænkespil, som bragte alt andet, alle Statssager i Forglemmelse under Jagten efter Indflydelse over Herskerens Person. Saaledes kunde Mænd som Ostermann bevare sin Indflydelse og Münnich atter komme frem, næsten de eneste, der endnu tænkte paa alvorligt Arbejde. Peter viste ogsaa her en tidlig moden Selvstændighed, i det han særlig støttede Ostermann mod Bojarernes Angreb, uden for øvrigt at underordne sig ham, i det han ikke lod nogen enkelt af Modstanderne alene beholde Marken, men overlod Statens Affærer til Grev Ostermann, men Hoffets Glæder og Rænker til Bojarerne.

Det vilde Liv, Czaren hengav sig til i Moskva, begyndte dog sluttelig at udøve en forvildende, opløsende Indflydelse paa ham. I lang Tid havde Prinsesse Nathalia været Peters gode Aand; hun var klog, besad nogen Dannelse og var samtidig sin Broder saa højlig hengiven, at hun næsten altid ledsagede ham paa hans udstrakte Jagtpartier. Over for hende stod Ivan Dolgoruki, den usædelige Vellystning, og Elisabet, den smukke, blonde, livslystne Tante, med hvem Peter havde indladt sig i et alt for intimt Forhold, og som derfor i længere Tid havde stor Indflydelse over sin ungdommelige Elsker. Lidt efter lidt skiftede dog Rollerne; Ivan Dolgoruki kastede selv sine Øjne paa den muntre Prinsesse, samtidig med at Peters Tilbøjelighed kølnedes, og Ivans Fader, Alexei Dolgoruki, fattede den Plan at indlede Czarens Ægteskab med en af sine Døtre. Baade Ivan og Elisabet begyndte at trække sig tilbage fra Czarens Fornøjelser, Ivan lagde sig ud med sin Fader, og hele Familien Dolgoruki spaltedes i tvende Lejre. Ivan bejlede forgjæves til Elisabet, der afviste ham af Stolthed eller af Forkjærlighed for sit ubundne Liv, begge skilte sig fra Czaren og mistede al Indflydelse over ham, og endelig forsvandt ogsaa Prinsesse Nathalia, det fjerde Medlem af det glade Samfund. Hun blev syg og afgik ved Døden i Novbr. 1728, Peter II.'s lystige Bande var opløst, og Alexei Dolgoruki, Yndlingens Fader, var den eneste Arvtager.

Der begyndte nu et uafbrudt Rænkespil. Alexei Dolgoruki med sin Hustru og tvende voxne Døtre slap ikke et eneste Øjeblik Czaren ud af deres Haand, han drog med Peter II. og Damerne omkring fra det ene af Czarens Lystslotte til det andet, fra det ene af sine Godser til det andet, jagende, svirende, larmende, og lod ingen anden nærme sig sit kostbare Vildt, som han da ogsaa sluttelig fangede. I Begyndelsen af September 1729 var Peter II. igjen dragen ud til et sligt Jagtparti, forsynet med et Kobbel af 620 Hunde; da han tvende Maaneder senere vendte

tilbage til Moskva, blev det bekjendt, at han havde kaaret den syttenaarige Katharina Dolgoruki til Hustru. Dolgorukierne triumferede; men meget snart mærkede man, hvor ringe Tilbøjelighed Peter havde for sin Brud, der var bleven ham paalistet ved smidig Snedighed. En Menschikov havde Peter kunnet modstaa; men hvor han ikke saae sig over for Haardhed, men for mild Imødekommenhed, formaaede han ikke at værne sin Selvstændighed; han havde ladet sig overtale til at handle mod sin bedre Erkjendelse og Tilbøjelighed; men næppe var Sagen afgjort, før han allerede angrede den og begyndte at ønske den usket. Det er en typisk Karakter, vi have med at bestille: Ægges han stærkt, træder Selvbevidstheden, Trodsen frem og driver ham til øjeblikkelig, kraftig og heftig Handling; saa snart Ophidselsen er forbi, synker han igjen tilbage til sin sædvanlige dorske, sløve, sanselige, tøjlesløse Overfladiskhed, der skyer hver alvorlig Anstrængelse, hver Modstand; denne Natur er i saa høj Grad parat til magelig Eftergivenhed, at denne besynderlige Dreng, som skaanselløst styrtede en Menschikov, med aabne Øjne lod sig misbruge, lod sig fange af en Dolgoruki. Hans Natur, ikke hans Ungdom, giver en Forklaring paa denne Handlevis.

Dog, naar Dolgorukierne trods Peters aabenlyse Kulde mod hans Brud turde gjøre sig Haab om ved deres hidtidige Midler, de selskabelige Adspredelser, at lokke ham til et Ægteskab, som vilde have givet deres Magtkrav en retlig Garanti, varede dette Haab ikke længe. Den 6te Januar 1730 fejredes i Peter II.'s Nærværelse Jordansfesten paa den frosne Moskvaflod; den følgende Dag blev Czaren syg af Kopperne, og strax toge Stormændenes Forsamlinger og Rænker paa ny deres Begyndelse; man skulde forberede Valget af en Efterfølger; thi atter havde ingen i Tide ordnet Tronfølgen. Dolgorukierne med Alexei i Spidsen troede at kunne bringe den døendes Brud paa Tronen, lige saa godt som Katharina fem Aar tidligere havde hævdet

Pladsen; der var alt opsat et Testament, og i Fald Czaren ikke vilde eller kunde undertegne det, skulde Ivan Dolgoruki, som forstod at efterligne hans Haandskrift, underskrive det i Peters Navn, forfalske det, som Menschikov og Elisabet havde baaret sig ad; da døde den fjortenaarige Hersker, 19de Januar 1730.

III.

Ruslands udenrigske Politik under Menschikov og Ostermann.

Det flygtige Blik, vi have kastet paa de Tilstande, som raadede i Ruslands herskende Kredse under de fem Aar efter Peter I.'s Død, vil være tilstrækkeligt til at antyde Forskjellen mellem det nye Regimente og Reformatorerne. En utugtig Kvinde og en vanartet Dreng i ærgjerrige Yndlinges Haand, som indbyrdes kæmpe om Forrangen, det var et nøjagtigt Vrangbillede af Forholdene indtil 1725. Under slige Forudsætninger var det fra første Færd umuligt, at Peters Omvæltningsarbejde kunde fortsættes med den tidligere Kraft; Hofstridighederne gave ikke Stunder hertil, de ledende Personer savnede Energi, savnede vel ogsaa Interesse og Forstand herfor. Naar der hos Katharina, Menschikov og Jagushinski dog spores nogen Iver for at bevare og fortsætte Peters Reformer, maa man for at værdsætte deres oprigtige Iver betænke, at disse Menneskers Herredømme var grundet paa Peters Arv, paa Reformprincipet, og at de vanskelig ganske kunde forlade dette Princip uden at give sig Bojarernes Modparti i Vold. Havde de føjet sig efter de Ønsker, der havde bragt Czarevitsch Alexei i Døden og endnu levede usvækket i hans Tilhængeres Hjærter, da kom Turen til hans Dommere at lægge Hovedet paa Blokken, først og fremmest til Men-

schikov, som havde været den første til at undertegne Dødsdommen, derpaa til Jagushinki, Apraxin, Storkansleren Golovkin, til Ostermann, Schaffirov og mange andre, til saa godt som alle nuværende Magthavere. Da vare ogsaa Bojarerne nærmere til Magten, og endnu nærmere til Retten end hine Lykkejægere fra Peter den stores Tid; da havde man ogsaa maattet løssige sig fra al Indflydelse i Evropa og hermed mistet de fremmede Diplomaters Understøttelse og Bestikkelser. For sine egne personlige Interessers Skyld maatte Menschikovs og Katharinas Parti holde fast ved Peters Ideer; det holstenske Parti var desuden fuldstændig henvist til evropæisk Hjælp og evropæiske Ideer.

Man blev altsaa paa Peters Veje, men havde ingen Hast med at komme fremad.

Havde Peter I. anspændt Folkets Kræfter i saa overdreven Grad, var det naturligt, at hans Død blev hilset med ærefrygtsfuld Sky, men ogsaa med Forventning om, at Lidelsernes Tid nu var forbi. Havde man villet forsøge at føre Krig og civilisere efter Peters Vis, kunde Bojarerne let have rejst Folket mod Tronen, og man havde dog kun kunnet udrette lidet, fordi Udmattelsen simpelthen forbød nye Anstrængelser; havde en Münnich eller Biron staaet ved Roret, hvem véd, om de ikke havde fremkaldt et Tilbageslag, hvori Peters meste Arbejde var gaaet til Grunde. Det maatte saaledes kaldes forholdsmæssig en Lykke, naar en Menschikov kivedes med Hoffets Holstenere og Bojarer og hverken havde Stunder eller Lyst til ærgjerrige udenrigske Foretagender eller til fornyede Korstog for Kulturens Udbredelse i Rusland; i rigtig Vurdering af Situationen gik Menschikovs første Regeringshandlinger meget mere ud paa en Formildelse af de paa Folket hvilende Byrder.

Rigets Budget beløb sig til 7—8 Mill. Rubler; heraf indbragte Kopskatten Halvdelen, Kroskatten omtr. 1 Mill; de fem Millioner fra disse tvende Kilder gik med til Rigets

Forsvarsvæsen, og dog var her ingen Kraftanstrængelser nødige, thi man havde ikke Krige at føre. Den urolige Ærgjerrighed og Lysten til ydre Magtforøgelse var sunken i Graven med Czaren og havde kun efterladt et aabent Saar i Persien, hvor Peters ulykkelige sidste Felttog for mange Tider havde fremkaldt en Strid med den tyrkiske Magt om den herskende Indflydelse over Kyststrækningerne ved det kaspiske Hav. Her stod et russisk Troppekorps paa 20 Batailloner, og mod Slutningen af 1725 var der alt afsendt omtr. 29000 Rekruter til at udfylde Hullerne i samme; Klimaet, de stadige smaa Overfald og den herskende Nød, som var fremkaldt af Russerne selv ved Hærgningen og Affolkningen af paagjældende Landstrækninger, foraarsagede vedvarende Tab, der bleve anslaaede til 2000 Mand om Maaneden, uden at man naaede et sikkert Resultat. I Senatet og Gehejmeraadet ønskede man ganske at opgive de gjorte Erobringer, som ikke lovede nogen som helst Fordele og kun krævede Ofre af Penge og Mennesker; men i det af Tronrevolutioner rystede Persien gaves der ingen Avtoritet, med hvem man kunde slutte en ordentlig Fred, og Ostermann ønskede at holde et Angrebspunkt aabent her mod den frygtede Port. Saaledes slæbte Sagen sig hen, til den aabne Krig med Tyrkiet udbrød under Annas Regering.

Andre Forpligtelser havde Peter efterladt sine Efterfølgere over for de evropæiske Sater, ingen Krige, men kostbare Kampe af diplomatisk Natur for at værne om den nye evropæiske Stormagts Indflydelse.

Efter at Peter den store havde knust sin Modstander Carl XII. og bemægtiget sig alt, hvad han ønskede at beholde, viste han Tilbøjelighed til at gaa ind paa Baron Görz's Planer om et Forbund mellem Rusland og Sverige; dette var umiddelbart rettet mod England og Danmark, men faktisk tilsigtede det at berige de tvende tidligere Modstandere paa Tysklands Bekostning; Peter vilde absolut

have Mecklenburg, medens Carl XII. skulde beholde Bremen, Verden og Pommern og Hertugen af Holstein vinde hele Slesvig. Til Held for alle, særlig for Tyskland, faldt Carl XII. før den endelige Afslutning; men tre Aar efter den med Sverige afsluttede Fred kom dog en Overenskomst i Stand mellem Rusland og Sverige med det hemmelige Formaal at skaffe Kejserens tilkommende Svigersøn, Hertugen, hans Part af Sønderjylland tilbage.

Et Aar senere falde de store diplomatiske Stridigheder, man har benævnet det wienske og hannoveranske Forbund, og som en Tid lang delte Evropa i tvende fjendtlige Lejre. Den tyske Kejser Carl VI. indgik et Forbund med Spanien og søgte nu at drage Rusland over paa sin Side ved at støtte de holstenske Fordringer paa Sønderjylland, og skjønt Menschikov ikke længere lagde nogen Vægt herpaa, lod han sig dog ganske lede af sine egennyttige Formaal og tiltraadte dette Forbund (6. Avg. 1726); Rusland overtog den Forpligtelse at garantere Kejserens Besiddelser med 30000 Mand og modtog til Gjengjæld et lignende Løfte om Hjælp mod et eventuelt Angreb, der i foreliggende Tilfælde var lige saa usandsynligt, som den omvendte Eventualitet laa nær for Østerriges Vedkommende; til Gjengjæld vandt derimod Menschikov, som vi have hørt, den kejserlige Sendemands Støtte for Ægteskabsprojektet mellem Peter II. og sin Datter.

Lige over for dette wienske Forbund sluttede imidlertid England, Frankrig, Preussen og Danmark sig sammen til et Modforbund, hvad naturligvis medførte, at Ruslands tidligere venskabelige Forbindelser med disse Stater kølnedes, at Rusland for Østerriges Skyld mistede sin tidligere gunstige Stilling i Konstantinopel, Varszava og Stockholm, og at der udfordredes overordentlige Anstrængelser for paa hine Steder atter at kunne gjøre sig gjældende over for de franske og engelske Diplomaters forandrede Holdning. I Sverige havde nu Adelen og det adelige Rigsraad Magten,

dette Forhold frembød ganske vist Muligheder for at bevare den Overvægt, Peter den store havde vundet, og her som i Polen holdt Rusland fremtidig en Sendemand, der ofte havde mere at sige end Kongen. Rigtignok maatte Rusland til Gjengjæld ogsaa kongelig forsyne de tvende mægtige Sendemænd med Penge; det var meget dyrt og muligvis en Fornøjelse, medens Fordelene ved denne Stilling syntes tvivlsomme i Betragtning af Ruslands fredelige Interesser, og selv denne udvortes Fordel vidste Menschikov ikke at bevare.

Det drejede sig om at hindre Sverige i at tiltræde det hannoveranske Forbund, Penge spillede en væsentlig Rolle, og her skulde nu det fattige, udsugede Rusland prutte om de adelige svenske Herrers Stemmer over for Englands og Frankrigs stoppede Pengesække. Bestushev, Golovin, sluttelig Vassili Lukitsch Dolgoruki forfægtede efter hverandre de russiske Formaal; men hvad de idelig krævede af deres Regering, var blot Penge og kun Penge. Summer, som for Rusland vare meget betydelige, maatte stadig paa ny gaa til Stockholm for at fordeles som Bestikkelser blandt Tilhængere af Arvid Horns fjendtlige Parti, for at bevare Venskabet med det holstenske Parti under Rigsraaderne Vellingks og Cederhjelm eller bestride Sendemandens Omkostninger, og dog formaaede man ikke at holde de engelske Pengesendinger Stangen, Sverige tiltraadte lige fuldt det hannoveranske Forbund. Da nu Rusland sluttelig truede med Krig, erfarede man i Stockholm, at det ikke var Alvor hermed, da Menschikov som Generalissimus dog sluttelig havde Hæren i sin Haand og lovede i yderste Fald ikke at lade den afmarchere; omvendt skulde Sverige gjengjælde ham denne Tjeneste, saafremt Katharinas Sygdom hidførte en Mulighed for, at Menschikov selv maatte trænge til Hjælp; selv modtog han sluttelig 5000 engelske Dukater for sine forræderske Meddelelser om, hvad der var blevet forhandlet i Gehejmeraadet. Paa den ene Side stode

Ruslands Anstrængelser for at bevare sin Indflydelse i Sverige aldeles ikke i noget Forhold til de Fordele, man havde kunnet vente heraf, da det hannoveranske Forbund materielt talt kunde være Rusland saare ligegyldigt, og efter at man havde bragt tunge Ofre for det tomme Skin, stod den nye evropæiske Stormagt under en saa uduelig Ledelse, at ogsaa Skinnet af denne politiske Betydning blev solgt til Menschikovs Fordel.

Med lidt mere faktisk Grund spillede Rusland sin Stormagts Rolle i Varszava; thi her var dog Tale om at holde en gammel, endnu farlig Medbejler nede ved Polens egen indre Svaghed, som Peter havde søgt at garantere sig paa Rigsdagen 1717. Da Erfaringen imidlertid havde víst, at Brev og Segl havde saare ringe Værd over for Polen, maatte Rusland, saafremt det vilde hævde den af Peter I. vundne Fordel, atter paa ny gjøre Anstrængelser for at byde de stadig vexlende Indflydelser Brodden. Meget snart uddannedes ogsaa det System først at tage polske Undersaatter af den græske Trosbekjendelse, senere alle Ikke-Katholiker, de saakaldte Dissenters, under russisk Beskyttelse og i belejligt Øjeblik at spille dem ud, saa snart man behøvede en Anledning til Indblanding. Samtidig maatte den polske Rigsdag betjenes med Penge lige saa godt som det svenske Rigsraad; thi det sachsiske Kurfyrstehus, som Peter I. med saa store Ofre havde hævet mod den svenske Myndling Lesczynski, savnede, selv om det havde haft alvorlig Vilje dertil, Evnen til at slutte et paalideligt Forbund med Rusland. I det Peter medvirkede til at svække Statsmagten, Kongemagten i Polen; i det han satte igjennem, at Polen forpligtede sig til ikke at holde mere end 18000 Mand staaende Tropper; i det det vanvittige liberum veto aldeles lammede den polske Rigsdags Handlekraft og lagde Magten i Hærens og dens Hetmans Haand; i det Peter tog denne latterlige Forfatning under russisk Beskyttelse, overtog han stiltiende den Forpligtelse fremtidig uafbrudt at holde en

Hær og en fyldt Pung i Beredskab til de polske Anliggenders Ledelse. Hvad enten han befandt sig i Krig eller i Fred med Polen, gjorde han stedse uden Sky, hvad han fandt for godt; han fejrede i Danzig sin Niece Katharinas Bryllup med Hertugen af Mecklenburg og benyttede Lejligheden, midt under den skjønneste Fred med Polen og lige for den polske Konges Øjne, til at lade en russisk Flaade løbe ind i Havnen og udpresse 150000 Thaler af den polske Stad; han udkastede alle mulige Planer, hvorved han tilbød at afstaa Dele af Polen, stadig mod rede Penge, kort, han huserede mod sin Forbundsfælles Undersaatter ganske som mod Fjender. At bevare denne Ruslands Magtstilling over for Polen, blev Maalet for Peter I.'s Politik, og han var betænkt paa at faa den sanktioneret i Overenskomster med Porten og selve Polen. Denne Politik, at garantere den bestaaende Forfatning i Polen, saaledes som den blev optagen i hans Fred 1720 med den høje Port, gav Rusland en Ret, der fra første Færd maatte forlede Rusland til at fortsætte Peters urolige og voldsomme Fremtrængen mod Vest, og denne Ret forvandledes snart til en Pligt, ingen russisk Udenrigsminister fremtidig mente at kunne unddrage sig; men Opfyldelsen af denne Pligt krævede stadig Tropper og stadig Penge.

Alle offentlige Interesser i Polen afhang af de politiske Partier, der selvfølgelig i disse Kampe stadig sørgede for deres private Fordele. Alle offentlige Interesser sank herved nødvendigvis ned til private Interesser; Magnaterne saae i Politiken snart ikke andet end en Lejlighed til at berige sig og Massen af deres Tilhængere blandt den lavere Adel, og denne Nedværdigelse af Statsforholdene tjente siden Peters Tider stadig som Udgangspunkt for den russiske Politik. Efter at Diplomatien, Forvaltningen, Justitsen, Finanserne, kort sagt Polens hele Statsliv var sunket ned til at afgive Midler for den Enkeltes Fordele, blev det en Opgave for hver russisk Sendemand og General i

Polen ikke længere at lade den offentlige Moral komme op igjen. Ingen offentlig Ret blev fremtidig mere respekteret, ingen Handling var saa lav, at den ikke kunde øves af russiske Embedsmænd. Hver russisk Officer tillod sig fremtidig alt i et Land, hvormed Rusland levede i Fred; thi det var blevet russisk Statsprincip, at russisk Magt stadig maatte gaa forud for polsk Ret; hver russisk Sendemand holdt det for sin Pligt at holde Kjøbeligheden af alle Mennesker og hver Sag i Svang; thi Polakkernes Kjøbelighed var bleven russisk Statsprincip.

Naar dette System med voxende Fart virkede opløsende paa Polen, var det dog uundgaaeligt, at Systemet ogsaa virkede tilbage paa dem, som betjente sig af slige Midler. Den, der stadig befinder sig i slet Selskab, løber Fare for selv at synke; hvor meget mere er da ikke den udsat for Lastens forpestede Aande, der har den Opgave med Flid at vedligeholde og udbrede den videre? Hvorledes kan den holde sig ren, som stadig kun maa regne med Menneskers slette og lave Lidenskaber, der kaldsmæssig har at beherske alle sine Omgivelser ved Fejghed, Bedrageri, Egennytte, Bestikkelighed, ja ved aabenbare Forbrydelser? Enhver, som fremtidig uegennyttig og uafhængig søgte at fremme Polens Interesser, var en Modstander af Rusland og blev forfulgt af russiske Tropper, der hærgede hans Ejendomme eller truede hans Person, til han underkastede sig. Det ene Parti blev hidset paa det andet, og naar desuagtet Enighed var mulig i en eller anden Sag, hindredes den paa enhver Maade af dem, hvis Politik var baseret paa Uenighed. De bedre Russere lærte at foragte det polske Væsen, de fleste lærte at udregne den offentlige Magt og den sociale Stilling i Pengeværdi, og Retsbevidstheden hemmedes hos dem alle i de følgende 75 Aar ved Synet af denne fortsatte og med de elendigste Midler gjennemførte Underkuelse af al Ret og Moralitet. Siden Peter den store fik Overhaand over Polen og grundlagde det System, som senere fulgtes, blev

Polen den Slange, der stadig dryppede sin Edder i den russiske St. Georgs Hæl, hver Gang han nedtraadte den, og som idelig paa ny gjennemtrængte Moskvas alt forud saa stærkt angrebne Legeme med sin moralske Gift. Hvad Rusland høstede i Polen, har det for største Parten selv udsaat.

Efter Peters Død indskrænkede den russiske Politik i Polen sig væsentlig til at bevare sin diplomatiske Indflydelse. Under Katharina I. og Peter II. afholdt man sig fra Offensiven, men søgte at hverve Tilhængere; man optraadte som Beskytter for sine Trosfæller i de polske Grænseprovinser og de betrængte Protestanter i Thorn, man holdt Kurland i Afhængighed af Rusland. Siden Peter I. havde fordrevet Svenskerne fra Livland, bejlede tre Magter til Hertugdømmet Kurland: Polen ønskede at indlemme det som Provins og Preussen at erhverve det paa en eller anden Maade, medens Rusland afværgede begge Dele og var den faktiske Herre i Landet. Den gamle Hertug Ferdinand havde man fortrængt og holdt ham borte ved vilkaarlige Pengefordringer; Hertug Frederik Vilhelms Enke, Anna Ivanovna, skulde skaffe Rusland den endelige Besiddelse; Grev Morits af Sachsen erobrede imidlertid Annas Hjærte og blev af Stænderne valgt til Hertug, men maatte vige efter lang Kamp med Menschikov, der den Gang endnu vilde nøjes med Hertughatten. Foreløbig blev Hertugtronen ubesat; men det russiske System, som var indført i Varszava, slog ogsaa Rod her; med Penge og andre Midler nærede man Samvittighedsløsheden hos de slette Elementer blandt Stænderne under det Paaskud at ville værne om Stændernes, særlig Adelens Frihed; man lod det ikke komme til noget nyt Valg og demoraliserede efterhaanden Landet ved den russiske Sendemand i Mitau. Den yngste evropæiske Stormagt havde i Stockholm, Mitau og Varszava lagt sig et og samme System til rette for at hævde sin Stilling.

Aldeles tilsvarende var den russiske Politik, som siden Peter I. sloges fast over for Porten, tilsvarende i Principet, om end Virkningerne foreløbig vare forskjellige. Hvad en Vassili Dolgoruki udførte i Stockholm, en Bestushev i Mitau og Sergei Dolgoruki i Varszava, den samme Opgave havde ogsaa en Neplujev i Byzans. Dog de første kunde kjøbe ikke blot enkelte Personer, men store Partier, fordi russiske Troppemasser kunde støtte det russiske Guld, i Sverige i det mindste for en kort Tid, i Polen og Kurland for stedse. I Tyrkiet var derimod den russiske Indflydelse endnu ikke fast begrundet, og derhos var Statsmagten endnu fuldstændig i Hænderne paa Regenten og det tyrkiske Element, saa at den russiske Sendemand ikke kunde træde i Spidsen for noget russisk Parti. Desforuden gaves der i Landet kun ét Element, Rajaherne, som havde kunnet indlade sig paa at føres mod deres egen Regering; men de vare endnu saa stærkt undertrykte, saa svage og kuede under det tyrkiske Aag, at med dem kunde man ikke stille noget op. Ganske vist var allerede Peter I. med stor Iver slaaet ind paa den Vej, den russiske Politik fremtidig skulde følge; han var ogsaa her gaaet frem paa revolutionær Vis, havde forledet Moldaus Fyrste Kantemir til Frafald, havde sat sig i Forbindelse med den orthodoxe Gejstlighed i Provinserne, pustet til Ilden hos Serbere, Vlaker og Montenegrinere og givet Armenierne Udsigt til Befrielse. Saaledes plejede Peter altid at bære sig ad, hvor det kunde synes at gavne hans Erobringslyst, saaledes tog han efter Karl XII.'s Død ikke engang i Betænkning at revolutionere Kroaterne i Østerrige; i sin Erobringslyst var han saaledes eventuelt bleven Begrunder af Panslavismen og ansaa sig alt som Overhovedet for den slaviske Stamme, hvem han havde tiltænkt Hovedrollen i den evropæiske Kultur. De virkelige Forhold stode imidlertid saa lidt i Samklang med denne naive Overvurderelse, at Balkanhalvøen foreløbig slap for at blive Maalet for hans udskejende Ideer. Der skulde hengaa

et Aarhundrede, inden Rusland havde styrket de kristnes Stilling i Tyrkiet saa meget og ophidset dem saa stærkt, at det med Held kunde opkaste sig som Repræsentant for denne Del af Befolkningen og nu ogsaa her kunde optræde aabent og med Held i den Rolle, det saa længe havde spillet i Polen.

Forelobig maatte Neplujev lade sig nøje med møjsommelig at vinde enkelte høje Embedsmænd for sine Øjemed og med møjsommelig at opretholde Freden, der efter 1725 mere end én Gang var udsat for Fare ved Ruslands Krigsberedskab over for Persien og Portens samtidige Kampe mod en Usurpator paa den persiske Trone. Det faldt Rusland saa meget vanskeligere at hævde sin Stilling i Konstantinopel, som Vestmagterne, særlig Frankrig, efter Forbundet med Østerrige havde ombyttet deres tidligere velvillige Holdning med en fjendtlig og vare den russiske Indflydelse lige saa overlegen her som i Stockholm. Man maatte i St. Petersborg være glad, om man mod Ofre i Penge blot kunde blive forskaanet for tyrkiske og tatariske Indfald, og man kunde skatte sig lykkelig ved at se Freden opretholdt trods hele det udfordrende Rænkespil, man tillod sig, særlig naar man betænkte, at Moskvas Stilling som tributpligtig først var ophørt for tvende Aartier siden.

Disse Bekymringer for at vække Forviklinger med Porten og Tatarerne paa Krim vare rimeligvis ogsaa medvirkende Grund til, at man veg et Skridt tilbage fra den Erobringsvej, Peter I. havde betraadt over for Kosakkerne ved Dnjepr. Hetmansværdigheden og de ældstes Forstanderskab var her blevet afskaffet og Kosakstaten tvungen under en moskovitisk Myndighed; nu besluttede imidlertid Gehejmeraadet igjen at oprette den gamle Forfatning, Overenskomsten med Chmelnizki blev sat i Kraft, Kosakstaten atter stillet under Udenrigsministeriet og Naumov afsendt som Minister for at bringe Valget af en Hetman i Stand. Kun Peters strænge Forbud mod den jodiske Indvandring i

Rusland fornyedes, og heller ikke maatte Jøder beklæde noget Embede hos Kosakkerne.

Naumov drog som Minister til Lillerusland, tilsyneladende for at bringe det lillerussiske Folk Budskabet om Gjenindførelsen af det frie Hetmansvalg, men i Virkeligheden med det hemmelige Paalæg fra Menschikov ikke at tilstede Valget af nogen anden Personlighed til Hetman end den lillerussiske Oberst Daniel Apostol, hvad da ogsaa gjennemførtes uden mange Vanskeligheder. Næppe havde man imidlertid ophævet det af Peter oprettede lillerussiske Kollegium, før man opdagede, at dette moskovitiske Ministerium havde gjort sig skyldigt i slemme Misbrug. Aar for Aar havde Kollegiet paa groveste Vis ranet betydelige Summer af Indtægterne, saaledes i Aaret 1722 omtrent Halvdelen af Indtægterne; 1723 vare Indtægterne ganske vist stegne til det dobbelte, men adskillige Titusender af Rubler vare forsvundne; Aaret 1724 udviste atter den mer end fordoblede Indtægt imod det foregaaende Aar, men den ranede Sum blev konstant. Forøgelsen i Indtægterne kunde naturligvis kun skrive sig fra et forøget Tryk paa Befolkningen, og der indløb da ogsaa snart bitre Klager over Kollegiets Vilkaarlighed, Tryk og Udpresninger. Lige saa ilde havde Befalingsmændene for Garnisonstropperne opført sig, i Regelen Tyskere eller dog fremmede, som Generalerne Rapp og Douglas; værst havde dog selve Overkommandanten, General Weissbach, huseret.

Tilsvarende Uredeligheder og Bestikkelser kom for Dagen vedrørende Højesteretten i Gluchov, som derfor fremtidig stilledes under Hetmanen. De Skatter, Peter I. havde paalagt til Fordel for Czarens Skatkammer, afskaffedes, og saaledes var Lillerusland atter forvandlet til en blot Vasalstat, som Tilfældet havde været siden Chmelnizkis Underkastelse. Denne Gjenoprettelse af Kosakkernes Friheder var utvivlsomt meget fornuftig lige over for den Fare, at Kosakkerne under en Tyrkerkrig kunde gaa over til Fjenden

og saaledes afryste det moskovitiske Aag; saaledes havde de tidligere altid baaret sig ad, og netop nu havde man et advarende Exempel i de saporogiske Kosakker. Peter den stores Fredslutning havde tvunget dem til at forlade deres gamle Sæde ved Dnjeprs øvre Vandfald; thi deres tidligere Land hørte til det Bælte, der skulde henligge som et øde Grænseomraade mellem Moskva og Tyrkiet, og som strakte sig mod Nord ud over det nuværende Jekaterinoslav; de havde derpaa sat sig fast længere syd paa i Egnen om det nuværende Cherson, ikke langt fra Dnjeprs Mundinger, men bleve her snart mishandlede af de krimske Tatarer, som paa bedragersk Vis havde lokket nogle Tusender til sig og derpaa solgt dem som Slaver. Disse saporogiske Kosakker vilde nu søge et mere sikkert Ly under det moskovitiske Herredømme og vendte tilbage til deres gamle Hjemstavn; men i Moskva ønskede man ikke at ægge Tyrkerne og vægrede sig foreløbig ved at modtage dem.

For den gamle Arvefjende, den eneste offensive Modstander, tog man sig saa vidt muligt i Agt; thi ved Peters Erobringspolitik var man selv trængt ind i en Angrebsstilling over for sine evropæiske Naboer i Vesten og havde herved faaet nok at bestille.

IV.

Landets financielle Stilling. — Den højere og lavere Undervisning.

Før Peter I. brød man sig saa lidet om de evropæiske Hoffers Politik, at man ikke engang holdt Sendemænd i Udlandet; nu var man bleven en Stormagt og havde alle Vegne sine Repræsentanter, der sørgede for, at man fik tilsyneladende Interesser at hævde, naar der ikke forelaa virkelige, og til Forsvar for slige Interesser var det nødvendigt at holde store Hære, selv om Bonden stod Fare for at blive spist

op af Soldaten. Endelig sømmede det sig for en evropæisk Stormagt at holde et glimrende Hof.

Trods den meget betydelige Udvidelse med rige Provinser og trods den vedvarende Fred vare Statsindtægterne gaaet meget betydelig tilbage siden 1723, fra omtrent 10 Millioner til lidt over 7 Millioner. Peter den store havde fuldstændig udsuget Landet paa Mennesker som paa Penge. Og naar man betænker, at disse 10 Millioner Rubler for Aar 1723 udgjorde mere end en Rubel pr. Hoved af Befolkningen, men at en Rubel var lig med en Tolvtedel af en Arbejders aarlige Indtægt, vil man finde det forklarligt, at selv Peter I. ikke længere kunde holde Indtægterne paa Højde med Aaret 1723 trods den nye Tælling og Skatteorganisationen. Med største Anstrængelse bragte man under Katharina de 7 Millioner til Veje trods al Undgaaelse af Krig og hele den simplere Indretning af den indre Styrelse.

Af de 7 Millioner fortærede Krigsvæsenet de 5; Udgifterne ved Czarens Hof vare fra 60000 Rubler i Peters Levetid stegne til 700000 Rubler under Katharina. Sendemændene i Evropa kostede meget; men med de Summer, Sendemændene udgave i Stockholm, Varszava, Kjøbenhavn, Mitau og Konstantinopel, i den russiske Stormagts Navn og for Ærens Skyld, havde Peter I. magelig kunnet føre en aaben Erobringskrig. I Steden for aaben Krig foretog man nu, som vi oven for have hørt, »umoralske« Erobringer. Ved Czarhoffet forstod ingen at ødsle bedre med Penge end Peters evropæiske Svigersøn; Hertugen af Holstein var dragen til St. Petersborg som saa mangen anden Lykkeridder, Peter I. drog til Rusland. Ganske som de Bygmestre og Kunstnere, der indfandt sig for at vinde Rigdomme, saaledes kom ogsaa Hertug Karl Frederik, fattig paa Gods, men fuld af Forventninger om Czarens Pengesække; den Beslutning at flytte fra Kiel til de russiske Barbarers Stad var jo allerede et Offer, hvorfor han mente at kunne kræve rig Erstatning. Naar man, saaledes tænkte Hertugen om

Kap med de øvrige fremmede Lykkeriddere, naar man nedlod sig til at leve med disse Russere, maatte man da i det mindste kunne forlange at blive godt betalt. Og nu víste det tyske Hof i St. Petersborg de raa Russere, hvad man efter evropæiske Begreber maatte forstaa ved en anstændig Hofholdning. Ødselheden ved det russiske Hof tog sin Begyndelse med Holstenerne, og da Menschikov endelig sendte Holstenerne hjem, maatte han medgive dem en Million Rubler, en Syvendedel af Landets aarlige Indtægt, og desforuden en aarlig Rente af over 30000 Rubler.

Hermed blev det dog ikke bedre ved Hove; thi nu da Katharina og Holstenerne vare borte, plyndrede Menschikov uforstyrret videre. Holstenerne bragte dog i det mindste Pengene strax ud blandt Folk igjen, men Menschikov fyldte kun sine egne Lommer. Han lod sig bestikke af England, af Preussen, af Østerrige, kort sagt af enhver og til alle mulige Øjemed; han udpressede Landet, hvor han kunde komme til, og saa meget han kunde overkomme; han fratog simpelthen den unge Czar Peter II. de Foræringer, som bleve bragte ham, og beholdt dem selv; han indskrænkede Czarens Hofholdning til 150000 Rubler, men for sin Datter Marie, Czarens trolovede Brud, udsatte han 34000 Rubler aarlig af Statskassen. Han røvede Hoffets Guld- og Sølvkar, ombyttede Kronjuvelerne med falske Stene, berøvede med Vold private deres Ejendomme, fordrev Godsejerne fra deres Godser og beholdt dem selv. Sine Tilhængere lønnede han taalelig, saa længe de tjente ham trolig; Ostermann fik aarlig 6000 Rubler, Kansleren Golovkin og Feltmarskalk Golizyn hver 5000 Rubler, Münnich ved Ladogakanalens Fuldendelse 5000 Rubler. I øvrigt sørgede Menschikov kun for sin Pung og sin Stilling, og som han skaltede og valtede over hele Landet, var han blot et nøjagtigt Mønster for Peter den stores Embedsmænd. Da Menschikov endelig styrtedes, kom Skattene fra disse Tyverier for Dagens Lys i 80000 livegne Bønder, Penge, Ædelstene, Kostbarheder af

enhver Art, til 5—8 Millioners Værd; en Formue, som maaske beløb sig til det dobbelte af Statens hele aarlige Indtægt, blev fratagen ham.

Man kan uden Vanskelighed tænke sig, at der kun blev ringe Tid tilovers for den indre Forvaltning, naar alle vare saaledes sysselsatte med Stjælen og Ranen; ja man kan næppe fatte, hvorledes det overhovedet var muligt at administrere en Stat, hvor Udgifterne til Hæren, Hoffet og en Menschikovs Røverier allerede syntes at naa ud over Indtægterne. Naar der gik fem Millioner til Hæren, 700000 Rubler til Katharinas Hofholdning og over 100000 til Prinsernes og Prinsessernes; naar der snart maatte sendes 10000, snart 50000 eller flere Dukater til Stockholm eller Varszava; naar Neplujev i Konstantinopel stadig brugte Penge og Golizyn i Persien krævede Tilskud, fordi de 50000 Rubler, man udpressede af de erobrede Provinser, ikke sloge til; naar endelig Menschikov stjal Millioner og de øvrige Statsembedsmænd hundrede Tusender, — da synes Statens Indtægtsbudget paa 7—8 Millioner tilstrækkelig betynget til at forbyde enhver Udgift til Administrationen, Retsvæsenet o. s. v. Vi høre da ogsaa lejlighedsvis, at, da Sendemanden i Sverige indstændig forlangte 20000 Dukater til uopsættelige Bestikkelser, ledte man omkring i alle Kasser, til man et eller andet Steds hittede Summen, som man uden videre lagde Beslag paa. Naar man bar sig ad paa denne Maade med et af Ministerierne for at tilfredsstille en Sendemand, kan man let tænke sig, hvorledes man spillede op med en Vojvod, en Kredsdomstol eller et Toldkammer. Sagen lader sig kun forklare, naar man gaar ud fra, at Statens indre Administration egentlig ikke blev betalt af Statskassen, men havde at underholde sig selv. Dette havde jo fra gammel Tid været Sæd i Rusland, saa længe den ulønnede Vojvod besørgede hele Styrelsen i Provinserne. Peter I. havde prøvet at fjærne Vojvoderne og indføre evropæisk Ordning med lønnede Dommere og Embeds-

mænd; det stod ganske net paa Papiret, medens Dommere og Embedsmænd i Virkeligheden maatte sørge for sig selv. Gjorde de dette paa ubeskeden eller uforsigtig Vis, var Peter I. hurtig nok for Haanden til at opvarte dem med tatarisk Knut, med tyrkisk Spidsrod eller andre, Tyrkerne aflurede Straffe; men da han selv kun sjælden havde Penge tilovers for den indre Administration, maatte han dog i det hele finde sig i, at der kun blev afholdt yderst beskedne Udgifter for denne Del af Regeringsanliggenderne.

Hermed havde det naturligvis sit Forblivende under hans Efterfølgere, der langt mindre end han led af Forkjærlighed for Redelighed hos Embedsstanden, men langt mere af Lyst til saa stærkt fyldte Lommer som muligt. Og da Budgettet nu ikke engang strakte til for at fylde disse, forsøgte man Besparelser i den indre Administration. Nøden i Landet var rigtignok saa stor, at man ikke uden Fare for Pengesækkene kunde lade Tingene gaa deres egen skjæve Gang; i det mindste kort efter Peters Død, og saa længe Katharina endnu ikke var ganske forfalden til Drik, fandt man dog lidt Stunder til at sysle med Peters Arv.

Senatets Generalprokurator Jagushinski forelagde Kejserinden en Afhandling, som skildrede Landets Tilstand i meget mørke Farver. Skattelisterne vare ikke blevne ændrede siden 1719, medens Befolkningen var undergaaet betydelige Omskiftninger. Talrige Rekrutter, afdøde, Landløbere, Oldinge og syge stode opførte paa Listerne, og de øvrige maatte stadig udrede Skatterne ogsaa for hine. I Aaringer havde der hersket Misvæxt, Skatteopkræveren tog Hest og Ko, Brød- og Sædekorn fra Bonden, mange døde af Hunger, endnu flere flygtede over Grænserne; det var kommet saa vidt, at Regimenterne, som fik anvist deres Kvarterer i Landsbyerne, ikke længer fandt beboede Hytter i tilstrækkeligt Tal. Alle anerkjendte Tilstandene som utaalelige, enhver erklærede, at der maatte raades Bod paa Nøden, men ingen vilde lægge Haand paa Værket. Det var utilstrække-

ligt at nedsætte Kopskatten fra 74 til 70 Kopeker, som Katharina paatænkte; Hærens Officerer skulde man for en Tid permittere til deres Godser, en Senator skulde berejse Provinserne med Ret til at idømme ikke blot korporlige, men ogsaa Dødsstraffe; thi ellers kunde man ikke gjøre Ende paa Embedsmændenes Tyverier. — Lige saa ynkelig stod det til med den anden Velstandskilde, Handelen, der var gaaet i fuldstændigt Forfald; man vilde forelægge Senatet en ny Toldtarif til Prøvelse; men Senatorerne forstode sig akkurat lige saa godt paa Handelen som paa Smeddekunsten. Det var almindelig bekjendt, hvorledes de fremmede Kjøbmænd mishandledes af Toldbetjentene og herved fordreves fra de russiske Havne.

Senatet anerkjendte det begrundede i Klagerne, men man var i Forlegenhed med Midlerne til at afhjælpe dem. Efter Folketællingen i 1719 skulde Kopskatten indbringe omtrent fire Millioner; men i det sidste Aar, 1724, havde den kun naaet tre Millioner, hvorfra man kunde slutte til de beskattedes fortvivlede Stilling. Hovedondet, de skattepligtiges Flugt over Grænserne, troede Senatet at kunne fjærne ved at paalægge hele Bylaget en gjensidig Kavtionsforpligtelse; denne Skatteordning, hvorved altsaa de resterende Bønder heftede for de insolvente eller bortløbne Fæller, havde allerede Peter den stores Krigskollegium opfundet og indført, og den skulde nu blot hævdes med større Strænghed for at nøde Bønderne til at passe paa hverandre. Dette raa Tvangsmiddel udgjør den Dag i Dag Hovedaarsagen til den russiske Bondestands Elendighed og tjente ogsaa paa hin Tid kun til at paaskynde Bøndernes Forarmelse. Mere gavnlig var Kopskattens Nedsættelse til 70, 60 og endelig til 47 Kopeker, og endnu mere heldbringende var Indskrænkningen af Udgifterne til Hæren og selve Hærens Formindskelse; men for at hævde den ydre Magtstilling, Peter I. havde skabt, behøvede man netop den Hær, der var saa trykkende for Landets daværende Tilstand, og

hvis Rækker ikke let lode sig fylde paa Grund af de stadige Desertioner. Peters Forordning, i Følge hvilken hver livegen, der frivillig meldte sig, blev antagen som Soldat og fri ved sin Indtrædelse i Tjenesten, var naturligvis meget trykkende for Grundejeren; men skjønt Senatet strax efter Peters Død udtalte sig for Ophævelsen af denne Forordning, vovede Gehejmeraadet dog ikke at indrømme denne Fordring for at kunne fyldestgjøre Kravet paa Mandskab.

(Forts.)

Ferdinand von Schill.

(Slutn.)

III.

Det var Schills Plan først at bemægtige sig Fæstningen Magdeburg, der den Gang hørte til Kongeriget Westfalen, og som kun var svagt besat af franske Tropper. Baade i militær og politisk Henseende var denne Plan rigtig; Schill vilde herved vinde et fast Udgangspunkt for videre Operationer i Landet, og det vilde gjøre et godt Indtryk paa Folkestemningen i Tyskland, at hans første Foretagende var rettet mod den forhadte Konge af Westfalen. Man maa derfor i høj Grad undre sig over, at Schill pludselig opgav denne Plan og vendte sig mod Wittenberg for at gaa over Elben ved denne By; han lod derved en gunstig Lejlighed til at opnaa store Fordele gaa tabt og víste klart, at der ikke laa en bestemt gjennemtænkt Operationsplan til Grund for hans Foretagende. Dette bekræftedes yderligere ved, at han i Steden for at tage Wittenberg, hvad han med Lethed kunde have gjort, indlod sig i Underhandlinger med Fæstningens sachsiske Kommandant, hvorved han skaffede sig uhindret Overgang over Elben. Schill erklærede selv, at Grunden til hans Optræden var, at han ikke vilde begynde sit Foretagende med at udsætte en tysk By for Volds-

handlinger; men i dette Tilfælde, hvor det gjaldt en stor Sags Gjennemførelse, maatte slige Hensyn sættes til Side.

Imidlertid rykkede Schill videre til Dessau, hvor han ankom den 2den Maj og blev modtagen med Jubel af Befolkningen. Han udstedte her sin første Proklamation,*) hvori Folket opfordredes til at rejse sig i Masse, bevæbne sig med hvad der fandtes paa Stedet af Vaaben og slutte sig til ham. Den blev overalt læst med Begejstring; men det viste sig allerede her, at Frygten for Franskmændene var for stor til, at man aabenlyst turde slutte sig til Schill. Om en almindelig Folkerejsning var der slet ikke Tale, og den Bevægelse, Schills Proklamation vakte, blev brat standset ved de nedtrykkende Efterretninger, han allerede den 4de Maj fik i Bernburg, hvor Korpset da befandt sig. Schill modtog nemlig her en Skrivelse fra Berlins Guvernør, som i de heftigste Udtryk foreholdt ham hans Optræden, »hvorved han paa den uforsvarligste Maade havde kompromitteret Kongen«, og befalede ham strax at vende tilbage for at underkaste sig sin Straf. Dog sørgeligere end dette var Efterretningen om, at den østerrigske Hær under Ærkehertugen var fuldstændig slaaet af Napoleon i en Række blodige Kampe, og at Sejerherren ustandset trængte frem mod Wien. Schill indsaa strax, at hans Sag, der stod og faldt med Østerriges, nu var tabt, og forsamlede derfor Korpsets Officerer til et Krigsraad. Her meddelte han dem Sagernes Stilling og lagde ikke Skjul paa, hvor kritisk Øjeblikket var for dem. Han erklærede, at Skæbnen nu tvang ham til at opsætte sine Planer til bedre Tider, og at han derfor ansaa

*) En Bogtrykker Hormuth blev tvungen til at trykke Proklamationen med Pistolen for Brystet. Denne Voldshandling skete imidlertid efter H.'s eget udtrykkelige Ønske, i det han frygtede for ellers at komme til at dele Skæbne med den ulykkelige Boghandler Palm i Nürnberg, (se herom bl. a. Granzow „Vort Aarhundrede“ I., 141).

det for rigtigst at trække sig tilbage over Elben. At Schill raadede til denne Tilbagegang for derved at redde sine Kammerater, kan der selvfølgelig ikke tvivles om — for ham selv var Broen afkastet, og han vidste, hvilket Offer han bragte; men alle erklærede énstemmig, at de ikke vilde svigte Schill og skuffe deres Landsmænds Tillid til hans Sag; efter længe at have betænkt sig gav han da til sidst efter og bestemte sig til at fortsætte Fremrykningen.

I Krigsraadet blev der nu paa Schills Opfordring fremsat forskjellige Forslag angaaende Fremrykningen, og af disse syntes Major v. Lützows at vinde størst Bifald. Lützows Plan gik ud paa, at Korpset ufortøvet skulde søge at naa Østfriesland, hvor Befolkningen med usvækket Troskab hang ved Preussen og hadede det paatvungne, franske Herredømme; her kunde man altsaa vente kraftig Understøttelse, og det frugtbare Land kunde forsyne Korpset med rige Hjælpemidler. End videre kunde man her fra rejse Opstanden i Westfalen og Hessen og forøge Korpsets Styrke ved at drage frivillige Soldater til sig, særlig fra de opløste Regimenter i Westfalen. Ved Englands Hjælp kunde Napoleon da angribes i Ryggen, og slog Planen fejl, var det en let Sag at blive indskibet til England. Forslaget blev klart og bestemt fremsat; men Schill var ikke i Stand til at tage en afgjørende Beslutning og synes i det hele allerede paa dette Tidspunkt at være kommen i en sygelig og pirrelig Tilstand, saa at han ikke kunde finde sig i andres Raad. I sidste Øjeblik erklærede han endelig, at det først og fremmest gjaldt om at møde det Angreb, der truede fra den franske Garnison i Magdeburg, hvorom man under selve Krigsraadet fik Efterretning. Han ansaa det for en Fejghed ikke at angribe Fjenden nu, og Korpset marcherede derfor den 5te Maj mod Landsbyen Dodendorf, hvor man ventede at støde paa Fjenden.

Kommandanten i Magdeburg, den franske General Michaud, var nemlig imidlertid bleven nøje underrettet om,

hvor ringe Schills Styrke var, og havde derfor besluttet at angribe ham i aaben Mark med et Detachement af Besætningen paa c. 1100 Mand. Dette havde taget Stilling ved Dodendorf, 1 Mils Vej syd for Magdeburg, og her stod nu den første Kamp. Schill havde haabet at kunne bevæge de westfalske Tropper i Detachementet til Frafald; men den Parlamentær, han sendte frem, blev skudt, og han gav derfor strax Ordre til Angreb. Det schillske Rytteri kæmpede med stor Tapperhed, og Schill selv var overalt til Stede, hvor Kampen var haardest. Vi skulle i øvrigt ikke dvæle nærmere ved Fægtningen, der i militær Henseende er interessant derved, at der paa den ene Side kun fandtes Rytteri, paa den anden kun Infanteri. Denne Omstændighed indvirkede i høj Grad paa Kampens endelige Udfald, i det Schills Mangel paa Infanteri gjorde, at han ikke kunde udbytte de vundne Fordele, hvor tappert end hans 500 Ryttere kæmpede. Han rykkede derfor henimod Aften tilbage, medens Fjenden i Løbet af Natten rømmede Dodendorf og vendte tilbage til Magdeburg.

Denne Fægtning havde lært Schill, at han maatte søge at skaffe sig en virkelig Infanteristyrke, hvis han vilde udrette noget af Betydning, og han tilbragte derfor de nærmest følgende Dage med at indøve de frivillige, der sluttede sig til ham, og sørge for Udrustning til det Infanteri, han vilde organisere. Naturligvis sluttede mange hjemsendte Soldater og Æventyrere sig til Korpset; men det Billede, Schill havde udmalet sig af en almindelig Folkerejsning, svarede — som allerede omtalt — langt fra til Virkeligheden. Efterretningen om Østerrigernes nye Nederlag ved Donau og Napoleons Indtog i Wien fremkaldte almindelig Modløshed i Tyskland, og selv Schills personlige Nærværelse i de Egne, hvor der først og fremmest var Begejstring for hans Sag, formaaede intet mod Frygten for Følgerne af en Opstand mod den almægtige Sejerherre. Denne Frygt blev endnu større, da Kong Jerôme

i Cassel lod udstede et Dekret, der befalede alle Militær- og Civiløvrigheder at søge at bemægtige sig Schill, død eller levende, og udlovede en Belønning paa 10000 Francs for hans Paagribelse. Schill svarede herpaa ved at udstede en Proklamation, der helt igjennem — i Modsætning til Jerômes Dekret — er holdt i en værdig Tone, og hvori det bl. a. hedder: »I vide, at jeg ikke kommer for at berøve eder den Smule, man endnu ikke har frataget eder, eller for at forøge den Elendighed, hvori en fremmed Nation har bragt eder. Jeg kommer ikke til eder i Spidsen for en Røverbande, som der siges (i Dekretet), men i Spidsen for Tysklands tapreste og ædleste Mænd, der ere beredte til at ofre alt, hvad der er dem dyrebart, for at gjengive eder de Rettigheder, I have mistet, og eders gamle Forfatning. Jeg kommer for at hævne eder, for at befri eder fra det Aag, en fremmed Erobrer har lagt paa eder, og som I hidtil med Skjændsel have baaret.«

Vilde end under andre Forhold denne Proklamation have bidraget til at løfte Modet hos Befolkningen, faldt den dog nu til Jorden uden Virkning, da samtidig Efterretningen kom om den preussiske Regerings Stilling til Schills Foretagende. Den 8de Maj var der nemlig udgaaet en Parolbefaling fra Königsberg, hvori den preussiske Konge i de stærkeste Udtryk desavouerede Schill og hans Foretagende og opfordrede alle til at opretholde Ordenen; denne Parolbefaling efterfulgtes den 14de Maj af en paa højere Ordre udstedt Bekjendtgjørelse fra Guvernøren i Berlin, der truede med de strængeste Straffe for »Forbrydelser« af lignende Art som Schills. Hermed var Dødsdommen afsagt over Befolkningens Deltagelse for Schills Sag, og ingen begejstrede Proklamationer kunde kalde den til Live. Det saae nu mørkt ud for Schill, og man kan ikke undres over, at hans Sind kom i heftigt Oprør under disse Forhold; derimod maa man beklage, at denne Sindstilstand forøgede hans Stivsind i saa høj Grad, at han aldeles ikke vilde

indlade sig paa Forhandlinger med den bekjendte Major Grolman, der netop paa den Tid kom til ham og tilbød ham sin Tjeneste. Denne højtbegavede Mand, der senere som General skulde blive saa berømt, udviklede en klar Operationsplan for Schill og søgte at bevæge ham til at opgive den Plan, han nu havde fattet, nemlig at vende sig mod Mecklenburg — men Schill vilde intet høre.

Et Lyspunkt var der dog i disse mørke Dage, et Øjeblik, hvori Schill atter hengav sig til Drømme om en lys Fremtid og glemte sin fortvivlede Stilling. Det var den 12te Maj, da hans gamle Infanterister fra Colberg forenede sig med ham efter at have forladt deres Garnison i Berlin.

Da man i Berlin først fik at vide, hvad Schills Udrykning til Felttjenesteøvelse hin 28de April betød, kom Sindene selvfølgelig i stærk Bevægelse, og overalt følte man baade blandt civile og militære en levende Deltagelse for hans Foretagende; men især gjaldt dette den »lette Bataillon von Schill«. Denne Afdeling stod — som tidligere omtalt — ikke under Schills Befaling, men bar hans Navn, og saa vel Officerer som Mandskab hang med ubeskrivelig Kjærlighed og Troskab ved ham. Ved den første Efterretning om hans Afmarche kom der stor Uro blandt Soldaterne, og efter længe at have vaklet mellem deres militære Pligt og Hengivenheden for Schill besluttede de at følge ham og dele hans Skæbne, hvorefter Løjtnant v. Quistorp i Spidsen for 150 Mand forlod Berlin den 4de Maj. Efter mange Besværligheder lykkedes det dem den 12te Maj at forene sig med Schill i Arneburg, hvor Korpset da befandt sig, og de bleve naturligvis modtagne med uendelig Jubel. Schill red selv Afdelingen i Møde og førte den ledsaget af Regimentsmusikken til Byens Torveplads, hvor han holdt en ildfuld Tale. Han takkede Soldaterne for deres Trofasthed mod ham og forsikrede dem, at det »hverken var Ærgjerrighed, Egennytte eller barnagtig Lyst

til Æventyr, men kun hans rene Kjærlighed til Fædrelandet, der havde bragt ham til det afgjørende Skridt«; heller ikke vilde han stikke Sværdet i Skeden, før han havde tilbageerobret hvert Stykke af de tabte Provinser eller fundet Døden under dette. Men var det hans Skæbne at gaa Undergangen i Møde, »nun! auch dann noch sei ein Ende mit Schrecken einem Schrecken ohne Ende vorzuziehen!«*) Denne Dag var efter Schills egen Erklæring den lykkeligste i hans Liv og tillige havde den Indflydelse paa Befolkningen, hvis Mod igjen steg, saa at talrige frivillige meldte sig til Korpset, hvorefter man begyndte Organisationen af en større Infanteristyrke.

Under alt dette havde Napoleon imidlertid faaet saa mange overdrevne Beretninger om Betydningen af det schillske Foretagende, at han blev sat i Uro og fandt sig foranlediget til at udstede en Bekjendtgjørelse, der er et talende Bevis paa, hvad Napoleon formaaede at præstere i Retning af giftig Usandfærdighed, naar det gjaldt om at fremme hans egne Planer. Det hedder bl. a. heri: »En Person ved Navn Schill, en Slags »brigand«, der i det sidste preussiske Felttog har dynget Forbrydelser paa sig og opnaaet Majors Rang, er deserteret fra Berlin med sit Regiment og har begivet sig til Wittenberg, hvilken By han har indesluttet. Guvernøren i Berlin har ved Parolen erklæret ham for Desertør. Denne latterlige Bevægelse var forud aftalt med det Parti, der vil sætte alt i Oprør i Tyskland. Hans Majestæt har beordret Oprettelsen af et Observationskorps ved Elben, der skal staa under Befaling af Hertugen af Valmy og være 60000 Mand stærkt; Korpsets Avantgarde har allerede sat sig i Bevægelse

*) Dette var S.'s Yndlingsudtryk, som han ved mange Lejligheder brugte, og som jo ogsaa til sidst fik Anvendelse paa ham selv.

mod Hanau.« *) Ogsaa Guvernøren i Magdeburg, General Michaud, begyndte at blive alvorlig bekymret for en almindelig Opstand i Egnen og udstedte ligeledes en Bekjendtgjørelse, hvori han opfordrede Indbyggerne til ikke at tro paa Schill, der kun var en Oprører mod Preussen og handlede mod Kongen af Preussens Befalinger.

At Napoleon vilde stille »et Observationskorps ved Elben«, er dog et Tegn paa, at han ikke underkjendte Schills fjendtlige Optræden. Tillige havde han heller ikke forsømt at se sig om efter nærmere Hjælp og derfor beordret de hollandske Hjælpetropper under General Gratien, der stod langs Weseren, til hurtigst mulig at forene sig og rykke frem. Før den 20de Maj var det imidlertid Gratien umuligt at kunne naa Elben, tilmed da de hollandske Tropper befandt sig i den sletteste Tilstand og manglede alle militære Fornødenheder. Efter alt at dømme maa man antage, at Schill har været uvidende om dette, da han ellers paa en utilgivelig Maade har ladet en gunstig Lejlighed til at overfalde de adsplittede fjendtlige Tropper gaa tabt; men som tidligere omtalt, var al hans Opmærksomhed hen-

*) En preussisk Militærforfatter udtaler sig saaledes om Napoleons Bekjendtgjørelse: „Man behøver næppe at sige, at denne indeholder lige saa mange Løgne som Ord. Schill var ingen „brigand“, men en preussisk Officer; han havde i den sidste Krig ikke „dynget Forbrydelser paa sig“, men paa den ædleste Maade bedækket sig med Hæder. Hans Foretagende syntes ikke Napoleon „latterligt“; thi da havde det dog været endnu latterligere at sætte 60000 Mand i Bevægelse for at undertrykke det. Det patriotiske Parti vilde ikke „sætte Tyskland i Oprør“, men simpelthen jage deres Tyran og Blodsuger ud af Landet . . . . Politisk interessant er det Sted, hvor Napoleon tydelig fremhæver, at Kongen af Preussen har erklæret Schill for en Desertør. Herved undskylder han paa Forhaand Kongen; thi Napoleon vilde paa det Tidspunkt ikke have Krig med Preussen, da Østerrige først skulde ødelægges. Havde Napoleon ønsket Krig med Preussen, vilde han næppe have ladet denne Lejlighed gaa fra sig.“

vendt paa Mecklenburg, og han holdt trods alle Forestillinger urokkelig fast paa sin Plan om at kaste sig ind i denne Provins, hvor han haabede at finde betydelige Hjælpemidler til videre Foretagender.

Schill mente at burde skaffe sig et fast Støttepunkt for de Operationer, han nu vilde foretage, og havde hertil udset den lille Fæstning Dömitz, som han derfor ved et rask Angreb erobrede den 16de Maj; talrige Strejfskarer bleve her fra udsendte i Omegnen, der alle optraadte med en forbavsende Dristighed. Det viste sig imidlertid ved nærmere Eftersyn, at Dömitz aldeles ikke svarede til de Forhaabninger, Schill havde gjort sig om den, og at den særlig var i en alt for elendig Tilstand til at kunne benyttes som Vaabenplads. Muligheden for at holde sig længere ved Elben blev Dag for Dag ringere, og Korpsets mislige Stilling medførte, at Schill nu maatte tage den afgjørende Beslutning. Endnu havde det været muligt for ham at realisere Lützows Plan fra Krigsraadet i Bernburg, nemlig at gaa over Weseren og kaste sig ind i Østfriesland; men Schill havde bidt sig fast i den Tanke, at det var England, der skulde hjælpe ham i hans mislige Stilling, og at han derfor maatte kaste sig ind i en af Østersøstæderne, hvor fra han med Lethed kunde sætte sig i Forbindelse med den engelske Flaade og aftale en fælles Plan til videre Foretagender. Ingen By syntes at tilbyde saa mange Fordele i denne Retning som Stralsund med Øen Rügen i Ryggen, og her hen besluttede da Schill at føre sit Korps. Ved denne Beslutning maatte han kunne indse, at han dermed spærrede alle Veje til Frelse for sig, undtagen den højst uvisse, der endnu stod ham aaben, hvis England vilde række ham en hjælpende Haand. Fra Vest rykkede en fransk og en hollandsk Hær imod ham, det preussiske Territorium, som han ikke turde betræde, laa syd for ham, og imod Øst havde han den svenske Provins Forpommern, hvor fra han ingen Hjælp kunde vente, da Sverige førte en ulykkelig

Krig med Rusland. Endelig fik han ogsaa mod Nord en ny Fjende, i det Danmark som Frankrigs allierede blev tvungen til at deltage i Kampen mod Schill, da dennes Operationer i Nordtyskland begyndte at blive faretruende. Fra alle Sider truedes nu Schill med Undergang.

Medens Hovedstyrken af Korpset nu rykkede mod Stralsund, udsendte Schill flere mindre Afdelinger, der paa forskjellig Maade skulde søge at vildlede Fjenden med Hensyn til Marcheretningen og at fastholde ham ved Elben. Samtidig sendte han to af sine Venner, den ene til London, den anden til Admiral Saumarez, Chefen for den engelske Østersøflaade, for at indlede Underhandlinger om Hjælp; de naaede imidlertid kun til Hamburg og erfarede her nogle Dage efter Katastrofen i Stralsund. For yderligere at skuffe Fjenden skulde Dömitz holdes saa længe som mulig, et Vovestykke, som en af de dumdristigste schillske Officerer, Løjtenant François, paatog sig og udførte paa den mest glimrende Maade. Det lykkedes ogsaa Schill ved disse forskjellige Manøvrer at bringe General Gratien til at tro paa, at Hamburg eller Lübeck truedes med Angreb, saa at han i flere Dage var i Uvished om, hvor hen han skulde vende sig. Og da nu Schill fra Wismar, hvor hen Korpset var naaet den 21de Maj, sendte nogle Eskadroner mod Gadebusch, der skød Forposter helt frem til Elben, trak Gratien sine Tropper, der vare i Færd med at gaa over Elben, tilbage og rykkede mod Lüneburg. Schill marcherede nu sikkert videre mod Rostock, der strax overgav sig; han rykkede ind i Byen den 22de og satte sig i Besiddelse af en Mængde Vaaben, Beklædningsgjenstande m. m. For imidlertid saa hurtig som mulig at naa Stralsund besluttede han at efterlade de syge og Trainet i Rostock og selv ile videre; de enkelte Detachementer, der endnu ikke vare vendte tilbage fra deres Strejftog, skulde samles her, og alle Afdelinger m. m. skulde under Befaling af Løjtenant v. Bärsch begive sig til Warnemünde, lægge Beslag paa

hvad der fandtes af Skibe her og indskibes til Rügen. Her skulde Bärsch opbyde Landeværnet og derefter forene sig med Schill i Stralsund.

Den 24de Maj om Morgenen rykkede Schill mod Stralsund. Denne Bys Besætning bestod af Franskmænd, Mecklenburgere og Polakker under Befaling af den franske General Candras; Fæstningsværkerne vare imidlertid i den sletteste Forfatning, og Candras besluttede derfor, da han fik Efterretning om Schills Fremrykning, heller at gaa ham i Møde, end at forsvare sig i Fæstningen. Han havde saa megen mere Grund dertil, som der tilbød sig en fortræffelig Stilling for ham bag den lille Flod Recknitz — en Stilling, som ikke kunde omgaas, og hvor han mente at kunne holde Schill Stangen, saa længe, indtil de danske og hollandske Tropper kunde falde ham i Ryggen. Schill indledede Fægtningen med en heftig Kanonild, og under denne lykkedes det en Afdeling Infanteri ved Hjælp af en Baad, der var ført med fra Rostock, at komme over Recknitz og rette en levende Ild mod Fjendens venstre Fløj. Herved opstod der Forvirring, hvoraf Schill strax benyttede sig til i Spidsen for 150 Husarer at sprænge ind paa Fjenden, der nu skyndsomst tog Flugten. Sejren var fuldstændig og havde kostet Fjenden et stort Tab af døde og saarede foruden 600 Fanger, medens Schill kun havde ganske faa døde og saarede. Efter denne smukke Kamp ilede han strax til Stralsund, hvis Skæbne selvfølgelig nu var afgjort.

I Stralsund havde man ingen Anelse om den nys stedfundne Kamp, men var tvært imod tidlig om Morgenen den 25de Maj i Færd med at fejre Efterretningen om Napoleons Indtog i Wien under Trommehvirvler og Kanonsalut. Bestyrtelsen var derfor stor, da Schill pludselig viste sig i Byen med nogle faa Ryttere, kort efter fulgt af det øvrige Korps. Om nogen større Modstand kunde der ikke være Tale; men det franske Artilleri, som Candras havde efterladt i Byen. gjorde dog et fortvivlet Forsøg paa at spærre

Vejen for Schill; efter en Times haardnakket Kamp bleve de tapre Artillerister imidlertid nedhugne, og Schill var Herre i Byen. Han lod nu strax Proklamationer opslaa, der forkyndte, at han tog Fæstningen og Provinsen i Besiddelse i den retmæssige Herres — den svenske Krones — Navn, og at han ligeledes i dennes Navn indkaldte Rügens Landstorm til Møde i Stralsund.

Stralsund havde tidligere været en betydelig Fæstning, som selv Wallenstein under Trediveaarskrigen forgjæves havde belejret; siden var den imidlertid kommen i slettere og slettere Tilstand, og Franskmændene havde endelig ladet Fæstningsværkerne til Dels ødelægge, da de bemægtigede sig Svensk-Pommern i 1807. Schill opbød nu ethvert Middel for atter at sætte Fæstningen i Forsvarsstand, og han haabede at have faaet tilstrækkeligt Forspring for Forfølgerne til, at dette kunde lykkes ham. I Dagene fra den 26de til den 30te Maj arbejdedes der med feberagtig Iver paa Forskansningerne overalt i Fæstningen, og Resultatet var da ogsaa saa godt, at flere af de fjendtlige Officerer erklærede, at de dog maaske maatte have begyndt en langvarig Belejring, hvis Schill havde haft længere Tid til sin Raadighed. Den Energi, han her udfoldede, taler tilstrækkelig for, at deres Anskuelser maa forkastes, som have ment, at Schill kun søgte ind i Stralsund efter at have opgivet alt Haab om et lykkeligt Udfald af sit Tog, og at han her i sin Fortvivlelse vilde søge den »Ende mit Schrecken«, han saa ofte havde talt om; men vilde en Mand med Schills udprægede Følelse for andres Ulykker ikke betænke, at den Død, han søgte under Stralsunds Ruiner, vilde koste mange tapre Soldaters og uskyldige Borgeres Blod? Vi behøve ikke at anstille Gisninger herover, thi der foreligger et historisk Vidnesbyrd om, at Schills Tanker vare langt fjærnede fra Død og Undergang. Saragossas heltemodige Forsvar mod Franskmændene havde

netop paa den Tid opfyldt hele Evropa med Beundring og særlig i høj Grad opflammet Schills Begejstring; med sin levende Indbildningskraft troede han, at Skæbnen havde forundt ham bag Stralsunds Volde at føre et lignende Forsvar som Spanierne i Saragossa, og han var overbevist om, at hans lille, tapre Skare her kunde optage Kampen med den langt overlegne Fjende. Endnu den 30te om Aftenen skriver han derfor et længere Brev til Ærkehertug Karl af Østerrige, hvori han meddeler ham Sagernes Stilling, »at han haabede snart at kunne gjøre Stralsund til en saadan Fæstning, at den »gleich einem anderen Saragossa« kunde forsvares ikke blot mod den nu fremrykkende Fjende, men ogsaa mod en større Hær saa længe, indtil Englænderne kunde komme ham til Hjælp.« Derfor modsatte han sig ogsaa med Haardnakkethed de Forslag, hans Venner gjorde ham om at benytte de mange Skibe, der fandtes, til at indskibe Tropperne og derefter opsøge den engelske Flaade.

Der var imidlertid bl. a. den store Forskjel mellem Saragossa og Stralsund, at medens i den førstnævnte By Indbyggerne af yderste Evne deltoge i Forberedelserne til Forsvaret og i selve Kampen, forholdt Stralsunds Borgere sig meget kølige — for ikke at sige fjendtlige — mod Schill. Der fandtes hos dem ingen særlig Begejstring for Tysklands Sag, og desuden ansaa de Schills Foretagende for ganske haabløst. Hertil kom, at der i selve det schillske Officerskorps herskede stor Misfornøjelse med deres Førers Planer, og særlig harmede det Rytterofficererne at skulle modtage et Angreb bag Volde og Grave, hvor de afskares fra at tage den Del i Kampen, de helst ønskede. Schill maatte flere Gange træde op mod den voxende Misfornøjelse i Korpset, og endnu den 30te Maj udgav han en Parolbefaling, hvori han stærkt dadlede Tonen i Officerskorpset og opfordrede til Enighed og Sammenhold.

Imidlertid rykkede Fjenden mod Stralsund. General

Gratien var rykket ind i Hamburg med 3000 Mand hollandske Tropper og havde her fra sat sig i Forbindelse med den danske General Ewald i Lübeck, der af den danske Regering havde faaet Ordre til at deltage i Kampen mod Schill. Den 27de forenede de danske og Hollænderne sig og udgjorde nu tilsammen over 5000 Mand, mod hvilken Styrke Schill kun havde c. 1650 Mand at stille (800 Infanterister, 800 Ryttere og c. 50 Artillerister); Resten af Korpset (c. 1100 Mand) var dels detacheret til Rügen, dels efterladt i Rostock, som tidligere omtalt. Den 30te Maj var Fjenden naaet til nogle Landsbyer, 3 Mile fra Stralsund, hvor Tropperne kantonnerede Natten mellem den 30te og 31te. Da Efterretningerne herom kom til Stralsund, og man tillige fik at vide, at de fjendtlige Tropper hengave sig til en mærkværdig Sorgløshed og aldeles ikke tænkte paa at sikre sig, søgte flere Officerer at bevæge Schill til at udføre et Overfald om Natten, som paa Grund af hans overlegne Rytteri utvivlsomt vilde faa et godt Udfald og muligen bringe den fjendtlige Hær i Opløsningstilstand; men Schill vilde intet høre herom.

Den 31te Maj Kl. 4 om Morgenen rykkede Avantgarden for det forenede dansk-hollandske Korps mod Stralsund. Adgangen til Fæstningen kan kun ske ad tre forskjellige Dæmninger, der føre til Fæstningsportene mod Nord, Vest og Syd. Schill havde med Sikkerhed ventet Angrebet fra Vest — mod »Tribseer«porten — eller muligen fra Syd, medens derimod et Angreb fra Nord forekom ham usandsynligt; han havde derfor anvendt den knappe Tid, der var ham levnet til Befæstningsarbejderne, paa at gjøre Anlæggene ved de to førstnævnte Fronter saa stærke som muligt, medens Forskansningerne mod Nord langt fra vare fuldendte, ligesom der ogsaa her fandtes det mindst øvede Mandskab. Fjenden havde imidlertid lagt den Angrebsplan, at der kun skulde foretages Skinangreb mod Vest og Syd,

medens Hovedangrebet under General Ewald skulde ledes fra Nord — mod »Knieper«porten.*)

Ved »Tribseer«porten modtoges Fjenden af en heftig og velrettet Ild, der nødte ham til at gaa tilbage. Angrebet blev dog fortsat nogen Tid for at styrke Schill i hans Mening om, at Hovedkampen skulde foregaa her. Dette lykkedes ogsaa saa godt, at Schill ingen Anelse havde om, at General Ewald var rykket mod den nordlige Port og efter en kort Kamp havde tiltvunget sig Adgang til Fæstningen. De schillske Tropper, der fandtes ved »Knieper«-porten, gjorde tapper Modstand og fortsatte Kampen i Gaderne; 12 Jægere kastede sig ind i det gamle Porttaarn og beskøde Fjenden med Raseri, men bleve alle nedhuggede, da de ikke vilde overgive sig. Paa lignende Maade fortsattes Kampen overalt, hvor de schillske Jægere kunde gjøre en kort Modstand, medens den indkaldte Landstorm fra Rügen strax flygtede.

Schill opholdt sig ved »Tribseer«porten, da han fik den overraskende Efterretning om Angrebet fra Nord og allerede hørte Kamptummelen i Gaderne. Øjeblikkelig ilede han afsted for at samle Reserverne og kaste sig mod den frembrydende Fjende; paa Vejen stødte han paa Husarafdelingen under Løjtenant v. Brünnow, der bad om Tilladelse til at lade Rytteriet gjøre et Indhug, men fik det karakteristiske Svar af Schill: »Erst sollen sie sich die Hörner ablaufen, dann will ich über sie herfallen und ihnen den Kehraus machen. Stralsund sollen sie nicht bekommen und wenn ihrer noch einmal so viel wären!« Havde Schill imidlertid her fulgt Brünnows Raad og ladet Husarerne gjøre et Indhug, medens det endnu var Tid, var dog maaske Kampens Udfald blevet tvivlsomt; nu gik det gunstige Øjeblik tabt og kom ikke

---

*) Rygtet fortalte, at General Gratien Natten forud af en Bonde, der havde været Skansearbejder i Fæstningen, havde faaet Underretning om, at „Knieper"porten var det svageste Punkt.

mere tilbage. Forgjæves søgte han at samle Reserverne og rykke frem mod »Knieper«porten; hans Korps var opløst og sloges i adsplittede Flokke med de fjendtlige Tropper, som i større og større Antal trængte ind i Fæstningen. Den rolige og bestemte Overledelse, som alene kunde udgaa fra Schill, manglede, og Forvirringen steg stedse. Selv sprængte han som en rasende i Spidsen for nogle Husarer om i Gaderne og huggede alt ned, hvad der vilde standse ham. Til en Officer, der mødte ham og spurgte om, i hvilken Retning Tilbagetoget skulde gaa, raabte Schill: »Wollt und könnet ihr euch retten, so thut es, wollt ihr aber sterben, so sterbt mit mir!« Under denne vilde Jagt i Gaderne kom han i Haandgemæng med nogle danske Husarer og fik et Sabelhug i Hovedet; han vilde nu vende om, men stødte da paa nogle Hollændere, der vare i Færd med at vaske Blodet af en saaret schillsk Soldat. Denne gjenkjendte sin Chef og raabte: »Der er Schill!«; i samme Øjeblik skød en af Hollænderne den haardt saarede Schill en Kugle gjennem Baghovedet, hvorpaa han faldt død af Hesten.

Kampen fortsattes endnu paa flere Steder i Byen med stor Heftighed, men ophørte lidt efter lidt, da Rygtet om Schills Fald udbredtes. Det var lykkedes Løjtenant v. Brünnow efterhaanden at samle 180 Husarer og 300 Infanterister, hvortil senere 21 Officerer sluttede sig; da Brünnow havde faaet Vished om Schills Død, forlangte han fri Afmarche med denne Styrke til den nærmeste preussiske Grænse eller ogsaa Kamp paa Liv og Død, hvad der havde til Følge, at Afmarchen blev ham tilstaaet, hvorefter han strax førte Styrken ud af Byen. Dette var Resten af det schillske Korps i Stralsund; naar undtages nogle enkelte Officerer og Soldater, hvem det lykkedes at undslippe, var den øvrige Del af Korpset nedhuggen eller fangen. Kl. 2 var Kampen endt og Fjenden Herre i Byen.

Vi skulle senere komme tilbage til de nærmere Om-

stændigheder ved Schills Død og Ligets Skæbne, men ville først kaste et Blik paa Levningerne af det schillske Korps. Disse bestode dels af den Styrke, som Brünnow saa kjækt førte ud af Stralsund, dels af den Afdeling, der — som tidligere omtalt — under Befaling af Løjtenant v. Bärsch havde skilt sig fra Schill i Rostock den 24de Maj for ad Søvejen at begive sig fra Warnemünde til Rügen, hvor Bärsch skulde organisere Landstormen. Han blev imidlertid forsinket ved Storm og naaede først den 30te Maj Kysten af Rügen, hvor den høje Sø hindrede ham i strax at foretage Landgangen. I Løbet af den kommende Nat fik han Ordre fra Schill til uophørlig at landsætte Mandskabet og strax afmarchere til Stralsund; men inden det endnu var ham muligt at naa Land, kom Budskabet om Blodbadet i Stralsund og Schills Død. Han blev da paa Stedet saa længe, indtil han fik samlet den største Del af de schillske Tropper, der fandtes paa Øen, og sejlede derefter uhindret til Svinemünde. Her fik han Tilladelse af den daværende kommanderende General i Pommern, Blücher, til at landsætte Afdelingen paa den Betingelse, at saa vel Officerer som Underofficerer og Mandskab paa Naade og Unaade overgave sig som Krigsfanger til den preussiske Konge; den samme Skæbne maatte Brünnows Afdeling underkaste sig. Herefter bleve Underofficerer og Mandskab fordelte til andre preussiske Regimenter, og samtlige Officerer — 53 i Tallet — begave sig efter Ordre til Colberg for her at stilles for en Krigsret. Den Dom, Krigsretten afgav, var saa mild og skaanende som mulig, og den var baseret paa den — fra et militært Synspunkt — fuldstændig rigtige Opfattelse, at i alle militære Foretagender bliver Føreren under alle Omstændigheder den ansvarlige. Schill var imidlertid død, og man skød derfor hele Skylden for Foretagendet paa ham for at frelse de andre. I en Parolbefaling af 10de September 1809 gjorde den preussiske Konge Armeen bekjendt med Resultatet af Undersøgelserne mod de schillske Officerer

og Krigsrettens Dom; det hedder bl. a. heri: »Undersøgelsen har víst, at Major von Schill alene har været Ophavsmanden til dette Foretagende, og at han har holdt sine undergivne i den Tro, at han handlede paa kongelig Befaling — altsaa har bedraget dem. Paa ham falder derfor hele Skylden, og hans Straf vilde blive lige saa haard, som hans Forbrydelse er enestaaende, hvis ikke den Død, han fandt under Kampen i Stralsund, havde unddraget ham den. Hans undergivne, der fulgte ham af pligtskyldig Lydighed, ere frikjendte af Krigsretten, da de ikke anede hans strafværdige Hensigter og altsaa kun have gjort deres Pligt; de af hans Ledsagere, der fulgte ham af frit Valg, ere dømte til Fæstningsarrest paa forskjellig Tid, alt efter Størrelsen af deres Forseelse at regne.«

Dog det var ikke alle Schills tapre Vaabenfæller, hvem den Lod blev forundt at kunne overgive deres Sag i Kammeraters Hænder; som en sørgelig Modsætning staar deres Skæbne, der vare saa ulykkelige at falde i Napoleons og hans Kreaturers Hænder. Ved Stralsunds Erobring vare 11 Officerer og 557 Underofficerer og menige blevne Fanger og førtes efter de hollandske Troppers Afmarche til Frankrig. Samtlige Underofficerer og menige transporteredes til Brest og Cherbourg, hvor de under haarde Vilkaar maatte arbejde paa Galejerne; først i 1814, da de forbundne Magters sejrrige Hær rykkede ind i Paris, bleve de befriede fra deres sørgelige Lod og kunde efter 5 Aars Slaveri vende tilbage til Hjemmet. De 11 Officerer førtes derimod til Fæstningen Wesel og stilledes de første Dage i September for en Krigsret, der var nedsat i Følge Napoleons Ordre. Ved et Tilfælde blev det hemmelige Dekret angaaende Krigsretten bekjendt i videre Kredse, og man fik heraf at vide, hvilket Udfald Napoleon paa Forhaand bestemte den til at faa. Han bestemte nemlig i Dekretet, at de 11 Officerer af Schills Korps, der vare fangede med Vaaben i Hænder, skulde stilles for en Krigsret i Wesel, og befalede, »at man

skulde behandle og dømme dem som Røvere« (»de les traiter en brigands, de les juger comme tels«). De ulykkelige vare altsaa forud dødsdømte, og Krigsretten blev kun en intetsigende Ceremoni. Napoleon vilde statuere et Exempel for at kue den vaagnende Frihedsfølelse i Tyskland, og han greb her Lejligheden til at vise, at han vilde betragte enhver tapper og frisindet tysk Mand, der fortvivlet over Fædrelandets sørgelige Tilstand greb til Vaaben mod Tyrannen, som Røver og behandle ham som saadan. Man maa oprøres ved Tanken om, at franske Officerer i den Grad kunde glemme Retfærdighedens simpleste Love, at de ikke vægrede sig ved at være Napoleons servile Kreaturer og uden Modstand blive tapre Fjenders Bødler. Forgjæves søgte de fangne Officerers Forsvarer, Perwez, i en glimrende Forsvarstale*) at bevise deres Uskyld — over for Napoleons Vilje var ethvert Forsvar unyttigt. De dømtes efter den Artikel i den da gjældende franske Lov**), der lød: »Røveri med Vold paa offentlig Vej . . . . straffes med Døden«, og Dommen blev strax forkyndt dem. En tysk Forfatter siger angaaende denne Dom: »Ingen vil tvivle om, at Napoleon havde Ret til at lade disse Officerer skyde som Krigsfanger, men at anvende en Lov paa dem, der var bestemt til at anvendes mod Rovmordere og Stratenrøvere, var en saa oprørende Maade at bedømme deres Optræden paa, at man vanskelig forstaar, hvorledes franske Officerer kunde afgive deres Stemme for en saadan Dom . . . . kunde forglemme, at disse Mænd ikke havde søgt egen Fordel, men i aaben

---

*) Perwez: „Défense des officiers de la troupe de Schill ou justification de Schill et de ses adhérents“ (Wesel 1835). — Perwez paadrog sig ved sit dygtige Forsvar Napoleons Unaade og forvistes til Lüttich, hvor han blev sat under Politiets Opsyn.

**) Artiklen lyder i sin Helhed saaledes: „Les vols commis à force ouverte ou par violence, sur les routes et voies publiques, ceux commis dans les maisons habitées, avec effraction extérieure ou escalade, seront punis de mort.“

Kamp sat Livet ind for deres Landsmænds dyrebareste Ejendom. Deres Forbrydelse kunde derfor af retfærdige Dommere og fremfor alt af Soldater kun dømmes som militær-politisk, og det er klart, at der ved denne Dom skete et Brud paa de hellige Love, som Fornuft og Retsfølelse skabe Folkene.«

Allerede 1 Time efter Dommens Afsigelse foregik Exekutionen — den 16de September 1809 Kl. 1 om Middagen. Bundne to og to til hinanden gik de kjække Soldater under Trommehvirvler til Bestemmelsesstedet, hvor 3 nys opkastede Grave ventede dem, og stillede sig i Række ved Siden af hverandre*); lige over for dem stod de 66 franske Soldater, for hvis Kugler de skulde falde, »6 Skud for hvert preussisk Hjærte!« Trommehvirvlerne ophørte. En fransk Officer vilde paa ny oplæse Dommen for dem, men de bade ham standse Oplæsningen. Som sidste Gunst udbad de sig derpaa, at de maatte modtage Døden uden at bindes for Øjnene og selv give Tegnet til Exekutionen — det blev tilstaaet dem. Endnu en Gang omfavnede de hinanden, blottede Hals og Bryst og raabte med høj Røst: »Leve vor Konge, leve Preussen!«, hvorpaa en af dem kastede Huen i Vejret som Tegn. I samme Øjeblik rystedes Luften af 66 Geværskud, og Krudtdampen lagde sig »som et Liglagen« over de faldne. Ti af dem laa døde paa Jorden, men Albert von Wedell havde kun faaet den ene Arm knust. Han rejste sig op og raabte til Soldaterne: »Sigt bedre paa et preussisk Hjærte!« Nye Folk traadte frem, og han sank til Jorden ved Siden af de andre. De blodige Lig bleve strax afklædte og kastede i Gravene.

Da senere Wesel befriedes fra det franske Herredømme,

*) De 11 Officerer vare alle i en Alder mellem 18 og 30 Aar; flere af dem tilhørte gamle bekjendte Soldaterfamilier, hvis Navne endnu findes i den tyske Hær, bl. a. de tvende Brødre Carl og Albert von Wedell (23 og 20 Aar).

blev der paa Gravstedet plantet forskjellige Træer, der indhegnedes; men Tanken om et Mindesmærke lod sig den Gang ikke realisere. Først i 1833 fik nogle Fædrelandsvenner Tilladelse af Regeringen til at udstede en Opfordring til Nationen om at rejse de faldne Helte et Mindesmærke. Tanken vandt Bifald overalt, og den 16de Septb. 1834 — 25 Aarsdagen for deres Død — indviedes et overordentlig smukt Mindesmærke med stor Højtidelighed.

Som tidligere omtalt, fik Schill et Skud i Baghovedet af en hollandsk Soldat og faldt strax død af Hesten. Hollænderne styrtede sig over Liget, som de udplyndrede og mishandlede med Bajonetstik, hvorefter de bragte det til General Gratien, der lod det føre til Byens Raadhus. Her blev forskjellige Personer, der havde kjendt Schill, tillige med flere fangne Soldater tilkaldte for at bekræfte Ligets Identitet; men dette var saa frygtelig mishandlet, at ingen bestemt turde erklære det for at være Schills*). Endelig mente dog en tilstedeværende at have fundet et Kjendetegn paa Liget, som bekræftede, at det var Schills, hvorefter det blev bragt til et nærliggende Hus og en Skildvagt udstillet ved dette.

Gratien havde Ordre til at lade Schills Hoved skille fra Kroppen og sende det til den westfalske Regering; hvor

---

*) I Stralsund tvivlede mange om Schills Død. særlig fordi man ikke kunde finde den Hest, han red hin Dag. Rundt om i Landet udbredte sig — nærmest blandt de lavere Klasser — det Rygte, at Schill ikke var død, men at det lykkedes ham at undslippe til Bagpommern, hvor han opholdt sig i nogen Tid og blev helbredet for sine Saar. Derefter skulde han paa et engelsk Skib være kommen til Barbados, hvor han levede ukjendt af alle, for først at træde frem igjen, naar Timen til Fædrelandets Befrielse var kommen.

oprørende denne Handling end maa forekomme ethvert Menneske, blev den dog virkelig udført, hvorefter Hovedet i et Glas med Spiritus blev sendt til Cassel. Man kan dog ikke lægge General Gratien dette til Last, men kun beklage, at han saa ængstelig udførte en Ordre, der var dikteret af Raahed og Grusomhed. Han har sikkert selv følt Afsky for denne Handling, og man har ogsaa i følgende lille Træk et Bevis paa, hvorledes han dømte Schill. Da nemlig en af Byens ansete Beboere takkede ham, fordi han havde befriet Stralsund for denne »brigand«, fór Gratien op og udbrød: »Schill ne fut pas brigand, il fut héros!«

Efter at Hovedet var skilt fra Kroppen, blev denne sænket i Jorden den næste Dag (1ste Juni) paa Politiets Foranstaltning. Det hovedløse Lig blev kastet paa en Vogn og transporteret til Kirkegaarden; Liget hvilede ikke i en Kiste og var ikke engang indhyllet i et Klæde; denne sidste Haan mod en tapper Fjendes lemlæstede Lig skyldtes den nys udnævnte Kommandant i Byen, Michelin, der personlig overbeviste sig om, at man havde udført hans Befaling, og ved denne Lejlighed ytrede: »Il faut être enterré comme un chien!«

Schills Gravsted blev upaaagtet i lang Tid; først i 1838 blev der af nogle Fædrelandsvenner anbragt en Plade paa Graven med nogle Linjer af Virgil som Indskrift, der fuldstændig kunne anvendes paa den Mand, hvis Grav de pryde. De lyde saaledes*):

Magna voluisse magnum.
Occubuit fato, jacet ingens litore truncus,
Avolsumqve caput, tamen haud sine nomine corpus.

---

*) „At have villet noget stort, er allerede stort. Han bukkede under for Skæbnen. Paa Strandbredden hviler den mægtige Krop, men blev end Hovedet berøvet det, er Legemet dog ikke navnløst.“

Schills Hoved blev, som oven for omtalt, sendt til Kong Jerôme, der atter forærede det til en berømt Naturforsker i Leyden, i hvis naturhistoriske Museum det længe opbevaredes. Trods de ivrige Bestræbelser, Schills efterladte mange Venner og Beundrere gjorde for at faa det udleveret, lykkedes dette dog først i Aaret 1837. Det blev daført til Braunschweig, hvor der samme Aar var oprejst en Mindestøtte for 14 schillske Soldater, som toges til Fange ved Stralsunds Erobring og, da de alle vare westfalske Undersaatter, paa Jerômes Befaling bleve skudte her i Juli 1809. Da nu ogsaa Schills Hoved kom her til, besluttede man at oprejse et storartet Mindesmærke for ham paa dette Sted, og Bidragene strømmede i saa rigelig Grad sammen fra hele Tyskland, at der kunde bygges et Kapel til Minde om Schill og et lille Hus til en Opsynsmand ved Kapellet, der skulde tages blandt Krigsinvalider. Det nærmest ved Kapellet liggende Terrain blev med stor Bekostning omdannet til et smukt Parkanlæg, og Kong Frederik Vilhelm III. bevilgede en betydelig Sum hertil.

Alle Vegne fra sendtes der Bidrag til Kapellets kunstneriske Udsmykkelse, ligesom ogsaa alt, hvad man kunde bringe til Veje af Schills Efterladenskaber, samledes for at opbevares som Relikvier i Kapellet; blandt Sabler, Pistoler, Klædningsstykker o. s. v., der have tilhørt Schill, findes ogsaa her den Brevtaske, Dronning Louise havde givet ham. Blandt de mange Gaver af Kunstsager til Udsmykningen kan særlig nævnes et Maleri i Legemsstørrelse af Ærkehertug Karl af Østerrige, en Gave fra Hertugen selv, et Maleri af Andreas Hofer, skjænket af Byen Innsbruck, samt en udmærket Broncebuste af Schill, en Gave fra Kong Ludvig af Bayern. Kurfyrstinden af Hessen, en født preussisk Prinsesse, sendte som Gave en Klokke med Indskriften: »Die für's Vaterland geblutet, sie sind nun bei Gott«; denne Klokke skal lyde paa forskjellige for Tyskland mindeværdige Dage, bl. a. den 20de Februar (Andreas Hofers

Dødsdag), den 31te Maj (Schills Dødsdag) og den 16de September (da de 11 Officerer bleve skudte i Wesel).

Schills Hoved var allerede den 24de September 1837 blevet indhyllet i et hvidt Klæde og nedlagt i en rigt prydet Sørgeurne, som derpaa blev sat ind i et hvælvet Rum i Mindesmærket. Først den 13de September 1840 blev Kapellet indviet med stor Højtidelighed og under megen Deltagelse fra alle Sider; samtidig blev den første Opsynsmand ved det, en gammel schillsk Soldat og Invalid, indsat i sit Embede.

Paa 50 Aarsdagen efter Schills Død blev der paa mange Steder i Tyskland afholdt Mindefester for ham, og overalt viste der sig en levende Deltagelse for disse; særlig gjaldt dette Festerne i Stralsund og i Braunschweig ved det schillske Kapel. Ogsaa i Wesel, i Dodendorf og paa flere andre Steder, hvortil der knyttede sig Erindringer fra det mindeværdige schillske Tog i 1809, fejredes 50 Aarsdagen for Begivenhederne. Paa Theatret i Braunschweig blev der den 31te Maj om Aftenen opført et fædrelandsk Drama i 5 Akter af R. Gottschall »Major von Schill«, der gjorde stormende Lykke og bragte det forsamlede Publikum til at istemme en bekjendt preussisk Nationalsang, som blev afsungen under stor Begejstring.

Det tyske Folk dvæler med særlig Forkjærlighed ved Minderne fra Frihedskampenes Tid, og hertil slutter sig naturlig Mindet om den Mand, der bragte den første Frihedsluftning med sig. For Folkebevidstheden vil Schills Handling altid staa som et kjækt Udtryk for Tidens begejstrede Frihedstrang, og ingen Kritik vil formaa at rokke ved Folkets Kjærlighed til den Helt, om hvem Digteren synger:

„Ihn sendet kein Kaiser, kein König aus,
Ihn sendet die Freiheit, das Vaterland aus!“

Chr. Blangstrup.

Biskop Bartholomæus Deichmann.

(Forts.)

III.

En Glæde og en Fordel havde Deichmann strax efter, at han havde tiltraadt sit Bispeembede i Kristiania, i det nemlig en af dem, der havde hørt til den nærmeste Kreds af hans Omgangsvenner i Viborg, Stiftamtmand Krag, Griffenfelds Svigersøn, blev udnævnt til Statholder i Norge, hvilken Udnævnelse især foranledigedes ved Deichmanns Anbefaling; ligeledes vandt han en, i alt Fald foreløbig Ven i Stiftamtmand Tønsberg; begge disse Mænd raadførte sig ofte med Deichmann om forskjellige Sager, der vedrørte deres Embeder, og man kunde i Regelen være sikker paa at faa et godt og praktisk Raad af den dygtige Biskop, som dog selv tog Skade ved saaledes at indblandes i mange verdslige Forhold, der lidet eller intet vedkom hans gejstlige Virksomhed. Der havde i saa Henseende været nok for ham at tage Vare paa i det udstrakte Stift, der var dobbelt saa stort som Kristiania Stift er nu, i det det tillige indbefattede det nuværende Hamar Stift.

I Begyndelsen har han nok visiteret og prædiket i sit Stift; men snart traadte Krigen, der førtes ind paa norsk Grund, hindrende i Vejen, og alle de Kommissioner og andre verdslige Forhold, i hvilke han, med eller imod sin

Vilje, snart inddroges, og som interesserede ham langt mere, droge snart hans Opmærksomhed bort fra den bispelige Gjerning, hvortil han var kaldet. I hans Tid var det, at der baade i Danmark og Norge begyndte at vise sig Interesse for Missionen; Hans Egede blev »Grønlændernes Apostel«, og en anden norsk Præst, Thomas von Westen, viede sit Liv til at forkynde Kristendommen for de i Norge boende Finner. Fra denne Missionsgjerning synes Deichmann at have været helt fjærn. Det var jo især i Norges nordlige Egne, at Finnerne levede; men ogsaa i adskillige Dele af Kristiania Stift fandtes der hedenske Finner, saa man skulde tænke, det maatte være Deichmann magtpaaliggende at faa disse førte til Kristendommen; men det var ikke Tilfældet; i et Brev til Missionskollegiet skildrer han de i Kristiania Stift boende Finners aandelige Tilstand som ikke værende værre end de almindelige norske Bønders. Det synes, som om Deichmann ikke har ladet sig nøje med at være lunken lige over for Missionsbestræbelserne; men at han endog ligefrem har lagt Hindringer i Vejen for dem, fremgaar af følgende Ytringer fra von Westen til Missionskollegiet: »Han (D.) skal en Gang møde for Guds Dom for de mange Finne-Sjæle i Kristiania Stift, han baade selv lader fare til Helvede og forbyder mig at frelse; jeg frygter ikke for hans Vrede, thi han tager ikke Himmerige fra mig.« Og i et andet Brev skriver von Westen: »Skulle nogle Hundrede Finners Sjæle omkomme, alene af Frygt for Deichmanns Skyld? Han maa dog ikke være større end Gud og værre end Djævelen; men skal jeg tro, at den Mand faar Lov at fordærve Guds Kirke med sin »Tanke.«« Dette er et Ordspil paa Deichmanns Svigersøn P. M. Tanche, der efter at have været Præst i Nibe i 1723 blev Stiftsprovst i Bergen og Aaret efter fik Løfte om at blive Biskop i Trondhjem ved indtrædende Vakance, hvilket Løfte imidlertid ikke blev indfriet; man mente almindelig, at han ikke øvede nogen heldig Indflydelse paa sin Svigerfader.

Snart rykkede Krigen Nordmændene rigtig ind paa Livet: i 1716, netop som Rygtet havde udnævnt Deichmann til kongelig Konfessionarius i den afdøde, fortjente Peder Jespersens Sted, faldt den svenske Hær under Anførsel af Karl den tolvte, der nu var kommen tilbage fra sit lange, tvungne og utvungne Ophold i fremmede Lande, ind i Norge; nu fortælles det, at Deichmann skal have benyttet de strategiske Kundskaber, han havde indsamlet i sin Ungdom, da han var Feltpræst i Braband, og givet de danske Hærførere adskillige gode Raad angaaende Krigens Førelse. Krigen trængte sig imidlertid snart nærmere, og da Svenskerne rykkede mod Kristiania, greb en Rædsel alle Indbyggerne, der søgte at redde sig ved at flygte, hvo der kunde; her blev det Deichmanns Gjerning at opmuntre de forsagte, saa Norges Hovedstad dog ikke blev ganske folketom; selv havde han først haft Lyst til at rejse bort og indgav til Regeringen en Ansøgning om at maatte rejse til Danmark eller til Bergens Stift, hvilket imidlertid blev afslaaet, medens der gaves ham Anvisning paa, at han, for at være sikker paa ikke at falde i Fjendens Hænder, kunde indkvartere sig i en eller anden af Stiftets Fæstninger; og som en forsigtig Mand søgte han, med Hustru og Børn, Bibliothek og anden Ejendom, sit Tilflugtssted inden for Aggershus's Fæstnings Mure. Foreløbig drev det over; men da Uvejret anden Gang trak sammen, og Kristiania igjen blev truet, maatte Deichmann i Efteraaret 1718 atter ty til Fæstningen; nu syntes alt at skulle dreje sig om, vel ikke just Danmarks eller Sveriges Existens, men derimod snarere, hvilket af Rigerne Norge skulde tilhøre. Vel var der en Del Misstemning i Norge mod det danske Herredømme; men Nordmændene gjorde i det hele taget deres Pligt, og Deichmann viser sig i sit bedste Lys i sit Forhold over for det Folk, midt i hvilket han var kommen til at leve; han skrev nogle Aar senere et veltalende Forsvarsskrift for den norske Nation; og det berettigede Ønske, der

næredes i Norge, men som først henved hundrede Aar efter blev opfyldt, nemlig om et særskilt norsk Universitet, støttede han af al Evne. En mærkværdig Begivenhed — hvor ringe den end var, saa dog mærkelig nok — indtraf, medens Deichmann, i December 1718 med bange Anelser, med Frygt for Krigens Udfald, sad og arbejdede paa den Juleprædiken, han vilde holde; en Flue eller et andet lille Insekt havde sat sig paa Papiret, han skrev paa; han trykkede paa det med Fingeren, saa Dyret syntes at være død, men da det lidt efter begyndte at røre sig, tænkte han: »Hvis det kan komme til Live igjen, er det jo efter Guds Vilje, for hvilken intet er umuligt, og han er ogsaa i Stand til at give Landet Liv igjen.« Som han just sad i disse Tanker, kom der et Budskab om, at Kong Karl var falden ved Frederikshald den ellevte December; Bispinden gik ind og meldte sin Mand dette; men skjønt han ikke helt turde stole derpaa, mente han dog, at det, der var hændet lidt i Forvejen med Fluen, kunde være som et Slags Varsel; strax efter fik han Vished i Sagen ved et Bud, Statholderen sendte ham om den for Danmark lykkelige Vending, den danske Sag saa pludselig havde taget ved den svenske Konges Død. At Deichmanns Julepræediken det Aar i en særlig Grad blev en Jubelprædiken, vil man let forstaa; den blev, mærkværdig nok, aldrig trykt, men gik omkring i mange Afskrifter. Efter hans Forslag afholdtes der rundt om i Norge Takkefest, fordi Krigens Rædsler vare forbi; men det maa siges, at det vidner om en ret Takt hos ham, at han modsatte sig af al Magt Opsættelsen af det pralende Monument, der blev rejst netop paa det Sted, hvor »Kung Karl, den unga hjelte« var falden.

Dersom nu, efter Fredslutningen, Biskop Deichmann havde holdt sig til sine gejstlige Forretninger, vilde han kunne have været til Velsignelse for Kirken i Norge; men han havde i den Grad faaet Smag paa andre, maaske i

Øjeblikket mere tiltalende Forretninger, at det næppe var med Ulyst, at han overtog de forskjellige Kommissioner, der bleve ham overdragne. Den Omstændighed, at Dronning Luise døde 1721, og at Anna Sofia Reventlow paafaldende snart, ja uanstændig hurtig efter Begravelsen, blev ophøjet til virkelig Dronning og legitimt viet til sin kongelige Ægtefælle, skulde synes at maatte være til Gunst for Deichmann; men det skete tvært imod, thi den naturlige Misstemning, der tidligere havde været imod ham hos Dronning Luises Parti, og da i særlig Grad hos Kronprins Kristian, blussede op igjen; og et Uheld for ham var det, at han ikke længere kunde have sin Ven, Statholderen Baron Krag, at støtte sig til, da denne nemlig var bleven tilbagekaldt fra sit Embede, der blev besat med Gehejmeraad Wibe, den tidligere Statsminister, hvem man ønskede bort fra Kjøbenhavn, hvor hans Nærværelse ikke længere var behagelig, da han af al Iver havde modsat sig Planen om Anna Sofias Ophøjelse til Dronning; man var glad over at kunne, ved hans Afskedigelse som Minister, give ham det anselige Statholderskab som Plaster for Saaret; men han og Deichmann havde altid staaet paa en spændt Fod over for hinanden, og i Aarenes Løb, ved den daglige Omgang, er Bruddet saa langt fra at blive helet, at det snarere stadig tiltog, naar deres Planer gjensidig krydsedes; den daglig voxende Skinsyge mellem disse to Mænd fik stadig ny Næring. Wibes Udnævnelse har vistnok for en stor Del været skæbnesvanger for Deichmann.

Deichmann var egentlig en forsigtig Mand; han følte nok, at han stillede sig temmelig blot ved de mange forskjelligartede Kommissioner, han fik at gjøre med. Han var derfor saa forsynlig aldrig at paatage sig noget saadant Hverv uden i Forvejen at have faaet Kongens Beskikkelse — den suveræne Konges Bud kunde man ikke modsætte sig! Ja, ved en Lejlighed søgte han endog at sikre sig ved at faa udvirket en kongelig Ordre, i Følge hvilken det

blev forbudt de efterfølgende Regeringer at rejse Tiltale imod Deichmann; dette tyder ikke paa nogen stor Menneskekundskab hos ham, men paa for megen Tillid til menneskelige Løfters Gyldighed i Fremtiden.

Alle mulige — ja, man kan vel egentlig snarest sige alle mulige og umulige Sager bleve fra nu af lagte i Hænderne paa den Aggershus-Biskop; men især var der fire Sager, han fik at gjøre med, og som vi maa betragte lidt nærmere, da de vakte en ganske særlig Opsigt og til Dels senere fik Indflydelse paa Deichmanns Liv; det var: den kongsbergske Møntsag, den norske Matrikelsag, de norske Kirkers og Præstegaardes Salg, og især den saakaldte »hemmelige Kommission«.

Den første af disse Sager var, skjønt i sig selv den mindst betydelige, dog maaske den, der bragte Deichmann til at staa i det sletteste Lys, da man mente, at hans Fremgangsmaade var ledet af personligt Had. Man havde i nogen Tid haft en Anelse om, at det ved Administrationen og Driften af Sølvværket paa Kongsberg ikke gik saa rigtig til, som det burde; en Kommission nedsattes for at undersøge Forholdene, og Deichmann var Sjælen i den; den Mand, som var mest kompromitteret, var Møntmesteren Kancelliraad Mejer, der beskyldtes for at have misbrugt Møntstemplet til at slaa falsk Mønt eller slaa Mønt for egen Regning; Kommissionen dømte ham til Kagstrygning, Brændemærke og livsvarigt Slaveri; men den almindelige Mening var, at selv om der har været Misligheder ved Mejers Embedsførelse, var dog Dommen alt for haard og uretfærdig, da man troede, at Deichmann havde udvirket denne haarde Dom for at tage privat Hævn over Mejer, der havde haanet Biskoppen ved at hænge hans Portræt paa et foragteligt Sted; det var den almindelige Opfattelse, der yderligere bestyrkedes senere, da i Reaktionen under Kong Kristian den sjette hans Ære blev ham gjengiven, rigtignok først efter hans Død, ligesom der udbetaltes

Enken en Sum paa 3000 Rdlr. fra Regeringen til Erstatning for, hvad hun og hendes Mand havde lidt.

Den anden Sag angik de norske Kirkers Salg; Kirkerne i Norge ejedes fra Arilds Tid af Staten, der, naar den trængte til Penge, havde plejet at tage af de Indtægter, der flød af det Jordegods, som var henlagt til Kirkernes Vedligeholdelse; især i den langvarige Krig mellem Danmark og Sverige havde Kong Frederik den fjerde saa ofte og saa grundig ladet øse af denne Kilde, at den var nær ved at blive udtørret, ja saa at endog adskillige Kirker vare blevne blottede for Midler til deres egen Vedligeholdelse og Istandsættelse; en dobbelt Vinding vilde det være, hvis Kirkerne, der nu kunde paaregnes i en Aarrække ingen Indtægt at give Staten, bleve bortsolgte, saa at Kjøberne paatoge sig Pligten at vedligeholde dem: dels slap Staten for denne baade juridiske og moralske Pligt, dels kunde man vente en betydelig samlet Indtægt paa én Gang i den magre Statskasse. Det skete ogsaa efter Ønske; men Deichmann, der bedst kjendte Forholdene og havde ledet hele denne Sag, blev lagt for Had, som om det var et helt Sakrilegium, Kirkeran, Brøde mod Helligdommen, han hjalp til at faa sat i Gang; dette var dog en fuldkommen uberettiget Opfattelse; thi Salget af Kirkerne var jo ikke andet end, hvad der med alles Billigelse fandt Sted i Danmark, og Kjøberne maatte desuden paatage sig den Forpligtelse at vedligeholde de Kirker, de kom i Besiddelse af, hvormed Kirkesynet skulde føre stadig Kontrol. Det synes ogsaa, at Kongen anvendte en stor Del af den indvundne Kapital baade til Missionens og til Skolevæsenets Fremme, saa Pengene fik god Anvendelse i gode Øjemed; men dette kunde dog ikke hindre, at Deichmanns gode Bestræbelser i denne Sag fremstilledes som saare daarlige og formastelige over for Kirken. — En Sag af en noget lignende Beskaffenhed paatænktes; men den blev dog, til Held for de norske Præster ikke til Virkelighed; det var allerede, førend

Deichmann var kommen til Norge, blevet foreslaaet, at det skulde paalægges enhver Præst i Norge, at kjøbe, »indløse«, sin Præstegaard, ligesom Biskop Svane havde faaet det udvirket 1661 i Danmark, for saaledes at skaffe Penge i Statskassen. Senere fremkom Deichmann med et lignende Project, der dog heldigvis heller ikke blev taget til Følge; det smager ogsaa i en betænkelig Grad af Egennytte: da Universitets-Bibliotheket i Kjøbenhavn var blevet ødelagt i den store Ildebrand 1728, foreslog han, at man skulde kjøbe hans betydelige Bogsamling, for at den skulde være den Stamme, om hvilken det nye Bibliothek skulde danne og samle sig; han forlangte 21000 Rdlr. for den og foreslog, at Pengene skulde indkomme derved, at det skulde paalægges de norske Præster at kjøbe deres Præstegaarde.

Den mest omfattende Sag, Deichmann fik at gjøre med, var Ommatrikuleringen af Norge; hvis det var lykkedes ham at gjennemføre denne Sag, vilde det have været til stort Held for Landet; men denne Sag var saa indviklet og er af saa liden Interesse for os, som ved Tid og Sted ere fjærnede fra dem, at vi kun løselig skulle berøre de Omstændigheder, der ledsagede den. Medens Danmark i Kristian den femtes Tid havde faaet sin Skyldsætning, der gjaldt efter én Norm over hele Landet, var alt i saa Henseende i et fuldstændigt Virvar i Norge, hvor der skal have været ikke mindre end 72 forskjellige Maader at beregne Jordernes Værdi paa, og saaledes ogsaa Afgifterne; det var et almindeligt Ønske, at der maatte bringes Enhed og Lighed og saaledes ogsaa større Simpelhed til Veje i alle Beregningerne; flere Forsøg i saa Henseende vare mislykkede, men endelig overdroges denne Sag til en Kommission, i hvilken den Kristiania-Biskop var Sjælen; dog varede det ikke længe, før der baade skjult og aabenbart rejstes Modstand af Mænd, som dels selv havde ønsket at have med denne Sag at gjøre, og dels ikke kunde unde Deichmann den Ære at fuldføre et saa betydeligt Værk, der var gaaet

hurtig fra Haanden under hans Ledelse og desuden havde været billigt at fuldføre, saa den norske Matrikel ikke kostede Regeringen saa mange tusende Daler, som den danske Matrikel havde kostet Hundredetusender. Dog det forargede mange af alle Stænder, og især af den norske Almue, at en Biskop skulde rejse om og visitere Jordbund, Laxegaarde, Skove, Bjærgværker o. s. v. i Steden for Kirker og Skoler. Et Net af Rænker spændtes ud imod Deichmann, ja man paastod endog, at dersom denne Sag gjennemførtes, vilde det vække saadan Misstemning, at man maatte frygte for Oprør i Norge; Deichmann, der nu gjennem en Aarrække havde lært Nordmændene at kjende baade i Krig og i Fred, forfattede i den Anledning det oven for omtalte, »Forsvarsskrift for den norske Nation«; han rejste selv til Kjøbenhavn med alle de vedkommende Dokumenter; men »Matrikel-Bispen«, som han kaldtes med et Øgenavn, formaaede ikke at udrette noget for denne Sag, som han dog havde udført med særdeles Dygtighed og med en for ham sjælden og mærkværdig Uegennyttighed; den fik ikke kongelig Approbation, hans Modstandere vare for mægtige og indflydelsesrige ved Hove, saa han endog begyndte at ængstes for, at han ikke længere stod i Kongens Gunst, hvilken Ængstelse dog snart blev ham betagen, ikke blot derved, at han oftere tilsagdes at prædike for Kongehuset og var til Taffels ved Hoffet, men vel især i det den for en gejstlig Mand saare sjældne Naadesbevisning ydedes ham, at han 1ste December 1724 udnævntes til Konferensraad; det var i den Anledning, at Tychonius sendte ham det oven for (Side 107) omtalte halsbrækkende Lykønskningsdigt.

Medens Deichmann var i Kjøbenhavn for at varetage sin og Matriklens Tarv, kom der en anden Sag op, i hvilken han kom til at spille en Hovedrolle, og det kan maaske nok være, at hans Virksomhed i den har været i højeste Grad skæbnesvanger for ham i senere Tider. Der begyndte at komme Rygter om, at det ved Embedsbesættelser her i

Landet ikke gik saa rigtig til, som det burde, men at adskillige af Kongens nærmeste Omgivelser, og da især Oversekretæren Frederik Rostgaard, som var gift med en Halvsøster til Dronning Anna Sofia, benyttede Lejligheden til at berige sig selv ved at sælge Embeder; ja, det gik endog saa vidt, at man nævnede selve Dronningen som en af dem der ikke forsmaaede at tage imod saadanne Penge af Folk, som ved hendes Hjælp mente at kunne komme i Embede. Om end Rygtet har løjet med Hensyn til Dronningen, var det dog alt for sandt i Anledning af flere af de mistænkte; vi skulle heller ikke ved denne Sag, der mange Gange og paa mange Steder er bleven grundig drøftet*), dvæle videre end netop ved en Del af det, som Biskop Deichmann særlig fik at gjøre med; men han var ogsaa til en Tid det store Hjul, der drev hele Værket; muligvis har han endog været den, der har staaet bag ved og faaet Historien sat i Scene, saa han kom til paa en følelig Maade at ramme dem, der havde stillet sig paa tværs mod hans Planer i forskjellig Retning. Der nedsattes i al Hemmelighed en Kommission, hvis vigtigste Medlemmer vare Deichmann og Kristian Møinichen, den Gang Justitsraad og Kommitteret i Kommerce-Kollegiet, senere, væsentlig ved Deichmanns Indflydelse Oversekretær i Kancelliet, da Rostgaard under den mod ham rejste Sag havde været saa uforsigtig at rømme bort til Sverige. Møinichen og Deichmann vare gamle Bekjendte fra den Tid, da Deichmann var Biskop i Viborg, i det Møinichen samtidig var Amtsforvalter i Skive; ja Deichmann havde endog bragt Møinichens andet Ægteskab i Stand 1711 (med en rig Kjøbmandsenke i Viborg, Else Majoner, Enke efter Just Arktander), hvorved Møinichens forfaldne Finanser igjen kom paa Fode; men han havde ogsaa ladet sig betale for denne sin Virksomhed; det er morsomt nok at se en Ytring fra den Tid af Møinichen om sin senere

*) senest i C. Bruun: Rostgaards Levned S. 320—381.

Fælle Deichmann, hos hvem han allerede da har lært en Skyggeside at kjende; i hans Dagbog hedder det: »Kopulationen blev af Biskop Deichmann forrettet i mange fornemme Adels og Uadels Hosværelse (NB. Biskoppens Gjerrighed: han fik 500 Rdlr. for at gjøre Partiet klart og tog 50 Rdlr. for Brudevielsen)«.

Disse to beslægtede Aander mødtes nu i »den hemmelige (eller efter Datidens Sprogbrug »gehejme«) Kommission«, som den mere officielt kaldtes, medens den paa Grund af de skrækkelige Eder, der fordredes af enhver, som fik noget at gjøre med den, om ingen Sinde paa ringeste Maade at røbe noget af, hvad de i den hørte eller saae eller selv ytrede, i daglig Tale kaldtes »Bande-Kommissionen«. Det var, som det ligger i Sagens Natur ved enhver saadan hemmelig Sag, over hvilken der hviler et mystisk Skjær, en Kommission, der maatte være forhadt af Befolkningen; man vidste jo nok lidt om, hvem Medlemmerne vare, og det almindelige Omdømme har ikke skaanet disse. Kommissionen selv søgte at vinde Anseelse ved at supplere sig med Mænd, der nøde betydelig Agtelse i Hovedstaden; men de, til hvem Henvendelser skete, vare slet ikke tilbøjelige til at paatage sig et saadant odiøst Hverv. Blandt dem, hvem man saaledes rettede Anmodning til, var den tidligere omtalte Stiftsprovst Morten Reenberg, med hvem Deichmann, som det vil mindes, forhen i sine unge Dage havde været paa en spændt Fod; han var bekjendt for sit bidende Vid, der ikke skaanede nogen; da han efter Tilsigelse mødte i Kommissionen, og det var koldt, bade de tilstedeværende Medlemmer ham at gaa til Kaminen for at varme sig; men han svarede: »Da Peder var ved Varmen, fornægtede han sin Frelser«, — vistnok til liden Glæde for de Herrer Kommissionsmedlemmer, som havde haabet at kunne hæve ham til Kollega. Ligeledes fortælles det, at da Reenberg en Gang i Foraaret prædikede i Frue Kirke, fik han Øje paa Deichmann, der sad lige over for ham, og han udbrød

da, med Øjnene rettede mod Biskoppen: »Men hvad sidder du her, Kaifas! i Kommission? var det ikke bedre, du sad hjemme og studerede paa din Paaskeprædiken!«

Vi skulle ikke her komme nærmere ind paa Virksomheden af »den hemmelige Kommission«, der havde sine Filialer omkring i Provinserne og i Norge; det vil være tilstrækkelig bekjendt, at adskillige Mænd, og det Mænd i meget høje Stillinger, vare stærkt kompromitterede og bleve afsatte fra deres Embeder. Deichmann har nok følt, at det var en fareful Vej, han var kommen ind paa, og han har frygtet, at han i senere Dage skulde komme til at undgjælde derfor; han var derfor saa forsigtig at udvirke hos Kongen Forbud for enhver tilkommende Regering mod at rejse Tiltale mod Deichmann og Møinichen for deres Virksomhed i denne Kommission; hvor lidt det hjalp, skulle vi senere se. Betegnende er det, at efter Kong Frederiks Død lod man alle Protokoller og Dokumenter i denne Sag tilintetgjøre. I det hele taget har Deichmann følt, at det heldigste for ham vilde være snarest muligt at komme ud af disse pinlige Forhold, han til Dels helt frivillig var kommen ind i, og at vende tilbage til sin Bispegjerning i Norge; men det lykkedes ham først et halvt Aars Tid efter nogenledes at frigjøre sig. At det var hans Alvor at trække sig tilbage saa meget som muligt, derpaa se vi det bedste Bevis ved, at han afslog det Tilbud, Kongen gjorde ham, om at blive i Kjøbenhavn og tiltræde det ved Rostgaards Undvigelse og senere Afskedigelse ledigblevne Embede som Oversekretær i det danske Kancelli; han afslog det paa det bestemteste, men udvirkede derimod, at hans Ven Møinichen fik det.

Det blev da den sidste af de store verdslige Sager, Deichmann havde at gjøre med, og vi finde da ogsaa, at han i de følgende Aar var en flittig Visitator i Kirke og Skole, i hvilken Gjerning han tidligere selvfølgelig havde været meget forsømmelig. Det var jo ogsaa de mest

forskjelligartede Sager, han havde haft under Hænder, og nogle af dem, han havde begyndt at tage sig af, kunde han vel ikke strax frasige sig; de fire betydeligste ere oven for omtalte; men desuden havde han saadanne Bestillinger, som at varetage Overtilsynet med Perlefangsten, med Kobbertienden i Trondhjems Stift, med de kongelige Skove og Almindinger, med en paatænkt Omordning af Universitetet, med Stutterivæsenet, med de norske Landevejes Vedligeholdelse, med Trælasthandelen og Savbrugene og med mange andre Sager, saa man med rette maa spørge: Hvor kunde han saa faa Tid til at varetage sin Virksomhed som Biskop, selv med den ham egne Arbejdsdygtighed? — At adskillige af de mange Jærn, han havde i Ilden, bleve »brændte«, er ikke saa meget at undres over, som det, at han kunde vedblive i det hele at bevare Kongens Yndest trods den Modstand, han i mange Retninger nødvendig maatte møde baade hos høje og lave.

At han ikke alene bevarede Kongens Gunst, men ogsaa vidste at drage Udbytte af den, have vi set, i det han ikke alene fik den høje Rang af Konferensraad; men ogsaa i pekuniær Henseende nød han for sit Vedkommende Gavn deraf, i det der for en stor Del ydedes ham Frihed for Skatter og Afgifter. At han nu i sin Velmagts Dage skulde have undladt at sørge for sine Slægtninges, og især sine Børns, Fordel, vilde være helt unaturligt; ja det vilde vel næsten have været mer end menneskeligt, hvis han ikke havde gjort det; men at ogsaa dette ikke skete, uden at Stemmer hævede sig derimod, vil man lige saa let kunne forstaa. I 1724, da han stod paa Højden af sin Magts Fylde, fik han sin Svigersøn P. M. Tanche først udnævnt til Præst i et af Norges bedste Præstekald og nogle Maaneder efter til Stiftsprovst i Bergen med Løfte om. at han ved Embedsledighed skulde blive Biskop i Trondhjem; hans Brodersøn blev Landsdommer i Sjælland, og en af

hans Sønner blev Kaptejn i Infanteriet, hvilken Udnævnelse fremkaldte følgende satiriske Vers:

Hille Pine, hvilke Haar,
er vor Bispesøn Kaptejn?
Han, som aldrig trakde Kaar
mer end Valbys usle Degn.
Meckelborgers skurved' Drenge
til Kaptejner gjøres kan;
skulle da ej Bispens Penge
gjøre af en Pog en Mand.

Hvad der lykkedes ham med Hensyn til den ene Svigersøn, at faa ham designeret til Biskop, vilde dog ikke gaa med den anden, Rektor Jakob Rasch i Kristiania, en temmelig uduelig Mand, der hidtil kun havde gjort sig bekjendt ved Udgivelsen af en latinsk Skoletale, der, som det paavistes i en Kritik i et af Datidens litterære Tidsskrifter, vrimlede af en for en Latinskoles Rektor skandaløs Mængde grammatikalske Bommerter; Deichmann, der ikke kunde finde sig i, at hans Svigersøn var Gjenstand for Kritik, hævnede sig ved at udvirke Forbud mod Tidsskriftets fremtidige Udgivelse. Denne Jakob Rasch, der rigtignok var mere end et Aar ældre end sin Svigerfader, ønskede Deichmann at faa udpeget som sin eventuelle Eftermand paa Kristiania Bispestol; men skjønt alt var lagt til rette, og Udnævnelsen var skreven (— med Raschs egen Haand; den blev senere funden i Deichmanns Papirer) —, har Kongen dog ikke villet underskrive den; Rasch maatte nøjes med Titelen Kancelliraad, samt med, at det theologiske Lektorat og dets Indtægter overdroges ham for hans Embedstid. Den Mand, der i adskillige Aar især var Deichmann behjælpelig, naar han ønskede Forfremmelse for sine Børn og Svigerbørn, var Oversekretæren Frederik Rostgaard, hvem han takker og priser i høje Toner; han skriver saaledes til ham i et Brev, hvori han beder ham om hans Understøttelse til, at Kongens Løfte om Børnenes Forfremmelse snart maatte

blive opfyldt: »Nu beror det næst Gud paa deres Excellences favorable interpretation og højgunstige soins for mig og mine.« (Bedemandsstil!) Senere blev Deichmann jo, som vi oven for have set, en gram Modstander af Rostgaard; men maaske har han ikke virket saa meget for Opfyldelsen af Deichmanns Ønsker, som denne havde ventet.

Det var saa naturligt, at Folk i Almindelighed og Gejstligheden i Særdeleshed ikke syntes om alle de verdslige Forretninger, en Biskop gav sig af med, og som kun stode i liden eller ingen Forbindelse med hans bispelige Gjerning, ja undertiden endog vare ligefrem i Modstrid med den. Stiftsprovsten i Kristiania, den værdige Anders Hoff, advarede ham ofte om dog endelig for sin egen og for Kirkens og Bispeembedets Skyld at lade al denne verdslige Virksomhed fare; men det var for døve Øren, at der taltes; først for sent begyndte han at trække sig tilbage. 1729 udkom der et Skrift, om hvilket man almindelig mente, at Deichmann stod bag ved det; at det var en Kugle, han havde støbt, men havde faaet Provsten i Frederikshald Johan Cold til at skyde ud. Det laa saa nær for Folk at komme ind paa den Tankegang; thi Bogen skulde levere et Bevis for, at det var en Biskop tilladt at være Raadgiver og Dommer ogsaa i verdslige Sager. Det synes dog, som om Deichmann ikke har haft noget dermed at gjøre, selv om Provst Cold ved Forfattelsen nok har haft sin Biskop en Del for Øje. Den ydre Anledning til Værket var, at Regeringen i Sverige vilde have Biskopperne udelukkede fra deres gamle Deltagelse i Rigets Raad og have Gejstligheden bort fra Rigsdagen; da jo nu Frederikshald ligger tæt ved den svenske Grænse, og mange svenske Præster, naar de kom til Frederikshald, kom til at tale med Provst Cold om denne Sag, paatog han, der var tunghør, sig at nedskrive sine Meninger derom og senere at sammenarbejde dem til en Bog. Nogle af de svenske Præster, der læste den, overtalte ham til at udgive den, og han sendte

da Manuskriptet til Biskop Deichmann, for at denne kunde sige sin Mening om det; men det fortælles, at Biskoppen sendte det tilbage til Forfatteren med Budskab om, at han ikke vilde læse denne Bog og ikke ønskede, at den udkom, da Folk saa vilde sige, at han havde ladet den forfatte for at forsvare sin Sag, »som han mente intet Forsvar havde nødig, efterdi han holdt det billigt, at den ene Kristen tjente den anden, og enhver Undersaat var pligtig at tjene sin Konge i hvad han befalede ham, naar han forstod de Ting, saasom alle vare dog Lemmer i ét Societet og Rige.«

Hvad der maa have bestyrket Mistanken om, at Biskop Deichmann havde haft en Finger med i Spillet her, var den Omstændighed, at han netop samme Aar havde Lejlighed til i Frederikshald, hvor han indviede Kirken, at træffe sammen med Provst Cold og maaske ogsaa de misfornøjede svenske Præster. Samme Kirkeindvielse medførte for Resten den Mærkelighed, at Deichmann udgav den Tale, han holdt ved denne Lejlighed — en af de snart talte Bøger, han har ladet trykke. (Sluttes).

Vilhelm Bang.

Peter den stores nærmeste Efterfølgere.

(Forts.)

IV.

Landets financielle Stilling. — Den højere og lavere Undervisning.

Næppe var det høje Gehejmeraad blevet oprettet, opkastedes det Spørgsmaal, hvorledes man skulde kunne mindske Folkets Byrder og mildne de mest skrigende Misbrug, thi Bøndernes Flugt ophørte ikke, og Trykket voxede mere og mere; tidligere øvedes det nemlig blot af Vojvoden alene, men nu af den hele Skare militære og civile Embedsmænd. Skatterne inddreves fornemlig af Militæret, og fra Soldaten op til Generalen vare de til Hobe en Rædsel for Bonden, som flygtede, saa snart han fik Kig paa en Uniform; blev han ikke udplyndret af Soldaten eller Officeren, faldt han i Kløerne paa en Skatteopkræver, en Kommissær, en Førster eller en anden civil Embedsmand, efter at han først havde sat sine sidste Ejendele til og pantsat eller solgt sine Børn; fra livegen hos en Godsejer var han forvandlet til en Stats-, til en Embedsslave. Man fandt det hensigtsvarende igjen at overdrage Skatteopkrævningen til Vojvoderne, skjønt man holdt dem for »rivende Ulve«; man afskedigede to Tredjedele af Hærens Officerer og forlagde Regimenterne til de mere kornrige Provinser;

et Antal Embeder og Kontorer, som vare oprettede under Peter den store, ophævedes, og Kollegiernes Personale formindskedes.

For at vinde nøjere Kjendskab til Forholdene i Provinserne, anordnedes den første store senatoriske Revision over Provinsen Moskva. Senatoren, Grev Matvejev indberettede de mest bedrøvelige Ting fra sin, i Sommeren 1726 foretagne Revisionsrejse. Han fandt Kronbønderne i værste Tiggerstand, de mest uhørte Tyverier og Underslæb vare forøvede af Kammeralister, Kommissærer og Kancellister; man straffede og hængte, og næppe var Revidenten borte, gik alt igjen i den gamle Skure. Alt tydede paa, at det Tryk, som hvilede paa Folket, mindre hidrørte fra Skatternes Højde end fra Mængden af slette Embedsmænd, og blandt dem udmærkede Skriverne, Underembedsmændene fra den gamle Skole, sig særlig ved deres Rovbegjærlighed.

Vojvoderne fik atter Retsvæsenet i deres Haand; Kommissærerne, som Peter I. havde indsat til Dommere i de Byer, der laa mindst 25 Mil fra Provins-Hovedstæderne, afskedigedes, og deres Myndighed gik over til Vojvoderne; fra dem appellerede man til Provinsvojvoderne og videre til Hofretterne. Justitsen og Administrationen, som Peter I. havde skilt fra hinanden af Forkjærlighed for de evropæiske Forbilleder, forenedes nu igjen i Følge en Ukas af Februar 1727, hvorefter det hele Justitsvæsen faldt tilbage til Vojvoden; dette motiveredes udtrykkelig af Hensyn til de procederende og til Besparelse for Statskassen. Kirkegodserne og de Bønder, som hidtil havde staaet under Synoden, bleve ligeledes overdragne til Vojvoderne og Guvernørerne. I Begyndelsen af 1727 bleve ogsaa Byernes Magistrater, der hidindtil havde staaet under Overmagistraten, stillede under Vojvoderne og Guvernørerne.

Pengenøden fremtvang yderligere Afskaffelse af Peters forhastede bureaukratiske Indretninger. I Aaret 1727 ophævedes Overmagistraten, Hovedpunktet i Peters Byreformer,

og da man i Gehejmeraadet forespurgte, hvor hen Magistraterne da fremtidig skulde henvende sig med mulige Klager over Retskrænkelser fra Vojvodernes eller Guvernørernes Side, naar hin øverste Instans for Byerne forsvandt, blev man vel Svaret skyldig, men det havde ligefuldt sit Forblivende med den nye Ordning.

Da Kopskatten indløb meget uregelmæssig, fandt man det mest simpelt saa vidt muligt at vende tilbage til det gamle Skattesystem, i det man gjorde Adelsmændene ansvarlige for deres Bønders Skatter, og Vojvoderne og Guvernørerne for Adelsmandens; der maatte ikke mere forefalde Restancer, i modsat Fald holdt man sig til Vojvoderne; men selvfølgelig maatte man nu give disse al ønskelig Frihed til fremtidig at udpresse Skatterne og hvad han selv behøvede af Godsejerne. Vojvoden var saaledes i ét og alt igjen den gamle Selvhersker, han havde været før Peter I.'s Tider.

Hvorledes kunde der i øvrigt vel ogsaa bestaa noget ordentligt Retsvæsen, naar der, bortset fra alt øvrigt, ikke gaves nogen Lovbog, som blot nogenlunde stod i Samklang med de existerende, vildt forvirrede Retsforhold? Peter I. havde overdraget en Kommission at affatte en civil og en kriminel Lovbog, men Kommissionen havde ikke udrettet noget. Der udnævntes en ny Kommission paa fire Russere; naar den ikke løste sin Opgave, vilde man unddrage Medlemmerne deres Gage. Atter kom intet i Stand, og man gjorde et sidste Forsøg med en tysk Professor, som det synes, ogsaa forgjæves.

Da der overalt var Mangel paa Penge, begyndte man at slaa slet Kobbermønt i Masse og anordnede en Revision af Mønten i Moskva, hvorved det bragtes for Lyset, at Mønten saae ud, som »om den var hjemsøgt af Ild eller Fjendehaand«; der var intet andet tilbage end lønnede Embedsmænd og Møntmestre, men overalt opdagedes tydelige Spor af idelige Tyverier. Vægtlodderne vare falske;

men Bjærgkollegiet, hvem Tilsynet med Maal og Vægt var betroet, havde selv ingen rigtige Lodder. Mønten blev bragt paa Fode igjen, i det mindste saa vidt, at man kunde præge slet Kobbermønt. Til Trods for alle Peter I.'s strænge Paabud om stadig at aflevere de ædle Metaller, som kom ind ved Handelen, til Czarens Mønt og modtage de slettere russiske Penge i Steden, vare de ædle Metaller mere og mere forsvundne fra Landet; under Peter den store blev der indført langt flere russiske Penge — efter Sigende sex Millioner —, end der var præget i selve Landet, en Forretning, som skal have indbragt de Udlændinge, som indførte Pengene, 560 Procent i Fortjeneste, og under Menschikovs Finansregimente, da endogsaa Kobbermønterne bleve forringede, maa denne for Landet saa skadelige Pengeimport først ret have blomstret.

Mod Peters Indskrænkninger i Handelen havde der hævet sig mange Stemmer, ogsaa i Senatet; mod Slutningen af 1726 hævede man hans Paabud til Gunst for St. Petersborgs Havn, og Handelen paa Archangelsk blev atter given fri. Den udenrigske Handel var nu som før paa fremmede Hænder, først og fremmest engelske, dernæst hollandske. Den samlede Omsætning med England beløb sig dog ikke til mere end 7—800000 Rubler, hvoraf de 6—700000 Rubler faldt paa Udførselen; den engelske Handel havde lidt et Tab, siden Peter I. forskrev Klædet til sin Hær fra Preussen og saaledes lagde Grunden til den brandenburgske Klædefabrikation. Skjønt Handelsballancen vel ikke stillede sig saa gunstig over for de øvrige Stater som over for England, kan man dog fra Overvægten af de udførte Raaprodukter over for Indførselen slutte til Landets ringe Trang til den mere forfinede Kulturs Frembringelser; Sædernes Simpelhed medførte, at man i Regelen endnu nøjedes med Landets egne Frembringelser; og naar man dog aarlig indførte franske Vine til en Værd af 200000 Rubler, faldt denne Luxus vistnok for største Delen paa Hofholdningen

og nogle faa fornemme Familier. Kun de nylig erobrede Østersøprovinser, som fra gammel Tid stode den evropæiske Kultur noget nærmere, synes at have følt en mere levende Trang til evropæiske Varer; thi af Rigets samlede Toldafgifter faldt næsten Halvdelen paa Rigas Havn; men denne By forsynede rigtignok ikke blot russisk Omraade, men ogsaa Kurland og en stor Del af de polsklitaviske Grænselande.

For at fremme den indenlandske Handel overdrog Katharina Ostermann at danne et Kommercekollegium, som reformerede med større Indsigt end Peter I. og indførte mange Lettelser i Handelen. Udførselstolden paa Garn nedsattes f. Ex. fra $37\frac{1}{2}$ % af Værdien til 5 %, og Brevportoen fra 96 Kopeker til 27, for et Brev af et Lods Vægt.

Folkeundervisningen stod som saa mange andre af Peters Skabninger næsten blot paa Papiret. Hver af Provinserne havde efter Lovens Bud en verdslig Skole, der stod under Ledelse af Admiralitetskollegiet (Marineministeriet); ved hvert Ærkebispesæde fandtes derhos et Præsteseminarium. Nu ønskede Admiralitetskollegiet imidlertid at fri sig fra dette Besvær; der var fremdeles Mangel paa Penge til Vedligeholdelsen af disse faa Provinsskoler, og saaledes bleve de verdslige Skoler sammensmeltede med Seminarierne og stillede under Synodens Ledelse. Gehejmeraadet havde altsaa hermed atter ophævet enhver verdslig Skoleundervisning og følgelig ogsaa sat de mangfoldige Forordninger ude af Kraft, som Peter havde baseret paa Skolekundskaber. Man maatte dog nu vel atter indrømme Adelen og Embedsstanden Ret til Ægteskab, selv om paagjældende ikke kunde læse og skrive, thi der gaves jo ikke mere nogen Adgang i Landet til al tilegne sig disse Kundskaber. Medens Elementarundervisningen saaledes atter afskaffedes, holdt man det omvendt for Pligt at respektere Peter den stores Vilje og lade et Videnskabernes Akademi træde i Kraft. Det er ret interessant lidt nærmere at følge denne Frugt

af Peters uforstandige Kulturiver; thi dette Akademi traadte for Dagen under højst besynderlige Omstændigheder.

Johan Schuhmacher, en Elsasser, havde for en eller anden Forseelses Skyld maattet forlade Universitetet i Straszburg og kom i 1714 som saa mange andre til Rusland; han blev Skriver hos Peters Livlæge Areskin, som stod i Spidsen for Rigets Medicinalvæsen og derhos ogsaa bestyrede Peters Samlinger af Bøger og Mærkværdigheder; Bestyrelsen af disse Samlinger overdroges Schuhmacher, og han forstod nu med stor Snedighed at holde sig i Gunst hos Areskin og efter hans Død ogsaa hos hans Efterfølger, Doktor Blumentrost. Han havde hurtig lært at være de mægtige til Behag; paa hin Tid, hvor der endnu ikke fandtes Bøger i Rusland, fandtes naturligvis heller ingen Bogbindere i Landet; man forskrev altsaa en Bogbinder fra Tyskland for at indføre ogsaa dette Haandværk, og da Manden indtraf, lod Schuhmacher ham først pragtfuldt indbinde alle sin Velynder Areskins Bøger, inden han gav sig i Lag med Kejserens Samling. Af lignende Aarsagers Skyld faldt samme stræbsomme Herre vel ogsaa paa den Tanke at smigre Peter I. med Ideen om at grundlægge et Videnskabernes Akademi for det nye Kejserdømme, som jo skulde træde i Spidsen for Kulturen. Schuhmacher og Blumentrost forfattede Udkastet til denne Anstalt, og Schuhmacher gik 1721 til Udlandet for »at korrespondere med de lærde til Videnskabernes og Kunsternes Fremme, men særlig for at stifte et Videnskabernes Akademi i Lighed med de i Paris, London, Berlin og andensteds existerende«. Den relegerede Straszburger-Student havde man saaledes betroet Oprettelsen af et Højsæde for samtlige Kunster og Videnskaber, han havde at skaffe anatomiske Præparater og filosofiske Professorer, astronomiske Instrumenter og Filologer, kort sagt ét og alt. Før Johan Schuhmacher imidlertid fik tilendebragt sin høje Sendelse, døde Peter, og Katharina skyndte sig med endnu samme Aar (Decbr. 1725) at oprette Hovedet

for Videnskaber og Kunster, medens Kroppen jo rigtignok manglede. Det lærde Samfund aabnedes, og sammes Formand var nominelt Dr. Laurentius Blumentrost, realiter derimod Hr. Johan Schuhmacher, der ganske vist kun beklædte Embede som Bibliothekar, men ogsaa styrede Akademiets Kasse og blev Enehersker over Institutet, siden Blumentrost 1728 drog med Hoffet til Moskva. Schuhmacher brød sig naturligvis lidet om Kunst og Videnskab, men desto mere om sine foresattes Gunst og behandlede de lærde Herrer lige saa foragtelig som deres Videnskab. Han holdt deres Gage tilbage, gav dem strænge Irettesættelser, naar de t. Ex. dristede sig til at blive borte fra en Middag hos Grev Münnich, og forstod at fremstille dem som urolige Hoveder, der maatte holdes i stræng Tugt. Blandt Akademikerne fandtes mange, som ønskede med al Alvor at vie sig til videnskabelige Arbejder, medens Omstændighederne meget mere krævede, at de skulde bukke for de høje Herrer og tigge om Gunst fra Dør til Dør. Saaledes bragte Schuhmacher, denne »flagellum professorum«, det saa vidt, at den første Række Akademikere, dygtige Mænd som Hermann, de tvende Bernoulli, Billfinger, atter forføjede sig tilbage over Grænsen. Da Tyskerne fra Livland senere hen under Annas Regering bleve talrigere ved Hove, gik Ledelsen af Akademiet over i Hænderne paa en Keyserling, Korff Brevern; kun Schuhmacher blev tilbage som alle Videnskabernes Støtte og Professorernes strænge Svøbe; kom det til Tvistigheder mellem de lærde Herrer, dømte Schuhmacher med Retfærd: Professor Junker tilføjede under et akademisk Møde Professor Weitbrecht et Slag med sin Stok og knuste et Spejl; Schuhmacher erklærede Weitbrecht for den skyldige; thi Junker forstod ganske vist kun at lave tyske Vers, Weitbrecht derimod at læse klassiske Autores; men Junker var ved sine tyske Vers kommen i Gunst hos den paa hin Tid saa mægtige Münnich.

Medens denne Apollo saaledes plejede Kunsten og Videnskaberne, maatte man ogsaa søge at sprede en Smule af dens Lys over det øvrige Land. Et Dusin Elever blev altsaa hentet fra en Klosterskole i Moskva til videre Uddannelse paa Akademiet. Halvdelen blev udsendt med en videnskabelig Expedition til Kamtjatka og gik her til Grunde paa en enkelt nær; den anden Halvdel blev efter nogen Tids Forløb stukken ind mellem Haandværkerne og Skriverne. I Aaret 1735 blev der atter forskrevet tolv »Studenter« fra Moskva, to af dem bleve sendte til Tyskland for at drive Naturstudier, Resten overgav man til Elendighed, de fik hverken Bolig, Kost eller Undervisning, og Nøden tvang dem sluttelig til en Klage til Senatet, der ogsaa gav Schuhmacher en Irettesættelse. Til Gjengjæld straffede Schuhmacher Klagerne med Ørefigen og Stokkeprygl, men maatte dog sørge for lidt Undervisning. Efter at denne havde varet nogen Tid, modtoge Studenterne gode Vidnesbyrd om deres Kundskaber; men at disse dog vel næppe vare saa synderlig forbavsende, fremgaar af den Omstændighed, at de bedste af Eleverne efter Demission fra Akademiet fik Ansættelse som Oversættere; Forelæsningerne hørte hermed næsten fuldstændig op.

Denne mærkelige Anstalt kan tjene som Bevis for, hvor stor Betydning mange af Peter den stores højt udbasunerede Værker i Virkeligheden havde. Det var Indretninger for at føre sig selv og Evropa bag Lyset angaaende den russiske Kulturs virkelige Standpunkt og vænne Russerne til at tage Skinnet for Virkelighed og Kundskabens overfladiske Former for dyb Visdom og fuldendt Civilisation. Et andet Exempel paa, i hvor ringe Grad de til Raadighed staaende Evner svarede til de rejste Opgaver, leverer Peters Forsøg paa at tilvejebringe en russisk Historieskrivning. Med sit sædvanlige Skarpsyn havde han hertil udset et af de dygtigste Hoveder i det daværende Rusland, Tatischtschev, der allerede havde fundet hyppig Anvendelse som

Diplomat og sluttelig var diplomatisk virksom i Stockholm, hvor han samtidig skulde indsamle Kilder til sit Historieværk. Denne Mand, som senere blev Forfatter til det første russiske historiske Værk og en for den Tid betydelig Skribent, skrev i Juli 1725 fra Stockholm: »Jeg har gjort en Bestilling paa at skrive den russiske Historie og betalt ti Dukater i Forskud; jeg haaber, at den snart vil være færdig.« Med mere Omhyggelighed gik Schaffirov til den Opgave, Katharina havde givet ham, nemlig at skrive Peter den stores Historie; men skjønt han forelagde en Liste paa, hvad Regeringen i dette Øjemed skulde skaffe ham, fik han dog ikke noget færdigt.

Peter I. havde i St. Petersborg oprettet et Stats-Bogtrykkeri, hvor der blev trykt alle Haande Bøger og en Statstidende. Avisen gik i Staa, fordi Myndighederne ikke leverede Meddelelser, som trængte til at »komme til offentlig Kundskab,« og Katharina befalede derpaa, men uden Held, at Bladet skulde udgaa igjen. I Trykkeriet saae det slemt ud allerede under Peters Levetid; den ansatte Betjening lønnedes med »Kronens Varer« i Steden for Penge; de lavere fik vævede Stoffer, de højere fik — Bøger. Og selv denne Lønning modtoge de kun med et Afdrag af en Fjerdedel. Disse Kronvarer kunde naturligvis vanskelig sælges uden med stort Tab; i Trykkeriets Kasse herskede den fuldstændigste Ebbe, fordi man ikke kunde opdrive nogen Kjøber til de trykte Bøger, og der ikke var anvist andre Pengekilder. Altsaa ingen Penge i Kassen, ingen Penge til at kjøbe Papir og andet Tilbehør, Folkene lønnede med selve Trykkeriets Frembringelser og derfor ude af Stand til at møde til Arbejde, da de havde »slidt deres Klæder og Skotøj alt for meget.« — I Oktober 1727 udkom efter Synodens Forestilling den Befaling, at der fremtidig skulde være tvende Trykkerier i St. Petersborg, det ene ved Senatet til Trykningen af dets Ukaser, og det andet ved Akademiet til Trykningen af de historiske Værker samt de

oversatte og af Synoden censurerede Bøger. Hvad der i øvrigt forefandtes af Trykapparater gik til Moskva, hvor der kun skulde trykkes gejstlige Bøger under Synodens strænge Tilsyn. Pressen var saaledes givet Synoden i Vold, og den samme højhellige Forsamling vaagede ligeledes over Akademiets Aandsprodukter, en passende Cerberus for en slig Oplysningsanstalt.

V.

Moskva.

Da Hoffet i Januar 1728 brød op fra St. Petersborg til Kroningen i Moskva, var det den almindelig udbredte Mening, at der her var Tale om noget andet end en blot Højtidelighed. Allerede ved Peter den stores Død befrygtede Reformatorens Disciple og de udenlandske Hoffer, at man nu vilde give efter for Bojarernes gamle Ønske, og at de nye Forbindelser med Evropa vilde opløses, i det man vendte tilbage til Czarernes gamle Sæde; men Menschikov, Katharina og Holstenerne nærede alle Frygt for det bojariske Moskvas Aand; deres Rige var grundet i St. Petersborg, deres Magt beroede paa, at Moskva holdtes nede. Den Ærefrygt, Folket viede Peter den stores Minde, og som i særlig Grad kom hans Efterfølgere til gode, var meget stærk i St. Petersborg, men blev svagere og svagere, jo længere man fjærnede sig fra den nye Hovedstad. I Moskva vare derimod Minderne om den gamle Tid knyttede til hver Sten i Czarernes Borg, til hver Kirke, til hver offentlig Plads, til Lystslottene i Omegnen. Peter selv havde bidraget til at hellige disse Minder, i det han forsømte Moskva og saaledes forvandlede den til Samlingspunktet for de gamle Sæder og deres Tilhængere. Længere ude i Provinserne svækkedes Agtelsen for den døde Czar mere og

mere og gik hos hundrede Tusender over til Had mod Antikristen og hans frembrydende tusendaarige Rige. Jo længere man fjærnede sig fra Peter I.'s Paradis paa fremmed, finsk-svensk Jord, jo længere man trængte frem i det virkelige Rusland, desto mere usikker blev Jordbunden under Katharinas Magthavere.

Moskva var ogsaa i ydre Henseende blevet mishandlet af Peter I. Medens hele Rusland maatte bygge en Stad i fremmed Land, tog Czaren ikke blot Hoffets Glans fra Moskva, men tømte de gamle Bojarsæder i det fornemme Kvarter, »Kineserstaden«, for deres Beboere, for at henflytte dem til Nevaøerne, og forbød ethvert Murerarbejde ved Moskvafloden for at kunne have alle Murerne ved Neva. Mange af de fornemmes Huse forfaldt den Gang. Trods enkelte senere Politiforanstaltninger til Gunst for den gamle Hovedstad vakte Moskva efter Peter I.'s Død nærmest Indtrykket af en forfalden, forsømt By. De nye Ideer om Orden og Renlighed havde ganske vist kun fundet liden Tilslutning i selve St. Petersborg; heller ikke her har Luften været den behageligste, hvor man sank ned i bundløst Mudder, hvor Moserne i vid Omkreds udsendte deres giftige Dunster, og hvor der endnu paa Katharinas Tider paa de offentlige Pladser henstode Galger, Hjul og Pæle med de henraadnede Levninger af de i Peters Tider henrettede. Alligevel syntes der at herske paradisiske Tilstande i den nye Residens i Modsætning til den gamle. Den 25de Febr. 1725 skrev Generalmajor Volkov, som var udsendt til at syne Møntbygningen, i følgende Udtryk til St. Petersborg: »Hav den Godhed at fri mig fra dette fordærvelige Sted; jeg nærer virkelig Frygt for at blive syg. Først for tvende Dage siden tog Tøvejret sin Begyndelse, men den her, ogsaa dem saa vel bekjendte Renlighed udsender en saa balsamisk Duft og Dunst, at man ikke kan komme ud af Huset.« Man talte her omtrent 2500 Gadevagter, bevæbnede med store Knipler; men de havde vel nok at gjøre

med at hindre Røverier. Moskva var desuagtet endnu en folkerig Stad, der i Sommeren 1724 fortærede omtrent 45000 Oxer og 50000 Beder, skjønt den simple Mand meget sjælden kunde tillade sig den Luxus at spise Kjød, og skjønt der i nævnte store Tal endda ikke er taget Hensyn til det Slagtekvæg, de velhavende toge fra deres egne Ejendomme.

Angaaende Prisen paa Levnedsmidlerne have vi nogle ret interessante Enkeltheder i en Dagbog, der er ført af en Kosak, som kom til Moskva i Begyndelsen af 1728 for at udvirke Retfærdighed for sin Fader, som forfulgtes af Ukrajnas nye Hetman Apostol. Den gamle Markovitsch havde været Oberst i Kosakkernes Bestyrelse, altsaa Medlem af de ældstes Generalraad, og var øjensynlig en bemidlet Mand, der havde kunnet lade sin Søn i Kiev nyde en Opdragelse, som i hin Tid ofte udmærkede Lillerusserne fremfor Storrusserne. Sønnen Jakob tog sig en Bolig paa tre Huse tillige med Forraadshus og Kjælder, beliggende ved Floden og i den fornemme Kitaigorod (Kineserstaden), og i Leje betalte han herfor tre Rubler maanedlig. I Vognhallerne kjøbte han en engelsk Kalesche for 22 Rubler og en Karet for 38 Rubler. Fremdeles kjøbte han Kamelot til en polsk Overklædning, en Kuntusch, for 20 Altyn (60 Kopeker) pr. Arschinen (lidt over en dansk Alen); Pelsværk til en Egernskindspels for 2 Rubler 60 Kopeker; 18 Par Sobler for 140 Rubler. — Fremdeles gjorde han følgende Indkjøb: 1 Stør, 2 Lax, 10 Sterletter, tilsammen 3 Rubler; 1 Pund Kaviar 5 Kopeker; 1 Pund Te $5^1/_2$ Rubler; 1 Pund Kaffe 60 Kopeker; 20 vellugtende Lys 16 Kopeker. Desforuden forsynede han sig med mangfoldige Ting, som vel vare Sjældenheder i Moskva: 6 polske Bøger for 7 Rubler 10 Kopeker, deriblandt »Sachsenspiegel« og Aristoteles's Politik; en Jordbeskrivelse $^1/_2$ Rubel; en russisk Synopsis $^1/_2$ Rubel; to Kalendere $^1/_2$ Rubel o. s. v., til sammen et Bibliothek paa 340 Bind, som han bortførte fra

Moskva. I Tyskeren Moritz's Butik fik han et Barometer for 1 Rubel. — Da den unge Markovitsch nu engang var i Moskva, benyttede han Lejligheden til at besøge en Læge, Bidloo, Czarens den Tid i Rusland saa berømte Livlæge; denne gav ham en Recept til et Dekokt, lod ham den følgende Dag sætte Blodigler og modtog 4 Thaler for disse Visdomsraad. — Paa Penge har Lillerusseren ikke haft Mangel, og det var hans Lykke; thi ellers havde han vel næppe kunnet hjælpe sin Fader. Han gjorde Opvartning overalt hos sine Landsmænd, hos Ærkebiskop Theofanes og Abedissen Olympiade Kochovska; thi Lillerusserne holdt den Gang lige saa fast sammen som nu til Dags Polakkerne. Kurbatov, Sekretæren ved det udenrigske Kollegium, fik 30 Dukater, og næste Aften spillede de Kort, Snip-Snap, altsaa rimeligvis et meget simpelt Spil. Derpaa kom Turen til andre Rangspersoner, deriblandt Forretningsføreren for det høje Gehejmeraad, som fik 40 Dukater. Og se, Sagen gik godt, og der udstedtes den Befaling, at den gamle Markovitsch skulde udnævnes til General-Skatmester, saa han har forhaabentlig faaet sine Udgifter rigelig dækkede.

Moskva var og blev dog Russernes, særlig Bojarernes uforfalskede og højt ærede Hjem, og næppe var Menschikov kastet af Sadelen, næppe havde Dolgorukierne og Golizynerne Magten i Hænde, før de ønskede at faa Residensen igjen tilbage til Moskva. Til Smuds og Dunster vare de jo vante nok, og her sad de nær deres eget Eje, nær deres Godser, Jagter, Slaver og Forraad og langt borte fra Evropas plagende Indflydelse; her var Kirken mægtig, her havde Czarens gamle Bedstemoder Eudoxia med samt sine Slægtninge, Lopuchinerne, Saltykoverne og andre opslaaet sit Sæde; her fejrede det lavere Folk ogsaa sine sædvanlige Fester, uforstyrrede af Czarens nye Politi, glade Fester med Sang og Klang, men ogsaa med Drukkenskab og Slagsmaal. I St. Petersborg var der nylig (i Juli 1726) udgaaet Befaling mod de fra gammel Tid saa afholdte

Nævekampe; under slige Nævekampe paa Apothekerøen og andre Steder havde man ofte grebet til Knive og Stene, og Kampene havde kostet Menneskeliv, uden de skyldige derfor ramtes af den almindelige Dadel. Altsaa skulde Nævekampe ikke mere kunne finde Sted uden Politimesterens Tilladelse; vilde man slaas, skulde der vælges Timænd og Hundredmænd, som skulde opgive deres Navne paa Politikontoret og svare for de øvrige.

Menschikov havde kaldt Rusland en ufærdig Maskine; han havde hele sit Liv arbejdet paa at bygge den færdig og havde sluttelig selv atter maattet tage mangt et Hjul ud igjen; men nu ønskede Bojarerne at lade Maskinen helt forfalde i Moskva. Ostermann saae vel Faren og søgte efter Kroningen igjen at tiltræde Tilbagevejen til St. Petersborg; men han kunde ikke sætte det igjennem under den oprivende Kamp med Dolgorukierne, Golizynerne og Bestushev-Rjumins Kreds, som havde gjenfundet hverandre og nu efter Menschikovs Fald hver søgte at tilrive sig sin Stump af Magten. Ostermann havde ganske vist en paalidelig Støtte i Peter II. og sejrede paa mange Punkter over sine Modstandere; men fra Moskva kunde han ikke mere løsne Czaren, som her forefandt alle Bekvemmeligheder til sit sorgløse Hofliv. I Steden for de uvejsomme finske Sumpe laa her Bojarernes Herresæder i Omegnen af Staden, her fandtes mere Selskabelighed og bedre Lejlighed til Jagt. Medens Ostermann bestræbte sig for nogenlunde at holde Statsmaskineriet i Gang, blev han efterhaanden paa Magtens Omraade trængt til Side af Dolgorukierne; Moskva syntes at have sejret.

Hvad der paa denne Tid endnu skete for den indre Forvaltning, havde Landet Ostermann at takke for. Saa snart en Sag gik i Staa, overgaves den til ham, og hyppigere og hyppigere gik der Sager i Staa. Begyndte den »ufærdige Maskine« efter Peter I.'s Død allerede at gaa langsommere, vilde Hjulene nu knap dreje sig længere i

Moskva. Senatorerne i St. Petersborg viste sig næppe mere i Møderne, og det høje Raads manende Spørgsmaal, hvorfor de ikke mere samledes, hjalp ikke synderlig. I Ministerierne var der Mangel paa nogenlunde brugbare Embedsmænd; paa Ostermanns Forslag besluttede man at sætte tre unge Adelsmænd ind i hvert Kollegium, hvor de uden dog at have Stemmeret skulde fremsætte deres Meninger og saaledes lære Forretningsgangen. I Sommeren 1728, da man saae den unge Czar ganske fangen i Alexei Dolgorukis Net og maatte opgive Tankerne om en Tilbagekomst til St. Petersborg, lod man hele Regeringen flytte til Moskva; i den nye Hovedstad blev kun Kollegiernes Kontorer tilbage under Ledelse af en enkelt Embedsmand.

VI.

Kirkelige Forhold. — Det gamles tilsyneladende Sejr.

Inden for Kirken stod det gamles og det nyes Partier nu som tidligere skarpt over for hinanden. Synoden beherskedes af Theofanes Prokopovitsch, Ærkebispen af Novgorod, Forfatteren til Peters gejstlige Reglement. Det var en ærgjerrig, herskesyg, klog Præst af stor Veltalenhed, men en Oplysningsmand af Peters Skole, en Lillerusser, som hældede til det latinske Væsen og endnu mere til den protestantiske Rationalisme; han pralede gjærne med sin Viden og Dannelse, samtalede om filosofiske Æmner og syslede med Cartesius's nye Lære; til sine Velynderes Forherligelse skrev han fremdeles Digte, der minde om Lomonossovs Oder og danne Indledningen til den moderne, russiske Poesi. Størsteparten af Kleresiet hadede ham desuagtet, thi den holdt fast ved Kirkens nedarvede Afsluttethed og saae i Theofanes kun den protestantiske frafaldne; de stadig paa ny fremdukkende Rygter, at han ringeagtede

Helgenene og tilsidesatte Formerne, vare heller ikke saa ganske ugrundede, efter Menschikovs Fald mente hans Modstandere at kunne gjenoprette Kirkens gamle Herlighed, og Georg Daschkov, Ærkepræsten af Rostov, haabede at kunne blive Patriark; men den kloge Theofan sejrede, han stred for Synodens Existens, og Patriarkatet kom ikke i Stand. Derimod gjennemførte hans Modstandere mange Forholdsregler, som stode i Modstrid med Theofanes's frisindede Retning; den afdøde Javorskis Bog mod Protestantismen, »Troens Klippe«, blev nu trykt af Synoden, og strænge Forordninger udstedtes mod Katholiker som Protestanter. Ved Polens Grænse, i det fra Polen erhvervede Fyrstendømme Smolensk, tog Kampen mellem Katholicismen og det byzantinske Væsen sin Begyndelse; de dannede, ivrige Jesuiter og Bernhardinere søgte her at bevare og styrke deres Kirker, men Moskva udstedte nu Forordninger, som mærkværdigvis fuldstændig indeholdt de samme Grundsætninger, den russiske Kirke senere ufravigelig har fulgt over for de fremmede, evropæiske Trosbekjendelser, og disse Forholdsregler udgik ikke fra Synoden, men fra det høje Gehejmeraad. Grænsen mod Polen blev strængt afspærret mod alle katholske Præster; Provinsens Adelsmænd maatte forpligte sig til ikke at pleje noget som helst Samkvem med katholske Præster og ikke under nogen som helst Betingelse lade deres Børn opdrage andensteds end i Skolerne i Smolensk, Moskva eller Kiev; enhver, som bag efter vilde uddanne sig yderligere i Udlandet, maatte edelig love at vende tilbage igjen, ikke at vexle Tro og ikke at træde i fremmed Tjeneste; Adelen maatte i deres Hjem kun holde russiske Lærere og Opdragere, i Nødsfald og med Samtykke af Provinsens Ærkepræst ogsaa Udlændinge af den russiske Trosbekjendelse; en polsk Pige eller Enke, som vilde ægte en Adelsmand fra Smolensk, maatte skifte Tro, og Kvinder fra Smolensk maatte ikke ægte Katholiker hinsides Grænsen; enhver, der i Smolensk traadte over til Katholicismen,

interneredes i Moskva. — Lignende Forordninger udgik ogsaa mod den lutherske Propaganda, som nu tog sin Begyndelse fra det nylig erobrede Livland. De evangeliske Pastorer maatte ikke driste sig til at undervise russiske rettroende i den protestantiske Lære, ikke tage dem til Alters eller velsigne blandede Ægteskaber. — Alle disse Bestemmelser vare rimeligvis Følger af den stærkere Rivning med de fremmede Trosbekjendelser, som den russiske Kirke nu var udsat for siden Erobringen af de protestantisk-tyske og de katholsk-polske Provinser, og som drev den til Tvangsforanstaltninger, eftersom de fremmede Præsters højere Dannelse og mere levende Tro ofte gjorde en Propaganda let over for den græske Kirke.

Mindre barsk optraadte man mod det russiske Skisma, som under Peter I. havde gjennemgaaet saa svære Forfølgelser. Under Menschikov havde man hverken Tid eller Lyst dertil, og under Peter II. stod en Del af Hoffet den gamle Retning nærmere end Statskirken; en Del af samme med Theofanes i Spidsen forfulgte derhos sine særlige Interesser, som væsentlig gik ud paa at holde sig oven Vande under Konflikten med de fjendtlige Strømninger ved Hoffet og inden for Kirken. Theofanes af Novgorod havde al Møje med blot at blive færdig med Georgios af Rostov og hans Tilhængere, der i Grunden stode Raskolnikerne nærmere end den oplyste Hymnedigter og Hofmanden af Peter I.'s Skole, som søgte at hævde sin Plads for enhver Pris, som var en moderne Verdensmand uden religiøs Iver, og der lige saa gjærne talte om Aristoteles som om den bedste Maade at brygge godt Øl paa eller at opelske Hindbær. Havde Georgios af Rostov sejret over Theofanes af Novgorod, havde han kunnet gjennemføre Patriarkatets Gjenoprettelse, vilde det rimeligvis være gaaet de lillerussiske Oplysningsmænd af Theofanes's Retning slemt nok. Da havde dette Lustrum siden Peter I.'s Død, og især siden Moskva var bleven Residens, meget let kunnet opleve en Reaktion,

som havde gjort Ende paa Peter I.'s Reformer til sidste Rest; thi Massen af Folket og de fornemme var utvivlsomt helt og holdent paa Georgios's Side og vilde have jublet den nye Patriark i Møde, og i Forbund med Millioner af de gamle troende havde han banet Vej for en Forfølgelse mod alt nyt. I St. Petersborg havde Peter I.'s nye Foranstaltninger ganske vist endnu sine troende Tilhængere, men i Moskva og længere ude i Landet ønskede man nu mer end før blot at frigjøre sig for dem saa hurtig som muligt.

Hvor stor Elendighed Peter I. havde bragt over sit Folk, og hvor højlig han, selv fraset den virkelige Elendighed, havde krænket Befolkningens Vaner og Tilbøjeligheder, blev nu først ret indlysende, siden Folkestemningen utvivlsomt følte sig meget lettet til Trods for den skandaløse Forvirring i Statsstyrelsen. Czaren bryder sig ikke om noget, det høje Raad samles ikke mere, mange andre Embedsmænd have ligeledes nedlagt Arbejdet, ingen bliver betalt, og enhver gjør, hvad han vil, og stjæler, saa meget han kan. Klagerne fra de enkelte ere utallige, og ingen tænker paa at sysle med dem, Ostermann ene undtagen. Dette er Skildringen af hin Tid. Den russiske Embedsmands moralske Værd havde ikke hævet sig det mindste; men der fandtes heller ingen mere, der som Peter I. krævede moralsk Renhed af ham. I det hele Rige fandtes kun én ubestikkelig Person, Ostermann, sagde den sachsiske Sendemand, for Resten havde Reformen i Forvaltningen kun medført en ny Skare fortrinsberettigede Røvere. Forrest i Røverierne gik selve Dolgorukierne, der ikke engang skyede voldelig at fratage Mænd som Generaladmiral Apraxin alle Slags Ting, som de derpaa uden videre tilegnede sig. Det maatte man foreløbig finde sig i, man vovede først at klage over Misdæderen Alexei Dolgoruki, da han alt var bleven forvist til Sibirien af Czarinden Anna. Hvorledes maatte det da ikke gaa ud over simplere Folk! Og dog, det var

man jo saa vant til, ja man var endog i det hele taget tilfreds; thi man var glad over, at Peter den stores Tider vare forbi. Mange unyttige eller ubrugelige Indretninger vare blevne afskaffede; Lillerusserne, Kosakkerne ved Don, de gammeltroende havde Ro, og fremfor alt man førte ingen Krige mere; Jagten efter Rekrutter og den indre Krig mod Landløberne og dem, som havde Skatterestancer, denne mest grusomme og ødelæggende Krig af alle, var stoppet lidt op. Der blev stjaalet; men det skete til Stadighed ogsaa under Peter den store, medens man under hans Regering desuden havde maattet betale de ydre Krige. Man klagede over den slette Forvaltning; men man vidste da i det mindste, hvem man havde at holde sig til, man kjendte sin Vojvod, og Bestikkelserne syntes langt fra saa slemme som under Peters indviklede Forvaltningsreformer. Hær og Flaade forfaldt, men man ønskede intet hellere end at blive forskaanet for ydre Krige og Evropas Paavirkning. I Bojarernes Kredse, der nu vare naaede frem til Magten, saa godt som i det øvrige Folk brød man sig akkurat lige saa lidt om Evropa som om de indre Tilstande. Da Dolgorukierne havde sat sig fast i Sædet, og alt gik gjennem deres Hænder, maatte Østerriges og Spaniens Sendemænd ofte timevis vente i Forværelserne, til hine Herrer havde nydt deres Kaffe; ogsaa den moskovitiske Ringeagt over for Evropa skyndte de sig altsaa at opfriske.

I Grunden var det dog nu paa mange Punkter kommet saa vidt, som Peter II.'s Fader havde ønsket; havde Peter II. levet længere, vilde vistnok endnu mange andre Punkter af Alexei's Program være komne til Udførelse. Peter den store havde ombragt sin Søn for at redde sine Reformer; den henrettedes Søn udleverede Reformerne i Hænderne paa samme Parti, som den Gang havde staaet bag hans Fader. Den fremmede Kulturs Nydelser fandt man sig i; men hverken rørte man en Haand for selv at gjøre Kulturens Gjerning, ej heller gad man længere underkaste sig de

fremmede Læremestre. Peter I. havde ikke kunnet gjøre sine Russere til Sømænd, nu lod man ogsaa hans Skibe gaa til Grunde. Om Evropa brød nu kun Ostermann sig samt de Mænd, der søgte deres Fordel udadtil; Ostermann havde selv været paa Nippet til at løsrive St. Petersborg og Østersølandene fra Rusland, da han udpegede dem som Medgift for Prinsesse Elisabet, og Dolgorukierne vare sikkerlig ikke til Sinds at ville lade den forhadte Stad komme op paa ny. I Steden for det kollegiale Forvaltningssystem regerede Vojvoden nu atter i Landet; i Hæren stjal Officererne og løsreve sig fra Disciplinen; i Kirken stormede man løs mod Synoden og agiterede for Patriarkværdighedens Gjenoprettelse. Dog der var Ro og Fred i Landet, og trods det hele Regeringsmaskepi herskede en større Tilfredshed end nogen Sinde under Reformatorens Regering. Den gamle Søvn syntes efter tredive Aars Afbrydelse atter at have lagt sig over Landet. Da kom en Regering til Vejrs, som skulde sørge for, at man glemte de Lidelser, man havde lidt under Peter I., over de nye, og saaledes lærte Folket først at skjønne paa og beundre hans Fortjenester.

VII.

Anna.

Med Peter II. var Romanovernes Mandslinje uddød, og en Tronfølgelov gaves der ikke; thi ganske vist havde Peter I. forordnet, at Czaren frit kunde udpege sin Efterfølger; men denne Forordning var som saa mange andre bleven staaende paa Papiret, han havde forsømt at gjennemføre den i Virkeligheden. Katharinas foregivne Testament var forfalsket, hvad Alverden vidste, det var tilmed ikke blevet overholdt i noget Punkt af Betydning, og Peter II. efterlod sig ikke engang et forfalsket Testament; thi vel kom Alexei

Dolgoruki frem med et Brev fra Czaren, der ved den forhenværende Yndling Ivan Dolgorukis Haand bar Peter II.'s forfalskede Underskrift og var affattet til Gunst for Katharina Dolgoruki; men det blev ikke taget alvorlig af nogen. Saaledes var Tronen igjen fri, mere fri end den nogen Sinde havde været, siden Romanoverne vare komne til at beklæde den. Det syntes at være en mærkelig Dom over Peter den stores Reformer, at han havde en Ordning paa rede Haand for alt muligt i sit hele Rige, og saa kunde han ikke engang opnaa, at den højeste Magt blev forskaanet for Vilkaarlighed; i sin politiske Idealisme vilde han ordne alt, og saa ordnede han ikke engang Tronfølgen. Ogsaa Bojarernes Raad, der var blevet saa mægtigt under Stammen Romanov, vilde han bryde, og se, fem Aar efter hans Død var Bojarernes Raad i det væsentlige atter til Stede for at fuldstændiggjøre den manglende Tronfølgeordning.

Det var virkelig Repræsentanterne for det gamle Bojarvæsen, som nu sad i det høje Gehejmeraad, og som nu her traf Bestemmelser af samme Art, som Bojarerne havde taget, da der hverken fandtes Senatorer eller Gehejmeraader. Paa Menschikovs Tid bestod det høje Raad af fem, sex Personer, den nye Tids Mænd, som meget snart bleve ganske afhængige af Menschikov. Dernæst var Regeringen under Peter II.'s Mindreaarighed tilfalden det høje Raad; men atter bestod det kun for et Skins Skyld, da Menschikov og Ostermann i Virkeligheden afgjorde alt. Menschikov faldt, og skjønt Peter II. uden al Ret før Tiden afkastede det høje Raads Formynderskab, beholdt dette i Virkeligheden Regeringen i sin Haand, saa vidt og saa længe Ostermann paavirkede Czaren og Raadet; men da Ostermann efter de nye Lykkeridderes Fald stod alene, og da han meget snart maatte dele Magten med Dolgorukierne, maatte han ogsaa finde sig i, at Bojarerne trængte sig ind i det høje Raad. Under Katharina havde de kun haft én Repræsentant, Dmitri Golizyn, i Gehejmeraadet, under Peter II. skubbede

ogsaa Dolgorukierne sig ind, dernæst blev Antallet paa Raaderne forøget til otte, og dette til Gunst for Dolgorukierne og Golizynerne; nu efter Peter II.'s Død bestod Gehejmeraadet af fire Medlemmer af Familien Dolgoruki, tvende Golizyner, den gamle Kansler Golovkin og Ostermann.

Saaledes troede disse Mænd nu Øjeblikket kommet til atter at gjenoprette Bojarernes, særlig de store Slægters Magt. Dette Maal var fælles for dem alle; men de sloge ind paa forskjellige Veje, i det nogle haabede at kunne herske ved Katharina Dolgoruki, andre ved Peter II.'s gamle Bedstemoder Eudoxia Lopuchin, atter andre enten ved Anna af Holsteins efterlevende Søn eller ved Prinsesse Elisabet. Alle disse Kandidater savnede dog faste Partier, da Interessenterne alt for umiddelbart lode sig lede af deres særlige Ønsker til at kunne vinde stærk Tilslutning og derhos vare blevne overraskede af Peter II.'s Død. Næppe havde Czaren opgivet Aanden, begyndte ogsaa Drøftelserne, der ganske bare Præg af Valgforhandlinger, mellem Bojarerne og Prælaterne. Da Ostermann forsigtig holdt sig tilbage, synes ingen af Parterne at have kunnet mande sig op til en bestemt Optræden, før Dmitri Golizyn opstillede Hertuginde Anna af Kurland til Valg. Golizyn var det magtpaaliggende ikke at lade Dolgorukierne blive overmægtige og at sætte en Tronarving igjennem, paa hvis Taknemmelighed han kunde gjøre Regning, og han tyede derfor tilbage til Romanovernes ældre Gren. At ingen som helst Retsanskuelse var slaaet fast med Hensyn til Tronfølge, fremgaar af den fuldstændige Mangel paa Hensyntagen over for Annas ældre Søster, Katharina af Mecklenburg. Ingen tænkte sig, at den yngre Datter Anna havde nogen Ret til Tronen, hun saa lidt som noget andet Medlem af Huset Romanov. I denne despotiske Stat havde der ikke engang uddannet sig nogen Retsbevidsthed angaaende den eventuelle Tronfølge.

Det høje Raad sluttede sig til Golizyns Forslag, og ogsaa Ostermann, som havde holdt sig borte fra Drøftelserne, gav nu sit Samtykke. Derpaa fulgte en Forsamling af Stænderne, d. v. s. af Senatet, Synoden og Generalitetet, og her foreslog Kansleren Golovkin Annas Valg; han krævede hertil et Samtykke af det hele Land gjennem samtlige høje Myndigheder som Landets Repræsentanter. Efter at dette Samtykke var opnaaet, fremtraadte Golizyn med et yderligere Forslag, der alt var drøftet i det høje Raad: at knytte Annas Valg til Modtagelsen af visse Valgbetingelser. Han udtalte aabent: Absolutismen skal ophøre, og uden videre Formaliteter blev dernæst ogsaa opsat en Haandfæstning, der skulde gjælde som en Beslutning af hele Landet. Den lød, som følger:

»Herved lover jeg højtidelig, at det skal være min fornemste Bestræbelse og mit Formaal ikke blot at bevare vor orthodoxe Tro efter den græske Trosbekjendelse, men paa enhver Maade at udbrede den til det yderste; deslige efter Modtagelsen af den russiske Krone i mit hele Liv ikke at indgaa noget nyt Ægteskab eller at indsætte nogen Efterfølger i levende Live eller efter min Død; da ethvert Riges Velfærd og Bestaaen er afhængig af gode Raadslagninger, forpligte vi os derhos fremtidig at beholde det alt bestaaende høje Gehejmeraad af otte Personer og ikke uden dets Samtykke

1. at begynde Krig med nogen,

2. ej heller at slutte Fred;

3. ikke at paalægge vore tro Undersaatter nogen som helst Skat;

4. ikke at forfremme nogen til fornemme, være sig borgerlige eller militære Embeder eller ved Flaaden ud over Oberstrang; heller ikke at bestemme nogen til vigtige Forretninger, medens Garden og den øvrige Hær skal staa under det høje Gehejmeraads Bestyrelse;

5. ikke at berøve nogen Adelsmand Liv, Formue eller Værdighed uden Lov og Dom;

6. ikke at bortgive Domænegodser og Bønder til Eje;

7. hverken at udnævne Russere eller fremmede til Hofembeder;

8. ikke at bortødsle Statsindtægterne og holde alle vore tro Undersaatter i uforandret Naade;

men naar jeg ikke opfylder disse Løfter i et eller andet Punkt, forbryder jeg den russiske Trone.«

Disse Valgbetingelser undertegnedes af tvende Golizyner, tvende Dolgorukier, Kansleren Golovkin og Ostermann. De sluttede sig øjensynlig til de Betingelser, som tidligere vare blevne forelagte Schuiski og Romanoverne og fuldstændiggjordes efter det i en nyere Tid stiftede Bekjendtskab til den polske og svenske Statsforfatning samt af de bitre Erfaringer under Peter I. Det var Meningen at sikre Bojarerne mod nye Vilkaarligheder, at tilbageerobre og varig fæstne deres Indflydelse paa Statsstyrelsen. De havde et betydeligt Parti blandt Massen af dem, der havde hadet Peter I. som Antikristen eller tungt følt hans Regerings Tryk; særlig stod en stor Del af Kleresiet, med Georg Daschkov af Rostov i Spidsen, paa deres Side; men naar Bojarerne ikke engang havde været en Czar Alexei (Peter den stores Fader) voxne, hvorledes skulde de da nu kunne haabe at holde sig over for langt mægtigere Modstandere? De repræsenterede i Grunden dog ikke andet end Modstanden mod den nye Tid, de havde intet andet Forsvarsvaaben end Passivitet og Traditionen. Selv under Ivan den skrækkelige havde en Schuiski eller Glinski et Parti i Folket, som han lejlighedsvis turde opbyde til aaben Kamp; men nu havde selv den fornemste Knæs kun saa megen Betydning, som hans Embede gav ham. Masserne, som delte deres gammelrussiske Sindelag, saae i dem ikke Førere for en Bevægelse, men kun fornemme Repræsentanter for den samme lidende Passivitet, der besjælede dem selv

og vel gav dem Mod til at klage, men ikke til at handle. Denne Stemning var yderligere bleven fremmet ved de sidste Aars slappe Bojarregimente, som noget havde udvisket Lidelserne fra Peter I.'s Regimente. Daadskraft fandtes kun hos Modstanderne, og dem var der nok af.

Fremfor alt var Hertuginde Anna af Kurland ingenlunde til Sinds at lade sin Magt eller sin Fornøjelse paalægge Skranker, der vare hendes personlige Tilbøjeligheder imod, og som hun var i Stand til at afværge. Hun var en djærv, realistisk Natur, godmodig, men af indskrænket Forstand og derfor let at lede for dem, som forstode at imponere hende, uselvstændig og sorgløs i alvorlige Ting, uden Alvor og Forstand paa Statssager, men uden ond Vilje i personligt Samkvem. Næppe var hun bleven formælet med Hertug Frederik Vilhelm, før hun blev Enke, og hun havde senere i Mitau maattet føre en Tilværelse, som ikke svarede til hendes Fordringer; afhængig af Rusland, af Polen og Adelen i Landet, hindret i sine Ægteskabsplaner med Morits af Sachsen ved sin forhadte Modstander Menschikov var hun fuld af Længsel efter at komme ud af de smaalige og trykkende Forhold i Kurland.

Hun ledes af sin Elsker, Ernst Johan Büren, der fra en ubetydelig Herkomst var stegen til Sekretær og Yndling, senere til Kammerherre og nu blev ophøjet til Greve under Navnet Biron. Han og mange andre af Annas Omgivelser saae i deres Herskerindes Ophøjelse en Vej til Ære og Fordel, og de satte nu alle Sejl til for at opnaa dette. Saaledes laa det naturligvis i deres Interesse at holde Rummet, nærmest den russiske Krone, saa vidt muligt frit for russiske Stormænd, for at de selv kunde brede sig i Ro og Mag. Biron med sin selvbevidste Kraft var helt og holden Mand for at lede Anna, og han beherskede hende da ogsaa ganske. Klog, heftig, voldsom, opfarende, pragtelskende, som han var, undertrykkede han snart Annas svage Karakter saa fuldstændig, at hun ganske

føjede sig i hans Ønsker. I selve Moskva maatte Peter den stores Parti naturligvis komme i Bevægelse ved Udsigten til, at hans Værk skulde omstyrtes og hans Medhjælpere udelukkes fra Herredømmet. Alle Mænd fra hans Tid forudsaa, at det vilde være ude med dem, saafremt Bojarerne satte deres Planer igjennem. Enkelte af den nye Tids Mænd, t. Ex. Tatischtschev og Moldaveren Antiokus Kantemir, i Grunden vel ogsaa Ostermann, repræsenterede Fremskridtet af ren Overbevisning; de fleste af deres Partifæller nærede blot Frygt for sig selv, deres Stilling og Embeder, saaledes Volinski, den snu, forvovne Guvernør i Kasan; saaledes Kirkens Overhoved, Theofanes af Novgorod, hvem hans Modstander i Rostov sikkert havde styrtet under et fortsat Bojarregimente; saaledes ogsaa General Jagushinski og en stor Mængde andre Embedsmænd af Peters Skole, der alle saae sig truede i deres bureaukratiske Fordele. Og heri mødtes de nu med mange andre, som i Grunden ikke beundrede Reformerne i Rusland, men dog skræmmedes tilbage ved Udsigten til at komme i Hænderne paa enkelte herskesyge Bojarer. Notablerne, som havde ladet sig overrumple af Golizyn og hans Fæller, kom meget snart til Besindelse, og Senatorer og Generaler sloge sig sammen med den lavere Embedsstand mod det fremtrængende Oligarki. De vidste kun alt for godt, at Administrationens Slethed ingenlunde vilde mindskes, men at blot en voxende Nepotisme vilde bryde frem, og at den maatte blive farlig for enhver, som ikke hørte til de herskende Slægters Parti. Otte Herrer mod én! mente disse med rette og skyndte sig at vække Uvilje hos Folket mod disse Indskrænkninger, som syntes at fordunkle Czartronens Glans. Der udkrævedes ingen store Anstrængelser for at vække Massernes Ærefrygt for Czarens Hellighed; Peter den stores Theori om Czarmagten ved Folkets Vilje var saa lidet levende hos Folket, at denne Mængde selv nu kun kunde mande sig op til en Viljestilkjendegivelse, som gik ud paa

at hævde Czardømmets fuldstændige Selvraadighed over for de usurpatoriske Folkerepræsentanters Vilje.

Imidlertid havde Anna den 28de Januar 1730 undertegnet Valgkapitulationen i Mitau og saaledes modtaget Kronen. Den 3dje Februar samledes Gehejmeraadet atter med Senatets og Hærens Notabler i Kreml, hvor Czarindens Svarskrivelse blev oplæst. Den nu foreliggende Kjendsgjerning, en saa betydningsfuld Omvæltning i den gamle Statsform, fremkaldte et Indtryk, der var ret karakteristisk for den manglende Forstaaelse og den stundesløse Svaghed, hvormed hele Omvæltningen var sat i Gang. »Alle bævede«, fortæller Ærkebiskop Theofanes, »og selv de, der havde haabet store Fordele for sig, lode Ørene hænge. Vidunderlig var den almindelige Tavshed; ogsaa det høje Raads Medlemmer saae sig ængstelig omkring og stillede sig an, som om de undrede sig over en uhørt og uventet Sag.« De stolte Bojarer følte sig altsaa dog ikke ganske hyggelige ved at staa Ansigt til Ansigt med en Trone, hvis Magt de havde anmasset sig, eller over for en Troppemasse, der af Nysgjerrighed havde indfundet sig i Paladset, og som i Annas Haandfæstning øjensynlig saae en Nedværdigelse af Czarens Magtfylde. Den udvalgte Herskerindes Vilje forelaa imidlertid nu i lovlig Form, man føjede sig efter samme, og omtrent 500 Underskrifter med Kirkefyrsterne i Spidsen dækkede den Takadresse, som besvarede Annas Erklæring. Den 4de Febr. 1730 udsendte Gehejmeraadet et Manifest om Annas Valg, hvori det dog ikke engang vovede at omtale den nye Valgform, og Synodens Vicepræsident Theofanes, hvis Navn stod i Spidsen for Adressen, skyndte sig med endnu selv samme Dag at foranstalte en Takkefest, hvori Anna efter gammel Sæd blev hilst som Selvherskerinde.

Medens man med Spænding imødesaa Annas Ankomst, kæmpede man alt om den i Gehejmeraadet samlede Myndighed. Fra forskjellige Grupper af Embedsstanden indløb

Andragender om en Reform af det høje Raad; Forslagene tilsigtede en Forøgelse af Raadets Medlemmer og gik samtidig ud paa at hindre enkelte Familiers Overmagt, i det man ikke vilde indrømme samme Familie mere end tvende Medlemmer af Raadet. Det høje Raad søgte paa sin Side at hverve Tilhængere ved Eftergivenhed; det foreslog, at naar et Sæde blev frit, skulde Gehejmeraadet i Forening med Senatet foreslaa Kejserinden fortjenstfulde og mod Folket velsindede Kandidater af de fornemste Familier, af Generalitetet eller Adelen; af en og samme Familie skulde der ikke sidde mere end tvende Medlemmer i Gehejmeraadet; til Drøftelse af nye og vigtige Statssager skulde det høje Raad samles med Senatet, Generalitetet, Medlemmerne af Kollegierne og den fornemme Adel, og i gejstlige Sager skulde derhos Synodens Medlemmer og de øvrige Ærkepræster spørges til Raads i Forhold til Sagernes Vigtighed.

Da disse Forslag endnu ikke bleve fundne fyldestgjørende, gik Bojarerne videre: Gehejmeraadet skulde forøges fra otte til tolv Medlemmer; for at angle Gejstligheden skulde Økonomikollegiet ophæves; det havde forvaltet de af Peter I. inddragne gejstlige Godser, men nu skulde Bestyrelsen tilbagegives Ærkebisperne og Klostrene. Fremdeles lovede man, at i de højere Kancellier skulde fortrinsvis Sønner af de fornemme Familier finde Ansættelse og forfremmes; Adelen skulde ikke tvinges til ringere Tjeneste, derimod skulde der oprettes Kadetkorpser; Bønder og livegne skulde der ikke tilstedes Adgang til noget Embede; der skulde sørges for Soldaterne, Skatterne skulde mindskes, og Kjøbmændene nyde fri Handel og Beskyttelse; Liv- og Estlænderne skulde beholde deres Privilegier ubeskaarne og de øvrige fremmede i Landet nyde Beskyttelse og behandles med Kjærlighed og Agtelse. Endelig skulde Residensen stadig og uforandret forblive i Moskva.

Disse Forslag løb saaledes ud paa at sikre »Snatj'en«, de fornemme Slægter, Herredømmet; Adelen eller med den

brugelige polske Benævnelse »Schlæchetstvo'en« skulde have Fortrinsret til alle højere Stillinger; den høje Embedsstand skulde i vigtige Spørgsmaal have en raadgivende Stemme, men Gehejmeraadet forbeholdt sig dog den egentlige Afgjørelse; alle øvrige Bestemmelser vare blot Mading for de utilfredse. Hvad disse Planers Gjennemførelse havde ledet til, kunde man slutte sig til, da de samme Herrer af det høje Raad havde regeret i Peter II.'s sidste Aar; det gode, man havde deres Herredømme at takke for, var, at de forholdt sig rolig udadtil; det onde, de forskyldte, var, at de ligeledes intet udrettede i det indre. De havde kunnet styre et Moskva fra den gamle Tid med dens patriarkalske Vojvoder; men Forstand paa den nye Tid havde dog kun Peter den stores Mand, den nyere Tids Lykkeridder. Den rigtige Kritik fældte Volinski, i det han fremhævede, hvorledes de fornemme under denne Adelsregering stadig kun vilde tænke paa deres egen Fordel; hvorledes kun Smigreren vilde betyde noget, medens den ærlige og sanddru vilde blive traadt i Støvet; hvorledes alle Forretninger vilde standse og Hæren gaa tilbage; hvorledes den fuldstændige Mangel paa Ærgjerrighed og Arbejdslyst hos Folket nu, naar Tvangen faldt bort, vilde føre til, at »ogsaa saadanne, som kun havde Rugbrød at spise hjemme, dog ikke vilde nære det Ønske at skaffe sig Ære eller tilstrækkelig Føde, derimod vilde enhver ligge og drive i sit Hjem.« Man vilde blive nødt til at besætte Pladserne med Bønder og livegne. Soldaterne vilde atter blive Strelitzer, og Officererne, som havde faaet deres Frihed tilbage, vilde forvandles til Røvere.

Denne velgrundede Dom over det truende Bojarregimente skriver sig desto værre fra en Mand, hvem Peter I. snart med højstegen Haand havde pryglet halvt fordærvet for de største Forbrydelser, snart straffet paa anden Maade; denne Lykkeridder, som havde Indsigt i Forretningerne, var netop selv gjennemgaaende plettet af moralske Forbrydelser.

Skulde det nye Kejserdømme imidlertid virkelig styre sig selv, skulde det regeres af Russere, havde man til de ledende Poster kun Valget mellem uvidende arbejdsudygtige Fornemheder eller snedige, med nogen Forretningsdygtighed udrustede, samvittighedsløse, stjælende og udsugende Embedsmænd. Hos Gammelrusserne fandtes intet Materiale, der kunde omformes til Redskaber, hvormed Peter I.'s paabegyndte Arbejde lod sig føre videre.

Medens de tvende Partier saaledes bekæmpede hinanden i Embedsstanden, Kirken og Hæren, indtraf Anna til Omegnen af Moskva, ledsaget af Vassili Lukitsch Dolgoruki, som havde overbragt hende Valgdokumentet og Haandfæstningen. Efter Skik og Brug gjorde hun Holdt uden for Residensstaden, for at lave sig til Indtoget, og modtog her de høje Embedsmænd og Tropperne. Hun vidste helt vel, hvorledes det stod til med Partierne; thi Jagushinski, Peter den stores forhenværende Generalprokurør, havde hemmelig sat hende i Kjendskab med alt det passerede og var derfor bleven sat fast af Gehejmeraadet. Efter Kejserindens Befaling fandt Peter II.'s højtidelige Jordfæstelse nu Sted den 11te Febr., og fire Dage senere holdt hun sit Indtog i Moskva.

Nu begyndte Bojarernes hemmelige Modstandere at træde mere aabenlyst frem, opæggede af Theofanes, Jagushinski, Tscherkasski og Annas Slægtninge, Saltykoverne, og hvor ivrig Vassili Lukitsch Dolgoruki end holdt Czarinden afspærret og bevogtet paa Kreml, fandt Modstanderne dog hemmelige Veje til at sætte sig i Forbindelse med hende. Flere Dage igjennem var Kejserinden og Riget fuldstændig i Hænderne paa hine faa Stormænd, som allerede forberedte sig til yderligere voldsomme Trin paa den betraadte Vej, da de den 25de Februar pludselig beordredes til Paladset og overraskedes ved Synet af en Forsamling paa 800 Mand af Senatet, Generalitetet og Adelen, som forebragte Czarinden et Bønskrift, der gik ud paa, at hun

endnu engang vilde overveje sine givne Løfter og indføre en Regeringsform, hele Folket maatte kunne billige. Anna, der i det afgjørende Øjeblik støttedes af sin Søster, Hertuginden af Mecklenburg, undertegnede hurtig Bønskriftet. Imidlertid rejste sig Larm og Støj, Adelen, særlig Gardeadelen, raabte, at den ikke vilde tilstede, at man foreskrev Czarinden Love, og bad om Tilladelse til at turde lægge hendes Modstanderes Hoveder for hendes Fødder, og Anna benyttede Øjeblikket til at befale Garden fremtidig kun at lystre General Saltykov. Hermed var Haandfæstningen allerede ligefrem brudt; om Eftermiddagen mødte Adelen paa ny med et Bønskrift: Czarinden maatte naadigst behage at oprette Eneherredømmet under den gamle Form, og naar vi under dette Dokument læse 150 Navne, er det indlysende, at Dolgorukierne og Golizynerne ikke have forstaaet at bringe en alvorlig Partipolitik i Gang. »Ere de Punkter, man forelagde mig i Mitau, da ikke affattede efter hele Folkets Ønske?« udbrød Anna med forstilt Forbavselse. »Nej!« svarede Mængden. »Saa har du altsaa bedraget mig, Knæs Vassili Lukitsch?« henkastede hun i truende Tone til Dolgoruki, som havde overbragt Haandfæstningen og hidindtil holdt hende under Opsyn. Haandfæstningen blev bragt til Veje og sønderreves af Anna i hele Forsamlingens Paasyn. Den 1ste Marts hyldedes dernæst Selvherskerinden paa gammel Vis af alle.

Forsøget paa at indskrænke Czarvælden var saaledes atter mislykket; uden noget som helst Retsbrud, paa fredelig forfatningsmæssig Vis var Statsmagten gaaet over i Folkets Haand, og atter havde Folket selv rejst sig for at hindre, at Statsmyndigheden overdroges den udvalgte Herskerinde anderledes end under den gamle despotiske Form. Man kunde mene, at et uklart Instinkt her ledede disse 800 adelige Folkerepræsentanter; men det var dog endnu mere Frygten for hine Dolgorukiers og Golizyners Udygtighed og Herskesyge og Mangelen af paalidelige Førere, som til-

skyndede dem til at knuse Gehejmeraadets Magt. Anna erkjendte uden Betænkning Folkets Ret til at vælge sin Hersker, som det tykkedes for godt, og Folket udøvede uden Betænkning denne Ret efter gammel Skik og Brug; men Folket manglede ethvert politisk Begreb, havde ingen som helst Theori, der kunde klare dette Forhold mellem Folke- og Czarvælde, og Gehejmeraadets Medlemmer havde kun nogle uklare Forestillinger om den svenske Forfatning, der sammenblandedes med den svundne Tids bojarisk- patriarkalske Sædvaner og Tankeformer. Modstanderne af Gehejmeraadet nærede ganske vist ogsaa Ønsket om at bevare nogle Skranker mod Czarens Vilkaarlighed, de havde i det mindste forelagt Czarinden forskjellige Udkast, hvori man ikke simpelthen foreslog Haandfæstningens Tilintetgjørelse, men blot Modifikationer i samme. Dog Tropperne vilde under ingen Omstændigheder staa under noget Regimente paa tolv eller flere Hoveder, og Anna benyttede denne Stemning hos Garden og ændrede ikke Valgbetingelserne, men afkastede alle Baand. Den næsten udelukkende af Adelsmænd bestaaende Garde var de egentlige Regræsentanter for det Folk, Anna beraabte sig paa. Dolgorukierne og Golizynerne stode med Hensyn til Ønskerne om Regeringsformen ikke saa fjærnt fra Undertegnerne af de hundrede og halvtredsindstyves Adresse, kun mægtede de ikke at kue deres Egennytte og Stolthed endog blot foreløbig, saa at de kunde vinde den øvrige Rest af de fornemme, og i det de saaledes stode alene, hindrede de ogsaa Resten af Bojarerne i at handle, til Garden gjorde Udslaget mod dem; paa begge Sider var der Mangel paa fremragende Førere, men Dmitri Golizyn og Alexei Dolgoruki vare saa uduelige, at de endog lode sig overliste af Mænd som Theofanes og Jagushinski.

Næppe havde Anna sat sig fast i Sadelen, for hun gav sig i Færd med at gjøre de fronderende Stormænd uskadelige. Foreløbig lagde hun ikke Haand paa Personlighederne,

men ophævede blot det høje Gehejmeraad og sammensmeltede det med Senatet, hvis Medlemmer forøgedes til 21. I det hun saaledes brød de tvende hidtil herskende Familiers Magt, imødekom hun de øvrige Stormænds Ønsker, saaledes som de vare komne til Orde i de hundrede og halvtredsindstyves Adresse. De mest ansete Navne vare nu samlede i Senatet; det eneste fremmede Medlem var Ostermann, der med sin sædvanlige Forsigtighed havde holdt sig tilbage fra hele dette Virvar og ikke krænket nogen. Peter I. havde 1714 indført Majoratsarvefølgen for de adelige Godser for at kunne bevare en bemidlet Adelsstand; nu ophævedes dette i December 1730. Fremdeles oprettedes det første Kadetkorps for 200 adelige Sønner, Senatets Forretningsgang reguleredes saaledes, at denne Myndigheds hidtidige Ørkesløshed blev forebygget ved, at Kejserinden stadig kunde føre et Tilsyn, og det deltes i fem Departementer med bestemte Arbejdsomraader. Man optog fremdeles Arbejdet med en Lovbog, hidkaldte prøvede Kræfter fra Landet og gjorde alle Slags Forsøg paa at komme til et Resultat, men kunde trods gjentagne Befalinger ikke faa noget færdigt, da disse russiske Raader, Statsraader og Gehejmeraader kun havde ringe Anlæg for den lovgivende Virksomhed. Vojvodernes Vilkaarlighed under Retsforfølgelsen — ved Processerne saae de bort fra alle Undersøgelser eller Vidneforhør og forlode sig kun paa deres egen Genius — bevægede Anna til atter at optage Peters Retsanordning og i det mindste for Moskva at oprette tvende Domstole, den ene for civile, den anden for kriminelle Sager, og disse overtoge Appellen til Justitskollegiet. Sibiriens Bestyrelse, som hidtil paa den skamløseste Maade var bleven misbrugt af Guvernørerne, overdroges det sibiriske Kollegium under Jagushinskis Forsæde. For at raade Bod paa de almindelige Klager over Vojvodernes Rovbegjærlighed bestemtes, at disse Satraper skulde vexle hver andet Aar og maatte aflægge Senatet Regnskab for deres Embedsførelse.

Peter I. havde indført Kopskatten til Troppernes Underhold og ladet dem selv inddrive Skatten; 1727 havde man overdraget Administrationen til Guvernørerne og Vojvoderne, som havde benyttet sig af dette bekvemme Udpresningsmiddel; nu kom Skattens Inddrivelse atter i Hænderne paa Obersterne og Officererne, og man tør antage, at Udbyttet heraf kun var, at disse nye Skatteopkræveres endnu tomme Maver kun fik dem til at prøve paa at stille deres Hunger paa samme Vis som deres Forgængere.

Synodens Tal forøgedes til elleve, og i Steden for faste skulde det nu bestaa af vexlende Medlemmer; Halvdelen skulde være Lillerussere. Det blev strængt forbudt Præsterne at stikke deres Sønner som Skrivere ind blandt Embedsmændene; de maatte under Straf kun sendes til det gejstlige Akademi. Medicinalkancelliet, der var blevet saa slet forvaltet af den gamle Dr. Blumentrost, omordnedes til et Medicinalkollegium paa fem Læger, som skulde føre Tilsynet med Apothekerne og Laboratorierne og havde at stille Læger til Hæren.

Anna erklærede rent ud, at hun vilde optage Peter I.'s Bestemmelser, og der blev udkastet nogle Reformer særlig med Hensyn til Hæren, som var bleven forsømt saa længe: en Kommission blev t. E. nedsat, som skulde sørge for Hærens Bestyrelse og gjøre Udkast til et Krigsbudget. Det er af Interesse, at man gjorde et Forsøg paa at indskrænke Soldaternes hidtil ubegrænsede Tjenestetid til en Alder af 15 til 30 Aar; Soldatermaalet blev slaaet fast til 2¼ Arschen (henved 5 Fod d. M.), og der udgik ligeledes Befaling til baade at holde Flaade og Landhær i nøje Stand efter de bestaaende Forskrifter.

Der udgik ogsaa enkelte Politibestemmelser, som ligeledes optoge Peters Bestræbelser. I Moskvas Hovedgader oprejste man Lygtepæle med Tranlamper, og allerhøjstsammes Befaling lød paa, at de skulde holdes tændte i mørke Nætter, en første Begyndelse til en offentlig Belys-

ning, Anna vel havde bragt med sig fra de baltiske Stæder. Peter den store havde oprettet Fattighuse; men i Steden for virkelige fattige og syge havde Døgenigte og Dovenkroppe her slaaet sig til Ro, medens Gaderne vrimlede af Tiggere; nu skulde Tiggere udvises af Staden eller optages i Fattighusene. Endelig gjentog man de ældre Forbud mod alt for hurtig Kjørsel i Gaderne, en gammel og ofte farlig Fornøjelse, og truede de af Folket afholdte Troldmænd med Baal og Brand.

Disse Love, Forordninger og Anstrængelser bleve omtrent lige saa frugtesløse som paa Peter I.'s Tider. Tallet paa Tiggere og Hexemestrene tog ikke af, saa lidt som det voxede paa Skibe og Soldater; de nye Embedsmænd stjal ikke mindre end de gamle, saa lidt som de nye fornemme Senatorer bragte større Indsigt eller Virksomhed ind i Senatet; naar man virkelig atter vilde optage Peter I.'s højtflyvende Planer, lod der sig ikke udrette noget med slige Kræfter, ja mange vare endog ligefrem farlige Modstandere af dem. Saaledes varede det da heller ikke længe, inden Anna begyndte at gaa aabenlyst frem mod det gamle Gehejmeraads Parti, hvem fremmede Sendemænd allerede paa hin Tid tillagde Navnet Gammelrussere.

Det lader sig vanskelig afgjøre, hvor vidt Annas hidtidige Optræden delvis eller fuldstændig lader sig skrive paa hendes tyske Raadgiveres og Venners Indskydelser og Ideer. Den intime Forstaaelse, som allerede paa Tid bestod mellem Kejserinden og Biron, berettiger dog til den Antagelse, at hans Raad fik afgjørende Vægt ogsaa i russiske Anliggender, allerede fra det Øjeblik hun modtog Valget. Naar Biron i den første Tid af Opholdet i Moskva holdt sig mere i Baggrunden, kan han have haft tilstrækkelig Grund hertil allerede i den Omstændighed, at det Ønske var blevet lydeligt ved Annas Valg, at hun ikke maatte medbringe fremmede til Moskva. I denne Uvilje stemte de ledende Bojarfamilier overens med mange af Modpartiet;

kun en enkelt fremragende fremmed undtoge ogsaa Gammelrusserne fra dette deres Had, nemlig Ostermann, hvis Nytte, ja Uundværlighed de uvillig anerkjendte, hvis Holdning ikke syntes at true deres Herskesyge, og hvis mere end tyveaarige Statstjeneste noget dækkede over hans tyske Herkomst. Han havde føjet sig efter Dolgorukiernes reaktionære Anordninger, men var desuagtet en Nyrusser, en Tilhænger af Peter den stores Reformforsøg og følgelig den Person, som bedst egnede sig til at være Annas Hovedredskab, især saa længe hun endnu maatte skaane de gammelrussiske Stemninger.

Saaledes trak Anna denne prøvede Statsmand nærmere til sig og aftalte med ham Felttogsplanen mod Bojarernes Parti. Først blev Vassili Lukitsch Dolgoruki interneret i Provinsen, derpaa fulgte en Ukas til Senatet, hvorved hele Familien Dolgoruki blev sprængt fra hverandre; en maatte som Guvernør til Sibirien, en anden til Astrahan, en tredje til Vologda, andre til deres Landgodser. Den sidste Skæbne ramte de tvende Førere Alexei og hans Søn Ivan, Peter II.'s Svigerfader og Yndling, hvem Anna i sit Manifest aabenlyst sigtede for uhyre Underslæb af Statskassen. Hermed nøjedes man foreløbig; man skaanede Feltmarskalk Dolgoruki og Golizynerne, ja søgte endog at vinde dem, i det man ikke alene lod dem beholde deres gamle Æresposter, men endog forfremmede dem, rigtignok mere for et Syns Skyld; thi i Virkeligheden blev deres Magt meget indskrænket ved de nye Mænd, som nu kom ovenpaa og hurtig udfyldte den Plads, som var bleven ledig ved det høje Raads Fald.

Den eneste, der hidtil uden Skade havde redet enhver Storm af, og som ved hver Omvæltning faldt paa Fødderne, Oraklet Ostermann, kunde heller ikke undværes af de nye Mænd; han udnævntes til Greve og beholdt nu som tidligere Ledelsen af de udenrigske Sager og den indre Administration i sin Haand. Med ham holdt sig

hans uadskillelige Ven Löwenwolde, en Livlænder, der allerede var kommen til Vejrs som Katharinas Yndling og bleven udnævnt til Hofmarskalk, men nu som Overhofmarskalk og Greve naaede større og større Anseelse. Som tredje Mand fra Peters Tider sluttede Münnich, den til Greve udnævnte General, sig til Forbundet. Denne dygtige Ingeniør, en Oldenborger, blev meget værdsat af Peter I. og havde foruden andre Arbejder ogsaa faaet Ladogakanalen næsten færdig, da Kejseren døde. For at fuldende sidstnævnte betydelige Værk krævede han af Gehejmeraadet, d. v. s. Menschikov, det nødvendige Antal Soldater, men blev haardt afvist, rimeligvis fordi Menschikov i den ærgjerrige og energiske Mand saae en ubelejlig Modstander, han vilde blive kvit. Fjendskabet med den mægtige Menschikov holdt i længere Tid Münnich borte fra Hoffet, han maatte med færre Midler fortsætte sin Kanalbygning og fik den virkelig ogsaa afsluttet i Sommeren 1728. Dette vellykkede Værk saa vel som Menschikovs Had maatte efter den almægtige Yndlings Fald sætte Münnich i Gunst hos Peter II., der udnævnte ham til Guvernør over Provinsen St. Petersborg. Dog først under Anna kom han i varig Forbindelse med Hoffet, i det han udnævntes til General-Felttøjmester og Præsident for det ny oprettede Krigsraad, til hvem Hærvæsenets Nydannelse overdroges; i denne Stilling kom Münnich saaledes til at danne Modvægten mod de tvende Feltmarskalker af Bojarfamilierne Dolgoruki og Golizyn, hvem man ej ret forlod sig paa.

Gammelrussernes Forsøg paa at fjærne Udlændingene og gjøre Anna afhængig af dem selv var saaledes inden kort Frist slaaet over i det fuldstændig modsatte Spor; de betydeligste Hoveder af Dolgorukiernes Æt vare bortsendte, de tvende Feltmarskalker gjorte uskadelige, og i de højeste Poster fandtes foruden dem kun et Par andre Russere uden anden Betydning end deres Navne, som den rige Knæs Tscherkaski og den gamle Kansler Golovkin. Den dygtigste

af Ostermanns og Tyskernes Modstandere, General Jagushinski, modtog vel foreløbig for anden Gang Posten som Generalprokurør for Senatet, indtil man dog snart friede sig ogsaa for ham ved Gesandtskabsposten i Berlin. Den hele Statsledelse var nu i tyske Hænder, først og fremmest Overkammerherre Biron, en Fjende af Russerne, der omgav sig med Livlændere og Kurlændere og vandt større og større Indflydelse paa Sagernes Gang; Ledelsen af de udenrigske Forhold og den indre Administration laa i Ostermanns Hænder. Hæren var betroet til Münnich, Hoffet til Løwenwolde. Og saae man nu om sig i Landet, fandt man alt den Gang Tyskerne overalt i overvejende Tal.

Da de fremmede Institutioner ved Aarhundredets Begyndelse trængte ind i Rusland, fulgte fremmede Mennesker ogsaa i Hælene paa dem.. Under Peter I. behøve vi blot at mindes Lefort, Winius, Ostermann, Schaffirov, Leibnitz og de mange fremmede Officerer i Hæren og Flaaden; under Peter I. og Katharina I. møde vi atter og atter Navne som Admiral Sievers, General Weissbach, General Rapp, Feltmarskalk Lacy, General Douglas, General Bruce, Admiral Gruys, General Rønne og mange andre, som først nu begyndte at komme op. Derpaa fulgte en Standsning under Peter II. og Dolgorukierne, som tilsidesatte Udlændingene og kun knurrende taalte en Ostermann eller Münnich. Dog ikke engang disse Gammelrussere mægtede at udelukke de fremmede fra Administrationen, saa lidt som de ganske kunde udviske Peters fremmede Institutioner; thi disse Institutioner og disse Mennesker hang fast sammen; de første kunde kun administreres af de sidste, fordi Russerne ikke duede dertil. Næppe optraadte nu Anna paa Skuepladsen med sine i Mitau indsugede Tilbøjeligheder for tysk Væsen, før en Reaktion strax indtraadte; voldsomt, pludselig fyldtes alt med tyske Navne, Mænd, som hidtil vare trængte tilbage, traadte nu hurtig frem, nye Kræfter

meldte sig til alle Embeder, inden tvende Aar var alt i tyske Hænder.

Der maa dog gjøres en Indskrænkning: ikke alt, blot hvad Peter I. havde skabt, og med Undtagelse af Kirken.

I det vi overskue de følgende halv Snes Aar, bemærke vi en stærk og stadig Tilvæxt i det tyske Element, overalt hvor Peter I. havde lagt Grundlaget til en ny Stat. Hæren og Flaaden faa stadig flere og flere tyske Generaler og Admiraler, saa at der kun fremtræder faa russiske Navne under Münnichs Krige i Polen og mod Porten; ved Hoffet have kun Tyskerne nogen virkelig Magt; den ydre Politik staar under Ostermanns Ledelse, Handel og Industrien under Schaffirov, Præsidenten i Kommercekollegiet, senere under Baron Mengden; Biron har Bjærgvæsenet, og Akademiet er fuldstændig tysk. I Senatet og Kollegierne sidde Kreaturer af de tyske Magthavere, og selv Synoden ledes af den servile Theofanes efter de mægtiges Luner. I øvrigt blev det gamle Rusland, Provinserne med deres Vojvoder, Adelen med sine Bønder, den indre Administration og Justitsen, kort sagt alt, hvad der var blevet skaanet for Peters Omvæltninger, i Hænderne paa Russerne, og det styredes efter gammel Vis af usle Embedsmænd.

Anna gav sig i Kast med at regere paa Peter I.'s Vis, men med endnu mindre Forstand paa Landets Tilstand og de forhaandenværende Kulturelementer. Peters ydre Hæder dækkede jo over hans ringe Held i selve Landet; hvorfor skulde man da ikke forsøge at følge hans Exempel, der havde vakt hele Evropas Forbavselse? Skulde man ikke vende sig bort fra Peter II.'s Exempel, den Kejser, som var sunken i Graven, foragtet og uden Hæder, som ikke havde levnet noget tilbage af Krigens og Hoffets, af Administrationens Glans? Man vilde glimre i Evropa som russisk Kejserinde og i Rusland som evropæisk Fyrst-

inde; Evropa skulde studse over russisk Magt, og Rusland over evropæisk Visdom; men da der nu sad en Kvinde paa Tronen i Steden for Peter I., manglede den Klogskab og Kraft, hvormed man tidligere havde benyttet de fremmede som dygtige Arbejdere, uden at man just overdrog hele Husstyrelsen til dem. Anna overgav Staten til Tyskerne.

(Forts.)

Biskop Bartholomæus Deichmann.

(Slutning).

IV.

Vi have oven for set, at Biskop Deichmann var saa forsigtig altid at forlange skriftlig Befaling til de Hverv, der overdroges ham af Regeringen, ja at han endog en Gang udbad sig og fik en særlig Godkjendelse for Fremtiden i en enkelt Sag, saa intet Ansvar i den Henseende af nogen Regering maatte gjøres gjældende over for ham (se Side 186). Han følte tydelig nok, at hans Aktier vilde synke betydelig, naar et Regeringsskifte kom til at indtræffe, og at han vilde komme til at overleve Kong Frederik den fjerde, kunde man efter al menneskelig Beregning forudse; thi skjønt de to Mænd, som havde haft saa meget med hinanden at gjøre, vare omtrent jævnaldrende — der var kun et halvt Aars Forskjel i Alderen —, var Deichmann rask og kraftig, medens Kongens Helbred stadig tog af; at den saa formaaende Biskop i Kristiania ikke kunde vente i Kronprinsen, naar han kom til at bestige Tronen, at finde en Velynder, kunde han og enhver sige sig selv; deres religiøse Standpunkter vare alt for forskjellige, og at Kronprinsen ikke havde glemt sin specielle Mistanke med Hensyn til Deichmanns formentlige Virksomhed i Anledning af Faderens andet Ægteskab, var godtgjort paa forskjellige

Maader. Men at det skulde ske, som indtraf kort efter Kongens Død, havde Biskoppen vel næppe drømt om, selv i sine værste Drømme.

Den tolvte Oktober 1730 døde Kong Frederik den fjerde paa Slottet i Odense, og Regeringsskiftet viste sig strax at skulle give, om just ikke en hel System-, saa dog en Personforandring med Hensyn til mange af dem, der havde staaet den afdøde Konge nær og havde haft hans Tillid. Vi skulle ikke her dvæle ved, hvorledes Enkedronningen Anna Sofia, da hendes kongelige Ægtefælle næppe endnu var bleven kold, paa en brutal Maade forvistes til Familieslottet Klavsholm i Jylland, efter at de fleste af de Gaver, hun havde modtaget af Kong Frederik, vare hende affordrede; den Omstændighed, at der krævedes af hende en udtrykkelig Erklæring om, hvilke gejstlige der havde været paa Raad med Hensyn til hendes Giftermaal — et Spørgsmaal, hun imidlertid ikke gav andet Svar paa, end at ingen var bleven raadspurgt —, giver os en temmelig tydelig Anvisning paa, at man gjennem en Angivelse fra hende vilde søge ret at komme Deichmann til Livs; ogsaa skulle vi forbigaa de mange Forandringer, der skete i Hoffets nærmeste Kredse, og kun forbigaaende meddele, at en af Deichmanns Efterfølgere paa Viborg Bispestol, Søren Lintrup, der efter fra 1720 at have været Biskop i Viborg i 1725 var bleven kongelig Konfessionarius, strax efter Kristian den sjettes Tronbestigelse afskedigedes fra denne Plads og beskikkedes til Professor i Theologien, hvilken Tilsidesættelse han skal have taget sig saa nær, at han henvendte sig til Kongen og bad om som en anden Forbryder at maatte kastes i Blaataarn; den lidte Krænkelse pinte i den Grad Lintrup, at han et halvt Aar efter døde, rimeligvis af Ærgrelse.

Vi skulle vende os til Deichmann, den Mand, som i henved tresindstyve Aar havde set Lykken føje sig for ham paa en vidunderlig Maade: paa én Gang ramtes han,

den tidligere Lykkens Yndling, af Modgangen, og det i højeste Maal. Den samme Ilpost, som til Norge bragte Budskabet om Kongens Død, bragte ogsaa Befaling til Stiftamtmand Tønsberg og Stiftsprovst Hoff, at de skulde tage Gejstligheden i Ed; denne Tilsidesættelse maa have været baade haard og paafaldende for Deichmann, men han har dog troet, at Uvejret kunde drive over; han skrev strax et Brev til Regeringen og ansøgte Kongen om Stadfæstelse i sit Embede; men inden denne Skrivelse paa nogen Maade kunde komme Kongen i Hænde, var der allerede udstedt et nyt Dekret om Deichmann, affattet sex Dage efter Kongens Død; det var stilet til Statholderen Wibe og indeholdt Befaling til denne, at han strax skulde kalde Biskop Deichmann for sig og i Kongens Navn tilkjendegive ham, at han »indtil videre« havde at afholde sig fra det biskoppelige Embede, i hvilket Stiftsprovsten Anders Hoff konstitueredes. Dette »indtil videre«, denne midlertidige Suspension, fik sin Afslutning ved et nyt kongeligt Reskript af 24de November, hvori det hedder: »Eftersom vi fra Tid til anden med særdeles Mishag have fornummet, at forrige Biskop over Aggershus Stift Bartholomæus Deichmann i nogle Aaringer har indviklet sig i mange det ham anbetroede gejstlige Embede, der dog nok alene havde kunnet behøve hans Opsyn og Omhyggelighed, uanstændige, verdslige Forretninger: saa er hermed vor allernaadigste (sic!) Vilje og Befaling, at du ham for dig kalder og ham i vores høje Navn tilkjendegiver, at vi, i Henseende til oven anførte hans uopbyggelige Forhold have draget Betænkende i at stadfæste ham i det ham anbetroede biskoppelige Embede, men at vi samme os elskelige Mag. Peder Hersleb, vor Hofprædikant, allernaadigst have confereret« o. s. v.*)

*) I Følge Imm. Barfods Falsterske Gejstlighed II., S. 67. blev Hersleb allerede om Morgenen d. 12te Oktober 1730, efter at have tilbragt den foregaaende Nat ved Kong Frederiks Dødsleje, af den ny Konge udnævnt til Biskop i Kristiania; han

Det var tydelige Ord, der ved deres Strænghed til fulde viste, i hvor høj Grad Kongens Unaade hvilede over ham. Hvilke Følelser der ved denne Meddelelse har gjennemstrømmet hans Sind, kunne vi lettere tænke end beskrive; selv har han med Resignation fundet sig i det uundgaaelige, i alt Fald, hvad det udvortes angaar, og det var et smukt og værdig affattet Afskedsbrev, han 2den December sendte til Stiftsprovst Hoff med Anmodning til denne om at meddele det til Stiftets øvrige Gejstlighed. Efter at have omtalt sin Afskedigelse, »hvilken jeg med en tilbørlig Taalmodighed under min Guds Vilje som en Kristen, og i allerunderdanigste Lydighed under min allernaadigste Konges og Herres Vilje som en Undersaat ansér,« skriver han, at han ikke bør efterlade at tage Afsked med Gejstligheden og »takke dem oprigtig for al mig betét Velvillighed i de 17 Aar, jeg har haft den Ære at være deres Biskop, og fremdeles ønske dem al Velsignelse af Gud, baade i Guds og i deres eget Hus. Skulde jeg af menneskelig Skrøbelighed, som let muligt, have forset mig mod nogen af dem, saa vilde de og som gode Kristne og rette Guds Mænd det forglemme og forlade. Derhos jeg anbefaler mig i deres gode Forbønner til Gud, som jeg aldrig skal forglemme dem i mine.« o. s. v.

I Følge kongelig Resolution blev tillige det saakaldte »Naadensaar« berøvet Deichmann; hvad man end ellers vil dømme om Regeringens Adfærd mod ham, saa var dog dette ligefrem en stor Uretfærdighed, da Naadensaaret kun er en Erstatning for tidligere udlagte Penge; og selv om en Præst kom fra sit Embede ved Dom for en Forbrydelse,

---

frabad sig Embedet, som han ikke troede sig skikket til, men 24de November sendte Kongen ham Bestallingen og tillagde ham foruden Bispestolens Indkomster aarlig 800 Rdlr. — Man fristes til at antage, at Kristian den sjette gjærne har søgt paa den Maade at blive af med Hersleb, der aldrig var nogen Ven af Pietisterne.

vilde han dog være berettiget til Naadensaar. At der nægtedes kongelig Stadfæstelse for Biskoppens Svigersøn Stiftsprovst Tancke paa det Løfte, der var givet ham om at blive Biskop i Trondhjem, var vist i sin Orden; og Kirken har næppe tabt noget ved ikke at faa ham paa en af sine højeste Poster.

Som Sagerne stode, har Deichmann nok haft det paa Følelsen, at det ikke vilde blive ved, hvad der hidtil var sket, men at dette kun har været Indledningen til endnu yderligere Angreb paa ham. Selv gjorde han gjentagne Gange opmærksom paa, at han altid havde rettet sig efter den afdøde Konges Ordrer i alle de Sager, han havde paataget sig; men det hjalp ikke: der kom Befaling om, at der skulde indledes stræng Undersøgelse angaaende hans Forhold i Almindelighed, og i Særdeleshed om, hvor vidt han havde solgt Embeder, og da især gejstlige Embeder, for Penge. Det var, og havde længe været den almindelige Mening i Kjøbenhavn, at han var skyldig deri, og det, mente man endog, efter en storartet Maalestok; at netop han gjorde det, fandt man særlig forargeligt, naar man mindedes den Iver, han nogle Aar tilforn havde víst i den oven for (S. 194 o. flg.) omtalte »hemmelige Kommission« for at opdage lignende Forbrydelser, begaaede af andre. Mange have vel allerede i Frederik den fjerdes Dage haabet, at der skulde komme en Nemesis over ham; nu skete det.

Man har tidligere været tilbøjelig til at mene, at Deichmann var uskyldig i den Brøde, han især anklagedes for; men uheldigvis er der i de senere Aar fremkommet en Del Oplysninger, som til fulde godtgjøre hans Skyld, dog langt fra i den Grad hans Fjender i Kjøbenhavn havde ventet. En Del af Skylden laa dog hos Tidsalderen; de højere staaende Embedsmænd vare alt for vante til at tage mod Gaver af deres underordnede, hvoraf Følgen saare let blev, at Grænsen, den svævende Grænse mellem »fas« og »nefas«, paa en demoraliserende Maade mere og mere ud-

viskedes; vi kjende jo alle adskillige betegnende Ytringer derom af den samtidige Holberg. Saaledes var det i de civile Stænder, og saaledes var det blandt Gejstligheden; strax, da Deichmann var bleven Biskop, forundrede han sig over de Gaver, som bleve sendte ham, baade fra Præster i Stiftet, fra Kandidater, der ønskede at vinde hans Gunst for saaledes at komme i Embede, fra nys udnævnte Præster, som skulde ordineres af ham, fra Degne, og fra mange andre Personer; Deichmann selv havde den Gang en Følelse af, at dette ikke var saa ganske rigtigt, som det burde være; han henvendte sig derfor til en af de andre danske Biskopper, der beroligede ham ved at erklære, at det var den sædvanlige Skik og Brug, og at saaledes bare de sig alle ad; saa gav Deichmann sig da tilfreds og modtog sine Gaver, ligesom hans Embedsbrodre gjorde.

I Kjøbenhavn har man følt sig en Del skuffet, da Angivelserne mod den afsatte Biskop, hvilke man havde ventet i Hobetal, ganske udebleve, skjønt der var rettet Anmodning til Præsterne om at meddele, hvad de vidste; men dels have Bestikkelserne ikke fundet Sted i saadan Udstrækning, som man havde formodet, dels have de Præster, der kunde give Underretning, følt sig som medskyldige og derfor ikke villet meddele noget, da de ikke have stolet paa Regeringens Løfte om Frihed for Straf. Regeringen greb derfor til haardere Midler for dog endelig at komme Deichmann ret til Livs; d. 24de Marts 1731 skrev den et alvorligt Brev til Statholderen Wibe med Paalæg om at tage alle Stiftets Præster i Ed om, hvor vidt nogen af dem ved Gave til Deichmann var kommen i sit Embede, i det der tilføjes, at »hans Majestæts allernaadigste og retfærdigste Intension gaar alvorlig derhen, at saadan Deichmanns utro og af en saa distingveret gejstlig Mand næsten uhorte Forhold kunde komme for Lyset, og han derfor faa den Løn, som bør paafølge hans onde og forargelige Gjerninger«.

Nu kom der da ogsaa nogle Angivelser, som dog kun

fik saare liden praktisk og faktisk Betydning, da Deichmann den 17de April 1731 afgik ved en pludselig Død; inden vi betragte hans sidste Dage og Dødsfaldet nærmere, maa vi se lidt paa de Angivelser imod ham, der ere komne frem i de senere Aar, og som ikke stille ham i noget gunstigt Lys, hverken som Biskop eller som Menneske; vi maa vist nok prise ham lykkelig, at hans Liv ikke varede længere, da han ellers næppe vilde have undgaaet en strængere Straf end den, der var bleven ham til Del.

En Præst erklærede, at der stadig var blevet lagt ham Hindringer i Vejen for hans Ordination under Paaskud af, at han ikke kunde fremlægge Bevis for at have fyldt 25 Aar; først da han havde givet tyve Rdlr., svandt Biskoppens Betænkeligheder med Hensyn til Ordinationen; da samme Præst senere blev forflyttet, gav han Biskoppen Guld til Værdi af 50 Rdlr.; siden havde han sendt ham Gaver til Køkkenet. — En anden Præst, Lorents Angell i Lier, havde en Tid lang været Kapellan hos sin gamle Fader; da denne ønskede Kaldet delt i to Sognekald og Sønnen udnævnt til Præst i et af de nye Embeder, henvendte de sig til Deichmann, der anbefalede Sagen, saa det gik efter Ønske; til Tak havde den gamle Angell da sendt ham en Gave af 400 Rdlr. — Endnu mere graverende var den Erklæring, Præsten Hans Rosing i Norderhov afgav; han havde ofte søgt Embede og baade bedet Biskoppen om hans Hjælp og henvendt sig til Kongen, der 1727 gav ham Kaldet; »og er det mig til Dato ganske ubevidst, om Deichmann noget til min Lykke kontribuerede; men strax efter at jeg havde nydt Kaldet, gav Biskoppen mig Ordre, at jeg skulde komme til ham, det jeg og efterkom, da Biskoppen ej alene lod sig mærke, men rent ud sagde, at han og ingen anden havde hjulpet mig til Embedet, hvilket jeg antog i den Mening, som Biskoppen vilde erindre mig om Erkjendtlighed; og som jeg ikke havde Midler eller var ved Penge, gav jeg Biskoppen min Obligation som paa laante Penge,

stor 298 Rdlr. Kurant, den han og imodtog tillige med 2 Rdlr., jeg ham kontant leverede. Ydermere 1728, da Deichmann var i en Kommission ved Hønefossen i Norderhovs Præstegjæld, talte Biskoppen til mig om oven meldte Summa, naar jeg den vilde betale; men som jeg ikke var ved Penge eller vidste at faa laant, bad jeg om Dilation, hvilket han meget ilde optog og spurgte, om jeg vilde fixere ham, hvorpaa jeg for at stille ham tilfreds samme Tid gav ham 20 Rdlr. i Kroner. Sidst i 1728 fik jeg mange og adskillige Paamindelser af Biskoppen, at jeg skulde komme ind til Kristiania, saasom han havde noget at tale med mig; men som jeg alt kunde forstaa, det var om Pengene, maatte jeg til sidst rejse ind med 150 Rdlr. Kurant, som var først i 1729, hvilke Penge han modtog og afskrev paa Obligationen, som endnu er hos ham. Den øvrige Rest af Obligationens Indhold er endnu ubetalt. Endnu har Deichmann faaet af mig 1730, da han var hos mig paa Visitats, 30 Rdlr. Kroner. Jeg kan ikke sige, at han begjærte saa meget af mig, men fordi jeg stod i hans Gjæld, gjorde jeg det selv villig.« — Det var en styg Historie; men noget af det, en anden Præst, Niels Arktander, erklærede om Deichmann, synes ligefrem at falde ind under Begrebet Bedrageri og tilstrækkelig at vise, at Afskedigelsen ikke var sket uden Grund. Arktander tilstod, at han 1719 havde tilbudt Biskoppen 50 Rdlr. og to italienske »Kunst-Kabinetstykker« samt en »meget propre indlagt Snustobaksdaase med et særdeles vel arbejdet Skilderi i« for at blive Feltpræst; Biskoppen afslog det, men vilde derimod engagere Arktander til sin Amanuensis; da han imidlertid ikke havde Lyst til Kontorforretningerne, men til gejstlig Virksomhed, endte det da ogsaa med, at han blev Feltpræst imod at give 50 Rdlr., før Ordinationen fandt Sted; 1722 blev han Sognepræst i Thorsnæs i Smaalandene, og da gav han 30 eller 50 (han huskede ikke hvilket) Rdlr. for Kollatsen; to Gange senere havde Deichmann været paa

Visitats hos Arktander og den første Gang faaet 12 Specie-Dukater, den anden Gang 16 Rdlr. Værre var den Beskyldning, Arktander fremkom med, at nemlig Deichmann havde taget mod Bestikkelse i en Sag angaaende et brudt Ægteskabsløfte. Biskoppen havde i Begyndelsen tilsyneladende været paa Brudgommens Parti; men da den svegne Bruds Frænder havde lovet, at hvad hun fik ud over 400 Rdlr. i Erstatning, skulde Biskoppen have, dømte han den troløse Brudgom til en Bøde paa 500 Rdlr., efter at han for en Sikkerheds Skyld havde ladet sig de 100 Rdlr. udbetale i Forvejen. Arktander meddeler videre, at da der siden begyndte at røres ved denne Sag, sendte Deichmann Bud til ham, at han strax skulde komme til Kristiania; »Deichmann spurgte mig, om jeg var bekjendt, at ham i saa rede og klar en Sag kunde noget være diskretioneret; dertil jeg svarede Ja og førte ham Sagen til Erindring, hvorudi han fandt sig og vilde, at jeg skulde paatage mig Skylden som den, der havde faaet samme Penge for Sagens Anlæggelse, hvortil jeg ikke var at overtale; derpaa gav han mig denne Projekt, at jeg skulde annamme samme Penge til mig igjen og skrive da et Frikjendelsesbrev for ham som den, der intet havde faaet; og maatte jeg sætte mig ned, da han selv dikterede, hvad jeg skulde skrive; nogle Dage derefter fordrede han samme Penge tilbage, dem jeg ham og leverede.« (!!)

Da Biskop Deichmanns Død indtraf meget pludselig, og det netop paa en Tid, da det maatte synes, som om en haard Tilskikkelse skulde være nær forestaaende for ham, er det ikke at undres over, at Rygtet kom op om, at det var ved en saakaldet »filosofisk Dødsmaade«, at han havde taget Afsked fra denne Verden; ja, man vidste endog at fortælle de nærmere Omstændigheder, hvorunder det skulde være sket, nemlig at han for at fremskynde sin Død havde klædt sig nøgen af og lagt sig paa et Stengulv, indtil han fik en saadan Forkølelse, at hans Død derved fremkaldtes.

Dog, denne Beretning maa betragtes som aldeles upaalidelig; alt tyder nemlig paa, at den Ytring, som en af hans Biografer har brugt om ham, at »han vidste ikke at skikke sig saa vel i Modgang som i Medgang«, er fuldstændig fejlagtig. Tvært imod lærte i Modgangens Skole han, den hidtil af Lykken saa begunstigede Mand, vistnok ikke blot med en tom og kold Resignation, men med Hengivenhed i Guds Vilje at bøje sig under den Tugt, han saa sent fik at fornemme. Om der end kan have været en saare menneskelig Bitterhed i hans Sind baade ved at se tilbage og ved at kaste Blikket fremad til det uvisse, der forestod og truede, gjør det paa os et godt Indtryk, naar han i Modgangens Dage sluttede sig al Tid nærmere til den ædle og fromme Stiftsprovst Andreas Hoff, hvem han tilforn havde agtet meget ringe; nu fandt han ved ham den Trøst, der gav ham Kraft til at bære de Dage, han havde tilbage, og som han vist har haabet ikke skulde blive mange. En Ytring af ham er tilstrækkelig betegnende: »Magister Hoff er mig nu den rette Mand; saa mange Aar har jeg haft ham til Nabo uden at kjende ham.« — Efter alt at dømme er det gaaet saaledes til ved hans Død: Han havde beredet sig til med sin Hustru og sine Børn at gaa til Alters d. 16de April, men blev om Formiddagen saa daarlig, at han ikke kunde taale at gaa til Kirke, hvorfor hans Familie gik alene, men ved deres Bortgang formanede han dem til at paakalde Gud hjærtelig for ham. Medens de vare i Kirke, blev han overfalden af stærk Diarrhoe, hvorpaa der, som sædvanlig, fulgte Tørst; for at slukke denne drak han hurtig noget koldt Øl, men strax derpaa ramtes han af et apoplektisk Anfald, der i flere Timer gjorde ham stum; dog kom han sig saa vidt, at han næste Dag med fuld Bevidsthed kunde nyde Nadverens Sakramente ved Stiftsprovst Hoff; han talte kun lidet, men med stor Andagt, og nogle Timer efter et nyt Anfald af Apoplexi døde han i sin Hustrus og sine Børns Nærværelse den 17de April 1731.

»Døden forsoner«, plejer man jo at sige; men her synes Ordet ikke at have passet; den nye Regering havde begyndt saa grundig paa Undersøgelsen af Deichmanns Forhold, at den ikke vilde, og maaske heller ikke kunde standse paa Halvvejen; Inkvisitionen fortsattes, og der gjordes Paastand paa, at Bispinde Deichmann skulde erstatte den Sum, som det paastodes, at hendes afdøde Mand paa ulovlig Maade havde erhvervet; hvordan man har baaret sig ad med at faa denne Sum beregnet, er ikke let at indse, især naar man ser, hvorledes der er gaaet i Detail, ikke blot i Daler, men i Mark og Skilling, saa man fik Kapitalen til at løbe op til 9789 Rdlr. 4 Mark 10 Skilling, en anselig Sum i vor Tid, men i de Dage, efter Datidens Pengeforhold, adskillige Gange mere værd, end henved 20000 Kroner ville være nu til Dags. Blandt Gjælden, som det paastodes, at Deichmann skyldte, var der omtrent halvfemtende Hundrede Rigsdaler, som sagdes at være indkomne i Kollekter i gudelige Øjemed, men som Biskoppen mentes at have undladt at sende videre efter deres Bestemmelse. Hvor meget af denne Sum Deichmann paa ulovlig Vis havde tilegnet sig, kan nu umuligt afgjøres; at han ikke havde nogen helt ren Fod at staa paa, er tydeligt nok af det foregaaende; men det tør dog være rimeligt, at en Del af den store Sum, der gjordes Paastand paa, er indkommen i Sportler, om hvis Lovlighed han selv aldrig har næret Tvivl, medens de nu regnedes for utilbørlige Indtægter. Alt tyder paa, at man efter hans Død har fortsat Inkvisitionen med maaske endnu større Strænghed end hidtil, rimeligvis, fordi man ved rigtig at gaa til Bunds i den mislige Sag har ment at kunne berolige den offentlige Mening, der paa Grund af Regeringens Adfærd imod Deichmann havde begyndt at vende sig til Gunst for denne. En i saa Henseende betegnende Ytring findes i et Brev fra Statsminister Rosenkrands til Statholder Wibe, dateret 7. Juli 1731, altsaa ikke to Maaneder efter Deichmanns Død; det hedder deri: »Ihvor

sildig end Oplysningerne om afdøde Biskop Deichmanns slette Opførsel komme, skal det altid være godt at have dem for at tilfredsstille, i fornødent Fald, Publikum med Hensyn til den Unaade, som er bleven ham bevíst.« Det var af Biskoppens Dødsbo, at denne betydelige Sum nu krævedes, og det vilde altsaa være hans Enke og Børn, som det i følelig Grad vilde komme til at gaa ud over, da det vel vilde have været til deres materielle Ruin; thi det var meget langt fra, at Deichmann, hvad man maaske er tilbøjelig til at mene, skulde have samlet sig Formue under sit Ophold i Kristiania; skjønt Biskoppernes Indtægter tilsyneladende vare ganske anselige, var det dog ogsaa kun tilsyneladende; thi Fordringerne, der i mange Retninger stilledes til dem, vare saa betydelige, at netop i denne Periode mere end én Biskops Dødsbo har været saa fattigt, at de efterladte maatte gaa fra Arv og Gjæld. Saa galt var det vel just ikke i Deichmanns Bo, men skulde der af dette forlods udredes omtrent en halv Snes Tusende Rigsdaler, vilde vistnok Overskuddet svinde ind til det mindst mulige; thi foruden en privat Gaard, han havde kjøbt sig i Kristiania, synes den største Del af hans Efterladenskaber at have bestaaet i hans Bibliothek, der ganske sikkert har været den største Bogsamling, nogen privat Mand indtil da havde samlet sig i de nordiske Lande; den beløb sig til ikke mindre end 15469 Bøger, hvoraf omtrent 2400 vare Folianter, og solgtes ved Auktion Aaret efter. Det fortælles, at Deichmanns Arvinger efter hans Død have tilbudt hans Bibliothek til Kongen, formodentlig i den Tanke, at han da skulde frafalde Erstatningskravet paa Dødsboet, men herpaa vilde Regeringen ikke gaa ind; det man ventede paa, var at Bispinden paa sin Mands Vegne skulde gjøre en ydmyg Afbigt: saa kunde Regeringen i al Verdens Øjne staa som den, der havde ladet Naade gaa for Ret; i Februar 1732 indgav hun da til Kongen en Ansøgning, hvori hun »tilstod sin Mands begangne Forseelser« og bad Hans

Majestæt »om i Naade at ville ophæve Aktionen mod Dødsboet«; dette skete da, muligvis til alle Parters Tilfredshed; thi dels slap Enken for at udrede den betydelige Erstatning, dels kunde Regeringen, ved Henvisningen til hendes Tilstaaelse af Mandens Brøde, mene at staa fuldkommen ren i Forholdet over for Deichmann. En anden Sag tog Bispinden ogsaa i Arv efter sin Mand; denne havde fem Aar før sin Død af den daværende Regering faaet Tilladelse til at aflevere Bispegaarden til sin Eftermand, uden at der blev taget Syn over den; han var da flyttet ud af den og havde siden boet i sit private Hus, men Bispegaarden havde han udlejet til andre og forsømt at holde den vedlige. Da nu hans ukjærkomne Eftermand Peder Hersleb kom til Kristiania, fandt han til sin Skræk en Bolig, som var saa forfalden, at han ikke kunde bo i den, før den var bleven istandsat. Han gjorde Paastand paa, at Deichmann, der havde forsømt at foretage de nødvendige Reparationer, skulde erstatte, hvad Istandsættelsen vilde koste; Deichmann beraabte sig paa det ham tidligere givne Løfte om at være fri derfor; vi have set, at Regeringen under Kristian den sjette ikke just var tilbøjelig til at holde de Løfter, Frederik den fjerdes Regering havde givet; det gjorde den da heller ikke her, men gav Biskop Hersleb Medhold i hans Paastand. Medens denne Sag stod paa, døde Deichmann, og det kom da til et Forlig, at nemlig Hersleb skulde overtage Bispegaarden og lade Reparationerne foretage imod at faa 1000 Rdlr. i Erstatning af Bispinde Deichmann.

Om hende er det saare lidet, der i det foregaaende er talt, og heller ikke om Børnene, af hvilke tre Sønner og tre Døtre naaede den voxne Alder; Bispinden døde fjorten Aar efter sin Mand, altsaa i 1745; og selv om det for Børnene i visse Retninger vilde være gaaet lettere med at komme frem, hvis ikke de saa forandrede Forhold vare indtraadte, have de dog ikke haft nogen billig Aarsag til

Klage. Der lever endnu mange, baade i Danmark og Norge, som nedstamme fra Deichmann; vi skulle saaledes nævne Familierne Zytphen-Adeler og Løvenskjold, af hvilken Leopold Løvenskjold, en Søn af den norske Statholder, i 1848 forlod sine Fjælde for at stille sig i de danske Krigeres Række og blev dødelig saaret ved Dybbøl.

En af Biskop Deichmanns Sønner, Kancelliraad Karl Deichmann, der i en hidtil utrykt Biografi af sin Fader har søgt at værne om dennes Minde, lod ogsaa forfærdige et Kobberstik af ham og skrev til den lærde Professor Hans Gram med Anmodning om at forfatte en Indskrift til at sætte under Billedet. Gram kom herved i en slem Forlegenhed; han havde i sin Tid staaet i et godt Forhold til Deichmann, med hvem han jævnlig havde korresponderet; men han var ogsaa i nøje Forbindelse med en Del af dem, der tidligere havde vist sig som Deichmanns Fjender, og dem vilde han nødig støde. Han skrev da tilbage et langt Brev, hvori han fraraadede en saadan Indskrift; Brevet er diplomatisk fint, i det han fremstiller, hvorledes det vilde vække Malicen og Satiren hos mange, ikke alene hos den afdødes erklærede Uvenner, men ogsaa hos dem, der stode mere ligegyldige; »de bedste og mindst passionerede Mennesker turde vel endog sige og spørge, om disse Vers skulle være Plasteret eller Figenbladet til at læge alle de Saar, der vare slagne i denne Biskops Rygte, med rette eller urette.« Det var meget fornuftigt, at Gram fraraadede det, og meget heldigt, at Planen ikke blev til noget; det vilde blot have tjent til at bringe Folkesnakken til igjen at leve op om ham, der alt havde ligget tolv Aar i sin Grav, og det vilde ikke have været til Forherligelse af hans Minde.

Thi hans Eftermæle staar des værre ikke rent og uplettet i Historien; det har han selv forhindret, og aldrig vil det lykkes nogen at tvætte det rent. Hans gode Egenskaber have ikke kunnet opveje hans Brøde. Vi have oven for set de forskjelligste Bedømmelser af hans Karaktér

og Personlighed, saa vi maa slutte os til, at hverken hans ivrigste Modstandere eller hans varme Beundere have Ret; noget maa tages bort fra hver af Bedømmelserne.

»Han var i Besiddelse af stor Veltalenhed, og i hans personlige Fremtræden var der noget imponerende og fængslende; sin Berømmelse har han hentet fra sine mærkelige Gaver til at administrere; i denne Retning kom hans betydelige Evner ham til Pas: hans Klogskab, hans Myndighed, hans store Arbejdskraft, et hurtigt og sikkert Blik, et udmærket Talent til at styre og lede.« Denne Opfattelse af ham kan man vist underskrive, men naar det paa den anden Side fremhæves, at han var »elskværdig«, da passer den Betegnelse næppe; han var vistnok mere frygtet end elsket af dem, der fik at gjøre med ham; hans Karakter var langt fra at være elskværdig, uden at vi dog derfor behøve at betegne ham, saaledes som det er sket, som »snu og durkdreven«; maaske er det mere træffende, naar han er bleven sammenlignet, efter en mindre Maalestok, med Richelieu og Mazarin. »Deichmann satte Pris«, hedder det end videre, »paa Livets Nydelser og Goder, vistnok i alt for høj Grad; han satte ogsaa Pris paa det Middel, hvorved de opnaas, Penge.« Han var en kjærlig Familiefader, og vi have ingen Grund til at tvivle om, at han elskede sit Fædreland; men des værre elskede han sig selv højere, og dette blev Anledning til hans Fald.

Hvad man end dømmer om ham og hans Færd, kan man dog ikke andet end dybt at beklage det sidste halve Aar af hans Liv, da han, der i sexti Aar havde været Lykkens Yndling, saa pludselig blev styrtet fra sin Højde saa dybt, at han maaske næppe vilde have undgaaet Fængsel, hvis han havde levet nogen Tid længere. Beklages maa det, at saa mægtige Evner gik til Grunde hos ham, dels fordi han ikke kjendte sin Begrænsning, dels fordi han var kommen til at indtage en fejl Plads i Samfundet.

Vilhelm Bang.

Om Saxo Grammaticus og hans Krønnike.*)

I.

Saxo Grammaticus er bleven kaldt »den danske Historieskrivnings Fader«, og denne Betegnelse har, om den end ikke kan holde Stand over for en i Enkelthederne gaaende Kritik, dog for den almindelige Bevidsthed noget meget slaaende ved sig.

Vel havde der været skrevet Værker her i Landet om dansk Historie før Saxos Tid, navnlig da Ælnoths Skrift om Knud den hellige, og vel er Saxos berømte Værk saa langt fra Begyndelsen til en dansk Historieskrivning, at han jo endogsaa udfører det storartede Arbejde at oversætte de gamle folkelige Kvad paa Latin; men man kan sige, at den første her i Landet skrevne og tilmed enestaaende Fremstilling af Rigets Skæbne fra de ældste Tider og ind-

*) Som Kilder ere særlig benyttede: Paludan-Müller: „Hvad var Saxo Grammaticus, og hvor er hans Grav?“ — Molbechs Afhandling om Saxo i „Nyt historisk Tidsskrift“, 5te Bind. — Velschows indledende Bemærkninger til hans og P. E. Müllers Udgave af Saxo samt en utrykt Forelæsning af Paludan-Müller fra Vinterhalvaaret 1873–74 om nogle af de vigtigste Kildeskrifter til dansk Historie (jfr. samme Forf.'s „Bidrag til Kritik af Saxos Historieværk“ i „Hist. Tidsskrift“, 4de Række 5te Bind).

til Forfatterens egen Tid skyldes ham alene med Undtagelse af Svend Aagesens lidt ældre Forsøg, hvem Saxo ganske fordunkler, og som ogsaa selv er beskeden nok til ikke at ville kappes med sin mere begavede Fælle. I Forholdet til Eftertiden er det vel vanskeligere at fastholde Begrebet »Historieskrivningens Fader« strængt; thi Saxo danner ingen »Skole«, ingen Lærlinger træde i Mesterens Fodspor; som han overstraaler sine Forgængere, saaledes overstraaler han i endnu højere Grad alle sine Eftermænd. For den nærmeste Eftertid stod han ikke alene som et uopnaaeligt Mønster, men han stod vel endogsaa som noget enestaaende, noget, som hverken kunde kritiseres, efterlignes eller fortsættes. Ja, i den Grad var han for stor for Tiden, at denne lod hans Værk hensmulre i Bogsamlingerne og gjorde et Uddrag af det til Brug for sig, medens Hovedværket paa et hængende Haar nær var gaaet tabt. Da Kristjern Pedersen 300 Aar senere vilde lade hans Værk trykke, var det i Begyndelsen umuligt at faa et Haandskrift af det, og først ved den fædrelandskjærlige Ærkebiskop Birgers Mellemkomst lykkedes det at faa et saadant. Dog uagtet Saxo saaledes ikke blev Fader til en Historieskrivning, der fortsattes, er det dog kun simpel Skyldighed at kalde ham vor Historieskrivnings Fader, naar man tænker, hvad Danmarks Historie nu er, og hvad den vilde være uden ham; ja, for at gjøre Sammenligningen behøve vi kun at kaste Blikket paa Sveriges Historie i Oldtiden og den første Halvdel af Middelalderen. Selv afset fra den glimrende Fremstilling, fra det løftende Fædrelandssind, fra det digteriske Snille vilde Saxos Værk alligevel have været uvurderligt; thi det har skabt den danske Historie.

Men om den Mester, der har forfattet dette Værk, vide vi i Virkeligheden saa lidet, at man kan sige, at med Sikkerhed er der intet andet bekjendt om ham end det, man kan læse i selve Værket. Vel giver nu dette et højt Begreb om hans saa vel historiske som digteriske Begavelse,

og — hvad der med Hensyn til Forfatterens Personlighed er af megen Interesse — de talrige Betragtninger, navnlig af moralsk Natur, der findes, bidrage til at kaste Lys over hans Standpuukt i mange Spørgsmaal og over hans Karakter i det hele; men om selve hans Levned og Livsstilling giver det kun meget lidet. Den, der har reddet saa mange berømte Bedrifter fra Forglemmelse, har været for beskeden til at ville sysselsætte Læseren med sig selv, og han har ikke hos Eftertiden fundet den Følelse af Forpligtelse til at hindre Mørket i at dække de store Mænds Minde, som besjælede ham selv.

Hvad Saxo da i Fortalen til sit Værk tilfældigvis fortæller om sig selv, indskrænker sig til to Ting: 1) at han er (eller rettere: var, da han paabegyndte sit Værk) »den ringeste af Ærkebiskop Absalons Ledsagere«, og 2) at hans Fader og Bedstefader havde gjort Krigstjeneste i Valdemar I.'s Hird; desuden fremgaar det tydelig af Fortalen, at han har levet i alt Fald nogle Aar ind i Valdemar Sejrs Regeringstid. Hertil kan lægges endnu et samtidigt, rigtignok kun meget ringe Bidrag til vort Kjendskab til Saxo, nemlig Svend Aagesens Ytring om, at hans »Kontubernal« Saxo har paataget sig at skrive den fra Svend Estridsen nedstammende Kongeslægts Historie og sikkert vil kunne gjøre det i en smukkere Fremstilling, end han selv. Men ligesom denne Betegnelse »Kontubernal« kan forklares paa mange Maader (saa meget mere, som man ikke ret véd, hvad Svend Aagesen var), saaledes ere ogsaa Saxos egne Ord blevne Gjenstand for de mest forskjellige Tolkninger.

Man har nemlig undersøgt, om Saxo ikke skulde have nævnt sin Fader eller Bedstefader i sin Historie, og man finder da, at han fortæller om en Magnus Saksesøn, der lod sig hejse ned ad Stævns Klint for at bringe Erik Emune Budskab umiddelbart før Slaget ved Fodvig, og om en Sakse, der sammen med Prins Buris (han maa altsaa have

været en højtstaaende Høvidsmand) afsendtes af Valdemar I. med dennes Sømagt for at gaa Svend Grades Flaade i Møde, kort før Slaget paa Gradehede.

Dersom man gik ud fra, at Sønnesønnen i Almindelighed fik Farfaderens Navn, kunde den sidstnævnte Sakse være Forfatterens Farfader, og det kunde ogsaa passe nogenlunde med dennes antagne Levetid, navnlig naar man forudsatte, at Hærføreren Sakse i 1157 var ved Slutningen af sin Virksomhed, hvad ogsaa vilde stemme med, at hans Søn — Forfatterens Fader — ligeledes havde tjent den samme Konge. Ganske vist har hele denne Gisning ikke stort andet at støtte sig til end Navnet (og Sakse — eller paa Latin Saxo — var et meget almindeligt Navn paa de Tider); men det lader sig ikke nægte, at den korte, beskedne Maade, hvorpaa Saxo omtaler de tvende nævnte Mænd, nok, naar man ser hen til den Aand, der i saa Henseende raader i hans Værk, kunde støtte den Antagelse, at Forfatteren her med Vilje har holdt sig tilbage for ikke at komme til at prise sin egen Slægt for stærkt. En mindre berettiget Gisning paa Grundlag af Navnet er det derimod, naar man har villet gjøre Ærkebiskop Peder Saksesøn (Andreas Sunesøns Eftermand paa Ærkebispestolen 1223—28) til en Søn af Saxo, som i sin Ungdom skulde have været gift. Skjønt denne Gisning gaar tilbage til Arild Hvitfeldt, og denne paa det ene af de to Steder, hvor han nævner den, endog omtaler den som en Kjendsgjerning, ikke som en Gisning, maa man dog, selv om man ikke kan vide, hvilken Hjemmel Hvitfeldt har haft derfor, erklære den for meget usandsynlig, da Saxos gejstlige Stand dog vel er hævet over Tvivl, og Gejstlighedens Cølibat paa hans Tid var gjennemført, og særlig Absalon var meget ivrig for Gjennemførelsen af Kirkens forskjellige Krav (Cølibat, Tiende m. m.)

Endnu enkelte andre Oplysninger om Saxo kunde maaske hentes fra hans Værk. Man har saaledes troet af dette at

kunne spore, at han var en Sjællænder, og at han var knyttet til Roskilde Domkirke. Det er nu ganske vist, at han tydelig i sit Værk med særlig Sympathi dvæler ved den Retning i Folket, der samlede sig om Knud Lavards Æt, og hvis Hovedrepræsentanter, Skjalm Hvides Æt, der paa Grund af hans Forhold til Absalon træder stærkt i Forgrunden i de senere Bøger af hans Værk, netop havde sit Hovedsæde i Sjælland, hvilket Saxo selv udtrykkelig fremhæver. I sine Beretninger om Valdemar den stores Tog imod Venderne finder han adskillige Gange Lejlighed til at stille Sjællændernes Fædrelandskjærlighed og Iver for Togterne i Modsætning til Jydernes og Skaaningernes Lunkenhed.

Til sin Fortælling om, at Frode Fredegod blev jordet ved Værebro i Sjælland, føjer han den Bemærkning, at Kongen selv havde ønsket at blive jordet her »i den fornemste Provins i sit Rige«. Ligeledes ere hans Meddelelser om Roskilde Domkirke særlig udførlige og gjøre Indtrykket af at være ham personlig bekjendte. Alt dette gaar stærkt i den antydede Retning, men ligefrem nævner Saxo selv aldrig sin Hjemstavn.

Over for disse meget sparsomme Efterretninger om Saxo, som kunne hentes i selve hans Værk, staar der en Overlevering, der vel ikke er samtidig med ham, men sikkert dog findes allerede paa Valdemar Atterdags Tid, og som omtrent 300 Aar efter hans Død har antaget en fuldstændig fast Karakter. Den kalder ham Ærkebiskop Absalons Sekretær (»Klærk«), giver ham Tilnavnet Grammaticus, gjør ham til en Sjællænder og Provst i Roskilde (Saxos første Udgiver, Kristjern Pedersen, tilføjer endog, at han er født nær ved denne By) og paaviser hans Grav i denne Bys Domkirke. Hertil kan føjes en Bemærkning i den saakaldte sjællandske Krønnike, hvor der siges, at Saxo førte Tilnavnet »Longus« (ɔ: enten »den lange« eller som Familienavnet »Lange«). Spørgsmaalet er nu, om denne

Overlevering staar til troende, og herom har der været meget delte Meninger. Det er dog først i Midten af det forrige Aarhundrede, at den svenske Historieskriver Svend Lagerbring bestemt har søgt at vise, at Saxo ikke kan have været Provst i Roskilde, da han var Kannik i Lund. Skjønt Beviset herfor — som det med den største Flid og Skarpsindighed er blevet paavist af Paludan-Müller — væsentlig støtter sig paa, at Navnene Saxo og Svend (hvilket da skulde være Svend Aagesen) flere Gange findes i Fortegnelserne i de saakaldte lundske Døde- og Gavebøger, uden at det kan oplyses, paa hvilken bestemt Tid de paagjældende have levet, har den samme Mening dog fundet Tilslutning hos Saxos sidste Udgiver, Professor Velschow, hvis Begrundelse navnlig hviler paa det af Svend Aagesen om Saxo brugte Udtryk »Kontubernal«, i det han paa Grund af den førstnævntes nære Slægtskab med de tvende første Ærkebiskopper i Lund anser det for aldeles overvejende sandsynligt, at han har været Kannik dèr. Der er dog for lidet fast begrundet i disse Gisninger til, at man af den Grund tør vrage en Overlevering, der har den Ælde, som før er omtalt, ja, som maaske, dersom Paludan-Müllers Mening om Tiden for Forfattelsen af de gamle leoninske Vers, hvor det først udtales, at Saxo »var Provst og levede i Roskilde«, er rigtig, endog kan forfølges op til en Menneskealder efter hans Død. De Vanskeligheder, der ere blevne paapegede ved at gaa ind paa denne Overlevering, have egentlig kun deres Grund i, at dens Tilhængere i sin Tid have søgt at udvide den for meget, i det navnlig Saxos senere Udgiver Stephanius (1644—45) har villet bevise, at han var den samme som den Domprovst Sakse i Roskilde, der i 1165 sendtes til Frankrig og hentede den bekjendte Abbed Vilhelm her til. Dette havde senere Kritikere let ved at vise ikke stod i Samklang med vor Saxos sandsynlige Levetid, i det hans Bedstefader jo skulde have tjent Valdemar den store som Krigsmand, og han selv tilegnede Andreas Sune-

søn sit Værk under Valdemar Sejrs Regering (altsaa efter 1202). At dette Sammenknytningsforsøg saaledes maa siges at være bristet, kan imidlertid ikke modbevise selve Overleveringen. Større Vanskeligheder synes den at have ved at forliges med Saxos egne Ord, at han var »den ringeste af Absalons Ledsagere«, og med selve Absalons Testamente, hvor han eftergiver »sin Klærk (ɔ: Sekretær) Sakse« et Laan, hvorimod han skal tilbagegive Sorø Kloster to Bøger, Ærkebiskoppen har laant ham; (i dette Testament forekommer der ogsaa en Provst Toke eller Tyge (Tucho), der rimeligvis var Provst i Roskilde). Det kan dog hertil siges, at Saxos Betegnelse af sig selv som »den ringeste« o. s. v. efter hele Forbindelsen, som oven for antydet, meget vel kan eller vel endog rettere næsten nødvendigvis maa forstaas om det Forhold, hvori Saxo stod til Absalon paa den Tid, da denne opfordrede ham til at begynde sit Værk. Med Hensyn til det andet Punkt, da er der jo i alle Tilfælde intet til Hinder for, at Saxo kan være bleven Provst efter Absalons Død. For endelig at have fremhævet alt, hvad der kan tale imod Overleveringen, da haves der et udateret Gavebrev fra Ærkebiskop Absalon, blandt hvis Underskrivere findes en »Sakse, Kannik i Lund«; men — og det er ogsaa et af de Punkter, som Paludan-Müller har fremdraget — det vilde dog være højst besynderligt, at Saxo, dersom han virkelig havde været Kannik i Lund, skulde have kunnet forvexle de første Biskopper i Lund og Dalby og ladet Biskop Egino modtage Knud den helliges Gave til Lunds Domkirke, uagtet Gavebrevet selv endnu er til og er stilet til hans Eftermand.

Saa omtvistet er det lidet, vi vide om vor berømte Landsmand; men kjende vi altsaa kun lidt til hans ydre Livsvilkaar, er det dog ikke vanskeligt ved at læse hans Værk at faa i alt Fald et nogenlunde paalideligt Billede af hans Personlighed; thi har end hans Beskedenhed forbudt ham at underholde Læseren med hans eget og hans For-

fædres Levned, har han derimod givet sin Bog et saa ubedrageligt Præg af sin Aand, at denne overalt ligesom belyser Personerne og Optrinene for os. Ja! det er et broget Skue af heltemodige Kampe, snild Krigslist, mandig Trofasthed, Højmodighed og frivillig Opofrelse, men ogsaa af grusom Hævn og vildt Barbari, han opruller for os; men Belysningen, hvori det hele ses, er altid Forfatterens Kjærlighed til det danske Rige og det danske Folk.

Den Omstændighed, at paa Saxos Tid kun en gejstlig Mand kunde være i Stand til at føre en Pen som hans, maatte selvfølgelig være tilstrækkelig til, selv om ikke andre Kjendemærker forelaa, at godtgjøre hans gejstlige Stand; men det lader sig ikke nægte, at denne ogsaa paa flere Steder i Værket har afsat umiskjendelige Spor. Den skarpt kritiserende Holdning, han indtager over for Valdemar den stores Forhandlinger med Kejser Frederik Rødskjæg, maa naturligvis først og fremmest skrives paa hans Fædrelandskjærligheds Regning; men det er dog tydeligt, at en stor Del af hans Uvilje imod denne Forbindelse hidrører fra, at Kongen herved skulde bevæges til at anerkjende den af Kejseren støttede Pave, Victor den fjerde, i Modsætning til den efter Saxos Mening lovlige Pave, Alexander den tredje. Man læser tydelig i Saxos Værk, hvorledes den den Gang saa at sige over hele det civiliserede Evropa staaende Strid mellem den gejstlige og den verdslige Magt ogsaa var naaet til Norden. Baade Eskil og Absalon vare — hvor forskjellige Sympathier de end ellers havde — bestemte Hævdere af den katholske Gejstligheds fri og uafhængige Stilling over for Statsmagten og maatte derfor afgjort tage Parti for den af de kirkelige Myndigheder valgte Pave med de hierarkiske Tendenser imod den Modpave, den verdslige Magts højeste Repræsentant, Kejseren i Forbindelse med et Mindretal blandt Kardinalerne vilde paatvinge Kirken. Kong Valdemar derimod havde ikke de samme Grunde til at foretrække en bestemt af de to Paver,

der da stredes om St. Peders Stol, og naar han i øvrigt af politiske Grunde kunde ønske en Tilnærmelse til den tyske Kejser, var han ikke utilbøjelig til som Vederlag for andre Tjenester fra dennes Side at anerkjende Victor den fjerde. Som sagt — i dette Spørgsmaal følger Saxo ubetinget sin Beskytter Ærkebiskoppen og vel ogsaa sin egen Overbevisning; det lader sig jo heller ikke nægte, hverken at en saadan Indgriben fra Kongens Side i Samvittighedernes Ret som en Anerkjendelse af den efter Gejstlighedens Flertals Mening ulovlige og altsaa kjætterske Pave var et farligt Skridt, eller at i det hele taget Valdemar den stores Forsøg paa at vinde Kejser Frederiks Venskab var et Misgreb, saaledes som det jo er almindelig bekjendt.

Denne Saxos — om man saa maa sige — »gejstlige« Betragtningsmaade træder som nævnt frem paa mange Steder, men egentlig aldrig paa en saadan Maade, at den nogen Sinde — selv i vor Tid, der dog staar hin Tidsalders katholske Gejstligheds Betragtningsmaade saa fjærn — vækker Anstød. Et ganske enkelt Sted er der dog, hvor dette ikke ganske kan siges. Det er Fortællingen om den vendiske Prins Prislav, der var gaaet over til Kristendommen, derfor var bleven forjagen af sine Landsmænd, og som nu var gift med Valdemar den stores Søster og kæmpede i de danskes Rækker. Det er maaske en af de mest gribende Scener i Saxos Værk, hvor det bliver meldt Prislav under hans Maaltid, at hans Fader er falden i Kampen mod de forenede danske og Sachsere, og at hans afhuggede Hoved bæres paa en Stang igjennem Lejren under Glædesraab. Da sidder Prislav vel en liden Stund tavs med Haanden under Kinden; men derpaa siger han, at saaledes bør enhver Gudsfornægter ende sit Liv, og fortsætter derpaa sit Maaltid i samme gode Lune som hidtil. Dette giver Saxo Anledning til i pyntelige Vendinger at udtrykke sin Beundring; han véd — siger han — ikke ret, hvad han skal sætte højest: Prislavs Sjælsstyrke eller den

Hengivenhed for den sande Religion, han lagde for Dagen ved sin fromme Ytring, i det han for dens Skyld fornægtede Blodets Baand. Man vil sikkert finde, at denne Forherligelse af en saa pinlig Situation helst maatte have været undladt, og karakteristisk er det ogsaa, at da kort efter Prislav, der er om Bord paa samme Skib som sin Faders formentlige Drabsmand og derfor maa høre ilde af sin hedenske Broder*), ligefrem siger, at han takker den, der har skilt ham af med en ugudelig Fader, refererer Saxo dette uden at tilføje noget rosende eller dadlende Ord. I Modsætning til en Enkelthed som den her fremdragne staar der imidlertid hos Saxo en Række Udtalelser, som røbe et for den Tid endog usædvanlig frisindet Syn paa mange Forhold og saaledes ogsaa paa de religiøse. Djærvest er vel — som det ogsaa er fremhævet af Molbech — hans kraftige Udtalelser i Anledning af Harald Hejns Værkhellighed, hvor han saa stærkt fremhæver, at en Konge viser sig mere gudfrygtig ved at styre sit Land vel end ved hele Dage at henligge i Bøn foran Alteret. Hvor meget af Saxos tydelige Forargelse over en saadan uvirksom Konge der end maa tilskrives hans Forkjærlighed for den af Kongerne Knud den hellige og Erik Ejegod repræsenterede Retning, af hvilke den første jo ved Kongevalget 1076 blev forbigaaet for Harald Hejn, maa enhver, der læser hine Ord hos Saxo, dog undre sig over den Fordomsfrihed, hvormed han hævder netop et Lægmandsstandpunkt. Mærkværdig er ogsaa hans halvt forklarende, halvt dadlende Bemærkning til, at Erik Lam frasagde sig Regeringen og anlagde Munkekutten: at det var en almindelig Tro, som blev bekræftet af dem, der vare kyndige i Religionen, at det at gaa i Kloster var den bedste Maade, hvorpaa man kunde gjøre Bod for sine Synder. Man maa imidlertid heller

*) Denne Broder var vistnok Stammefaderen til det endnu regerende mecklenborgske Fyrstehus.

ikke forestille sig Saxo i en Munks Skikkelse; som nævnt, var han jo rimeligvis Provst, og selv om han skulde have været en af Kannikerne i Lund, maa det anses for oplyst, at disse ikke vare Munke i den Forstand, at de f. Ex. havde fælles Ejendom og altsaa havde opgivet deres Personlighed; de boede vel sammen, men deres Ret til Særejendom havde de beholdt. Hele hans Værk taler imod den Mening, at det skulde kunne være skrevet af en Mand, der havde sagt Verden fuldstændig Farvel og indelukket sig i en Celle, og ikke mindst vidner hans Behandling af de mangfoldige Optrin, hvor Elskoven spiller en Hovedrolle, herom. Hvorledes kunde en stræng, asketisk Munk beskrive os Hagbards og Signes Kjærlighed, saaledes som Saxo har gjort det?.

Saxos politiske Standpunkt er allerede lejlighedsvis berørt; han maatte naturlig som Vidne til Landets Gjenoprejsning under Valdemarerne og som staaende Absalon nær blive en Tilhænger af den — om man saa maa sige — »nye« Retning, der sejrede ved Fodvig og definitivt kom til Magten med Knud Lavards Søn. Det var Danmarks Delagtiggjørelse i den almindelige evropæiske Udvikling, som denne Retning gjennemførte, og Resultatet blev da ogsaa, at vort Land, der siden Vikingetidens Afslutning havde befundet sig i en Overgangstilstand, nu med fuldstændig Ret indtog sin Plads i Middelalderens kristne, civiliserede Samfund. Dannelsen af et ved Kundskaber og høj Stilling i Samfundet mægtigt Præsteskab og af en med visse Forrettigheder, men ogsaa, i alt Fald i Begyndelsen, med tilsvarende større Pligter udrustet Adelstand hørte imidlertid ogsaa med til Middelalderens Civilisation, og Saxo ser aabenbart med gunstige Øjne paa denne Udvikling; navnlig sympathiserer han i Spørgsmaalet om Tiendens Erlæggelse med de kirkelige Krav. Adelens og Gejstlighedens Stilling kunde imidlertid i Længden ikke undgaa at træde hindrende i Vejen for Udviklingen af det andet Moment

i den ny Tidsaand: Skabelsen af en stærk Kongemagt, der kunde samle hele Folket om sig i Enighed indadtil og i en kraftig Optræden udadtil. Det maatte blive den daværende Slægts Efterfølgeres Opgave at forlige disse uoverensstemmende Tendenser; men denne Opgave blev som bekjendt ikke løst. Allerede i Saxos Værk er der tydelige Spor af Modsætningen: Kongen ligger i langvarig Strid med Ærkebiskop Eskil*); Prins Buris modsætter sig hans Forsøg paa at sikre sin Slægt Kronens Arv o. s. v. Saxo holder vel i Almindelighed med Kongemagten, men ingenlunde altid, og gjennemgaaende mere, naar det er Adelens, end naar det er Gejstlighedens Interesser, den kommer i Strid med.

Dette Saxos politiske Standpunkt gjør ham — det lader sig ikke nægte — ikke faa Steder tilbøjelig til at se de Personer, han skildrer, i en af det bestemt Belysning. Den af Bønderne i Skaane imod Knud den sjette opstillede Kronprætendent, Harald Skræng, skildrer han f. Ex. som »en Mand med et sløvt Hjærte og en Skade paa Mælet«, og han tilføjer, at han ikke véd, om det var størst Skam for Sverige at sende eller for Skaane at modtage en saadan Prætendent. Man faar uvilkaarlig det Indtryk, at dette ikke er nogen aldeles retfærdig Værdsætning af Skaaningernes »Kongsæmne«; men dobbelt beklageligt er det, at Saxo af lutter Iver efter at fremstille Harald Skræng som en fuldstændig Umulighed har glemt at fortælle os, hvorledes han var i Slægt med det danske Kongehus, et Spørgsmaal, som derfor heller aldrig er blevet opklaret. At han imidlertid ofte godt kan se baade de gode Sider hos Modstanderne og Fejlene hos dem, hvis Virksomhed han i øvrigt sympathiserer med, derom foreligger der talrige

*) Et af Stridsæmnerne var netop Spørgsmaalet om en af Modpaven, Victor IV. indsat Biskop i Slesvig, som Eskil satte i Band, uagtet han nød Kongens Beskyttelse.

Vidnesbyrd i hans Værk. Den vendiske Høvding Dombor, der (første Gang 1160) sendes som Underhandler til de danske, omtales af ham med Sympathi; han roses for sin udmærkede Veltalenhed, og hans frimodige Udtalelser til Absalon om Vendernes Forhold til Danmark gjengives saa fuldstændig, at man kommer ind i hele hans Tankegang. Paa den anden Side er Saxo ikke blind for sine Heltes Fejl, og han er ikke bange for at nævne dem, selv om de findes paa »allerhøjeste Sted«. Valdemar den store, om hvis glorværdige Regering næsten en Tredjedel af hele Værket drejer sig, og til hvis Søn det er tilegnet, bliver ikke tegnet uden Skygger. Mere end én Gang fortæller Saxo os, hvorledes han under Kampene med Venderne er raadvild og vaklende, og hvorledes Absalon maa bruge endog meget stærke Udtryk for at faa ham til at gaa i den rigtige Retning. Ja, Saxo skjuler end ikke for os en af de værste Skyggesider i hans Karakter, naar han i Anledning af Kong Valdemars Strid med Prins Buris siger, at han havde den Fejl, at naar han engang var bleven ophidset imod nogen, kunde hans Vrede imod denne aldrig lægge sig. Saxo undlader heller ikke at dadle Svend Estridsøn og Erik Ejegod for deres Usædelighed, og det Indtryk maa man ubetinget faa af hans Værk, at selv om han, navnlig jo nærmere han kommer sin egen Tid, har sin personlige Betragtningsmaade af Begivenhederne, har det dog været hans alvorlige Bestræbelse at give enhver, hvad der efter hans Mening tilkom ham.

Men han kan kun se Danmarks Frelse i, at Borgerkrigene endes og Folket samles i Enighed; derfor maa han fordømme enhver oprørsk Bevægelse imod Valdemarernes Kongemagt, og derfor lader han sig endog henrive til at rose Biskop Helias af Ribe for hans Forsynlighed, da denne efter Indtagelsen af Viborg raader Svend Grade til at lade alle de fangne af Knud Magnussøns Parti dræbe, fordi — som Biskoppen sagde — en fornuftig Urtegaardsmand op-

rykker Ukrudtet, for at de nyttige Planter kunne trives des bedre.

Saxo viser sig i sin Krønnike ikke alene som en livlig Fortæller og en ypperlig Versifikator — man kunde sige Digter, dersom det ikke var de endnu i Folket levende Kvad fra Hedenold, han gjengav, men ogsaa som en meget kundskabsrig Mand. Han kjender den normanniske Historieskriver Dudos Gisning om, at »Daner« skulde være det samme som »Danaer«, Bedas om Oprindelsen til Englands Navn, og han støtter sin Fremstilling af Longbardernes Udvandring fra Norden paa deres Historieskriver Paul Warnefrieds Udsagn. At han har kjendt den romerske Oldtids Litteratur er utvivlsomt, skjønt han sjælden hentyder dertil, og at han i ikke ringe Grad har været inde i Oldtidens Historie, ses navnlig af hans rigtignok lidt søgte Sammenstillinger i Anledning af Skjalden Hjarnes Ophøjelse til Lejrekonge, fordi han havde skrevet det smukkeste Mindevers over Frode Fredegod. Saxo siger, at det danske Folks Gavmildhed ved denne Lejlighed var langt større end baade Cæsars og Scipio Africanus', af hvilke den ene lønnede Fremstilleren af sine Bedrifter med romersk Borgerret, den anden med Guld. Det er Detailler af den romerske Historie, som ikke mere kjendes; men der findes dog (efter hvad Madvig har oplyst) Antydninger heraf i Ciceros Tale for Archias; rigtignok synes Saxo at have forvexlet Cæsar og Pompejus. — Der findes i øvrigt ikke hos Saxo den Lyst til at stille sin Lærdom til Skue, som saa ofte findes hos Middelalderens Forfattere, og hvorpaa man har et nærliggende Exempel hos Svend Aagesen, hvor han for at beskrive Dronning Sofies Skjønhed paakalder Cicero, Ovid og Vergil. De Forfattere, hvis Stil har haft mest Indflydelse paa Saxo, ere imidlertid ikke fra den romerske Litteraturs Guldalder, men derimod — hvad allerede Stephanius er bleven opmærksom paa — en fra dens Sølvalder, Valerius Maximus, som under Kejser Tiberius skrev en Samling af

»mindeværdige Udsagn og Tildragelser«, og en fra dens Forfaldsperiode, Martianus Capella*), som levede i det vestromerske Kejserdømmes sidste Tid. Dette har ikke været til Gavn for Saxos Latin, da begge disse Forfattere skrev et kunstlet og søgt Sprog; men desuagtet staar Saxos Værk ogsaa i rent sproglig Henseende som et Mesterværk for sin Tid; man behøver i den Retning blot at sammenligne ham f. Ex. med Svend Aagesen, der dog ingenlunde hører til Datidens ringeste Latinere; ja man vil, med hvem man end sammenstiller ham af hans samtidige, sikkert nødes til at istemme Erasmus fra Rotterdams smigrende Dom over ham. Selvfølgelig strækker Saxos historiske Kundskaber sig udover selve Danmark; han giver saaledes »i forbigaaende« en sammentrængt Fremstilling af Norges Historie fra Begyndelsen af Hundredaarskrigene til Sverres Fremtræden, og denne Fremstilling er i alt væsentligt korrekt; den noget haarde Medfart, Sverre faar i Saxos korte Omtale af ham, hvor han ligefrem stemples som en Bedrager, maa vistnok nærmest tilskrives Saxos kirkelige Standpunkt. Mindre sammenhængende, men dog i det hele troværdige ere de Efterretninger, Saxo har om Forholdene i Sverige i sin egen og i den nærmest foregaaende Tid. Ogsaa til Landene uden for Norden viser Saxo flere Steder godt Kjendskab; han véd, at Kongen af England er den franske Konges Lensmand (for sine Besiddelser paa Fastlandet). Derimod lader det sig ikke nægte, at hans Efterretninger om Englands Historie i den Tid, hvor den griber ind i Danmarks, ere meget mangelfulde; men dette Tidspunkt falder til Dels sammen med det, der altid har været anset som det svageste i hans Værk, nemlig Kongerne Gorm den gamles, Harald Blaatands, Svend Tveskjægs, Knud den stores**) og

*) Denne nævnes ogsaa af Svend Aagesen.

**) Knud den stores Broder, Kong Harald, nævnes hverken af Saxo eller Svend Aagesen.

Hardeknuds Historie. Om denne Del af Bogen har derfor Paludan-Müller ment, at den var skreven sidst og i Forfatterens Alderdom, da han efter at være bleven færdig med Sagnhistorien skulde sammenknytte denne med de Skildringer af Svend Estridsøns Slægt, han først havde udarbejdet, og hertil hverken havde de samme Hjælpemidler eller ganske den samme Kraft, som da han tog fat paa Begyndelsen af sin store Opgave. Forholdsvis sjælden kommer Saxo ind paa det egentlige geografiske Omraade; men at han langtfra mangler Evne til at beskrive Lande og Folk, har han víst ved den fortræffelige Skildring i Fortalen af Nordens forskjellige Dele, og som et andet Exempel i samme Retning kan nævnes hans korte Beskrivelse af Nordfrisland i Anledning af Knud Magnussøns Flugt der til*). N. M. Petersen giver i sin »Haandbog i den gammelnordiske Geografi« en klar Oversigt over de i Sagnhistorien hos Saxo forekommende geografiske Benævnelser. Derimod er denne Forfatters Forsøg paa at vise, at Saxo ikke har haft islandske Kilder til sit Værk, og at han, naar han omtaler »Thylenses«, ikke dermed har ment Islænderne, men Beboerne af Telemarken, næppe holdbart. Det støttes navnlig paa, at Saxo omtaler disse »Thylenses« to Gange før Islands Opdagelse (ved Braavallaslaget og paa Kong Godfreds Tid), men møder den væsentlige Hindring, at Saxo ofte nævner Telemarken ved dens rigtige Navn og næppe kunde finde paa at kalde det »det yderste Thule«; i Opregningen af Kæmperne i Braavallaslaget staa de to

*) I N. Baches „Nordens Historie" III. Bind S. 210 overføres Saxos Bemærkninger om Nordfrisland paa Ditmarsken, hvor de vel kunne passe omtrent lige saa godt, men hvortil der dog ingen Hjemmel haves i selve Ordene, ligesom det heller ikke stemmer med samme Forfatters Udtalelse II. B. S. 252, hvor det udtrykkelig siges, at Knud flygtede til Friserne langs Sønderjyllands Vestkyst.

Navne endog næsten jævnsides og kunne saaledes ikke vel betyde det samme. Svend Aagesen nævner desuden udtrykkelig de islandske Sange som Kilde, saa at det synes meget lidet rimeligt, at Saxo ikke skulde have kjendt dem.

(Sluttes).

T. B. Cold.

Peter den stores nærmeste Efterfølgere.

(Forts.)

VIII.

Det tyske Vælde i Rusland.

Peter havde ønsket at vorde Fyrste over et tysk Land; med hans Broderdatter Anna var den første Fyrstinde fra et lille tysk Land kommen paa Czarernes Trone; thi ganske vist var hun af russisk Blod, men i Kurland havde hun levet blandt tyske Mennesker og helt levet sig ind i tyske Sæder. Anna havde tilegnet sig evropæiske Begreber saa meget, at hun følte og afviste den russiske Raahed; hun var langt mere fortrolig med det evropæiske Væsen end Peter I. eller nogen som helst moskovitisk Hersker før ham, og allerede af den Grund nærede hun en oprigtig Beundring for sin store Onkel, der havde kæmpet for dette Væsen. I det hun ønskede at træde i hans Fodspor, mente hun ikke blot at fortsætte Peters hæderkronede Virksomhed, men handlede ogsaa, som det mest tiltalte hendes Vaner og halv tyske Anskuelser. Og hun havde derhos det personlige Fortrin at være af ren russisk Byrd, at være en Romanov. Dette gav hende ganske vist et Fortrin fremfor Katharina I. og Katharina II.; men den første og endnu mere den anden Katharina bleve netop ved den Omstændighed, at de vare fremmede, nødsagne til at skaane det russiske Væsen.

Særlig søgte den kloge Prinsesse af Anhalt paa hver Maade at faa Russerne til at glemme, at de lystrede en Udlænding, hun blev helt og holden en national Overløberske og ofrede aldeles sine personlige Tilbøjeligheder for at besejre den Mistillid og de Fordomme, hvormed Russerne betragtede hende og hendes tyske Tjenere. De Krige, som førtes under de tvende Kejserinder, kunne afgive et slaaende Exempel herpaa. Under Anna høstede Münnich og Lascy Lavrbær i samme Egne, hvor de russiske Vaaben ogsaa vare sejrrige under Katharina II.; men medens disse Sejre under Katharina saa godt som under Anna kun tilkæmpedes af Udlændinge, var det blot russiske Generaler, som under Anhalterinden fik Æren. Ved Donau gjorde General Bauer Arbejdet, men Rumænzev fik Æresstatuen; ved Tschesme sloge Greigh og Elphinstone Tyrkerne, men Orlov fik Tilnavnet »Sejrherren ved Tschesme«; Anhalterinden tilkjøbte sig saaledes den russiske Tillid netop ved Ubillighed mod den virkelige Fortjeneste; det var just ikke smukt, men nok klogt handlet. Anna havde derimod ingen slig Mistillid at bekæmpe og var ikke bange for aabenlyst at foretrække tyske Tjenere for russiske, i det hun hengav sig til sine fremmede Skikke og Sæder. Hun var heller ikke saa klog som Katharina, og hvad der oprindelig skulde synes et Fortrin, blev saaledes Aarsag til den mest skæbnesvangre Fejl, hun gjorde sig skyldig i; netop fordi hendes russiske Fødsel ikke nødsagede hende til at skaane den russiske Nationalfølelse, og da hun manglede Peter den stores Klogskab, var denne Czarinde af russisk Blod og russisk Tænkemaade mindre paa sin Plads end de tvende udenlandske Katharinaer.

Fra første Færd lod hun sig lede af sin Elsker og sine baltiske Venner. Biron og Reinhold Löwenwolde disponerede over hendes Person, om de end i Begyndelsen holdt sig noget tilbage; til disse tvende klyngede sig andre, saaledes Birons to Brødre, Carl og Gustav, hans Svoger General

Bismarck, hans Tillidsmand Albedyll; fremdeles Löwenwoldes tvende Brødre, af hvilke den ene i sin Tid afløste Biron som Kejserindens Elsker. Dette var, paa Reinhold Löwenwolde nær, lutter nye Ansigter ved Hove, og som Landsmænd, i Grunden ogsaa som Meningsfæller sluttede Münnich, Ostermann og andre sig snart til; thi først og fremmest gjaldt det om at befæste deres Magt mod Gammelrusserne, og saaledes udgjorde de i Begyndelsen et sluttet og mægtigt Parti. For at styrke dette slog man Porten op paa vid Gab for Tyskerne, og de nølede ikke med at komme, nu dog næsten udelukkende fra Østersøprovinserne, fra Birons og Löwenwoldes Hjemstavn; en Nepotisme begyndte at gribe om sig, der ikke var stort bedre end den under Dolgorukierne raadende.

Da Kadetakademiet oprettedes 1731, blev en Fjerdepart af de 200 Pladser forbeholdt Adelen fra Østersøprovinserne; da Medicinalforvaltningen reformeredes 1730, sammensattes dette nye høje Kollegium af lutter Udlændinge: i Akademiet sad der lutter fremmede; i Spidsen for Hæren stod officielt vistnok de tvende russiske Feltmarskalker, men faktisk Münnich, General-Felttøjmesteren og Formanden for Krigsraadet. Da der 1730 skulde formeres et nyt Garderegiment. tog man 2000 Mand af et Militskorps, Feltmarskalk Mikael Golizyn havde sammensat af den lavere Adel i Ukrajna; det fik Navnet Regimentet Ismailov, og Golizyn haabede med rette at blive dets Chef og at turde udnævne Officererne; men i Steden blev Carl Löwenwolde Oberst og fik Befaling til at tage Officererne ikke blandt Russerne, men af Livlænderne, Estherne, Kurlænderne og de øvrige fremmede Nationer. Skotten Keith, der var udtraadt af spansk Tjeneste, blev Oberstløjtenant; Löwenwolde selv, der som livlandsk Statsraad var kommen til Moskva med en Deputation, steg snart efter til Generalløjtenant og Overstaldmester.

Næppe havde de nye Magthavere indrettet sig saaledes,

før de lagde et æggende Overmod og en voxende Havesyge for Dagen; særlig udmærkede Lykkeridderen Biron sig ved sin hovmodige Opførsel over for Russerne, og da der allerede sporedes nogen Uro blandt Masserne, saae han sig nødsagen til fornyede Angreb paa sine Modstandere, blandt hvem vi nu mødte ikke blot Bojarernes Venner, men ogsaa gamle Tilhængere af Peter I. Her skulle vi blot nævne den Rumænzev, der havde lokket Peters ældste Søn ud fra San Elmo; som den egentlige Ophavsmand til Alexeis ulykkelige Skæbne havde han lidt en ublid Medfart af Alexeis Søn Peter II., og man havde derfor haabet let at kunne vinde ham ved Gaver og Forfremmelser; men han optraadte mod Biron, blev mistænkeliggjort hos Anna og dragen til Ansvar; derhos lod han sig henrive til Bebrejdelser over Hoffets Ødselhed, blev fængslet, anklaget og af Senatet dømt til Døden paa Grund af Ulydighed mod Kejserinden. Hvori bestod imidlertid denne Ulydighed? Anna havde erklæret, at hun ikke længere kunde taale en saa ilsindet Mand som Oberstløjtenant i Garden og vilde udnævne ham til Formand for et Finanskollegium. Rumænzev, der i flere Aartier kun havde gjort Krigstjeneste, svarede, at han ikke forstod sig noget paa Finanserne og var ude af Stand til at udfinde Midler til at fyldestgjøre Hoffets Ødselhed; Anna fratog ham de Æresposter og Godser, hun havde forundt ham, og benaadede ham med Landsforvisning til Kasan.

En anden Modstander, Feltmarskalk Golizyn, døde ret belejlig mod Slutningen af Aaret 1730, og Præsidiet i Krigskollegiet gik over til Feltmarskalk Dolgoruki, men hans Magt var rigtignok faktisk lammet af Krigsraadet. Til Gjengjæld ramte nye Slag de øvrige Medlemmer af hans Familie, som man først nylig havde forvist fra Moskva. I Sommeren 1730 maatte Alexei med Familie til Beresov i Sibirien. Vassili Lukitsch, Sergei, Ivan, Alexei's Moder, alle maatte de afsted længere mod Øst. Kort Tid senere

kom man efter nye Forbrydelser, forskjellige højtstaaende Personligheder havde udstødt fornærmelige Ytringer mod Czarinden og forbrudt sig mod den offentlige Ro. Ogsaa de bleve dømte til Døden og derpaa benaadede; Feltmarskalk Vassili Dolgoruki indespærredes paa Schlüsselborg, de øvrige anklagede sendtes til evigt Straffearbejde i Sibirien; Juri Dolgoruki, Borætinski, Stoletov ramtes af denne haarde Lod, naturligvis med Tab af Ære og Formue; saaledes forsvandt Golizyn og Dolgoruki, de tvende sidste Repræsentanter for Bojarernes høje Raad, hvem man som Feltmarskalker dog ikke fra første Færd havde kunnet fjærne uden store Omstændigheder.

Dette var Begyndelsen til en aaben Kamp ved Moskvahoffet, en Kamp ført mod Russerne af Tyskerne særlig under Birons Ledelse; thi man mærkede meget snart, hvorledes denne Yndling uden noget andet offentligt Embede end en Overkammerherres dog vandt afgjørende Indflydelse paa alle Statssager. Han var og blev imidlertid kun en Hofmand og egenkjærlig Lykkeridder; han vilde herske, glimre, hans personlige Interesse var altid det afgjørende, og af en Statsmands Kløgt eller Arbejdsomhed saae man kun ringe Spor; han var en elegant Kavaler, med gode Manerer, klog, modig, mandig, men uden videre Dannelse, nydelsessyg og pragtelskende. Og i alle disse Retninger stemte han saa fortræffelig overens med Anna; begge vare de glade over at være komne bort fra de snævre kurlandske Forhold, hvor deres Ødselhed allerede havde vakt Anstød, og at kunne nyde Magt og Vellevned uden nogen Tvang. Paa en Tid, hvor Hoffernes Luxus var ubegrænset, mente man ikke at have det rette evropæiske Præg, naar man stod tilbage for andre, og i denne Opfattelse støttedes man ikke blot af egen Tilbøjelighed, men ogsaa af de mange Æventyrere, som vilde tage Del i Glansen og drage Fordel af Ødselheden. Saaledes udfoldede sig en Fornøjelsessyge og en Pragt, Moskva endnu aldrig havde oplevet Magen til;

Baller, Illuminationer, Maskerader, Optog, Gjæstebud i endeløs Række oplivede Kreml, Staden og de omliggende Slotte. Aarsdagen for Annas Indtog, 8de Febr. 1731, begyndte en Maskerade, som endnu ikke var forbi den 18de Februar; Maskerne og Dragterne vexlede og gave idelig Lejlighed til Udfoldelse af ny Pragt. Om den 25de Februar berettes igjen: Om Søndagen var der Maskerade ved Hoffet, om Tirsdagen hos Storkansleren Golovkin, dernæst hos Feltmarskalken Dolgoruki, sluttelig hos Vicekansleren Ostermann. Det saae næsten ud, som Maskerader vare blevne en Hverdagssag. Den spanske Sendemand, Hertugen af Liria, beretter: »I hele Staden har man foranstaltet Illuminationer saa pragtfulde, at man ikke tidligere har set deres Mage her; i Gaar vare vi inviterede til Hoffet, hvor der var Bal og Aftensmaaltid, og jeg har aldrig set en saa glimrende Fest eller et saa fortræffeligt Maaltid. De kan ikke gjøre Dem nogen Forestilling om Luxusen ved dette Hof. Jeg har været ved mange Hoffer, men kan forsikre, at det herværende Hof i sin Luxus og Pragt overgaar de rigeste, det franske end ikke undtaget.«

Naar en Hertug af Liria siger dette, tør man antage, at han ikke blot var blændet af raa, asiatisk Pragt, men af forfinede Nydelser, som den Gang havde deres Mønster i Versailles. Man tør med Sikkerhed gaa ud fra, at Tøjerne og Kniplingerne til disse Maskeoptog, Vinene og Retterne til Banketterne, Køkkenredskaberne og Møblementerne, Hattene og Skoene, Sengene og Vognene, kort sagt alt maatte hentes fra Udlandet; thi hvem i Moskva havde vel kunnet fabrikere hele dette Hof-Tilbehør i Ludvig XV.'s Smag? Og yderligere trængte man til udenlandske Kokke og Kjældersvende, Skræddere og Skomagere, Frisører og Lakejer, Kuske og Staldmestre. Man maatte have en Komedie, laante Kongen af Polens italienske Trop og lod den agere ved Hoffet. Under hele dette Væsen haanede man Russerne, der ikke forstode at føje sig efter disse nye

Manerer. Ikke være det sagt, at Russerne ikke skulde magte at tillære sig fremmed Levevis! Allerede under Peter I. maatte de fremmede Sendemænd beundre den Hurtighed, hvormed navnlig Damerne tilegnede sig i det mindste de ydre Selskabsformer. Bøjelighed, Efterlignelsestalent, Anstand og Aandslivlighed havde altid ligget for Russerne, og de vare ligeledes i Besiddelse af en Nydelsessyge, som tilskyndede dem at lære og drage Nydelse af de nye Samkvemsformer; men hvad Peter I. krævede var dog noget andet end det, der nu kom op. Man kunde let vænne sig til Gaffel og Kniv, til at bære Slæbet paa sømmelig Vis og være munter i Underholdningen; men der udkrævedes længere Tid for at forstaa, hvilke Farver der passede sig til hverandre i en Klædning, eller hvad der var fint, hvad der var simpelt i en Komedie; der fordredes en længere Skole for at bringe Orden i Pragten eller Renlighed ind i Livsvanerne. Og i det mindste i Begyndelsen synes Annas Hof rigtignok at have afgivet en fornøjelig Samling af de mest skrigende Modsætninger. »Den rigeste Klædning fulgtes ofte med den slettest friserede Paryk, et meget smukt Stykke Tøj var forskaaret af en klodset Skrædder, og en pragtfuld paaklædt Herre sad i en ynkelig, af et Par Ralliker trukken Vogn. Samme Smag herskede i Møblementet og med Hensyn til Husenes Renlighed; paa den ene Side saae man alt dækket af Guld og Sølv, paa den anden Side den største Urenlighed; mod én velklædt Dame saae man ti slet sammenpassede Klædninger« . . . .

Denne overdrevne Pragt kostede imidlertid Hoffet uhyre Summer; det er utroligt, hvor mange Penge der af denne Aarsag ere gaaede ud af Riget. En Hofmand, der aarlig kun gav to til tre Tusende Rubler ud for sin Klædning, gjorde ingen særlig Figur. Man kunde meget vel om Russerne anvende, hvad en sachsisk Officer sagde til den afdøde polske Konge med Hensyn til nogle af Herrerne ved

dennes Hof: »Sire, man maa blot lade Byportene gjøre større, for at alle de Adelsmænd, som bære hele Landsbyer paa Ryggen, kunne passere«. Alle de, som havde den Ære at tjene ved Hove, ødelagde sig i Bund og Grund for at gjøre Figur.

»En Modehandler behøvede kun at tilbringe nogle Aar i St. Petersborg for at vinde Velstand, selv om han ved sin Ankomst kun havde haft Varer paa Kredit.« *)

Man kan let gjøre sig et Begreb om, hvorledes hele den Færd maatte virke paa Russerne. Folk af simplere Herkomst kunde overhovedet næppe mere komme frem ved dette Hof, hvor de ikke agtedes, og hvor man foretrak at uddele Embeder til Tyskere. De fornemme kastede sig til Dels med Ubetænksomhed ind i det nye Trylleri, søgte paa hver Maade at spille Tyskere og at fordunkle hverandre i Pragt, medens de fortærede deres Godser og Bønder. Andre brummede vel over det taabelige fremmede Væsen; men for ikke ganske at skubbes til Side, bleve de paa deres Plads og anspændte deres Midler til det yderste for i det mindste tilsyneladende at hævde deres Stilling. Tidligere vare disse Folk forbitrede paa Peter, fordi han tvang dem til at bygge Huse og bo i St. Petersborg, hvorved han undergravede deres Velstand. Den Gang bestod deres Vellevned i, at de havde deres gamle Boliger i Moskva og et Tjenerskab, som taltes dusinvis og bestod af livegne, i at de holdt en Masse Heste og forplejede i deres Huse en Mængde Mennesker, som simpelthen havde indkvarteret sig hos dem og dannede et Slags Mellemled mellem Gjæster og Tjenere; de kaldtes »Prishivaley«, vare ligesom voxede sammen med Hjemmet, levede paa Husherrens Bekostning og gjorde sig nyttige paa en eller anden Maade, saa vidt de magtede, en Sædvane, der havde sin Rod i Tidsalderens store Gjæstfrihed. Fremdeles lagde Bojarernes Velstand sig

*) Mannsteins Memoirer.

for Dagen ved deres velforsynede Gilder; thi fra deres nærliggende Godser kunde de let forsyne sig med Kjød, Flæsk, Smør, Brød, Øl, Grøntsager, Lys, Opvartning, kort sagt alt, hvad en fornem Bojar maatte skaffe til en slig Fest. Toge de paa Landet, fandt de igjen alle Midler til at nyde Livet paa rede Haand. Penge havde de derimod ikke og behøvede dem heller ikke; de vare kun rige paa Naturalier og simple Husflidsvarer; det højeste var Brokade fra Persien, Vaaben fra de tyrkiske Provinser, ædle Stene fra Orienten, fint Pelsværk fra Sibirien, Sager, man engang havde tilforhandlet sig for nogle Bønder, og som senere gik i Arv fra Fader til Søn og stadig tjente Familiens Glans uden yderligere Udgifter.

Nu gjaldt man kun for fornem, naar man tog sine Spiser og Drikke, sin Klædning og sit Møblement fra Frankrig, Tyskland, Ungarn eller England, det vil sige, naar man anskaffede alt for rede Penge; nu krævede den tyske Kok Penge, Skrædderen Penge, Kjøbmanden Penge; nu maatte man for hver Festdag ved Hoffet have en ny Klædning, som stadig igjen kostede Penge; medens man før med Stolthed bar sin Oldefaders Kaftan og havde talløse Kokke, der aldrig krævede et Pengestykke. Penge havde imidlertid end ikke den rigeste, i hvert Fald kun i meget ringe Mængde. Hoffet var nok i Moskva, som man havde ønsket; men man var nu dog lige saa langt borte fra den gamle Tids behagelige Velvære som under Peters Regimente. Den ene Bondegaard svandt efter den anden, og hvad man beholdt tilbage af Land og Folk, maatte de stadig plagede Forvaltere udsuge, saa længe der var mindste Marv tilovers. Adel og Bønder begyndte at forarmes, den russiske Kjøbmand og Haandværker fandt ingen Kunder, og kun de udenlandske Handelsmænd og industridrivende forstøde rigtig at værdsætte den fremmede Smags Fornødenheder, at tilfredsstille dem og finde sin Regning derved.

I Haandfæstningen havde man søgt at skytte sig mod de tyske Hofmænd, i det man forbeholdt det høje Raad Besættelsen af Hofembederne; men nu vare dog den frygtede Biron og hans Landsmænd til Stede og vendte op og ned paa alt. Den gamle Uvilje mod de fremmede var alt længst vaagnet paa ny, men opvoxede nu hurtig til Had ved denne Hoffets Færd og ved den Haardhed, hvormed den nye Regering begyndte at søge efter Penge. Under Peter II. behøvede man ikke mange Penge til Hær eller Hof; man nøjedes med, hvad der kom ind. Skatterestancerne, navnlig af Kopskatten, som vare meget betydelige, bleve ganske eftergivede, og Folket følte Lettelsen; nu skulde der imidlertid komme bedre Orden i Skatterne, Restancerne skulde inddrives; 1731 udkom den Ukas, at Godsejere, Sognepræster og Klostre ufravigelig skulde betale inden tvende Maaneder under Trusel af Udpantning. Og dog var der Fred i Landet som under Peter II.; hvem andre trængte vel saa ellers til Penge end disse havesyge fremmede?

Hovederne for Modstanden havde man vel skaffet sig af med; men Misfornøjelsen spredte sig over mere talrige Lag og nødte Voldsherskerne til yderligere Sikkerhedsforsøg. Den gamle Vicekansler Schaffirov, der var vendt tilbage fra Landsforvisningen, men dog betragtedes med ugunstige Øjne af de nye Magthavere, maatte som russisk Sendemand til Ghillani i Persien, Jagushinski gik til Berlin. Langt mere indgribende Betydning end denne Oprømning blandt de enkelte Personligheder fik den strax paafølgende Indretning af organiske Sikkerhedsanstalter. I Marts 1731 gjenoprettedes den gamle, af Peter II. afskaffede Preobashinskiske Prikas under Navnet af »Kancelliet for hemmelige Undersøgelsessager«; under mindre raa Former end hint ældre Inkvisitionstribunal fremstod saaledes et Redskab, der arbejdede i Mørke, ganske føjede sig efter Herskerens eller hans Yndlinges personlige Vilkaarlighed og ikke var noget Ansvar underkastet. Enhver ildeset Personlighed maatte

fremtidig være belavet paa uventet at blive arresteret af Tribunalets Formand, General Uschakov, lagt paa Pinebænken, afstraffet, ja maaske at forsvinde uden nogen Sinde at vende tilbage. — I November samme Aar fulgte Oprettelsen af det kejserlige Kabinet, der blev stillet i Spidsen for alle Regeringsmyndigheder, havde at modtage maanedlige Indberetninger og kom til at bestaa af fire, fem Ministre, som Kejserinden udnævnte. Kabinettets første Medlemmer vare de gamle, intetsigende Dukker, Golovnin og Tscherkasski, og den meget sigende Ostermann. Udrustet med slige Hjælpemidler forlod Hoffet Moskva i Begyndelsen af 1732, for efter en firaarig Fraværelse igjen at vende tilbage til Neva.

Hjemvendelsen til St. Petersborg stod i nøjeste Sammenhæng med den nye Regerings Karakter og Maal. Selv en Ostermann, der mægtede som ingen anden at sætte sig paa god Fod med Gammelrusserne, længtes dog stadig bort fra Moskva, hvor det sløve, selvbevidste russiske Væsen traadte hemmende op mod alle Foretagender. Netop fordi Russerne ikke følte sig hjemme i St. Petersborg, vare de her lettere at behandle; her var Staden selv en fremmed med sin blandede Befolkning, og de udenlandske ved Hove stak ikke saa stærkt af mod deres Omgivelser som i Moskva. Anna og Tyskerne vare her mere sikre og hjemlige end i Czarstaden, netop fordi de vare i fremmed Land. Hvor forskjelligt var dog ikke det Maal, som havde foresvævet Peter I. ved den nye Hovedstads Grundlæggelse; her mente han at rejse det russiske Vælde, at grunde en russisk Flaade, en russisk Handelsmarine; Rusland skulde sætte sig fast her og her fra beherske Østersøen og en Del af Evropa. Og i Steden for satte Evropa sig nu fast og beherskede her fra Rusland; i Steden laa nu fremmede Skibe i Havnen, fortrængte den fremmede Indførsel alle russiske Frembringelser, og St. Petersborg var blevet Ruslands fremmede Tvangborg. Kampen mod det russiske Væsen, som Peter I. havde ført

saa ivrig, var nu falden ud til et virkeligt Fremmedherredømme, der havde sit Hoved i St. Petersborg og lejlighedsvis over for det gamle Storfyrstendømme Moskva indtog en Holdning, som havde en vis Lighed med en Erobring.

IX.

Münnich og Ostermann.

Ligesom Storfyrstendømmet Moskva og Kejserdømmet Rusland næsten i alt stode fjendtlig mod hinanden, saaledes ogsaa i den ydre Politik. Vi have set, hvorledes det gammelrussiske Parti under Peter II. saa vidt muligt søgte at trække sig tilbage fra enhver Berøring med Evropa, om muligt at blive de nye Erobringer kvit, at undgaa enhver Krig i Vesten. Naar man, særlig under Menschikov, søgte at hævde den vundne Indflydelse i Stockholm og Varszava, vare for en stor Del Bevæggrunde af personlig Art Skyld heri; baade for unge og gamle Diplomater var det en Lejlighed at komme frem paa, at fortjene Penge; for Mænd som Menschikov og den ældre Bestushev var det en Vej til Indflydelse ved det russiske Hof, for Menschikov særlig en Maade til at mætte sin umaadelige Ærgjerrighed og samvittighedsløse Havesyge; han benyttede den udenrigske Politik for at fiske efter Kurlands Hertughat, for at naa Herredømmet i Rusland ved Hjælp af Østerrige, af Preussen eller Sverige, ligegyldig hvem. Dolgorukierne fulgte andre Veje og forsømte de udenrigske Forbindelser. Den eneste Krig, der slæbte sig langsomt videre, Krigen mod Persien, førte de højst nødig og væsentlig kun i den Hensigt at støtte deres Fælle Golizyn, saa længe han befalede her nede; i øvrigt vilde man trække sig tilbage ogsaa her fra, saa snart det kunde ske uden Tab.

Uden Ostermann var det maaske dog kommet saa vidt, at man frivillig havde udleveret alle Peter den stores Ero-

bringer. Ham skyldtes det, naar den ydre Magtstilling, Peter I. havde kjøbt saa dyrt, ikke atter gik fuldstændig tabt; i ham levendegjordes, mærkværdigt nok, Ruslands nye politiske Bevidsthed i den Grad, at han, den fremmede, en rum Tid fremtræder som den eneste Repræsentant for Ruslands Vælde og Anseelse udadtil; at han var den eneste, som uden personlige Bihensyn ledede den udenrigske Statskunst og samtidig havde fuld Forstand paa en Stormagts Betydning og Opgave. De russiske Diplomater og Politikere paa hin Tid dreve i bedste Fald Politikken som handelsrejsende, der kun gik ud paa med smaa Midler at vinde øjeblikkelige Fordele; de gjennemsyredes endnu af gammelrussiske Ideer og saae Statens Fordel væsentlig i Czarens; de vare Embedsmænd, ikke Statsmænd. En virkelig, statsmandsmæssig russisk Politik begynder først med Ostermann.

Ostermanns Opmærksomhed var rettet paa Tyrkiet og Polen, de tvende Lande, som siden hans Tid næsten udelukkende have lagt Beslag paa Ruslands udenrigske Politik. Peter I. havde givet sig i Kast med Polen og Tyrkiet, som han havde angrebet Sverige og Persien, som han kastede sig snart hid og did, og som han sluttelig dristede sig til at storme frem mod selve England. Ostermann derimod ordnede først Ruslands Forhold til Nabomagterne paa et fast Grundlag, i det han gjorde Kampen mod Tyrkiet til Hjørnestenen for Ruslands Politik og herefter regulerede sit Forhold til Polen og de øvrige Magter. Tyrkerne og Polakkerne, de gamle Modstandere, skulde fremfor alt gjøres uskadelige, og derfor søgte han Østerriges Venskab og holdt med Sejghed fast ved samme. Han var imidlertid ingen Erobrer, ingen offensiv Natur, ingen Krigsmand, og hans Politik var derfor overvejende defensiv; han manglede den dristige Foretagelseslyst, som kunde lokke ham til aabenlyst Brud med Tyrkerne; men han forudsaa med Skarphed det nært forestaaende, uundgaaelige Sammenstød

med Tyrkerne og søgte at skytte og forberede sig herimod. Under Peter II. og Anna havde han i øvrigt nok at gjøre med blot at værge sig mod sine Modstandere, og dernæst maatte ogsaa Hensynet til Skatkammerets og Landets usle Tilstande foreskrive ham denne forsigtige Politik, der under de forhaandenværende Forhold var den ene rigtige. Med Persien kom det endelig til en Fredslutning, der vilde være afsluttet tidligere, hvis man ikke havde været bange for, at Tyrkiet i saa Fald havde villet afpresse Persien alt for store Fordele.

I Varszava blomstrede Uordenen og Kraftløsheden frem under den sachsiske Konge, og Ruslands Interesse krævede Bevarelsen af denne Tilstand. Dette umoralske politiske System, denne Blanding af Bestikkelse og brutal Vold over for et allerede vanslægtet Folk var den første store politiske Interesse, som knyttede Rusland fast til Preussen og Østerrige, en uhyggelig Alliance, der i mange følgende Aar arbejdede med de mest umoralske Midler og behandlede det polsk-litaviske Folk efter en Moralcodex, som nærmest passede sig for en Slavehandler. Imidlertid maatte det være Ostermann saa meget mere magtpaaliggende at holde Polen nede, som dette Land stadig stærkere og stærkere hældede til et Forbund med Tyrkerne og Tatarerne mod Moskva. Ogsaa i sin Afmagt rakte Polen Tatarerne Haanden paa et for Rusland vigtigt Omraade. De store Landstrækninger, der efter Freden 1711 skulde henligge uberørt som et nevtralt Bælte mellem Moskva og det osmanniske Omraade, fyldtes under polsk og tatarisk Beskyttelse lidt efter lidt med Folk, der antoge Kosakkernes Sæder og Skikke; Tatarer, Polakker, men især russiske Flygtninge sloge sig ned her i Tusendevis og underordnede sig, nu som tidligere, den polske Indflydelse. Mellem Dnjepr og Don og lige hen til Kievs Porte opvoxede saaledes under polsk Beskyttelse et krigs- og rovlystent Folk, der villig ydede enhver flygtende russisk Bonde eller Forbryder et Asyl og let kunde blive

farligt for Roligheden i de tilgrænsende Kosaklandskaber. Kosakker og Tatarer havde altid været tilgængelige for polske Stemplinger mod Rusland, og saaledes var det ogsaa nu Tilfælde, da Polen i sin forladte Tilstand saae sig om efter nye Forbundsfæller. Siden Carl XII.'s Felttog laa Tanken om Alliancer med Sverige og Polen nær nok, for Tiden, da Østerrige stod paa Nippet til at styrte sig i en Arvefølgekrig med Spanien, England, ja endog Frankrig, støttede de tvende sidstnævnte Magter denne Tanke, og i Varszava som i Stockholm og Konstantinopel kæmpede engelsk og fransk Guld stadig mod det russiske.

Menschikov havde 1726 traktatmæssig tilsagt Østerrige et Hjælpekorps paa 30000 Mand, og Rusland stod saaledes paa Nippet til at blive inddraget i den forestaaende Krig, en Udsigt, som opflammede en Strid, der ret slaaende belyser Forskjellen mellem Ostermann og de russiske Statsmænd. Hjælpen var traktatmæssig tilsagt, Moskvas Sikkerhed mod Tyrkerne og Stillingen i Polen var baseret paa det østerrigske Venskab, og desuagtet forlangte de russiske Stormænd, under Jagushinskis Ledelse, at Hjælpen skulde afslaas, at man skulde afholde sig fra enhver Indblanding i de evropæiske Tvistigheder. Hvilke Bevæggrunde Jagushinski, Peter I.'s Elev, nu end maa kunnet have, staar det dog fast, at vi her igjen støde paa Moskvas gamle Trang til en rolig Afsondring, paa dets Ulyst til Krig og Anstrængelser, særlig for Evropas Skyld; man var endnu ingenlunde gaaet ind paa de nødvendige Følger af den ved Peter I. hidførte Situation; man følte sig ikke som evropæisk Magt, man vilde ikke være det, og hvem kan vel egentlig bebrejde en Jagushinski, Golizyn, Saltykov o. s. v. dette Standpunkt?

Dog Ostermann stod paa et evropæisk Retsgrundlag og handlede herefter; med ham holdt Löwenwolderne, og ogsaa Biron blev vunden, i det den østerrigske Sendemand, Grev Vratislav, overrakte ham Kejserens rigt prydede

Billede og derhos 20000 Th. i rede Mønt. Inden Hoffet havde forladt Moskva, var Sagen afgjort til Ostermanns Fordel, og Modpartiet mistede sit Hoved. Jagushinski maatte som Sendemand til Berlin.

Hermed havde Gammelrusserne mistet deres sidste betydelige Støtte; Dolgorukierne og Golizynerne vare knuste, Bestusheverne og Bojarernes tidligere Modstander Jagushinski, som sluttelig dog havde maattet kaste sig paa russisk Side, vare spredte ved de fremmede Hoffer, og Biron og Ostermann syntes nu rolig at kunne dele Magten sig imellem, i det den første herskede ved Hoffet, den sidste styrede Riget, som det stemmede bedst med deres Naturer. Dog næppe var Tyskernes Magt fast begrundet, før Tvedragten flammede op i deres egen Kreds.

Münnich ventede kun paa en Lejlighed til at svinge sig i Vejret fra den tredje Stilling, hvori han nu befandt sig. Hans Stilling og Ærgjerrighed gjorde ham til en betydningsfuld Fælle; han var ikke blot Formand for Krigsraadet, men efter Vassili Dolgorukis Indespærring paa Schlüsselborg tillige Præsident for Krigskollegiet, d. v. s. Krigsminister, fremdeles var han Generalfelttøjmester, Feltmarskalk, Guvernør over St. Petersborg og Chef for Kadetakademiet og holdt saaledes hele Rigets Stridsmagt i sin Haand, da hverken Biron eller Ostermann brød sig herom. Han tørstede efter at føre denne Stridsmagt i Kamp og vinde krigerske Lavrbær og gjorde allerede nu visse imødekommende Skridt over for Frankrig, Skridt, der foreløbig ikke fik andre Følger end at røbe og yderligere udvikle Modsætningen mellem ham og Ostermann; den sidste maatte fremtidig være paa sin Post, naar han ikke vilde se sin forsigtige Politik forpurret af den krigslystne Feltmarskalk.

Den nærmeste Fare trak imidlertid over, da Østerrige forligte sig med Spanien og England, og den russiske Hjælp saaledes blev unyttig; men i deres Sted rykkede en anden Krisis nærmere i August II. af Sachsens og Polens

Død og den forestaaende Strid om det polske Valgkongedømme. Stanislav Lesczynskis Kandidatur var uundgaaelig; thi denne af Peter I. forjagne svenske Tronkandidat var nu Ludvig XV.'s Svigerfader og forlod sig paa fransk Hjælp; men baade Hofferne i Wien, Berlin og St. Petersborg vare enige om at modsætte sig hans Valg. Derimod krævedes længere Underhandlinger, før man kunde enes om August III.'s Indsættelse, og jo nærmere man troede hans Fader, August II.'s Død, desto ivrigere bejlede man til de russiske Stormænds Gunst, og en politisk Virksomhed tog sin Begyndelse, der ganske vist paa hin Tid var gængse overalt, men dog mest ugenert øvedes ved dette Hof, som fuldstændig regeredes af Lykkejægere. Kun Ostermann var ubestikkelig, Biron derimod umættelig. Kong August bød ham Hertugdømmet Kurland og ½ Mill. Thaler for Sønnens Valg, Münnich kom med andre Bestikkelser for fransk, og Löwenwolde for preussisk Regning; da døde den polske Konge pludselig, den 1ste Febr. 1733, og dette gjorde Udslaget mod Münnich, der allerede med Held havde begyndt at undergrave Ostermanns Stilling; nu maatte man nemlig nødvendigvis skride ind, thi det franske Parti i Varszava havde strax rejst sig for Lesczynski under Ledelse af Polens Rigsforstander og Primas Potocki, Sendemændene fra Hofferne i Paris, Wien, Dresden og St. Petersborg arbejdede med fyldte Lommer, hver for sin Kandidat, og Ruslands Sendemand, Grev Fred. Kasimir Löwenwolde, den yngste af de tre Brødre, handlede i sin Velynder Ostermanns Aand, protesterede mod Lesczynskis Valg og forlangte russiske Troppers Indmarche. Endnu mere energisk optraadte den anden Broder, Carl August Löwenwolde, der blev sendt til Varszava for at hjælpe sin Broder, og baade Rusland og Østerrige støttede nu energisk August III.'s Valg, medens Preussen ikke kunde træffe nogen Bestemmelse, thi Frederik Vilhelm haabede selv at kunne vinde Kurland for sin Familie.

I Avgust 1733 samledes den polske Valgdag paa Sletten ved Vola i Nærheden af Varszava; det var 70000 Hoveder, ordnede efter Provinser og Bispedømmer under deres Faner, den bekjendte polske Adelshorde under Magnaternes Ledelse. Partierne skiltes strax, Fyrst Vysznevecki med nogle Tusende Tilhængere gik over paa højre Veichselbred og overlod Valgpladsen til den aldeles overvejende Majoritet af Lesczynskis Tilhængere; han blev altsaa valgt, Valget fulgtes som sædvanlig af Minoritetens Modkonføderation, denne Gang til Fordel for August III. af Sachsen, og derpaa indtraadte Borgerkrigen.

Dog Ostermann havde alt truffet sine Forholdsregler; endnu før Rigsdagen var sammentraadt, marcherede et russisk Korps under Lascy over den polske Grænse og stillede sig til den russiske Sendemands Raadighed, og faa Uger efter Valget indtraf Lascy allerede til højre Veichselbred og besatte Hovedstaden uden Modstand. Modpartiets Førere havde ikke engang tænkt paa at rejse Modstand mod et regulært Armékorps, dertil kjendte man alt for vel den elendige Modstandskraft i den saakaldte Hær, som Polen raadede over, og Lesczynski var strax brudt op til Danzig for at vente Hjælp af de tyske Borgeres Mod og fra de svenske og franske Skibe. Lascy fik imidlertid Befaling at ile der hen og tage Byen.

I Løbet af faa Maaneder var man saaledes midt inde i Peter I.'s polske Politik, fægtede mod Lesczynski for det sachsiske Hus og opførte sig paa den mest hensynsløse Maade; man besatte Landet uden at være i Krig med det, forsamlede allerede i September en Konføderation og lod August III. vælge, d. v. s. man indsatte ham, da dette Valg, den ringe Minoritet foretog under de russiske Kanoners Tryk, i Virkeligheden savnede enhver Retsgrund.

Over for denne Sagernes Vending maatte Münnich lade sine tidligere Planer falde; men hans Ærgjerrighed tørstede efter en Lejlighed til at øge sin Magt, han vilde glimre

som Feltherre, men især som Mester i Ingeniørvæsenet, overtog 1734 Belejringen af Danzig og førte den til Ende, rigtignok først efter et haardnakket Forsvar fra de tro Danzigeres Side, medens Frankrig skammelig lod sin Konges Svigerfader i Stikken.

Saaledes var Rusland blevet Herre over Situationen, de konfødererede Modstanderes sammenløbne Hobe bleve uden Vanskelighed sprængte, og Münnich fik Overbefalingen med udstrakte Fuldmagter og herskede næsten uindskrænket i Polen; der blev udskrevet Rekrutter, hvervet fremmede Officerer og krævet Skatter og Afgifter, som om man stod paa russisk Grund. Om en Skadesløsholdelse til Preussen var der ikke mere Tale, Kong Frederik Vilhelm havde forsømt det gunstige Øjeblik og maatte finde sig i at anerkjende Kong August, derimod rasede en kort Krig i Italien og ved Rhinen, og Rusland blev virkelig nødsaget til at sende et Troppekorps paa 20000 Mand til Rhinen; men det fik dog ingen Anvendelse, thi Freden paafulgte snart.

Lascy laa endnu ved Heidelberg, Kong Stanislav holdt endnu Stand foran Königsberg, og Münnich med over 40000 Mand »beroligede« de polske Sværmere og lærte dem at fatte de sande Begreber om en civiliseret og lovlig Frihed, da en russisk Hær allerede rykkede mod Syd for at begynde Krigen mod Tyrkerne. Ostermann havde aarevis haft sin Opmærksomhed fæstet mod denne Kant, Münnich haabede her at kunne tilfredsstille sin Tørst efter Hæder, og det hele Hof, der ikke havde det mindste moskovitiske Præg, men optraadte som evropæisk Kejserhof, tragtede efter ogsaa her at slaa ind paa den Vej, der havde ført den store Czar til hans første Sejr, men hvor han rigtignok ogsaa havde lidt sit mest ydmygende Nederlag. Her skulde den russiske Vaabenære atter gjenoprettes i Evropas Øjne, her skulde den nye Regerings Avtoritet befæstes ogsaa i Russernes Øjne ved at gjenoptage den mest populære af alle Krige, Krigen mod Tyrker og Tatarer. Fremfor alt skulde Asov,

der allerede tvende Gange havde været i russisk Haand, men atter var gaaet tabt, nu endelig erobres, og den krimske Tatarkans Magt fuldstændig knækkes. Allerede aarevis havde man gjennem Spejdere forberedt sig til dette Tog, med de saporogiske Kosakker stod man i Forbindelse, man havde en Forbundsfælle i Østerrige, der havde forpligtet sig til fælles Kamp, og endelig havde man nu en Feltherre, der i fuldt Maal udfoldede den Daadskraft, Hovmod og Ærgjerrighed, som udkrævedes for at sætte den unge Stormagts Erobringspolitik i Gang.

Asov var Krigens nærmeste Maal, og hvem egnede sig vel nærmere for denne Opgave end Danzigs Erobrer? Münnich overtog Kommandoen, trængte snart alle Medbejlere til Side og førte Krigen efter sit Hoved. Toget mod Asov blev en firaarig Krig mod Krim og Porten; Perekop, Krims Grænsefæstning blev tagen, Asov faldt, Kinburn og endelig Otschakov, Tyrkernes stærkeste Fæstning mod Rusland erobredes, og i Krigens sidste Aar 1739 trængte Münnich gjennem polsk Omraade frem mod Pruth, gjorde sig til Herre over Moldau og mente varig at have vundet dette Land og her fra yderligere at kunne fortsætte sin Sejrsgang, da den Efterretning indtraf, at Østerrige havde sluttet Fred i Belgrad, og at man nu ogsaa i St. Petersborg vilde ende Krigen. Freden, der under fransk Mægling kom i Stand i Konstantinopel, bragte kun smaa Fordele: Asov blev hos Rusland, men maatte sløjfes, Rusland maatte ikke holde Skibe paa Sortehavet, alle øvrige Erobringer skulde tilbageleveres.

Det var et ynkeligt Udfald af en Krig, som havde dækket de russiske Vaaben med Hæder og trods enkelte Uheld ført dem langt ind paa Krim og frem mod Donau, og som derhos havde kostet Rusland umaadelige Pengesummer og et Hundrede Tusende, efter andre endog to Hundrede Tusende Menneskeliv. Hvad var nu Aarsagen til dette uheldige Udfald af Fredslutningen? Rigtignok havde

det stadig været Ostermanns Plan at nøjes med Tatarernes Underkuelse, og allerede 1737 havde han villet slutte Fred og undgaa Toget mod Tyrkerne. Dog Münnich lod ikke sine højtflyvende Planer fare og satte sin Vilje igjennem; men da han nu stod ved Donau, forfærdedes Wien for den russiske Fremstormen, som truede med at blive farligere end selv Tyrkerne, og sluttede Fred mod at ofre Belgrad. Det var ikke uden Grund, at man begyndte at frygte Rusland; thi man troede at vide, at Münnich ikke førte noget mindre i sit Skjold end at marchere frem mod Konstantinopel og kaste Tyrkerne over til Asien; det blev saaledes denne Tysker, der indpodede Russerne en Ide, som senere uafladelig har behersket den russiske Politik. Medens Østerrige og Frankrig imidlertid bleve mistroiske, truede allerede en ny Krig, denne Gang fra Sveriges Side. Man vilde her forny Carl XII.'s Forbund med Porten for at gjenvinde den tabte Stilling ved Østersøen, og de vestlige Hoffer nærede denne Sveriges krigerske Holdning, saa meget mere som en nylig forefalden Begivenhed havde víst, hvor vidt Ruslands Overmod turde gaa; den svenske Sendemand M. Sinclair var paa sin Rejse fra Konstantinopel bleven overfalden paa det sachsiske Omraade af russiske Sendebud, berøvet sine Papirer og myrdet, og denne i Fredstid og paa fremmed Grund udøvede Udaad tilskrev man en Befaling af Biron. Evropas almindelige Uvilje maa vel ogsaa have manet Ostermann til at afbryde et Sejrstog, der ellers let havde kunnet fremkalde en evropæisk Koalition. Den ydre Stilling forstyrrede saaledes Gjennemførelsen af de store Planer; Ostermann og Münnich begge ved Roret, den kloge Statsmand Haand i Haand med den tapre Soldat, denne Forbindelse syntes dog at maatte have kunnet udrette noget stort, og nu havde man næppe naaet synderlig mere end at udslette Vanæren fra 1711. Man havde ikke engang mægtet at kue Tatarerne for stedse. Toget til Krim, som kostede Rusland en Hær, havde ganske vist lagt største Parten af

det forholdsvis blomstrende Land øde, men hindrede ikke den gamle Tatarkan Kaplan-Girai i stadig at hærge de sydlige Provinser. Næppe vare Münnich og Lascy 1737 vendte tilbage fra Krim, før Kanen det følgende Aar paa ny fejede gjennem Landet; vidt og bredt blev alt hærget paa disse Tog, og Beboerne bortslæbtes tusendvis i Slaveriet. Kanen raadede over en bereden Horde, som det var farligt og vanskeligt at komme til Livs med regulære Tropper; 1735 førte han 32000 Mand, 1738 40000 Mand i Marken. Omvendt opbød Rusland nu, som tidligere, helst sine Grænsefolk, Kosakkerne og Kalmukerne, der vare organiserede paa lignende Vis som Fjenden, og disse fore nu frem i Tatariet paa selv samme Maade som Kanen hos dem; i Aaret 1737 bortslæbte Kalmukfyrsten Dunduk-Ombo i Forening med Kosakkernes Hetman 10000 fangne tatariske Kvinder og Børn. At gjenfri sine fangne Landsmænd var et vigtigt Maal under disse evig fortsatte Kampe; ved 1735 beregnede man Tallet paa de russiske kristne, som levede i tatarisk Slaveri, til 20000. — Da det i Fredslutningen var fastslaaet, at Asovs Fæstningsværker skulde sløjfes, vedblev Grænsen mod Krim nu som før at henligge aaben, og Felttoget 1736, der kostede 30000 Mand, havde altsaa lige saa lidt bragt et varigt Resultat som Felttoget ved Donau.

Naar alt kommer til alt, maa man dog vistnok søge den dybeste Aarsag til den forhastede Fred i den Skinsyge, hvormed Stormændene stode over for hverandre, og i Folkets Had til dem alle; hvad en Münnich fuldførte, truede en Ostermanns og endnu mere en Birons Stilling. Over for de Skuffelser, Freden bragte, maa man uvilkaarlig mindes Usikkerheden i alle Forhold ved Annas Hof, Magthavernes Kjøbelighed og det ulmende Had mod alle de fremmede, Stormændenes Egennytte og Elendigheden i Landet, som skulde bære Krigens Byrder. Misstemningen var allerede saa alvorlig, at der i Aarene 1738 og 1739

udbrød Sammensværgelser, som ligefrem gik ud paa at styrte Regeringen, og det blandt Bojarerne som i selve Folket. Disse Planer have vistnok ved Siden af de øvrige berørte Omstændigheder afkølet Hoffets Krigslyst saa vidt, at det maatte indgaa paa den af Frankrig foreslaaede Fred, hvor tarvelig den end var.

Man legede evropæisk Stormagt uden at tage de indre Magtforhold i Betragtning; man jagede efter personlige Fordele uden at bryde sig om Landets Velfærd. Denne hensynsløse Udnyttelse af al forhaandenværende Kraft var netop en væsentlig Betingelse for det ydre Held. Statens Politik skyttedes væsentligst af Personligheder, som i Land og Folk kun saae et raat Materiale. Hverken Tradition eller Hensyn til Ret, Orden eller Velfærd hemmede den nye Stormagt i sine Planer over for Stater som Polen, Østerrige, Sverige og Tyrkiet, hvis Fyrster vare bundne af hundrede Hensyn til historiske Forhold, medens Regeringen i St. Petersborg væsentlig blev forestaaet af Mænd fra i Gaar, Mænd, der kun toge Hensyn til sig selv og følte sig aldeles ubundne over for Folk og Stat, medens de omvendt holdt Folk og Stat til stræng Lydighed. Denne Regering havde saaledes bevaret en Erobrers fulde Handlefrihed og styrede samtidig et Folk, der aldrig dristede sig til at stille sin Vilje op mod Czarens. Saafremt ikke Hofrænker, Skinsyge og Havesyge bandt Hænderne paa selve Magthaverne, havde alle hine mer eller mindre æventyrlige Existenser, der landede i St. Petersborg som fremmede for at blive Ministre, havde de alle til Hobe baade Evne og Vilje til at drive Erobringspolitik; jo mindre fast Rod de havde i selve Landet, desto mere uundværlige og berømte søgte de at gjøre sig ved Bedrifter udadtil, en Fremtoning, som ingenlunde er ejendommelig for Ruslands Historie alene.

Hvis man den Gang virkelig havde gjort Ende paa Krims Tatarstat, havde man dog faaet Ende paa et nyttigt

og nødvendigt Arbejde; det vilde i Virkeligheden have været en Sikring af Landets egen Arne, medens en slig Grænsesikring fremtidig hyppig maatte afgive det politiske Paaskud for Erobringstog eller fredelige Underkuelser. I Lillerusland vendte man atter tilbage til Peter I.'s centraliserende System, Valget af en Hetman blev atter forbudt og Landets Styrelse overdragen Senatet. Münnich søgte at sikre Syden ved en Militærgrænse; man lænkebandt atter Kosakkernes Frihed og søgte at presse dem ind under et Militærsystem, tyve Militsregimenter, sammensatte af frie Grænseboere. Disse Regimenter forlagde Münnich hen imod det lille Tatari, som strakte sig mod Østen langs Samarafloden til Don. Længere øst paa blev Grænsen skudt frem i Baschkirernes og Tatarernes Stepper, Orenburg anlagdes, og man knyttede allerede Forbindelse med Tasjkend.

Denne Erobringspolitik var imidlertid i højeste Grad følelig i selve Landet. Efter at Krigsmagten var kommen i Forfald under Katharina I., og endnu mere under Peter II., men der til Gjengjæld heller ikke var afholdt nogen Rekrutudskrivning, og Tjenestetiden var gjort lettere, ændredes nu hele dette Forhold, da Grev Münnich overtog Krigsvæsenets Ledelse. Med al Flid søgte han at gjøre Forsømmelsen god igjen og at forberede Landets Forsvarskraft til en Krig; han var en dygtigere Organisator end Ingeniør og Felttøjmester; men Krigen nødte ham til at foranstalte tolv Udskrivninger i Løbet af sex, syv Aar, og saaledes berøvede han Landet baade Mennesker og Kvæg. Den ubegrænsede Tjenestealder var lige afskrækkende for Soldater som Officerer, og Ulysten til Tjenesten havde sprængt alle Haande Huller i Nettet, hvorigjennem man i storslaaet Grad søgte at smutte ud. Hidindtil havde det været Skik, at Staten, naar den t. Ex. havde Brug for 10000 Rekruter, fordelte dette Tal paa de skattepligtige Bønder i Riget, saa at altsaa omtr. 3—400 Bøndergaarde havde at stille en Rekrut. Bønderne plejede at udføre dette

ved frivillig at beskatte hverandre og kjøbe en Mand for Udbyttet. Prisen vexlede mellem 100—180 Rubler, en Sum, der var overordentlig høj for en Tid, da en Bondearbejder, Aaret rundt, kun kunde fortjene tolv, femten Rubler, altsaa en Kapital, en Bonde aldrig kunde haabe at erhverve ad sædvanlig Vej. Ikke desto mindre fandtes vanskelig Folk, som vilde træde ind i Tjenesten for denne Sum, og paa Grund af Administrationens Slaphed plejede Bønderne at hverve og aflevere Døgenigte, Krøblinge og syge. Afskyen for Krigstjenesten var saa stor, at Bonden for ingen Pris vilde ind i samme, og, naar han dog var kommen derind, for enhver Pris søgte at komme ud igjen. Desertionen vedblev at være meget betydelig, i Aaret 1732 talte man t. Ex. 20000 Desertører.

Lige saa forhadt var Tjenesten hos Adelen, der jo var forpligtet til at indtræde i den militære eller civile Tjeneste, ligeledes uden nogen lovlig Begrænsning med Hensyn til Tiden. Derhos var Officeren slet lønnet, slettere naar han var af russisk Byrd, bedre, naar han lod sig hverve som fremmed. Denne Begunstigelse af de fremmede faldt nu vel bort 1732, Russeren blev med Hensyn til Gage stillet paa lige Fod med den fremmede; men han søgte ligefuldt paa hver Maade at unddrage sig Tjenesten. Denne saakaldte Adel havde Peter I. omdannet til en almindelig Kadetanstalt, i det han smeddede den til en personlig og ubegrænset Tjeneste i Hæren eller Kancelliet; Adelen var saaledes i Virkeligheden den haardest betyngede Folkeklasse, dens Privilegium var Statsslaveriet. De unge Mænd søgte da ogsaa at afryste eller skjule deres Adel, lode sig optage i Kjøbmandslavene, traadte i Privattjeneste eller flygtede fra Sted til Sted for at skjule sig. I Begyndelsen søgte man at hemme dette Misforhold ved Straffe; da dette imidlertid var forgjæves, besluttede man sig til at lette Tjenestepligten, og mod Slutningen af 1736 udkom et Manifest af følgende Indhold: Af flere Sønner eller Brødre maa

fremtidig én blive hjemme for at forvalte Familiegodset; men han maa tilegne sig saa megen Skoledannelse, at han kan indtræde i Civiltjenesten. Alle Adelssønner have at nyde Skoleundervisning fra 7de til 20de Aar, fra det 20de Aar — med den omtalte Undtagelse — at indtræde i Krigstjenesten for 25 Aar. Det følgende Aar udgik en suplerende Lov, ganske i Peter I.'s Aand: Adelsdrengene havde i Syvaarsalderen at melde sig hos Guvernørerne og at møde paa ny, første Gang i en Alder af tolv Aar, næste Gang ved det sextende Aar; de skulde prøves først i Læsning og Skrivning, dernæst i Religion, Arithmetik og Geometri, og kunde de ikke nyde Skoleundervisning i Hjemmet, skulde de paa Kadetanstalterne eller i andre Skoler. Ved Sextenaarsalderen bleve de examinerede af Senatet og derpaa forberedte til Tjenesten; i Fald de derimod ikke bestode Prøven, bleve de for stedse gjorte til Matroser, ogsaa de, hvem Forældrene havde bestemt til at bestyre Godserne; thi — erklærer Loven — »disse Ynglinge behøve ganske særlig Arithmetik og Geometri til at holde gode Husholdningsbøger, til Landmaaling og til at forsvare deres Rettigheder, og man kan jo heller ikke vente noget godt med Hensyn til Landhusholdningen af dem, der ikke lægge Iver for Dagen for at lære saa lette og nyttige Videnskaber.« Med det 20de Aar indtraadte Ynglingen altsaa i den virkelige Tjeneste.

Snart derpaa udgik en anden Forordning, i Følge hvilken der af Adelens Børn skulde udskrives Rekrutter til Tjeneste i Ministerierne; disse Sønner af de rigere Godsejere bleve ansatte som Afskrivere og skulde efterhaanden praktisk lære Kancellitjenesten, det rette Mønster den Dag i Dag for den regulære, russiske Embedsmand, uden al Fordannelse, aand- og karakterløse Kancellimaskiner, hvis Mage det gamle Storfyrstendømme Moskva allerede havde haft i sin Skriverkaste.

Alle Slags Forsøg bleve anstillede for at gjore Bonden

og Adelen villigere til Tjenesten. Efter Tyrkerkrigens Afslutning troede Münnich at turde indrømme Adelen, at enhver Officer, som havde staaet tyve Aar i Tjenesten og gjort et Felttog, kunde tage sin Afsked. Strax blev Flugten almindelig: alle forlangte deres Afsked, ofte i den kraftigste Alder, da man allerede med det tiende eller tolvte Aar havde ladet sig indføre i et Regiment og altsaa havde endt sin Tjenestetid med sit tredivte eller to og tredivte Aar. For ikke at opleve en Opløsning af hele Officerskorpset maatte den givne Lettelse strax igjen ophæves eller dog indskrænkes saaledes, at Tjenesten først regnedes fra det 20de Aar, og Tjenestepligten først faldt bort med det 55de Aar. For Soldaternes Vedkommende ønskede Münnich endog at indføre en blot tiaarig Tjenestetid, en Forholdsregel, som dog ikke kunde gjennemføres uden stor Skade for Hæren. De afskedigede Soldater søgte man at anvende som Kolonister i Volgaflodens Omraade; man tilbød dem først Land og Penge, senere sendte man dem simpelthen her hid, da ingen vilde melde sig frivillig.

Man søgte ogsaa at ophjælpe den forfaldne Flaade, i det der under Ostermanns Ledelse indsattes en Kommission, som først og fremmest havde at anstrænge sig for at tilvejebringe en Flaade paa 27 Linjeskibe og 6 Fregatter, et ret beskedent Tal i Forhold til Peters store Sømagt; saa hurtig var hans Arbejde igjen gaaet til Grunde. Og dog lykkedes det end ikke at naa dette beskedne Maal; 1734 mødte for Danzig kun en ussel Eskadre paa 15 Fartøjer, selv denne forsvandt fra Verden med Ostermann, og Rusland manglede en Flaade næsten i lige saa høj en Grad, som Peter I. havde forefundet det.

Münnich havde hæderlig stræbt at gjenoprette Krigsmagten. Skjønt han nu ogsaa høstede rige Lavrbær, og skjønt Krigsbyrden hvilede tungt paa Folket, havde den nye Stormagt vistnok vanskelig kunnet maale sig med nogen bedre Modstander end den ynkelige, tyrkisk-tatariske Magt.

Den russiske Krigsmagts Styrke i Sammenligning med Evropas Hære bestod, baade den Gang og senere, fornemmelig i den Hensynsløshed, hvormed Rusland satte sine Menneskeliv paa Spil. I det attende Aarhundrede udviklede der sig i Evropa en theoretisk Krigsførelse, som dels lammede Daadskraften ved en skolemestererende Strategis forudbestemte Regler, dels udviklede en større Omhu for Troppernes Forplejning. Peter I., Münnich og de senere russiske Hærførere brøde sig imidlertid saare lidt om deres Troppers Velfærd og Bevarelse og vandt netop herved i Bevægelighed og Kraft over for Evropas langsomme og tunge Strategikere; men Krigene kostede til Gjengjæld umaadelige Ofre. Den russiske Soldat udviste alt den Gang de fortrinlige Egenskaber, som ogsaa nu til Dags udmærker ham: Disciplin, Tapperhed, Udholdenhed og Nøjsomhed; men den Gang som nu manglede Føreren, Officeren, Overledelsen i enhver Henseende den Dygtighed, som udkræves for at drage fuld Nytte af hine Soldatens Egenskaber. Münnich selv var ingen Strateg; naar blot Halvdelen af de Bebrejdelser, man overøste ham med, var sand, vilde Indtagelsen af Otschakov være en Daad, en evropæisk Standret vanskelig havde kunnet straffe haardt nok med en Kugle. Han havde ringeagtet ikke blot Krigskunstens, men Fornuftens og Menneskelighedens simpleste Regler og mistet uhyre Menneskemasser mod en Fjende, hvis Krigere hele tre Dage efter Slaget i fuld Rædsel skulle have kastet sig i Donau. Den usle Forplejning og Manglen paa Levneds- og Lægemidler bortrev langt større Menneskemasser end de fjendtlige Kugler og Fæstningsgrave. Krigskommissariatet var alt den Gang berygtet for sine umaadelige Tyverier, der lode hele Armeer omkomme af Sult, endnu før de hørte de fjendtlige Kugler. Alt den Gang plejede en Armé at rykke ud for at lade allerstørste Parten af Soldaterne dø uden Saar, og naar Hæren vendte hjem fra Krigen, var næppe nogen mere tilovers af dem, som havde

aabnet Krigen; kun Erstatningsmandskabet saae man vende tilbage. I Gravene for Otschakov forbleve 20000 Mand af Münnichs Hær, og efter Münnichs egen Adjutant Mannsteins Erklæring faldt de uden Nødvendighed som Følge af Feltmarskalkens uforstandige Anordninger. Af samme Mening var den østerrigske Officer Bärenklau, som gjorde Felttoget med. Toget til Krim 1735 kostede omtrent 30000 Mand, af hvilke 2000 vare faldne for Fjendehaand, 28000 derimod gaaede til Grunde ved Sygdomme, d. v. s. næsten den hele Armé, som havde overskredet Linjen ved Perekop, omkom ved Førerens Skyld. Naar man sammenligner denne Krigsførelse med de gamle Czarers, finder man, at den væsentligste Grund til de forøgede Tab ligger i den Omstændighed, at tidligere drog enhver Fører Omsorg for sine Mænd; men nu havde Staten paataget sig denne Sag uden at opfylde sin Opgave. I det Hæren saaledes blev organiseret efter evropæisk Taktik, men det viljeløse Legeme i øvrigt ikke blev fødet og underholdt paa tilsvarende Vis, derimod kom i Hænderne paa gammelmoskovitiske Embedsmænd, stillede Statens Forsvar uforholdsmæssige høje Krav til Folket, baade med Hensyn til Mængden af Rekrutterne og til Pengemidlerne.

Ved Krigens Begyndelse var Budgettet omtrent 8 Millioner; heraf beløb Kopskatten sig til 3²/₃ Mil., som blev hævet af Krigskassen og gik fuldstændig ind i samme; desuden kostede Flaaden, Garden, Artilleriet og forskjellige Militæranstalter, som ikke dækkedes af Kopskatten, end yderligere over 2,700000 Rubler, saa at Krigsvæsenet altsaa brugte 6½ Million. Den øvrige Rest gik med til Hoffet og Centralmyndighederne, til Øvrighed og Domstole; Kejserindens Hof brugte 260000 Rubler, just ingen overdreven Summa, saafremt man virkelig var kommen ud med samme; det gik imidlertid hermed som med alt andet: Statens Grundejendomme maatte holde for. Lige over for det uhyre Krigsbudget opviser Forvaltningen de gamle latterlige

Smaasummer; alle Provinserne, det hele uhyre Landomraade mellem Ural og Dyna, kostede Statskassen 36500 Rubler i Gager og 145000 Rubler i Kancelli- og andre Omkostninger, Tal, der tale lydelig nok om hele Administrationen.

Som vi have hørt, var Regeringen fra første Færd betænkt paa at drage sig de store Skatterestancer til Nytte; værst stod det sig til i Accisekammeret i St. Petersborg, hvor Summerne vare stegne til syv Millioner, et Tegn paa, at Brændevinsskatten alt den Gang aldeles overvejende var Hovedskatten. Saa længe Hof og Regering levede paa den gamle fordringsløse Maade i Moskva, kunde man i hvert Fald se bort fra den strænge Inddrivning af Skatterne; næppe levede imidlertid de evropæiske dyre Sæder op igjen med Anna, før Ulemperne ved den provincielle Styrelse gjorde sig særlig gjældende. Vilde man have Regelmæssighed og Orden i det provincielle Skattevæsen, var en Forvaltning ikke mere brugelig, som var afhængig af egenmægtige og ulønnede Guvernører; otte Guvernører, som herskede over Kongeriger og paa 36000 Rubler nær selv skulde skaffe sig og deres underordnede Underholdet, duede ikke til en punktlig Forvaltning af Statsindtægterne; naar de stjal og begik Udpresninger, laa det dem langt nærmere at gjøre det for egen Regning end at udlevere de udpressede Summer til Statskassen. Siden Opløsningen af den gamle Embedsstand manglede de i øvrigt ogsaa en organiseret Stab af Underembedsmænd, som kunde hjælpe til den behørige Inddrivning af Skatterne. Saaledes hjalp alle Annas Trusler saare lidet, skjønt hun havde eftergivet fire Millioner Skatterestancer, da de nu dog engang ikke vare at opdrive. I Aaret 1732 skulde der fra Provinserne indgaa 2,439000 Rubler i Skatter, og der indløb maaske 187000 Rubler. Tolv Ukasser, fulde af truende Formaninger, udgik til Guvernørerne; i følgende Aar lige saa mange Ukasser og alle Slags andre Skræmskud, men forgjæves: fra mange

Guvernører kunde man ikke engang opnaa Indsendelsen af nogen som helst Beretning. Selv det hjalp ikke, at der udgik Befaling til at fængsle de forsømmelige Guvernører og lægge Sekretærer og Skrivere i Lænker. Da greb Anna tilbage til Peter I.'s Forholdsregler: Revisionskollegiet levede op igjen, og der blev fremdeles nedsat et General-Regnskabskammer paa 105 Personer til at gjennemgaa og inddrive Restancerne; men det nye Kammer kostede store Summer, havde 1736 først indbragt 1152 Rubler og blev følgelig opløst. I Moskva oprettedes en Domstol, som fik det Paalæg at hidskaffe de 7 Millioner, Staten havde mistet ved de øverste Myndigheders Skyld; de skulde inddrives hos vedkommende Embedsmænd, ja selve Kammerkollegiet skulde tvinges til at erstatte de stjaalne eller mistede Summer. Ogsaa dette Middel var naturligvis unyttigt.

Da Restancerne ogsaa ophobedes i 1736, fik Provins-Magthaverne Ordre til at indsende Skatterne med det Tillæg, at de i modsat Fald vilde komme til at miste deres Ejendomme uden Tilbagegivelse; saafremt Krigs- eller Kammerkollegiet skulde være forsømmeligt i sit Overopsyn, skulde Restancerne inddrives hos Medlemmerne selv.

Skatterne indgik til Dels ikke, fordi der virkelig ikke var Penge i Landet. Fra det Czarhoffet tilhorende Bondergods skulde der 1734 indkomme 155000 Rubler; men der indkom kun 85000 Rubler, og fra alle Kanter indløb Erklæringer om, at der ikke kunde betales mere, da Høsten var slet, og Bønderne løb bort. I Aaret 1736 indberettede Økonomikollegiet, hvem Forvaltningen af Kirkegodset og Skatterne fra Bispe- og Klostergodserne paahvilede, at disse Skatter vare meget i Restance. Alle Slags Forholdsregler fra Kejserindens som fra Synodens Side viste sig frugtesløse; Militæret blev udsendt, Præbenderne lagte under Beslag, Klosterembedsmændene lagte i Lænker — lige meget hjalp det.

Stod det allerede ved Krigens Begyndelse saa slet til med Skatterne, maatte det naturligvis blive endnu værre i Krigens Løb. Krigen krævede Penge, Hoffet brugte stadig større Summer, og man greb derfor til alle optænkelige Tvangsmidler mod Skattedebitorerne; man syntes at ville efterligne den store Czar i alt, ogsaa i hans rastløse Jagt efter Penge og Skyldnere. Dog nu sad en pragtelskende og i Grunden svag, godmodig Kvinde paa Tronen, og hun var endnu mindre end sin Onkel i Stand til at hindre Underslæbet, dette evige Onde. Det bredte sig nu derfor ogsaa aldeles ugenert, da de øverste Statsembedsmænd rolig turde rane uden at have nogen Straf at befrygte, som de under Peter I. dog af og til risikerede. I Aaret 1735 kort før sin Død bemærkede Senatets Overprokurør Maslov: »Aarsagen til alle disse Uordener og Tyverier er, at Regningerne ikke fra nogen Kant indsendes til Revision, men at Senatet ikke paaklager det, fordi Hrr. Baron Schaffirov, som nu har mest at sige i Senatet, allerede i tre Aar ikke har ladet Regningerne fra sit Kollegium revidere.« Naar altsaa denne Handelsminister stjal om Kap med Gehejmeraad, Grev Golovkin og andre Senatorer, kunde det næppe staa sig synderlig godt til med Handel og Industri, og disse Planter, som Peter I. med saa uhyre Ofre havde kaldet i Live, førte da ogsaa en højst tarvelig Tilværelse, især siden de fra Ostermanns Haand vare gaaede over i denne jødiske Barons.

Fabrikkerne maatte idelig paa ny støttes af Regeringen for blot at friste Livet, en Understøttelse, som gaves paa Agerbrugets og Grundejendommenes Bekostning, i det man tillod Fabrikkerne at optage Løsgængere og derhos fritog dem for Skatter og Afgifter, Grundejendommene ellers maatte bære; Fabrikarbejderen blev given fri, begunstiget, og Fabrikarbejdet saaledes fremmet; end videre ansattes Tilsynsmænd, som paa Statens Vegne skulde hindre Fabrikkerne i at gaa til Grunde. Da Staten konsumerede Hovedmassen,

støttede man overvejende de Industrigrene, der umiddelbart kom Staten til gode, t. Ex. den for Hæren vigtige Klædefabrikation; omvendt virkede den udenlandske Industri i modsat Retning for at beholde sin Afsætning.

Den udenlandske Handel var ganske i Hænderne paa Englændere, Hollændere og andre fremmede; det var særlig engelske Skibe, som besøgte Østersøhavnene, og man beregnede ogsaa Værdien af den engelske Indførsel til 150000 og Udførselen sammesteds hen til 200000 Pund. Den indenlandske Omsætning led under Afgifterne og vel især under Embedsmændenes retsstridige Tryk saa meget, at en stor Tilbagegang var kjendelig. Mange vigtige Handelsartikler bleve forhandlede paa Regeringens Vegne, saaledes Brændevin, Salt, Potaske, Jærn, Øl, Rhabarber og Krydderier. Ogsaa her hemmede den voxende Pengenød Omsætningen i væsentlig Grad, og medens Kjøbmanden indskrænkede sin Handel af Mangel paa Penge og Kredit, blev han ofte ligefrem ruineret ved den hensynsløse Inddrivelse af Skatter og Handelsafgifter. Hvorledes det gik til hermed, viser følgende: Potaskefabrikationen blev dreven som et Regale; det blev konstateret, at uhyre Skovdistrikter vare blevne forvandlede til Udørkener for at indvinde denne Artikel, men at den endelige Afhændelse til Udlandet ikke blot ikke gav nogen Gevinst, men det rene Tab; Skovene og Arbejdet af 17000 hertil anviste Bønderfamilier vare saaledes ofrede med Tab. Senatet foreslog, at Varerne skulde afhændes i Havnene til Kjøbmændene, Fabrikationen indskrænkes og Indvindingen af Kobber og Jærn fremmes. I Steden for lod Anna Potasken og Jærnet sælge for tolv Speciesthaler pr. Pud til Grossererne Schiefner og Wolf og forpligtede fremdeles Regeringen til en aarlig Leverance af 2000 Tønder Potaske; men for at indvinde denne Masse maatte yderligere 10000 Familier forflyttes til de nordlige Skovstrækninger. Altsaa 27000 Bondefamilier og uhyre Skov-

strækninger for aarlig at brænde 2000 Tønder Aske! Det kunde vel næppe gaa rigtig til.

En lignende Gænge tog det efter Tatischtschevs Raad anstillede Forsøg paa at bringe Orden i Bjærgværksdriften, som begyndte at blomstre frem i Ural. Om nu Biron efter Tatischtschevs Paastand bar Skylden eller ikke, Resultatet blev en Overdragelse af Bjærgværkerne i Ural til Biron og den ham hengivne Schönberg, som i to Aar i Fællesskab skulle have tilegnet sig over 400000 Rubler.

Den største Bekymring voldte nu, som tidligere, det store Antal Restancer hos Bønderne. Bonden var den Gang som i det nuværende Rusland en vild, der blot arbejdede for ikke at sulte ihjel og for at kunne drikke sig en Rus om Søndagen. Havde en Bonde erhvervet noget ud herover, skjulte han det omhyggelig for sin Herre eller Embedsmanden, som vare parate til at frarøve ham dette Beløb. Tre Ting holdt man den Gang for de værste Hovedonder, som hvilede paa Bønderne. Først Vojvoden, der udsugede dem, dernæst Hungersnøden, som indfandt sig efter enhver utilstrækkelig Høst, sluttelig Brændevinsdrikningen. Brændevinsforbruget indbragte Staten en betydelig Fordel og blev derfor fra gammel Tid beskyttet. Over hele Landet var det et, af den store Grundejer med Kraft drevet og meget indbringende Erhverv; thi enhver, Adelsmand som Bonde, Kjøbmand som Minister, Mand som Kvinde, drak Brændevin. I Norden, langs Dvina og Neva, i ellers ufrugtbare Omraader ødelagde man mægtige Skovstrækninger til Kulbrænding og Fabrikation af Potaske. Sydligere udtyndede man Skoven for at dække Brænderiernes Forbrug af Ved. I nogle Gubernier, t. Ex. Moskva, Novgorod, Nedre-Novgorod og Smolensk, begyndte man alt at mangle Brænde, saa man paatænkte helt at forbyde Brændevinsbrænderierne her. Et større Onde laa imidlertid i, at Kornet gik i Brænderierne, hvad enten Aaret var godt eller daarligt. Den Gang som nu plejede Bonden sorgløs at drikke videre,

saa længe han blot havde Brød i Forraad for nogle Uger. I de hyppig indtrædende, mindre gunstige Aar forvandledes det nye Korn skyndsomst og for største Parten til Brændevin, medens den tiloversblevne Del ikke strakte til at ernære Befolkningen til næste Høst, og af denne knappe Part medgik en yderligere Portion til Betaling for Brændevin, til man ikke havde et Stykke Brød mere i Huset og maatte gaa at tigge, eller man løb ud i den vide, vide Verden, for maaske at finde en eller anden Egn, hvor der endnu fandtes Korn og Brød, Almisse og Brændevin. Der kunde imidlertid ogsaa indtræde Aar, hvor man hverken havde Korn eller Brændevin paa Grund af Tørken, som tilintetgjorde Sæden paa de ugødede, slet bearbejdede Marker, eller Vojvoden og Officeren indfandt sig for at inddrive Skatterestancer, og da var Bonden hurtig parat til Flugt. I 1734 skulde Skatterne saaledes inddrives i Guberniet Smolensk, men næsten alle Bønderne flygtede til Polen, hvorfor Grev Golovkin i Kabinetsraadet stemte for, at man skulde hente dem tilbage med Vaabenmagt. Fra Rigets mellemste Landskaber begyndte Hungeren alt den Gang at drive Folk ned i det mere frugtbare Syden; i et Udkast, som 1735 forelagdes Kabinettet, hedder det: »Mange Bønder flygte bort fra de kornfattige Egne, saa at mange Distrikter kun have Halvparten tilbage mod forrige Tælling, hist og her er der endda færre; ingen findes til at foretage Høsten, og de tilbageblevne maa udrede Skatterne for Flygtningene.« I dette Lovudkast foreslog man at anlægge Kornmagasiner omkring i Landet, at fylde dem i de kornrige Aar og for billig Pris at sælge Korn her fra i daarlige Aaringer; men denne gode Plan synes ikke at være bragt til Udførelse.

Ad vante Veje løb Bønderne bort til Polen og i endnu større Tal til de ubeboede Omraader i Syden eller til det lige saa menneskétomme Sibirien, hvor man var fri for Embedsmænd og kunde slaa sig ned paa frit Land. Man

drev dem afsted ved Skatter og Krigstjeneste og ved Brændevinet og opbød igjen alt for at holde dem tilbage; Ostermann foreslog i Senatet, at man skulde tilstede Herrerne ikke blot at hente deres bortløbne Bønder tilbage, men at bemægtige sig dem med samt det Land, hvor de havde slaaet sig ned. Da Nøden steg ved den slette Høst i Aaret 1733, begyndte man paa Statens Vegne at uddele Korn til de trængende og yde dem Forskud. Gjentagne strænge Befalinger fra Kejserinden indskærpede Ejerne, at de havde at sørge for deres Bønder, at give dem Brød og Saakorn. Efter en Befaling af 1732 maatte Bønderne derhos heller ikke af Herren forflyttes fra et Sted til et andet, for at de stedse kunde være disponible til Krigstjenesten og Inddrivelsen af Skatterne; men Herren stod det frit at tugte med Kat eller Knut den arme Djævel, hvem Sulten havde drevet fra Hus og Hjem.

Jo længere Krigen varede, desto sjældnere bleve Pengene; medens Afgifterne hurtig voxede, forarmedes Landet ved samtidig Misvæxt, saaledes 1733 og 1734, ved Tilbagegang i Handelen og øvrige Onder saa meget, at Rentefoden steg til tretten, ja endog tyve Procent. Møntgaarden var under Schaffirovs Ledelse lagt næsten ganske øde; egen Mønt prægede man ikke af Mangel paa ædelt Metal, og fremmed Mønt kom ikke ind i Landet. De rede Penge, man kunde udpresse af Folket ved alle mulige Tvangsmidler, dækkede næppe Hoffets og Hærens Fornødenheder. I 1736, alt i Krigens andet Aar, maatte man gribe tilbage til det System, som havde været brugeligt under Peter den store: i Steden for Penge lønnedes Embedsmændene med sibiriske og kinesiske Varer, d. v. s. med Pelsværk, Silketøjer og deslige, saa maatte de selv se til, hvorledes de kunde gjøre samme i Penge. Kun Hæren, Hoffet, Kabinetsministrene og de fremmede, som havde faaet Ansættelse i Embederne og Videnskabernes Akademi, fik endnu Penge. Da Nøden imidlertid voxede henimod

Krigens Slutning, ved Aar 1739, fornyedes en anden gammel Forordning fra Peter I.'s Tid: de i Moskva og Provinsstæderne ansatte Embedsmænd fik fremtidig kun Halvdelen af den Gage, Embedsmændene i St. Petersborg oppebare, og da der endnu ikke vilde indgaa Penge i Skatkammeret, forordnedes det, at samtlige Civilembedsmænd, fra Senatorerne inklusive, ikke skulde have nogen Gage, før Krigsfornødenhederne vare bestridte; de maatte trøste sig med Fremtiden, med de Restancer, som skulde komme ind, kun de indkaldte fremmede bleve forskaanede herfor.

Dette blev fremtidig Regeringsmaximen, som yderligere øgede de forhaandenværende Onder, i det man ligesom under Peter I. prøvede alle mulige og umulige Midler, for at komme ud af den øjeblikkelige Klemme; saaledes voxede Forvirringen ved idelig Lovgivning, Forordning og Ændring. Anna og hendes tyske Venner saa lidt som Peter I. kunde rettelig vurdere Værdien af de evropæiske Statsformer for et Land som det daværende Rusland, de troede med Navne og Love paa Papiret at skabe Forhold, som de forefandtes i Vesten. Virkeligheden stod altid i sørgelig Modsætning til den gode Hensigt, og saaledes bragte man Forvirring selv i de Forhold, hvor den gamle Tradition endnu havde bevaret nogen Stabilitet. Saaledes fik t. E. en af Kejserindens Onkler, Guvernør Saltykov, overdraget Opsynet over det samlede Politi i hele Riget. Uden for Moskva, St. Petersborg og Kiev gaves der imidlertid næsten intet Politi, og paa Saltykovs Forestilling indrettedes nu Politi i 23 Stæder; men man manglede Penge og Mennesker, og i 1737 hedder det igjen: Med Undtagelse af Residenserne skulle Raadstuetjenerne indøves som Politi, hvad der løb ud paa, at alt skulde blive ved det gamle, og at der ikke skulde indrettes Politi. — Man vilde ogsaa hæve Medicinalvæsenet for at møde Epidemierne, der bortreve mange Folk. Hvor mange Befalinger Peter I. imidlertid end havde udstedt, gaves dog stadig intet Medi-

cinalvæsen; i St. Petersborg var der et Stadsfysikat med en Læge, i Moskva en Bylæge, det var hele Rigets Medicinalvæsen. Nu skulde Raadet i hver større By ansætte en Læge; men man fortalte ikke Raadsherrerne, hvorfra de skulde tage Lægerne eller skaffe Penge til deres Lønninger, og saa blev det endda paalagt de ansatte Læger selv at berede Lægemidlerne. Vi have en Beretning fra en Apothekersvend Rolof, der giver en Illustration til de skildrede Forhold. I 1735 afsendtes han til Hæren i Novopavlovsk, var med samt sit Apothek over fire Uger undervejs fra Residensen til sit Bestemmelsessted ved Sydgrænsen, havde i hele denne lange Tid ikke været i Ly og meldte sig endelig hos Militærlægen, der sendte ham til Kommandanten. Denne erklærede, at han havde ikke nogen Bolig for Apothekeren; thi Husene vare optagne af Soldater eller maatte forbeholdes de Generaler, der muligvis maatte indtræffe. Derpaa anvistes ham tre Smaahytter, der viste sig at være fuldstændig ubrugelige; Brigaderen erklærer, at Rolof maatte opstille sit Apothek i det fri, omviklet med Hø, Rolof gjensvarer, at han ikke kan bære sig saaledes ad med hendes Majestæts Apothek, Brigaderen skjælder ham ud og truer med at lade ham prygle, og Enden paa Historien bliver, at hendes Majestæts Apothek maa blive paa Gaden.

Under den almindelige Elendighed antog Tiggeriet igjen en epidemisk Karakter, og atter fulgte man Peters Spor, i det man først søgte at hjælpe sig med Fattighuse i St. Petersborg, derpaa — hvad der rigtignok gik mod Traditionen — uddelte Almisser fra Statens Side, hemmede Kornudførselen, optegnede Kornforraadene hos Godsejerne og Kjøbmændene og lod dem sælge til billigere Pris. Nu som under Peter I. var alt virkningsløst; thi i 1736 erklærede man, at de arbejdsløse Masser af arbejdsdygtige Mennesker fyldte Vejene i saa høj Grad, at man ofte havde Møje med at komme igjennem. Som under Peter I. be-

falede man atter at opsnappe, at straffe disse Mennesker, at tage dem til Krigstjeneste eller anvende dem til offentlige Arbejder; dog i 1738, i 1740 atter den gamle Klage: Tiggere og Landstrygere tage stadig mere og mere til.

Ulykkeshændelser øgede yderligere Elendigheden i Hovedstæderne; i Aarene 1734 og 1735 brændte Skovene og Moserne omkring St. Petersborg i saa stor Grad, at man efter Kejserindens eget Udsagn ikke kunde aabne Vinduerne for Røg; i selve Staden rasede en stor Brand, og man opdagede nogle Forsøg paa Brandstiftelse. I Jaroslav afbrændte største Delen af Staden, i Moskva over 800 Huse, et Forspil til den store Brand 1737. I dette Aar lagde Ilden de bedste Bykvarterer i Aske, Kreml, Kineserstaden, den tyske og Leforts Forstad og flere andre Dele. Arkiver og Statsejendomme tilintetgjordes massevis; henved 100 Kirker, 11 Klostre, 4 Paladser, 17 Fattighuse, 2527 Huse nedbrændte helt eller delvis.

Røvervæsenet gik Haand i Haand med Tiggeriet og Landstrygeriet; ved Landets Grænser var det nu som før en hjemlig Institution, der havde sin faste Rod i de bestaaende Forhold, en Overgang til Kosak- og det tatariske Væsen; men ogsaa i selve Landet, i Hovedstæderne, tvang Nøden Tiggerne til Røveri. Tæt ved St. Petersborg og andre mere befærdede Veje lysnede man op i Skovene langs begge Sider af Vejene for at værne de rejsende mod pludselige Overfald. Tropperne droge omkring for at fange og straffe Røverne, og Tallene paa de fængslede, henrettede og forviste voxede Aar for Aar, og det var ikke blot simple Folk, man greb; i 1739 blev en Fyrst Lichutjev i Moskva henrettet for Røveri.

I det indre havde man saaledes fuldt op at gjøre med Selvforsvar, med Kamp mod den mest skrigende Nød og havde ringe Tid og endnu ringere Midler til positiv Virksomhed. Riget var alt den Gang for stort, til at man kunde naa noget varigt Resultat i kulturhistorisk Henseende

med de usle Midler, man havde at raade over, og denne ringe Kraft fortæredes yderligere af Krigen. Hvad alle Kulturfolk altid have anset for deres vigtigste og første Opgave: at tilvejebringe gode Færdselsveje for at sikre og lette Statens Virksomhed, udeblev den Gang og er den Dag i Dag endnu ikke til fulde anerkjendt som en uafviselig Opgave. Endnu stadig gik kun en eneste Postforbindelse gjennem Landet fra St. Petersborg til Moskva og videre til Kiev. I Aaret 1740 udkom en Ukas om Oprettelsen af Postforbindelser mellem de betydeligste Provincialstæder; men denne Ukas blev rimeligvis ogsaa blot staaende paa Papiret.

Hesteavlens Fremme skyldtes et Libhaveri hos Anna og Biron. Birons Libhaveri gik saa vidt, at man sagde om ham: han taler om Heste, som var det Mennesker, og om Mennesker, som de vare Heste. Den russiske Hest var lille og vild, utilfredsstillende baade til Markarbejde og til Krigstjeneste. Biron nedsatte en Kommission, først under Forsæde af Overstaldmester Löwenwolde, senere under Volynski, og denne Kommission oprettede Stutterier paa de græsrige Sletter langs Neva og Volga, senere langs Dnjepr. Dette var Begyndelsen til at fremme en Gren af Landbruget, som senere har taget et saa stort Opsving ved den russiske Hests Forædling med holstensk Blod. Krigen hidførte dog snart en Standsning ogsaa i disse Forsøg; baade Löwenwolde og Volynski kaldtes bort til Krigsskuepladsen.

De tyske Magthavere, som nu raadede uindskrænket ved Neva, saae ret vel den Brist og de Mangler, hvoraf Riget led indadtil, og trods al sin Svaghed over for disse Magthavere var Anna dog velvillig nok til at fremme Bestræbelserne for at raade Bod herpaa; men naar Peter den store vanskelig kunde finde Mænd til Udførelsen af sine Planer, mægtede Anna aldeles ikke at fylde Hullerne trods den store Hær af adelige Tjenestemænd, som stod til hendes Raadighed. Derfor udgik der stadig nok Ukas'er,

Reformer bleve atter og atter trufne, uden at de dog bragtes til Ende, uden at Landets Ro i synderlig Grad forstyrredes ved Papirerne fra St. Petersborgs Kancellier. Og maaske var denne Magtesløshed sluttelig Skyld i, at Folkets forud elendige Tilstand ikke yderligere forværredes ved alt for voldsomme Ændringer. Man kan ikke beskylde Annas Regimente for grusom Haardhed som under Peter I. eller for planmæssig Vilkaarlighed og Uretfærdighed som under Menschikov og Bojarerne; den Haardhed og Vilkaarlighed, som desuagtet øvedes, havde mere sin Rod i de engang givne Forhold end i en bevidst, slet Regering eller ond Vilje; men dette var ogsaa mere end tilstrækkeligt til at holde Folkets Uvilje vaagen, og lidt efter lidt øgedes den saa vidt, at Uviljen slog om i Had til Anna og især til hendes fremmede Yndlinge.

X.

Indre Forhold under Biron.

Mange af Peter den stores Planer vare ikke blevne udførte, andre kom i Forfald; men af hans Institutioner gik én stadig fremad, de højere Klassers Forvandling til en bureaukratisk Masse. Og jo mere Adel, Gejstlighed og Byboere droges ind under Statstjenesten, desto mere udelukkedes Bonden fra Statslivet, desto mere trykkedes han ned til et dødt Stof, hvormed de højere Embedsklasser arbejdede, til en viljeløs Jordbund, som bearbejdedes af Embedsstanden.

Denne Proces, der under forskjellige Former er bleven fortsat lige ned til vor Tid, er en af de mest interessante, Historien kan opvise paa det sociale Omraade. Det er et Stykke Statssocialisme, opbygget paa Massernes Helotvæsen, behersket og udviklet af Cæsaropapismen, der brugte dem til ydre Erobringer, til Udvidelse af Statsmagten. Og de

sidste hundrede Aar af den russiske Historie have til fulde vist, hvilken Magt et Monarki kan udfolde udadtil, naar det tager al Landets Kraft i sin umiddelbare Tjeneste og hensynsløst drager sig den til Nytte.

Den yderligere Følge af denne Folkets Tvedeling i Embedsmænd og Bønder var, at Bondefolket, om det end blev trykket og misbrugt, dog stod uden for den egentlige politiske Organisme og i sine Landsbyer bevarede en Selvstændighed i mange Retninger, som ingen af de andre Klasser. Arbejde, Krigstjeneste, Kopskat krævede man af Bonden; men for øvrigt maatte han i sin Landsby besørge sine private og kommunale Anliggender, som han vilde. Dette var det sædvanlige Forhold, som nu til Dags er gaaet over i den storrussiske Bondes selvstændige, demokratiske Sogneforfatning, og som hos ham har bevaret og udviklet mange Egenskaber, de højere Samfundslag savne, fremfor alt en Selvstændighed i Varetagelsen af sine egne Interesser og en sund Nationalejendommelighed. Omvendt berøvede man rigtignok Bonden enhver Mulighed for at arbejde sig op; han var retløs og forblev en Tigger, en forsulten Stakkel. Vi have allerede set, hvorledes Hensynet til Beskatningen nu atter kom til at gjøre Udslaget, da man trængte saa inderlig til Penge; hvorledes Godsherren ikke mere maatte forflytte Bonden fra det ene Sted til det andet, men hvorledes Bonden samtidig begyndte at løbe bort i større Masser. Jo højere Nøden steg i Landet som Følge af Misvæxten og Krigen, desto tungere blev Bondens Lod. Bonden, »Sjælen«, var dog Hovedværdien ved enhver Besiddelse. Landet var værdiløst uden Bonden paa samme, Fabrikken stod stille, saa snart Fabrikanten ikke havde »Sjæle« til Arbejde; thi frie Arbejdere vare ikke forhaanden, kun den ydre Tvang satte Hænderne i Bevægelse. Naturligvis var det et slet, et dovent Arbejde, som præsteredes af dem, der aldrig kunde glæde sig ved Lønnen for deres Møje. Den Gang som nu til Dags holdt Bonden af at

ligge paa den varme Ovn eller at snakke og beruse sig i Kroen; den Gang som nu var han ivrig betænkt paa at udfinde sig en Fridag, og Popen var alt den Gang i sin egen Interesse betænkt paa at være Bonden behjælpelig heri; Gejstligheden og Bonden vare forbundne ved en stille Pagt til stadig at udfinde nye Grunde for Lediggang ved kirkelige Helligdage.

Hvor ringe Bondestandens Arbejdskraft nu end var, det var dog den eneste i Landet, den eneste producerende Værdi, den eneste levende Kraft.

Kun Grundbesiddelse gjaldt som Ejendom, d. v. s. beboet Grundejendom, hvis Værdi ansattes efter Antallet af bosiddende, mandlige »Bondesjæle«. Enhver altsaa, der vilde blive rig, stræbte efter at besidde mange Sjæle, der afgave et Udtryk for Rigdom; kjøbte nogen Grundejendom, hed det: Jeg kjøber saa og saa mange Sjæle i Vojvoddømmet Tver; var nogen bleven velhavende, sagde man, han havde erhvervet sig 3—400 Sjæle.

Ved Siden af disse Landsjæle, der vare livegne, gaves nu som før ikke-stavnsbundne Gaarsæder, der frit kunde vandre fra Haand til Haand. Da Pengene imidlertid slap op i Landet i den Grad, at Staten endog lønnede sine Embedsmænd med Naturalier, begyndte man at betale med Kapital, d. v. s. med Sjæle. Og ikke blot med ustavnsbundne Sjæle, men ogsaa med egentlige, rigtige Sjæle, d. v. s. med bosiddende Bønder. Ja det kom saa vidt, at Bestikkelser til Embedsmænd lejlighedsvis udrededes i Sjæle. Saaledes bar Astafjev sig ad, Besidder af 900 Sjæle og Soldat ved Regimentet Seminov; for at vinde en Arvesag gav han Sekretæren ved Skiftekollegiet 50 Sjæle, og efter at have vundet Processen tog han hyppig paa Landet med Orlov; men for at faa denne forærede han hver Gang Regimentssekretæren tolv Sjæle, og Regimentsskriveren for Udstedelsen af Passet en Sjæl. Og Sekretæren var forsigtig: naar Astafjev ikke betimelig udleverede de tolv Sjæle paa

bestemte Sted, maatte han som Straf levere endnu et Dusin »Smaasjæle«; Astafjev beholdt sit værdiløse Land, og Skriveren tog Sjælene fra det og blev en velstaaende Mand. Det synes herefter, som Sjælenes Urørlighed ogsaa kun var bleven et Regeringsønske paa Papiret, siden Hr. Astafjev glat væk forpligtede sig til at levere sine Sjæle paa bestemt Sted. Saaledes var Bonden bleven et Betalingsmiddel, en Arbejdskraft, hvorpaa der kun hvilede en aarlig Statsskat af 74 Kopeker eller mindre, og som man med hosfølgende Kvinde og Børn gav ud og tog ind som en rørlig Kapital; thi »Sjæle« var stadig kun den skattepligtige Mandssjæl.

Med faa Undtagelser var Grundejeradelen i Besiddelse af denne Kapital. I forholdsvis ringe Tid var, som det synes, den gamle Forskjel udvisket mellem Bojarer, Bojarbørn, Arveejere og Lehns- eller Tjenesteadel; de vare i retslig Henseende til Hobe gaaede op i en eneste Stand, »Schlæchetstvo'en«, en Benævnelse, man vel havde taget fra Polen. Hvor stor Forskjellen end var mellem en Astafjev og en Dolgoruki, var det dog kun en social, ingen politisk Standsforskjel, da de begge i lige høj Grad vare Arveejere af deres Godser, begge forpligtede til Statstjeneste og udstyrede med lige Rettigheder, hvoraf den vigtigste var, at de maatte besidde Sjæle paa Landet, noget, der var Stadbeboerne nægtet. Den nye Adelsmand efter Peters Ideer levede nu sikkerlig ikke en Smule bedre end Manden fra den gamle Tid, men dog helt anderledes ved de mange Forhold, som hang sammen med hans omfattende Forpligtelse til Statstjeneste. Vi have allerede hørt (se S. 298), hvorledes Anna i Peters Aand stræbte at fremme Adelens Dannelse gjennem Skoletvang. Sandsynligvis kom de mange foreskrevne Meldinger og Examiner over den unge Adelsmand kun delvis til Udførelse; men den Tankegang trængte dog igjennem, at Børnene maatte have nogen Skoledannelse for at fyldestgjøre Loven. Efter en Land-

junkers Meddelelser fortæller Solojev os følgende om dennes Ungdomsliv:

»I en Alder af syv Aar eller deromkring« — fortæller Landjunkeren — »gav man mig i Lære hos Filip, Kirkesangeren (Ponomar'en) i den Landsby, hvor min Fader boede; vor Lærer levede alene med sin Kone i en ussel lille Hytte. Tidlig ved Daggry kom jeg til hans Rønne og maatte ikke aabne Døren, før jeg havde forrettet min Bøn, hvorpaa Kirkesangeren svarede med sit Amen. Min første Undervisning mindes jeg endnu saa vel, maaske fordi man ofte indprentede mig Resultaterne med Ris. Jeg kan virkelig ikke indrømme, at jeg den Gang var doven eller urolig; men jeg lærte flittig efter min Alder, og Læreren gav mig efter mine Kræfter meget rimelige Opgaver, som jeg hurtig havde inde; men da vi paa Middagsmaaltidet nær aldrig havde mindste Fritid, men maatte sidde paa Bænken uden at røre os og saaledes lede store Kvaler i de lange Sommerdage, blev jeg saa svag af den bestandige Sidden, at min Hukommelse aldeles svækkedes, og i Aftenstunden kunde jeg ikke engang fremsige Halvdelen af, hvad jeg tidligere paa Dagen havde lært udenad, og den endelige Resolution blev en Gjennemprygling. Naar Ponomar'en var borte, nødte hans Kone os til at skrige højere og højere op under vor Læsning, om det just ikke altid blev, hvad vi læste.«

Saaledes var altsaa den første Undervisning beskaffen. Efter gjentagne Gange at have maattet melde sig hos Vojvoden i Residensen kom Drengen i en Statsskole, muligvis i Artilleriskolen i Moskva, hvorom vi have følgende Fortælling.

Skolen blev indrettet i Artillerikasernen, og Statholderne sendte, som Annas Lov bød, omtrent 700 Adelsdrenge her hen. Da der imidlertid hverken fandtes Orden eller Tilsyn, splittedes denne Masse atter efter fire Aars Forløb og indtraadte i Tjenester af enhver Art; kun nogle flittige bleve tilbage. Hovedfejlen var Mangelen paa Lærere; i

Begyndelsen havde man for Arithmetikens Vedkommende to Underofficerssønner, senere blev Stykjunker Alabuschev ansat. Samme Alabuschev var for tredje Gang begaaet Manddrab under Tiltale; han havde nogle Kundskaber, forstod Magnizkis trykte Arithmetik og viste Eleverne nogle geometriske Figurer, hvorfor han udgav sig for en lærd Herre; men han var en Nar, en Drukkenbold og kom kun sjælden ædruelig paa Skolen. Endelig blev en Kaptejn Grinkov ansat; han stammede vel stærkt, men bragte dog ved Flid og Kundskaber lidt Orden i Sagerne, endog i den Grad, at nogle Elever kunde ansættes som Sergeanter og Underofficerer i Artilleriet.

Den Elev, hvem vi skylde foranstaaende Meddelelse, fortæller endnu følgende Hændelse: Da han en Dag hinsides Moskva ved et Vindue beundrede en brogetmalet Stenpapegøje, blev han tiltalt af en fornem, smuk Kone, der spurgte ham, hvem han var. Da han havde fortalt, at han var Elev paa Artilleriskolen, bad hun ham meget høflig inden for og overtalte ham til at flytte helt hjem til hende for at lære hendes Søn Arithmetik; samme unge Herre stod netop paa Taget og jagede Duer. Artillerieleven flyttede altsaa ind til Fru Vischnækov, da han ikke kunde tænke sig noget mere behageligt og smigrende end at bo i Selskab med en Adelsfrue og hendes Søn, hvem han da ogsaa i Løbet af nogen Tid fik indprentet denne Kundskabsmasse. Derpaa fik han en indstændig Anmodning fra Fru Sekerin, en Søster til Fru Vischnækov, om at flytte over til hende for ligeledes at undervise hendes Mand, der var indskreven som Elev i samme Skole som den unge Lærer. Nu boede han altsaa hos Familien Sekerin og kjørte stadig sammen med Hrr. Sekerin til Skole. Hr. Ægtemanden var imidlertid en Blære, som ikke vilde lære noget, hvorfor hans Hustru ikke havde den Lykke at se sit Ønske opfyldt, og Hr. Sekerin friede sig fra videre Ulejlighed ved at lade sig udskrive til et Linjeregiment.

Saaledes var altsaa den elementære Skolegang. Adelsdrengene, d. v. s. Sønnerne af Godsejerne, Embedsmændene og Officererne maatte finde sig i at stille hos en Kirkesanger eller en fordrukken Forbryder, hist til Læsning, her til Regning. Lad os nu se, hvorledes det stod til med de højere Læreanstalter i St. Petersborg, nemlig Ingeniørskolen, Søkadetakademiet og Kadetkorpset. Det sidst nævnte, som var oprettet af Anna, i Begyndelsen for 200 Elever, blev allerede 1732 udvidet af Münnich, da der havde meldt sig 237 Russere, 32 Livlændere og 39 Estlændere. Der blev formeret tre Kompagnier, hvert paa 120 Elever, Pengesummen forøgedes fra 24000 til 60000 Rubler, og derhos anvistes Indtægterne af et Gods med 80—100 Bondefamilier. Tvende Gange aarlig var der Mønstring og Examiner; 1733 vare kun trende Fag, Religion, Arithmetik og militære Øvelser, bundne for alle; desuden fik Eleverne Undervisning i Sprog; af 247 russiske Elever læste 51 Fransk, 15 Latin, 237, altsaa næsten alle, Tysk.

De højere Klasser lode sig dog kun yderst nødig paatvinge den Dannelse, Ponomarer og Stykjunkere mægtede at bibringe dem, og som de i øvrigt ikke forstode at drage sig til Nytte, undtagen for at fyldestgjøre Czarindens Vilje og muligvis vinde en Fordel i Tjenesten. Enhver, som ikke var livegen, havde jo mere og mere sin Opmærksomhed fæstnet paa Czartjenesten. Næsten alle Sønner af den store og lille Grundejerstand vare tjenestepligtige fra det tyvende til det fem og halvtredsindstyvende Aar, altsaa ude af Stand til at vinde sig Fordele uden for Tjenesten, og naar de vandt sig lidt til bedste under Tjenesten, var det sikkerlig gaaet til mod Lov og Ret og svandt i Regelen lige saa hurtig, som det var kommet. I Formaningsordene til sin Søn mener Tatischtschev, at det var vanskeligt at leve af sin Gage; selv med højeste Lønning og yderst tarvelig Levevis kunde man højst spare omtrent 100 Sjæle; de eneste Maader, hvorpaa en ung Adelsmand altsaa

kunde komme til nogen Formue, vare derfor »Monarkens Belønninger, Arv, Giftermaal og lovstridige Handlinger«, just ikke de ædleste Maader at komme frem paa for en stræbsom Yngling, naar man da ser bort fra den første, der vel heller ikke altid var moralsk uantastelig. Den Tjenestepligt, der saaledes paahvilede Selvejerfamilierne, som taltes i hundrede Tusendevis, maatte nødvendigvis medføre en Tilbagegang i Velstand. Siden Krigen atter kaldte alle disse Mænd under Fanerne, som under Peter II. sade rolig paa deres Godser, og siden Anna strængt holdt paa, at de skulde fyldestgjøre deres Tjenestepligt i Hæren og Kancelliet, forarmedes Adelen. Godserne stode tomme, Udbyttet sank, og jo mindre den adelige Embedsmand eller Officer fik ind fra sit Gods, desto ivrigere søgte han Erstatning i Tjenesten paa berettiget eller ulovlig Vis.

Krigen bortrev altsaa en stor Part af de tvende vigtigste ernærede Klasser, Grundejerne og Bønderne, og skadede Resten i økonomisk Henseende. Den tredje næringsdrivende Klasse, Kjøbmandsstanden, led af andre Skader. Tatischtschev mente, at den hindredes i at komme frem ved sin Uvidenhed, sit Ukjendskab til Handelslovene, ved Manglen paa en Bank og Kontorer i Udlandet, ved den daarlige Kredit, som havde sin Aarsag i Kjøbmændenes Lyst til at bedrage, og endelig ved Statens Leverancer og Kontrakter, som fordærvede dens Handel. Det værste for Kjøbmanden var dog vel den Retløshed og det Tryk, han var udsat for ved Vojvodernes Vilkaarligheder.

(Sluttes).

Sicilien i Oldtiden.*)

Klippenæs tre i det umaalte Hav fremskyder et Øland,
som af sin Trehjørnings-Form Navnet Trinakria fik.
Ovid.

I. Naturforhold og Næringsveje.

Sicilien, der af Hellas's Digtere ogsaa kaldtes Trinakria ɔ: »Tre-Næs-Landet«**), — »den berømteste af alle Øer« (Plinius) — overgaar i Udstrækning ikke saa lidet Peloponnes, ligesom dets Fladeindhold (c. 530 □ Mil) ogsaa er noget større end Palæstinas eller Jyllands.

Øen er et udpræget Bjærgland af Middelhøjde og skal kunne anses som den mest hævede Rygning af en bred Havskranke, der naar lige fra Syditalien til det puniske Afrika og skiller mellem det østlige og vestlige Middelhavsbækken. Langs Nordkysten, der er rig paa maleriske Bjærgpynter, strækker sig en, i Midten indtil 6000 Fod høj Kjæde, som danner en Fortsættelse af Apenninerne.***)

---

*) Af et Arbejde over „Oldtidens Kulturlande", som i Aarets Løb vil udkomme hos Alb. Cammermeyer i Kristiania.

**) De tre Næs hed i Oldtiden: Pelorum (nu: Capo di Faro, i Nordøst), Pachynum (nu: C. di Passaro, i Syd) og Lilybæum (Capo Boeo, i Vest).

***) Øen er i det hele at betragte som et „Tillæg til Italien" (Προσθήκη Ἰταλίας, Eratosthenes).

Dens østlige Parti bestaar af en Granitmasse, der sammen med det nu saakaldte »Calabriens« Granitbjærge i en fjærn Urtid har udgjort en Ø, som under en geologisk Katastrofe er bleven delt ved Messinas Sundspalte. Resten af Nordkjæden bestaar af Kalkbjærge, til hvilke der slutter sig et bølgeformet Kalkplateau, som breder sig tværs over Øen, lige til Sydkystens lave Sandstrand. Ved Landets Centrum (nær Castrojanni, det gamle Henna) udgaar der fra Hovedryggen en bred, lavere Bjærgarm (indtil 2400 Fod), som drager sig ned mod Øens Sydøstpynt.

I det nordlige Hjørne af den ved disse Kjæder og Østkysten dannede Triangel hæver sig, lige ved det ioniske Hav, den 10500 F. høje Vulkankegle Ætna, hvis brede Basis, der har et Omfang af c. 20 Mil, ved en Halvkreds af Dalsænkninger og en sønden for liggende Strandslette adskilles fra Nabostrøgenes Bjærgpartier.

Det eneste Lavland af Betydning er den nævnte Kystflade paa Ætnas Sydside. Her samle sig de fleste Vandløb fra den af Nord- og Sydøstkjæden dannede Triangel og falde gjennem en fælles Munding ud i Havet. Den nordligste af disse Elve, Symæthus (nu: Simeto-Giaretta), er en af Øens faa Aargangsstrømme; de fleste andre Vandløb ere, ligesom i Calabrien, Regnaaer*), der om Vaaren kunne være rivende nok, men om Sommeren ligge tørre. Deres Vandmængde maa dog i Oldtiden have været større end nu, da Landets Indre den Gang skal have haft betydelige Skovvidder. Af de øvrige faa og smaa Kystsletter ere kun Fladerne om Gela (nu: Terranuova) i Syd og ved Panormus (nu: Palermo, »Conca d'Oro«) og Mylæ (nu: Milazzo) i Nord nævneværdige. Blandt Øens Højlandsvidder kunne mærkes Markerne om Henna (nu: Castrojanni;

---

*) Regntiden varer fra November til Marts; Juni til Avgust hersker der Tørke; i de mellemliggende Maaneder er Vejret ustadigt og stormfuldt.

2300 F.) i Landets Midtparti. Gode naturlige Havne fandtes kun paa Østkysten (Messina og Siracusa) samt yderst mod Vest (Marsâla og Trápani).

Sicilien danner ved Beliggenhed, Klima og Vegetation et Overgangsled saa vel mellem Italien og Nordafrika som mellem Apenninlandet og Sydhellas; Sletten sønden for Ætna ligger omtrent i Højde med det puniske Afrikas Nordpynt, Syrakus under samme Bredde som Sparta. Middeltemperaturen er paa Nordsiden af Øen + 18° Cels. (Palermo, Messina), paa Sydkysten + 20° C. (Girgenti); navnlig er Vinteren kort og mild (c. + 11° C.); Sommerheden, der i de indre Strøg kan stige til en trykkende Højde (+ 42° C.), mildnes ved nordlige og vestlige Havvinde, ligesom Landets havomflydte Beliggenhed i det hele taget frier det fra bratte og betydelige Temperaturskifter. Af og til blæser der i Vaar- og Høsttiden et Par Døgn ad Gangen en trykkende og usund Scirocco (fra Sydøst). Enkelte Kystpunkter hjemsøgtes ogsaa i Oldtiden af Feberluft (Malaria), saaledes den sumpige Slette ved Syrakus.*)

Siciliens Bjærge, der nu næsten ere afskovede, bare i Oldtiden betydelige Skove af Fyr, Eg, Bøg og Cedre. Til Siciliens Træverden hørte ogsaa Lunde af Kastanjetræer (endnu paa Ætnas Sider), en Tilgift til Øens Vegetation, der, ligesom Plataner og Cypresser, rimeligvis skyldes helleniske Kolonister. Orangehaverne, som nu spille en saa fremtrædende Rolle i alle lavere Strøg, existerede ikke i Oldtiden; Spiren til denne Kultur, mener man, skriver sig

---

*) Allerede Varro (de re rust. I, 9) advarer mod at bo nær Moser, af hvilke der om Sommeren udvikler sig usynlige Smaadyr (animalia minuta, qvæ oculi non possunt consequi), som uafvidende indaandes og frembringe farlige Sygdomme (Sml. T. Crudeli's „bacillus malariæ", der skal kræve 20°'s Varme, Fugtighed og kimspredende Luftninger for at øve skadelig Indflydelse).

først fra den sildigere Middelalder. Kaktusen*) og Agaven ere indførte endnu langt senere. Derimod voxede der allerede i Oldtiden Daddel- og navnlig Dværgpalmer paa enkelte Punkter af Sydkysten.

I det hele naa de almindelige italienske Kulturvæxter i Siciliens lavere Strøg en Frodighed og Fylde, som i Forbindelse med den gjennemsigtige Atmosfære, der lader Klippekonturerne og Planteformerne tegne sig skarpt mod en azurblaa Himmel, give Landskaberne en halv tropisk Karakter. Af stor malerisk Virkning er ogsaa den yppige Vedbend, sirlige Kæmpebregner og fintformede Akanthusblade, medens et herligt Blomsterflor, navnlig af vilde Roser og store Violer**), baade fryder Øjet og spreder en liflig Duft. Ved de nedre Flodløb strækker der sig hele Kratskove af mægtigt Rørsiv (arundo donax Lin. — muligvis indført af semitiske Søfarere; smlgn. canna = hebr. kaneh).

Øen bar en rig Grøde af Vin***), Oliven og Frugt; dens Safran †), Rosenolje og Honning vare ansete; det var navnlig de lave sydøstlige Kalkbjærges Bisværme, som leverede et søgt Produkt (Hybla-Honning, mel Hyblæum,

---

*) Frugten af den saakaldte cactus opuntia („indisk Figentræ") yder nu Bønderne en væsentlig Del af deres Sommerkost.

**) De forædlede Rose- og Violsorter synes at være indførte af Kolonister fra Østen.

***) Nu skal Sicilien levere c. en Fjerdedel af Italiens hele Vinproduktion; navnlig er „Syrakus-Vinen" fra Egnen sønden for Ætna og „Marsåla-Vinen" fra det vestligste Strøg bekjendte som fyrige Vine af varm Farve og ædel Blomst. Man regner, at omtrent Femteparten af den dyrkelige Grund for Tiden er optagen af Vigner. — Ranken synes at have været en hjemlig Væxt i Sydevropa; der er saaledes fundet Druestene i Poegnenes Pælebygninger.

†) Crocus = gr. κρόκος, der rimeligvis hænger sammen med hebr. karkôm; ogsaa denne Kulturplante, der ydede et i Oldtiden højt skattet Krydderi, synes derfor overført fra Orienten.

prises af Virgil og Martial); Honning var, som bekjendt, Oldtidens Sukker og derfor en meget vigtig Artikel.

Sicilien var ogsaa et udmærket Kornland, i det rigelig Vinterregn selv i de indre Egne gjorde mange Vidder til bugnende Hvedemarker. Den ældre Cato skal derfor have kaldt Øen for »Statens Forraadskammer« (cella penaria rei publicæ) og »den romerske Almues Amme«. Ceres (Demeter) var med rette dens Hovedgudinde; »hele Øen er viet Ceres og Proserpina«, siger Cicero. »Ceres's yndede Bolig; hun troner dér rundt om i Hæder«, hedder det om Sicilien hos Ovid.

Fædriften*), der altid havde været af stor Betydning, navnlig i de højere Strøg (*πολύμαλος* ɔ: »faarerig« kalder Pindar Øen), fik i den romerske Periode efterhaanden en betydelig Udvidelse paa Agerbrugets Bekostning; man har ment, at omtrent Halvdelen af Hvedelandet udlagdes til Græsgange (sml. Strabon VI., 273). Dette Forhold i Forbindelse med stærk Afskovning har i Tidens Løb bragt mange Indlandsvidder til at gaa over til tørre og tyndt befolkede Stepper med kort Græs, der hist og her afbrydes af lidt Myrtebuskads; over disse Steppestrækninger, hvor der mest græsser magre Faar og Geder, som gjærne gaa ude Aaret rundt, rage saa de nøgne Kalkklipper, rødbrændte af den glødende Sol, op mod den blændende Himmel. Denne Overgang fra Kulturland til Græsgange, der hang sammen med Dannelsen af store herskabelige Domæner (latifundia), minder om tilsvarende Forhold i Latium (»Campagnaen«) og Nordapulien (»Tavoliere«-Sletten), hvor ogsaa Godssystemet ødelagde Smaabøndernes Jordbrug (»latifundia perdidere Italiam«, Plinius).

Ved Siden af Fædriftsprodukter, som Kvæg, Huder og

---

*) Det var navnlig Faarehold og Hesteavl, man lagde sig efter, men Horats nævner ogsaa „sikuliske Kør" som fortræffelige. — Af de siciliske Hyrders simple Stevkvad udvikledes i den hellenistiske Tid den bukoliske Idyldigtning (Theokrit).

Uld samt Frugt, der altid har været en sicilisk Hovedvare, nævnes dog endnu i Republikkens sidste Aarhundrede ogsaa Korn blandt de mange og rige Gaver, Øen ydede Romerne. Cicero opregner Pløjning, Kvægrøgt og Handelsforretninger (arare, pascere, negotiari) som Leveveje, der frembøde sig for Romerne i denne ved sin Nærhed (jucunda suburbanitas) dobbelt behagelige Provins. For Tiden skal noget over Halvdelen af det dyrkelige Terræn være anvendt til Agerland (Hvede i de lavere, Rug og Havre i de højere Strøg*), medens Græsgangene regnes at udgjøre omtrent en Fjerdepart deraf.**)

Nær Akragas (nu: Girgenti) dreves der Svovlminer, som endnu give rigt Udbytte***). Varme og mineralske Kilder fandtes paa flere Steder. Ved Kysterne vandt man, ligesom i vore Dage, Søsalt ved at anlægge grunde Havvandsdamme (salinæ).

Siciliens Farvande vare i det hele fiskerige; i Nordvest fangedes mest Thunfisk, i og ved Strædet Sværdfisk. Sundet var ogsaa bekjendt for sine store og velsmagende »Muræner« (Søaal); »den største Muræne kommer fra det sikuliske Svælg«, hedder det hos Juvenal (V., 99). Ogsaa Purpursnekker, Østers og Koraller forekom ved Øens Kyster.

Af Industri, véd man, der dreves Væving og Farvning, hvortil Landet besad gode Naturbetingelser i sin fine Uld og sit Purpur; der nævnes brogede Tøjer og Tæpper fra

---

*) Ogsaa Majs, Sukkerrør og Bomuld høre til Siciliens moderne Kulturplanter.

**) Smlgn. I. Clavé: „La Sicile“ i „R. d. d. mondes.“ Efter 1860 er en stor Del af det betydelige Kirkegods udskiftet i Forpagterlodder, der efterhaanden kunne udløses til Selvejendom; adskillige lavere Steppestrøg ere derfor i de sidste Decennier gjorte frugtbringende til Vigner og Orangehaver.

***) Øen udfører c. $^1/_4$ Million Tons Svovl, hvoraf det meste udskibes fra Girgenti og Catania.

Sicilien, og i Syrakus existerede der endnu i det 4de Aarhundrede efter Kr. et kejserligt Farveri.

II. Befolkning.

Øens egentlige Urindbyggere skal have været de saakaldte Sikaner, — efter Thukydids usikre Formodning en iberisk Stamme (VI., 2), af hvilken der længe holdt sig Rester i de vestlige Strøg.

Sikulerne (Siculi), som Hellenerne traf bosatte i de østlige Egne, sagdes (i det 11te Aarh.) at være komne over Strædet fra Syditalien; medens en gammel syrakusansk Historieskriver antog denne Folkestamme for at være af ligurisk Æt, er man nu mere tilbøjelig til at stille den sammen med Japyger og Messapier, der beboede Italiens sydøstlige Egne, og tillægge den illyrisk Herkomst.

Enkelte Forskere mene dog, at Sikaner og Sikuler blot have været forskjellige Navne paa samme Folk, en Anskuelse, som støttes ved, at Pausanias (V., 25.) lader begge disse Stammer skrive sig fra Italien.*)

Fra en fjærn Fortid (14de Aarh.?) havde Phønikerne Handelspladse paa Kysterne; »de besatte«, siger Thukydid (VI., 2.) »Havnæssene og Holmene rundt om hele Sicilien for at handle med Sikulerne.« Enkelte Stedsnavne, som Pachynum, Katana, Heraklea, Himera, har man troet at kunne give en semitisk Afledning; men først Phønikernes Arvtagere Karthagerne synes at have dannet et virkeligt »punisk« Kolonidistrikt (i det vestligste Strøg af Øen).

Mod Slutningen af det ottende Aarhundrede nedsatte der sig langs de udstrakte Kyster, hvis Natur ligesom det

*) De talrige smaa Gravgrotter, af hvilke der findes over tusende blot i en eneste Dal paa Sydøstsiden af Øen, ere i alt Fald ikke yngre end den sikanisk-sikuliske Periode.

egentlige »Stor-Hellas«'s frembød mange for en Hellener hjemlige Træk, talrige Skarer af græske Nybyggere, til Dels af ionisk, men især af dorisk Æt. Disses Efterkommere, »Sikelioterne«, hævede sig snart, ligesom deres Landsmænd i Syditalien, til en betydelig Blomstring og bleve et vigtigt Led i den helleniske Kulturverden. Digtere, som Lyrikeren Stesichoros (c. 600), Mimeforfatteren Sofron (c. 400) og Bukolikerne Theokrit og Moschos (3dje Aarh.), — Filosofer som Empedokles (c. 480), — Rhetorer som Korax (c. 470) og Gorgias (c. 420), — Mathematikere som Archimedes († 212), og Historieskrivere som Antiochos (ca. 450), Timaios (c. 300) og Diodoros (c. 30 f. Kr.) spredte Glans over det gamle Sicilien*), ved hvis glimrende Tyranhoffer ogsaa Koryfæer fra Moderlandet fandt en varm Modtagelse (Pindar, Æschylos, Simonides). Efter at en Del af Øen ved Midten af det 3dje Aarhundrede var kommen i Romernes Besiddelse, var det navnlig, at der saa vel der fra som fra Storhellas's Stæder »strømmede en hel Flod af de der blomstrende Videnskaber og Kunster« (Cicero) til Tiberhøjenes spirende Verdensstad**); men allerede i en langt tidligere Tid finder man Spor til en Handelsforbindelse mellem Sicilien og Latium, der tør have bragt Latinersletternes Bondefolk mangen en Kulturspire.

Borgersplid, vaklende Forfatninger og bitre Nabofejder hindrede ogsaa hos Siciliens Hellener en samdrægtig Optræden mod ydre Fjender, saa Karthagerne beholdt sine

---

*) Epicharmos (c. 500), der gav den dorisk-siciliske Komedie dens kunstneriske Udformning, var Søn af en koisk Læge, men tilbragte dog sin meste Tid paa Sicilien, hvor han ogsaa døde (derfor hos Horats: „Siculus Epicharmus")

**) Ogsaa her gjælder Horats's Ord:
„Hellas, betvunget, betvang sin ubændige Herre, og Kunster
Latiums Bønder det gav" — — —

Besiddelser i Vest, indtil Romerne*) toge dem (241 f. Kr.); Grænselinjen dannedes efter Forlig med Syrakusanerne (382 & 340) af Aaerne Himera (nu: S. Leonardo) i Nord og Halykos (nu: Platani el. »fiume salso«) i Syd. Ja, til enkelte Tider (navnlig kort før 400 og c. 350—40) trængte Karthagerne endog langt øst over og ødelagde blomstrende Stæder.

Den indfødte Befolkning blev temmelig snart stærkt helleniseret (smlgn. Japyger og Messapier i Sydøstitalien), ja selv i de puniske Stæder synes Græsken forholdsvis tidlig at have trængt ind og været talt af doriserede Urindvaanere ved Siden af de herskende Karthagers semitiske Tungemaal; herfor tale i al Fald Mønter med græske Indskrifter fra de puniske Stæder.

Da ogsaa de hidtil for det meste under syrakusansk Herredømme staaende Østストrøg faldt i Romernes Hænder (212 før Kr.), var derfor næsten den hele Ø at regne for et hellenisk Land, og dette vedblev at være Tilfældet ogsaa længe efter den Tid, skjønt mange Romere sloge sig ned der, og Befolkningen, navnlig efter Slavekrigene (134—32 & 102—100 før Kr.), blev blandet med adskillige nye Elementer. Før 500 efter Kr. skal dog Øens Latinisering have været fuldendt, men endnu mene nyere rejsende at finde helleniske Træk hos enkelte Egnes Befolkning (navnlig i Catania-Strøget).

Sicilianerne vare opvakte og begavede; de vare navnlig bekjendte for deres smidige og vittige Tunge; »de ere aldrig saa ilde stedte«, siger Cicero, »at de jo sige noget smukt og træffende.« Den store Taler, der kjendte dem godt, roser dem ogsaa, maaske med nogen rhetorisk Overdrivelse, for Udholdenhed og Kjækhed, Sparsommelighed

*) De optraadte som Befriere fra det puniske Aag; efter Karthagos Ødelæggelse prydede Scipio d. yngre Siciliens Stæder med Statuer og Mindesmærker (Cicero).

og Flid; »de ligne i ingen Henseende de øvrige Hellener; der hersker ingen Ladhed, ingen Overdaadighed.« »Hos dem alene,« siger han, »møde hverken vore Skattekrævere eller vore Forretningsmænd noget Had.«*)

Under Forbundsfællekrigen forsynede de Romerne saa rigelig med Fornødenheder til Hæren, at Øen var »som det gamle velfyldte Skatkammer« for den betrængte Stat.

III. Ioniske Kolonistæder. — Ætna i Oldtiden.

Vistnok træffer man i Syditalien yderst i Nordvest det ioniske Kyme (Cumæ) og i Nordøst det doriske Taras (nu: Taranto); men de fleste Kolonier i det egentlige Storhellas vare dog anlagte af Achæerne, der altsaa i det store taget havde de nordligste Bopæle her, ligesom deres »æoliske« Stammefæller paa begge Sider af Ægæerhavet. Ionerne indehavde paa samme Maade ogsaa i denne vestlige Hellenerverden de midterste Strøg (om Strædet og ved Ætna), medens Dorerne for det meste havde nedsat sig i de sydligste Egne.

Vi begynde vor Oversigt med de ioniske Stæder ved Ætna.

Ved Mundingen af den lille Aa, som gjennemløber Dalen nord for Vulkankeglen, havde Chalkidiere fra Eubōa (736) anlagt Naxos, en Stad, der holdt med Athenæerne i

---

*) Nutidens Sicilianere skulle være et flittigt og stræbsomt Folkefærd med en let, men noget overfladisk Intelligens; de lade sig hurtig henrive af deres sydlandske Hjærtevarme, men søge paa samme Tid med egenkjærlig Forsigtighed at hytte deres Skind; de skulle derfor gyse tilbage for Blodsudgydelse og rejse sig sjælden mod fremmed Vælde (Mærk dog „den sicilianske Vesper“).

»Peloponneserkrigen« og derfor kort før Aar 400 blev ødelagt af Syrakusanerne. Levningerne af dens Befolkning grundede sammen med en Del Dorer lidt nordligere Byen Tauromenion (nu: Taormina), der (fra c. 300) stod under syrakusansk Herredømme. Her ses endnu Rester af et i Klippen udhugget Theater med skjøn Udsigt over Kyst og Hav.

I det af Ætnas Fod og Søen dannede Hjørne af den østsiciliske Kystslette skar sig ind en lille Vig (nu: porto vecchio, der skal være yderligere indsnævret af en Lavastrøm); her grundede Udvandrere fra Naxos (c. 730) Staden Katana (nu: Catania). Naxiere sloge sig ligeledes ned i Leontinoi (nu: Lentini), lige sønden for den nævnte Slette; men denne Stad, Sofisten Gorgias's Hjemsted, blev (476 før Kr.) tagen af Syrakusanerne og snart doriseret.

Katana, der var og endnu er Ætnaegnens Hovedhavn og et vigtigt Knudepunkt for Øens Vejlinjer (se neden for), blev gjentagne Gange overvældet af de syrakusanske Herskere (Hieron, Dionysios, Agathokles), men var endnu, efter at den i den første puniske Krig var falden i Romernes Hænder, en af Øens folkerigeste Stæder. Den var ogsaa, ligesom i vore Dage, meget udsat for Overlast af Vulkanens Lavastrømme og Askeregn.*) I Catania staa endnu Resterne af et græsk Theater, af et romersk Amfitheater og af en Akvædukt, der førte Vand fra Ætnas Sydskrænt.

Thukydid omtaler tre Udbrud af Ætna, af hvilke det andet og tredje fandt Sted i det 5te Aarhundrede (479 & 425). Askeregnen naaede, siger Plinius, til Tauromenion og

---

*) I Katana æredes under Navnet „de fromme" (*οἱ εὐσεβεῖς*) tvende Ynglingers Minde, som under et Udbrud skulle have baaret deres Forældre bort med Fare for sig selv; en Lavastrøm kom mod dem, men delte sig, saa de frelstes som ved et Mirakel (Pausanias). — Disse lokale Helgener ses ogsaa fremstillede paa enkelte af Byens Mønter.

Katana; Larmen hørtes over en stor Del af Øen, i det den under Kolossen hvilende Gigant, som Virgil synger,

. . . . „bragte med Drønen
hele Trinakrien Skjælven og dækked' med Røgskyer Himlen."

„Over Tyfoevs's uhyre Krop hviler Ætna, det høje,
og ved sin Aande af Ild sætter han Jorden i Brand"

hedder det hos Ovid.

Ætnas nedre Skraaninger og dets brede Basis, hvis yderste Omkreds omspænder et Fladerum af 20 □ Mil, vare rigelig gødede af vulkansk Aske og dannede et yppigt Kulturland med Vin- og Frugthaver og Olivenlunde, »velskikket ogsaa til Rodfrugtavl og Faarefedning«, siger Strabon. Oven for dette Strøg gik der om Keglen en Krans af Eg, Bøg, Kastanjelunde og Fyrreskove, af hvilke der nu kun staar spredte Rester igjen. Det øverste Parti af Keglen, der omfatter næsten Tredjedelen af dens Højde (vel 10,500 F.), danner en nøgen Tinde, som Størstedelen af Aaret har en skinnende Snehætte over det graa Askebælte.

Strabon havde hørt af dem, som sidst havde besteget Toppen, at dér der oppe strakte sig en voldomgivet Askemark af c. en halv Mils Omkreds, fra hvis Midte der hævede sig en askegraa Høj, som i stille Vejr udsendte en Røgsøjle af 200 Fods Højde. Set neden fra udsendte Tinden om Natten et klart Lys, medens den om Dagen var hyllet i Røg og Mørke. Undertiden skete der, bemærker Strabon, ogsaa Udbrud gjennem mindre Bikratere; af saadanne ser man endnu mange ned over Kegle-Skraaningerne. Fra Toppen har man et herligt »Fuglesyn« over Størstedelen af Øen; man øjner i Nord Stromboli, i Syd Malta, i Nordøst Havet hinsides Calabrien. Navnlig skal Solopgangen afgive et imponerende Skue fra Ætnas Tinde; efter Spartians Udsagn blev denne Udsigt nydt af Turist-Kejseren Hadrian.

Ved »det sikuliske Sund« (ɔ: Messinastrædet), hvor en lav seglformet Tunge skyder frem mod Nordøst og danner

en tryg og rummelig Havn, der i Nord dækkes af den halvanden Mil fjærne Pachynumpynt (nu: Capo di Faro), havde Chalkidiere, kort efter Naxos's Anlæg, grundet Kolonien Zankle (af det sikuliske Zanklon: »Segl«); denne Stad, hvor fra der dreves Sørøveri (Pausanias), faldt i første Halvdel af 5te Aarhundrede i Hænderne paa en Tyran, der beherskede Rhegium (nu: Reggio paa Sundets Fastlandsside), og fik til Dels en ny dorisk Befolkning af messenisk Æt*); den kaldtes siden Messana (nu: —sina). Efter at den kort efter 400 var ødelagt af Karthagerne, men gjenbefolket af den ældre Dionysios, blev Byen i Aaret 281 før Kr. tagen af campanske Lejetropper, der havde tjent under Agathokles; disse »Mamertiner«, som de kaldte sig (af »Mamers = Mars: Krigsguden), gave sig, som bekjendt, snart under romersk Beskyttelse, og Stedet tjente Romerne som Operationsbasis under deres Kampe paa Sicilien i den første puniske Krig. Strabon roser Omegnens Vin, der »ikke stod tilbage for nogen italiensk Sort«.

Strax østen for Messinapynten gik den frygtede Malstrøm Charybdis**), hvis voldsomme Hvirvler opslugte Smaafartøjer; Vragstumperne skylledes, fortæller Strabon, atter op paa Stranden ved Tauromenium.

Til Messanas Omraade hørte det der fra grundede Mylæ (nu: Milazzo), der laa ved Foden af et langt Næs, som stikker frem fra en ikke ubetydelig Kystslette. Uden for Mylæ (»ved de lipariske Øer«) vandt Romerne, som bekjendt, i 260 før Kr. deres første Søsejr; her blev ogsaa Sextus

---

*) Der sendtes siden aarlig et Festkor af Drenge til Rhegium. Sundet var med rette frygtet for sine Storme og Strømme, og Pansanias saae i Olympia Broncestatuer af 35 Drenge med Korfører og Fløjtespiller, som engang vare omkomne i dets Bølger paa en saadan Festfart. (V., 25.)

**) Scylla var et Klippenæs paa Fastlandssiden. — „Scylla paa højre Haand, over til venstre det grumme Charybdis truer os — —" synger Virgil.

Pompejus's Flaade slaaet af Agrippa, Augustus's højre Haand (36 før Kr.).

Ved Mundingen af Aaen Himera, noget vesten for Nordkystens Midtpunkt, havde Zanklæer (c. 650) grundet Himera, der blev ødelagt af Karthagerne kort før Aar 400. I Aaret 480 før Kr. havde Theron, Herre i Akragas (nu: Girgenti) fordrevet en i Himera herskende Tyran og tilintetgjorde derpaa, i Forbund med Gelon af Syrakus, dennes vældige karthagiske Hjælpehær nær Aaen og Byen, hvorved et rigt Bytte og utallige Fanger faldt i Hellenernes Hænder.

Himera, Strofe-Skaberen Stesichoros's Fødested, blev aldrig gjenrejst, men afløstes af det lidt vestligere (»himeræiske«) Thermæ (nu: Termini), der besad ansete Saltkilder og fik Fristats-Kaar af Romerne, da disse blev Vestsiciliens Herrer. — Her var den fra Syrakus's Historie bekjendte Aagathokles født. (Sluttes).

Axel Ludvigsen.

Om Saxo Grammaticus og hans Krønnike.

(Slutning).

II.

I det foregaaende er der søgt gjennem enkelte Træk at give Læserne en Antydning af, hvilken Mand Saxo var; men et ret fyldigt Indtryk vil man dog først faa ved selv at læse hans Værk.

Selv om Paludan-Müllers ovennævnte Gisning (se S. 271) er rigtig, at den sidste Del af det er udarbejdet først, derpaa Oldtidens Historie og til sidst den mellemliggende Del, danner dog Værket fra først til sidst en mærkelig Enhed. Noget bidrager maaske hertil den Omstændighed, at selve Texten kun er én ɔ: der er paa et Par Smaastykker nær ikke efterladt os noget Haandskrift af Saxos Bog, hvormed vi kunne sammenligne Kr. Pedersens Udgave. I Modsætning til andre Forfattere, hvis Værker paa saa mange Steder ere Gjenstand for forskjellige Tolkninger og Læsemaader, staar Saxo saaledes i den Form, i hvilken det lykkedes Kr. Pedersen at redde ham fra Ødelæggelse, helstøbt og, som det synes, uden væsentlige Indgreb fra skjødesløse eller alt for tjenstivrige Afskriveres Side. Det er dog sandsynligt, at Bogen i Tidernes Løb har faaet en anden Titel end den oprindelige; thi den synes fra først af at have heddet »De danskes Bedrifter«, og Kr. Pedersens

Udgave har ogsaa en noget lignende Titel: »De danske Kongers og Heltes Historie«; men senere er dette blevet ombyttet med det nu gængse Navn »Historia Danica« ɔ: den danske Krønnike. Det oprindelige Navn er nu egentlig nok saa betegnende som det, Tiden har givet Saxos Værk; thi det giver et klarere Begreb om, at det er Personlighederne, Kongerne og Heltene, mere end Staten, dens indvortes og udvortes Forhold, der træde i Forgrunden. Vor store Historieskriver har mere i sig af en Digter og af en Moralist end af en Statsmand, ja han ser endog hele en Konges (Svend Tveskjægs) Regeringshistorie i et væsentlig urigtigt Lys, for at han derudaf kan faa Lejlighed til at fremstille ham som et Exempel, Mage til den fortabte Søn. Saxo ligner Herodot, den store græske Mester i Krønnikeskrivningen, deri, at han overalt i sin Fremstilling lægger Vægten paa det, der kan fængsle Interessen for Personerne, Heltegjerningerne o. s. v., og ikke paa det tørre skematiske Apparat. Deraf kommer det Liv, der er over hans Fortællemaade, og som har skabt Skikkelser, der altid ville vedblive at staa klart og skarpt for Folkets Fantasi, som Rolf og hans Kæmper, den gamle Vermund, Uffe, Hagbard og Signe, for ikke at tale om dem, der have gaaet hele Jorden over, som Hamlet i Shakespeares Gjengivelse*); men rigtignok savnes i de senere Bøger af Saxos Værk stærkt en ordnet Tidsregning, ja han kommer ikke faa Gange paa tværs af den Beregning af Aarstallene, vi have andensteds fra. Hans Fortælling om Thyra Dannebod og om Gorm den gamles Død stemmer heller ikke med et saa sikkert Mindesmærke som Jællingstenene, af hvilke den ene netop er rejst af Gorm som Gravminde over hans Dronning; men her har Saxo sandsynligvis fulgt en mundtlig Over-

*) Nu for ganske nylig se vi jo, at den tyske Komponist Marschner i Saxos Fortælling om Sangerdrotten Hjarne har fundet Æmne til en Opera.

levering, og paa samme Maade gaar det med det smukke Sagn om den roskildske Biskop Vilhelms Død (kun et Hundrede Aar før hans egen Levetid), der heller ikke kan bringes i Overensstemmelse med Tidsregningen. Naar Saxos Fremstilling oven for er sammenstillet med Herodots, maa det dog ikke overses, at han ganske mangler det naive Præg, der er saa karakteristisk for Herodot. Saxos Bog har ikke den Ungdomsfriskhed, der udmærker Grækenlands første store historiske Værk, dens noget kunstlede Stil minder mere om Thukydid. Herodots nærmeste Efterfølger i den græske Historieskrivning.

Uagtet Saxos Værk vel egentlig viser sig størst i hans Skildring af Valdemar den stores Regering og den nærmest foregaaende Tid, hvor man saa tydelig mærker, at han støtter sig dels paa Absalons Meddelelser, dels paa sine egne Oplevelser, ja mange Gange til, hvad han selv har været Øjenvidne til, er det dog i den almindelige Bevidsthed hans Behandling af Sagnhistorien, som danner Hovedmomentet til Bedømmelsen af ham. Det er ogsaa den, der har givet Anledning til de haarde Domme, enkelte af hans Kritikere have fældet over ham. Selv en Mand som Holberg, der dog i øvrigt godt forstod at værdsætte Saxo, taler i sin Danmarkshistorie om »Saxos sælsomme og umenneskelige Fabler« — ligesom han siger om Runestenene, at paa 4—5 nær kunne de ikke forklares af nogen Menneskehjærne —, og han ytrer, at Ærkebiskop Absalons »Relationer« vel ere ypperlige, for saa vidt de angaa hans egne Tider, men at de ikke kunne tjene til Grundlag i den ældgamle Historie. Det har da ogsaa været et af Angrebspunkterne mod Saxos Troværdighed, at de ni første Bøger i hans Værk vare fulde af utrolige Historier og Æventyr og mere synes at være skrevne af en Romanforfatter end af en Historiker. Dog ligesom Saxo i den senere Del af sit Værk paa de Steder. hvor man kan kontrolere ham ved Hjælp af andre Forfattere. viser sig fuldt saa paalidelig

som nogen af Samtidens Krønnikeskrivere, saaledes er der selv i Oldtiden Partier, hvor han ses at stemme godt overens med, hvad der ellers er kjendt, saaledes hans Fremstilling af Godfreds Kampe med Karl den store, der bekræftes af dennes samtidige, Eginhard. Kongernes Rækkefølge i Oldtiden har været udsat for megen Kritik, og sikkert ikke uden Grund; thi en genealogisk og kronologisk Oversigt over de danske Konger før Gorm den gamle kan man ganske vist ikke opbygge paa Grundlag af Saxo; at han dog ikke er gaaet ganske løst frem, men virkelig har haft for sig gamle Optegnelser af danske Kongerækker, kan ses af, at han nævner flere Konger, om hvilke han siger, at han intet véd at fortælle, og som han altsaa kun kan have fundet i saadanne skematiske Rækker. Netop paa et Punkt, der vedrører Rækkefølgen blandt Kongerne, synes Saxo (hvad for Resten allerede Holberg har haft aabent Øje for) i den nyeste Tid at skulle faa Ret over for de islandske Sagaskrivere. Det er om Regner Lodbrog, hvem Islænderne gjøre til en Søn af den Sigurd Ring eller — som Saxo kalder ham — Ring, der vandt Slaget paa Braavallahede, og hvis Dødsaar i Henhold hertil sættes til 794. Saxo sætter ham derimod kort efter Godfred og lader ham kæmpe med Kejserne Karl den store og Ludvig den fromme; og da nu Eginhard netop ogsaa paa denne Tid nævner en dansk Konge Reginfred eller Regner, og da Lodbrogssønnernes Plyndringstog til England endnu omtales henimod Aaret 870, synes den nyere historiske Kritik at være tilbøjelig til paa dette Punkt at give Saxo Ret over den oven i Kjøbet henimod et Aarhundrede yngre islandske Saga om Regner Lodbrog og hans Sønner.

Er det saaledes højst uretfærdigt, paa Grundlag af Sagnhistorien at ville kaste en Skygge over Saxos Troværdighed i det hele taget, ville vel ogsaa nu kun faa underskrive Holbergs Dom over hans Fortællinger i de 9 første Bøger, lige saa lidt som man vil slutte sig til den, hvad

Runestenene angaar. Det er vistnok især paa Grund af de enkelte Fortællinger hos Saxo, der have et mystisk, trolddomsagtigt Præg, t. Ex. om Kong Hadding, om Hother og Balder, om Thorkel Adelfar, at man har kunnet domme saa haardt om en af Middelalderens største Forfattere. Dog, man gjør ogsaa sikkert stor Uret, dersom man vilde tro, at han paa nogen som helst Maade ikke havde været i god Tro ved, hvad han har skrevet. Han siger jo ogsaa selv i Fortalen, at det, han vil give, er ikke et ufornuftigt Opspind af Æventyr, men et sanddru Kjendskab til Oldtiden. Det maa ikke glemmes, at hans Værk ligger 700 Aar tilbage i Tiden, og at den Tids Menneskers Tankesæt var vidt forskjelligt baade fra Holbergs og fra vor Tids. Hertil kommer end videre, at Saxo umulig kunde betragte den gamle hedenske Gudetro med de samme Øjne som vi; for ham maatte nødvendigvis Odin, Balder og de øvrige Guder, saaledes som Fortællingen om dem kom til ham i en forvansket Overlevering, staa som Troldmænd og falske Undergjørere. Han viser paa flere Steder, at han kjender ikke lidet til Asalæren, Kampen mellem Aser og Jætter, Thors Hammer o. s. v.; men hans Hovedbetragtning af Asernes Optræden i Sagnene maa, som anført, blive urigtig og skjæv. Ogsaa i øvrigt er hans Behandlingsmaade af Stoffet til Oldhistorien forklarlig. Han har forefundet en Mængde gamle Kvad, Sagn, ja vel endog islandske Sagaer (i alt Fald synes Fortællingen om Erik den veltalende at have været en saadan); dem har han samlet, og han er i den Henseende langtfra uden nogen Kritik; han oplyser jo selv i Fortalen, hvilke hans Kilder have været, og paa flere Steder siger han selv, at der er forskjellige Beretninger om den samme Sag. Denne Samler- og Bearbejdervirksomhed fortjener saa langt fra Eftertidens Dadel, at det tvært imod er Saxos uvisnelige Ære, at han, efter at have skrevet sin Samtids Historie, gav sig i Lag med det umaadelige Arbejde: at redde Danmarks Oldtid fra Glemsel;

thi det maa man vel mindes, naar man læser disse Bøger af hans Værk, at uden dem vilde den folkelige Overlevering om Rigets Ælde, om dets gamle Konger, dets Helte, Folkets Levevis og Tænkemaade i Oldtiden være gaaet næsten ganske til Grunde, og hvad der vilde være blevet bevaret derom, vilde skyldes de islandske Sagamænd. Ligesom nu i alt Fald den ene af de to historiske Sagaer, der behandle Danmarks Historie (Jomsvikingasaga), hverken hører til de bedste eller de paalideligste, saaledes ere de Sagaer, der behandle vor Oldtid, i det hele taget af meget sen Datum og af en øjensynlig æventyrlig-romantisk Karakter; dette gjælder baade om Rolf Krakes og om Regner Lodbrogs Saga. Mange af de skjønneste Sagn kjendes ikke af Islænderne, og A. D. Jørgensen har ubetinget Ret, naar han i sine »40 Fortællinger af Fædrelandets Historie« siger: »Uden Saxos Bog vilde vor Oldtid vel have haft enkelte store og opløftende Billeder, som andre, især islandske Forfattere have opbevaret; men den vilde dog savne sin bedste Rigdom. Saaledes, som den træder os i Møde i Saxos Fortællinger, er den uden Sidestykke i Evropa siden Grækernes Dage.« Det er netop især denne Del af Saxos Værk, der har gjort ham verdensberømt; thi det er navnlig i den, at de beundringsværdige latinske Oversættelser af de gamle Kvad forekomme, og skjønt hele Værket ogsaa i Henseende til Stilen danner en Helhed, er der dog ingen anden Del af det, hvor man tydeligere ser den Forening af en Historieskrivers og en Digters Aand, som gjør Saxo til den Mester, han er.

Naar man ser, at Saxo i de gamle leoninske Vers, der ere omtalte i Begyndelsen af denne Afhandling (se S. 260—61), sættes over ikke blot Cicero, men ogsaa over Ovid og Vergil som Digter, vil man kunne forstaa, i hvor høj Grad Bearbejdelsen af Kvadene har forøget hans Berømmelse, og enhver, der læser hans latinske Vers, vil indrømme, at det er med rette. Mulig har han faaet sit

Tilnavn »Grammaticus« af samme Grund; i alt Fald har Paludan-Müller ment, at det i Middelalderens Latin kunde betyde »Oversætter af Digte«. Imidlertid maa vistnok saa vel denne Betydning som en anden, hvorefter det kunde betegne en Sekretær (og altsaa hentyde til Saxos Stilling hos Absalon), anses for at være sjældne i Forhold til Ordets almindelige: den lærde (særlig med Hensyn til Sprog), og denne synes da ogsaa at være den naturligste, naar Talen er om at forklare det Navn, Saxo har faaet af Eftertiden. Tilnavnet »Longus« er allerede tidligere blevet omtalt; men det er lige saa lidt trængt igjennem som Betegnelse for ham, som det er lykkedes at oplyse, om han virkelig var af »de Langers« Æt. Grundtvig har for saa vidt Ret til at sige:

„Om du førte i dit Skjold
Langers Vaaben, Roser trende,
derpaa Stuelærdom gold
tygge kan til Verdens Ende“;

men at det skulde være saa særlig dadelværdigt at søge dette Spørgsmaal oplyst, hvis det havde været muligt, ville vistnok de færreste kunne indse.

Det hører vel næsten til Umulighederne, naar man vil gjøre sig bekjendt med Saxo, da at undgaa at komme ind paa en Sammenligning mellem ham og Nordens anden, lidt yngre Historieskriver, Snorre Sturlason. Kjende vi kun lidet til Saxos Liv, er Snorres til Gjengjæld særdeles godt kjendt; men hvad vi vide om ham, er hverken synderlig hædrende for ham, om det end viser ham som en overmaade begavet Mand, eller meget oplysende med Hensyn til hans Værks Tilblivelsesmaade. Saa meget staar dog med Hensyn til dette sidste fast, at Snorres »Hejmskringla« er bygget paa en forudgaaende omfangsrig historisk Litteratur paa Island og er ligesom Blomsten deraf, medens Saxo til Udarbejdelsen af sin Danmarks Krønnike ingen saadanne Forarbejder havde at støtte sig til. Begge have de bygget paa

den folkelige Overlevering, navnlig Kvadene, Saxo særlig paa den danske (som nu kun findes i hans latinske Forklædning), Snorre paa de norsk-islandske; men den sidst nævnte havde tillige for sig betydelige skrevne Værker, der behandlede i alt Fald Dele af Norges Historie. Af saadanne, vedrørende Danmark har Saxo derimod ingen benyttet, medens han dog maaske, som antydet, har indlemmet enkelte islandske Sagaer, som ere komne til ham, rimeligvis mundtlig gjennem de ved Valdemarernes Hof levende Islændere, i sin Krønnike. Paa Saxos Tid var nemlig den skarpe Sondring mellem Nordens Sprog og den deraf følgende aandelige Splittelse endnu ikke indtraadt. Islandske Sagamænd vare vel sete baade hos Valdemar den store og hos Valdemar Sejr, og at Saxo hos dem har erholdt mange værdifulde Meddelelser, baade angaaende Oldtiden og maaske ogsaa om Norges Historie, bekræfter han selv. Det er dog givet, at Hovedmassen af Saxos Fortællinger om de danske Oldtidskonger skyldes en indenlandsk, i Folket levende Overlevering, der vel i mange Punkter falder sammen med den norsk-islandske, men som dog har et selvstændigt Præg. Det er imidlertid en af de mange Skyggesider ved, at Saxo brugte sin Tids lærde Tungemaal, at denne Overlevering derved mistede det nationale Tilsnit og den Rod i selve Folkets Liv, som i saa høj Grad udmærker Norges Kongesagaer i Snorres Fremstilling. Saxos pyntelige, noget kunstlede Latin er vel et Vidunder for sin Tid og i og for sig Vidnesbyrd om en glimrende Begavelse, men at lade Hagbard og Signe, Stærkod, Bjarke og Hjalte, Erik Ejegod og Kong Valdemar tale i dette Sprog er ikke bedre end at skabe en nordisk Skjald om til en provençalsk Troubadur. Derfor har Snorres ædle, klare og simple Stil en ganske anderledes betagende Magt over Læserne end Saxos Sprogkunst, og vi maa des værre tilstaa: ingen af Saxos Oversættere, hvor fortjenstfulde de end hver paa sin Vis ere, have mægtet at komme igjennem den latinske Skal og at

finde den bag ved liggende gammeldanske Kjærne igjen. De have hver givet deres Syn paa vor Oldtid et kraftigt og — i alt Fald for Grundtvigs Vedkommende — genialt Udtryk; men de have ikke kunnet oversætte Saxo i den Forstand, at de have naaet at give, hvad han vilde have givet, dersom han havde skrevet paa Dansk. Det har Grundtvig imidlertid Ret i, at selv i Latinen mærker man overalt Saxos danske Hjærte, hans brændende Iver efter at sætte sit Fædreland og dets berømte Mænd, ja enhver Heltedaad, udøvet af en dansk, et Hædersminde, og for at dette kunde blive kundbart for den hele civiliserede Verden, var det jo netop nødvendigt, at Krønniken blev skreven paa Latin. Man maa da ikke overse, naar man vil sammenstille Saxo med Snorre, under hvilke højst forskjellige Vilkaar de arbejdede, den ene nødt til at samle hele sit Stof fra nyt af og til at skrive paa et Sprog, der ikke var hans Modersmaal, den anden raadende over en historisk Litteratur næsten uden Mage og arbejdende paa et Værk, ej blot i national Aand, men ogsaa i nationalt Klædebon. Betænke vi dette, kunne vi vel sætte Saxo ved Siden af Snorre, selv om man gjærne anerkjender dennes Mesterskab. Begge have de arbejdet i samme Aand: at redde vore nordiske Forfædres Historie fra Glemsel, og begge have de naaet, hvad de vilde: at give henholdsvis Danmark og Norge et enestaaende og uforgængeligt historisk Mindesmærke om svundne Tiders Kampe og Idrætter. Dog ligesom Saxos Arbejde af de oven anførte Grunde maa have været det største, saaledes har det ogsaa en større Fylde end Snorres; thi det gaar tilbage til den fjærneste Old, til den Tid, hvor selve Rigets Tilblivelse skjuler sig i Mørke, medens Snorre naturligvis først kunde begynde Norges Historie med Halfdan Svarte, altsaa næsten ved den nordiske Middelalders Begyndelse, og kun behandler Oldtidshistorien i et kort Omrids af Ynglingeslægtens Historie. I det de saaledes have arbejdet paa forskjellig Vis, have de tillige præget

deres Værker hver med sin Individualitet, og det er kun sjældent, at man kan sige, at de mødes. Paa ét Punkt kan dette dog med Sandhed siges om dem, men da er det ogsaa saaledes, at de næsten bruge de samme Ord om den samme Sag. Det er Historien om Ejnar Tambeskjælver i Slaget ved Svolder, hvor hans Bue bliver skudt i Stykker, og han da siger til Kong Olaf: »Dér brast Norges Rige af din Haand.« Den fortælles af Saxo med netop disse samme Ord, som ogsaa findes hos Snorre, der skrev dem omtrent 30 Aar senere. Dette er et Bevis blandt mange andre paa, at hvor forskjellige de to Forfattere ere, er dog den Kilde, de have øst af, i det store taget en og den samme: de nordiske Folks historiske Overlevering, og paa, at Mindet om de store Bedrifter endnu paa deres Tid levede trindt om i alle Nordens Lande.

Det har været disse Linjers Hensigt at yde nogle Bidrag til at vække Lysten til et nærmere Kjendskab til vor berømte Historieskriver; thi han fortjener sandelig at kjendes nærmere. Han har frelst vor Oldtid fra Glemsel og skrevet vor tidlige Middelalders Historie, saaledes som ingen anden vilde have kunnet gjort det, og dog er han den beskedne Mand, der frygter for at gaa til et saadant Arbejde, og kun gjør det, fordi ingen anden vil. Og selv med hele det umaadelige Stof, han har samlet, tror han ikke at have faaet nok med; han beklager, at meget muligvis er gaaet tabt. Det er karakteristisk for den umaadelige Iver og Interesse, hvormed han har søgt at bevare alt, hvad godt og stort der er udøvet i Danmark, at han efter at have skjænket Eftertiden et saadant Mesterværk, er fuld af Mismod over ikke at have kunnet yde mere. Derfor siger han om Uffe den spage: »Om hans følgende Bedrifter (ɔ: som Konge) mangler der Efterretninger paa Grund af Fortidens Fejl. Det er dog troligt, at de have været glorværdige, eftersom hans første Heltedaad var saa ærefuld; men ved kun at finde saa korte Beretninger om hans Hand-

linger mærker jeg, at Manglen paa Forfattere har berøvet vort Folks berømte Mænd meget af den Ros og Hæder, der tilkom dem. Ja, dersom Skæbnen tidligere havde givet vort Fædreland det latinske Sprog, da vilde de danskes Bedrifter fylde utallige Bind.« Vor Tid vil da være fuldelig taknemmelig for, hvad Saxo har givet, og den vil være det endnu mere, fordi vi bag hans Værk saa tydelig kunne se, ej blot Manden med de glimrende Evner, men ogsaa den glødende Fædrelandsven, der ikke har hvilet, førend han har naaet at rejse det danske Folk et Mindesmærke i Litteraturen, der altid vil staa som en af dennes ypperste Frembringelser og som en Paaminder for Efterkommerne om, at de høre til et Rige og en Nation, der har sin Rod i en umaalelig og hæderfuld Old.

T. B. Cold.

Peter den stores nærmeste Efterfølgere.

(Slutn.)

X.

Indre Forhold under Biron.

Den russiske Gejstlighed havde under Anna allerede naaet at indtage den Stilling, hvori vi forefinde den i vore Dage. Peter I. havde vel for en Stund berøvet Klostergejstligheden dens Godser, men senere havde den atter faaet den samlede Styrelse af Klostrene og Kirkerne i sin Haand og kunde nu glæde sig ved sikre og store Indtægter. Denne Korporation, den saakaldte sorte Gejstlighed, hvortil alle kirkelige Embedsmænd hørte, havde Grundejendomme med 758,802 mandlige Sjæle; enkelte Ærkebisper havde aarlig 30000 Rubler, en uhyre Summa for en Tid, hvor Penge vare meget sjældne og dyre, og Provinsernes samlede Styrelse næppe krævede saa meget i Gage som en enkelt af disse Kirkeherrer. Derimod levede det egentlige Præsteskab, den hvide Gejstlighed, i smaa Kaar og sank ned i et uværdigt Forhold til sine Menigheder, af hvis Kopeker den skulde leve. Man regnede 16000 Sognepræster med 57000 gejstlige og Kirketjenere. Tatischtschev klager over, at Poperne vare uvidende, dovne og Øjentjenere over for Bøn-

derne, af hvem de fik Smaaskillinger, og med hvem de levede i broderlig Forstaaelse; de ophittede Helligdage for Bønderne, lode dem bestandig brygge Øl og lave Brændevin, aad og drak umaadelig og passede ikke deres Pligter. Popen, den egentlige Bærer af Religiøsiteten og det kirkelige Liv, var ligesom Embedsmanden anvist til at erhverve sit Brød paa en Maade, som besmittede hans Embede. Disse 57000 Hoveder vare snyltende Kirketjenere ligesom den stjælende og dovnende Bande Statsembedsmænd, der stadig fornyedes af den endnu større Mængde tjenstpligtige Adelsmænd. Staten sugede i den Grad alt Liv og alle Kræfter til sig, at de lavere Klasser allerede trængte sig frem bag den tjenstpligtige Adel, og Kancellierne fyldtes med en Masse, fuldstændig raa Skrivere, som tjente sig i Vejret og berigede sig. Adelen søgte i Regelen sin Lykke i Hæren som Officerer; thi det var det fornemste Trin i Embedsstanden; Kirken og Kancellierne tilfaldt for det meste de fuldstændig raa, lavere Klasser. Tschin'en, denne Peters hierarkiske Ordning, var allerede bleven den eneste Værdimaaler for Mennesket; den alene havde Gyldighed i den officielle Verden, og alle trængte sig frem for at vinde en Rang.

Tschin'en var nu bleven ikke blot et Tegn paa offentlig Ære og en overtagen Pligt, men et Fribrev, hvorfra alle statsborgerlige Rettigheder havde sit Udspring, ja ikke blot de statsborgerlige, men ogsaa de sociale; thi her, hvor al Verden havde en Tschin, fordi al Verden maatte tjene, stod ogsaa enhver i et tjenstligt Over- eller Underordnelsesforhold til Alverden, og man vænnede sig til at bevare Rangforordningen i Samfundslivet. Denne Rangsyge, som endnu den Dag i Dag ikke er til at udrydde i Rusland, undergravede det hele Land i moralsk Henseende. Enhver overordnet mishandlede sine underordnede; enhver underordnet krøb for sin Overmand, og enhver, der ikke havde nogen Rang, blev traadt i Støvet af alle. Regiments-

obersten benyttede Regimentslægen som Kammertjener, lod ham udbedre sine Parykker og forrette andre Tjenester; Civilembedsmanden saae ned paa og udpumpede Kjøbmanden eller den ikke tjenstgjørende Godsejer, men blev til Gjengjæld selv ringeagtet af Officeren, kort sagt, de gamle Czartjeneres Vilkaarligheder havde muligvis ikke været ringere, men nu gaves der langt flere Lakejsjæle; Peters Tschin havde bragt en lovmæssig Ordning ind i Vilkaarligheden.

Det maatte den ulyksalige Tredjakovski ret sande, da han skulde forfatte et Digt til Ære for den kejserlige Hofnar, Fyrst Golizyns Bryllup med en Kalmukpige, et Bryllup, Kejserinden havde dekreteret til Hoffets Fornøjelse. Tredjakovski fik dette Paalæg fra den daværende Kabinetsminister Volynski gjennem en Kadet, der ved denne Lejlighed tillod sig en upassende Spas med Hofpoeten. Da han imidlertid vilde besvære sig herover hos Volynski, trakterede denne ham med Ørefigener og opmuntrede samtidig Kadetten til at følge hans Exempel, hvad strax blev udført offentlig, i mange Menneskers Overværelse. Derpaa gik Tredjakovski hjem, affattede det befalede Digt og paatænkte at rejse Klage hos Biron; men da han kom til denne, var desto værre ogsaa Volynski til Stede, og han modtog igjen Hr. Digteren med Ørefigener og lod ham fængsle. Atter blev den ulyksalige slæbt frem for hans Excellence, skjældt frygtelig ud, afklædt og trakteret med 70 Stokkeslag, senere yderligere bragt til Fornuft med 30 Extraslag — hvorledes kunde det ogsaa falde ham ind at klage over en Minister? Derpaa kom han i Hullet og maatte her lære sit Digt udenad for at kunne fremsige det smukt til Ære for det nyformælede Par. Saa fik han en ny Dragt Prygl og erholdt sluttelig sin Kaarde og Frihed tilbage. Bryllupet fejredes i en Bygning, der var rejst paa Nevafloden af Isblokke og udstyret med Tilbehør af Is, og den halvtred-

sindstyveaarige Brudgom med sin unge Brud maatte tilbringe Brudenatten paa et Leje af Is*).

Det var den samme Volynski, hvem Peter den store engang pryglede halvt ihjel for et Tyveris Skyld, om hvem Biron sagde, at han alt længst havde fortjent Galgen, og hvem han desuagtet gjorde til Kabinetsminister, fordi han efter sin Erklæring ikke kunde opdrive nogen bedre blandt Russerne.

Biron havde vel i Grunden Ret heri; thi hverken Russernes Anlæg eller Opdragelse egnede sig til Uddannelsen af paalidelige og dygtige Embedsmænd; af de forhaandenværende Kræfter trak derhos mange sig tilbage af Uvilje mod de fremmede, som gjærne bleve foretrukne for dem. Jo mere Tyskerne satte sig fast i de indflydelsesrige Stillinger, desto vanskeligere faldt det Russerne at komme til Vejrs, da de havde at indhente det betydelige Forspring, Tyskeren i Regelen havde forud for dem ved sit Sprog, sin Dannelse og Indsigt i de offentlige Anliggender. De tyske Baroner, der fra Østersøprovinserne vare vante til Selvstyre, maatte fra første Færd være enhver Russer overlegen ved det Kjendskab til en ordnet Styrelse og Statsliv, de medbragte fra deres Hjem; de maatte blive bedre Officerer ved deres traditionelle Sans for ridderligt Væsen og mandlig Ære. Det laa saaledes nær, at Anna og Biron ved deres Tilbøjelighed for det tyske Væsen sloge Dørene op paa vid Gab for de hid strømmende Livlændere, Estere og Kurlændere. De tyrkiske Felttog og Münnichs Krigshæder hidlokkede derhos i Hundredvis de krigslystne Lykkeriddere, der i Mængde bleve hvervede som Officerer; mod Slutningen af Annas Regering skal der have staaet tusende fremmede Officerer i russisk Tjeneste; de mest fremragende af disse

*) Om det hele Hofliv under Anna Ivanovna henvises i øvrigt til afdøde Docent C. V. Smith's Afhandling i Hist. Arkiv. 1874, I.

Kræfter tjente desto værre væsentlig til at drive Storpolitik eller at pryde en evropæisk Hofstat. Tatischtschev havde ikke Uret, naar han bittert klagede over, at disse Hofembedsmænd nu vare overmægtige, medens de under Peter I. vare meget ringeagtede.

Den aldrende Ostermann og den højt stræbende Münnich vare rigtignok noget mere end rene Hofsnoge. Den første var endnu stadig i alle vanskelige Spørgsmaal Oraklet, man henvendte sig til; den anden var siden 1737 Generalissimus og den hæderkronede Feltherre, der energisk ledede, øgede og uddannede Hæren, Redskabet for sin Magt. Da Krigen var endt, vendte Münnich tilbage for yderligere at fortsætte sin glimrende Løbebane ved Hove; saa længe Anna levede, maatte han dog ligefuldt blive staaende paa anden Plads og anerkjende Birons Overmagt. Münnich havde ført en ærefuld Krig mod et Offer af mange Menneskeliv og store Summer. Birons Regimente kunde man hverken kalde hæderfuldt eller klogt; men hans Magt steg stadig højere, saa ingen mere dristede sig til at modsætte sig ham. Han nærede Mistillid baade til Münnich og Ostermann og kunde dog ikke undvære nogen af dem; hans opfarende, haarde Væsen frastødte enhver, der havde nogen Selvfølelse; derfor bøjede Ostermann og Münnich sig vel udvortes for ham, men afventede i Stilhed en Lejlighed til at gjøre Ende paa hans Almagt. Til Gjengjæld søgte Biron sin Støtte overvejende hos Mænd af lavere Rang, der lode sig mishandle; en af hans særlige fortrolige var Hofjøden Lipmann, som trods Forbudet mod Jødernes Ophold i Landet holdt sig hele tyve Aar ved Hove og gjorde Pengeforretninger her. Senere advarede Lipmann Biron mod Münnichs Rænker, men da Hertugen desuagtet styrtedes, forraadte han ham uden Betænkning.

Biron behandlede Riget halvt som en Lykkeridder, halvt som en Erobrer og var heri en Efterfølger af Menschikov, en Forgænger af Potemkin; men han overgik dem

begge i Statsmandsbegavelse, trods alle Skavanker forfulgte hans Regering dog objektive, politiske Formaal, noget, Russerne selv senere hen maatte indrømme under Elisabets rent anarkiske Regimente. Hans Vælde var ligefuldt haard og baaren af personlig Vilkaarlighed. Medens Biron hensynsløst viste Russerne sin Foragt, berigede han sig ligesaa hensynsløst paa Landets Bekostning, hvorved Jøden Lipmann var ham behjælpelig. Af de mere betydelige Repræsentanter for Peter I.'s Regimente vare Jaguschinski og Ærkebiskop Theofan Prokopovitsch afgaaede ved Døden omtrent 1735; samtidig forsvandt ogsaa C. G. Löwenwolde, Ostermanns Tilhænger, fra Skuepladsen, og i deres Sted traadte nu Birons Kreaturer, blandt mange Tyskere ogsaa Russeren Volynski. I Kabinettet Tyskere, i Spidsen for alle Kollegierne eller Ministerierne Tyskere, Hæren betroet tvende fremmede Feltmarskalker, og de gamle Bojarfamilier udelukkede, mistroisk bevogtede og forfulgte, saa snart en Anledning tilbød sig. Dette tog sin Begyndelse med Annas Ankomst og gik Aar for Aar videre. Snart fik man Tag i en Fyrst Tscherkasski, Guvernør over Smolensk, snart i Fyrst Jussupovs Familie, snart i den gamle Fyrst Dmitri Golizyn; denne kom paa Fæstningen, de første til Sibirien, Kvinderne i Klosteret. De forviste Dolgorukier fandt ingen Ro; de forhortes, forvistes til andre Steder, og endelig indledede en Undersøgelse mod dem, fordi man troede at være kommet paa Spor efter et Rænkespil, de skulde have indledet; der skulde være Tale om Annas og Birons Forjagelse, om Hævn mod Tyskerne og Jøden Lipmann. I November 1739 erfarede man gjennem en kejserlig Ukas, at sex Dolgorukier vare blevne afstraffede. Knæs Ivan, Peter II.'s tidligere almægtige Yndling, blev radbrækket og halshugget; Vassili Lukitsch, den gamle Diplomat, der bragte Anna til Moskva, halshuggedes; Sergius og Ivan Grigorjevitsch halshuggedes; Vassili og Michael Vladimirovitsch indespærredes for Livstid.

Det nye »hemmelige Kancelli« arbejdede skrapt, Anklage fulgte paa Anklage, Forvisning paa Forvisning. Heller ikke Tatischtschev undgik Anklagen for at have begaaet Uredeligheder i Sibirien og Orenburg; paa Birons Tilskyndelse blev han forvist. Peter I.'s tro og mangeaarige Privatsekretær Makarov fængsledes, og der indlededes en Undersøgelse for Underslæb, men man kunde ikke overtyde Oldingen om nogen Ulovlighed. Skjønt Magthavernes Iver ganske vist medførte mange Forilelser, savnede disse Forfølgelser dog ingenlunde al Grund. De gamle Bojarers Misstemning voxede med Birons stigende Hovmod og det tiltagende Fremmedherredømme og gik sluttelig over til virkelige Anslag mod dette Herredømme. Den tyrkiske Krig, som vakte Folkets Uvilje, bragte de utilfredse til at haabe paa Understøttelse fra alle Klasser; man regnede paa Hærens Undergang ved Donau. Svenskerne gjorde Regning paa et Oprør, som i tidligere Tider før Peters Død, og denne Forventning var saa sikker, at Sverige to Aar senere virkelig begyndte Krigen i Tillid til det gammelrussiske Parti og dets Had mod Tyskerne. Sluttelig var der nærmest Tale om et Statskup, der lod sig udføre med faa Kræfter, som Tilfældet jo virkelig blev kort Tid senere, da Ivan blev detroniseret af Elisabet. De 10000 Gardister, der under Tyrkerkrigen bleve holdte tilbage i St. Petersborg, stode rigtignok under tyske Officerer, men vilde rimeligvis vise sig lige saa modtagelige for en Forledelse, som Tilfældet blev 1741.

Der var ingen Mangel paa Urostiftere paa en Tid, da nogle daglig krænkedes i deres Bojarstolthed, andre saae sig tilsidesatte som Russere, medens Gejstligheden atter hævede Hovedet mod Antikristens Sæder, og den gamle Tro hos Folket igjen vaktes til Live om den retmæssige Czar, der mentes fordreven af de fremmede. Prokopovitsch var død, og de rettroende Biskopper hadede de hedenske, tyske Magthavere, der ikke mere havde nogen Ærkebisp

som Theofanes ved deres Side, og opæggede Folket. Biron var ganske vist ingen ivrig Beskytter af Statskirken, men heller ingen ivrig Talsmand for Oplysningen hos Gejstligheden; han forfulgte ikke de gammeltroende og lod Biskopperne gaa deres Veje, saa vidt de holdt Ro. Ogsaa med fremmede Trosbekjendelser søgte han at holde Fred; en Ukas af 1735 forbød ganske vist under Straf at forlede russiske Undersaatter til Overtrædelse i fremmede Kirker, ja i Aaret 1738, da en Israelit havde omvendt en Russer til Jødedommen, bleve baade Proselytten og hans Omvender brændte. Dog lige saa lidt var Biron til Sinds at tilstede en Forfølgelse af eller et Tryk mod de fremmede, særlig den protestantiske Trosbekjendelse, som han meget mere beskyttede og værnede om. Og dette vakte Fortrydelse hos den orthodoxe Gejstlighed, der ligeledes var fortrydelig over sin fuldstændige Betydningsløshed i politisk Henseende.

Theofanes havde sejret over Georg af Rostovs Tilhængere, og da han var afgaaet ved Døden 1736, sørgede Biron for, at han havde Fred fra den Kant; fire Biskopper, deriblandt ogsaa Georg Daschkov fra Rostov, og en Mængde lavere gejstlige vare forviste; men Biron kunde ligefuldt ikke forhindre, at Oprørsaanden mod de vantros Regimente atter og atter kom til Orde hos Massen af Provincialpræsterne; den Bevægelse, som flere Gange kom til Udbrud blandt det lavere Folk, skyldtes rimeligvis deres hemmelige Ophidselse af den nationale og religiøse Folkeaand.

Atter som paa Peter I.'s Tid trængte Martyrer sig frem, der troede at maatte dø for det forraadte Folks Sag, og atter, som sædvanligt, i det retmæssige og rettroende Czardommes Navn. Allerede 1734 fremtraadte tvende Lugzarer i Egnen om Tambov, Bønder, som udgave sig for ægte Efterkommere af Peter I. og derfor bleve henrettede. I 1738 optraadte en ny Lugzar i Kiev; han udgav sig for Czarevitsch Alexei Petrovitsch og fandt Tiltro hos Folk som hos Soldater; han og andre bleve spiddede og henrettede.

Birons og hans Fællers Overmod holdt sig kun ved hensynsløs Haardhed over for en slig Stemning hos Folket og over for de russiske Stormænds Misundelse og Had. Et Offer herfor blev nu ogsaa Ministeren Volynski.

Efter at Volynski hele sit Liv igjennem ikke havde bestilt andet end spinde Rænker, brandskatte og stjæle, vovede han at intriguere mod Ostermann, Golovkin, ja sluttelig mod selve Biron. Han havde lagt sig ud med de fleste russiske Stormænd ved sin hovmodige, saarende og hævngjerrige Adfærd, og skjønt Minister var han dog foragtet af de tyske Magthavere; uden Pietet for noget som helst undtagen sine uædle Lidenskaber, derhos meget fiffig, modig, havesyg, forfængelig og herskesyg troede han i 1739 at kunne træde op mod den almægtige Biron, ustraffet at turde fornærme ham i heftige Ytringer og blev sluttelig anklaget for Højforræderi. Man har i lang Tid, men med fuldstændig urette, gjort Volynski den Ære at holde ham for en virkelig sammensvoren, for Leder af en vidt forgrenet Bevægelse fra den russiske Embedsstands Side mod Anna og Tyskerne; nu til Dags er det godtgjort, at dette aldeles ikke var Tilfælde*). Ved Siden af den personlige Ærgjerrighed spillede dog ogsaa den nationale Selvfølelse en Rolle hos en Volynski, en Mussin-Puschkin og andre anklagede, rigtignok en Selvfølelse, som var meget lidet begrundet over for de Krav, Peter den stores nye Stat maatte stille til Ministre og Embedsmænd for at komme videre ad den Vej, man nu engang var slaaet ind paa. Disse Mænd, t. Ex. Volynski, savnede ingenlunde kritisk Blik for Tidens Krav eller Brist, men meget mere Karakter til at drage Nytte af denne Indsigt. Volynski udkastede omfattende Planer til nye statsretlige Reformer; men det hele løb kun ud paa en Kritik af det bestaaende og holdt sig til de mest almindelige Sætninger med Hensyn til politiske Forslag.

---

*) Jfr. den oven anførte Afhandling af C. V. Smith, p. 291—98.

Han og mange andre russiske Embedsmænd ønskede selv at gjøre, hvad Tyskerne nu gjorde, men vare ikke i Stand hertil, saa snart der blev Tale om andet end en Domfældelse af de herskende Brist. Volynski har atter og atter fundet Efterfølgere blandt den russiske Embedsstand; vore Dages Tschernæjev'er høre herhen; men skal det nye Rusland gaa sin Vej videre, kunne ikke fremadstræbende Naturer á Volynski gaa i Spidsen saa lidt som reaktionære Dolgorukier. I retslig og human Henseende var Birons Adfærd mod begge disse Klasser Modstandere visselig i høj Grad forkastelig; men denne Kamp, som blev ført med meget forkastelige Midler, var dog til en vis Grad begrundet i den samlede Udvikling, saaledes som Peter I. havde banet Vejen for den. Denne Udvikling kunde hverken føres videre af en Dolgoruki eller en Volynski, ja ikke engang af en Statsmand som Grev Ostermann; dette mægtede kun en Mand, som med nogen Forstaaelse for Sagernes Gang forenede Virkelyst og en hensynsløs Voldsomhed. Volynski og forskjellige medskyldige henrettedes eller forvistes, deres Godser inddroges og fordeltes efter Skik og Brug mellem Stormændene. Ogsaa Gustav Biron, Münnich og Mengden fik deres Part, sidstnævnte remplacerede derhos Grev Mussin-Puschkin, Præsidenten for Kommercekollegiet, der var indviklet i Processen; Volynskis Plads i Kabinettet gav Biron til Alexei Bestushev-Rumin.

Alle disse truende Erfaringer æggede blot Biron til stadig større Trods og ny Voldsomhed. Han var klavret højt til Vejrs ad Lykkestigen. Hvad der tidligere ikke var lykkedes Menschikov, at blive Hertug af Kurland, satte han nu igjennem, da Lenet blev ledigt ved Hertug Ferdinands Død, og Preussen ikke mægtede at virkeliggjøre sit gamle Ønske at bemægtige sig dette Land. Hans Svoger, General Bismarck, daværende Kommandant i Riga, marcherede simpelthen ind i Mitau, omringede Stændersalen og lod dernæst de i Kirken samlede Stænder vælge Grev Biron til

Hertug; Lensherren, den polske Kong August III.'s Samtykke, var alt længst sikret. Dette var sket alt i Aaret 1737; men senere havde Biron hævet sine Øjne højere end til et Lensfyrstendømme. Alle bøjede sig for den durchlauchtige Hertug, der uden noget egentligt Embede dog styrede Riget efter sine Luner; alle bøjede sig for ham, som tidligere for Menschikov, og Forholdet til Kejserinden vakte hans Forhaabninger om at kunne træde i en varig Forbindelse med det russiske Czarhus gjennem et Giftermaal.

Skjønt Biron var formælet med en adelig Dame, v. Treyden fra Kurland, stod han dog i et alt for intimt Forhold til Kejserinden og havde med hende tvende Sønner, der optoges blandt hans legitime Afkom som Prinserne Peter og Carl Biron af Kurland. Da han saaledes alt engang var besvogret med Romanovs Blod, nærede han Haab om at skaffe en af sine Sønner en retmæssig Plads ved Czarhoffet gjennem et Ægteskab med den eventuelle Tronfølgerske; thi Tronfølgen afhang atter af Kvindehaand; enten maatte man vælge Prinsesse Elisabet eller Annas Niece, en Datter af hendes afdøde Søster Katharina af Mecklenburg; Moderen havde ladet hende blive tilbage ved Kejserindens Hof, og Anna havde faaet hende kjær og bestemt hende til Tronfølgerske. Den unge Prinsesse Anna Leopoldovna blev følgelig et Maal for ærgjerrige Bejlere; dels optraadte Prins Anton Ulrik af Braunschweig-Bevern, dels Biron, som bejlede for sin sextenaarige Søn Peter. Anna gad hverken have den ene eller den anden, men Birons kejtede Paatrængenhed var Skyld i, at hun rakte Prins Anton sin Haand for at undgaa Hertugens Søn. Da Biron saaledes her var bleven afvist, pønsede han paa andre Midler til at befæste sit Herredømme.

Store Rigdomme strømmede fra alle Kanter til den mægtige Hertug. Man kjendte hans Ødselhed og Havesyge, og hvor strængt han end selv forfulgte Embedsmændenes Bestikkelighed, strakte han dog sin Haand ud, saa snart

der et eller andet Steds var noget at fiske. De Foræringer, de evropæiske Hoffer den Gang plejede at gjøre fremmede Ministre, vare rigtignok saa gængse, at de ikke mere regnedes for Bestikkelser; men naar Löwenwolde i Berlin krævede 200000 Thaler til Biron for at vinde hans Samtykke til Overenskomsten angaaende Polen og Kurland; naar Münnich krævede 100000 Thaler af Frankrig for at vinde ham for en Alliance med denne Magt, kan disse Mænds Mening om hans Kjøbelighed næppe misforstaas. Fra Østerrige fik han allerede 1730 store Foræringer og 200000 Thaler i Guld; fra August II. fik han endnu større Summer; hist gjaldt det Anerkjendelsen af den pragmatiske Sanktion og Bevarelsen af Forbundet fra 1726, her August III.'s Tronfølge i Polen. Af den Million i Krigskontributioner, som 1735 blev paalagt det erobrede Danzig, fik Biron uden fjærneste Anledning 180000 Thaler. Ved Tyrkerkrigens Slutning skjænkede Czarinde Anna ham et Bæger til Værdi af 50000 Rubler og desforuden en halv Million i Penge. Trods al sin Ødselhed var Hertugen dog klog nok til ikke at fæste Lid til Lykkens Bestandighed og anbragte for største Delen sine Skatte i Tyskland og Kurland. For østerrigske og andre Penge kjøbte han i Schlesien Herskabet Wartenberg, som den Gang værdsattes til 800000 Thaler. I Kurland byggede han prægtige Slotte og forøgede sine alt tidligere saa umaadelige Allodialbesiddelser. Alt dette mættede imidlertid endnu ikke hans Havesyge, saa han snart søgte Fordele som Bestyrer af Bjærgværkerne, snart gjorde Forretninger sammen med Bankier Lipmann. Hans Havesyge kunde kun maale sig med hans Pragtlyst.

Vi have set, hvorledes dette Hof strax efter sin Optræden i Moskva begyndte at føre et Liv, der hverken stod i Samklang med Landets Sæder eller dets Midler. Krigen med alle dens Pengeofre lagde ikke Tømme paa den Ødselhed, der udfoldedes i St. Petersborg, og som var saa meget

mere fordærvelig, som den havde et fuldstændig fremmed Tilsnit og afhang af Udlandets Frembringelser. Alt, hvad der blev forbrugt, kom fra Udlandet, især fra Frankrig. Utrolige Masser franske Varer strømmede ind, t. Ex. Vine, Luxustøjer, Broderier, Tobaksdaaser, Modevarer af enhver Sort; det var alt den Gang Brug i Evropa at udstyre de Varer, som vare bestemte for Rusland, med en særlig, i det mindste en iøjnealdende Ødselhed. Algarotti fortæller, at man i Lyon iagttog at anbringe Guld og Sølv unsevis i de Tøjer, som forarbejdedes til Rusland. Kejserinden tilbragte Sommeren i Peterhof, Vinteren i det daværende Sommerpalads, hvor hun levede i fuldeste Samstemning med Birons Familie. For sin egen Person var hun vel maadeholden i Nydelsen, men holdt dog af at se Pragt i sine Omgivelser, maaske mindre af egen Drift, men vel nærmest fordi Biron ønskede det saa; hun holdt et glimrende Hof, Musik og Skuespil, i hvilket Øjemed Skuespillere og Musikere indforskreves fra Italien og Tyskland; tysk, russisk og italiensk Theater afløste hinanden, og 1736 opførtes den første Opera i St. Petersborg.

Biron lod fremmede Kunstnere opføre pompøse Bygninger, de første af en udviklet Smag Rusland havde set i Aarhundreder, siden den byzantinske og italienske Bygningskunsts Tider. Vinterpaladset paabegyndtes af Italieneren Rastrelli, et nyt Sommerpalads opførtes, i Provinserne, særlig i Kurland, rejstes Mindesmærker om Birons Pragtlyst. Hertugen, der var en Hesteelsker og lidenskabelig Rytter, fyldte sine Stalde med ædle Heste af fremmed Tillæg og indgød Kejserinden lignende Forkjærlighed. Rideture bleve en Fornøjelse, som Biron og Anna til Stadighed viede en stor Del af deres Tid. Samtidig lagde man sig efter Jagten; men medens man tidligere drev denne Sport uden store Pengeofre, maatte Jagten nu indrettes paa evropæisk Vis og krævede store Summer. Tusender og Titusender af Rubler gik til England, Tyskland og Holsten for

Hunde og Heste, andre Tusender udkrævedes til Lønninger for det talrige fremmede Jagt- og Staldpersonale, og dette Tilsnit af Hofholdningen blev naturligvis ogsaa senere staaende, efter at alt nu engang var kommet paa kejserlig Fod. Skjønt Regentinde Anna saaledes ingenlunde havde nogen sær Forkjærlighed for Pragt eller Heste, udgav hun dog over 50000 Rubler til sin Stald, og denne Luxus voxede yderligere under Elisabet og Katharina II.

Siden Peter den stores Tider vare Sæderne ved Hove skiftede; man drak og berusede sig nu ikke saa meget som den Gang, man stank ikke af Tjære og Brændevin; men i Spise og Drikke, Klædning og Levevis havde man i endnu højere Grad end tidligere vendt sig bort fra det nedarvede og nationale. I Kejserindens Aftenselskaber drev man højt Spil, og skjønt Anna egentlig ikke holdt af Kort, lagde hun dog lejlighedsvis Bank op, men udbetalte kun sine Tab, strøg derimod ikke sin Gevinst. Her bortspillede man nu en enkelt Aften Summer paa 20000 Rubler og det i et Land, hvor denne Kapital repræsenterede Aarsindtægten af en Formue paa 20000 livegne Arbejdere, og hvor den rigeste Bojar, Fyrst Tsherkasski, ikke havde mere end 32000 Sjæle og en Indkomst af omtrent 30000 Rubler.

En slig Ødselhed ved Hove maatte ruinere mange, der hørte til de fornemste Slægter og søgte at nærme sig Hoffet. De tyske Sæder bleve en farlig Jordbund for Bojarerne, der ikke som Tyskerne forstode at lægge Tømme paa sig selv og derfor let bortødslede sine »Sjæle«. Og ligesom Bojaren, for at betale sin franske Klædning, gav sin Forvalter paa Landet Anvisning paa at trykke Bonden haardere, gjorde Anna ligesaa. Krigen var endelig til Ende; men i det første Halvaar af 1740 beløb Statens overordentlige Udgifter sig endnu til 456000 Rubler, og dog gik Statens ordinære Budget ved Aaret 1739 op til den for hin Tid meget betydelige Summa af 14—15 Millioner Rubler eller 54 Millioner Kroner, i hvilken Summa de store Af-

gifter i Korn, Furage, Kvæg og andre Naturalpræstationer rigtignok ere medtagne. For at opdrive slige Beløb krævedes en Birons jærnhaarde Næve.

Da de regelmæssige Indtægter ikke vare tilstrækkelige for de rejste Krav, greb man til det Middel at lønne Embedsmændenes Tjeneste med Land. Domænebesiddelserne vare rigtignok enorme; men man begyndte at omgaas ødselt med dem, og aarlig gik en voxende Mængde af dem over i privat Eje, hvad i og for sig vel kom Landet til gode, naar man betænker Domænernes Udstrækning og deres slette eller fuldstændig manglende Drift; men samtidig havde man rigtignok ogsaa her en Hovedkilde til hensynsløs og samvittighedsløs Berigelse paa Statens Bekostning.

Farerne fra russisk Side vare foreløbig fjærnede; men ligesom Menschikov tidligere havde haft at kæmpe med Hertugen af Holstein, truede nu en Fejde mellem Biron og Familien Braunschweig. Prinsessen hadede den overmodige, hovmestererende Hertug, og hendes Husbond var Gjenstand for Birons Had, fordi han i Brunsvigeren, Østerriges Slægtning og Myndling, befrygtede en Medbejler til Sagernes Ledelse. I Avgust 1740 fik Prinsessen en Søn Ivan, der strax blev anset som den fremtidige Tronarving, og nu tog et Rænkespil sin Begyndelse, som vi dog ikke her skulle komme nærmere ind paa, men blot fremhæve den fjendtlige Spaltning, som herved fremkaldtes mellem Biron og den gamle Grev Ostermann, nuværende første Kabinetsminister, der atter trak sig tilbage i sin vante tvetydige Dunkelhed, saa snart Czartronens Fremtid blev usikker. Da blev Kejserinde Anna syg i Begyndelsen af Oktober, og nu maatte der handles hurtig. Hvor meget vi maa tilskrive Birons Indflydelse over Kejserinden, hvilke Midler der bleve satte i Bevægelse for at tilfredsstille hans Ønsker, er her ligegyldigt, nok sagt: Anna indsatte den nyfødte Prins Ivan til sin Efterfølger, udnævnte Hertugen af Kurland til Regent

under hans Mindreaarighed og døde Dagen efter at have undertegnet dette Dokument, 17de Oktb. 1740.

XI.

Ivan IV. og Elisabet.

Nu som tidligere havde i Grunden blot nogle faa Stormænd disponeret over Tronfølgen. Biron, Münnich, Bestushev, Tscherkasski, Overhofmarskalk Grev Löwenwolde, Baron Mengden havde forberedet alt, saaledes at enkelte andre Senatorer og Generaler i det afgjørende Øjeblik ikke turde nægte deres Underskrift paa det Dokument, som holdtes i Beredskab for den døende Kejserinde. De øvrige Stormænd i Senatet, Synoden og Generalitetet bleve ikke engang spurgte; Ostermann havde holdt sig borte fra Paladsrænkerne som tidligere ved Annas Valg, nogle lode sig lede af Frygt for Birons opfarende, voldsomme Natur, andre af den fælles Interesse i at bevare Magten for de fremmede. Paa Münnich nær gaves vel næppe nogen, der havde den behørige Selvtillid til at opretholde en Regering, der manglede al Rod i Landet.

Biron, som nu turde kalde sig »hans Højhed Johan, Regent af Rusland«, havde heller intet andet Maal for sin korte Regering end at holde sig mod Fjenderne af sin Magt. I første Række stode her Prinsesse Anna og hendes Husbond, begge meget ubetydelige, ja helt intetsigende Personligheder, hvem han imidlertid lang Tid igjennem havde fornærmet, og som frygtede ham, længselsfuldt ønskede ham bort, men ikke havde Bevægelighed eller Mod til at handle. Ved deres Side stode Frøken Juliane Mengden, Prinsessens uadskillelige Veninde, hendes Broder, Baron Mengden, Præsidenten i Kommercekollegiet, fremdeles Keyserlingk, Præsidenten for Akademiet, og den gamle Ostermann; men disse Personer kunde ikke maale sig med Biron og Münnich i

Daadskraft, saa længe de tvende holdt sammen. De gjorde enkelte Forsøg paa at skaffe Prins Anton Indflydelse; men i det afgjørende Øjeblik holdt denne ikke Stand mod en Biron, der i fornødent Fald slog paa Kaarden og erklærede Prinsen, at han vilde udkæmpe Fejden med Vaaben i Haand. I Kabinettet sade Bestushev, Tscherkasski, i Senatet Knæs Nikita Trubezkoi som Generalprokurør, og Hæren stod under Münnichs Ledelse, lutter Tilhængere af Biron. Da man troede at spore nogle Rænker fra Prins Antons Side, blev han forhørt i en Forsamling af Ministre, Senatorer og Generaler, tilstod under Taarer at have pønset paa Regentens Fald — hvad vel næppe kunde tages for fulde Alvor — fik en Straffeprædiken af General Uschakov, Formanden for det hemmelige Kancelli, og maatte snart derpaa indgive sin Afskedsansøgning som Oberst for tvende Regimenter. I Folket, men særlig i den af Adelsmænd bestaaende Garde, voxede Harmen over Birons Ophøjelse og tvang ham til Undersøgelser og Afstraffelser, som yderligere mindskede hans alt forud saa ringe Yndest. Münnich selv, der havde haabet at befæste sin Stilling ved Biron, saae sig behandlet med Mistillid, men Hertugen paa Veje til at anmasse sig Herredømmet over dem alle; Biron truede med ganske at skubbe Brunsvigerne til Side og at hidkalde Peter I.'s Barnebarn, den unge Hertug af Holstein-Kiel; han syntes endog at nære Plan om et Ægteskab mellem sin Søn Peter og Prinsesse Elisabet og at ville formæle sin Datter med Prinsen af Holstein. Rask og bestemt, som Münnich var, vendte han sig uden lang Betænkning bort fra Hertugen og tilbød Prinsesse Anna sin Tjeneste; han vilde fri hende for Biron og gjøre hende til Regentinde.

Den 7de November 1740 gav Anna sit Samtykke, den 8de skred Münnich til Udførelsen. I Nattens Løb trængte hans Adjutant Manstein ind i Sommerpaladset, hvor Biron sov, fængslede ham efter en heftig Modstand og bragte ham til Vinterpaladset; nogle yderligere Fængslinger udførtes

dernæst af Manstein og Königsfels, og Klokken sex om Morgenen kunde Münnich melde Prinsessen, at alt var i Orden. Ostermann kom atter frem, Prinsesse Elisabet blev tilkaldt, og man besluttede foreløbig at bringe Biron paa Schlüsselborg, at sende Bestushev til Koporje og Regentens Slægtninge, hans Brødre Carl og Gustav og hans Svoger Bismarck, til Sibirien.

Den 9de November erklærede Anna sig for Regentinde; Revolutionen var fuldbragt uden nogen som helst Blodsudgydelse, alene ved en enkelt Mands Bestemthed. Snart derpaa kom Udnævnelserne: Prins Anton til Generalissimus, Münnich til første Kabinetsminister, Ostermann til Generaladmiral, Tscherkasski til Storkansler, Golovkin til Vicekansler. Atter var her kun tvende Hoveder: Münnich og Ostermann, de gamle Helte; de øvrige vare Dukker, hvis Navne kun havde liden Betydning. En Omvexling i de ledende Personligheder, intet andet; thi Münnich havde lige saa godt som Biron fra første Færd alle Hænder fulde for blot at holde sig oven Vande, og han fik ingen Tid tilovers for at regere Riget. Systemet, Regeringens almindelige Karakter forblev den samme; ja maaske stod det endog værre til, siden Ledelsen af de udenrigske Sager ved Münnichs Udnævnelse til Førsteminister var tagen fra den erfarne Ostermann og falden i Hænderne paa en dristig og ærgjerrig Soldat, en Udnævnelse, der ganske vist betegnede en Systemforandring; thi i Steden for en tro Forbundsfælle af Østerrige traadte nu en Tilhænger af Preussen, som just stod i Begreb med at kaste sig ind i den schlesiske Krig; en Udnævnelse af personlig Betydning, for saa vidt som den dybt krænkede Ostermann, der saae sig ganske tisidesat. Undermineringen mod Münnich tog da ogsaa strax sin Begyndelse: Ostermann, Löwenwolde og Golovkin, forbundne med hverandre og Prins Anton, deres Dukke, hvem de lode danse, og hvis Ubetydelighed havde forledet Münnich til hovmodig Optræden mod den ham overordnede Generalis-

simus. Sygdom hindrede Münnich længere Tid i at modarbejde Ostermanns Miner, og skjønt denne ligeledes alt længst var saa ussel, at han maatte bæres, forfulgte han dog sit Maal med sin vante Snuhed. Allerede i Januar 1741 havde han bragt Hertug Anton og Regentinden saa vidt, at der udkom en Ukas, som overdrog Münnich den blotte Ledelse af Landhæren under Generalissimus Anton, men gav Ostermann Ledelsen af den ydre Politik og Søvæsenet og Tscherkasski og Golovkin de indre Anliggender samt delte Kabinettet i tre Departementer efter disse tre Grupper, hvorved Münnich, skjønt han vedblev at være Førsteminister, fuldstændig mistede sin Overvægt. Skjønt hans Søn, der var Hofmarskalk, havde ægtet en Søster til Regentindens Yndling Juliane Mengden og saaledes havde godt Fodfæste ved Hove, mægtede Münnich dog ikke at holde sig ved dette Hof, hvis Uvilje for en stor Del havde sin Oprindelse i Følelsen af egen Svaghed og Skinsyge over for en saa modig og forvoven Mand som Feltmarskalken. Ostermanns sagte listende Klogskab, Löwenwoldes fuldendte Høflighed vakte langt mere Tillid hos saa tomme Mennesker som Hertug Anton og Anna end Münnichs djærve, selvbevidste Væsen. I den mod Biron indledede Undersøgelse søgte den styrtede Stormand af Had at vælte saa megen Skyld over paa Münnich, som det blot var ham muligt. Tilmed søgte Diplomatiet, Ostermann og Hertug Anton, hvis Familie var beslægtet med Østerrige, at øve et Tryk til Gunst for Maria Theresia, medens Münnich holdt fast ved Frederik II. af Preussen. Vedvarende Tegn paa Mistillid, saarende Naalestik bragte endelig Feltmarskalken til den Beslutning at gjennemhugge disse Rænker ved at bede om sin Afsked, den blev strax tilstaaet, og den 3dje Marts 1741 saae Münnich sig pludselig sat ud af al Virksomhed, medens hans Modstandere triumferede paa en saarende Maade.

Kort Tid efter Münnichs Fald afgjordes ogsaa Birons

og hans medskyldiges Skæbne. En Domstol, der bestod af otte Russere og særlig var nedsat i dette Øjemed, dømte ham og hans trofaste Bestushev til Partering; men Anna benaadede den sidste fuldstændig og sendte Biron til Pelym i Sibirien; hans store Skatte i St. Petersborg og Mitau, hans Godser og Kapitaler inddroges eller fordeltes til andre; Münnich fik Herskabet Wartenberg — rigtignok kun saa længe Biron blev i Sibirien.

Atter var Grev Ostermann bleven Enesejrherre paa Valen; ham kunde man intet bebrejde, han kunde ikke overtydes om noget strafværdigt, han syntes ved de andres Udygtighed bestemt til at overtage Magtens hele Fylde; men hvad Naturen nu engang havde nægtet ham, lærte han heller ikke hele sit Liv igjennem, nemlig at bære Magten aabenlyst paa sine Skuldre. Næppe vare alle Medbejlere faldne, før det viste sig, at Ostermann ikke mægtede at udfylde Hullet; han søgte strax igjen at skubbe en anden Person frem, gjennem hvem han kunde virke i Steden for selv at staa i Spidsen. Denne Mand var Hertug Anton, en Mand, hvem Oraklet Ostermanns Vejledning dog ikke mægtede at forlene den personlige Anseelse, han behøvede for at mestre dette Hof. Her krævedes mere end Ostermanns Visdom, her maatte en fast, af alle følelig Vilje regere; her trængte man til en Karakter, for at kue de mange karakterløse, men snedige Medbejlere, som blot pønsede paa egen Fordel. Hertug Anton var en Pjalt, hvem hans egen Hustru foragtede; det er interessant at iagttage, hvor hjælpeløs en Statsmand med Ostermanns Skarpsyn staar over for en Verden, som gaar sine egne Veje og kun vil lade sig lede af sine Lige. Med al sin Klogskab mægtede han ikke at holde Stand over for Folk, der ikke havde mere Forstand end Børn, evnede han ikke varig at holde tre Mænd sammen og lede dem efter sin Vilje. Han synes at have frygtet, instinktmæssig at have undgaaet enhver fremmed, fast Vilje, fordi han følte sin egen Svaghed. En Mand, der havde

overlevet fire stormfulde Regeringsskifter som den eneste faste Pille, for hvis Klogskab alle bøjede sig, og hvis moralske Karakter ingen anfægtede, en slig Mand saae sig nu ude af Stand til at gjøre sig gjældende over for en Samling af de mest holdningsløse, ubetydelige Mennesker. En Juliane Mengden havde mere at betyde end en Ostermann.

Anna var meget ubegavet, slet opdragen, en viljeløs, lunefuld Skabning uden nogen som helst Forstand paa Sager, der laa over hendes personlige, smaa Interesser. Helst vilde hun tilbringe hele Dagen i sine Værelser, halvt paaklædt, med halvt uredt Haar og næppe vasket, Hovedet omvundet med et Tørklæde. Saaledes tilbragte hun og hendes uadskillelige Juliane Mengden Tiden med alt Slags barnagtigt Tidsfordriv; begge Veninder glædede sig over deres Magt, som Børn, der pludselig hensættes i en smuk Have eller et Trylleslot. Deres hele Bekymring gik kun ud paa at blive i Slottet, og de nærede Mistillid til enhver, om hvem man havde faaet dem til at tro, at han vilde gjøre dem ondt. Enhver, som vandt deres kvindelige Tilbøjelighed, formaaede at beherske dem med Lethed. Af Ærgjerrighedshensyn sluttede den ubetydelige Minister Golovkin sig snart sammen med Juliane Mengden, og begge begyndte at modarbejde Ostermann, trak Minister Trubezkoi over paa deres Side og satte Alexei Bestushevs Tilbagekaldelse igjennem. Til dem sluttede sig nu den sachsiske Grev Lynar, som allerede 1735 havde fængslet Anna Leopoldovnas Opmærksomhed og derfor var bleven fjærnet, men nu under Annas Regentskab vendte tilbage og traadte i et aabenlyst Kjærlighedsforhold til hende; ligesom Biron havde levet med Czarinde Anna, saaledes levede Lynar nu med Regentinden, hvis andet Barn tillagdes ham. Endelig ægtede han Juliane Mengden, og Samlivet mellem de tre fik saaledes en ydre Form, der ligeledes allerede var bleven indført under Czarinde Anna. Sluttelig fik denne Kreds en Leder i den østerrigske Sendemand Botta.

De evropæiske Anliggender fik ved denne Tid en saa umiddelbar Betydning for Individerne og Politiken ved det russiske Hof, at de nødvendigvis maa i det mindste kortelig antydes.

Man stod umiddelbart over for den østerrigske Arvefølgekrig: Marie Theresia mod Frankrig og Preussen, og alle tre ivrig optagne af at vinde Rusland. Siden Münnichs Fald var Forbindelsen brudt med Preussen, og saafremt Ostermann, Østerriges gamle Tilhænger, virkelig var kommen til at lede den russiske Politik, som det i Begyndelsen saae ud til, havde man i Wien kunnet være sikker i sin Sag; men Ostermann kunde næppe selv holde sig ved Roret, og den østerrigske Sendemand, Marchese Botta, søgte at skaffe sig en fastere Støtte, i det han sikrede sig den Kreds, hvor Lynar havde mest at sige; jo mere Ostermann i personlige Øjemed søgte at støtte sig til Hertug Anton, desto mere vendte Botta sig til hans erklærede Modstandere Golovkin, Trubezkoi og den atter fremadstræbende Bestushev. Mod denne Gruppe holdt Frankrigs og Sveriges Repræsentanter og Venner sammen, og til dem nærmede sig Preussen, der med Münnich havde tabt sit Fodfæste i St. Petersborg Frankrigs Planer gik ud paa at fremkalde en indre Omvæltning mod den herskende Regering og samtidig bevæge Svenskerne til en Krig mod Rusland. Elisabet Petrovna skulde være den fornødne Løftestang indadtil.

Kun en saa splidagtig, viljelos Regering som Regentindens havde i saa lang Tid fundet sig i de travle Rænker, hvormed den franske Sendemand La Chetardie forberedte Omvæltningen. Elisabet, Peter den stores Datter, havde i Aaringer ført et uvirksomt Liv, ringeagtet ved Hove og stadig kun trukket frem som Gjenstand for alle Slags Ægteskabsplaner. Hvem havde hun ikke skullet ægte! Hendes Fader havde tilbudt hende til Ludvig XV. af Frankrig; derpaa bejlede Hertugen af Bourbon til hende, derpaa tilbød man Hertugen af Orléans, senere Grev Morits af Sachsen

hendes Haand. Ostermann vilde gifte hende bort til Peter II., og derpaa bliver hun forlovet med Karl Frederik af Holstein; efter hans Død bejlede Preussen til hende for en yngre Prins med Kurland i Medgift; derpaa bliver der tilbudt hende Antons Broder, Prins Ludvig af Braunschweig, som blev udvalgt til Hertug af Kurland, og sluttelig bejlede endnu Prinsen af Conti. Og denne Prinsesse Turandot havde modstaaet alle, men rigtignok samtidig ført et Liv som en Marketenterske, snart med sin Brodersøn Peter II., snart med hans Yndling Alexei Dolgoruki, snart med høje, snart med ringe, nu i den sidste Tid fortrinsvis med en Kosak og kirkelig Korsanger Rosum eller Rosumovski, som han senere hed. Hvis Regeringens Holdning ikke havde været saa elendig, vilde denne Prinsesse vel næppe have pønset paa at træde ud af sit dorske, raa, fornødenhedsløse Privatliv for at spille en Rolle. Det faldt da heller ikke de Mænd, som trængte sig sammen om hende, let at bringe hende til en afgjørende Handling, for hvis Farer hun skræmmedes tilbage, dels af sin Mangel paa Handlekraft, dels af sin naturlige Klogskab. Disse Mænd vare La Chetardie og Nolcken, de franske og svenske Sendemænd, samt hendes Livlæge Lestocq. Det drejede sig om at opnaa en skriftlig Forpligtelse om Fordele for Sverige, i det Tilfælde at en svensk Krig skulde hæve hende paa Tronen i Forbindelse med en Rejsning af Prinsessens Parti i St. Petersborg. Dette Parti bestod navnlig af Soldater og Officerer ved Garden, med hvem hun længe havde staaet paa fortrolig Fod, og af hvem hun var afholdt ved sine simple Soldatermanerer og kammeratagtige Væsen. Til hendes Gunst talte dernæst det nære Slægtskab med Peter den store, hvis Minde mere og mere forklaredes, jo længere hans Efterfølgeres Afmagt og usle Regimente vedvarede. Denne skriftlige Forpligtelse mægtede Sendemændene imidlertid ikke trods al Møje at opnaa af Elisabet, hvorvel hun lod skriftlige Meddelelser, rigtignok uden sin Underskrift, komme

til den svenske Hær. Svenskerne maatte endelig, uden at faste Aftaler vare trufne, vove et hovedløst Angreb og bleve i kortest mulige Tid slaaede saa grundig af Lascy, Keith og Lövendal ved Villmanstrand, at Elisabets Parti endnu ikke var gaaet over til Handling, før Krigen alt var afgjort. Et Manifest fra den svenske General Levenhaupt bekræftede delvis Elisabets Stilling til Sagen, i det han motiverede det svenske Angreb med Krænkelser, som vare tilføjede hans Nation, ikke af den hæderlige russiske Nation, men af de fremmede Magthavere.

Mod denne Fare, som truede alle Tyskere, søgte nu ogsaa de tidligere Modstandere at gaa frem i Fællesskab; Ostermann med sine Venner, Grev Löwenwolde og Hr. v. Brevern, anstrængte sig for at bevæge Regentinden til Handling, men forgjæves; derimod nølede La Chetardie paa sin Side ikke med at faa Sagen bragt til Afslutning paa anden Vis end ved de svenske Vaaben. Misstemningen i Folket og navnlig i Garderegimenterne mod Tyskerne, mod Generalissimus Anton af Braunschweig og andre næredes af Elisabet personlig og af hendes Venner, Gardeofficererne. Med fulde Hænder bearbejdedes Garden til Gunst for Prinsessen, og man havde saa meget mere Grund til Hast, som Regentinden endelig paa Ostermanns og hans Fællers indstændige Begjæring allerede havde udstedt Befaling til, at Garden, hvem man ikke mere havde Tillid til, skulde forlade St. Petersborg og marchere til Finland, efter Foregivende mod Fjenden. Alle Elisabets Venner, Rosumovski, Voronzov, Schuvalov og navnlig Lestocq, kunde hver Time vente at blive arresterede, de søgte med alle Midler at formaa Prinsessen til at tage en Beslutning: paa den ene Side Udsigten til Forvísning til et Kloster, paa den anden til et ubundent glimrende Liv, det maatte endelig virke. Den 25de November 1741, om Natten Kl. 2, iførte Elisabet sig et Kyrads og øvrigt Soldater-Udstyr, besteg en Slæde, kjørte til Grenaderregimentet Preobrashensks Kaserne, lod

sig sværge Troskabsed og begav sig, ledsaget af Tropperne, til Vinterpaladset. Undervejs bleve Münnich, Golovkin, Mengden, Ostermann, Prins Ludvig af Braunschweig arresterede, Vagterne ved Paladset føjede sig næsten uden Nølen i Prinsessens Opfordring til at lystre Peter den stores Datter og give de fremmede Løbepas, og Regentinden med hendes Mand, den unge Czar og hans nyfødte Søster Katharina samt Juliane Mengden bleve uden al Modstand bragte i sikker Forvaring. Strax indfandt de Mænd sig, der havde faaet Stunder til at sejle i Kjølvandet: Feltmarskalkerne Trubezkoj og Lascy, Admiral Golovin, Brevern, Alexei Bestushev, Tscherkasski. Et Manifest var færdigt Klokken 8 om Morgenen; det forkyndte Elisabets Tronbestigelse, og Klokken 3 holdt den nye Kejserinde sit Indtog i Vinterpaladset, omringet af jublende Tropper og Folkemasser.

I Løbet af et Aar var saaledes den absolute Magt atter gleden over i ukaldede, nye Hænder, uden Kamp, uden Udgydelse af en Draabe Blod, næsten blot som ved en legende Bevægelse i de Elementer, der syntes at være Herredømmets Bærere; en Paladsrevolution, hvori Folket ikke havde nogen som helst Del, fordi Paladsets Beboere vare fremmede for det, fordi Regeringen ikke havde nogen Rod i Landet. Folket var vant til at bære de tungeste Lidelser, Czaren paalagde dem; men det maatte føle Czarens Haand for at tro paa ham. Ligesom Religionens mest ophøjede Sandheder vare en tom Lyd for den simple Mand, men et raat Helgenbillede kunde være den levende Sandhed, saaledes havde det russiske Folk ingen som helst Forstand paa denne Czarens Regering, der udgav sig som Repræsentant for det fremmede Væsen, men uden at vise den Kraft, hvormed Peter engang havde ført dette Væsen frem for Folkets Øjne. Baade for de gamle Bojarslægter som for Kirken og det lavere Folk var dette Regimente kun et fremmed Hof i en fremmed Stad. Alt det fremmede, Folket havde lært at hade, siden Peter I. havde indført det, lagde

det denne Biron, Münnich, Ostermann og Brunsvigeren til Last, uden at man saae en Czar, som havde kunnet hellige det forhadte; Folket betragtede dette Herredømme som en fremmed Erobring og havde lige saa godt kunnet lade sig regere fra Stockholm eller Berlin som fra St. Petersborg; men Forbindelsen mellem Czardømmet var næsten sønderreven og Kløften mellem Hoffet og Folket bleven saa stor i Aand, Sæder og Tilbøjeligheder, at begge vandrede deres skilte Veje.

XII.

Det tyske Herredømmes Resultater.

Elleve Aar havde Mænd af fremmed Herkomst altsaa hersket, Mænd af Kraft, som Münnich og Biron, af Snille som Ostermann, et Samfund af evropæisk Levesæt, Repræsentanter for den Kultur og Aand, som Peter den store havde villet gjøre til den herskende. Peters Statsideer havde de villet udføre, hans Arv havde de villet fortsætte. Og hvad havde de saa opnaaet? Hvilket ynkeligt Skibbrud havde de ikke lidt! De vare strandede paa den Modsigelse, som selv en Peter næppe havde kunnet magte, paa Misforholdet mellem Midler og Maal, Kløften mellem Vilje og Evne. Dette Land var ikke modent til at bære, hvad man vilde paabyrde det, i materiel Henseende for svagt til at være en evropæisk Stormagt, i intellektuel Henseende for raat til at udfylde evropæiske Livsformer med levende Indhold. Usandt var ét og alt, denne tilsyneladende mægtige Erobrer, denne Hær af Embedsmænd, som tilsyneladende styredes af én Vilje, denne tilsyneladende arbejdsomme Regering, dette tilsyneladende rige, evropæisk straalende Hof.

Ligesom under Peter I. havde man ogsaa nu udkæmpet sejrrige Krige. Den russiske Soldat var et Materiale, hvor-

med man under en god Førelse kunde udrette store Ting, den Gang som nu. Ogilvie havde under Peter I. begyndt at uddanne dette Materiale, Münnich organiserede det videre, Bruce skabte et dygtigt Artilleri, og Slagene bleve vundne af Keith. Lascy, Lövendal og Münnich, lutter Navne, der til Dels have glimret ogsaa paa ikke-russiske Valpladse; thi Marskalk Keith faldt som preussisk General ved Hochkirch, og Lascy og Lövendal, der bleve afskedigede af Elisabet, udmærkede sig senere, den første i Østerriges, den anden i Frankrigs Tjeneste. Sejrens Løn havde dog ikke været stort andet end Æren og en betænkelig Tillid til de russiske Vaaben og det russiske Riges Mission. At ødelægge det tyrkiske Rige, det blev den Mission, Münnich havde opfundet eller dog hentet frem fra en graa Oldtid, og hvorom man nu begyndte at drømme i St. Petersborg.

Endnu forelaa der ingen virkelig Statsinteresse, som krævede Konstantinopels Erobring; men hvilke ivrige Elever fandt Münnich ikke snart for sin Lære? Endnu vidste Folket ikke noget om den hellige Kamp mod »Bussurmanerne« ved det gyldne Horn, men kun om Kampene mod røveriske Tatarer, mod Krim- og Nogaitatarerne; det forbandede denne Krig, hvis Mening det ikke fattede, men hvis Byrder det stadig følte paa sine Skuldre, og det maatte først langsomt og med Kunst opdrages til at drømme om den hellige Sofias Erobring. Denne Byrde blev ikke lindret ved Münnichs mange gavnlige, hensigtsmæssige militære Indretninger. Efter de uhyre Tab under Tyrkerkrigen talte Hæren endnu 170000 regulære Tropper og omtrent 70000 Mand Militstropper og irregulære Ryttere, et Tal, som Landet vel nok havde kunnet bære under en god Administration; men Administrationen var slet, allerslettest i selve Krigens Tid. For at holde denne Hær fuldtallig, opbrugte man uforholdsmæssige Masser Menneskeliv, og hvad der ikke gik til Grunde i Krigen, vendte hjem for at tigge. De hensigtsmæssige Forbedringer, Münnich

tilsigtede, og som gik ud paa at indskrænke Tjenestetiden til mellem 15—30 Aar og foranstalte Udskrivningen ved Lodtrækning mellem de tjenstpligtige, kom ikke til Udførelse. Bonden gik til Tjenesten med Fortvivlelse i Hjærtet, døde ofte i de første Tjenesteaar af Hjemve, og naar han som Krøbling eller i en høj Alder vendte hjem til sin Landsby, medbragte han ikkun Æmner til endeløse Fortællinger i Landsbykroen. For Adelen indførte Münnich i Aaret 1740 en Tjenestetid af 25 Aar, fra det tyvende Aar at regne, saa at Godsejeren med sit fem og fyrretyvende Aar kunde gaa til sit egentlige Kald — naar han havde bevaret Evne og Vilje dertil.

Flaaden, som var meget svag ved Aaret 1735, gik endnu mere tilbage under Krigen, i det Münnich gjorde et Forsøg paa at lade den optræde i Pontus, men hans Flotille blev tilintetgjort af Tyrkerne. Ved 1740 angav man Styrken af Flaaden, som nu igjen var indskrænket til Østersøen alene, til 38 Skibe og 40 Galejer, men rejsende fortalte, at der i Kronstadt ikke laa mere end 18 til 20 sødygtige Fartøjer og kun fandtes et Par Hundrede Matroser. Flaaden stod endnu stadig under den gamle Admiral, Skotten Gordon, med Irlænderen O'Brien som Stabschef.

Hvorledes det stod til med Civilstyrelsen, have vi alt hørt; i Peter den stores Aand opbød man alt, hvad der bar adeligt Navn til Fædrelandets Tjeneste. Den eneste Klasse, hvis Opgave det var i Spidsen for Masserne at oplive Arbejdet; den eneste, som var i Stand til at optage og udvikle Forstanden for Arbejdet og den økonomiske Udvikling; den, som havde at udfylde den vigtigste Post i hele Landet: at lede den ufri Bonde og i Fællesskab med ham først at skabe det fælles Grundlag for al Kultur, Folkets materielle Velstand: denne Klasse blev Mand for Mand spændt fra Ploven og for Statens Vogn. Og alle, alle kom.

»Den samlede Stat«, siger den sachsiske Minister, Oberst Neubaur, »beror alene paa Hæren; thi hele Adelen,

der ene og alene kunde røre sig og lægge sin Misfornøjelse for Dagen, staar i Tjeneste enten i Hæren eller paa Flaaden eller i Civiltjenesten, saa at der i Grunden ikke gives nogen utjenstegjørende Adel med Undtagelse af dem, som ere forviste til deres Godser.« Og det i et Land, hvor der kun gaves Agerdyrkere, hvor alt afhang af dette Erhverv, og hvor nu kun herreløse Bønder og ulønnede eller slet lønnede Embedsmænd stode over for hverandre. Hvad skulde vel en Bonde, der stod under en slig Ledelse, kunne blive til andet end en doven, slavisk, ustadig Skabning? Hvorledes kunde slige Embedsmænd undgaa at blive samvittighedsløse, egenmægtige Gavtyve? I denne Retning gik da ogsaa Udviklingen hos begge Klasser lige ned til vore Dage.

I Steden for at arbejde vænnede den besiddende Klasse sig til at vente alt, hvad der syntes attraaelsesværdigt, af Staten, og jo mere denne Vane bragte Uviljen mod Tjenestepligten til at svinde, desto mere trængte denne Klasse sig ind paa Soldaterbanen med dens i Fredstid saa ubegrænsede Lediggang, medens det større Arbejde i Civiltjenesten blev overladt de ejendomsløse Personer, som kun havde lært Læsning og Skrivning og arbejdet sig op fra Kopistklassen. Garden optog alene henved 10000 adelige Officerer og Soldater, saa at man næsten kunde sige, at det var Landets uniformerede Adel, som indtog de gamle Strelitzers Plads, ind- og afsatte Czarer og Czarinder og satte Paladsrevolutioner i Gang. Dette var ogsaa Grunden, hvorfor Biron i sin Tid nærede den Tanke at optage Bønder i Garden lige saa fuldt som i Linjeregimenterne.

Lediggang, Drik og Kortspil optog denne Hær af Embedsmænd og Officerer med Underofficers-Vaner og Tilbøjeligheder. Tatischtschev og Kantemir klage over disse ilde Vaner, den sidste beklager allerede tillige, at Regeringen fremmer Drukkenskaben af fiskale Grunde; i halvandet Aarhundrede har dette alt været en gammel Sang; hvilket Hav af Forbandelse og Elendighed ligger i denne ene Klage!

Penge og atter Penge behøvede Staten for at drive Politik i Stockholm og Varszava, for at føre Krige, for at betale et ødselt Hof, medens man ikkun havde 36000 Rubler tilovers for hele Rigets Administration. En Pokal til Biron kostede 50000 Rubler; men man kunde ikke opdrive 36000 Rubler for Provinsernes Embedsmænd, man lønnede dem med Pelsværk og Te; Kejserinde Anna saa godt som Regentinde Anna kjendte fuldt vel dette usle Regimente.

I det første Halvaar af 1740 var der udgivet 456000 Rubler ud over de ordinære Statsudgifter, og mere end 15 Millioner Rubler for hele Aaret, skjønt Krigen var endt og Indtægterne betydelige. Senatet stillede da det Andragende, at der maatte udbetales 200000 Rubler af Saltkassen som Laan til at bestride Administrationens Udgifter. Som Svar fik det af Anna en skrap Næse: »Det var underligt, at der manglede Penge; alle de mest nødvendige og for Staten uundværlige Sager vare forsømte, og der var ingen som helst Udsigt til at opdrive Indtægterne; Restancerne løb op til Millioner, mange Statsindtægter havde Privatmænd tilegnet sig ved Underslæb, og Senatet lod alt dette rolig gaa hen og sørgede ikke for, at Indtægterne øgedes uden Besvær for Kejserinden og hendes Undersaatter. Og endda dristede man sig til at søge om et Laan af Saltkassen, der var bestemt til at anvendes i extraordinære Øjemed efter Regeringens Godtykke.«

Herskerindens Tykke var rettet paa ganske anderledes vigtige Ting end Embedsmændenes Betaling; de maatte lade sig nøje med Pelsværk eller Udsigterne til Skatterestancernes Betaling; i Aaret 1739 klagede Anna i et Manifest over, at »Restancerne ikke indløb; herfor bare de høje Statsembedsmænd Skylden, og efter dem rettede atter Guvernørerne og Vojvoderne sig; hun, Czarinden, vidste helt vel, hvorledes det gik til: Embedsmændene for de kejserlige Godser berigede sig paa enhver Maade i Steden for at sørge

for de kejserlige Indtægter; de plejede atter og atter at give Bønderne Henstand for Skatter og Afgifter, medens de indberettede, at Restancerne ikke kunde inddrives; for hver enkelt Henstand lode de sig betale af Bønderne, fyldte deres Lommer og skuffede Bønderne saa længe, til Udpantningen endelig rettede dem til Grunde. Vilde man ganske stryge Restancerne, vilde jo de Embedsmænd beholde Ret, som stadig havde pumpet Bønderne ved Udsigten til slige Eftergivelser, og Følgen vilde kun blive, at Bønderne fremtidig betalte endnu færre Skatter og Embedsmændene berigede sig med endnu større Lethed. Derfor maatte Restancerne inddrives paa det strængeste.«

Et andet Arveonde fra Moskva, »Volokitaen«, Processernes systematiske Udhaling, havde ogsaa fundet Indpas i St. Petersborg og fremkaldt en Ukas fra Regentinden Anna. »I Kancellierne og Kollegierne opdyngedes navnlig Fattigfolks Klager Aar paa Aar uden nogen Forhandling, medens de stakkels Klagere forgjæves slæbte sig omkring fra Kontor til Kontor og fuldstændig forarmedes, saa at mange endelig maatte lade deres Sager helt falde«. Münnich indførte desaarsag et Kontor for Bønskrifter; men efter Münnichs Fald blev Embedet strax afskaffet, sandsynligvis fordi det truede med at blive et alt for farligt Embede for Embedsstanden.

Betragter man denne politiske Organisme lidt nærmere, vil man næppe undre sig over Mangelen paa indre Sammenhæng, over den skrigende Modsætning mellem Evne og Vilje, der alle Vegne traadte for Dagen i den indre Administration; Moskva havde allerede under Storfyrsterne af Ruriks Æt været Sædet for en Magt, der langt snarere lignede en Erobrer end en national Regering. Nu var St. Petersborg blevet den Vampyr, som udsugede Landets Kraft uden at fremme Udviklingen paa nogen som helst Vis. Folket forstod ikke mere Regeringen, og omvendt Regeringen ej heller Folkets Evner og Trang. Jo mere fremmed Regeringen blev for Folket, desto stærkere blev dens Bekymring

for sin egen Bestaaen, desto mere fremtrædende det Hovmod og den doktrinære Selvbehagelighed, hvormed man optraadte som Kulturens Bærere over for et raat Folk. Og naar en enkelt Statsmand havde Blik for Ondet, blev han med samt sine Bestræbelser kastet ind i de oprivende Hofstridigheder og gik op i Kampen for sit eget Tilvær. Ostermann og Münnich havde nok Forstand paa Forholdene, men de maatte prise sig lykkelige, saafremt de blot kunde afhjælpe nogle Misbrug i St. Petersborg; for Ulemperne ude i Landet strakte deres Kræfter ikke til. Ogsaa Russere, t. Ex. Volynski, kunde med den stærke Selvkritik, som den Dag i Dag udmærker dem, meget vel vurdere den falske Retning, hvori Statslivet bevægede sig; men de mægtede endnu mindre at svømme mod Strømmen, fordi de savnede Karakterkraft, Energi og Renhed. Beundret og ægget af enkelte russiske Tilhængere omgikkes Volynski med store Planer om indre Reformer. I Fællesskab med Mussin-Puschkin, Chruschtschov og Jeropkin udarbejdede han et Udkast til Reformer, der ligesom Annas oven berørte Ukas'er lagde Fingeren paa et af Statslegemets aabne Saar. »Vi Ministre,« sagde han, »ville tage hele Ansvaret paa os, som om vi alene udrette alt og ere de eneste tro Tjenere. Forgjæves tænke vi saa højt om os selv; der gives mange tro Tjenere, men vi bestille ikke andet end at skrive og drøfte i Fortrolighed, ødelægge herved andre Mænds Iver, have paataget os mange Ting, der slet ikke komme os ved; men hvad vi skulle stille op hermed — ja det vide vi ikke.« Det var utvivlsomt en meget begrundet Dadel. Det hele Bureaukrati bar kun Vand til Statens Centralorganer, dette Danaidernes bundløse Kar, som var ude af Stand til at præstere den svulmende Arbejdermasse. Alt blev ofret for dette Skin af bureaukratisk Ordning. Den gamle moskovitiske Svaghed, Megetskriveriet, forplantede sig ogsaa til Peter I.'s Stat med dens kollegiale Indretning og bredte sig med en kvælende Fylde. Alle de Embeder, som vare

komne til siden Peters Tid — et helt Kaos — troede at opfylde den første af alle Embedspligter ved at udfærdige Aktstykker. »De Vogne med Dokumenter, som følge Hærene, maa ikke regnes for deres mindste Besvær, lige saa fuldt som Skriverne ikke udgjøre mindste Antallet blandt Feltmarskalkens, Overstaldmesterens eller andre Hofembedsmænds Officerer. I denne despotiske Stat fører man alt til Bogs, hvor ubetydeligt det end monne være. Man skulde næsten tro, at Russerne, der have begyndt at skrive senere end Evropas øvrige Nationer, gjøre sig Umage for at indhente den forsømte Tid.«

Saaledes var det officielle, nye Rusland, den despotiske Embedsstat i evropæisk Dragt. Massen, som blev trykket af denne Embedsstat, levede nu som før sit særlige Liv i Provinserne, endnu mere afsondret end tidligere, jo mere Regeringen var optagen af sine Hofinteresser og personlige Kampe og overlod Provinserne til deres Vojvoder, Guvernører og Poper. Nu som før løb Bonden mod Syd og Øst, strejfede omkring i Landet som Tigger eller Røver og blev indfangen af Embedsmændene for at udleveres til sin Herre. Imidlertid synes Elendigheden under Birons og Tyskernes Herredømme at have været ringere end under Peter I.; med sine Vojvoder forstod man at komme overens med det gode eller det onde, og Biron havde nok at gjøre med Kampene mod Adelen, Embedsmændene og Kleresiet i Centra'erne, saa han maatte lade Provinserne skytte sig selv. Efter den, rigtignok ikke nøjagtige Vurdering fra hin Tid var Folketallet snarere gaaet tilbage end voxet; thi for det egentlige Rusland blev det anslaaet til ikke fuldt elleve Millioner Sjæle af begge Kjøn, medens Peter I. endnu 1722 regnede fem Millioner alene i mandlige, skattepligtige Bønder. Dog ere slige Tal fra hin Tid altid upaalidelige. Paa Landet var der kun sket ringe Forandring i Befolkningens Sæder og Tankesæt; Fornødenhederne vare faa og kunde tilfredsstilles med ringe Omkostninger, Levnedsmidlerne

vare billige, og Priserne stode sex, otte Gange lavere end i Evropas Kulturstater, og heraf forklares til Dels Muligheden i, at Soldaten, Kancellisten, Embedsmanden voldte saa ringe Bekostninger, og at Bonden kunde leve Aaret ud for ti til tolv Rubler.

Ligesom det gamle Rusland indskrænkede sig til Forbruget af hjemlige Fabrikata, saaledes var dette ogsaa Tilfældet endnu med Folkets Masse. Peter I. havde søgt at eftergjøre fremmede Frembringelser i Landet; under Anna forsynede man sig i St. Petersborg fornemmelig med fremmede Luxusgjenstande. Under Anna steg Luxusen saa stærkt, at Biron efter hendes Død, og senere Regentinde Anna, udstedte Anordninger for Klædedragterne: fremtidig maatte ingen bære Stoffer til højere Værdi end 4 Rubler pr. Alen (Arschinen). Alt Møblement kom fra Udlandet, og Haandværkere strømmede til fra Tyskland, Frankrig og Italien. Det pragtfulde Vinterpalads blev under Anna paabegyndt af Rostrelli og fuldført under Elisabet; Udgifterne hertil maatte bestrides med klingende Mønt, af hvilke der jo kun fandtes faa i Landet. For at kunne udrede saa rige Gaver, som Tilfældet den Gang var, for at lænke Tilhængerne til sig og lønne de fremragende Embedsmænd begyndte man under Anna at uddele Krongodserne. Biron blev overøst med Gaver, Münnichs aarlige Indtægter beløb sig ved 1740 til 60000 Rubler, og Mengdens og andre af Regentinde Annas Venner overøstes med Penge og Godser. Rigtignok faldt stadig store Masser af de bortskjænkede Godser og Skatte paa ny tilbage til Kronen ved den idelige Vexling i Lykkens Gunst; de styrtede, de forviste berøvedes deres Ejendomme, som ofte vandrede fra den ene Yndling til den anden. Kunde dette ikke strække til, greb man til det egentlige Domænegods, hvoraf man havde værdifulde Besiddelser, navnlig i Estland og Livland. Pengenes Sammenstrømning i St. Petersborg hidtrak naturligvis Mennesker, som her søgte deres Fordel. Staden var voxet meget,

og Indbyggerantallet beløb sig allerede til omtrent 120000. Denne Tiltrækningskraft skyldtes det ødsle Hof og Handelen, som nu ganske havde trukket sig her hen fra Norden. Det var herved heller ikke gaaet ganske efter Peter I.'s Ønsker; thi hele Handelen laa i fremmede Hænder, i Havnene talte man næppe ti russiske Skibe. Staden havde endnu ganske et forsømt, raat Udseende, maaske endnu mere forsømt end paa Peters Tid, da de Huse, som den Gang havde rejst sig paa Czarens Bud, vare slet opbyggede og nu allerede faldt sammen; man lappede stadig paa Ruinerne, men Husene kunde ikke staa sig i det skadelige Klima og paa den usikre Grund.

Saaledes var det gamle Rusland atter igjen fremgaaet som Sejrherre af den Kamp, der var bleven ført med stigende Forbitrelse næsten et helt Aarhundrede igjennem mod Evropas aandelige Herredømme. I en Fart, ved et Magtsprog troede Peter at kunne hæve sit Folk til Kulturens Tinde, og hans Efterfølgere maatte for at bevare Peters Kejserdømme anvende de samme Midler, der havde tjent til at grundlægge det. Biron, Ostermann, Münnich vilde til Dels lige saa ærlig det gode som Peter selv, og naar selv russiske Historieskrivere, t. Ex. Schtscherbatov, yde disse Mænds Regimente nogen Anerkjendelse, maa dette hidrøre fra, at disse Forfattere erkjende denne gode Vilje og have haft aabent Øje for den nødtvungne Holdning, hine Statsmænd maatte indtage over for denne Stats og dette Samfunds indgroede Onder. De saae alle Brist og Mangler; de kæmpede med Overbevisningens Varme mod Raahed, Lavhed, Kjøbelighed og Vilkaarlighed, og enhver, hvis Blik ikke var blevet sløvet ved de hidsige Kampe, maatte yde hine Anstrængelser sit Bifald, saa meget mere som der snart kom den Tid, da næsten ingen gjorde sig nogen Ulejlighed i saa Henseende. Dog Kulturen lader sig nu engang ikke erobre i en Fart, og den Magt, hvormed man søgte at grundlægge det nye, fortærede sig for største Delen

selv. Hvor energisk Tyskerne end kæmpede for Orden og Ret, behøvede de dog største Delen af deres Magt for at holde sig ved Roret. Manstein beretter, at 20000 Mennesker bleve straffede med Forvísning i Birons Tid; men et Aar efter Birons Fald strømmede de samme Mennesker og de samme Tilstande, hvorimod man havde rettet saa haarde Slag, atter uhindret tilbage i de gamle Vaner. Hvad mægtede og evnede vel en Statsmagt at udrette uden nogen Støtte hos et ordnet Samfund? Var det da et organiseret Statssamfund, Peter og hans Efterfølgere havde skabt ved at bureaukratisere hele Folkets forhaandenværende, intellektuelle Kraft? Det var den mest raa af alle tænkelige Underkuelser, et Drab, begaaet mod hele Folkets sociale Livskraft, en Lemlæstelse af dets naturlige Væxt, som hevner sig endnu den Dag i Dag. Stændernes Udvikling var bleven hemmet, hele Folkets Kraft samlet hos Staten, der misbrugte den til ydre Formaal, og medens Statens Organismer antoge Kulturens Former, forblev selve Folket uden Kultur, nu som før.

XIII.

Slutningsbetragtninger.

»La liberté réelle n'est que dans l'ésprit local et provincial, dans l'inégalité des classes, des contrôles et des pouvoirs eux-mêmes. L'unité c'est le despotisme plus ou moins brillamment habillé.«

Man kan ikke ofte nok gjentage disse Capefigue's Ytringer, hvis Sandhed saa længe er bleven overhørt under den forvirrede Larm fra Frihedens store Landevej. Disse vælske Frihedslærdomme, som endnu den Dag i Dag efterplapres af Millioner, havde netop det samme Maal, som det russiske Czarvælde uden Visdom og Eftertanke har forfulgt hele Menneskealdre igjennem, nemlig Tilintetgjørelse af de lokale og Klasseulighederne, Samfundets Lighed, Uniformitet.

Vi kunne egentlig ikke indse, hvorfor denne ubetænksomme Liberalisme med Foragt ser ned paa en Stat, der er et betydeligt Stykke forude paa Vejen mod det Maal, de begge efterstræbe. Lighedsheltene skulde snarere søge at lære af de russiske Czarer, hvorledes man kan kvæle et Samfund for derpaa at rejse den socialistiske Stat med dens ensfarvede Faareflokke.

Rusland stønner under en Forbandelse, som skriver sig fra Mongolertiden: Folkets Ensformighed, Massernes karakterløse Ensartethed, som Czarvælden søgte at bevare og fremme, ligegyldigt om denne Vælde var besjælet af Peters eller Moskvas Aand. Forskjellen var kun, at den nye Czarvælde benyttede Ensartetheden og Ligheden til alle Slags Foretagender udad- og indadtil, medens Moskvas Vælde indskrænkede sig til en sløv Konservatisme; en virkelig Samfundsordning af denne ensartede Masse tilvejebragte hverken den første eller sidste Art Czarvælde, og saaledes naaede det russiske Despoti ikke engang det Maal, som er det absolute Kongedømmes Fortjeneste i det øvrige Evropa.

Elisabets Herredømme fejredes som en Befrielse fra Fremmedherredømmet; man fordrev det fremmede og de fremmede, man vendte tilbage til Moskva, man plejede sin Magelighed og lod Tingene i det indre gaa, som de vilde. Denne Regering sørgede med noget Opbud af Arbejdskraft kun for sin egen Sikkerhed og Bekvemmelighed. Raahed, Vilkaarlighed, Bestikkelse blomstrede frodig, det adelige og ikkeadelige Embedsvæsen havde sine bedste Dage, Vojvoden triumferede, og de petersborgske Kancellier vare overfyldte med tjenstepligtig Adel og hungrige Skrivere, der ikke mere behøvede at frygte for, at en uforstandig tysk Minister forlangte Redelighed eller Flid i Tjenesten. Da Elisabet 1752 forlagde Residensen til Moskva, medtog hun utrolige Masser af Hoffolk, Tjenere, Embedsmænd og Kancellister, Tallet angives endog til 80000 Hoveder, til Rejsen blev der rekvireret 19000 Heste, og Omkostningerne ved

Forflytningen løb op til omtrent en Million Rubler; det var en Kejserinde i gammel Stil, kun yderligere forværret ved de nye yppige Sæder, den nye Luxus og Embedsmændenes umaadelige Tros. Et ubegrænset Tyranni kuede Folket og var den Pris, Embedsmændene nøde for deres Frihed mod oven. Inkvisitionen herskede næsten som i gamle Dage, og henved 80000 Mennesker bleve under Elisabet sendte til Sibirien; Hæren derimod marcherede mod Frederik II. uden andet Formaal end Tilfredsstillelsen af rent personlige Interesser.

Paa dette rent barbariske Regeringssystem fulgte det saakaldte oplyste Regimente under den store Katharina, en Fyrstinde, der var klog nok til at have aabent Øje for mange Onder, kraftig nok til at bekæmpe nogle, ærgjerrig nok til at skabe mange nye, egenkjærlig nok til at taale de fleste. Hun forsøgte overalt at slaa ind paa Peters Veje, ofte med bedre Indsigt end han; hun forsøgte at hæve Ungdommens Opdragelse, at gjenoplive Kirken, at sætte en »ny Generation« i Steden for den bundfordærvede Embedsstand, til Hobe Statsopgaver, som den Dag i Dag ikke ere løste. Hun kæmper imod Embedsvæsenets Rovlyst, Kirkens mørke Overtro og den tøjlesløse, bureaukratiske Adel; men da hun ikke mægter at reformere til det bedre, eftersom hun mangler Kræfter og Mennesker hertil, træder hun alt under Fødder. Adelen erstattes i Embederne af de lavere Klasser, dens sidste Rester af Magtfylde ødelægges, og derpaa smeddes den i Selvstyrets hule Former og gjøres disponibel til Statens Formaal; Kirken fornedres og kues ganske, Statsmagtens Centralisation drives saa vidt, at Regeringen mister ethvert Støttepunkt i Folkets Sæder og Traditioner. Krig føres paa Krig, Krim erobres, Polen erobres, Ruslands evropæiske Stilling sikres varig ved Freden i Teschen, ved Polen-Lithavens Underkuelse, ved Krigene mod Tyrkerne og Svenskerne. Næsten alle Vegne er hun Sejrherre, mægtige ydre Resultater indvindes, Evropa, ja

selv Rusland blændes af den Glans, den tyske Fyrstedatter spreder over Czarernes Trone; men hvem kan tælle de Ofre, som bleve bragte for denne Glans? Hvem kan maale den uendelige Elendighed, hvormed Folket maatte betale denne Statskunst? Hvilke ikke blot tilsyneladende, men virkelige Fordele har Folket høstet af alt dette?

Den Skamløshed, hvormed Katharina II. underkuede Kanatet paa Krim, Ruslands gamle Arvefjende, den Grusomhed, hvormed hun lagde 1200 blomstrende Landsbyer i Aske, vejer vel op mod, hvad Mongolerne engang havde øvet mod Rusland. Det System at revolutionere de fremmede Stater, som først bragtes til Anvendelse i Polen med fuldendt Færdighed og tilsvarende Umoralitet, dette System hævedes nu til varig Regeringsmaxime, som fremtidig lejlighedsvis kom til Anvendelse mod de fleste evropæiske Stater. I Polen og Sverige anvendtes de elendige Forfatninger til at hidse Stænder mod Stænder; Oppositionen i den svenske Rigsdag støttedes, Finland ophidsedes, Kanen paa Krim, de kavkasiske Fyrster, Hospodarerne i Moldau og Vallakiet æggedes til Oprør; i Tyskland blev Østerrige hidset mod Preussen, de smaa Stater mod de store, og begge tyske Stormagter kastedes mod Frankrig. Og alt dette kun for at vinde Hæder og Erobringer, som kun lokkede til stadig ny Hæder og nye Erobringer uden Hensyn til Nytten for Folk og Land.

Den hensynsløse Despotisme, hvormed Katharina herskede og ofrede hundrede Tusende paa Valpladsen, hundrede Tusende til Hungeren; Landets Udsugelse; den utrolige Vilkaarlighed og Ryggesløshed, som hun lod Potemkin og andre Yndlinge og Stormænd gjøre sig skyldig i; den fuldendte Skamløshed med dens i den ydre Politik herskende Løgn, Uordholdenhed og Samvittighedsløshed; endelig den umaadelige Nydelsessyge i hendes og hendes Dusin Elskeres Privatliv, alt dette skulde formentlig dog have fordunklet det gode, Landet havde hendes Handlekraft

at takke for, skulde snarere have belæsset hendes Minde med Afsky end med Ære; dog det Trylleri, som nu engang ligger i Kraften og Magten, har ogsaa her dækket over uhyre Forbrydelser, og Katharina kaldes endnu den Dag i Dag den store. Med velovervejet Hensigt virkede Trylleriet væsentlig paa Evropa, og sine evropæiske Beundrere kan den »guddommelige Katharina« takke for sit Tilnavn »den store«. I St. Petersborg vænnede man sig mere og mere til at opføre paa den offentlige Skueplads de glimrende Pragtstykker, som spilledes for Evropas Skyld, men betaltes med Landets Hjærteblod. Nu var man naaet saa vidt, at man regeredes ikke blot af fremmede Indretninger som under Peter I., ikke blot af fremmede Mænd som under Anna, men i mange Henseender af Evropas Meninger, Smigrerier fra Franskmænd eller andre, hos hvem hele det russiske Folks Skæbne vejede op mod et Ordensbaand, eller som jublede, naar de saae deres Theorier satte i Scene paa den russiske Skueplads, lige meget for hvad Pris.

Siden Freden i Teschen stod Rusland midt i de evropæiske Tvistigheder; ved de napoleonske Krige blev de Evropas midlertidige Voldgiftsmand, og det berusedes i den Grad ved den Rolle, at Alexander I. var rede til den mest udskejende af alle Komedier: at skjænke Folkesuveræniteten til sit Folk af vilde. Krigene i Udlandet havde gjort Tusender i Landet bekjendte med Forhold og Anskuelser, som kunde have været højlig heldbringende, saafremt de blot ikke havde tilhørt en almindelig Forvirringens Tid, saafremt de ikke havde været svangre med alle Haande opløsende Æmner. De russiske Hære lærte Evropa at kjende i Feberanfald og forplantede nu den Tro, at denne Feber var Kulturen. Den første Gang, hvor der hos selve Folket spredtes en Bevægelse til Fordel for det fremmede, bestod dette fremmede af uforstaaelige, sygelige Ideer og førte Tilhængerne af disse i Vaaben mod Regeringen. Decemberoprøret blev knust af Nikolaus, og der paafulgte

en Reaktion mod den evropæiske Statsudvikling; men Czarriget tiltroede sig paa ny Styrke til at skride frem i Spidsen for Evropas Kultur som Fører for den avtokratiske Ordning, tiltroede sig Styrke nok til at tvinge Evropa ind i sit Kjølvand. En uhyre Krigsmagt skulde tjene til dette Øjemed og til at kue de erobrede og misfornøjede Omraader; en Krigsmagt, som tog Folket Brødet af Munden og dog i Aaret 1812 havde bevist, at det ikke var den, men Landets Natur, som havde forsvaret Landet; at den ikke var tilstrækkelig til Landets Værn, men afgav et lokkende Redskab for en Stormagts Ærgjerrighed, en Krigsmagt endelig — som gik i Stykker paa Krim ved Evropas første alvorlige Stød og kun holdt Stand der, hvor den med uforholdsmæssige Ofre blev anvendte til Erobringer mod Tyrkere og Tscherkessere.

Den indre Administration, rettere Bureaukratiet som Stand, var bleven omformet først af Katharina II., senere af Alexander I. Denne Kejsers store Reformator Speranski havde søgt at gjøre Maskinen mere haandterlig, i det han i Aaret 1810 satte Rigsraadet paa den Plads, hvor Senatet efter Peter I.'s Plan skulde have arbejdet. Her løb altsaa fremtidig Lovgivningsmagtens og den administrative Myndigheds øverste Traade sammen, medens Senatet blev øverste Instans i Justitsen og ved Spørgsmaalet om Lovens Anvendelse; Ministerierne fik Udvidelser og nye Virkekredse i Overensstemmelse med de nyere Ideer; for Embedsstanden tilvejebragtes et beskedent Maal af Kundskaber, og man anlagde en Maalestok for den virkelige Fortjeneste. Ved alle disse gavnlige Ændringer lagde man dog snarere Vægten paa en bedre Uddannelse af det bureaukratiske Legeme end paa dets Underordnelse under Landets Fornødenheder; man spurgte stadig mere efter, hvorledes man kunde forme Embedsmændene til de mest brugelige Redskaber for den højeste Magt, end hvorledes man kunde gjøre dem til de

nyttigste Tjenere for Landet. Embedsstanden dannede endnu stadig paa en vis Maade en Stat i Staten.

Kejser Nikolaus's Jærnvilje holdt nu rigtignok Bureaukratiet og Hæren i Tømme. Embedsvæsenets Almagt havde i Tidens Løb ved Øvelsen naaet faste Former, som syntes besjælede af en og samme Aand, Czarens. I Virkeligheden beherskede imidlertid Bureaukratiets Aand ogsaa Czaren, det synlige Hoved for denne Embedsstat. Bureaukratiske Interesser overvejede alt andet; Landadelen, Stæderne, Kirken vare lidt efter lidt blevne bureaukratiserede i Ydre og Sind, og Trykket fra denne livløse Maskine paa det under samme staaende lavere Folk dræbte enhver aandelig Bevægelse, enhver økonomisk Fremvæxt. Krimkrigen blottede Krigsmagtens Svaghed, Forvaltningens Raaddenskab, og Kejser Alexander II. brød endelig den langvarige Fortryllelse, i det han kaldte de sociale Klasser til nyt og eget Liv, i det han brød Bøndernes Livegenskab og gav Adelen og Byboerne selvstændig Forvaltning af deres egne Interesser. Overalt skulde der bringes Bevægelse i Masserne, skulde der organiseres paa liberal Vis; men medens man i dette Øjemed pludselig aabnede alle hidtil afspærrede Forbindelser, medens man brød hundrede Vinduer i Muren i Steden for et enkelt, forudsaa man ikke, hvad der vilde trænge ind gjennem disse Vinduer.

Siden Peter I. gjennembrød det første Vindue, udkrævedes stadig Folkets hele, meget uøvede Arbejdskraft for at underholde Hæren i Fredstid, for at betale Krigene og spille den evropæiske Rolle paa værdig Maade. Fra samme Tid blev ogsaa hele den intellektuelle Kraft forbrugt af Embedsstaten, al moralsk Kraft dels fordærvet i de højere Klasser, dels i de lavere Klasser hemmet i sin Udvikling. Trods alle Former med evropæiske Navne, trods alle Adelsforsamlinger og Borgerraad, Akademier, Universiteter, Skoleraad, lærde og Teknikere vare Millionerne af Czarens Undersaatter af russisk Stamme dog forblevne

Børn over for Evropas Kultur. Russerne havde og have i denne Henseende ingen Fortid bag sig; thi Kulturen skal være gjennemlevet, ikke tillært; Russeren mangler imidlertid Fortiden, savner den Moderation, den Tøjle, som Traditionen, som egen Erfaring paalægger; desto mere ubundne ere hans Forestillinger om Fremtiden, hvori han fordyber sig med den udskejende Fantasi, med det Skarpsind og den Mangel paa Idealisme, som udmærker ham. Fattige paa Idealisme, endnu mere fattige paa Ideer ere Slaverne til Gjengjæld udstyrede med en Evne til at gaa ind paa og lempe sig efter det fremmede, som ingen anden evropæisk Stamme i saa høj Grad er i Besiddelse af. Disse Egenskaber afføde hans Efterlignelseslyst ikke blot paa det materielle, men ogsaa paa det aandelige Omraade og have haft en overvejende Del i den omvæltende Bevægelse, som i den nyeste Tid har bemægtiget sig næsten hele Storrussernes samlede Folk. De gamle evropæiske Folkeslags Lærdomme og Tanker have pludselig udgydt sig over de russiske Sletter og ere her paa den vilde Naturgrund pludselig skudte frem i den yppigste Fylde.

Mordet paa Alexander II., den første Czar, der forbandt Agtelse for det russiske Væsen med klart Blik for den evropæiske Kultur og Pligtfølelse over for sit Folk, har atter affødt et Forsøg paa at knytte Staten nøjere til Folket, at oplive Traditionerne fra det gamle moskovitiske Storfyrstendømme — nu til Dags et forgjæves Forsøg, for saa vidt som man nu ogsaa maatte vedligeholde eller gjenoprette Statssamfundets gamle Former; thi nu til Dags er virkelig et Stykke af den evropæiske Aand brudt ind i Landet, efter at hidindtil, i hele to Aarhundreder, kun evropæiske døde Former have domineret. Det er den politiske Tænkning, der er trængt ind i Folket, den abstrakte politiske Tænkning, som uden Hensyn til Indholdet virker opløsende paa de bestaaende Forhold. Den politiske, den religiøse Tanke kan

sprænge Peters Skabning, men Nøden vil atter og atter føre tilbage hans Midler.

Folket er endnu stadig lænkebundet af de tvende Produkter af Peters Statskunst: den ydre Erobringspolitik og Statens Embedsstand. En Million Soldater, som i Fredstid hemme Folkets Velfærd, og som skulle forsvare et Rige, ingen angriber eller kan angribe paa noget saarligt Sted; en Hær, af hvilken en Tiendedel kunde være tilstrækkelig til at værne om en for Nationen naturlig Rigsgrænse, men som nu bruges til stadig at vinde nye Omraader og sprede Folkets Styrke over Verdensdele, endnu før det hjemme har faaet fuldbragt det mest nødvendige; en Hær, der tjener til at underkue store erobrede Omraader. som til Dels ere Erobrerne overlegne i Kultur og kun kunne holdes underkuede paa Bekostning af deres eget Velfærd og Rigets samlede Udvikling.

Enhver fri Mand i Riget er ikke mere nu som tidligere født til Statstjener. Alexander II. dekreterede en Adel, der efter Befaling skulde staa paa egne Ben; men efter at det et helt Aarhundrede igjennem havde været Skik at straffe Adelsmanden dermed, at man tvang ham til at leve paa sine Godser, vil det endnu vare en rum Stund, før en af Statslivet uafhængig Deling efter Stænder formaar at indgyde Masserne Liv. Det er endnu stadig Embedsstanden, som ikke blot behersker, men i sig omfatter og repræsenterer Folkelivet. En Embedsstand, der paa den ene Side er hildet i de gamle slette Traditioner og anser Opfyldelsen af en højere Vilje og egen personlige Lykke som sit eneste Maal og Tschin'en som eneste Maalestok for det personlige Værd; der efter ældgammel Sædvane erstatter den virkelige Regering ved endeløst Skriveri; der efter en lige saa gammel Vane i Regelen er for slet lønnet til ikke at maatte stjæle og til Dels derfor af Folket snarere bedømmes med Mildhed som en Klasse ulykkelige, end den foragtes som en Bande utro eller forbryderiske Folk. En Embedsstand, som om-

vendt endnu stadig i sig rummer den allerstørste Part af Folkets Intelligens og Dannelse, og som derfor ogsaa er Bærer af alle Folkets aandelige Rørelser. Her er Udgangspunktet ogsaa for den nyeste Bevægelse, som begyndte med den udprægede Nihilisme og efterhaanden er gaaet over i en langsom og sikker Opløsning af de hidtidige Grundlag for Folkets politiske Statsbegreb. Denne Embedsstand har man siden Peters Tider ofret alt i Staten, enhver Rørelse, enhver Spire til selvstændigt Liv, og nu slaar den sig mere og mere sammen med Mængden af dem, som for enhver Pris ønske at fælde den bureaukratiske Stat. I Følge sin Natur har denne Embedsstat uafbrudt at vedligeholde Statslivets Centralisation, paa hvor mangfoldig Vis end dette Statsliv i den nyeste Tid begyndte at forme sig. I St. Petersborg strømmer alt Blod selv fra de mindste Aarer i Lemmerne sammen, og her stivner det. Alt længst mægter dette Hoved ikke mere at følge Livet ude i Folket, de vigtigste Sager komme ikke ud af St. Petersborgs Kancellier, Kommissioner dynges paa Kommissioner, alt uden Resultat. En bureaukratisk Doktrinarisme har ganske naturlig faaet Indpas i disse Kancellier, der har en Kjendelse til rede for alt, og ikke praktisk Blik for noget som helst. Folk, som aldrig have set en Mark, maa udstede Agerlove; Forhold, der ere saa forskjellige, som Ishavets Kyster og Mellemasiens Sletter, som tyske Lærlinge af den evropæiske Kultur og Sibiriens Jakuter, blive regulerede saa vidt mulig af samme Kancelli og efter samme Love. Ensartethed og Ligeartethed ere ethvert Bureaukratis Principer, som maa følges for at lette og ordne Kontorarbejdet; disse velgjørende Kancelli-Principer maa imidlertid virke kvælende, naar Kancelliet breder sin Magt over Omraader, hvor det ikke har noget at gjøre. Det overmodige russiske Bureaukrati har nu netop regeret efter slige Principer og saaledes skaanselsløst, voldsomt ofret mangt et Stykke sundt Folkeliv, og trods disse stadige store Ofre er hele Mekanismen i

Embedsstaten paa Nippet til at lammes og staa helt stille under den overvældende Masse af Pligter.

Her er ingen Gjenfødelse mulig i de gamle Former; mod denne Embedsstat knyttes Næverne hos alle utilfredse i hele Folket; alle de forbryderske Planer ere fornemmelig rettede mod Czaren som Hovedet for denne Embedsstat langt mindre end som Landets Hersker. Saa vidt Embedsstanden overhovedet giver sig af med politiske Tanker, tror dens bedre Del ikke mere paa sig selv, ikke paa sin Evne til at lede Staten som tidligere; men jo længere disse Tilstande vare med samt deres stadig voxende Krav til Embedsstanden og dennes samtidige Formindskelse i Handledygtighed, desto mere truende bliver den fremtidige, nødvendige Løsning af denne Modsigelse; thi Bureaukratiet er endnu stadig en Stat i Staten, og jævnsides med samme gaar Folkets Liv sin egen Gang. Naar den for Tiden saa moderne, i mange Retninger usalige Forherligelse af Bonden beror paa en politisk Vildfarelse, mener jeg i dette nationale Sværmeri dog at kunne spore et berettiget Moment: den instinktmæssige Uvilje mod det fra Folket afsondrede Embedsvælde giver sig Luft herigjennem, og man har her fundet et Udtryk for den Bevidsthed, at Bonden fra Oldtiden og lige til nu har lidt mindre end de øvrige Stænder under Embedsstatens Pestluft. Der ligger noget sandt deri, at det ægte nationale kun findes i den russiske Bonde; men kun Sværmere kunne af denne Grund ville fordømme hele Folket til et Bondefolk. Vilde Historien ikke snarere kunne godtgjøre, at det lavere Folks skjønne, nationale Gaver, at det russiske Folkevæsen blev ægte, ikke af den Grund at det forblev bondeagtigt og russisk, men fordi det bevarede sin Selvstændighed, fordi det holdt sig uden for Embedsstaten? Hvis Historien ikke lod denne Mulighed, dette Haab tilovers, kunde jeg næppe tænke mig, hvilken Udsigt det russiske Folk da havde tilbage til at kunne skride frem ad den banede Kulturvej. Da kunde man kun

rejse ringe Indsigelse mod følgende skrækkelige Dom: Den russiske Stamme er ude af Stand til at skride selvstændig frem ad samme Kulturveje i Forbund med de øvrige store Medlemmer af den evropæiske Folkefamilie; i saa Fald var Possoschkovs Klage forvandlet til en rystende Selvfordømmelse: den Klage, at det russiske Folk synes fordømt til at beherskes af fremmede.

Skuer man tilbage paa Ruslands Fortid, vaagner rigtignok let en Tvivl, om dette Folk er kaldet til en selvstændig Kultur. Det træder ind i Historien ved en Underkastelse under Normannerne; det oplever en Periode af forholdsmæssig Blomstring, der vedvarer, saa længe det normanniske Element forbliver kraftigt og herskende, og som ender med dette Elements Fortrængelse ved Mongolerne og med det normanniske Statssamfunds Tilintetgjørelse ved Moskva; Folket bukker under for det mongolske Tryk, som fortsættes fra Moskva; derpaa bliver det underkuet, trælbundet af Polen; det rejser og befrier sig, det bliver for første Gang et frit Folk under egne Herskere og gjennemgaar nu et helt Aarhundrede, fuldt af ynkelig Afmægtighed og uden at naa ordnede politiske Tilstande; Peter I. fremtræder og begynder et Afsnit i den nyere Historie; denne Periode karakteriseres derved, at Folket med Vold underkastes evropæiske Leveformer; tvende Aarhundreder vedvarer Bestræbelsen for at indpode Folket den evropæiske Kultur gjennem et bureaukratisk Despotis Magtsprog; dette Bureaukrati viser sig sluttelig ude af Stand til at løse sin Opgave, og atter maa det betydningsfulde Spørgsmaal besvares: Hvem mægter at fuldbringe, hvad Peter I. vilde? Hvem formaar at sikre det slaviske Østen den evropæiske Kultur.

I et Aartusende have fremmede Mennesker og fremmede Indretninger hersket i dette Land. Intet Folk har været lettere at beherske end dette, intet har i højere Grad egnet sig til Redskab for Erobrere og samfundsomdannende Despoter. Dog Midlet, som anvendtes, var kun den raa,

materielle Magt, og Omdannelsen blev følgelig en rent ydre og mekanisk. Det skabende, organiserende, oplivende Kulturelement, som findes hos de andre Stammer af den indoevropæiske Race, mangler her, og saa vidt dette Kulturelement er trængt ind, er det af fremmed Oprindelse. Hvad vi nu til Dags se voxe frem af national Kraft og nationalt Særpræg, viser hidtil overvejende en negativ, nedbrydende Karakter, i meget ringe Maal en produktiv, skabende. Folkekarakteren er endnu lige saa uselvstændig, absolut passiv og bøjelig som under Ivan den skrækkelige og Peter I., lige saa uskikket til Selvstyre, som den er let at regere. Alle Nationens smukke Egenskaber vise sig i glimrende Lys hos Bonden, den raa Befolkning; de forsvinde let, saa snart Bonden antager Dannelse og stiger op i en højere Klasse; de forvandle sig i Regelen til Laster, saa snart han indtræder i en overordnet Stilling.

Nu til Dags som under Peter I. ere følgende Fremtoninger højst paafaldende: Folkets Sløvhed over for Kulturens Fremskridt, dets Mangel paa Evne til at optage og bevare de Leveformer, som nu engang ere de nødvendige Forudsætninger for en Kulturordning, og som nok kunne skabes ved Love, men maa tilegnes og gaa over i Blodet, og som Herskeren derfor forgjæves udtaler, forordner og befaler, naar Folket ikke forstaar dem i rette Aand og selvstændig bringer dem til Anvendelse. Det er forbavsende, med hvilken Lethed det russiske Folk endnu den Dag i Dag forstaar at forvanske Institutioner, som høre med til Ordningen af et Kulturliv, og som blot rejse ringe Krav paa Folkets moralske Medvirkning; hvorledes det efter kort Tids Forløb kun har Lovens hule Former tilbage. Talløse ere de Love, ved hvis Udstedelse man forud kunde vide, at de kun vilde blive staaende paa Papiret. Er det nu Lovgivere som Peter I., der have fremmet denne Færdighed i at belyve Lov og Ret? Eller er Folkets moralske Kraft virkelig ikke stor nok til at bære et højere Kulturlivs

Skranker? Har en ulykkelig Fortid forment Russeren at uddanne sine Evner, eller er det Folkets egen Karakter, som har drevet Herskerne til at brede deres ydre Magt paa Bekostning af Folkets indre Liv? Skal man antage, at det ikke var Historien, men Folkets Natur, der efter indenlandske, hjemlige Sagn for tusende Aar tilbage fik det til at søge fremmede Herskere, siden man kun havde Valget mellem fremmed Ordning eller slet ingen Ordning?

Skal man heraf drage den skæbnesvangre Slutning, at Peter I. og hans Efterfølgere i Erkjendelse af Folkets svage Sider burde have gjennemført et fuldstændigt Fremmedherredømme? Skal man sige, at et evropæisk Kulturliv i Rusland kun kan slaa Rod ved fremmede? Det falder en fremmed, selv en Tysker, tungt at fælde en slig Dom; thi selv en tusendaarig Erfaring er maaske ikke tilstrækkelig til at frakjende et stort Folk den Evne, som efter menneskeligt Begreb er den højeste, den fortrinligste hos et Folk; men et halvt Aartusendes Erfaring turde dog vel være tilstrækkelig til at beklage den Lethed, hvormed det russiske Folk underkastede sig et alt opslugende Bureaukrati og lod sig bruge til en ubegrænset Erobringspolitik, medens det opvoxende Embedsvælde samtidig har godtgjort sin Udygtighed til at fyldestgjøre de Krav, som ere blevne stillede til det siden Peters Tider.

En virkelig Fjærnelse af de Onder, Peter den store har indpodet sin Statsbygning, vil formentlig ikke bestaa i en Tilbagevenden til Alexei Romanovs Stats- og Kirkeindretninger, men snarere fremgaa ved Ophøret af den krigerske Udenrigspolitik og den nationale Erobrings- og Russificeringspolitik indadtil; ved Tilintetgjørelsen af Embedsstaten; ved at skabe selvstændige Folkeklasser, fremfor alt kraftige ledende Stænder; ved Befrielsen af det religiøse og provincielle Folkeliv; ved Opløsningen af den uigjennemførlige Ensartethed i Kæmperiget; ved Tilbage-

vendelsen til de virkelige, russiske Folkeinteresser, som endnu den Dag i Dag have deres rette Hjemstavn i Moskva »ved deres Fædres Grave« og ikke i Peter den stores fremmede By; thi »den virkelige Frihed er kun mulig gjennem den lokale og provincielle Aand, ved Uligheden mellem Klasserne, de kontrolerende og styrende Myndigheder. Ensartethed er en mere eller mindre godt maskeret Despotisme.«

Smaating.

Lidt om Magalhães. Det portugisiske Akademi har nylig offentliggjort et hidtil utrykt Manuskript af Caspar Correa, som 1567 har affattet dette Arbejde, en Historie om Portugisernes Opdagelser og Erobringer i Asien fra 1497. Correa var fra 1510 til 1515 Sekretær hos den store Affonso d'Albuquerque, Grundlæggeren af det portugisiske Herredømme i Asien; han var ogsaa personlig bekjendt med og Ven af Magalhães, og det er derfor af historisk Betydning, hvad han beretter om de Motiver, som foranledigede denne til at træde i spansk Tjeneste. Correa skriver herom, som følger:

»Alt i første Bog omtalte jeg den hæderlige Ridder Fernao de Magalhães, som tjente her (ɔ: i Indien) paa Vicekongens (nemlig Don Francisco d'Almeida) og Affonso d'Albuquerques Tid, hvorledes hans og et andet Skib strandede paa Grundene ved Padua, hvorledes han alene blev tilbage med Mandskabet paa de strandede Skibe, medens Kaptejnerne reddede sig i Baade til Cochym, hvorledes han saaledes bevarede Ladningen for Kongen, til Caravellerne kom og reddede ham samt Mandskab og Ladning. Magalhães vendte dernæst tilbage til Kongeriget, skildrede Kongen sine Fortjenester og udbad sig som Belønning en Forhøjelse af sin maanedlige Gage med 100

Reis (lige 35, siger og skriver fem og tredive Ører), hvad Kongen imidlertid afslog (!!!), enten fordi Magalhães ikke stod i Gunst, eller fordi det nu saaledes var forudbestemt. Magalhães følte sig dybt krænket, fordi han indstændig bad Kongen herom, og han ikke vilde indrømme ham dette; han bad om sin Afsked, for at han kunde henvende sig til Steder, hvor man bedre maatte forstaa at værdsætte ham, og her gjøre mere Lykke. Kongen svarede, at han kunde gjøre, som det lystede ham, hvorpaa Magalhães vilde kysse ham paa Haanden, men Kongen trak den tilbage.

Magalhães gik imidlertid til Sevilla i Castilien, hvor han ægtede en Datter af en fremragende Mand, og det var hans Hensigt at besejle Havet, da han forstod sig paa Styrmandskunsten og heri var vel bevandret. I Sevilla ejede Kejseren (ɔ: Carl V.) sin »Casa de la Contratacion« (Handelshus) med Bestyrere, der havde stor Myndighed, Handel og Skibsfart til Udlandet. Magalhães var selvbevidst ved sin store Viden, ønskede inderlig at drille Kongen af Portugal, talte med Bestyrerne af »Casa de la Contratacion« og sagde dem, at Malaca- og Maluco-Øerne (det er henholdsvis Molukkerne og Celebes), hvorpaa Krydder-nellikerne voxede, i Følge den Demarkationslinje, som var vedtagen mellem de tvende Monarker, faldt inden for Kejserens Omraade, og at Kongen af Portugal derfor besad disse Lande med urette; dette vilde han bevise over for alle lærde og sætte sit Hoved i Pant derpaa. Bestyrerne svarede, at de vidste helt vel, at han talte Sandhed, og Kejseren vidste det ogsaa; men han havde ingen Sejlads der hen, da hans Skibe ikke turde sejle over Kongen af Portugals østlige Demarkationslinje. Magalhães sagde derpaa: »Naar I ville give mig Skibe og Mandskab, vil jeg vise eder en Vej der hen uden nogensteds at berøre Kongen af Portugals Hav eller Land; hvis ikke, maa I afskære mit Hoved.« Bestyrerne gjorde Indberetning derom til Kejseren, som svarede dem, at han med Glæde havde hørt

deres Indberetning, men endnu hellere vilde se dens Virkeliggjørelse. I Følge det kejserlige Svar talte de med Magalhães, som vedvarende forsikrede, at han vilde vise dem en Vej til Kryddderøerne uden at befare portugisiske Have; man skulde blot give ham Skibe med det nødvendige Mandskab og Artilleri, saa vilde han udføre, hvad han havde lovet og inden for den kejserlige Demarkationslinje opdage nye Lande, hvor fra han vilde medbringe Guld, Kryddernelliker, Kanel og andre Rigdomme.

Efter at Bestyrerne havde hørt dette, fik de Lyst til at udvise Kejseren en slig Tjeneste, og for at gaa sikkert til Værks sammenkaldte de Piloter og sagkyndige, som skulde drøfte denne Sag med Magalhães. For disse udviklede han nu saa tydelig sine Grunde, at de gave ham Ret og erklærede ham for en meget vís Mand. Bestyrerne afsluttede derpaa Kontrakter med ham og udfærdigede de nødvendige Fuldmagter og Instruxer, som de tilstillede Kejseren til Underskrift, og Kejseren udstedte det hele under det udtrykkelige Forbehold, at Kongen af Portugals Søfartsrettigheder fremfor alt maatte blive uanfægtede; ellers opfyldte han alle Magalhães's Ønsker, og denne tog til Burgos, hvor Kejseren befandt sig, kyssede hans Haand modtog af ham 1000 Cruzados (1500 Kroner) til Underhold for sin Hustru, medens han var paa Opdagelsesrejsen, og fik fuldstændig Ret over Liv og Død over enhver Person paa den Eskadre, hvis Commodore (Capitao mór) han var. Med denne uindskrænkede Fuldmagt vendte han nu tilbage til Sevilla, hvor han modtog de forlangte fem Skibe med 400 Mand og de Varer, han havde ønsket. Bestyrerne henstillede til ham selv at udsøge sig Kaptejnerne, hvad han afslog, da han endnu var fremmed i Landet og ikke kjendte Mændene; man skulde blot udsøge ham gode og trofaste Kaptejner, som med Glæde vilde paatage sig de forestaaende Besværligheder og Strabadser. Bestyrerne vare

tilfredse hermed og udsøgte Officerer og Mandskab, hvem de forud gjorde bekjendte med Magalhães's udstrakte Fuldmagter og Myndighed.«

Saa vidt Correa. I Slutningen er han ikke ganske korrekt; efter Manini's »Historia de la marina real española« beløb Antallet af Mandskabet sig kun til 237 Hoveder, deriblandt 17 Portugisere, og Sagen forløb heller ikke saa glat, da saa vel »Tribunal de Indias« som Magalhães's Misundere intriguerede og opponerede mod ham, saa at først Kejserens Ankomst til Spanien gjorde Udslaget.

Til Fuldstændiggjørelse meddele vi endnu følgende Oversigt over Sammensætningen af og Udrustningsomkostninger ved Magalhães's Expedition, saaledes som det fremgaar af et Manuskript, der findes i det indiske Arkiv i Sevilla.

Nao »Trinidad«, Capitan mayor: Hernan de Magallanes (Magalhães); Piloto: Estéban Gomez; Contramaestre: Francisco de Alvo; 110 Tons i Drægtighed; 61 Mand. Udrustningsomkostninger 270000 Maravedis (ɔ: omtr. 1520 Kroner!)

Nao »San Antonio«, Capitan: Juan de Cartagena; Pilotos: Andres de San Martin og Juan Rodriguez de Mafra; 120 Tons i Drægtighed; 55 Mand. Omkostninger 330000 Maravedis (1851 Kroner).

Nave »Concepcion«, Capitan: Gaspar de Quesada; Piloto real: João Lopez de Carvalho (Portugiser); Maestre: Juan Sebastian de Elcano; 90 Tons i Drægtighed; 44 Mand. Omkostninger 228750 Maravedis (1283 Kroner).

Navio »Victoria«, Capitan: Luiz de Mendoza; Piloto real: Vasco Gallego; 85 Tons i Drægtighed; 45 Mand. Omkostninger 300000 Maravedis (1683 Kroner).

Caravela »Santiago«, Capitan: Eskadrens Piloto mayor, Juan Serrano; 60 Tons i Drægtighed; 32 Mand. Omkostninger 187500 Maravedis (1052 Kroner).

Den hele Eskadre bestod saaledes af fem Fartøjer med en samlet Besætning af 237 Mand og 465 Tons i Drægtighed og kostede 7389 Kroner. Alle fem Skibe vare saaledes tilsammen saa store som en af Nutidens Kanonbaade af anden Rang! Og med slige Nøddeskaller foretog man den første Verdensomsejling — paa Lykke og Fromme og ud i aldeles ukjendte Farvande.

En Episode af Herats Historie.

I en tidligere Afhandling*) »Englænderne i Afghanistan« have vi søgt at paavise, hviken Betydning den turkomanniske Oase Merv vilde faa, naar den kom i Russernes Besiddelse, i det de der fra blot behøvede at strække Haanden ud for at bemægtige sig Herat, »Nøglen til Indien«, som Englænderne kalde Staden paa Grund af dens Beliggenhed ved Sammenstødet af alle de vigtigste Veje fra Centralasien og Persien til Indusdalen.

Siden vi skrev disse Linjer, have Englænderne paa ny ført en blodig og hensynsløs Krig med Afghanistan og bemægtiget sig de fra dette Land til Indus førende Passer, medens paa den anden Side Russerne have gjort de langs Persiens Nordgrænse boende røverske Turkomanner til Czarens lydige Undersaatter, i de sidste Dage fra Oasen Merv, der nu hører til Provinsen Turkestan, have bemægtiget sig de nordlige Skraaninger af de afghaniske Grænsebjærge og besat Zulfikar-Passet, et Par Dagmarcher nord for Byen Herat. De to evropæisk-asiatiske Stormagter og Rivaler staa saaledes nu næsten Ansigt til Ansigt i Hjærtet af Asien, og om det end rimeligvis endnu vil vare en Stund, inden Russernes Fortropper stige ned i Herats Dal, er dog for Øjeblikket hele Evropas Opmærksomhed rettet

*) Se Hist. Arkiv 1877. I.

imod dette vigtige Punkt. Det er imidlertid ikke første Gang, at engelske og russiske Interesser have stødt sammen her, og det har nu sin Interesse at kaste et Blik tilbage paa de Begivenheder, som for henved halv hundrede Aar siden udviklede sig der. — Vi ville derfor forsøge at give en Skildring af Herats Forsvar imod Perserne i 1837—38, i det vi væsentlig støtte os til et Øjenvidne, den engelske Løjtnant Eldred Pottingers Rapporter til den britiske Regering og hans hidtil utrykte Dagbog over Belejringen, Dokumenter, som til Dels ere gjengivne i J. W. Kaye: »Histori of the war of Afghanistan.«

I.

Herat, »Asiens Perle«, som de indfødte kaldte den, ligger i det nordvestlige Hjørne af Afghanistan, en Snes Mile øst for den persiske Grænse og lidt længere syd for Oasen Merv, hvis Beboere, de »frie« Turkomanner, nu have givet sig under Czarens Herredømme, og fra hvilken den er skilt ved Hindukuschs vestlige Udløbere, de forholdsvis lave Kuhi-Kaitu-Bjærge, hvis Passer frembyde den eneste bekvemme Tilgang nord fra til Afghanistan. Tæt sønden om Herat løber Floden Heri-Rud, der efter et langt Løb imod Vest skarpt bøjer imod Nord og paa et Stykke følger Persiens Grænse, indtil den, gjennembrydende Kuhi-Kaitu, trænger ind i Turkomannernes Land og løber forbi Byen Sarakhs, før den helt taber sig i Ørkenens Sand, svækket ved de mange Kanaler, ved hvilke Beboerne af dens Bredder have afledet dens Vand for at frugtbargjøre deres Haver og Marker. Dens og dens talrige smaa Bifloders frugtbargjørende Vand er det nemlig, som gjør Heratdalen til en af Asiens skjønneste og frugtbareste Egne, saa at den med rette betegnes som »Asiens Kornkammer«. Yppige Haver, frodige Kornmarker og Vinhaver opfylde den af maleriske

Bjærge omgivne Slette, medens talrige let forskansede Landsbyer med deres Vagttaarne og et Net af rivende, klare Strømme bringe Liv og Afvexling i Landskabet. Dog, er der smukt uden for Staden, er — og var navnlig i den Tid, hvori nærværende Fortælling bevæger sig, — alt Smuds og Elendighed inden for de snævre Volde og vaade Grave, som omgive den til alle Sider.

Fire lange, nu stærkt forfaldne Basarer eller overdækkede Gader med Boder ved Siderne, som midt i Byen mødes i en stor firkantet, kuplet Bygning, dele Staden i fire næsten lige store Kvarterer, der hvert indeholder omtrent 1000 Huse og beboes af 10—15000 Mennesker. Den største af Basarbygningerne er næsten to Tredjedel Fjerdingvej lang, men dens Bredde er kun 9 Alen. Moskeer, Karavanserailer, offentlige Bade og Brønde bringe nogen Afvexling ind i de snævre Gyder, der i øvrigt — næsten lukkede for oven, som de ere, — nærmest ligne mørke Tunneler og Kloaker, hvor alt tænkeligt Skarn og Smuds faar Lov til at raadne i store Dynger. En tidligere engelsk rejsende, Løjtnant Conolly, siger om Herat, at den vistnok er den smudsigste By i hele Verden; da ethvert Afløb fattes, samler al den Regn, der falder inden for Voldene, sig i Gader og Gaarde til stillestaaende Sumpe, mellem hvilke alt det fra Husene udkastede Skarn og Affald, som ingen tænker paa at føre bort, samles i mægtige Dynger, oven paa hvilke stadig ses talrige Aadsler af Hunde og Katte.

Saaledes ser Byen ud! Dog som »Nøgle til Indien«, beliggende ved alle Hovedvejene til Indus og særlig som Forværk for den eneste Vej, ad hvilken en med svært Skyts og Train udrustet russisk Hær kan nærme sig Englændernes let saarlige Besiddelser, har Herat en ganske særlig Interesse for Politikeren og Soldaten. Alt, hvad der behøves til en Hærs Underhold, findes i den frugtbare Egn, og desuden yde Bjærgene i Nærheden Bly, Jærn og Svovl; Salpeter findes næsten overalt, Poppel- og Piletræer i

Mængde kunne yde Kul til Krudt, saa at Ammunition let vilde kunne fabrikeres paa Stedet, og i Englændernes Hænder vilde Byen med nogen Bekostning kunne forvandles til en Fæstning, der let kunde forbyde Russernes Fremrykning her, hvorfor de ogsaa oftere have tænkt paa at besætte den.

Byens nordlige Del, hvor Citadellet Kella-y-Aktyar-Aldyn eller »Arken«, som det nu kaldes, ligger, hæver sig over den sydlige og behersker den ganske. Voldene, der omslutte Staden, danne næsten en Kvadrat, hvis Sider ere omtrent en dansk Fjerdingvej lange. Nu ere Fæstningsværkerne, om de end kun ville danne et svagt Værn imod russisk Belejringsskyts, betydelig udvidede; men paa den Tid, her er Tale om, laa Hovedforsvaret i to Faussebraier eller lavere Forvolde paa den ydre Voldskraaning, af hvilke den nederste omtrent vilde svare til »Kirsebærgangen« ved Foden af Kjøbenhavns gamle Volde. Citadellet. der er bygget af brændte Mursten og forsynet med svære Volde og talrige Taarne, havde en i Forhold til den Tids Krigskunst i Orienten betydelig Styrke; men ligesom de øvrige Fæstningsværker var det i en sørgelig forfalden Tilstand, da i 1837 Tidenden kom om Persernes Fremrykning mod Byen.

Naar undtages et ringe Antal Hinduer, Armeniere og Jøder var — ligesom nu — Størstedelen af Statens omtrent 50000 Indbyggere schiitiske Muhamedanere af persisk Race; men — ligesom nu — havde de i en lang Aarrække været beherskede af sunnitiske Afghanere, der foragtede dem baade paa Grund af deres Fejghed og deres Tro, og i det hele bare de Præget af Armod og Undertrykkelse. Smudsige og slet klædte luskede de ængstelig omkring med kjendelig Mistillid til alle; kun faa Kvinder viste sig i Gaderne, og det var ikke raadeligt at færdes ude efter Solens Nedgang, navnlig ikke for en fremmed; hvis han ikke havde en bevæbnet Eskorte, var der overvejende Sand-

synlighed for, at han vilde blive overfalden, plyndret og solgt som Slave. Ingen Kjøbmand vovede at holde sin Bod aaben efter Solnedgang, og hele Natten igjennem gjenlød Gaderne af Slagsmaal og Raab om Hjælp, saa Larmen næppe kunde have været værre, hvis Byen var bleven indtagen af en stormende Fjende; men det værste var, at der ingen Hjælp var i denne Elendighed, da den var fremkaldt af den ulykkelige Bys naturlige Beskytter og hans Haandlangere.

Herat var paa hin Tid den eneste Rest af det gamle afghanske Monarki, og dets Regent Schah Kamran var den eneste af de sudozziske Fyrster, der havde beholdt det Land, han var sat til at regere over. Pottinger kalder ham »den værste af en af de værste Slægter«. Imellem sine Landsmænd agtedes han højt for sit Mod, og i sin Ungdom havde han udmærket sig ved sin Færdighed i al Slags Vaabenbrug: hans Skud fejlede aldrig, han kunde sende en Pil tværs igjennem en Ko og med sin Sabel hugge et Faar midt over; men ubændig og tyrannisk, som han var, behandlede han sine foragtede Undersaatter som Fjender, satte sig undertiden selv i Spidsen for bevæbnede Røverbander, faldt over dem, plyndrede deres Huse og huggede alle ned, der modsatte sig. Af ingen Følelse eller Overtalelse lod han sig afholde fra at tilfredsstille sin utøjlede Lidenskab for det andet Kjøn, greb uden Personsanseelse med Magt Gjenstanden for sin Attraa og kastede den atter til Side, naar han var mættet. Svækket af Udsvævelser havde han imidlertid nu fra Kvinderne vendt sig til Vinen, og hans tidligere Voldsomhed var afløst af en stadig gnaven Pirrelighed; men de Ugjerninger, han ikke længere selv fandt Glæde i at begaa, fandt han sig nu i at se andre udføre, og hans Hjælpere gik trolig i hans Fodspor.

Hans højre Haand var Vesiren Yar Mahomed Khan, en svær, firskaaren Mand af Middelstørrelse med et Par smukke Øjne og et smukt Skjæg, men et frastødende mørkt Udtryk,

tykke Negerlæber, fremstaaende Øjenbuer og en lav, skraa Pande. Han besad fortrinlige Evner, forstod at skjule et heftigt, ondt Sind under et tilsyneladende aabent Væsen, overholdt i det ydre nøje Islams Forskrifter, var meget veltalende, havde en Mængde Anekdoter paa rede Haand og fortalte dem godt og gjærne, men besad navnlig en forbavsende Overtalelsesevne, som faa kunde modstaa. Samtidig brød han sig imidlertid kun lidet om Sandhed og Ret og benyttede navnlig sit Mod og sin Begavelse paa den samvittighedsløseste Maade til at tilfredsstille sin Ærgjærrighed og sin umættelige Pengebegjærlighed, der ikke kjendte nogen Grænser; — selv Tyran — opmuntrede han sine undergivne til Tyranni, og Pottinger kalder ham »Ærkedjævelen«, i det han siger, at han var lige saa troløs som grusom, og at der ikke var nogen Forpligtelse, han ikke havde sveget, intet Forræderi, der ikke havde plettet hans Bane.

Saaledes vare de to Mænd, i hvis Hænder Herats Regering var lagt! og medens de kort før Krigen med Persien vare fraværende paa et Tog til Sejstan, var Byens Bestyrelse overladt til Vesirens Søn Mahomed Khan, der benyttede den ringe Løn, han fik, uagtet han skulde repræsentere Kongen, som Paaskud til at berige sig ved at plyndre Beboernes Huse og sælge dem selv som Slaver. Enhver, der havde Magt dertil, fulgte hans Exempel, og naar de bleve anklagede, hjalp de sig ud af Forlegenheden ved at lade ham faa Andel i Byttet. Pottinger fortæller som Exempel paa Retstilstanden under ham, hvorledes en Borger i Byen ved sine Naboers Hjælp greb en bekjendt Røver, der var brudt ind i hans Hus, paa frisk Gjerning, anklagede ham for Sirdaren og beviste hans Brøde ved Vidner. Kjeltringen forklarede imidlertid med stor Frækhed, at han kun var ilet ind i Anklagerens Hus, fordi han havde hørt Raab om Hjælp der fra; men da han var kommen der ind, var han bleven overfalden og greben af den, der

nu anklagede ham, og som han nu paa sin Side anklagede for Vold. Med forbavsende Lethed gik den unge Sirdar ind herpaa, frikjendte Røveren, dømte den oprindelige Klager til at have sit Gods forbrudt og til selv at sælges som Slave og idømte Vidnerne saadanne Bøder, at det ikke alene opslugte alt, hvad de ejede, men nødte dem til at gjøre Gjæld — i hine Tider den sikreste Forløber for Slaveri.

Det Tyranni, hvormed de afghaniske Herskere mishandlede deres ulykkelige, schiitiske Undersaatter i Herat, trodser enhver Beskrivelse, og det er let at indse, at de med Glæde imødesaa den persiske Konges Fremrykning imod Byen og vilde have hilst hans Herredømme som en Befrielse, da han — hvorledes saa end hans politiske Ret maatte være — ikke stod som fremmed lige over for dem og deres Tro. Den persiske Schah benyttede ogsaa Schiiternes Undertrykkelse som et af Paaskuddene til Krigen. I øvrigt var det ikke første Gang, at Persere og Afghanere kæmpede om Herredømmet over Herat, der, siden den blev opbygget af Alexander den store under hans navnkundige Tog til Indien, paa Grund af sin Beliggenhed skal have udholdt ikke mindre end halvtredsindstyve Belejringer og Plyndringer.

II.

Det var Yar Mahomeds Plan med Sværdet i Haanden at gjenindsætte Sudozziernes Slægt paa Kabuls og Kandahars Trone: men i Steden for at samle hele sin Kraft til et stort Slag ødslede Schah Kamran sin Hærs Kræfter paa Belejringen af en temmelig betydningsløs Fæstning i Sejstan, og da han her fra ved et Gesandtskab anmodede Persien om Hjælp, svarede den persiske Konge, Mahomed Schah, at han selv havde besluttet at foretage et Krigstog imod Kabul og agtede at benytte Herat, som han gjorde

Fordring paa at have Højhedsret over, som Basis for Operationerne. — Dette Svar bragte Kamran til at hæve den paabegyndte Belejring og ile til sin Hovedstads Forsvar, samtidig med at han befalede, at Fæstningsværkerne skulde udbedres og Levnedsmidler bringes ind i Byen, hvor ogsaa Omegnens Beboere maatte ty ind, da Egnen i vid Udstrækning paa orientalsk Krigsmaner skulde lægges øde for at berøve Fjenden Ly og Levnedsmidler.

Ledsaget af sin Vesir og i Spidsen for sin, næsten udelukkende af Afghanere bestaaende Hær holdt Kamran den 17de September 1837 med stor Pragt sit Indtog i Hovedstaden, opsat paa at forsvare den til sidste Blodsdraabe, medens hans Undersaatter brændte af Længsel efter Befrielse fra hans Tyranni.

Blandt Tilskuerne ved Indtoget befandt Løjtnant af Bombay-Artilleriet Eldred Pottinger sig, en ung Englænder, der af den hos Albions Sønner saa almindelige Lyst til at se sig om i de ukjendte Egne flakkede om i de nordvest for Indien liggende Lande. I Afghanistan havde han rejst som Hestehandler; men paa Rejsen til Herat udgav han sig for indisk Dervisch, og endskjønt hans Kjendskab til de muhamedanske Religionsceremonier var meget ringe, lykkedes det ham dog, uden at hans Maske blev røbet, at naa der til. Her fremstillede han sig imidlertid selv som Englænder, først for Vesiren og senere for Kongen, der begge modtoge ham venlig, da de vidste, at Perserne vare Uvenner med Britterne; men de vare langt fra at ane, at Herats Skæbne snart skulde ligge i den unge Englænders Haand. Fra Begyndelsen af var det kun Lyst til Æventyr, der fik ham til at blive i Byen for at være Vidne til Kampen; men senere blev han her i Følelse af, at han, ved at tage virksom Del i Forsvaret og bidrage til at hindre Perserne i at befri de ulykkelige Indbyggere, kunde gavne sit Fædrelands tit noget tvetydige Politik i Orienten.

Det varede ikke længe, før den 10—12000 Mand stærke persiske Avantgarde nærmede sig Grænsen. Imod Sædvane marcherede den forsigtig i sluttede Afdelinger, ledsaget af Kanoner, saa at de omsværmende afghaniske Ryttere, der i Dygtighed langt overgik de persiske, kun vare i Stand til at gjøre enkelte Fanger. Afghanernes Haab om, at en i November indtraadt temmelig haard Frost skulde bevæge Perserne til at vende om, glippede, og endnu mere nedslaaende var det, da der den 15de November indløb Efterretning om, at Grænsefæstningen Ghorian, hvis Forsvarsværker ansaas for endnu stærkere end Herats, og som havde en udsøgt Garnison under Anførsel af Vesirens Broder, havde overgivet sig til Perserne, saa snart disses Bomber bavde antændt nogle Magasiner og dræbt nogle af Besætningen.

I store Skarer strømmede nu Landets Beboere ind bag Herats Volde, langt flere end der kunde skaffes Husly til, endskjønt i Almindelighed 5—6 Familier bleve stuvede sammen i hver lille Lejlighed, og mange maatte husvilde flakke om i Gaderne.

Vesiren, der nu selv tog Forsvaret i sin Haand, vidste, at Størstedelen af Beboerne pønsede paa Forræderi, og lod derfor Porten lukke, saa at ingen kunde forlade Byen. Enhver, der blev mistænkt, blev uden videre fængslet og hans Ejendomme konfiskerede, medens de, der vovede ved Miner eller Ord at vise deres Had imod deres Undertrykkere, bleve underkastede Tortur og dræbte, og alle deres Slægtninge solgte som Slaver. Selv de Mollaher, der vare Schiiter, bleve fængslede, for at de ikke skulde indvirke paa Folket; og samtidig med at han saaledes med tyrannisk Haardhed søgte at forebygge et Oprør i Staden, lod Vesiren af al Magt arbejde paa Fæstningsværkerne.

Perserne nærmede sig stadig i god Orden og uden Maroderen, hvilket vistnok skyldtes en forhenværende russisk Officer, General Samson, der nu tjente i Schahens Armé;

den 22de November skete det første Sammenstød med Afghanernes Rytteri, og allerede næste Dag begyndte Belejringen med at Angriberne satte sig fast i en Del Ruiner, der gave dem god Dækning imod Fæstningens Kanoner. Om nogen Indeslutning af Byen var der imidlertid ikke Tale, og under hele den første Del af Belejringen kunde Forsvarerne uhindret benytte de tre af Byens fem Porte til derigjennem at skaffe Brændsel og andre Fornødenheder, som Ødelæggelsen havde sparet, ind i Byen og til at lade deres Kreaturer græsse paa Sletten, dækkede af Forposterne.

Utvivlsomt vilde en handledygtig Hær i en Haandevending have taget Byen; men endskjønt Perserne vidste, at Fæstningsværkerne vare meget forfaldne, og saae, hvorledes nogle faa Skud, som de rettede mod de paa Voldene anbragte Kanoner, fik Brystværnet til at falde sammen som Støv, gjorde de ikke Mine til at forsøge en Storm. De begyndte derimod ivrig at anlægge Løbegrave, og fra nogle Batterier kunde de snart begynde Beskydningen af Byen. Navnlig de ildsprudende Raketter, der hvislende fore hen over Forsvarernes Hoveder, indgøde dem stor Rædsel, endskjønt de ligesom Kanonerne vare rettede for højt, saa at de, uden at anrette Skade, fløj bort over Byen. Større Ødelæggelse anrettede derimod de af Mortererne udkastede Bomber, der tændte en Del Huse, dog uden at Ødelæggelsen var alvorlig, da Persernes Skyts blev slet betjent og anvendt planløst uden fælles Ledelse. Forsvarerne fattede derfor ogsaa efterhaanden atter Mod, og med det voxede deres Virksomhed. Hver Nat blev der gjort Udfald, hvorved det oftere lykkedes at ødelægge en Del af Belejringsarbejderne; men som oftest gik de kun ud paa at gjøre Fanger, der bleve solgte paa Slavemarkedet i Merv, eller i alt Fald paa at hjembringe fjendtlige Hoveder, der bleve stillede til Skue paa Volden, og for hvilke der paa orientalsk Vis blev udbetalt Overbringeren en vis Pris.

En mindre Sum blev ogsaa betalt for fjendtlige Øren, indtil det opdagedes, at Soldaterne i deres Iver for at tjene Penge tilsidesatte ethvert Hensyn, saa at de skare Ørene af deres faldne Landsmænd og udgave dem for Persere — ja, det paastodes endogsaa, at de undertiden under Udfaldene dræbte deres egne Kammerater for at bringe deres Øren hjem som Sejrstrofæer. Af den Maade, hvorpaa Kampen begyndte, viste det sig i det hele snart, at raa Grusomhed paa begge Sider skulde komme til at erstatte, hvad de kæmpende manglede i Mod og andre Soldaterdyder.

Under en øsende Regn, der havde afløst Frosten, fortsatte Perserne imidlertid deres Arbejder, og ved en Minesprængning lykkedes det dem at lægge en Breche i Volden. Da de forsøgte at storme, bleve de imidlertid slaaede tilbage med stort Tab, og blandt dem, der faldt i Brechen, var Mahomed Scheriff, en Flygtning fra Herat, hvis Navn som Soldat var saa stort, at hans Død vakte almindelig Glæde i Garnisonen, og ved Efterretningen derom udbrød Kamran glad, at nu var han sikker paa, at Mahomed Schah aldrig vilde indtage Herat.

Den 30te December, Muhamedanernes store Festdag Eid-i-Ramzan, paa hvilken den lange Fastetid udløber, hvilede Kampen ganske, og Kamran og hans Familie bade paa denne Dag de foreskrevne Bønner i Hovedmoskeen; Soldaterne fik en Extraration, hvorimod Mollaherne denne Gang bleve afspiste med Sukkergodt, der blev kastet i Grams til dem, da Kongen ikke fandt Anledning til at give de unyttige Spisere det sædvanlige Gilde, hvilket imidlertid yderligere ophidsede dem imod ham.

Nyaarsdag 1838, da Perserne paa ny havde sprængt nogle Miner, saa at Faren for en Storm syntes overhængende, hvorfor alle vare kaldte til Voldene, ankom Yar Mahomeds Broder, Ghorians forræderske Overgiver, som Sendemand fra den persiske Konge til den sydlige Port og begjærede Vesiren i Tale. Denne blev meget opbragt over, at Broderen

vovede at nærme sig til ham; men ret betegnende er det for ham som ægte Orientaler, der altid vil holde sig en Bagdør aaben for mødende Tilfælde, at han besvarede Schahens Opfordring til at overgive Fæstningen i den mest ærbødige Tone, i det han ved denne som ved andre Lejligheder kaldte ham sin Behersker og hans Minister sin Fader og dybt beklagede, at hans Troskab imod Schah Kamran forbød ham strax at lægge Fæstningen og sig selv for deres Fødder, og det uagtet han i Virkeligheden overvurderede sine Landsmænds Uimodstaaelighed og undervurderede Persernes krigerske Evner, saa at han ikke troede, at de vilde erobre Staden. Hans ydmyge Svar afvendte vel ikke det truende Angreb; men da dette blev udført aldeles planløst, og i Steden for at blive rettet mod et enkelt svagt Punkt skete mod forskjellige Steder af Fæstningen, i det enhver af Førerne fulgte sit eget Hoved, mislykkedes Stormen aldeles, og i lang Tid blev Belejringen fortsat med Slaphed, da den ene Fører ikke vilde rette sig efter den anden, og de ofte med Forsæt modvirkede hinandens Planer.

III.

I Begyndelsen var Pottinger kun som Tilskuer tilstede paa Voldene; men ved de gode Raad, han jævnlig gav Forsvarerne, vandt han snart en betydelig Indflydelse, saa at selv Vesiren og Schahen tit tyede til hans Bistand, og den hos Orientalerne ukjendte Maade, hvorpaa han som Officer delte Soldaternes Farer og selv vaagede over deres Arbejder, bidrog betydelig til at styrke deres Mod og Udholdenhed. Vel nærmest for at komme i Forbindelse med den engelske militærbefuldmægtigede, Oberst Staddart, der opholdt sig i Persernes Lejr, indvilligede Pottinger ogsaa i som Parlamentær at bringe Schahen Kamrans Bøn om at ophæve

Belejringen; men for at denne Bøn ikke skulde se ud som dikteret af Modløshed, blev det bestemt, at der først skulde gjøres et kraftigt Udfald fra Fæstningen. Det blev imidlertid ikke udført paa den bestemte Dag, fordi Tropperne, der vare modløse over de Tab, Beskydningen tilføjede dem, nægtede at rykke ud, og først en Uge efter, den 26de Januar, skete Udfaldet af 7000 Mand, der med afvexlende Held førte Kampen fra Morgen til Aften, men med et Tab af kun nogle og tyve Mand, hvilket viser, at ingen af de kæmpende Parter just var nogen meget frygtelig Modstander. Imidlertid forhindrede det ikke, at der senere i Fæstningen gjordes stort Væsen af Udfaldstroppernes Mod og Bedrifter. Pottingers Sendelse blev imidlertid virkningsløs. da Schahen som Betingelse for at hæve Belejringen fordrede, at Herat skulde anerkjende hans Overhøjhed; men Sendebudet naaede at komme i Forbindelse med sin Landsmand, hvis Nærværelse i Lejren nærmest tilsigtede at modvirke Herats Fald.

I de to følgende Maaneder fortsattes Belejringen paa samme sløve Maade som før, især efter at en umaadelig 88 ℔. Kanon, Perserne med stort Besvær havde hentet fra Teheran, og for hvilken de mente Herats Volde vilde styrte sammen som Glas, havde demonteret sig selv ved et af de første Skud, i det dens Underlag knustes. Det var øjensynligt, at begge Parter længtes efter Fred, og hvis fremmede ikke havde blandet sig i deres Sager, vilde den ogsaa utvivlsomt være kommen i Stand.

Denne Gang var det Perserne, der først sendte en Sendemand ind i Fæstningen. Hans Instruktioner, der vel vare underskrevne af den persiske Vesir, vare affattede af den før nævnte Russer, General Samson, og gik ud paa at opfordre til Forhandling mellem Parterne uden Mellemkomst af de vantro Englændere, der kun efterstræbte egennyttige Øjemed, samt paa at meddele Kamran, at Schahens Fordringer kun gik ud paa, at Herat som tidligere skulde for-

syne ham med et ringe Antal Soldater, at hans Krigstog i Virkeligheden ikke var rettet imod Herat, men mod Hindostan, og at alle gode Muhamedanere burde slutte sig til ham. Underhandlingerne bleve virkelig ogsaa en Tid førte mellem de to Vesirer personlig, og rimeligvis var det kun Pottingers Forestillinger derimod, der fik Yar Mahommed til at fastholde sin Vægring om at gaa ind paa det eneste Punkt, der endnu var imellem dem, nemlig at Kamran selv skulde indfinde sig i Persernes Lejr og dér anerkjende Schahens Overhøjhed.

Paa dette Spørgsmaal strandede Underhandlingerne; men nu toge Perserne med større Kraft fat paa Belejringen, Approcherne bleve skudte længere frem, nogle mindre Udenværker faldt i deres Hænder, og den 8de Marts erobrede de et større Forværk, 400 Alen fra Hovedvoldens nordøstlige Hjørne, hvilket Tab Yar Mahomed tog sig meget nær. Mandskabet, der havde rømmet Værket, lod han med Ansigterne oversmurte med Skarn føre igjennem Byens Gader, medens Udraabere for alle bekjendtgjorde deres Fejghed. Vel tabte Visiren endnu ikke Modet, men Stillingen begyndte at blive betænkelig.

Nu, da Udsigterne til Herats Fald syntes nær forestaaende, besluttede den britiske Sendemand ved det persiske Hof, M'Neill, at ile til Lejren, for at hindre Perserne i at erobre Byen, eftersom han frygtede for, at Russerne, — Englands stadige Rivaler i Asien — derved lettere skulde kunne bane sig Adgang til dette vigtige Centralpunkt. Den persiske Minister søgte forgjæves at holde M'Neill tilbage ved at forestille ham, at hans Nærværelse foran Herat vilde opmuntre Fæstningen til forlænget Modstand og saaledes kun tjene til at forhale Krigens Afslutning. Nat og Dag red Sendemanden, til han naade Lejren, hvor han først fandt en meget kølig Modtagelse; men, efter at han havde overrakt sine fra London nylig modtagne Kreditiver og talt med Kongen og Ministrene, hvem han

forklarede, at han kun kom som Mægler mellem Partierne, maatte man finde sig i hans Nærværelse af Frygt for hans mægtige Regering, der allerede flere Gange saa hensynsløst havde ladet Persien i Stikken.

M'Neill vidste, at den russiske Minister ved det persiske Hof, Grev Simonich, var rejst efter ham fra Teheran for at modvirke hans Indflydelse hos Schahen, og han følte, at denne Russers Ankomst vilde blive skæbnesvanger for Englændernes Planer. Han maatte derfor handle hurtig, og i en lang Avdiens, han den 13de April havde hos Schahen, tog han Bladet fra Munden, søgte at vise, at Persernes Planer mod Herat vare stridende imod de med Storbritannien afsluttede Traktater, men erklærede tillige, at hans Regering vilde være tilfreds, naar Schahen nu strax vilde trække sine Tropper tilbage. Saa vel Schahen som hans Ministre protesterede imod at have krænket Englands Interesser; men i et senere Møde maatte de dog indvillige i at modtage Sendemandens Mægling, og som foreløbig Underhandler mødte Schere Mahomed Khan, Ghorians Overgiver, ledsaget af Major Todd af det engelske Gesandtskab, den 18de April uden for en af Herats Porte.

Denne 18de April var en af de mærkeligste Dage under hele Belejringen. Om Formiddagen aabnede Perserne en ualmindelig voldsom Ild imod Voldene ved den store Moske, og da Skydningen efter General Samsons Raad blev rettet imod et bestemt Punkt, viste Virkningen sig snart: Først styrtede de svage Brystværn sammen, derpaa selve Volden, og ved hvert Skud glede store Jordmasser ned i Graven. Før Aften var der praktikable Brecher paa den østlige og nordlige Side, og en tidligere lagt Breche var betydelig udvidet; men skjønt Afghanerne saaledes saae deres Volde styrte sammen for Persernes Ild, tabte de dog endnu ikke helt Modet, da de, som de selv sagde, aldrig havde stolet paa disse Volde, men sat deres Haab til Faussebraierne, hvor det egentlige Forsvar laa.

Ved Miner naaede Belejrerne helt frem til den dækkede Vej foran den ydre Gravrand, og vel bleve de flere Gange kastede tilbage af Udfaldstropperne, men Løbegravene saas overfyldte af Persere, deres Forposter vare forstærkede, og alt tydede paa en nær forestaaende Storm. Afghanerne traf ogsaa alle Forberedelser til at møde den; enhver beordredes til sin Post, Yar Mahomed selv tog Kommandoen ved Mulik-Porten, hvor den farligste Breche var, og Befalingsmændene bleve enige om, at intet Skud maatte løsnes, før Fjenden havde naaet den ydre Gravrand, samt om, at det øjeblikkelige Tab af begge Øren skulde være dens Straf, der forsyndede sig herimod.

Medens Skydningen var paa sit højeste, indfandt det persiske Gesandtskab sig ved Mulik-Porten og begjærede at indlades i Fæstningen. Yar Mahomed, der ønskede at skjule, hvor inderlig han ønskede Underhandlingerne gjenoptagne, modtog Budskabet derom med en umaadelig Latter og befalede at lade Gesandterne vente; men da han fik at vide, at den ene af dem var en Officer af det engelske Gesandtskab, blev han strax ført ind ad en af de andre Porte. Som Overbringer af den persiske Suveræns Budskab om, at han var villig til at underkaste sig den britiske Regerings Mægling, blev Major Todd, hvis pragtfulde røde evropæiske Uniform vakte stor Opsigt, modtagen med ualmindelig Høflighed, og efter Avdiensen tog Kamran sin egen Kappe af og hængte den om hans Skuldre som den højeste Æresbevisning, der kunde ydes ham. Da han var sikker paa, at Englændernes Mægling ikke vilde blive til hans Ugunst, gik han ogsaa villig ind paa at modtage den, og Todd vendte tilbage til Lejren, overbevist om, at Perserne snart vilde hæve den og drage bort.

Bombardementet var imidlertid bløvet fortsat uden Afbrydelse, og Forsvarerne ventede hvert Øjeblik Persernes Stormangreb; men da, midt om Natten, tav Kanonerne

pludselig stille! Selve den britiske Ministers Ankomst til Fæstningen blev meldt, og til Afghanernes store Glæde blev en kort Vaabenhvile afsluttet.

Størstedelen af Natten gik med Forhandlinger, og først henad Morgenen fulgte Sendemanden med Pottinger, for i hans Bolig at nyde en kort Hvile. Ikke desto mindre lod han allerede Kl. 7 om Formiddagen sende Bud efter Yar Mahomed, der laa i Sengen og i høj Grad forbavsedes over M'Neill's Aarvaagenhed og Arbejdsomhed. Da Pottinger modtog ham i sin Dør, spurgte Vesiren, om den engelske Minister da slet ikke plejede at sove om Natten, siden han havde sendt Bud efter ham, da han endnu næppe var falden i Søvn. »Det undrer mig ikke,« tilføjede han, »at I Englændere kunne udrette noget, naar en saa fornem Mand som eders befuldmægtigede Minister arbejder strængere end nogen menig afghansk Soldat under sin Khans Øjne!« M'Neill blev nu af Vesiren ført til Schah Kamran, der i Bevidstheden om Englændernes Sympathi for hans Sag lovede at gaa ind paa de af ham angivne Betingelser. Sendemanden vendte tilbage til Persernes Lejr, men i Steden for den forventede Forlængelse af Vaabenhvilen, begyndte Bombardementet paa ny. Afghanerne havde imidlertid paa bedste Maade benyttet den korte Stilstand til at udbedre de sønderskudte Volde, og da Faren for en Storm saaledes var betydelig aftagen, oppebiede de rolig Udfaldet af M'Neill's Mægling.

To Dage gik under fortsat Beskydning, og da kom Major Todd atter til Fæstningen — ikke med Fred, men med den for Forsvarerne lige saa overraskende som nedslaaende Efterretning, at Mahomed Schah nu bestemt havde vægret sig ved at overlade Stridens Afgjørelse til Englændernes Mægling, og at han forlangte, at Herat frivillig skulde underkaste sig. Den britiske Sendemand, der var i høj Grad opbragt over dette Sagens Ud-

fald, lod udtale sin Beklagelse over, at han meget imod sin Vilje havde bidraget til at skuffe Regeringen i Herat med falske Forhaabninger. Yar Mahomeds Svar paa dette Budskab var imidlertid alvorligt og værdigt; rimeligvis havde han selv fundet Englands Mægling alt for partisk mod Perserne, til at Efterretningen om, at disse havde afbrudt Underhandlingerne, kunde komme ham helt uventet.

(Sluttes).

Frode Jürgensen.

Reformatoren Johannes Bugenhagen,

(født 24de Juni 1485).

Luther og Melanchthon! ethvert Barn kjender disse Navne paa Reformationens Forkæmpere i Tyskland; Tavsen og Palladius, der her i Danmark paa en værdig Maade traadte i deres Fodspor og virkede i deres Aand, skjønt under mindre Forhold, ere ogsaa godt kjendte og deres Levned er oftere beskrevet; den Mand, der paa en Maade dannede som Bindeleddet mellem Reformationen i Danmark og Tyskland, var Johannes Bugenhagen, hvis Navn ogsaa har en god Klang, skjønt det uden for Theologernes Kreds er mindre kjendt, end det fortjener at være. I Aar er det fire Hundrede Aar, siden han fødtes (24de Juni), og om end dette Jubilæum selvfølgelig ikke i den Grad vil være Gjenstand for Opmærksomheden, som Luthers Firehundredeaars Fødselsdag d. 10de November 1883 var det trindt om i Landene, er det dog en Dag, der nok fortjener at mindes i den lutherske Kirke, baade i Tyskland og i Danmark. En af Bugenhagens Efterfølgere i Præstegjerningen i Wittenberg (Arkidiakon Zitzlaff) har i den Anledning udgivet et Mindeskrift*), som for en Del ligger til Grund for denne

---

*) D. Johannes Bugenhagen, Pomeranus. Sein Leben und Wirken zum 400 jährigen Gedächtnisz seiner Geburt. Wittenb. 1885.

Skildring, men som behandler hans Virksomhed i Danmark alt for stifmoderlig, i det de senere Aartiers Oplysninger om forskjellige herhen hørende Forhold synes at være ham ubekjendte; og de Aar, Bugenhagen tilbragte her i Landet, vare dog maaske, naar alt kommer til alt, de, i hvilke han øvede størst Indflydelse, i alt Fald mest selvstændig. Naar man skildrer en Mands Levned, gjælder det om at give ham, hvad der tilkommer ham, hverken for lidt eller for meget; vi kunne ikke undlade at mene, at en af Bugenhagens tidligere Biografer, Zietz, har taget Munden lovlig fuld, naar han i Titelen paa sit Skrift (Leipzig 1834; oversat i Udtog i Tidsskrift for udenl. theol. Litteratur 1836, S. 391—446) kalder ham »zweiter Apostel des Nordens«, ligesom det maa betragtes som overdrevet, naar Bugenhagen paa den Skuemønt, Kong Frederik den fjerde i Anledning af Reformationsjubilæet 1717 lod slaa til hans Ære, benævnes »Apostolus Danorum«. — At han var Gjenstand for Had og Bagtalelse fra Katolikerne, kan ikke undre nogen, som véd, i hvor høj Grad hans Virksomhed skadede de paveligsindede; men uden for den katolske Kirke mindes vi kun at have set to ufordelagtige Domme om ham, af hvilke imidlertid den ene ikke fortjener at tillægges synderlig Værd, da den udtales af en Mand, der var bekjendt som en meget gram og partisk Præstehader (G. L. Baden: Danmarks Riges Historie III., 187—188); og den anden, der er fremført af en obskur tysk Theolog Contzenius, synes at være øst af katolske Kilder, da han i fuldstændig Overensstemmelse med disse betegner Bugenhagens reformatoriske Virksomhed som udsprungen af Egennytte og Havesyge, i det han saaledes lader Bugenhagen ved Afrejsen fra Danmark sige: »Hav du mit Evangelium, Danmark; jeg har dine Penge.« — Ellers lyder der i den lutherske Kirke efter hans Død en enstemmig Ros over ham.*)

*) For uden de oven for nævnte Skrifter om Bugenhagen, af Tyskerne Zietz og Zitzlaff, maa nævnes som Kilder til denne

I.

Den 24de Juni 1485 fødtes Johannes Bugenhagen i Byen Wollin, den største By paa Øen af samme Navn i Mundingen af Oderfloden; ligesom Luther fik sit Fornavn Morten efter den Helgen, paa hvis Ihukommelsesdag (11te Novbr.) han blev døbt, saaledes opkaldtes Johannes Bugenhagen efter Døberen Johannes, da han var født paa St. Hansdag. Hans Familie nød stor Anseelse paa hele Øen, og hans Fader Gerhard var Medlem af Byens Raad; rimeligvis var denne ansete Borgerfamilie en Gren af den adelige Familie Bugenhagen, som boede i de nærliggende Egne af Pommerns Fastland; her havde der i Middelalderen og helt hen imod den nyere Tid, vel især paa Grund af den nærliggende Ø Rügen, hvor Valdemar og Absalon havde udryddet Hedenskabet, og som endnu var vedbleven at staa under dansk Overherredømme, været en livlig Indvandring af danske, som havde assimileret sig med de tidligere Indbyggere af germanisk og vendisk Herkomst; og den Gisning, en pommersk Historieskriver fremsætter, at Bugenhagens Forfædre have hørt til den bekjendte danske Adelsslægt Bugge, lyder slet ikke usandsynlig. En katolsk

---

Skildring: Rudelbach: Kristelig Biografi S. 361—415; Rørdam: Kjøbenhavns Universitets-Historie I., 494—510 samt mange andre Steder rundt om i Værket; B. Münter: Bugenhagii in Dania commemoratio; Helvegs Kirkehistorie; Pontoppidans Annaler; C. T. Engelstoft: Kirkeordinansens Historie i Ny kirkehist. Saml. 2det Bind, samt spredte Bemærkninger i de fleste Bind af Kirkehist. Saml.; Engelstoft: Reformatorernes Grundsætninger m. H. t. Kirkens Adskillelse fra Staten i Scharl. og Engelst. Nyt theol. Tidsskr. 1ste Bind; H. C. Lange: Die innere Stellung Christians des Dritten zur Reformation und sein persönl. Verhältn. zu den Reformatoren. Altona 1857. Desuden naturligvis forskjellige Kirkehistorier og Værker, der særlig skildre Danmarks og Tysklands Reformation.

Forfatter, der særlig bekæmpede Bugenhagens »Kjætteri«, mener at kunne nedsætte ham i Folks Omdømme ved tendentiøst at fortælle, at Reformatoren nedstammede fra Bugdhan, en Mand af slavisk Herkomst, som gjorde sig bekjendt ved sin saa faste Vedholden ved Hedenskabet, at han endog havde haft i Sinde at dræbe den Mand, der har faaet Navnet Pommerns Apostel, Otto af Bamberg († 1139); men selv om denne Afstamning var mere end en katolsk Opdigtelse, burde den dog for fornuftige Mennesker ikke kunne komme Bugenhagen til Skade paa Ære, gode Navn og Rygte. For Resten er det kun forholdsvis sjældent, at han nævnes ved sit rette Navn Bugenhagen; sædvanlig kaldes han efter sin pommerske Oprindelse »Pomeranus« eller »Dr. Pommer«, og det ikke blot privat, men ogsaa officielt.

I sin Barndom nød han en omhyggelig Undervisning, og fra Barnetiden medbragte han Minder om en from og kristelig Opdragelse i katolsk Aand. Hvad der har vakt en særlig Opmærksomhed i Pommern netop i de Aar, var den Rejse, Pommerns daværende Hertug Bugislav den tiende med en Del af sine Hofmænd foretog til det hellige Land; det har jo paa en Maade været at forene Alvor og Gammen: baade var det en Pilegrimsfærd, og paa samme Tid en Lystrejse; og endnu mere Glans kastedes der over Hertugen, i det han sejrede i en Træfning, han leverede nogle tyrkiske Sørøvere, der paa Middelhavet havde overfaldet hans Fartøj; intet Under derfor, at da Bugislav i 1498 vendte hjem efter sin toaarige Fraværelse, strømmede alle, som vare i Stand dertil, og blandt dem den unge Bugenhagen, til Stettin for at se den vidt berejste Fyrste holde sit Indtog i sin Hovedstad. Ellers omtaler Bugenhagen som noget, der er meget betegnende for ham og for den Retning, hans Liv senere tog, at han i sin Barndom havde en stor Tilbøjelighed til at læse i den hellige Skrift, hvilket ogsaa kunde ske, selv uden at han behovede at benytte sine

latinske Kundskaber til at studere den egentlig avtoriserede latinske Bibeloversættelse (»Vulgata«); thi det er en Misforstaaelse, naar man sædvanlig mener, at før Luthers Tid Bibelen kun var kjendt paa Latin, og altsaa kun var en Bog for lærde Folk; thi da Luthers Bibeloversættelse fremkom, existerede der allerede fjorten Oversættelser af den paa Højtysk og sex paa Plattysk, i det mindste af det nye Testament; men disse Oversættelser vare rigtignok meget daarlige og svarede end ikke til Datidens smaa Fordringer, ligesom de vare oversatte paa anden Haand, nemlig efter den katolske Oversættelse; Luther var den første, der oversatte til Tysk fra Grundsprogene Hebraisk og Græsk. Det Kjendskab, Bugenhagen saaledes fra Barndommen havde faaet til den hellige Skrift, havde han Gavn af hele sit Liv igjennem, da han fik saa meget at gjøre med Fortolkningen af Bibelen. Det var en i høj Grad aandløs Undervisning, der i den Tid gaves i Skolerne; men de, der vilde lære noget, kunde det dog inden for snævre Grænser; Bugenhagen havde et udpræget Sprogtalent og lagde i sin Skoletid Grunden til det nøje Kjendskab til Latin og Græsk, der senere ved hans Fortolkning af Bibelen kom ham saa meget til gode, at det skaffede ham Hædersnavnet »Grammaticus«, hvormed han blev beæret af Melanchthon, der som bekjendt var meget ivrig i at give sine Venner slige prydende Tilnavne; ja til en Tid blev han endog anset for at være den stiveste Latiner i hele Tyskland.

Paa den latinske og katolske Grundvold, der var bleven lagt i Skolen, byggede han videre ved Universitetet; den 24de Januar 1502, da han altsaa kun var halvsyttende Aar gammel, indskreves han som Student ved det nærmest liggende Universitet, det i Greifswalde; her som næsten overalt havde den humanistiske Retning i Studierne, der var en Bebuder af Reformationen, begyndt at ytre sig, og de mere livlige og begavede Studenter, der ønskede noget mere end blot at vandre ad den slagne Landevej, hyldede

denne Retning; saaledes ogsaa Bugenhagen, der dog ikke længe kom til at indtage Disciplens Plads, — snart blev han selv Mester, Magister, i Aaret 1503; og noget senere, før han endnu var tyve Aar gammel, beskikkedes han til Rektor ved Skolen i Byen Treptow i Bagpommern, som stod i Forbindelse med og styredes fra det nærliggende Kloster Belbok.

Paa den Høj, hvor Klostret var anlagt, havde der i den hedenske Tid været et Alter for den vendiske Gud Bielbog (»Lysets Gud«); da Kristendommen langt om længe var bleven indført i Pommern, og de hedenske Templer vare blevne forvandlede til kristelige Kirker og Klostre, lod man meget passende Klosteret, som blev anlagt paa den Høj, beholde Navnet Bielbog, som Tegn paa, at nu var det »Lysets Gud«, i Aand og Sandhed, som skulde dyrkes dér; i Tidens Løb forandredes det til »Belbok«. Her virkede Bugenhagen i en længere Aarrække, i det mindste i fjorten Aar; og skjønt han var Læreren, Styreren, har han dog selv følt, at han, ung som han var, nok kunde trænge til at ndvide sine Kundskaber og at udvikle sig i forskjellige Retninger. Bugenhagen, der allerede da var en Fremskridtsmand, søgte at lede den hidtil aandløse Undervisning ind i nyere og bedre Spor: han lod sig ikke nøje med en tom Udenadslæren, men paavirkede sine Disciples Aand og Hjærte i lige høj Grad; den latinske Grammatik var ikke for ham, saaledes som for de fleste af hans Samtid (man kan vel endog sige Eftertid), et Maal; men den var ham et Middel til at føre Ungdommen ind i Theologiens Studium, der for ham maatte være det vigtigste; han søgte at paavirke Disciplene baade i aandelig og i sædelig Henseende, og Rygtet om den unge dygtige Rektor i Treptow bredte sig vidt om Lande, saa der kom Disciple til Skolen, ikke blot fra de nærliggende Dele af Pommern, men den talte Elever baade fra Lifland og Westfalen og andre fjærne Egne. For at virke, hvad han kunde, begyndte han

da at holde Forelæsninger over udvalgte Stykker af Bibelhistorien, og disse Forelæsninger, der vistnok have været noget helt nyt og ukjendt, fik et stort Tilløb ikke alene af Skolens Disciple, men ogsaa af Byens Borgere og Klostrets Munke. Paa den Maade virkede han ikke blot forædlende og dannende paa sine Tilhørere, men selv uddannede han sig ved disse Foredrag mere og mere for sin senere Gjerning som Præst og Professor. Præst blev han snart efter: en Del af hans Tilhørere, der ønskede, at Forelæsningerne maatte faa et mere offentligt Præg ved at holdes i Kirken i Steden for inden Skolens Vægge, bad ham opfylde denne deres Begjæring; han gik ind derpaa, men for at faa Lov til at tale i Kirken, maatte han først modtage den gejstlige Ordination, hvilket er sket senest i Aaret 1512. Snart udvidedes dog hans Virkekreds endnu mere: Klosteret Belbok styredes paa den Tid af en i alle Henseender hæderlig Abbed Boldewan (eller Bolduan), som søgte at raade Bod paa sine Munkes Uvidenhed ved Oprettelsen af et Slags Præste-Seminarium i selve Klosteret, nærmest for dem, der ikke skulde lade sig nøje med at være Munke, men fra Klosteret vilde træde ud som Præster; Bugenhagen var naturligvis selvskreven til Pladsen som Lektor, men han opgav dog ikke sin Stilling som Skolens Rektor. I Klosteret holdt han Forelæsninger over Dele af Bibelen, saaledes over Davids Salmer og de profetiske Bøger i det gamle Testament, samt af det ny Testament især over Evangelierne, og det var hans stadige Stræben at bringe de forskjellige Evangeliers Meddelelser i Overensstemmelse indbyrdes, for at de tilsyneladende Uoverensstemmelser ikke skulde vække Tvivl om Skriftens Avtoritet; han sammenarbejdede saaledes ogsaa de fire Evangeliers Beretninger om Frelserens Lidelse til et Hele, og det er denne Redaktion, vi med en enkelt Ændring endnu bruge, saa dens Korrekthed har staaet sin Prøve gjennem Aarhundreder. »Ved at lære andre lære vi selv«, siger det gamle latinske Ordsprog (»docendo disci-

mus«), og det bekræftede sig i rigeste Maal ved Bugenhagen, der ved sine Forelæsninger og Forberedelser til dem trængte mere og mere ind i det ny Testamentes Aand lige saa vel som dets Ord, saa han allerede paa den Tid var langt fra at være nogen ret troende Katolik, men for Exempel forkastede den katolske Helgentilbedelse; han havde et aabent Blik for den katolske Gejstligheds Usædelighed og andre Laster, som han med Strænghed, men uden Overdrivelse, revsede i en Tale, han holdt i Klosteret paa dettes Skytshelgenes, Apostlene Peters og Pauls Dag (29de Juni) 1517, altsaa kun nogle faa Maaneder før Luther begyndte at slaa sit mægtige Slag imod Romerkirkens Vildfarelser; denne Tale existerer endnu, og man kjender i den allerede Bugenhagen, som han senere skulde blive i sin Egenskab af Prædikant: hjærtelig og fuld af Følelse, klar og forstandig, mild og vindende, — det var Lyssiderne ved hans Taler; men Skyggesiden var den uendelige Langtrukkenhed, hvormed han bredte sig, og som senere skaffede ham venskabelig Kritik af Luther, der ikke holdt af lange Taler (»Tritt frisch auf, thu's Maul auf, hör bald auf!« plejede Luther at sige).

I mange Retninger kunde det spores netop i den Tid, at Luften ligesom var svanger med noget nyt, der længtes efter at bryde frem; det var en Gjæringsperiode, en Overgangstid, i hvilken man rettede Blikket fremad mod det ny, der ventedes, men tillige tilbage mod den svundne Tid, man søgte at fastholde i Mindet og i Krøniken; i de fleste Lande tog Historieskrivningen et Opsving i Tiden omkring Reformationen; og ogsaa Pommern fandt sin første Historieskriver, nemlig — Johannes Bugenhagen. Det gik saaledes til, at da Kurfyrst Frederik den vise af Sachsen havde overdraget sin højt betroede Hofpræst Spalatin at udarbejde Sachsens Krønnike, rettedes der Anmodning til en Del andre tyske Fyrster om at sende Oplysninger om deres Landes tidligere Forhold til Sachsen; da Hertug

Bugislav havde faaet denne Opfordring, fik han Lyst til ogsaa at faa sit Lands Historie skreven, og han anmodede Bugenhagen om at paatage sig dette Hverv, hvilket han gjorde saa meget hellere, som han allerede havde begyndt at samle Stof dertil, efter Tilskyndelse af en Del unge pommerske Adelsmænd, som vare komne til Treptow for at nyde godt af hans Undervisning, og som gjærne vilde vide noget om deres Lands Historie og deres Fædres Bedrifter. I Sommeren 1517 fik Bugenhagen Tilladelse af Hertugen til at undersøge alle Arkiver i Byerne, Slottene og Klostrene rundt om i Pommern, og Hertugen betalte selv Omkostningerne derved. Strax i samme Sommer begyndte han sin Rejse, der gav et betydeligt Udbytte; men det vanskeligste var at sigte og ordne det kaotiske Stof; næste Vinter tilbragte han da mest med at sammenarbejde Stoffet til et organisk Hele, og allerede 18de Maj 1518 var han i Stand til at overrække sin Fyrste den udarbejdede Pommerns Krønnike. Hvor hurtig end Værket var gaaet fra Haanden, var det dog udført med saa megen Grundighed, som det var muligt af en Mand, der ikke alene skulde rejse Bygningen, men selv lægge Grunden; og uagtet naturligvis Eftertiden har fundet meget at ændre derved, var det dog et Arbejde, som maatte tilfredsstille de Forventninger, man havde næret om det og dets Forfatter. »Hvilken Anstrængelse har det dog kostet at finde ud af disse Labyrinter!« udbryder han, og vi kunne saa godt sætte os ind i de Vanskeligheder, han havde at kæmpe med. Hvad man især maa beundre, er den upartiske Sandhedskjærlighed, hvormed han, den gejstlige Mand, der skrev efter Hertugens Opfordring, skifter Vind og Sol lige, dadler hvad der var at dadle baade hos de tidligere pommerske Fyrster og hos Gejstligheden, og ikke tager i Betænkning at benytte Lejligheden til at give sin dalevende Fyrste, hvis Levned var saare langt fra at være dadelfrit, adskillige vel mente og alvorlige Formaninger; han kunde godt have sat som

Motto de Ord, hvormed vor gamle danske Rimkrønnike begynder:

„Saa siger Beda, den ærlige Mand:
Det er vel gjort af hvem, der kan,
at skrive Forældres Gjerninger alle;
ere de onde, man skal dem fly,
ere de gode, man til dem ty
og ingen Sinde dennem frafalde.“

Medens Bugenhagen var beskæftiget med Udarbejdelsen af Pommerns Krønnike, opslog Luther sine bekjendte 95 Sætninger paa Wittenbergs Kirkedør (Allehelgensdag 1517). Underligt nok er det, at denne Gjerning, der i fuldeste Maal var en Udfordring til Paven, i Begyndelsen ikke gjorde videre Opsigt ud over Sachsens Grænser; det synes næsten, som om Folk først maatte i Berøring med Luthers mægtige Personlighed, inden det ret kunde komme til at gaa op for dem, hvad han kæmpede for, og hvad han vilde; men den, der selv med forud fattede Meninger imod Reformationen, kom til Wittenberg og hørte Luther og lærte ham personlig at kjende, maatte være meget fast i den katolske Tro, hvis han ikke snart blev vunden for Reformationens Sag. Det er saaledes ganske mærkeligt, at man i selve Rom i Begyndelsen ikke agtede videre paa Luthers Optræden, end at man antog det hele for blot at være et almindeligt Munkekjævleri; anderledes betragtedes det i de første Aar maaske heller ikke i Pommern, skjønt nogle unge pommerske Adelsmænd netop i de Aar studerede i Wittenberg; og at den katolsk-sindede Hertug Aaret efter sendte sin Søn Barnim der hen, viser os, at han ikke har anet, hvilken Fare der fra Wittenberg truede den katolske Kirke. Bugenhagen, der, som vi have set, nok havde et Blik for Kirkens Brøst og Mangler, stod endnu omtrent paa det samme Stade, som f. Ex. Erasmus fra Rotterdam, der nok kunde ønske Reformer inden for Kirken, men ikke en Reformation, saaledes som det skete. Medens

Erasmus og med ham mange, saaledes her i Danmark Povl Eliesen (P. Helgesen, almindeligt bekjendt under Navnet Povl »Vendekaabe«). da de syntes, at Reformationsværket dreves for yderligt. efterhaanden bleve mere og mere konservative, var det modsatte Tilfældet med Bugenhagen, om det end varede nogle Aar efter Luthers første Optræden, inden han fik Øjnene op. I 1520 havde Luther udgivet sin første Bog »om det babyloniske Fangenskab«, i hvilket Paven holdt Kristenheden; den øverste gejstlige i Treptow, Otto Slütow, havde faaet Bogen tilsendt fra en Ven, der opholdt sig ved den Leipziger-»Messe« (Bogmarked), og da en Dag nogle gejstlige nøde deres Maaltid hos Slütow, fremlagde han Bogen, for at de, og især Bugenhagen, paa hvis Mening man lagde særlig Vægt, kunde sige, hvad de syntes om den. Bugenhagen gjennembladede den løselig og gav den fyndige Erklæring: »Siden vor Herre led Pine og Død, have mange Kjættere forstyrret og haardt angrebet Kirken; men ingen Sinde er der opstaaet nogen fordærveligere Kjætter end den, som har skrevet denne Bog.« Han bad dog om at laane Bogen hjem for at sætte sig nærmere ind i de Vildfarelser, den indeholdt; men da han gik til Bunds i den, kom han til en ganske anden Opfattelse; nogle Dage efter bragte han Bogen tilbage, og da han traf nogle af dem samlede, der havde hørt hans først udtalte Dom, tog han ikke i Betænkning at ytre: »Ja, hvad maa jeg nu sige? hele Verden er blind og raver i et dybt Mørke! denne Mand er den eneste, der har set, hvad Sandhed er!«

Nu var altsaa Omslaget sket, om end nok forberedt ved hans tidligere Studier, saa dog alligevel pludselig og uventet, maaske nok saa uventet for ham selv som for andre; han siger selv senere, at det, der vel egentlig aabnede Øjnene paa ham, var da han ved Luther ret fik at se, hvad Guds Kjærlighed havde at betyde — ikke den »aktive«, som han før havde kjendt, nemlig at vi skulle

elske Gud, men den »passive«, at vi elskes af Gud. Han tog sig da paa at gjennemgaa Luthers Bog for sine Omgangsvenner blandt Gejstligheden i Treptow, og han udviklede sin nys erhvervede Opfattelse for dem saa overbevisende, at han vandt dem for sin Mening, ja saa endog Klosteret Belboks oven omtalte værdige Abbed Boldewan blev vunden for Luthers Lære; senere blev Boldewan luthersk Præst i Belzig i Nærheden af Wittenberg. At Bugenhagen nu har længtes efter at gjøre Luthers personlige Bekjendtskab, er saa naturligt; han har formodentlig indledet det ved at skrive til Luther og meddele denne, hvilken Forandring han har følt i sit Sind efter ret at have læst Bogen om »det babyloniske Fangenskab«; thi da Luther kort efter som en Fortsættelse havde udgivet: »Om et kristent Menneskes Frihed«, sendte han et Exemplar til Bugenhagen med en egenhændig venlig Skrivelse; det Bekjendtskab, der skulde faa saa stor Betydning for dem begge, nærmede sig saaledes; maaske har Bugenhagen ogsaa ment, at det var rettest for ham at drage bort fra Pommern, i alt Fald i nogen Tid, da den forandrede Stemning rundt om, og især i Treptow By og Belbok Kloster, samt Urolighede fra Pøbelen i Pommern — ligesom fra Pøbelen de fleste andre Steder — havde gjort Hertugen i højeste Grad ugunstig stemt mod Reformationen. En særlig Indbydelse til at komme til Wittenberg fik Bugenhagen fra en Landsmand Peter Svave, en yngre pommersk Adelsmand, som studerede i Wittenberg, og var bleven nøje bekjendt med Luther, hvem han ledsagede paa det farefulde Togt til Rigsdagen i Worms*).

---

*) Denne Peter Svave kom senere til at indtage en ikke ubetydelig Plads i Danmark, hvor han blev en temmelig bekjendt Diplomat; han døde 1552 som Universitetets Konservator og Ejer af Gjorslev; men det er fejlagtigt, naar han ofte anføres som en Universitetskammerat af Bugenhagen fra dennes Ophold

Saa forlod Bugenhagen sin Hjemstavn Pommern — som han ganske vist oftere gjensaae, men dog altid som en fremmed — og drog til Wittenberg, som blev hans andet Hjem, Hjemmet i den sidste Halvdel af hans Liv, hvor ofte og hvor længe han end var borte fra dette Reformationens Hjemsted, for paa andre Steder at sikre dens Bestaaen.

(Forts.)

Vilhelm Bang.

---

som Student i Greifswalde; thi da P. Svave var født 1496, har han, da Bugenhagen studerede i Greifswalde, kun været en lille Dreng; langt sandsynligere er det, at Svave har gaaet i Skole under Bugenhagen i Treptow, og at Bekjendtskabet, der senere er blevet til Venskab, skriver sig der fra, — der var elleve Aars Forskjel i deres Alder.

Engelske Landeveje og Landevejsliv i Middelalderen*).

I.

Veje og Broer.

Vedligeholdelsen af de engelske Landeveje og Broer var i det fjortende Aarhundrede en Statsbyrde, der ligesom Militærforpligtelsen hvilede paa den hele Nation. I Følge Theorien skulde alle Grundejere paase Vejenes gode Tilstand og deres Fæstebønder udføre Udbedringerne. Munkene, som vare i Besiddelse af Jordejendomme, der vare afstaaede i francalmoigne, det vil sige for Sjælebod, vare vel fritagne for al Leje og andre Afgifter til den oprindelige Ejer og havde i Almindelighed kun den Forpligtelse at fremsige Bønner eller give Almisser for Giverens Sjælefrelse; men de maatte dog fyldestgjøre »trinoda necessitas« eller den tredobbelte Forpligtelse, som navnlig bestod i Udbedring af Broer og Veje.

Disse Byrder bleve nemlig ikke betragtede som verdslige; det var meget mere fromme og fortjenstfulde Gjerninger lige saa fuldt som Sygebesøg og Almisser til de

*) Efter J. J. Jusserand: La vie Nomade et les routes d'Angleterre au XIV.e siècle. Paris 1884.

fattige; man betragtede altsaa disse Byrder som en virkelig Almisse til de ulykkelige, til de rejsende, og derfor vedblev Gejstligheden at være dem underkastet. Det Præg af Fromhed, som saaledes falder paa denne Art Forpligtelser, vilde allerede være tilstrækkeligt til at godtgjøre, at Vejene ikke vare saa sikre eller i saa god Stand, som man af og til har villet paastaa. Den skjønneste Side ved Middelalderens religiøse Ideer var, at de kunde avle denne højhjærtede Begejstring, der, hver Gang en Ulykke blev overvældende, strax fremkaldte hjælpende Samfund og gjorde Opofrelsen populær. Man ansaa t. Ex. de vantros Magt for en slig overvældende Ulykke, og Korstogene paafulgte; man fik Blikket op for den lavere Bybefolknings Hjælpeløshed, og den hellige Franciscus sendte de forladte sine Tiggermunke som Trøstere, og paa lignende Maade betragtede man de rejsende som ulykkelige, der fortjente Medlidenhed, og man kom dem til Hjælp for at behage Gud. I dette Øjemed oprettedes i det tolvte Aarhundrede en Munkeorden, Pontifexbrødrene eller Brobyggerne, som fandt Udbredelse i flere Lande paa Kontinentet. I Frankrig byggede de t. Ex. den berømte Bro ved Avignon, hvoraf endnu staa fire Buer, og Helligaandsbroen, som endnu ikke har forsaget sin Tjeneste. De havde desuden Filialer ved Vandløbene og hjalp til at passere dem i Baade. I det trettende Aarhundrede begyndte Lægmænd at aflære dem Kunsten og at afløse dem; Broernes Tal voxede i Frankrig, og mange af dem ere endnu til, f. Ex. den smukke Bro ved Cahors, der endog har konserveret sine Taarne med Tinder og »Skoldehuller«, som fordum tjente til dens Forsvar.

I England finder man ikke Spor til Pontifexbrødrene; men det er desuagtet sikkert, af Bro- og Vejanlæggene her som andensteds havde et religiøst Præg. For at opmuntre de fromme til at deltage i slige fortjenstfulde Gjerninger lovede t. Ex. Biskoppen af Durham (1311—16), Rikard Kellawe, fyrretyve Dages Aflad for deres Syndere. Ogsaa

Gilderne, disse Samfund af Lægbrødre, som vare besjælede af en religiøs Aand, istandsatte Veje og Broer. Dette var t. Ex. Tilfældet med Helligkors-Gildet i Birmingham, som oprettedes under Rikard II., og hvis Mellemkomst var særdeles ønskelig, noget der endnu to Hundrede Aar senere indrømmes af Edvard VI.'s Kommissær. Gildet vedligeholdt »i god Stand to store Broer af Sten og flere store Veje, der i modsat Fald vilde have været afbrudte og farlige, thi Byen vilde ikke have kunnet bære Udgifterne«.

Hvad enten nu Dronning Mathilde, Vilhelm Erobrerens Sønnedatter, efter Sagnets Beretning er bleven gjennemblødt ved at vade over Floden ved Stratford-at-Bow, eller dette blot er en senere Udsmykning, sikkert nok er det, at hun paatænkte at øve en fortjenstfuld Gjerning ved at opføre tvende Broer sammesteds; efter flere Reparationer var Bowbridge endnu til 1839. Dronningen sikrede sit milde Værks Bestaaen ved at overdrage et Jordstykke og en Vandmølle til Abbedissen i Barking med Forpligtelse til stadig at vedligeholde Broerne og tilgrænsende Vejstykker, Dronningen døde, et Munkekloster blev oprettet i selve Stratford, tæt ved Broerne, og Abbedissen overdrog sin Vandmølle med paahvilende Servitut til det nye Kloster. Abbeden holdt ogsaa i Begyndelsen sin Forpligtelse, men blev senere kjed heraf og læssede sluttelig sin Servitutbyrde over paa en vis Godfred Pratt; Abbeden byggede ham et Hus ved Vejen, i Nærheden af Broen, og gav derhos Pratt et aarligt Pengebidrag. Pratt overholdt ogsaa længe trolig sin Forpligtelse, modtog til Gjengjæld Smaagaver af de rejsende, og hans Sager trivedes godt, ja for godt, saa Abbeden troede at kunne inddrage sit Pengetilskud; men Pratt forstod at hjælpe sig; han trak Jærnlænker tvært over Broen og lod de vejfarende betale deres Skjærv, men var dog fornuftig nok til at gjøre en Undtagelse »for alle Adelsmænd; dem var han bange for og lod dem passere uden Besvær.« Hans Adfærd gav dog Anledning til et langt Kjævleri,

som først endte under Edvard II.; Abbeden erkjendte sin Uret, overtog igjen sin Forpligtelse og afskaffede Jærnlænker, Bompenge og selve Godfred Pratt.

Denne Bro, som Chaucer utvivlsomt maa have passeret, var af Sten; dens Buer vare snævre, Pillerne tykke, og mægtige Stræbepiller støttede dem og hjalp til at bryde Bølgernes Kraft; den øverste Del af disse Piller dannede Undvigepladser, hvor Fodgængere kunde ty op; thi Broen havde en saa ringe Bredde, at en Vogn kunde spærre hele Passagen. Da man nedbrød den 1839, fandt man, at den anvendte Konstruktionsmaade havde været meget simpel; for at bygge Pillerne i Flodsengen havde Murerne simpelthen sænket Mørtel og Stene, til man naaede Vandspejlet; man opdagede fremdeles, at Pratts, Abbedens eller deres Efterfølgeres Efterladenhed til visse Tider maa have gjort Broen næsten lige saa farlig at passere som det gamle Vadested; Vognhjulene havde gravet saa dybe Spor i Stenene, og Hesteskoene i den Grad slidt Brolægningen, at en Bue var bleven brudt.

Den fromme Karakter ved slige Anlæg fremgik af de Kapeller, de bare; Bow-bridge stod saaledes under den hellige Katharinas Beskyttelse. Londonerbroen bar ogsaa et Kapel, der var viet den hellige Thomas af Canterbury (Thomas Becket); det var en ret anselig, gothisk Bygning med høje Vinduer og gjennembrudte Klokkespir, næsten en hel Kirke. Af Tegningen i et Manuskript fremgaar, at Kapellet var bygget paa Midterpillen, medens der langs Brystværnet var opført spidstagede Huse, hvis anden Etage ludede ud over Themsen.

Enhver Englænder i Middelalderen, ja selv i Renaissancetiden talte med Stolthed om Londonerbroen; det var Nationens største Mærkværdighed og lige til Midten af det syttende Aarhundrede den eneste Bro i Hovedstaden. Opførelsen paabegyndtes 1176 i Steden for en gammel Spangebro, og Bygmesteren var Peter Colechurch, »Præst og

Kapellan«, som allerede én Gang havde gjort Gangbroen i Stand. Hele Befolkningen kom i Røre ved dette store og nyttige Foretagende; Kongen, Londons Borgere og Beboere fra Grevskaberne doterede Bygningen med Jorder og sendte Penge for at paaskynde Bygningen; endnu i sextende Aarhundrede saae man i Kapellet Listen over Giverne »indgraveret i en smuk Tavle til Minde for Efterverdenen«. Kort før sin Død (1205) fik Peter Colechurch, som nu var meget gammel, en Eftermand i Bygningens Ledelse. Kong Johan uden Land havde jo selv store Besiddelser i Frankrig, var bleven slaaet over de smukke Brobygninger her og udnævnte nu til Colechurchs Eftermand Broder Isembert, der snart efter indtraf fra Frankrig med samt sine Medhjælpere og medbragte et kongeligt Anbefalingsbrev til Londons Mayor og Borgere. Kong Johan roste heri Mesterens Duelighed og erklærede, at Lejeafgifterne af Husene, som opførtes paa Broen, altid skulde anvendes til sammes Vedligeholdelse. Broen stod færdig 1209, var virkelig, som anført, udstyret med Huse, et Kapel og Forsvarstaarne og vakte almindelig Beundring over hele England. Da Skotten, Sir David Lindesay, Greve af Crawfurd, var kommen i Strid med Lord Welles, Sendemand ved det skotske Hof, aftalte man en Duel, og Lindesay udpegede Londonerbroen som Mødestedet (1390). Forsynet med Lejdebrev fra Rikard II. drog den skotske Greve gjennem hele Landet, og Duellen fandt virkelig Sted i Overværelse af en umaadelig Tilskuerkreds. Det første Sammenstød var saa voldsomt, at Lanserne splintredes, men Skotten blev siddende urokkelig i Sadelen. Pøbelen, der befrygtede sin Landsmands Uheld, begyndte nu at raabe, at Skotten mod alle Regler var fastbunden til sin Ganger, og da Lindesay hørte dette, sprang han i Steden for andet Svar let af Hesten, svang sig med et Sæt atter op i Sadelen, lagde an paa sin Modstander, kastede ham paa ny og saarede ham haardt.

Husene, der vare byggede paa Broen, havde flere Etager, med Kjældere, anbragte i de svære Bropiller; naar Beboerne trængte til Vand, sænkede de blot deres Spande i Themsen. Undertiden kunde de ogsaa paa denne Maade bringe Hjælp til ulykkelige, hvis Baade vare kæntrede; thi Buerne vare snævre, og det var derfor ikke sjældent, at en Baad i Mørket stødte paa Pillerne og splintredes. Paa denne Maade bleve t. Ex. Hertugen af Norfolk og flere andre reddede i 1428, medens mange af deres Fæller druknede. Undertiden var det ogsaa selve Beboerne, som trængte til Hjælp; thi det kunde vel ske, at deres slet udbedrede Huse ludede for over og med ét styrtede i Floden; en slig Katastrofe indtraf saaledes 1481.

En af de tyve Brobuer, den trettende fra City, var en Vindebro for at lade Baadene passere og tillige lukke Adgangen til Byen; det var da ogsaa denne Hindring, som 1553 formente Sir Thomas Wyat og hans Oprørsskarer at tage London. Ved Siden af Vindebroen hævede sig et Taarn, paa hvis Tinde Bøddelen mange Tider igjennem plantede de halshuggede Forbryderes Hoveder. I 1576 blev denne Bygning med samt sine mørke Minder prægtig restavreret i Elisabet-Stilen; man indrettede elegante Værelser, og Forbrydernes Hoveder afgave ingen passende Pryd hertil, men flyttedes til det følgende Taarn paa Southwarksiden.

Londonbroen var en ren Undtagelse; de øvrige Broer havde et langt mindre storslaaet Præg, og de rejsende maatte være glade, hvis de kunde træffe Magen til Stratfordbroen trods dens ringe Bredde og dybe Hjulspor eller blot til Træbroen over Dyke, hvis Buer vare saa lave og snævre, at enhver Sejlads stoppede op, saa snart Vandspejlet hævede sig lidt.

Vi have allerede hørt enkelte Exempler paa de Midler, man i denne Periode anvendte for at sikre Vedligeholdelsen af slige kostbare Værker, saafremt Byrden ikke paahvilede

Ejerne af de nærliggende Jorder (trinoda necessitas); det skete snart ved Løfter om Aflád, snart ved Gildernes Mellemkomst eller ved Gaver, hvormed en eller anden stor Herre kom den Bro til Hjælp, han eller hans Forfædre havde bygget; men der fandtes ogsaa andre Midler, som kunde komme til Anvendelse, undertiden endog give Overskud; det var en regelmæssig Opkrævelse af Bropenge (pontagium eller brudtholl) lig den, Godfred Pratt saa vilkaarlig havde paalagt sine Medborgere, eller en Indsamling af fromme Gaver til Fordel for Brokapellet eller Broens Opsynsmand.

Efter alt dette skulde man tænke, at Broerne bleve stadig udbedrede og holdte i god Stand; men dette forholdt sig ingenlunde saa, Theori og Praxis stemmede ikke i bedste Maade overens. Naar Bompengene bleve regelmæssig opkrævede og anvendte efter Bestemmelse, havde de været tilstrækkelige til Vedligeholdelsen, ja Retten til at opkræve dem var endog en Indtægtskilde og afgav hyppig Æmne til Retstvist; men vi have allerede af Godfred Pratts Exempel set, at ikke alle Opsynsmænd vare hæderlige, og mange, selv af de mest højtstaaende, fulgte i hans Spor. Selv London-bridge, denne saa rige, berømte og nyttige Bro, trængte stadig til Reparationer; men man tog aldrig fat, før Faren var overhængende eller Katastrofen vel endog indtraadt. Henrik III. overdrog saaledes sin »højt elskede Hustru« den midlertidige Nydelse af Broens Indtægter; hun undlod at holde den vedlige og tilegnede sig uden Betænkning samtlige Indtægter, men Kongen fornyede desuagtet uden Betænkning sit Patent ved Fristens Udløb, og Resultatet af hans Naadesbevisning lod ikke længe vente paa sig; Broen var snart halvt ruineret, de ordinære Indtægter strakte ikke mere til at bestride Reparationsomkostningerne, og for at bringe Broen i Stand maatte man udsende Almissesamlere over hele Landet. Edvard I. bønfalder sine Undersaatter om at haste med Hjælpen; hvis den ikke kom

hurtig, vilde Broen ramle sammen: han anbefaler Ærkebisperne, Bisperne og hele Gejstligheden at lade hans Almissesamlere frit rette »fromme Opfordringer« til Folket, for at Hjælpen kan blive ydet uden Opsættelse. Den saa indstændig paakaldte Hjælp kom dog for sent, Katastrofen var indtraadt, og af Stows Annaler faa vi at vide, hvori denne bestod: Vinteren havde været meget stræng, Sneen og Frosten havde slaaet store Revner i Brodækket, saa at fem Buer ramlede sammen paa Kyndelmissedagen (2den Febr. 1282); mange andre Broer ude i Grevskaberne bleve ligeledes slemt beskadigede, Rochesterbroen var endog styrtet helt sammen.

Man kan herefter let forstaa, hvorledes det maatte staa til med mange Broer ude i Provinserne; man havde bygget dem op uden at tænke paa at dotere dem, ingen reparerede dem, lidt efter lidt opsledes Brobuerne, Brystværnene løsnedes, ingen Karre passerede, uden at nye Stenbrokker forsvandt i Floden, og snart kunde Vogne og Ryttere kun med stor Fare vove sig ud paa den faldefærdige Bygning. Kom nu en Vandflom til, var det ude med Broen og de Mennesker, som i Uforsigtighed eller af Hastværk havde indladt sig paa Vovestykket. Det er et Ulykkestilfælde af denne Art, en Kammerherre hos Edvard III. anfører til sit Forsvar, da hans Herre krævede ham for hundrede Mark. Kammerherren forsikrer at have sendt Pengesummen nøjagtig afsted med sin Klærk Vilhelm Markeley; men desto værre »var paagjældende Vilhelm druknet i Severn ved Broen Moneford under en Vandflom, og kunde han ikke gjenfindes, eftersom han var bleven fortæret af vilde Dyr, og vare paagjældende hundrede Mark saaledes gaaede tabte ved en Hændelse.« I paagjældende Periode fandtes virkelig endnu Ulve i England, og Ligets Forsvindelse, der tilskrives Rovdyr, lyder derfor mindre usandsynlig, end man vel nu til Dags vilde antage.

Det gik med Vedligeholdelsen af Vejene som med

Broerne, det vil sige, det kom mest an paa de tilstødende Grundejeres Forgodtbefindende, Luner eller Fromhed; blev Forsømmeligheden for stor, voxede Hjulsporene i Dybde, og Vejene forvandledes, kort sagt, til Samlinger af Mose- og Vandhuller, ja de vilde være blevne aldeles ufremkommelige, og hele den religiøse Iver og al Biskopen af Durhams Aflad vilde ikke have kunnet raade Bod herpaa, hvis ikke Adelen og Gejstligheden, det vil sige den samlede Grundejerstand, havde haft en umiddelbar og daglig Interesse i at holde Vejene farbare. Kongerne af England havde nemlig været saa forsigtige ikke at skabe store sammenhængende Len og havde saaledes heller ikke saa farlige Vasaller, som t. Ex. Kongen af Frankrig; de havde vel endog ladet sig belære af deres egne franske Lensherrers Skæbne, og vi finde derfor, at de fra første Færd blot skjænke Parthaverne, »Aktionærerne«, i deres store Krigstog Jordstykker, spredte over hele Øen. Kongen og hans Hof saa godt som alle Stormænd droge idelig omkring fra Borg til Borg, af Lyst, men endnu mere af Nødvendighed. I Fredstider var denne travle Færden ingenlunde ubehagelig; men den var fremfor alt nødvendig for at leve. Hvor rig man end var, maatte man dog spare, og den Tids Godsejere maatte se at leve af deres Jordbrug og dets Frembringelser. De droge altsaa fra Sted til Sted og maatte saaledes sørge for at have fremkommelige Veje, hvor deres Heste ikke vare udsatte for at styrte, eller deres Bagagevogne, som vare sande Flyttevogne, for at vælte. Ogsaa Munkene, der vare store Landbrugere, havde ligeledes Interesse i Vejenes gode Stand; deres Gaardbrug vare meget vidtstrakte; Klosteret i Meaux nær Beverley havde t. Ex. 2638 Beder, 515 Oxer, 98 Heste og Jorder i Forhold hertil. For øvrigt, som vi alt have hørt, paahvilede det Gejstligheden langt mere end nogen anden Stand at vaage over Vejenes gode Stand, da det var en from og fortjenstfuld Gjerning, og dette fromme Præg var netop ogsaa Aarsagen til, at Gejstligheden ikke var

fritagen for »trinoda necessitas«, denne fælles Byrde, som paahvilede alle Grundejere.

Alle disse samstødende Aarsager skyldtes det altsaa, at Vejene vare taalelige efter Datidens Fornødenheder; men paa hine Tider var man nøjsom. Karrerne, ja selv de egentlige Vogne vare tunge, klodsede Maskiner, som kunde udholde alvorlige Stød. Forudsat at man var velhavende, rejste man til Hest, og hvad Fodgængere angik, vare de vante til al Slags Møje og Besvær. Man kunde altsaa tage til Takke med lidt, og hvis vi behøvede Beviser paa, i hvilken Tilstand Vejene hyppig vare, og det selv paa de mest befærdede Steder, kunde vi finde det i Edvard III.'s Statut (20de Novbr. 1353), hvori han foreskriver en Brolægning af Landevejen, alta via, der gik fra Temple Bar (den vestlige Grænse for det daværende London) til Westminster. Denne Vej, der næsten var en Gade, var brolagt, men Kongen forklarer, at den var »saa opfyldt af Huller og Mosespor og Brolægningen i den Grad ujævn og medtagen«, at Passagen var bleven meget farlig for Mennesker som for Dyr. Han befaler følgelig, at hver tilstødende Grundejer paa egen Bekostning skal istandsætte et Fortov paa syv Fods Bredde ud til Graven, usque canellum. Midten af Vejen »inter canellos«, hvis Bredde vi uheldigvis ikke faa at vide, skal brolægges, og Omkostningerne herved skulle bestrides af en Taxt, som lignes paa alle Kjøbmandsvarer, der skulle til Magasinerne i Westminster.

Der var allerede en almindelig Taxt paa alle Karrer og alle Heste, som bragte Varer eller Materialier af hvilken som helst Art til Byen. Det Edikt, som fastslog denne Taxt, skriver sig fra Kong Edvard III.'s tredje Aar og omtaler først, at alle Veje i Londons umiddelbare Omegn ere i saa slet Tilstand, at Karrekuske, Kjøbmænd o. s. v. »ofte staa i Fare for at miste, hvad de føre med sig«. For nu at bestride Reparationerne skal der fremtidig oppebæres en Afgift af alle Kjøretøjer og alle Lastdyr, som komme

til Byen; man vil gaa frem efter et vist Forhold, t. Ex. for en tohjulet Karre, lastet med Sand, Grus eller Lerjord, maa man betale tre Pence om Ugen; efter Sædvane gjør man en Undtagelse for de Vogne og de Heste, som anvendes til Transport af Varer, der ere bestemte til Stormænd.

Hvor vanskelige Rejserne kunde være i den slette Aarstid, fremgaar dog i endnu højere Grad ved følgende Kjendsgjerning, som belyses af officielle Aktstykker; det var undertiden umuligt at indfinde sig til de mest betydningsfulde Møder. Saaledes se vi t. Ex., at et almindeligt Møde af Parlamentsmedlemmer fra alle Englands Egne ikke kunde aabnes til den berammede Dag, uden at Opsættelsen motiveres ved andet end Vejenes slette Tilstand. Man kan saaledes i Kong Edvard III.'s Parlamentsprotokoller under 1339 læse, at Regeringen maatte erklære til de enkelte Repræsentanter for Adelen og Grevskaberne, som havde kunnet naa Westminster: »Eftersom Prælater, Grever, Baroner og andre Stormænd og Riddere fra Grevskaberne samt Repræsentanter og Borgere fra Stæderne og Flækkerne vare forsinkede ved det slette Vejr, saa at de ikke kunde møde til bemeldte Dag, maatte det behage dem at afvente disses Ankomst.«

Disse deputerede vare dog ikke Fattigfolk; de havde gode Heste, gode Uldklæder, tykke Kapper, som dækkede Nakken og gik helt op over Hatten og med store, nedhængende Ærmer. Sneen eller Regnen, Oversvømmelser eller Frosten havde dog ligefuldt været den stærkeste, og alt medens de bandede Aarstiden, som sinkede deres Rejser, maatte alle disse Prælater, Baroner og Riddere standse deres Gangere i et eller andet enligt Herberge; medens de lyttede til Hagelen, som piskede mod Træskodderne, der lukkede Vinduerne, medens de varmede de forfrosne Fødder og i det røgfulde Kammer afventede Vandets Falden, kunde de gruble over den kongelige Misfornøjelse, som utvivlsomt

vilde bryde løs over dem i Westminsters »malede Sal«. Var der saaledes end Veje, og vare Ejerne end besværede med Servitutforpligtelser, som tilsigtede Vejenes Vedligeholdelse, maatte de kongelige Edikter derhos af og til minde Grundejerne om deres Forpligtelser, og kom hertil endnu de fornemme Herrers og Munkenes private Interesser, som fra Tid til anden gave Stødet til Udbedringer, var og blev dog den rejsendes Skæbne temmelig udsat under et Snefog eller ved Sneens Smeltning. Man kan saaledes forstaa, at Kirken følte Medlidenhed med den vejfarende og i sine Bønner nævnede ham, Side om Side med den syge og Fangen, blandt de ulykkelige, som anbefaledes til de fromme Sjæles daglige Bønner.

II.

De almindelige vejfarende.

Saaledes vedligeholdte, fjærnede Vejene sig fra Byerne og forlængede sig ud paa Landet, om Vinteren afbrudte af Regnbækkene og oversaaede med Huller. De tunge Karrer fulgte langsomt Vejenes Krumninger, og Støjen af det knatrende Træ ledsagede Kjøretøjet. Disse Karrer vare meget almindelige; nogle lignende firkantede Mergelkarrer, simple plumpe Kasser, helt og holden af Brædder og hvilende paa tvende Hjul; andre, en Smule mere lette, vare tømrede af Lægter og forsynede med et Fletværk af Vidier. Hjulene vare beslaaede med store Søm med fremspringende Hoveder. Begge Arter Vogne anvendtes i Landbruget, man fandt dem overalt og kunde leje dem for en billig Penge; to Pence pr. Fjerdingvej for hver Tønde var den sædvanlige Pris; for Transporten af Kornsække var den almindelige Leje èn Penny pr. Fjerdingvej for hver Tønde. Alt dette viser ikke, at Vejene vare fortrinlige, men blot at disse

Karrer, som vare uundværlige i Landbruget, vare meget talrige. For Landbefolkningen, som selv forfærdigede dem, repræsenterede de ingen betydelig Sum; de lavede dem solide og massive, fordi det blev lettere at tømre dem saaledes, og de saaledes bedre modstode Stødene paa Vejene. Kongen trængte altid til deres Brug; naar han flyttede fra den ene Borg til den anden, blev det glimrende Følge af Herrer fulgt af en Hær af laante Karrer.

De kongelige Furerer, les pourvoyeurs, fandt Karrerne paa Stedet og lagde Beslag paa dem; de udstrakte deres Rekvisitioner i ti Miles Omkreds fra de Steder, som berørtes af det kongelige Tog; ja de beslaglagde endog uden Betænkning Vogne for vejfarende, der boede i tredive, fyrretyve Mils Afstand, og hvis Rejse saaledes blev brat afbrudt. Der fandtes nok Statuter, som forbød at gjøre Tvangslaan og især bød at betale ærlig, det vil sige »ti Pence om Dagen for en Karre med tre Heste«. Dog som oftest tænkte man ikke paa at betale; den »fattige Kommune« vedblev med sine Protester, Parlamentet med sine Statuter og Furererne med deres Udsugelser. Foruden Karrer forlangte de Korn, Hø, Havre, Øl, Kjød; det var en hel lille Hær, man maatte ernære, og Rekvisitionerne spredte Rædsel i Landsbyerne. Man gjorde sit bedste for at slippe for dem, det simpleste Middel var at bestikke Fureren, men det mægtede de fattige ikke. Der gaves imidlertid talløse Reglementer, som alle sukcessive lovede, at der nu aldrig mere skulde ske noget Misbrug; Kongen var imidlertid afmægtig; under en ufuldkommen Regering tabe Love, som skulle være stadige, hurtig deres Livskraft, og de, man den Gang affattede, døde strax; Furererne derimod trivedes og formeredes, ja, mange gave sig ud for kongelige Officerer, som ingenlunde vare det, og disse Fyre var ikke de mindst begjærlige. Alle kjøbte de til Spotpriser og indskrænkede sig til Løfter om Betaling. Statutet af 1330 viser, hvorledes disse Betalinger aldrig kom, hvorledes man blot

regnede tyve Quarter Korn, naar man tog fem og tyve*), fordi man maalte hver Skjæppe »med Topmaal«. Paa samme Maade gik det med Høet, Halmen o. s. v.; Furererne fandt Lejlighed til at regne en Halvpenny for det, som var to, tre Pence værd, de befalede, at man skulde hidføre Vinforraad, beholdt det bedste for atter at sælge det til egen Fordel og lode sig betale for at tilbagelevere en Part til dem, de havde berøvet, hvad rigtignok var at ombytte Rollerne paa en højst besynderlig Maade. Alt dette vidste Kongen helt vel, og følgelig reformerede han; han reformerede kort efter paa ny og med samme ringe Resultat. I 1362 erklærer han, at fremtidig skulle Furererne betale kontant efter Markedsprisen, og han tilføjer den spøgende Bemærkning, »at fremtidig skulle Furererne miste deres forhadte Navn og kaldes Kjøbere«, »que le heignous noun de purveour soit chaungé et nomé achatour.« De to Ord svarede altsaa til tvende meget forskjellige Begreber.

Det var til Hest, at Kongen og Stormændene væsentlig foretoge deres Rejser; men de havde ogsaa Vogne. Intet giver en bedre Idé om Tidsalderens overlæssede og kluntede Luxus end Konstruktionen af disse tunge Maskiner; de smukkeste vare firhjulede; de bleve trukne af tre, fire Heste, forspændte paa Rad; paa en af dem red Postillonen, væbnet med en kortskaftet Pisk med flere Snærte; stærke Bjælker hvilede paa Axlerne, og over denne Undervogn hævede sig en Hvælving, der afrundedes som en Tunnel. Det afgav et højst uskjønt Hele, men Enkelthederne udmærkede sig ved en overordentlig Elegance. Hjulene vare udpyntede, og Egene udfoldede sig som smukke Ribber; Bjælkerne vare malede og forgyldte og det indre betrukket med blændende Tæpper, som udgjorde en Del af Tidens Rigdom. Sæderne vare forsynede med broderede Hynder, og man kunde, halvt siddende, halvt liggende, strække sig paa dem; forskjellige

*) En Quarter omtrent to danske Korntønder.

Slags Hovedpuder vare fordelte i Hjørnerne, som for at hidkalde Søvnen; i Vognene var der anbragt firkantede Vinduer, forsynede med Silkegardiner. Saaledes rejste altsaa Datidens adelige Damer, med deres tynde Tailler, sammenpressede i Kjoler, som røbede alle Legemets Former; med deres lange, tynde Hænder kjærtegnede de Hunden eller Yndlingsfuglen. Ridderen, der ligeledes var indsnøret i sin Vaabenkjole eller cotte-hardie, betragtede sin magelige Rejsefælle med ømme Blikke eller, hvis han havde fine Manerer, gav sit Hjærte Luft i lange Fraser ligesom i Romanerne. Damen, der muligvis af Koketteri havde afrykket sine Øjenbryn og Tindingehaar, oplives af og til, og et Smil farer som en Solstraale over Ansigtet; imedens hvine Axlerne, Hestehovene skratte paa Gruset, Maskinen rykker stødvis frem, farer ned i Hjulsporene, hopper helt i Vejret, naar den passerer Grøfter, og dumper voldsomt ned med dump Støj. Man maatte tale højt, for at disse forfinede Talemaader, der inspireredes af Minder fra »det runde Bord« (la Table-Ronde), kunde blive forstaaelige; en saa triviel Nødvendighed har altid været tilstrækkelig til at bryde selv de mest udsøgte Tankers Ynde; alt for stærke Stød forstyrrer Blomsten, og naar Ridderen byder den frem, har den mistet sit duftende Støv.

At eje en slig Vogn var ligefuldt en fyrstelig Luxus; man testerede dem bort, og det var en værdifuld Gave; den 25de Septb. 1355 nedskrev Elisabet af Burgh, Lady Clare, (Edvard I.'s Datterdatter) sin sidste Vilje og legerer sin ældste Datter »sin store Vogn med Hynder, Tæpper og Puder«; i Rikard II.'s tyvende Aar fik Roger Rouland 400 Pund Sterling for en Vogn til Dronning Isabella, og i Edvard III.'s sjette Aar fik Mester la Zouche 1000 Pund for Lady Eleanor, Kongens Søsters Vogn. Dette var uhyre Summer; thi i det fjortende Aarhundrede var Middelprisen for en Oxe tretten Shillings, en og en kvart Penny (11 Kr. 86 Øre), for en Bede en Shilling fem Pence, for en Ko ni Shillings

fem Pence og for en Høne en Penny (7 Øre); Lady Eleanors Vogn repræsenterede altsaa Værdien af sexten Hundrede Oxer.

Mellem disse Luxusvogne og Bøndernes Karrer var der intet Mellemtrin, som vilde svare til hele det Mylr af borgerlige Vogne, vi nu til Dags ere vante til. Der fandtes ganske vist Kjøretøjer, som vare mindre dyre end Prinsessernes fra Kong Edvards Hof, men deres Tal var ikke stort. I hine Tider kunde Alverden ride, og det var langt mere praktisk at nytte sin Ganger end Datidens tunge Vogne; man kom hurtigere afsted, og man var sikrere paa at naa sit Bestemmelsested. Breve fra Familien Paston vise, at Forholdet ikke var synderlig anderledes i det næste Aarhundrede. Da Johan Paston laa syg i London, skrev hans Hustru for at bede ham vende tilbage, saa snart han kunde taale at ride; Tanken om at benytte en Vogn falder hende ikke engang ind, og dog var der Tale om »en farlig Sygdom, a grete dysese.«

Margrete Paston skriver den 28de September 1443: »Hvis jeg havde kunnet følge min Vilje, vilde jeg for længst have fortalt dig, hvor højlig jeg ønskede, at du var hjemme, om det saa behagede dig. Din Sygdom vilde være bleven passet her lige saa godt, som hvor du nu er; det vilde jeg have ønsket hellere end at faa en ny Kjole, skulde den end være af Skarlagen. Naar min Fader nu kommer til London og sender sin Hest tilbage, bed ham saa om den og benyt dette Dyr for at vende hjem; det vil jeg bede dig om, saafremt din Sygdom er gaaet over, og du kan udholde denne Ridetur; thi jeg haaber, at du skal blive passet lige saa ømt her, som du er bleven i London.«

Der var faa Steder i England, hvor Synet af det kongelige Følge ikke var vel bekjendt. Hoffets Rejser gik uafladelig for sig, og vi have oven for set Aarsagerne dertil. De kongelige Rejsefortegnelser oplyse paa slaaende Maade denne uafladelige Trang til Omflytninger. Kong

Johan uden Lands Rejselister udvise, at han sjælden tilbragte en hel Maaned paa samme Sted, og som oftest forblev han der ikke engang en Uge; i Løbet af fjorten Dage finder man ham hyppig i fem, sex forskjellige Byer eller Slotte. Under Edvard I. er Forholdet det samme: i sin Regerings otte og tyvende Aar (1299—1300) skifter denne Regent, uden at forlade sit Kongerige, Opholdssted fem og halvfjerdsindstyve Gange, det vil sige gjennemsnitsvis omtrent tre Gange i Løbet af fjorten Dage.

Og naar Kongen skiftede Ophold, fulgte ikke blot med som en Fortrop hans fire og tyve Bueskytter, der daglig modtoge tre Pence i Sold; men han ledsagedes af alle hine Officerer, som Forfatteren til *Fleta* opregner med saa stort Velbehag. Suverænen fører med sig sine tvende Marskalker, Marskalk *forinsecus*, Marsken, der i Krigstid fordeler Hærene til Slag, fastsætter Raststederne og lader de Misdædere fængsle, som findes paa *virgata regia*, det vil sige i tolv Miles Omkreds; Marskalk *intrinsecus*, Drosten, som overholder Retsordenen i Palaierne og Slottene og, saa vidt muligt, fjærner Glædespigerne; han oppebærer af hver »meretrice communi« fire Pence i Bøde første Gang, han fængsler hende; hvis hun kommer tilbage, føres hun for Senechalen, Rigets Hofmester, der giver hende et alvorligt Paabud mod nogen Sinde at indfinde sig i Kongens, Dronningens eller deres Børns Boliger; tredje Gang fængsles hun, og man afskærer hendes Hovedhaar; fjerde Gang anvender man en af disse afskylige Straffe, det middelalderlige Barbari fandt Behag i: Man afskærer Overlæben paa slige Kvinder, »ne de cætero concupiscantur ad libidinem«. Fremdeles var der Kammerherren, som skulde vaage over, at Boligernes Indre var konfortabelt: »debet decenter disponere pro lecto regis, et ut cameræ tapetis et banqueriis ornentur«, Rentemesteren, som skulde føre Regnskabsvæsenet, Slotsforvalteren, som havde den Bestilling at bortjage paa-

trængende Personer, »indignos ejicere«, og Hunde, »non enim permittat canes aulam ingredi«, og en Flok andre Officerer.

Over alle disse høje Herrer stod imidlertid Kongens Senechal, Senescallus, Hofmesteren, den fornemste Embedsmand i hans Hus og hans Storkansler. Overalt, hvor hen Kongen begav sig, fulgte hans Retterting med ham; i det Øjeblik man begav sig paa Rejsen, underrettes Sherifferne om Stedet, hvor Hoffet vil gjøre Rast, for at de kunne føre deres Fanger til Byen, hvor Fyrsten standser. Alle de Sager, som høre under de omrejsende Dommeres Jurisdiktion, afgjøres af Senechalen, som fastslaar Afgjørelse ved Tvekamp, udsteder Fredløshèdsdekreter og dømmer i kriminelle og civile Sager. Denne kriminelle Dommermyndighed følger Kongen selv i Udlandet; men her bringer han den kun til Anvendelse, naar den skyldige er fængslet i hans Bolig. Dette indtraf saaledes i Edvard I.'s fjortende Regeringsaar; da denne Fyrste nemlig opholdt sig i Paris, stjal Ingelram de Nogent i den kongelige Bolig og blev greben paa fersk Gjerning; efter en Retsundersøgelse blev det befundet, at Edvard i Følge sit kongelige Privilegium var retlig Dommer i Sagen, han udleverede Tyven til sin Senechal Robert Fitz-John, og denne lod Ingelram hænge i Galgen ved Saint-Germain-des-Prés.

Kansleren og hans Skrivere, der redigerede Kongens Dokumenter, fulgte ham ligeledes i mange Tider paa hans Rejser, og Palgrave anfører, at man fra nærmeste Kloster hyppig rekvirerede en stærk Hest for at bære Akterne; men denne Skik faldt bort med Edvard III.'s fjerde Regeringsaar, thi fra dette Øjeblik fik Kancelliet sit faste Stade i Westminster. Naar Domstolene flyttede, fulgte en Skare Sagførere med; det gjorde intet til Sagen, at de ikke vare indskrevne i Retslisterne, de fulgte med uden at tabe Taalmodigheden, som Hajen følger Skibet, i det stadige Haab om sluttelig dog at snappe et eller andet Bytte. Folk, der

havde Processer, Klagere af forskjellig Art, letfærdige Kvinder, en hel Skare Individer, der ikke havde nogen Herre at gaa i Borgen for sig, alle fulgte de haardnakket i Hælene paa Kongen og hans Følge. De kivedes indbyrdes, stjal undervejs, myrdede undertiden og bidroge ingenlunde til at gjøre Efterretningen om Kongens forestaaende Ankomst populær ude blandt Befolkningen. I sine Regeringsakter indrømmer og beklager Edvard II. (1323) alle disse alvorlige Misbrug; han foreskriver, at man skal lægge i Lænker og sætte paa Vand og Brød alle de Folk, som uden Tilladelse følge med det kongelige Tog, og at man ligeledes skal fængsle og brændemærke de løsagtige Kvinder; han forbyder sine Riddere, Skrivere, Væbnere, Tjenere, sit Staldpersonale, kort sagt alle, der ledsagede ham, at medtage deres Hustruer, med mindre de have en Bestilling ved Hoffet; man bortviser altsaa den hele Sværm af kvindelige Væsner, som kun voldte Uordener. Han indskrænker fremdeles det Personale, som maatte ledsage Marskalken og sluttelig var voxet over alle Grænser; disse Befalinger gaa meget i det enkelte og ere meget fornuftige; men vi have set, hvor hurtig slige Forskrifter i Middelalderen gik i Glemmebogen.

I England var det i øvrigt ikke blot i Følge med Kongen, at Domstolene saaledes stadig laa paa Rejser. Embedsmænd, der kom fra London, skulde fælde Domme rundt omkring i Grevskaberne, ligesom Sherifferne og de kongelige Birkedommere omkring i Flækkerne inden for deres Distrikters Omraade; til bestemte Tider gjennemrejste de Landet og raadede Bod paa al Uret; men selv i disse Institutioner indsneg der sig alvorlige Misbrug, og til Trods for de Forsigtighedsregler, som forvandlede Sheriffernes og Birkedommernes undergivne til Dommere over disse selv, konstatere talrige Statuter Slag i Slag ulovlige Retssædvaner og standse dem for en Stund. I Sheriffernes og Birkedommernes Overværelse foregik det saakaldte

Forhør over francpledge, som var en i det enkelte gaaende Undersøgelse, Artikel paa Artikel, om den Maade, hvorpaa Rets- og Politilovene vare blevne haandhævede; man adspurgte Nævninger, som vare sammenkaldte i dette Øjemed, om de Tilfælde af Tyveri, Mord, Brandstiftelse, Røveri, Trolddom, Ødelæggelse af Broer og Veje (de pontibus et calcetis fractis), Landstrygeri o. s. v., de maatte være bekjendte med. I Følge det store Frihedsbrev maatte Sheriffernes og Birkedommernes Rundrejser kun finde Sted tvende Gange om Aaret; thi deres Ankomst voldte baade Nævningerne, hvem man ulejligede, og Kongens Undersaatter, hos hvem disse Embedsmænd skulde have Bolig, Tab af Penge og Tid.

Paa tilsvarende Vis holdt de omrejsende Dommere Forhør angaaende »Kronens Artikler«. Tallet paa deres Besøg vexlede efter de forskjellige Tider; det store Frihedsbrev havde fastslaaet Tallet til fire om Aaret. De holdt Møde og førte Forsædet i selve Grevskabstingene og udgjorde saaledes Sammenknytningsbaandet mellem det kongelige Retterting og de gamle Folketing, og efterhaanden som Vigtigheden af disse Øvrighedsposter steg, mindskedes baade Sheriffens og Birkedommerens Anseelse. Nævningerne, der saaledes forvandledes til offentlige Anklagere, bleve udspurgte, om hvilke Misgjerninger. Udaad og Brud paa Statuterne der vare komne til deres Kundskab. Og i de meget detaillerede Spørgsmaal forekomme hvert Øjeblik Navnene paa Sheriffen, Coroneren (Ligsyns-Embedsmanden), Birkedommeren, Konstablen, kort sagt alle de kongelige Embedsmænd, hvis Embedsførelse saaledes stilledes under den folkelige Kontrol. Har en eller anden af disse Embedsmænd, spørger Dommeren, ikke løssluppet nogen Tyv, Falskmønter eller Møntklipper? Har han ikke for Penge undladt at forfølge en Løsgænger eller Snigmorder? Har han ikke uretfærdig oppebaaret Bøder? Har han ikke ladet

sig betale af Mænd, der vilde unddrage sig et offentligt Hverv (f. Ex. at være Nævning)? Har Sheriffen mer end vedbørlig krævet Gjæsteri af sine underordnede gjennem alt for hyppige Rundrejser? Har han indfundet sig med fem eller sex Heste? Nævnet skulde ligeledes under Ed angive de Stormænd, som muligvis voldelig havde fængslet vejfarende, der passerede deres Ejendomme, og alle de Individer, som havde undladt at yde Bistand ved en Tyvs Paagribelse eller ikke mødt ved de store Grandestævner; thi i dette engelske Samfund var hver Mand skiftevis Fredsdommer, Soldat og Øvrighedsperson, og den simple Bonde, som var højlig udsat for Udsugelser, havde dog sin Del i Haandhævelsen af Retten og den offentlige Orden. Det er indlysende, hvilken stor Vigtighed disse Dommerrejser havde fra et socialt Standpunkt; de mindede idelig den fattige om, at han var Borger, at Samfundets Sag var hans egen.

Naar Munkene forlode deres Klostre og gave sig paa Rejser, ændrede de gjærne deres Klædedragt, og det blev vanskeligt at skjelne dem fra de verdslige Stormænd. Chaucer giver os en morsom Beskrivelse af slige verdslige Munkes Klædedragt; men Kirkemøderne ere endnu mere udførlige og retfærdiggjøre fuldstændig den engelske Digters Satirer. Kirkemødet i London 1342 bebrejder Munkene, at de bære Klædninger, som »mere egne sig for Riddere end Klerke, det vil sige korte, meget snævre med overordentlig brede Ærmer, som ikke gaa sammen ved Albuerne, men hænge meget langt ned over dem og have Pelsværks- eller Sikeopslag.« De have langt Skjæg, Ringe paa Fingrene, kostbare Bælter, guldbroderede Punge, Knive, der ligne Kaarder, røde eller rudede Støvler og udtungede Sko med lange Spidser, med ét Ord hele den verdslige Stormands Luxus. Senere, i 1367 gjør Kirkemødet i York lignende Ophævelser: Munkene have »latterlig korte« Klæder; de

vove offentlig at bære »disse Klæder, som ikke naa ned midt paa Laarene og ikke engang dække Knæerne.« De strængeste Forbud udstedes for Fremtiden; dog vil man under Rejserne taale Tunikaer, der ere mere korte end de reglementerede Kutter.

Naar en Biskop gik paa Rejser, skete det med stor Bram og, helt bortset fra deres Rundrejser i Embeds Medfør, maatte Bisperne rejse som de verdslige Stormænd for at besøge og leve paa deres Godser. I alle slige Tilfælde rejste de som Konger med et helt Hof, de førte med sig deres fortrolige og Tjenere af forskjellig Rang. Vi faa et godt Begreb om det Stormandsliv, Prælaterne førte, af Biskoppen af Hereford, Rikard Swinfields Udgiftsbøger. Det var en Biskop med betydelig Magtfylde, og følgelig var han rig; der hørte mange Borge til hans Bispedømme, han kunde hævde sin Stilling som Prælat og Stormand og havde Raad til at være gjæstfri, gavmild mod Fattigfolk og til at give mange Penge ud til Klager og Processer i Rom og andensteds. Han havde stadig i sin Tjeneste henved fyrretyve Personer af forskjellig Rang, hvoraf største Parten fulgte deres Herre under hans hyppige Omskiftninger af Residensen. Hans Væbnere (armigeri) havde en aarlig Løn fra en Mark til et Pund; hans valleti, det vil sige hans Kapellaner og andre underordnede, hans Kuske, Portører, Falkonerer, Staldbetjente, Ilbud o. s. v. havde fra en Krone til otte Shillings og otte Pence i Løn; i tredje Række kom Køkkenpersonalet og Bageren med to eller fire Shillings Løn; længst nede kom endelig Drengene eller Pagerne, som hjalp de øvrige Tjenere og fik fra en til sex Shillings om Aaret. En af de mærkeligste Ansættelser hos Biskoppen var Thomas Bruges', hans Kampfælle, der fik en aarlig Løn for at kæmpe i Prælatens Navn i de Tilfælde, hvor en Proces skulde afgjøres ved retslig Tvekamp. Swinfields Udgiftslister strække sig uheldigvis kun over en Del af

Aarene 1289—90, og vi faa saaledes ikke at vide, hvor ofte det var nødvendigt at erstatte Kampfællens Plads.*)

I Abbedernes, Bispernes, Adelsmændenes, Sheriffernes og Kongens Tjeneste stod endnu andre Mænd, som vare særdeles fortrolige med Hoved- og Bivejene; det var Ilbudene. Da man ikke havde Postforbindelser, maatte man hjælpe sig, som man kunde. De fattige afventede Lejligheden, naar en eller anden Ven gjorde en Rejse; de rige holdt særlige Bud, der skulde forrette deres Ærinder og besørge deres Breve, som Herren i Regelen dikterede Skriveren, der derpaa nedskrev dem paa Pergament og forseglede dem med Herrens Voxsegl. Kongen holdt tolv faste Ilbud, der fulgte ham overalt og stadig maatte være færdige til Afrejse; de fik tre Pence om Dagen, naar de vare paa Farten, og fire Shillings og otte Pence aarlig til Indkjøb af Sko. Kongen overdrog dem Budskaber til Kongerne af Skotland og Frankrig og udsendte dem for at sammenkalde Nationens Repræsentanter til Parlamentet, eller Sankt-Georgsridderne til Windsor, for at indbyde »Ærkebisperne, Greverne, Baronerne og andre Herrer og Fruer i England og Wales« til at overvære den højsalige Dronning Philippas Ligfærd i London, for at paabyde Parlamentsakternes Kundgjørelse omkring i Provinserne og paalægge »Ærkebisper, Biskopper, Abbeder, Priorer, Domprovster og Kanniker i alle Grevskaber at bede for den højsalige Dronning Anna af Englands Sjæl.« Blandt de Ærender, Kongen overdrog sine Tjenere, fandtes undertiden nogle, Nutiden vilde finde højst modbydelige. Han befalede t. Ex. en af sine tro Mænd at føre omkring til Englands store Byer de parterede

---

*) Thomas Bruges's Dueller angik ikke egentlige Forbrydelser eller Forræderi imod Lensherren; thi i dette Tilfælde straffedes den besejrede med Døden; det var en Duel cum fuste et scuto, der langt mindre hyppig, end man antager, medførte Nødvendigheden af at erstatte Kampfællen.

Lig af dem, som vare henrettede for Landsforræderi. I slige Tilfælde var det ikke simple Sendebud, han anvendte, men paalidelige Personligheder, som lode sig følge af en stor Eskorte for at beskytte de bedrøvelige Levninger. I sit et og halvtredsindstyvende Regeringsaar betaler t. Ex. Edvard III. ikke mindre end tyve Pund til »Ridder William Faryngton for Bekostninger og Udgifter, han har haft ved at transportere Ridder Jean de Mistreworths parterede Lig omkring til forskjellige Dele af England.«

Af alle rejsende vare Ilbudene de hurtigste. For det første vare Rejser jo deres Forretning; det var gode Ryttere og praktiske Folk, som forstode at trække sig ud af Vanskeligheder i Værtshuse og paa Landeveje; end ydermere havde de det Privilegium at passere tværs gjennem Markerne »gjennem Kornet«, om det tykkedes dem saa, uden at Markvogterne (haywards) havde Ret til at stoppe og udpante dem for Bøderne, som Tilfældet var med almindelige rejsende, der havde brudt Markfreden, og hvem man fratog »Hatten eller Kappen, Handskerne eller Penge af deres Pung.« Ve dem, som fik det Indfald at arrestere Ilbudene; det gjaldt umaadelige Boder, især naar det var Kongens Sendebud. Da en Konstabel havde fængslet et Ilbud fra Dronningen, tog dette ikke i Betænkning at kræve ti Tusende Pund som Straf for den Ringeagt, der var udvist hans Herskerinde, og to Tusende Pund som Skadesløsholdelse for sig selv.

Da Jacques d'Euse, Kardinalbiskoppen af Porto, den 7de Avgust 1316 blev udvalgt til Pave under Navn af Johan XXII., fik Edvard II., som opholdt sig i York, denne Nyhed at vide af Laurent Irlænderen, Ilbud hos Familien Bardi; af Kongens Regnskabslister ser man virkelig, at han under den 17de Avgust lod udbetale 20 Shillings til Laurent for at lønne ham for hans Ulejlighed. Først den 27de Septbr., medens han endnu stadig var i York, modtog Kongen ved Durand Budet, Ilbud hos Kardinal Pelagrua,

officielt Meddelelse om Valget; han forærede Ilbudet fem Pund. Da endelig Pavens Nuntius i egen Person indtraf kort efter som Overbringer af samme Efterretning, der ikke længere havde Nyhedens Interesse, gav Kongen ham hundrede Pund i Foræring.

Saaledes var det Skik og Brug; man gav Foræringer til Overbringeren af gode Efterretninger, og de kongelige Ilbud havde saaledes Udsigt til en tilfældig Forøgelse af deres magre Løn, tre Pence om Dagen. Edvard III. gav en Livrente paa fyrretye Mark til Dronningens Ilbud, der meldte ham Prinsen af Wales', den fremtidige sorte Prinses Fødsel; han giver tredive Pund tre Shillings og fire Pence til Johan Cok for Cherbourg, som meldte ham Kong Johan den godes Tilfangetagelse ved Poitiers (1356), og han sikrede Thomas Brynchesley en Rente paa hundrede Shillings, fordi han overbragte den gode Melding om Carl af Blois's Tilfangetagelse.

Ved Aftenens Frembrud søgte Munke, Herrer og rejsende af forskjellig Art et Nattely. Naar Kongen med sine fire og tyve Bueskytter og sit Følge af Herrer og Hofembedsmænd indtraf i en By, udpegede Marskalken et vist Antal af de bedste Huse, som han mærkede med Kridt; Kammerherren indfandt sig derpaa, opfordrede Indbyggerne til at gjøre Plads, og Hoffet indrettede sig, saa godt som muligt, i deres Logis. Ikke engang Hovedstaden var fritagen for dette brydsomme Paalæg, kun skulde Marskalken forud komme til rette med Byens Mayor, Sheriffer og Magistrat. Undertiden satte den kongelige Agent sig imidlertid ogsaa ud herover og gav saaledes Anledning til stort Spektakel. I sit nittende Regeringsaar kom Edvard II. til Tower, og hans Hofmænd indlogerede sig hos Borgerne, uden at Mayoren eller Aldermen paa nogen Maade vare blevne spurgte til Raads. Selve Sheriffens Hus havde faaet sit Kridtmærke, og stor var den værdige Embedsmands Harme, da han fandt Kongens egen Sekretær, Rikard Ayremynne,

indlogeret hos sig, den fremmedes Heste i sin Stald og hans Tjenere i Køkkenet. I Tillid til Byens Privilegium og uden at ænse den kongelige Majestæt det ringeste bortjog Sheriffen øjeblikkelig med Magt baade Sekretæren og hans Følge, udslettede Kridtmærkerne og blev Herre i sit eget Hus. Han blev følgelig stævnet for Hofmesteren og anklaget for Ringeagt mod Kongens Ordrer, og Straffepaastanden lød paa mindst 1000 Pund i Bøde; men han forsvarede sig med Energi og paakaldte Mayorens og Borgernes Forsvar, og disse fremkom med Byens Privilegier; de vare i god Orden, det maatte man indrømme, Sheriffens Hidsighed saae man derfor gjennem Fingrene med, og Ayremynne maatte se at trøste sig uden nogen Skadesløsholdelse.

Ude paa Landet tog Kongen ofte ind i det nærmeste Kloster i fuld Forvisning om at blive modtagen som Herre, og de store Herrer gjorde deres bedste for i denne Retning at efterligne ham. For Klostrene var Gjæstfrihed en religiøs Pligt, for Johanniterordenen endog den første af alle Pligter. Denne Orden havde Klostre overalt i England, og det var for den fattige rejsende et stort Held at vinde her hen. Man blev vel behandlet efter sin Rang; men det var allerede meget ikke at finde Porten lukket. Regnskabsbøgerne for 1338 vise t. Ex., at denne gejstlige Ridderorden ikke søgte at unddrage sig Gjæstfrihedens tunge Byrde; man finder stadig paa Udgiftssiden Omkostninger, foranledigede ved »supervenientibus«. Naar der var Tale om Kongen eller Prinserne, ruinerede man sig ligefrem; saaledes omtaler Prioren over Clerkenwell »mange Udgifter, som ikke kunne nærmere specialiseres, men ere foranledigede ved Gjæstfrihed, udvist mod vejfarende, mod Medlemmer af den kongelige Familie og andre Rigets Stormænd, som standse i Clerkenwell og opholde sig dér paa Klosterets Bekostning.« Derfor kan Opgjørelsen ende med følgende Resumé: »Saaledes overstige Udgifterne Indtægterne med tyve Pund elleve Shillings og fire Pence.« Naboskabet med en Stormand

var ligeledes en Kilde til Udgifter; han sendte hyppig sit Følge hen for at nyde godt af Klosterets Gjæstfrihed. I Hamptons Regnskaber ender Listen over de Folk, man har leveret Øl og Brød, med følgende Ord; »Fordi Hertugen af Cornwall bor i Nærheden.« Som Forklaring maa man mindes, at største Delen af disse Klostre vare doterede af Adelsmændene, og enhver, der kjendte sine egne eller en Slægtnings Jorder, følte sig som hjemme i Klosteret; men disse urolige Hoveder, der vare Venner af et godt Bord, misbrugte Klostrenes Gjæstfrihed, og deres Udskejelser fremkaldte Klager, som kom for Kongens Øren. Edvard I. forbyder, at nogen maa tillade sig at spise eller bo i et Kloster, uden at Prioren udtrykkelig har inviteret ham, eller han har grundlagt dette, og selv i dette Tilfælde skal Fortæringen være maadeholden; blot de fattige, der tabte mest ved Stormændenes Udskejelser, skulde vedblive at modtages gratis: »et per hoc non intelligitur quod gratia hospitalitatis abstrahatur egenis.« I 1309 bekræfter Edvard II. disse Regler, som synes at være gaaede i Forglemmelse, og sex Aar senere lover han paa ny, at hverken han eller hans skulle misbruge Munkenes Gjæstfrihed. Spildt Ulejlighed; disse Misbrug vare allerede optagne blandt dem, som Kronens Artikler skulde søge at udrydde og dog ikke mægtede at faa Bugt med. Med periodiske Mellemrum indtraf Kronens Øvrighedsperson for i dette Øjemed at udspørge Landets gode Mænd; han udspurgte dem, »om nogen Stormand eller andre vare tagne ind i Munkenes Boliger uden Indbydelse fra Prioren, mod Munkenes Vilje og paa deres Bekostning«; om nogen havde dristet sig til at sende sine Mænd, sine Heste og Hunde til Munkenes Klostre eller Gaarde for at leve paa disses Bekostning. Det lader endog til, at det har været vanskeligt eller vel endog farligt at bringe disse Regler til Anvendelse; thi Øvrighedspersonen udspørger endog Nævnet, »om nogen haver øvet Hævn, fordi man har nægtet ham Underhold og Bolig.«

Underhusets Medlemmer vaagede med lige saa stor Skinsyge som Stormændene over Munkenes Forpligtelse, for at den ikke skulde gaa i Forglemmelse. At Gejstligheden ikke opholdt sig i sine Kald, en Omstændighed, der to Hundrede Aar senere skulde blive en af Aarsagerne til Reformationen, gav allerede i det fjortende Aarhundrede Anledning til voldsomme Protester. Underhuset forlanger, at Kongen skal sørge for, »at Personer, som nyde godt af den hellige Kirkes Ejendomme, under Straf skulle opholde sig paa bemeldte Godser for dér at øve Gjæstfrihed, Kongens og de kongelige Stormænds Klerke ene undtagne.« Parlamentet protesterer fremdeles mod, at Paven giver rige Priorater til Udlændinge, som opholde sig paa Fastlandet. Disse Udlændinge »lade berømmelige Bygninger, som tidligere ere byggede og have været i Englænderes Besiddelse, fuldstændig forfalde«, og de undlade »at øve Gjæstfrihed.«

Vi behøve næppe at minde om, at man ogsaa øvede Gjæstfrihed paa Borgene; de Stormænd, som ikke vare paa Kant, modtoge med Glæde hverandres Besøg; der bestod mellem dem Broderskabsbaand, som vare langt mere inderlige end de, som nu til Dags existere mellem Personer af samme Stand. Nu til Dags giver man sjælden Ly til de ubekjendte, som banke paa ens Dør; i det højeste tillader man paa Landet, og det endda sjælden nok, den fattige vejfarende at overnatte i Høladen. I Middelalderen modtog man imidlertid sine Ligemænd ikke af simpel Barmhjærtighed, men af Hensyn til Høfligheden, ja selv for Adspredelsens Skyld. Hvad enten den rejsende Ridder var kjendt eller ej, saae han sig sjælden nægtet Adgang til en Borg; i Fredstid var hans Ankomst en lykkelig Adspredelse i den dagligdagse Ensformighed. Enhver Bolig havde i hine Tider en Hal, hvor man indtog sine Maaltider i Fællesskab; den nysankomne spiste sammen med Lorden ved det Tværbord, der var anbragt i Salens Baggrund paa det Sted, som kaldtes le dais (Højsædet); Følget sad ved lavere Borde,

der vare anbragte langs Væggene. Saa snart Aftensmaaltidet var fortæret, gik man næsten ufortøvet til Ro; man lagde sig tidlig og stod atter tidlig op. Hvis Borgen var stor, trak den rejsende sig tilbage til et særligt Gjæsteværelse; i modsat Fald fulgte han med Herren til dennes eget Værelse, solar'en (Værelse i første Etage), og tilbragte her Natten. Imidlertid havde man flyttet de lave Borde ud af Hallen og gjort Nattelejerne færdige i de Sivlag, som Dag og Nat dækkede Gulvet, og Husets Folk, den rejsendes Følge og fremmede af ringere Rang strakte sig nu her til næste Morgen. Gjennem et Vindue, der var anbragt bag Højsædet i den Væg, som adskilte Herrens Værelse fra Hallen, kunde Lorden se, ja endog høre alt, hvad man foretog sig og sagde i Hallen. Selv i Kongens Hal sov man, det fremgaar af Edvard IV's Ordonnancer; ja selv i en Tidsperiode, som ligger os en Del nærmere (1514), besværer Barclay sig over, at man selv ved Hove maa nøjes med en Søsterseng, og over Støjen fra de kommende og gaaende, fra Spektakelmagerne, de hostende og snakkende, der stadig hindre en i at falde i Søvn.

De første Straaler af Dagslyset falde gjennem de hvide eller brogede Ruder i de højt oppe anbragte Vinduer, de sprede Lyspletter over det mørke, udskaarne Tømmerværk, som højt op over Gulvet bærer selve Husets Tag; man rører sig paa Nattelejerne, snart er man oppe, Hestene ere opsadlede, og paa ny give Gangernes Hovslag Gjenlyd paa Landevejene.

Meget fattige og meget rige eller mægtige Folk vare de eneste, for hvem Klosteret var som et Værtshus; Munkene modtoge de første af Barmhjærtighed, de sidste af Nødvendighed, da Værtshusene vare alt for usle for de sidste og for dyre for de første. Kroerne vare indrettede for Mellemklassen, Kjøbmændene, de smaa Grundejere, Bissekræmmerne. Man fandt her Senge, der i et vist Tal vare anbragte i samme Værelse, og man indkjøbte særskilt, hvad

man vilde spise, fremfor alt Brød, en Smule Kjød og Øl. Vi kunne t. Ex. følge tvende Stipendiater (fellows) og Tilsynsmanden (warden) fra Merton-Kollegiet, der i 1331 rejste med fire Tjenere fra Oxford til Durham og Newcastle. De rejste til Hest, og det var midt om Vinteren. Deres Føde var meget simpel og deres Logi lidet bekosteligt; man ser næsten stadig de samme Udgiftsposter vende tilbage, herunder paa Grund af Aarstiden, Lys og Ild, undertiden Ild og Kul. En af disse Dage kan give os et Begreb om Resten; en Søndag notere de:

Brød	4	d (4 Pence, 30 Øre).
Øl	3	-
Vin	1 1/4	-
Kjød	5 1/2	-
Suppe	„ 1/4	-
Lys	„ 1/4	-
Brændsel	2	-
Senge	2	-
Foder til Hestene	10	-

Man ser, at Sengene just ikke ere dyre. Ved en anden Lejlighed ere Tjenere alene i Kroen, og Nattelejet løber op til en Penny for tvende Senge; i Almindelighed, naar hele Selskabet er samlet, koste Senge til dem alle tvende Pence; i London var Prisen en Smule højere, nemlig en Penny pr. Hoved. Undertiden nyde de Æg og Grøntsager for en Kvart Penny, en Høne eller en Kapun. Naar de bruge Krydderier, noteres dette særskilt, f. Ex. Fedt en halv Penny, Sky en halv Penny, Saltlage for samme Pris, Sukker for fire Pence, Peber, Safran, Sennep. Fisken forekommer regelmæssig hver Fredag (Fastedagen). Man forsinker sig om Aftenen, Vejene ere mørke, man forvilder sig og tager en Fører, hvem man betaler en Penny. Man passerer Humber og betaler otte Pence, hvilket kunde synes meget, i Sammenligning med de anførte Priser. Man maa

imidlertid huske, at det var en bred Strøm, der var vanskelig at befare, tilmed ved Vintertide. Aarbøgerne fra Abbediet Meaux nær Beverley omtale stadig de Ødelæggelser, der ere foraarsagede ved Flodens Overgang over sine Bredder; de tale om ødelagte Forpagtergaarde og Møller, om helt oversvømmede Marker og tilintetgjorte Afgrøder. Færgeejerne benyttede sig af disse Ulykkestilfælde og skruede uophørlig deres Priser op, saa Kongen selv maatte lægge sig imellem og atter fastslaa den normerede Taxt, som var en Penny for en Rytter, hvilket er den Sum, vore rejsende paa det nærmeste betale. Undertiden forsyne Stipendiaterne sig forud med Levnedsmidler, som de føre med sig; man kjøber en Lax, pro itinere, atten Pence, og man betaler otte Pence for at koge Fisken, rimeligvis med en eller anden sammensat Sauce.

I den Haandbog, som mod Slutningen af det fjortende Aarhundrede affattedes af en Engelskmand, og som fører Titelen: »Maaden at lære at tale rigtig og skrive godt Fransk« (»La manière de language que enseigne bien à droit parler et escrire doulcz françois«), kan man finde meget morsomme Prøver paa Samtaler mellem Kroværten og den rejsende ved hans Ankomst, med Disputer om Prisen paa Levnedsmidlerne. Tredje Kapitel er særlig interessant. Det viser, »hvorlunde en Rytter eller Fodgænger maa forholde sig og tale paa sin Vej, naar han vil drage bort langt uden for sit Land.« Tjeneren, der er sendt forud for at bestille Værelse, erklærer, at han haaber, »at der hverken findes Lopper, Lus eller andet Utøj.« — »Nej, Sire, Gud være lovet!« svarer Kroværten, »thi jeg vil gjærne have, at De maa blive godt og bekvemt indlogeret, paa det nær, at der findes en god Bunke Rotter og Mus.« Man syner Levnedsmidlerne, tænder Ilden og laver Aftensmaden til; den rejsende indtræffer, og det er morsomt at iagttage den ugenerte Maade, hvorpaa han, før han stiger af Hesten, forvisser sig om at kunne finde »et godt Aftens-

maaltid, et godt Leje og alt øvrigt.« Længere fremme er der Tale om en anden Kro, og tvende rejsende, der skulle gaa til Sengs sammen og føle sig stærkt besværede af Lopper, føre følgende lidt drastiske Konversation: »Vilhelm, tag hurtig Skotøjet af og vask dine Ben, tør dem saa godt af paa det Stykke Tøj og gnid dem godt, alt sammen for Loppernes Skyld, at de ikke skulle tilsmudse sig alt for meget paa dine Ben; thi der er en grumme stor Hob i Støvet mellem Sivet.« — »Hu! Lopperne bide mig stærkt og gjøre mig stor Skade og meget ondt; jeg har kradset min Ryg saa stærkt, at Blodet pibler.«

Man drak ofte Øl undervjs, og ikke blot i Kroen, hvor man sov om Aftenen; paa de mere befærdede Veje, ved Korsvejene, fandtes lave Huse, hvor man kunde faa noget at drikke. En lang Stang, der ragede ud over Døren og allerede paa Afstand fremviste sit Bundt Grene, bebudede de vejfarende Nærheden af et Ølhus. De Pilegrime, Chaucer lader drage ad Vejen til Canterbury, stige af foran et sligt Hus. Relikviekræmmeren, som har sine Principer, vil ikke begynde sin Fortælling, før han har styrket sig: »Lad mig først stoppe ved dette Skilt, for at jeg kan faa et Krus og spise en Kage.« Et Miniature-Maleri fra fjortende Aarhundrede viser os Ølhuset med sin lange Stang, der med en Dusk af Grønt rager langt ud over Vejen; Huset har kun en Stuetage; foran Døren staar en Kone med en stor Ølkande, medens en Munk drikker af en stor Kop. Det var Mode at have uhyre lange Skiltstænger, hvad jo ikke voldte videre Besvær paa Landet; men i Byerne maatte man lave Reglementer og fastsætte et Maximum for Længden. I Følge Dekretets Ord havde man saa tunge Stænger, at »de vare nærved at vælte de Huse, som bare dem,« og ydermere ragede de saa langt frem, og Skiltene hang saa langt ned, at Rytternes Hoveder kom i Konflikt med dem. Dekretet af 1375, som indeholder disse Besværinger, foreskriver, at Skiltene fremtidig ikke maa strække

sig mere end syv Fod ud over offentlig Vej, en Bestemmelse, som dog lod Gaderne beholde deres maleriske Præg, da de i Regelen ikke havde vore Gaders Bredde.

Visse Gjæstgiversteder vare temmelig ilde berygtede; i London forbyder Kongen t. Ex. at holde slige Huse aabne efter Aftenringningen, af den meget gode Grund, at berygtede Personer fandt Tilhold her. Af samme Grund skulde Sherifferne og Birkedommerne udspørge deres underordnede, om de vidste Besked med Personer, som kom hyppig paa Værtshuse, »om dem, som sove om Dagene og vaage om Nætterne; som sove godt, drikke godt og dog ikke eje nogen Ting.«

Vel bekjendt er den smukke Skildring, Langland giver os af et Gjæstgiveri fra det fjortende Aarhundrede. Med lige saa stor Kraft som Rabelais lader han os overvære de larmende Scener, der foregaa i Ølhuset, under Diskussionerne og Kjævlerierne ved de bredfulde Maal og under den paafølgende Drukkenskab; man ser hvert Ansigt for sig; man kan skjelne Lyden af deres Stemme og iagttage deres lidet korrekte Holdning; man synes næsten selv at være Part i det løjerlige Selskab, hvor Eremiten mødes med Skoflikkeren, og »Kirkens Klerk« med en Bande Stratenrøvere og Markskrigere. I Gjæstgiveriet træffer man ogsaa Bønder. Christine fra Pisa, denne Forfatterinde, hvis Skrifter og Karakter saa ofte minder om Gower, viser os, hvorledes de drikke, slaas og om Aftenen tabe mere, end de have fortjent hele Dagen; hvorledes de maa møde for Fogeden og Bøderne yderligere forøge deres Tab.*)

I den engelske Renaissancetid morede Digteren Skelton, Henrik VIII.'s Lærer, sig med at beskrive et Værtshus ved Landevejen: Huset ligner i ét og alt dem, Langland havde kjendt halvandet Aarhundrede tidligere. Værtshusholdersken, der selv brygger sit Øl, Gud véd hvordan, er en afskylig

*) Le livre de la mutacion de fortune, liv. III.

gammel Kjærling med kroget Næse, krum Ryg, graat Haar og rynket Ansigt, ganske lig de Hexe, Teniers senere malede. Hun holder Kro tæt ved Leatherhead i Grevskabet Surrey, paa Toppen af en Bakke og ved Landevejen, og hun sælger sine Varer »til vejfarende, til Kjedelflikkerne, til Folk, som arbejde haardt, og til alle tapre Drankere.« Vejfarende og Naboer komme i Hobetal til hendes Hus; »nogle gaa lige der hen, gjennem Tø og Frost, de følge Hovedvejen, uden at bryde sig om, hvad man siger dertil: lad Folk snakke, hvad de ville. Andre frygte for at lade sig se, hoppe over Rækværket og Hækken og komme ind ad Bagdøren, alt af Kjærlighed til det gode Øl.« Man ser, at hine Huse med deres Skilte af Grene ikke havde faaet noget bedre Ry, og at mange, der besøgte dem, just ikke følte nogen særlig Lyst til at rose sig heraf. At betale sin Part kunde have sine Vanskeligheder; de uforbederlige Drankere, som ikke have Penge, hjælpe sig paa bedste Maade; de betale in natura: »I Steden for Penge bringer den ene en Kanin, en anden en Krukke Honning, nogle et Saltkar eller en Ske, andre et Par Hoser eller deres Sko.« Kvinderne bringe deres Bruderinge eller deres Mænds Kapper; »thi Øllet er godt.«

Ogsaa andre enlige Huse, der laa langs med Landevejene, stode i stadigt Forhold til de rejsende; det var Eremitboligerne. I det fjortende Aarhundrede søgte Eremiterne ikke i særlig Grad til Skovenes Dybder eller Udørknerne; hellige Mænd, der fastede, spægede deres Kjød og havde religiøse Anfægtelser, vare sjældne Undtagelser; Hovedmassen beboede fortrinsvis Hytter, »cottages«, der vare byggede paa de mest befærdede Dele af Landevejene eller klinede op til Broerne; de levede her som Godfred Pratt af de vejfarendes Barmhjærtighed; Broen med dens Kapel var allerede forud næsten et helligt Sted, og Eremiten helligede nu fuldstændig Stedet ved sit Ophold; han istandsatte Bygningerne eller gav sig i det mindste Skin

heraf, og man forærede ham med Glæde en Kvart Penny. Det var en besynderlig Race, der i dette Desorganisationens og Reformens Aarhundrede, hvor alt syntes enten at dø eller at fødes, tog til og voxede trods alle Reglementer. De forøgede Tallet paa den hellige Kirkes Snyltedyr, som under en respekteret Klædning skjulte et, alt andet end respektabelt Liv. Disse besværlige og skadelige Snyltesporer klinede sig ligesom Mosset fast til Domkirkens fugtige Steder, til Stensprækkerne, og truede med at underminere en ædel Bygning ved et langsomt, hundredaarigt Arbejde. Hvad Lægemiddel skulde man anvende? Det nyttede ikke at afmeje disse stadig fremspirende Planter; en taalmodig Haand, ledet af et aarvaagent Øje, maatte en for en have udrevet dem og udbedret det tomme Sted; men det havde været et Arbejde for en Helgen, og Helgener ere sjældne. Ofte kunde Biskoppernes Statuter tilsyneladende gjøre stor Gavn, men blot paa Overfladen; naar Hovederne vare afkappede, bleve Rødderne tilbage, og den levende Snylteplante borede sig blot dybere ind i Murene.

Der var ingen Mangel paa højtidelige Forbud og strænge Bestemmelser; de afkappede imidlertid blot Toppen, som atter groede frem paa ny. Ved at blive Eremit skulde man vie sig til et exemplarisk Liv, fuldt af Savn og Møje, og for at Hykleri skulde være umuligt, krævedes den biskoppelige Sanktion, det vil sige, Eremiten skulde have »skriftlige Vidnesbyrd fra Stiftsbiskoppen«; men man satte sig uden Betænkning ud over disse Bestemmelser. I sin Hyttes Indre kunde den verdsligsindede Fyr, der var udklædt som Eremit, føre et ret behageligt Liv, og andensteds var Livet saa haardt. De vejfarendes Barmhjærtighed var tilstrækkelig til Livets Underhold, især hvis man ikke plagedes af Betænkeligheder og forstod at kræve; for øvrigt havde man intet Arbejde, ingen trykkende Forpligtelse, Biskoppen var langt borte og Kroen i Nærheden. Alle disse Grunde lod stadig denne skadelige Race af falske Eremiter gro frem

paa ny; de iførte sig kun Kutten for at leve og bad ingen om Forlov. I sine Statuter slaar Kongen dem ogsaa uden videre sammen med Tiggere, omdrivende Bønder og Vagabonder af enhver Art og forordner, at de uden Anseelse skulle holdes fængslede, til Dommen kan afsiges; han gjør blot en Undtagelse med de Eremiter, som have Biskoppernes skriftlige Vidnesbyrd. Et sligt Dekret viser tilstrækkelig, at Langland i sine veltalende Beskrivelser af Eremiternes Liv ikke har overdrevet, hans Vers ere en Kommentar til Loven. Forfatteren er i øvrigt upartisk og viser de oprigtige Eneboere, dem, der ligne virkelige Kristne, fuld Retfærdighed; men hvad skal man stille op med disse falske andægtige, som have opslaaet deres Boliger langs Hovedvejene eller i selve Byerne ved Værtshusenes Døre, og som tigge i Kirkens Forhal, spise og drikke umaadelig og tilbringe Aftnerne med at varme sig? Hvad skal man sige om den Person, som bliver hjemme og varmer sig ved de brændende Kul (»reste hym and roste hym by the hote coles«) og, naar han har drukket godt, kun behøver at strække sig i sin Seng? Alle disse fortjene ingen Barmhjærtighed, og med den aristokratiske Følelse, man ikke altid har tilstrækkelig fremhævet, tilføjer Langland, at alle disse Eremiter kun ere simple Haandværkere (»workmen, webbes and taillours and carters knaues«), som fordum havde »long labour and lyte wynnynge« (meget at bestille og lidt fortjene), men en Dag lagde Mærke til hine bedragerske Brødre, hvem man saae alle Steder, og som havde saa fede Kinder; de opgave derfor Arbejdet og tilegnede sig »Profeternes Klædninger«, ret som de vare Klerke. Man ser dem kun sjælden i Kirken, disse falske Eremiter, men finder dem ved Stormændenes Borde, fordi de bære respektable Klæder, og nu spise og drikke de fortræffelig, disse Fyre, som fordum hørte til laveste Rang, som sad ved Sidebordene og aldrig fik Vin eller Hvedebrød. Saaledes

unddrage disse Skjælmer sig Biskopperne. som skulde holdt bedre Øjne med dem.

For Øjnene af den milde Eremit, der havde indrettet sig bekvemt ved Vejkanten og nu gjennem et Liv uden Forstyrrelse, Bekymring og Savn beredte sig til en lyksalig Evighed, for denne hellige Mands Blikke udfoldede sig hele denne brogede Strøm af vejfarende, Vagabonder, Nomader og omstrejfende Personer; hans Velsignelse lønnede den ædelmodige vejfarende, og det haarde Blik fra en sædelig stræng Mand forstyrrede ikke synderlig hans lykkelige Ligegyldighed. Andres Liv kunde hurtig rinde hen, forbrændte af Solskinnet, undergravede af Bekymringer; hans Liv derimod vedvarede i Skyggen af Træerne, det forlængedes uden Skæbnens haarde Stød og uforstyrret af de menneskelige Lidenskabers Summen.

III.

Vejfreden.

Disse Veje, som Kongen og hans Stormænd fulgte i alle Retninger paa Rejsen fra den ene Borg til den anden, som Kjøbmændene travede henad paa deres Markedsrejser, og hvor man i det fjærne idelig hørte den knagende Lyd af Bøndernes Karrer, vare disse Veje sikre? En theoretisk Undersøgelse af de gjældende Retsbestemmelser og den Maade, hvorpaa Grevskabs- og Bypolitiet var ordnet, kunde fremkalde den Opfattelse, at man havde grebet alle mulige Forsigtighedsregler for at mindske Misgjerningerne, og at Rejserne ikke vare farligere end nu til Dags. Naar man hertil lægger, at der var regelmæssige Postforbindelser mellem Oxford og London, Winchester og Newcastle o. s. v., og at Persontaxterne ikke vare synderlig høje, kunde man tænke, at Vejene vare fuldstændig sikre; men heri vilde

man have Uret. Lige saa urigtigt vilde det imidlertid være, om man gik ud fra Romanerne, hvad man ogsaa har gjort, og med dem for Øje saae Røvere i hvert et Krat, hængte paa hver en Gren, og plyndrende Stormænd ved Bredderne af hver en Flod. Blot maa man lade Undtagelsen faa sin Part.

Undtagelsen spiller i det fjortende Aarhundrede en langt større Rolle end i nogen anden Periode. Det er det Aarhundrede, hvor det moderne Liv tager sin Begyndelse, og den overfladiske Glans af en ny Civilisation begynder at modificere Samfundet fra øverst til nederst. Tilliden bliver større, man forstærker sig mindre stærkt i Hjemmet, og Borgen med sine Tinder forvandles til en Villa eller et Slot, medens Hytten gaa over til et Hus. Man tager flere Forholdsregler end tidligere for at hindre Misgjerninger; men talrige Undtagelser forstyrre den begyndende Sikkerhed. Til syvende og sidst er Samfundet hverken roligt eller sundt, og mange af dets Medlemmer ere endnu halv vilde. Man kan tage Ordet »halv« bogstavelig, det vil sige, hvis man optog en Fortegnelse over Egenskaberne hos et eller andet Individ, vilde man finde, at den ene Del tilhørte en meget civiliseret, den anden en meget barbarisk Verden. Herfra skrive sig disse Modsætninger: paa den ene Side Ordenen, som det muligvis er ubilligt ikke at betragte som den normale Tilstand, paa den anden Side disse hyppige Udbrud af det utæmmede Element. Saaledes kan man t. Ex. se en Stormand og hans Mænd lure paa en Kjøbmandsskare; Ordlyden af de stakkels Ofres Klage vil give os alle ønskelige Enkeltheder.

Scenen foregaar i 1342. Kjøbmænd fra Lichfield forklare »deres Herre, Grev Arundel«, at de en vis Fredag sendte tvende Tjenere og to Pakheste »belæssede med Krydderier og Kramvarer«, til en Værdi af fyrretyve Pund, til den følgende Dags Marked i Stafford. Da deres Folk kom »hinsides Skoven Canoke«, mødte de »Sire Robert de

Rideware, Ridder«, som lurede paa dem med tvende Tjenere af sit Følge og bemægtigede sig Tjenerne, Hestene og Bagagen for at bringe hele Byttet til Prioriet Lappeley. Uheldigvis for dem slap en af Tjenerne bort under Transporten. I Prioriet traf Banden paa »Sire Johan af Oddyngesles, Esmon af Oddyngesles og flere andre, saa vel Riddere som andre Mænd«. Læseren ser, at det hele var en aftalt og fuldstændig forberedt Streg; alt gik for sig fuldstændig efter alle Røvertidens Regler: »de ovennævnte fordelte Varerne og Krydderierne mellem sig, hver sin Part efter hans Stand.« Efter at dette var besørget, forlader Selskabet Lappeley og rider til Nonneklosteret Blythebury, Ridder Robert erklærer, at det er Kongens Mandskab, »meget medtaget«, og forlanger Gjæstfrihed; men Banden synes at have set alt for mistænkelig ud, thi Abbedissen giver et Afslag, uden at Ridderne dog tage sig denne slette Modtagelse nær, de sprænge Porten, give deres Heste Havre og Hø og tilbringe saaledes Natten her.

Dog de vare ikke ene om at anvende Tiden saa vel. Den undslupne Tjener havde fulgt dem i Afstand, og da han saae dem indlogerede i Prioriet, vendte han i al Hast tilbage til Lichfield og underrettede Byfogden herom, og denne samlede i en Fart sine Folk og gav sig til at forfølge Røverne. Saa snart disse vaabenføre Mænd imidlertid bleve Angriberne vár, satte de sig til Modværge, og der udspandt sig en virkelig Kamp, i hvilke Røverne i Begyndelsen havde Overtaget og dræbte flere af Fjenderne; men sluttelig maatte de dog bukke under og gave sig paa Flugten; man berøver dem alle Krydderierne og fanger fire af deres Fæller, som paa Stedet blive halshuggede.

Robert de Rideware hørte ikke til dette Tal og havde ingenlunde tabt Modet. Medens Byfogden var paa Tilbagevejen til Lichfield, mødte Robert sin Slægtning Gautier de Rideware, Herren til Helmstale-Rideware, med Følge; alle gjøre omkring og give sig til at forfølge Byfogden,

en ny Kamp udspinder sig, og denne Gang bukke Kongens Mænd under og flygte, medens de naadige Herrer endelig faa Fingre i Krydderierne.

Hvad havde de stakkels Ansøgere, Vilhelm og Rikard, nu at gjøre? Skulde de henvende sig til Justitsen? Det vilde de virkelig gjøre; men da de i dette Øjemed begave sig til Grevskabets Hovedstad i Stratford, fandt de ved Byportene bevæbnede Mænd, som stode i Tjeneste hos deres Forfølgere; de spærrede Vejen for Kjøbmændene og angrebe dem med saa stor Voldsomhed, at de kun med stor Møje undslap uden Saar; de vendte tilbage til Lichfield, under Opsyn af deres Fjender, og førte her et ynkeligt Liv. »Sir, bemeldte Vilhelm og Rikard og flere andre Mænd af Byen Lichfield ere truede af bemeldte Røvere og deres Fæller, saa at de aldeles ikke vove at forlade bemeldte By.«

Ovenstaaende Dokument, der endnu existerer i Originalen, er ret karakteristisk, og et sligt Tilfælde var ingenlunde enestaaende; Robert Rideware var ingenlunde den eneste, som laa paa Lur i Kratskovene langs Vejene; der var mange andre Stormænd, som ligeledes havde omgivet sig med hengivne Mænd, der vare parate til hvert Vovestykke; de bare Kjortler og Kapper med deres Herrers Farver, en Lord, der var omgiven af en slig Bande Tilhængere, betragtede sig som staaende over Lov og Ret, og Loven havde ingen let Sag med at skaffe sig Respekt over for dem. Under Edvard III. og Rikard II. var det allerede blevet almindelig Skik og Brug at holde et stort Antal haandfaste Karle, som bare deres Herrers Farve, og trods alle Forbud holdt denne Uskik sig hele det femtende Aarhundrede og bidrog højlig til at gjøre den hvide og røde Roses Krige saa forbitrede og blodige.

Dog selv uden for Borgerkrigene vare de Misgjerninger, visse Stormænd eller deres Svende begik for egen Regning, undertiden saa hyppige og alvorlige, at man i mange Grevskaber meget vel kunde tro sig hensat i Krigstilstand.

Indholdet af en af Rikard II.'s Statuter giver en Skildring af disse Uordener; maaske er Sagen en Smule stillet paa Spidsen for at retfærdiggjøre de overdrevne Forholdsregler, men i Hovedsagen maa den vel være rigtig. Kongen er gjentagne Gange ved det almindelige Rygte og formelige Klager fra Parlamentet kommen til Kundskab om, at mange Mænd paa forskjellige Kanter af Riget samle store Flokke Væbnere og Bueskytter om sig og forpligte sig indbyrdes ved Ed og paa anden Vis. »Disse Mænd have hverken Ærefrygt for Gud eller hans hellige Kirke, for Ejendommen eller Loven, men strejfe omkring paa Landevejene og sætte sig i Besiddelse af forskjellige Borge, Jorder og andre Besiddelser af egen Magtfylde og hævde deres Ret ved væbnet Magt og foretage mangfoldige Krigsrustninger, røve paa mange Steder baade Fruer og Frøkner og bortføre selv Kongens Mænd og holde dem som Fanger og udpresse Løsepenge, som herskede der fuld Krigstilstand, come ceo fuis en terre de guerre.« I det gode Parlament 1376 havde der allerede lydt lignende Klager.

Ved Siden af disse organiserede og ligesom priviligerede Bander var der de almindelige Tyve, mod hvem Edvard I. 1285 traf særlige Bestemmelser. Denne Lov gaar ud fra, at Ugjerningsmændene pleje at skjule sig i Gravene og Budskadset langs Vejene, især dem, som forbinde to Kjøbstæder; thi her kom rige Ofre forbi, der vare lette at overvælde. Kongen befaler, at Kanterne langs Hovedvejene skulle ryddeliggjøres i en Bredde af to Hundrede Fod, saaledes at der hverken bliver Krat, Buskads, Hulninger og Grave tilbage, som kunne tjene Ugjerningsmændene til Ly; man skulde kun lade store Træer blive staaende, t. Ex. Egene. Det var Grundejeren, som skulde udføre disse Arbejder, og var han forsømmelig hermed, skulde han bære Ansvaret for Tyverierne og Mordene og betale Bøder til Kongen. Gik Vejen gjennem en Park, paahvilede der Herren samme Forpligtelse, med mindre han samtykkede i at aflukke den med

en Mur eller Hæk, som var saa tæt, eller en Grav, saa dyb og bred, at Tyvene ikke kunde komme over den eller finde Skjul før eller efter Overfaldet.

Efter som man kom længere frem i det fjortende Aarhundrede, havde de simple Kjeltringer imidlertid fundet en bedre Anvendelse for deres Kræfter uden dog at skifte Fag. De forene sig nemlig med Stormændenes Bander, snart hemmelig, snart aabenlyst, og ere nu ikke længere simple Landstrygere. Ogsaa dette var en almindelig bekjendt Sag og fremkaldte ligeledes gjentagne Klager fra Kommunernes Side.

Helt fraregnet denne Stormændenes Beskyttelse havde Misdæderne behagelige Privilegier. Man kunde undertiden paa Landevejene møde en eller anden slig Fyr med et Kors i Haanden; dem havde baade Kongen og den hellige Kirke forbudt at røre; thi det var Mænd, som havde sagt sig fri fra Fædrelandet. Naar en eller anden Tyv, Morder eller Oprører følte sig alt for stærkt presset. kastede han sig ind i en Kirke og fandt her Ly; thi Kirken var et helligt Sted, enhver, der havde overskredet dens Tærskel, stod under Guds Beskyttelse, og at trække Folk ud her fra var en Vanhelligelse, som medførte Bandsættelse. Nikolas Porter havde saaledes hjulpet med til at udrive nogle Lægmænd, der »pro vitæ suæ securitate« havde søgt Beskyttelse i Karmeliterkirken i Newcastle, og som nu bleve udleverede til de borgerlige Myndigheder og henrettede. For at opnaa Syndsforladelse maatte Nikolas paakalde den pavelige Nuntius's Mellemkomst og underkaste sig en offentlig Bodsøvelse, der afviger meget fra Nutidens Sædvaner.

»Vi befale,« skriver Biskop Rikard til Sognepræsten ved Sankt Nikolas i Durham, »at han Mandag, Tirsdag og Onsdag i forestaaende Pinse skal, i Skjorte og med bart Hoved og bare Fødder, indstille sig ved Portalen til din Kirke og her i Mængdens Overværelse offentlig modtage Pisk af dine Hænder. Han skal selv paa Engelsk berette

Aarsagen til sin Bod og indrømme sin Fejl, og naar han saaledes har faaet sine Pisk, skal bemeldte Nikolas begive sig til Domkirken i Durham, med bart Hoved, bare Fødder og klædt som oven meldt; han skal gaa foran, og du skal følge efter og ligeledes piske ham foran Domkirkedøren, bemeldte tre Dage, og han skal gjentage sine Erklæringer, som jeg har befalet.«

For Tyvene var denne Asylret en kostelig Ting; de undvege af Fængslet, ilede til Kirken og frelste Livet. »I bemeldte Aar« (Edvard II.'s 18de Regeringsaar), fortæller Londons Krønnike, »undvege X Personer fra Newgate, af hvilke V bleve førte tilbage igjen, og IIII undslap til Kirken Sepulcre og en til Kirken Seint-Bride, og derpaa frasagde de sig alle England.« Dog naar de ulykkede bleve belurede i Kirken af deres personlige Fjender, blev Stillingen farlig. Dette fremgaar af Kongerigets Lovsakter af 1315—16. Forfatterne til et Bønskrift indberette til Kongen, at bevæbnede Mænd have lejret sig paa Kirkegaarden og lige ind i Helligdommen for at vaage over Flygtningen, og de holde saa stræng Vagt, at han ikke engang kan forlade den for at tilfredsstille sin Nødtørft. De formene, at der bringes ham Næring, og hvis Forbryderen bestemmer sig til at sværge, at han vil forlade Kongeriget, ville hans Fjender følge ham paa Vejen og trods Lovens Beskyttelse rive ham bort og halshugge ham uden Dom. Kongen raader Rod paa disse Misbrug og foreskriver Anvendelsen af gamle Regler: »Naar en Tyv, Manddraber eller Ugjerningsmand, af hvilken som helst Art er flygtet ind i en Kirke og har erkjendt sin Forbrydelse, skal Coroneren lade ham aflægge sin Frasigelsesed; Forbryderen skal derpaa føres til Kirkedøren, og man skal betegne ham en nærliggende Havn og en vis Frist til at forlade Riget. Saa snart han er paa Vejen, skal han bære et Kors i Haanden og maa ikke fjærne sig fra Landevejen, hverken til højre eller venstre, men skal

følge den, til han har forladt Kongeriget, og maa han ikke komme tilbage, uden at Kongen har benaadet ham.«

I Kirken kom Tyvene i Selskab med de insolvente Skyldnere. Før sidstnævnte tyede her hen, bortskjænkede de til Hobe alle deres Ejendele, og Kreditorerne, som stævnede dem for Retten, kunde saaledes ikke faa noget Tag i dem. Under Rikard II. søger en Lov at raade Bod paa denne Ubillighed. I fem Uger i Træk, en Gang om Ugen, skulle Skyldnerne, ved en Proklamation uden for Helligdommens Dør, opfordres til at møde personlig eller ved en Fuldmægtig for Kongens Dommer. Hvis de fuldstændig holde sig borte, vil intet Hensyn være at tage hertil, en Dom vil blive afsagt, og de bortskjænkede Godser skulle fordeles mellem Kreditorerne.

Dette var dog kun en midlertidig Hjælp. I den næste Konges første Regeringsaar finde vi, at Underhuset fremsætter de samme Klager over de samme Misbrug. Læredrengene løbe bort fra deres Mestre med disses Ejendele, forgjældede Kjøbmænd og Tyve flygte til Kirken St. Martin og leve her højt af de Penge, de have gjemt. Den Fritid, denne rolige Tilværelse levner dem, anvende de til at fabrikere Dokumenter, Obligationer og falske Kvitteringer, i det de efterligne hæderlige Kjøbmænds Underskrifter og Segl. Hvad Røvere og Mordere angaar, ere de her ret i deres Es og forberede sig til nye Forbrydelser; de forlade Kirken om Natten for at udøve dem og vende dernæst om Morgenen i fuldstændig Sikkerhed tilbage til deres ukrænkelige Tilflugtssted. Kongen indskrænker sig til det tomme Løfte, at »en forstandig Afhjælp skal blive forsøgt.«

En Klerk, som tyede til en Kirke, var ikke nødsagen til at forlade England; han svor blot paa, at han var Klerk »og nød da det gejstlige Privilegium i Følge Kongedømmets priselige Lov«; men naar Kirken saaledes indrømmede alle og enhver Asylretten, forbeholdt den sig dog ogsaa Ret til at suspendere den. »I paagjældende Aar (Edvard II.'s

fjortende Aar) »havde en Kvinde ved Navn Isabelle af Bury dræbt Præsten ved Alle-Helgenes Kirken nær London, og hun holdt sig gjemt V Dage i samme Kirke, til Biskoppen af London udstedte sit Brev, at Kirken ikke vilde frelse hende, hvorpaa hun blev ført ud af Kirken til Newgate og tredje Dagen derefter hængt.«

I hine Tider, hvor Oprør og Revolutioner ikke vare Sjældenheder, kunde Asylretten komme alle til gode; det var derfor ogsaa forgjæves, at Wicliffe protesterede imod den og krævede dens Afskaffelse, Gejstligheden nægtede ingenlunde dens Misbrug, men fandt det beklageligt, om man vilde forgribe sig paa en saa gammel og hellig Ret. Privilegiet vedblev derfor at bestaa og overlevede endog Begyndelsen af den engelske Reformation, men blev fra dette Øjeblik mindre strængt respekteret. Forskjellige Tilflugtssteder bleve først ophævede 1697; de tiloversblevne forsvandt endelig under Georg I., under hvis Regering St. Peters Asyl i Westminster blev nedrevet. (Forts.)
